

वर्ग ३ लु] श्रीकृष्णार्ज ५१३८, क्षेत्र

पुष्टिभक्तिसुधा.

पृष्ठ ११ श्रीनवशाल ४३४ (अ. १)

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तत्तु स्वाम् ॥ १ ॥
नाहं वेदेन तपसा न दानेन न चेज्यया
शरण एवविधो द्रष्टुं दृष्टवानमि मा यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शवयः अहमेवविधोऽर्जुन ।
ज्ञातु द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रपुष्टुं च परतप ॥ ३ ॥

प्रकाशक,

वासीलास नजीनदान् शाह;

भी. शे. अक्षय भी, वशी. दा. शिर्डी

नो. १२३, ३१ २-०-०

४३८ अ. ११

આવશ્યક નિવેદન.

- ૧ આ માસિક મંબદી મધ્યે પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
- ૨ આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
- ૩ આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારાવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાથી છે.
- ૪ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિક્કાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
- ૫ વર્તનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
- ૬ આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે.
- ૭ કોઈ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબ સાઠ દિવસ બિન્દી તે મિલાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ.
- ૮ આ માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડલિંગ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું.

પુષ્ટિભક્તિસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
સુભાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧ અદ્વૈતાપનિપત્ત્યંમંચદ્ર	વે ગા સ. ગણપતિરામ દાલીગમ ગાંધી.
૨ મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા	M. D. B. ૧., LL. B
૩ શ્રીનવનીતપ્રિયાદેવ	ગ હિતવવાય શમકૃષ્ણ પંડ્યા.
૪ જપમંથ્રે ચમપદ્યાનમ	વે ના સં અવવરામ બુધરજી નાન્ડી
૫ શ્રીગુણાદિનુ ચમસેવકાને પત્ર	સા. ગણચંદ્ર નુનસાદાન તેલીગાસા B A.
૬ મહાતુભાવી શ્રીગોપાનકામજી	" " " " "
૭ વૈષ્ણવોને નિવેદન	" " " " " પ્રકાશક.
૮ ગ્વીનર	" " " " "
૯ નિકમ્મન	ગ નાનુભાઈ નાગાયુદ્ધામ ગાંધી, એમ્. એ. જી. હાવેલ બી
૧૦ પ્રમેય નાર્ણવ	વે ના મ. વસનતીમ હનિકૃષ્ણ ગાંધી

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ ब्रह्मोपनिषदर्थसङ्ग्रहः ॥

श्रीकृष्णाय नमः ॥ ब्रह्मोपनिषदि तु शौनकः कार्यतः शास्त्रान्तरता वा
नरैरेवागादीनां देवानां प्रतिष्ठापकप्रभ्याद्विरसं सम्पृच्छति । तत्र दिव्य
इत्यादि । कथं सृजन्तीत्यन्तेनोक्तो यः स तु ते एकैकशः सङ्ग्रहो वेति तत्कार्य-
स्यैव कथङ्कुरप्रश्नः प्रथमः । ततः कस्यैव महिमा बभूवेति तेऽपि किं स्वप्न-
हिम्नान्यमहिम्ना वेति महिमवतः प्रश्नो द्वितीयः । यो ह्येष महिमा बभूव क
प्य इति महिमस्वरूपमश्रस्तृतीयं इति त्रय एव प्रश्नाः । तत्र त्रिभिरपि ब्रह्मण एव
शृष्ट्यादुत्तरस्य ब्रह्मविद्यात्वं स्वयं श्रुतिर्वदन्ती वक्तुमुत्तेनोत्तरं वक्ति । तत्रापि
अयाणां सामान्यमुत्तरं प्राणो ह्येष आत्मेति । स एव प्रश्नोत्तरभूत इत्यर्थः ।
कथमेवमित्याकाङ्क्षायां ब्रह्मणि महिमवति ज्ञाते सर्वं सुखेन ज्ञायत इति द्वितीय-
प्रश्नोत्तरं प्रथमता उदति आत्मन इत्यादि । कथमेवमित्याकाङ्क्षायामाह देवाना-
मित्यादि । श्रुत इत्याकाङ्क्षायां तस्य स्वरूपमाह अनिधनमित्यादिना । न
ह्येतद्वशस्यास्य महिम्ना ते कथं सृजन्तीत्याकाङ्क्षायामेतस्य तन्नियामकत्वं
सदृशान्तमाह स नियच्छतीत्यादिना । तथा च लूतास्थानीयाः पर आत्मा,
तन्तुः प्राणो, महिमरूपजीवः, जालस्यानीया नाड्यः, मक्षिकास्थानीया वागादयः,
ताम् सुप्तौ ब्रह्मणि नयति । सुप्तौ ब्रह्मण्येव लीयत इत्यत्र गमकमाह सुप्तौ
भूत इति । उल्लिखतः सन् सुखमहमस्याप्तमित्यानुदात्तभवं ब्रूते । आनन्दश्च
ब्रह्म । ननु तत्रैव नयतीति शुभाशुभकर्मसु सत्सु कथं ब्रह्माशुभव इत्याकाङ्क्षायां
तदानीं तदसंमर्गमाह यथैवेत्यादि । तर्हि नित्यं सुखं तत्रास्तीत्यत्र किं मानमि-
त्यत आह यथा कुमार इति । एव केवलस्यान्दकत्वमुक्त्वा सुष्टिरूपं कार्य-
मयस्थायनं निरूपणीति वेद एवेत्यारभ्य शुभाशुभं निरुक्तमस्येत्यन्तम् ।
नियमने दृष्टान्तमाह देवस्य स सम्प्रसारोऽन्तर्यामीत्यादी । तथाचान्तर्हित
एव सर्वान्विषच्छतीनि तं न कोऽपि जानातीत्यर्थः । महिम्नः स्वरूपं सदृशान्तमाह
चत्वारः पुष्करः पुरुषः प्राणो हिंसा परामिति । वक्तव्यमित्याद्यागादिपु-
ष्टिकृतत्वात्पुनरुपनात्प्राणनकारित्वाद्विषयत्वादपरत्वादेव शरीरस्तन्महिमरूप इ-

* श्रीमद्भगवद्गीतापुरातनमहर्षिबोधिनिर्दग्धहास्यप्रसङ्गेऽत्र एव इति प्रतिपादितं । एतद्भगवद्गीता
यां सुप्रसङ्गात् एव कैश्चित्भगवद्गीताभिः । यदि सम्यग्दृष्ट्या विदग्धमहर्षेः विचारैरेवैव शास्त्रं नीयताम्भाभिः
स्वाभिव्यक्तिनेन ।

त्यर्थः । ईदृशोऽपि न तस्माद्भिन्न इति वक्तुं पुनः ब्रह्मणः स्वरूपमाह परापरं ब्रह्मात्मेति । अतः सर्वं तदभिन्नमित्यर्थः । पुनर्माहात्म्यमाह देवता चेदयतीति । एवं ज्ञानस्य फलमाह य एवं वेदेत्यादि । एवं परब्रह्मणो नियामकत्वं स तन्महिमरूपस्य शरीरस्य साक्षिणः स्वरूपं जानातीति तृतीयस्योत्तरफलपर्यन्तमुक्तम् ॥ समाप्तः प्रथमः खण्डः ॥

एवं महिमस्वरूपमुक्त्वा महिमवतो ब्रह्मणः स्वरूपं परिचापयितुं द्वितीयखण्डे भिन्नप्रक्रमेणाह अथेत्यादि । ततो द्वितीयखण्डे अथास्य पुरुषस्य चत्वारि स्थानानि भवन्ति नाभिर्हृदयं कण्ठं मूर्ध्नेति । तत्र चतुष्पादं ब्रह्म विभातीति प्रकृत्य जागरितं स्वप्नं सुषुप्तं तुरीयमिति चतुष्पादानिर्दिश्य किमवस्थारूपा एव पादा उतातिरिक्ता इत्याकाङ्क्षायां जागरिते ब्रह्मा स्वभेदविष्णुः सुषुप्ते रुद्रस्तुरीयं परमक्षरमिति । तत्र पादानां स्वरूपं चोक्त्वा स आदित्यः स विष्णुश्चेश्वरश्च स पुरुषः स प्राणः स जीवः सोऽग्निः स ईश्वरः स जाग्रदित्यनेन त्रिभ्यस्तुरीयस्यात्कर्षमप्युक्त्वा ततोऽप्युत्कर्षाय चतुष्पादमात्रात्मकतावारणाय चाग्रे पठ्यते तेषां मध्ये यत्परं विभाति स्वयममनस्कमश्रोत्रमपाणिपादं ज्योतिर्विचर्जितं न तत्र लोका नलोका देवा नदेवा वेदा नवेदा यज्ञा नयज्ञा माता नमाता पिता नपिता स्तुपा नस्तुपा चाण्डालो नचाण्डालः पौलकसो नपौलकसः श्रमणो नश्रमणः पशवो नपशवस्तापसो नतापस इत्येकमेव परं ब्रह्म विभाति ह्रद्याकाशं यस्मिन्निदं सञ्चरति विचरति यस्मिन्निदं सूर्यमोतश्रोतं सं विभोः प्रजाः सत्यपरं न तत्र देवा क्षपयः पितर ईशाने प्रतिबुद्धः सर्वचिदितिनि । अत्र तेषां प्रोक्ताणां चतुर्णां पादानां मध्ये यत्परं ब्रह्म विभातीति ब्रह्मणश्चतुर्षु ब्रह्मादिषु पादेष्वनुमानमुक्त्वा तत्स्वरूपमाह स्वयमित्यारभ्य विचर्जितं नेत्यनेन । अत्रामनस्कैत्यन्तर्धैरिन्द्रियशरीरनिषेधोत्तरं विचर्जितं नेत्यनेन यत्र आदिगह्विन्यनिषेधमुनेन तेषां प्रतिप्रसवात्परब्रह्मण्यप्राकृताकारो बोधितः । तथा च यथाम्मदादिषु मजातीयमिजानीयस्वगतद्वैतं तथा न ब्रह्मणि, किन्तु तत्कार्यं स्वयमेव करोतीति त्रिभिर्द्वैतवर्जितं स्वयमेव सार्वाकारमित्यर्थः । न 'चापाणिपादो जग्नो गृहीत' इति श्रुत्युक्तवत्कार्यकर्तृत्वमस्तु न नु न तद्रूपतापीनि वाच्यं, प्रतिप्रमस्याकोपात् । न च श्रुत्यन्तरपरिग्रहः, 'चक्षुषश्श्रोत्रं श्रोत्रम्यश्रोत्रं' इत्यादिश्रुत्यन्तरगानुरोपादुक्तश्रुताग्रि कर्षदाग श्रुताह्वननन्ममर्षणं वाच्यताभावात् । अत एव पश्चिच्छेद-

यातीतत्वासिद्धेः श्रौतेऽर्थे दृष्टविरोधस्याकिञ्चित्करत्वात् । न च ज्योतिर्वर्जितमित्येक पद, तथासति तन्मानप्रतिप्रसवेऽपि ज्योतिःसाहित्यस्य द्वैतापादकत्वेन ज्योतीरूपमित्येवार्थोऽप्युच्यते, नदाप्युत्तरवाक्यस्वारस्यात्सर्वाकारत्वस्यैव सिद्धेर्व्याख्यानरुशमात्रपर्यवसानात् । पदभेदपक्षस्यैव ज्यायस्त्वात् । अत एवोत्तरवाक्ये 'लोका नलोका' इत्यादिनोपलक्षणविधया लोकाद्यनुवादपूर्वकं लोकादीन्निषिध्य 'इत्येकमेव परं ब्रह्म विभाती'तिशब्देनोक्तप्रकारवाचिना एकस्यैव परब्रह्मणस्तद्रूपेण विभावनं वदति । यदि सर्वाभाषमभिप्रेयात् न लोकादीननुवदेत् । निषेधप्रतियोगिवाचकपदाभ्यामेव चारिताध्यात् । इतिशब्दस्य हेत्वर्थकत्वेऽप्यनुवादकबलादुक्तार्थस्य पारिशेष्यादेव सिद्धेरप्रत्यूहत्वात् । नवः पशुदासार्थत्वं तु प्रकारवाचित्वमेवेतिशब्दस्य सिध्यतीतिपूर्वोक्तस्यैवार्थस्य तेनापि सिद्धिः । एवं तत्स्वरूपमुक्त्वा तस्यैवान्तर्यामित्वमग्रे वस्तुमुपासनादाप्रभिव्यक्ति चाभिप्रेत्य तस्य स्थानमाह हृदयाकाश इत्यादि । आधारस्वरूपमाह तत्सुपिराकाशमिति । कार्यमाह यस्मिन्निदं सञ्चरतीत्यादि यस्मिन्निदं सर्वमित्यादि च । तथा च यत्सर्वस्य कारण यत्र विभोः स्वस्यैव प्रजा अपरब्रह्मरूपा विभुनियम्याः सन्तीति सर्वप्रकारेणाधार तदित्यर्थः । एव सन्दर्भेण विरुद्धधर्माश्रयत्वेन महामहिमवत्त्वं समर्थितम् । एवं शतुरप्युत्कर्षमाह न तत्र देवा इत्यादिना । एवं नारायणकृतटीकानुरोधिनः प्रसिद्धपाठम्यर्थ उक्तः । शङ्करानन्दकृतव्याख्यायां तुतुरीयमक्षरं स आदित्यो ब्रह्मा विष्णुश्चेश्वरश्च स्वयममनस्कमश्रोत्रमपाणिपादं ज्योतिर्विदितं यत्र लोका नलोका इत्यादि पूर्ववदुक्त्वा एकमेव तत्परं ब्रह्म विभाति निर्वाणं न तत्र देवा ऋषयः पितर ईशते प्रतिबुद्धः सर्वविद्येति पाठः । तदापीश्वरश्चेत्यन्तेन शबलं तौरीयं रूप निरूप्याग्रे स्वयमित्यादिना विभातीत्यन्तेन चतुष्पादस्य ब्रह्मणः स्वरूपमस्मद्वाख्यानरीतिकमेव सिध्यति । यद्यपि वर्जितं नेत्यत्र विदितमितिपठितं, तथापि कथं विदितमित्याकाङ्क्षायां यत्र लोका नलोका इत्याद्युत्तरं वाक्यमेवान्वेतीति पूर्वोक्त एवार्थो यतः । यत्तु ज्योतिः प्रकाशस्वभावं, विदिनं स्वयम्प्रकाशमानमिति तेन व्याख्यात तदमद्गतम् । ज्योतिःपदेनैवार्थादेव स्वयम्प्रकाशमानत्वसिद्धेरन्यतरवैयर्थ्यपरानिरुक्त्ययोरापत्तेः । एवमप्यनुवादकपदेभ्योऽन्यत्र सङ्गाहकतत्पदाच्चोक्तरीतिः कार्याप्रतिरोधात् । बाधकाभावे तत्पदस्य मन्निहितपरामर्शिताया एवौचित्यात् । अन्यथा वैयर्थ्यापाताच्च । तस्मादुक्तार्थो निष्पत्त्यूहः । एवं सति न तत्र देवा इत्यादिनोक्तमनन्येश्वरत्वमापि निर्व्याजं

તત્રેવ પર્યવસ્યતિ । તથા એકો દેવ इत्यादिमन्त्रेणान्तर्यामિन्त्वं सर्वकर्मफल-
दातृत्वमपि तस्यैव । साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्चेति निर्गुणपदात् ।
તદગ્રે એકો મનીષી નિષ્ક્રિયાણાં બહુનામેકં સન્તં બહુવા યઃ કરોતિ
તમાત્માનં યેન્નુપદ્યન્તિ ધીરાસ્તેષાં જ્ઞાન્તિઃ શાશ્વતી નેતરેપામિતિ-
પૂર્ણજ્ઞાનક્રિયાશક્તિમત્ત્વે એકસ્વાપિ તુરીયસ્વાવસ્થાત્રયત્વેન વહુધાકરણં ચોક્ત્વા
તસ્યાનુગ્રહેનાત્મનિ તદ્દર્શને શાશ્વતજ્ઞાન્તિરૂપં ફલમપિ તત્ત્વ એવોક્તં ભવતિ । તદગ્રે
જીવસ્વાવસ્થાત્રયે સ્થાનભેદો મૂર્દ્ધન્યેર્વેક્યમિત્યપિ યોગિનાં તત્રેકયાનુભાવા-
યોક્ત્વા યત્તો વાચ્ય इति मन्त्रेण तादृशानन्दमाप्स्यत्वेन जीवस्य सम्बन्धि-
ત્વં વદન્ જ્ઞાતુર્મુક્તિરપિ તદ્વિદ્યાનેનૈવોક્તેતિ વ્રહ્મોપનિષદર્થસદ્ગ્રહઃ સમાપ્તઃ ॥

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજિજ્ઞાસા,

(અનુસંધાન વર્ષ ૨ નું ૫૪ ૧૯૯)

ગોવિંદભટ્ટ—નહિ જ, માતાપુત્રના અને ભાઈબેનના પ્રેમમાં શૃગાર-સંબોગને ધ્યાન નથી
પ્રે, ફેરવજ—તમે જ પ્રભુભક્તિમાં પણ શૃગારને-દામને ધ્યાન નથી, જોમ હુ માનુ છું ભ-
ક્તનો પ્રભુ ઉપરનો પ્રેમ માતાપુત્ર તથા ભાઈબેનના પ્રેમ જેવો જ નિર્મલ અને
તેથી પણ વધારે ઉચ્ચ પ્રકારનો હોવો જોઈએ વસ્તુતઃ શૃગાર-દામ અત્યંત દોષિત
છે, દોષથી જ કોનો જન્મ છે, અને પ્રભુભક્તિની સાથે તેની મગનિ ભક્તિને
કલુષિત કરે છે, જોમ માર માનવું છે જેમ ભાઈ બેનનો પ્રેમ પવિત્ર છે, માતા-
પુત્રનો પ્રેમ પવિત્ર છે, અને તેમાં દામના અકુર પ્રિયકુપ નથી, તેટલો જ નિર્મલ,
નિષ્કામ અને તેથી પણ વિશેષ પવિત્ર પ્રભુ ઉપરનો પ્રેમ હોવો જોઈએ દોષિત
દામનો-શૃગારનો-અકુર એ પ્રેમમાં અપ્યાનો છે

કુસુમ મુગી મુગી બેમી ન્હી હતી, અને આ મહત્તની વાનચિત્ત ધ્યાન વગર, રસ વગર,
સામ્યગતી હતી, અને તેમાં બહુ સમજ પડતી ન હતી પ્રે ફેરવજ બોલી ગયો કે કોના મનમાં
કોણુ ભાગે શુએ થઈ આશુ, અને પ્રે ફેરવજને સમિત વદને પશુ “ તમે પ્રભુને આપજો
છો ? તમે પ્રભુના દર્શન કર્યા છે ? ”

પ્રે ફેરવજે આ પ્રશ્ન સાંભળી, કુસુમના સુદર અને નિર્મલ વદન તરફ સાનદાઈથી જોયું,
અને વદાનથી બોલ્યો “ ના, બેન ! ”

કુસુમ—ત્યારે પ્રભુને શુ ગમે છે ને શુ નહિ, તેની તમને શુ ખબર ? બાપુજી તો માર પ્રભુની
સેવા કરે છે, અને ભાગે છે તે કહે છે, તે તમે કેમ માનતા નથી ?

પ્રે ફેરવજે તેના સુદર, ઉઘા કંઠેલા મુખાન્વિત તરફ જોયું તે તેનો દામ્ય ઉપાનમ મ-
મનો, હમ્મે અને બોલ્યો “ બેન, તારા ભેટસી શ્રદા પ્રભુએ અને આપી નથી ! ”

કુસુમ—તમારી આખમાં પ્રભુ છે જ ક્યાં કે પ્રભુ તમને શ્રદા આપે ?

કુસુમની આ નિર્માઈ ખંડે ખરી હતી, પ્રે ફેરવજ તે સમજ્યાં, પણ શાકપત્ર ઉતાર આપી શક્યા નહિ.

જ્યારે કુસુમ પ્રશ્ન કરતી હતી, ત્યારે સર્વમંડવી હિસાહથી તેના તરફ જોતી હતી ગાર્ગીએ આનંદથી કુસુમને પોનાના ખોલામાં લીધી, તેની કામલ ડાઠ હિચી કરી, સુદર વદનપર એક ડાઠિ કરી, અને કુસુમના જ પ્રશ્ન આવું ગમતી હોય તેમ પોતાના પવિત્ર, પ્રભાવશાલી વદનથી પ્રેા ફેર-જળને પૂછ્યું “ માતાપુત્રનો, ભાષ્યનેનો પ્રેમ તમે કર્તવ્ય માનો છો ? તે દોષિત નથી ?

પ્રેા ફેરજળ (હસીને)—એ પ્રેમમાં શું દોષ હોય ? નથી જ માટે જ એ પ્રેમ હું કર્તવ્ય અને પવિત્ર માનું છું

ગાર્ગી (હસીને)—અને પતિપત્નીના પ્રેમને દોષિત, અકર્તવ્ય અને અપવિત્ર માનો છો ?

પ્રેા ફેરજળ—હા, કેમકે એમાં દોષિત કામના અકુર છે

ગાર્ગી (હસીને)—દોષિત કામનો પ્રશ્ન પછી લઈશું પણ માતાપુત્રનો અને ભાષ્યનેનો પ્રેમ વસ્તુતઃ અકર્તવ્ય વા દોષિત નથી ?

પ્રેા ફેરજળ—(આશ્ચર્યથી હુકુદિ હિચી કરીને)—માતાપુત્રનો ભાષ્યનેનો પ્રેમ દોષિત ? તમે તો નવાહની વાત કહે છો !

ગાર્ગી—શુદ્ધ જ્ઞાનમાં એ પ્રેમ બાધક નથી ?

પ્રેા ફેરજળ—શુદ્ધ પ્રેમને હું જ્ઞાનનો બાધક માનતો નથી, પણ સહાયક માનું છું

ગાર્ગી—જ્ઞાન શું તે કહેશો ?

પ્રેા ફેરજળ—(વિચાર કરીને) આપના પ્રશ્નનો ભાવાર્થ હું સમજી શકતો નથી

ગાર્ગી—કોણ પણ મનુષ્યને જ્ઞાન થયું ક્યારે કહેવાય ? એ મારો પ્રશ્ન છે

પ્રેા ફેરજળ—હું સમજી શકતો નથી, મને જ્ઞાન થયું નથી, હું કહી શકતો નથી

ગાર્ગી—(કુસુમને ખોલામાં બે હાથે ડાખીને)—જેન, જ્ઞાન થયું ક્યારે કહેવાય તેના લક્ષણ કહી બ.

—નકલથી મુખ્યથી ગાસા માંડ્યું—

અમાનિત્વમદંભિત્વમર્હિસા ક્ષાંતિરાર્જવમ્ ।

આચાર્યોપાસનં શૌચં સ્થૈર્યમાત્મવિનિગ્રહઃ ॥

ઇન્દ્રિયાર્પેષુ ચૈરાગ્યમનહંકાર એવ ચ ।

જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિદુઃખલોપાનુદર્શનમ્ ॥

અસક્તિરનભિવ્નઃ પુત્રદારગૃહાદિષુ ।

નિત્યં ચ સમચિત્તત્વમિષ્ટાનિષ્ઠોપપતિષુ ॥

માયિ ચાનન્યયોગેન ભક્તિરબ્યભિચારિણી ।

નિવિક્તદેશસૈવિત્વમરતિર્જનસંસાદિ ॥

અધ્યાત્મજ્ઞાનનિત્યત્વ વત્સ્વજ્ઞાનાર્થદર્શનમ્ ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥

અર્થ—અમાનિપણ, અદક્ષિણપણ, અદ્વિત્ય, ક્ષમા, સરલતા, આચાર્યોપાસના, શુદ્ધિ, ગિરતા, ધર્મિયોના આત્મામાં નિગ્રહ, ધર્મિયોના વિષય તરફ વૈરાગ્ય, અનહ કાર, જનમ મૃત્યુ વૃદ્ધાવસ્થા વ્યાધિ વગેરે દુખોના દોષોના અનુભવ, પુત્ર દાર ગૃહ વગેરેમાં અનાસક્તિ અને તેમનો અસંગ, હજી અને અનિષ્ટ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાં સર્વદા સમચિત્તા, પ્રભુને વિષે અનન્ય અખલિત લક્ષિત, એકાંત દેશનું એવન, જનસમૂહ પર અપ્રીતિ, અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં નિરત નિષ્ઠા, તત્ત્વજ્ઞાનના અર્થનું દર્શન—આ જ્ઞાન કહેલું છે, એનાથી જે જે વિરુદ્ધ તે અજ્ઞાન “એતજ્ઞાનમ્” એ ગણે કુસુમ ભાર ધરે ગોલી, અને તેણે પ્રે, ફેરજજ સામુ જોયું પ્રે ફેરજજ ગીતાની આ સુદર પક્ષિઓ કાંઈ આજે જ પહેલ વહેલી માલલી ન હતી, સેંકડોવાર પોતે વાગી હતી, અને મોટી મોટી દીકરો પણુ જોઈ હતી, પણુ જ્યારે આમાના એકેક શબ્દ એણે કુસુમના કામલ કદમાંથી નીકળતા સાલસ્યા ત્યારે એના મગજ પર નીત અસર થઈ અસક્તિ-સ્તમિષ્વગ પુત્રદારશ્રદ્ધાદિયુ એ સાલસ્યા વાર જ એના હૃદયમાં નિશ્ચય થયો કે માતાપુત્રનો, ભાષ્યનેનો પણુ પ્રેમ પોતે ધારતો હતો તેમ અર્થવ્ય નથી, એ તો અજ્ઞાન છે, અને એ આસક્તિ અને સંગ શુદ્ધજ્ઞાનથી વિરુદ્ધ છે, અજ્ઞાન છે મયિ ચાનવ્યયોગેન મતિરવ્યમિચારિણી એ સાલસ્યા જ પોતે માત્ર શબ્દ પડિત છે, કુસુમના કહેવા પ્રમાણે એને પ્રભુના દર્શન થયા જ નથી, એમ પણુ એના હૃદયની આત્રી થઈ. તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકોના ધણા વર્ષોના લાભા અભાસ પછી પોતે માત્ર કોઈક શબ્દજ્ઞાન સિવાય બીજું કશું જ મેલવ્યું નથી, એમ એને પ્રતીત થયું જ્યાં મુઠ્ઠી અતરની સર્વે શકાનો નિરાસ ન થાય ત્યારેથી ખરું જ્ઞાન મક્કણ મુઠ્ઠેલ છે એ એણે અનુભવ્યું. પોતાનો સર્વ અહ કાર છોડી દઈ નિરલિભાનથી મનમાં ઉદ્ભવતી શંકા મેજ પણુ સતાડ્યા વગર તે બોલ્યો—“પુત્ર, દાર વગેરે પર પ્રેમ અર્થવ્ય છે એમ શાસ્ત્રાત્તા છે, પણુ એ પ્રેમ કેમ અર્થવ્ય છે તે હું સમજી શકતો નથી જે એ જ્ઞાનમાં બાધક હોય તો પ્રભુ પુત્ર, દાર વગેરે આપે છે શું કરવા?”

ગાર્ગી—પુત્ર, દાર, ગૃહાદિ વસ્તુન શું છે? જ્ઞાનીને મન શું હોવા જોઈએ?

પ્રે, ફેરજજ—તે સર્વ વ્રજ છે, સર્વ તદેવદ વ્રજ.

ગાર્ગી—તો બ્રહ્મસ્વરૂપને અનન્યતા જ્ઞાનનું, અને તેની સાથે પુત્ર, દાર વગેરે અજ્ઞાનમૂલક પ્રેમ આસક્તિ કરવા, અને પ્રભુને—હૃદયમાં સર્વદા વિરાગતા પ્રભુને જુલો જ્યાં એ અજ્ઞાન નહિ? એવી પ્રેમાસક્તિનો નિરેધ કરવો ઉચિત નથી?

પ્રે ફેરજજ પોતાની જુલ સ્વીકારી, તો પણુ તેની શકાનો નિરાસ થયો નહિ અને શુદ્ધ મનથી, સગવડથી બોલ્યો “ત્યારે આપ પતિને પતિ જ્ઞાનના નથી?” આ પ્રશ્ન કરી ગાર્ગી અને ગોવિંદભટ્ટના પ્રભાવશાળી વદનો તરફ દિશ્વકતાથી જોવા લાગ્યો.

ગાર્ગી હસી પડી, પ્રે, ફેરજજની સરલતાથી આનંદ પામી, અને બોલી “આપણા મર્વેના શરીર પ્રભુના મદિર છે, તેના અતરંગ્યજ્ઞાનમાં હૃદયમાં પ્રભુ સર્વદા વિરાગે છે, તેની પવિત્ર મેવામાં નિવ્ય તત્ત્વર રહેવું, અનન્ય ચિત્તથી તે પ્રભુમાં પ્રેમ—આસક્તિ કરવી, અને માતાપુત્ર, ભાષ્યનેનો, પતિપત્નીએ એકેકને પ્રભુમેવામાં પ્રભુની આજ્ઞા પાવવામાં સદાય કરવી એ અર્થવ્ય છે, નહિ કે એકેકના ગરીરઉપર મિથ્યા મોહ દેવી, વિપાસકત યર્થ પતિત થવું. માતાએ પુત્રના શરીર ઉપર પ્રેમ—આસક્તિ ગખવી એ મોહ છે, જેને બાદના શરીરપર પ્રેમ—આસક્તિ રાખી એપણુ મોહ છે, અને પત્નીએ પતિના શરીર ઉપર આસક્તિ ગખવી એ પણુ મોહ છે, એ સર્વે જ અજ્ઞાનમૂલક છે.”

પ્રે ફેરજજ છેડે અખવાણે પડી ગયો. ગાર્ગીનું દિવ્ય, તેજસ્વી, સુદર, પવિત્રવદન અને તેના લીંચુ સર્વદર્શી તત્ત્વપર્ણી હૃદયમેદક લય અનુની અસરથી તે ચકિત થઈ ગયો, ગાર્ગીના સુદર પણુ

કામન ઉપાવશગર્ભિત શબ્દો તેના હૃદયમાં તીરની માફક મોમરા પેદા, અને તેમણે તેના હૃદયના પાપને પકડીને ભેડું. માન્યહિત પકડાયેલા ચોર આમ તેમ મિથ્યા દાદા માટે, તેમ પ્રો. ફેરજન જોડ્યાકળો થઈ જોવા લાગ્યો એમ પાપ મિનિટ વીતી ગઈ, એટલામાં ગોવિંદભટ્ટ બોલ્યા—
“હિંદુશાસ્ત્રમાં લગ્ન વિધિવાસના તૃમ કરવાનો કટાક્ષ નથી, પણ પતિપત્નીએ એકકને સહાય થઈ ભગવદર્થે ધર્મક્રિયાઓ કરીને-પ્રભુમિત્રા કરીને-મોક્ષ મેલવવાનું ઉત્તમ સાધન છે.”

નિત્યેન વનથી પ્રો ફેરજનને ઉચ્ચ ગોવિંદભટ્ટ સામુ જોયું તેના મનમાં લગ્નસબધી પતિપત્નીના વાગ્દત્ત સબધ વિશે ધણા પ્રશ્ન ઉઠ્યા, અને જે પાપી શકા એના મનમાં હતી તેના સ્પષ્ટ ઉત્તર કરતા એને બહુ વચમ લાગ્યા છતાં ધીમેધીમે બોલ્યો “પતિપત્ની ધર્મક્રિયા પ્રભુમિત્રા ભને કહે, પણ-વસ્તુન-(ધણે જ ધીમેથી)-વિધિવાસના-તૃમ કરી-એ-પતિપત્નીના મુખ્ય આશય હોતો નથી? નહિ તો પુરુષને સ્ત્રીની અને સ્ત્રીને પુરુષની શી જરૂર?”

ગોવિંદભટ્ટ—હિંદુધર્મ સતતોત્પત્તિની મના કરતો નથી, પણ ગર્ભાંધાન-વિધિ હિંદુશાસ્ત્રમાં વિધિ વાસનાની તૃપ્ત્યર્થ નથી, પણ ધર્માર્થ અથવા મોક્ષાર્થ છે વિધિવાસનાનો સર્વથા ત્યાગ્ય જ, હેય જ છે

પ્રો. ફેરજન—ત્યારે વિધિવાસના સર્વથા મનુષ્યને હાનિકારક જ છે? તેમાં કાઈ પણ ફાયદો નથી?

ગોવિંદભટ્ટ—એમાં શું શક? શમ દમ વગેરે પરસપતિ ઉત્પત્તિશાક છે, વિધિવાસના અવોગતિને પહોંચાડતાં છે બધા સુધી વિધિનો આવેશ દેદમાં હોય ત્યાં સુધી પ્રભુનો આવેશ થતો જ નથી વિધિવ્યવસ્થાના નાવેશ સર્વથા હરે એમ શ્રીમદ્ભગવાદ્વાર્યજી સંન્યાસનિર્ણયપ્રથમા આજ્ઞા કરે છે

પ્રો. ફેરજન—ત્યારે પ્રભુએ સ્ત્રીરૂપ વિધિ ક્યાં જ શું કરવા?

ગોવિંદભટ્ટ—ઓ અત વિધિ નથી, તે બ્રહ્મ છે, પ્રભુનું મંદિર છે માત્ર મનુષ્યના હૃદયમાં સત્તાઈ ગ્રહી પાપી વાસના જ તેને વિધિ કરે છે એ વાતના દુષ્ટ છે, અર્થાત્ ત્યાગ્ય છે જેમ મનુષ્યને પ્રભુએ સ્વમેવા માટે ઉપવ્રત્ત કર્યો છે, તેમ સ્ત્રીને પણ સ્વમેવા માટે જ ઉપવ્રત્ત કરી છે, તેમજ ગ્રાહ, ફલ, ફલ, પશુ, પક્ષી સર્વે પ્રભુએ સ્વમેવાર્થ જ ઉપવ્રત્ત કર્યા છે. મનુષ્યે તેમાં આમંકિત કરીને ઉપભોગ કરવાનો નથી

ફેરજન—ફાદિ, ધાન્ય, વગેરે મનુષ્યને માટે ખાવાને પ્રભુએ ઉપવ્રત્ત કર્યા નથી? અને તે ખાવાને મુખ પણ આપ્યું નથી?

ગોવિંદભટ્ટ—નહિ જ ફલ, ધાન્ય, પ્રભુએ પોતાની મેવા-લીલા-માટે ઉપવ્રત્ત કર્યા છે એમાંની કોઈપણ વસ્તુના મનુષ્ય મુખ-હૃદયને આધીન થઈને ઉપભોગ કરે છે તો તે પાપ કરે છે તે તુ અતિ અપાપા યે પવત્યાત્મકરણા ॥ તમે ગીતાના બીજા ત્રીજા અધ્યાય ભૂલી ગયા લાગે છે, નહિ તો આવા પ્રશ્ન ન કરે

પ્રો. ફેરજન—હું બૂલી ગયો નથી, પણ બધા સુધી એ શકાએ હૃદયમાંથી ખસતી નથી, ત્યાં સુધી એ અધ્યાયોનું હાર્દ મગજમાં ઉતરતું નથી-જે મનુષ્ય ફલ, ધાન્ય વગેરે ખાય નહિ, તો જીવાય કેમ?

ગોવિંદભટ્ટ (હંમીને)—મનુષ્ય મરી શકે ખરો?

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિત્ ।
 નાયં મૃત્વા ભવિતા વા ન મૃયઃ ॥
 અજો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો ।
 ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥

મતુષ્ય મરી જાય છે, એ લાય અજ્ઞાનીને છે, જ્ઞાનીને નથી—

પ્રેા. ફેરજજ—ત્યારે પ્રભુએ મતુષ્યને મુખ શુ કરવા આપ્યું ?

ગોવિંદભટ્ટ—પ્રભુના શુશુભાન કરવા માટે જ.

પ્રેા. ફેરજજ વિચારમા પડ્યો ગોવિંદભટ્ટ અને ગાર્ગી માટે આભારની દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. એના મનમા એ બંને કાર્ધ અત્યુત્તમ કોટિના મતુષ્ય લાસવા લાગ્યા વિષયવૃત્તિમા પોતે તો માત્ર કામ જ ગણતો હતો, પણ આ બંને મહાત્મા તો ખાતુ પીતુ એ પણ વિષયવૃત્તિ-પશુવૃત્તિ ગણે છે, અને એમના આચરણ પણ એમના હિત્ય વિચારને અનુકૂળ જ છે, એમ એમના પ્રસંગથી એની ખાત્રી થઈ ગઈ એ દૈવી જીવો અસૌકિક છે, લોકોત્તર છે, એમ એનું હૃદય સમજ્યું, અને આભારથી એ બંને મહાત્માઓ આગલ નમ્બુ ગોવિંદભટ્ટજીએ કૃપા કરીને આગલ ચતાર્યું, “વસ્તુત પ્રભુએ પોતાની આત્મામાથી રમણાર્થે આ સંપ્તિ સજી દરેક મતુષ્યના હૃદયમા પોતે બિરાજે છે અને પોતાની સેવાને માટે મતુષ્યને હાથ, પગ, ચક્ષુ, કર્ણ વગેરે સર્વ દ્વિધ્યો આપી છે પ્રભુ—એવા ન કરતા એ દ્વિધ્યો અત પ્રભુની વસ્તુઓની ચોરી કરી આપણને પ્રભુથી વિમુખ ન કરે એની મતુષ્યે ખાસ સલાહ લેવાની છે

યત્તતો હ્યપિ કૌતેય પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ

ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાર્થાનિ દર્શંતિ પ્રસખં મનઃ ॥ ૨ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—હું કૌતેય, વિદ્વાન્ પુરુષ વન દે છે તે જતા બલવાન્ વેગવાન્ દ્વિધ્યો તેનું મન એકજમ હરણ કરે છે (પ્રભુથી વિભિન્ન કરે છે)

તાનિ સર્વાણિ સંયમ્ય ચુક્ત આર્મીત મત્પરઃ ।

વગ્ને હિ ચર્મ્પેન્દ્રિયાણિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૨ ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—તે મને દ્વિધ્યોનો અયમ કરીને, આરુ ધ્યાન કરીને, ચિત્ત મારામા યોજીને બેસવું જેની દ્વિધ્યો વન છે, તેની શુદ્ધિ થિયર છે.

જે મુખ પ્રભુનાં શુશુભાન કરતુ નથી, તે પાપી છે, અને પ્રભુપ્રસાદી ન લેતા પ્રભુની વસ્તુ અત ખાધ જાય છે તો તે વિશેષ પાપ કરે છે

જે ચતુ પ્રભુના ઈર્ગન કરતા નથી, અને મુદર દૃશ્ય ચીજો ઉદયસ્થ પ્રભુને અર્પણ ન કરતા ચતુ ઉપયોગ કરે છે તો વિશેષ પાપ કરે છે

જે કર્ણ પ્રભુના કીર્ગન થવણુ કરતા નથી, તે પાપી છે, અને મુદર શ્રાવ્ય વસ્તુ હૃદયસ્થ પ્રભુને અર્પણ ન કરતા ચતુ ઉપયોગ કરે છે તો વિશેષ પાપ કરે છે એ પ્રમાણે સર્વ દ્વિધ્યોનું અમગ્નતુ. એક પણ દ્વિધ્ય બગાડ વત ન હોય, તો પુન્ન યોગ્ય મચારી મુકે છે, ને હૃદયમા બિરાજતા પ્રભુથી વિમુક્ત પાડી દે છે. માટે સર્વ દ્વિધ્યોનો અયમ કરીને ખાલ વસ્તુથી-વિષયથી નિગ્ન મૃદીને તેમને પ્રતુ સેવામા યોજી એ એક મોટું કર્મ ન છે ”

પ્રો. ફેરજન—મો આગળ નવી સૃષ્ટિ ખડી થઈ - મનો નિત્ય વગેરે શબ્દ સામળતાં જ તેની ખાત્રી થઈ હતી કે નિત્ય જીવને ખાવાને માટે પ્રભુ મુખ આપે એ વાસ્તવિક નથી, ખાવું એ આવશ્યક નથી, પણ સદાસર્વદા પ્રભુના ગુણગાન કરવા એ જ વસ્તુત કર્તવ્ય છે તેમ જ ચક્ષુ પ્રભુના દર્શન માટે જ છે એમા પણ એના સશય ટભ્યો તે વિચાર કરવા લાગ્યો “ચક્ષુને પ્રભુ કરતા બીજી કંઈ વધારે સુંદર વસ્તુ મક્કશે ? હસ્ત ચરણ વગેરેના પણ પ્રભુસેવા કરતા બીજી કંઈ સદુપયોગ થઈ શકે ? વળી સર્વથી નિકટ, અતરંગ, હૃદયસ્થિત આત્માના આત્મા પ્રભુ જ છે તેને મુકી ભટકવામા શો ફાયદો ?” અતે તે જાણ્યો—

પ્રો. ફેરજન—માતાપુત્રનો ભાઈએનનો, પ્રેમ વસ્તુત અગાનમૂલક છે, અને દોષિત છે એ હું બરાબર સમજ્યો મનુષ્યે પોતાનું મન અને સર્વે ધર્મિયો બાજી વસ્તુઓમા જતા અટકાવીને તોશાન શાત કરીને પ્રભુસેવામા યોજવાના છે એ પણ હું સમજ્યો હવે કૃપા કરી ભક્તિમૃગારનું ગ્રહસ્થ થું છે તે સમજવશો ?

ગોવિંદભટ્ટ—હજી તમને મૃગાર ભક્તિનો બાધક લાગે છે ?

પ્રો. ફેરજન—હા

ગોવિંદભટ્ટ—આશ્ચર્ય !

ગોર્ગી—(હસીને) હું એમની શકાતુ નિવારણ કરીશ (પ્રો. ફેરજનને) વર્ષની ૭ ઋતુ હિંદુ-શાસ્ત્રમા કહી છે તે આપને ખબર હશે

પ્રો. ફેરજન—હા

ગોર્ગી—તેમાની શિશિરઋતુ વનસ્પતિના પાદ્મ ખેરવી નાખે છે, તેમને જલ્દ કરી મૃતપ્રાપ્ત કરી નાખે છે, નહિ વાર ?

પ્રો. ફેરજન—હા

ગોર્ગી—ત્યારે એ સર્વનો સહાર કરનાર ઋતુ દોષિત પાખી નથી ?

પ્રો. ફેરજન—એ તો એના સ્વભાવ છે, એમા દોષ શું ?

ગોર્ગી—ગ્રીષ્મ સર્વ સૃષ્ટિને અસહ્ય તાપથી બાને છે, તે પણ સ્વત દોષિત નથી ?

પ્રો. ફેરજન—મને તો એ સર્વે તે તે ઋતુના સ્વભાવ લાગે છે, એમા પાપ શું ?

ગોર્ગી—વસંત વસ્તુમાત્રને નવૈવન આપી, જીવનના નવા અકુર મુકી, મૃગાર સળગરી, કામસ્થિતિન કરી, નવા પત્ર, નવા ફુલ, નવી સુંદરતા અર્પે છે, તે સ્વત કામથી દોષિત નથી ?

પ્રો. ફેરજન—એ વસંતનો અભાવ છે, એમા કાઈ દોષ નથી

ગોર્ગી—તેમ જ મનુષ્યની બાલ્ય, યૌવન અને વૃદ્ધાવસ્થા સ્વાભાવિક નથી ?

પ્રો. ફેરજન—અત્યંત, તે સ્વાભાવિક છે, એમા સ્વત કાઈ દોષ નથી

ગોર્ગી—તેમા વૃદ્ધાવસ્થામા ધર્મિયનિગ્રહ મુગમ છે, નહિ વાર ?

પ્રો. ફેરજન—હાતો નિર્બલ ધર્મિયોનો નિગ્રહ મુગમ હોય જ

ગોર્ગી—અને મુવાવસ્થામા ધર્મિયો ઘણી જ વધારે બક્ષવાન હોય છે, નહિ ?

પ્રો. ફેરજન—હા. એ અવસ્થામા ધર્મિયનિગ્રહ બહુ વિંટ છે, પણ તે કરવો આવશ્યક છે

ગોર્ગી—અને એ બલવાન ધર્મિયોનો સયમ કરી, તેને પ્રભુ અભિમુખ કરી પ્રભુના વિનિયોગમાં યોજવી જોઈએ, નહિ વાર ?

પ્રો. ફેરજન—અવશ્ય.

ગાગી—પણ યૌવન જે મનુષ્યમા નવીન જીવન, નવીન હાવ ભાવ, નવી સુદગતા, નવી સૃષ્ટિ, નવો શૃંગાર, નવો કામ હિપ્ત કરે છે, તે જ્વન દોષિન નથી?

પ્રેા ફેરજજ—ના, તે તો યૌવનનો સ્વભાવ છે, યૌવનની સ્વાભાવિક સુદરતા છે.

ગાગી—ત્યારે શૃંગાર-કામ-સ્વત જ-મથી જ દોષિન નથી?

પ્રેા ફેરજજ—ના!

આ ઉત્તરની સાથે પ્રેા ફેરજજના હૃદયની સર્વે પ્રચિનતા નાશ પામી અને તેની શકાતુ તેને સતોષકારક સમાધાન થઇ ગયું.

ગાગી—(હાસીને) તે યૌવનની સ્વાભાવિક સુદરતા છે ?

પ્રેા ફેરજજ—હા!

ગાગી—વળી મનુષ્યનો જીવાત્મા યદ્દ યાચ છે ?

પ્રેા ફેરજજ—ના, તે નિમ્ન અને સદાસર્વદા મર્વંશુષુ, સર્વજનસ પત્ર હોય છે.

ગાગી—ત્યારે એ સર્વશુષુસ પત્ર સુંદર જીવાત્મા, એ યૌવન, એની સ્વાભાવિક સુદરતા, એને શૃંગાર, એની બક્ષવાન ધૃષ્ટિઓ એ સર્વેનું મનુષ્યે રૂા કરતું હોય છે ?

પ્રેા ફેરજજ—જેમ ઉપર કહ્યું તેમ બહારની સર્વે વસ્તુમાથી સર્વે વિષયોમાથી સપૂર્ણ રીતે સયમ કરીને હૃદયરથ પ્રભુના વિનિયોગમા ધોળવા એ જ કર્તવ્ય છે, પણ તે અત્યંત કઠિન છે, દોષ વિરલ મનુષ્ય જ કરી શકે.

ગાગી—ત્યારે એવી રીતે પોતાનો સર્વશુષુસ પત્ર જીવાત્મા, યૌવન, તેની સ્વાભાવિક સુદરતા, શૃંગાર અને બક્ષવાન ધૃષ્ટિઓ જે મનુષ્ય બાજુ સર્વે વસ્તુ-વિષયને તૃણવત ગણી, શુદ્ધ અત કરણથી પૂર્ણસયમસહિત સપૂર્ણ નિગ્રોધથી માત્ર હૃદયરથ જ નહિ પરંતુ બહિઃ પણ પ્રકટ સાક્ષાત્ પ્રભુના વિનિયોગમા લઇ શકે તે ઉત્તમ અને પૂજ્ય નહિ ?

પ્રેા ફેરજજ—(આત્મહાસિત હૃદયથી) બેશક ઉત્તમોત્તમ, પરમ પૂજ્ય !

ગાગી—એવાં મનુષ્યો તમે જોયા-સાંભળ્યા છે ?

પ્રેા ફેરજજ—(આનંદાશ્રુસહિત) મીરા-ગોપિકાઓ !

ગાગી—ગોપિકાઓ સુદર છતાં, યુવાન છતાં, ખગ અત કરણથી સમાગના સર્વે વિષયોનો સપૂર્ણ ત્યાગ કરીને, સર્વોત્તમાવશ્યો, હિંકટ આર્તિથી, હૃદયરથ બહિઃ પ્રકટ પ્રભુપામે, રસમાયના શૃંગ અગ્રગણ્ય શૃંગારરમતા અધિગતા કૃષ્ણ પામે જઈ રાકી, પોતાના સુદર જીવાત્માને લઈ જઈ રાકી-અરે ! ત્વરાથી અસ્તવ્યસ્ત વસ્ત્રાલંકાર સહિત દોડી ગઈ, અને તે સુદર, યુવાન, નિઃકલકિત સપૂર્ણ નિઃદિવ્યા નિગ્રોધવાલી, સર્વોત્તમાવશ્યો વસ્ત્રોત્તમનિનીઓનો તે હૃદયરથ બહિઃ પ્રકટ સુંદર રસમય, કેટિન્દ્રિયલાભમય પ્રભુએ અગ્રીકાર કર્યો, અને તે આમારામ, હિંચનિસ રસમય પ્રભુએ તે અવશ્યો, સર્વોત્તમાવશ્યો સુદર બદ્ધો સહિત નિર્મલ, પવિત્ર, અસ્તુપ્રભોગ-રસભોગ કર્યો, અને યૌદ લોકને પવિત્ર કરનાર, સદ્અકામ-રેવના સમૂહને ઝંખસાણા કરી નાખે એવો રાસ રચ્યો, એ રામની બસિદારી, સુંદરના નિર્મલતા, પવિત્રતા, રસમયતાનું કાષ્ટ બાન તમને થાય છે ?

જેમ સામાન્ય મનુષ્યો નાટકનો પડો પુલકા તેના પામે, તેની સીનમીનરી વગેરેમા હિંતુકતાથી તરીન થઈ જાય છે, જેમ પ્રભાતમા ઉગા પર્વતો ઉપર કરનો કોઈક ગનિક મનુષ્ય ઘડી ઘડીમાં નીનના

ધાતુ કરતા સૃષ્ટિસાધ્યેતુ પાન કરવામા તરીન થઈ જાય છે, તેમ પવિત્ર થયવા હૃદયવાલો, હિત્સુક થયેલો, ડ્રો ફેરજન ગાર્ગીના મુખારવિદ્યમાથી ખરવા સુદર શબ્દોની ગૂઢ રસિકતાનું પાન કરવામા તનમય થઈ ગયો એના હૃદયનું અવરોધ રહેલું આનરણુ એકદમ ખુલી ગયું, અને એને રાસગ્ર્ય પરમામાતા, સુદર વ્રજસીમનિતીઓના અને દિવ્ય રાસલીલાતાં દર્શન થયા એના પવિત્ર થયલા હૃદયમા સર્વ લીલા સૃષ્ટિ ખડી થઈ ગઈ, અને એના અતરા મા એ લીલાનું પાન કરવામાં લીન થઈ ગયો એ અલૌકિક દિવ્ય દર્શન કરતા એના આત્મા ધરાયો નહિ, અને બાહ્ય સર્વ મંડ-લીનું સર્વ વસ્તુનું અનુસધાન ભૂલી તે અર્ધા કલાક સુધી અતંમુખ થઈ ધ્યાનસ્થ-સમાધિય થઈ બેઠો રહ્યો.

X X X X X X

આ પવિત્ર દર્શન ડ્રો ફેરજનને એટલાને નહિ, પણ તે મહત્તીમાના સર્વેને થયા એક માત્ર વિચિત્રવીર્યને જ ન થયા, તો પણ તેના હૃદયમા ધણી નવા નવા વિચારો આગ્યા, અને પવિત્રતાનો સુદરતાનો જે ભાગ એને આજે થયો, અને તેનાથી એના હૃદયમા પવિત્રતાનો જે પાસ બેઠો, તે કોઈ કાને પણ જુમાય એવો તો ન જ હતો.

અતે ગાર્ગીએ ડ્રો ફેરજનને પૂછ્યું “ હવે કાંઈ તમારે પ્રદેશ છે ? ”
ડ્રો ફેરજનના ચમુમાથી આભારના અને આનંદના અશ્રુ પડ્યાં તેણે ગાર્ગી અને ગોવિંદભટ્ટ-ને સાક્ષાત્ પ્રણામ કર્યો, અને કહ્યું “ મારી હદગી આજે તમે સફલ કરો, મને કૃતાર્થ કર્યો ”
ગાર્ગી—એમા અમે કાંઈ વિશેષ કર્યું નથી તમને જે કાંઈ મળ્યું તે તમારા આર્જન સરલતાને લીધે જ છે
અપૂર્ણ

॥ શ્રીહરિરાયવિરચિતં શ્રીનવનીતપ્રિયાષ્ટકમ્ ॥

અલકાવૃતલસદલિકે વિરચિતકસ્તૂરિકાતિલકે ।

ચપલયશોદાવાલે શોભિતમાલે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૧ ॥

સુલરિતનૂપુરચરણે કટિવદ્વદ્વચણિકાચરણે ।

દીપિકરજકૃતભૂપણભૂપિતહૃદયે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૨ ॥

કરધૃતનવનવનીતે હિતકૃતજનનીવિભીપિકામીતે ।

રતિમુદ્રહતાચેતો ગોપીભિર્વશ્યતાં નીતે ॥ ૩ ॥

ચાલદશામતિમુગ્ધે ચોરિતદુગ્ધે વ્રજાઙ્ગનાભવનાત્ ।

તદુપાલમ્ભવચોભયવિભ્રમનયને મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૪ ॥

વ્રજકર્દમલિસાઙ્ગે સ્વરૂપસુપમાજિતાનજ્ઞે ।

કૃતનન્દાઙ્ગણરિદ્ધણવિવિધવિદારે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૫ ॥

કરવરધૃતલઘુલકુટે વિચિત્રમાયૂરચન્દ્રિકાસુકુટે ।

નાસાગતમુક્તામણિજટિતવિભૂપે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૬ ॥

અભિનન્દનકૃતનૃત્યે નિરચિતનિજગોપિકાકૃત્યે ।

આનન્દિતનિજમૃત્યે પ્રહસનમુદિતે મતિર્મઽસ્તુ ॥ ૭ ॥

કામાદપિ કર્મનીયે નમનીયે વ્રહ્મઠ્ઠાદયૈઃ ।

નિઃસાધનમજનીયે ભાવતર્ના મે મતિર્મૃયાત્ ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ.

પ્રભુપ્રેમપરાયણ આહરિગાયકરણ આ અપ્રક્ટમા શ્રીનવનીતપ્રિય પ્રભુનું બાલભાવનું અર્થત રમણીય સ્વરૂપ અસરકારક રીતે વર્ણવે છે આ અપ્રક્ટના અનુસંધાનથી સ્વશુદ્ધિ પ્રભુપ્રવણ થાય એ નિઃસંશય જ છે

મારી મતિ ચતુર યશોદાબાલ શ્રીનવનીતપ્રિય પ્રભુમા (આસક્ત) થાઓ પ્રભુ કેવા છે ? પ્રભુના શ્રીમુખ ઉપર શુ ઝા વળેલા કેશ વિદાયલા હોવાથી જાણે ગોબાળમાન બમરીઓ વિદાયવી હોય ને શુ તેવુ શ્રીમુખ શોભે છે, વળી કસ્ટૂરીનું તિલક પણ સુંદર રીતે કરેલુ છે, અને સુંદર માઝા પણ શ્રીક-ઠમા શોભી રહી છે. ૧

વળી પ્રભુ કેવા છે ? પ્રભુના ચરણમા નૂપુર રણકર કરી રહ્યા છે, અને કટિભાગમા નાણુક ધુધરીઓવાલુ આભરણ પણ શોભી રહ્યુ છે હલ્લ પણ સિંહનખથી યુક્ત ભૂષણથી ભૂષિત છે એવા પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૨.

શ્રીહસ્તમા તાણુ નવનીત ધારણુ કરેલુ છે હિતકારક માતા તરફની ખીકથી બપ પણ પામે છે, ક્ષેત્ર શ્રીગોપીજનોને જ વરા થતા પ્રભુમા મારા અંત કરણની પ્રીતિ થાઓ. ૩

બાલશ્યા મતિવડે મુગ્ધ અને વ્રજયુવતિઓના લવનમાંથી દુધને પણ ચોગી જનાર, વળી તેમના કપડાભરેલા વચનના લપથી વિભ્રમયુક્ત નયનવાલા પ્રભુમા મારી શુદ્ધિ થાઓ, ૪.

શ્રીઅંગે વ્રજના પદને લીધનાર, અને સ્વસ્થની શોભાથી કામદેવને પણ છતનાર, અને શ્રીનદરાયણના આગણામા આગોટનુ વગેરે વિવિધ વિહાર કરનાર પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૫.

સુંદર શ્રીહસ્તમા નાની લકડી ધારણુ કરેલી છે શ્રીમસ્તક ઉપર ચિત્રવિચિત્ર મયુરમંદ્રિકામુકુટ પણ ઝલકી રહ્યો છે નાસિકા પર આવેલા યુક્તામણિયુક્ત સોભાવાળા એવા પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૬.

હર્ષથી નૃત્ય કરનાર અને સ્વીય ગોપીજનોના કૃત્ય કરવામા તત્પર નિજ સેવકોને આનંદયુક્ત કરનાર, સુંદર હાસ્યવડે મુદિત એવા પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૭

કામદેવથી પણ સુંદર, જાહા અને રુદ્ર વગેરેને પણ નમન કરતા યોગ્ય નિસાધનપુરુષોએ ભજવા યોગ્ય અને ભાગ્યમક શ્રીઅંગના પ્રભુમા મારી શુદ્ધિ થાઓ. ૮.

૧ શ્રી ગોપીજનને શ્રીઓ માનનાગ અને હીનાધિકારી ગણનાગ અસ્વસ્થચિત્તવાલા જનો પાતાના બુદ્ધિભગ્નને જ પ્રકટ કરે છે. વેદાન્તોક્ત પરમકલરૂપ પુરુષોત્તમ જેને પ્રાપ્ત હોઇ વરા વર્તે છે તેવા શ્રીગોપીજન યેજનમ આધિકારી નથી એમ માનવું એ અશુદ્ધિવિલામ જ છે. પરમકલરૂપ પુરુષોત્તમ શ્રીગોપીજન વિના અન્યને પ્રાપ્ત નથી શ્રીપુરુષોત્તમરૂપ પરમકલને પ્રાપ્ત શ્રી ગોપીજન પ્રતિ ઉદ્ધવ તેમજ સાક્ષાત્ બ્રહ્માનું પણ એવાદર માન્ય છે.

વન્દે નન્દવ્રજર્ષીના પાદરેણુમીલનમ્

“શ્રીનદરાયણના વ્રજની શ્રીઓના ચણામુવિદની રજ ને અબીજુરા હું(ઉદ્ધવ) વદન કરું હું ન કિયો વ્રજહૃદયે પુત્ર તો મુલક મિઠ :

નાદ શિવય શેષથ મીમ તામિ મમા કવિત્

હે પુત્ર શ્રીગોપીજન “શ્રી” નથી, પરંતુ તે તો અરે સુતિ છે હું (બ્રહ્મા) શિવ શેષ અને ભક્તી કોઇ કથમિત્ત પણ તેમની સમાન નથી

જપસમયે સ્વરૂપધ્યાનમ્.

एतादृशे तु पुलिते विभङ्गललिताकृतिम् ॥

वर्हिपिच्छशिरोभूषं सरोजसदृशाननम् ॥ १२ ॥

શ્લોકાર્થઃ—આપ તટ ઉપર ત્રિભગવતિ પ્રભુનું ધ્યાન કરવું જેમનું ગિરોબૂપણ મયૂરપિચ્છ છે, અને કમલમરખું જેમનું મુખ છે એ શ્લોકાર્થ થયો.

રહસ્ય —આપ શ્રી ભગવદ્વીલાસ્યાનનું વર્ણન કરીને હવે રાસરસ સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. તેમા આકૃતિ સાથે જ મૃગારનું પણ વર્ણન છે તે મૃગાર સર્વભાવક્રમક છે મયૂરપિચ્છના મૃગાર ધારણ કંવાથી આપે ભક્તપારવસ્ય બતાવ્યું છે નૃત્યન્મયુગ્મકરણ એ શ્રીકૃષ્ણોધિનીના વાઙ્મયી મયૂર જેમ નિજપત્ની સાથે રનેહપરવશ થઈ નૃત્ય કરે છે, તેમ પ્રભુ પણ સ્વીય ભક્તના નિસીમ રનેહને પરવશ બની રાસાદિલીલામા નૃત્ય કરે છે આ જ વર્હિપિચ્છશિરોબૂપણનું તાત્પર્ય છે કમલસદૃશ મુખ દહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, આ રનેહમાર્ગમા ભગવન્મુખાગવિન્દના દર્શનથી જ સાયુગ્યાદિ મુક્તિચતુષ્પત્તેના પણ અનાદર પુષ્ટિભક્તો કરે છે. વીશ્યાલકાવૃત્તમુલ એ શ્લોકના શ્રીકૃષ્ણોધિનીમા આપે આ વાત પ્રતિપાદિત કરી છે, માટે પુષ્ટિભગવદીયોએ પ્રથમ પ્રભુને નિરખતા શ્રીમુખકમલનું દર્શન પ્રથમ કરવું કારણ કે શુદ્ધપુષ્ટિભક્તિમયક મુખારવિન્દ જ છે પુષ્ટિભક્તોના હૃસહ તાપની શાન્તિ તેમા જ છે. અત્ર પ્રમાણુભૂત વેણુગીતનું આ વાગ્ય છે ચર્કા નિર્પતનગુરુકક્રાશ્મોક્ષ એ વેણુગીતશ્લોકમા શ્રુતિરૂપા મન્ત્રસ્ત્રીમતિનીચા આસા કરે છે કે ‘રનેહભરેલા કટાક્ષનો મોહ જેમા છે એવા મુખારવિંદનું જેણે પાન કર્યું છે—અર્થાત્ દૃષ્ટિકારા અત પ્રવેશ કર્યો છે, તેણે જ દૃષ્ટિયોનું સાહસ્ય કર્યું છે’ માટે પૂર્વોક્ત અંશક્રિક્ષમનથદ્રધવલીકૃત શ્રીયમુનાતટ ઉપર શ્રીત્રિભગવતિન પ્રભુનું ધ્યાન કરવું. ત્રિભંગી એટલે ત્રણ અવયવથી ટેડા—વાહા. કારણ કે પોતે ભગવદીય રસમા એટલા બધા નિમગ્ન થઈ ગયા છે કે ટેડા ઉભા રહ્યા છે શરીરથી, કટિથી અને ઠીંચણથી લોકિતમા ટેડા થવાથી દુઃકૃતિ યાય છે, પરંતુ આ તો લલિત સુદર છે, અર્થાત્ આમ થવાથી સુદરતામા પુષ્કલ વધેને થયો છે આ સ્વરૂપનો વિશેષ ભાવ લલિતત્રિભંગરતોતમા અવલોકેલો.

श्रीमद्भगोत्सामिनां स्वसेवकेभ्यः पत्रम् ।

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ । સ્વાસ્તિ શ્રીગોવર્ધનનાથપાદપદ્મરાગેષુશ્રીકૃષ્ણદાસરામ-
દાસગ્વાલભટ્ટનરસિંહદાસયાદવદાસરાધવદાસગોપીદાસસ્વામિદાસમન્નાલાલદા-
ર્ભીષ્મગોવર્ધનધારિદાસઅજવાદામોદરદાસપદ્મકુમનામભૂતિપુશ્રી ૬ વિઠ્ઠલના-
થાનામાશિપાં કોટિઃ । મદ્રમિહ માવત્કં સતતમમાગાસ્મહે । અપરચ । સેવા
સમ્પક્ કાર્યા । ગ્વાલભટ્ટઃ સમ્પક્ શકાદિસેવાં કરોતીતિ શ્રુતમ્ ।
સંતોષો જાતઃ । સમ્પક્ સિશ્ણનીયથ । અગ્રે વ્યંજનાદિકં યથા ભવતિ તથા
વિધેયમ્ । ભોગશાકમિત્રી સમ્પગ્ દદ્વા દેવા । યથાશક્તિ સર્વે ભોગા
નિર્વાહાઃ । ચતુર્થમહરે મલ્લિકાર્જુનાય કશ્ચિન્નિયોઽન્યઃ । યદિ યસુનાજલનિ-
ર્વાહઃ સેવકૈર્ભવેત્તદા તથૈવ કાર્યં પરન્તુ અતિક્રેગેન ન કાર્યં મત્સ્વામિનઃ કોમલ-
સ્વમાવાહ્ ।

અન્યથ ચવનાદયો ટાકુરદ્વારે આગચ્છન્તિ । યથાપૂર્વે ભાષણમિલનપ્રસાદા-
ટિકં કાર્યમ્ । યદપિ હાર્દ ન ભવતિ વાદ્યતોઽપિ કાર્યમ્ । સાવધાનૈઃ સહપર-
મ્પરસ્નેહૈરવાહિદૈઃ ભગવત્સૈવૈકપરેઃ સ્થેયમ્ । કાપિ ચિન્તા ન કાર્યા । શ્રીગોકુલ-
જીવિનઃ સતત ભદ્રમેવ કરિષ્યતિ ।

અહં યથા શીઘ્રદર્શનં પ્રાપ્નોમિ તથા વિધેયં પ્રત્યહમ્ । ભવત્સ્વધિકં કિં
લિખામિ । ચિન્તા કાપિ ન કાર્યા । પત્રં મુહુર્મુહુઃ પ્રેષણીયમ્ । તત્રત્યઃ સર્વસ-
માચારો લેખનીયઃ । હરિવંશ્યસ્ય નતયઃ । અત્રાહં દુઃખં બહુ પિવામિ । રામદાસઃ
પાપસાદિકં ગૃહ્ણાતુ । દુર્ગ્ધોદનપ્રસાદઃ કૃષ્ણદાસસ્યાપિ મધ્યે મધ્યે દેયઃ ।
સર્વૈઃ કૃષ્ણદાસસ્યાજ્ઞાયાં સ્થાતવ્યમ્ । મર્યાદાર્યાં સર્વૈઃ સ્થેયમ્ ।

ન સ્વાધ્યાયવલં ન યાગજવલં નો વા તપસ્યાવલં

નો વૈરાગ્યવલં ન યોગજવલં નાપ્યુક્તભક્તૈર્વલમ્ ।

નૈવ જ્ઞાનવલં ન ચાન્યદપિ યત્કિંચિદ્રલં મેઽસ્તિ કિ-

ત્વય શ્વોઽપિ યદા તદા તવ કૃપાકૃતેક્ષણ મે વલમ્ ॥ ૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશ્વરલિખિતં પત્રં સંપૂર્ણમ્ ॥

સ્વસેવકોને શ્રીગુસાંજીનું પત્ર.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ । સ્વરિત શ્રીગોવર્ધનનાથજીના ચરણુકમલમા જેમને અનુગ્રહ (પ્રેમ) છે
એવા શ્રીકૃષ્ણુદામ, રામદામ, આલભદ, નરસિંહદાસ, ધાવદાસ, રાધદાસ, ગોપીદાસ, સ્વામિદાસ,
મના, લાલદાસ, બી'મ, ગોવર્ધનધારિદાસ, અજ્યા, દામોદરદાસ, સંધુ, કૂબના પ્રભુતિને (વગેરેને)
*શ્રીકૃષ્ણ વિદુલનાયની કેટલિશ આશિય અત્ર કુશલ આપ પશુ હશે એમ સતત આશા રાખીએ છીએ
નિરોપ, સેવા સમ્યક્ (સારી રીતે) કરવી આલભદ સાથે વગેરેની સેવા કરે છે એ સાલક્ષ્ય,
સતોપ થશે એને સારી રીતે શિક્ષણ આપતુ અગાડી વ્યવસ્થાદિક વગેરે જેમ ધાય તેમ કરવુ,
બોમ સાથે મિત્રી સારી રીતે શુદ્ધ કરીને આપવી, સર્વ બોમ ધયાયક્તિ નિભાવવા અર્થ પ્રદરે
(બપોરના આગે વગેરે) મલ્લિકા (મોગગના પુલ) લાવવાને કોઈને યોગ્યતા, જેને શ્રીમનુનાજીનું જલ
સેવકો વરે નિભાવાય તો તેમ જ કરવુ, પરંતુ અનિક્ષેપથી (જલ કદથી) ન કરવુ, કારણ કે મારા
સ્વામીના અમાત્ય કામ ન છે

ખીનુ, યવનનેડો મદિરે આવે છે (તેમની સાથે) લાપણુ, મિત્ર, પ્રમાણિક કરવુ, (આપતું
મળતુ, પ્રસાદ વગેરે આપવો) યદપિ મન ન મયે તથાપિ બદારથી તો રાખતુ (પ્રકટ પેર કરવુ
નહિ.) સાવધાન, પરસ્પરજોડવાલા, આત્મગદિવાયા અને કેવલ ભગત-સેવામા તત્પર થવું કાઈ
પણ ચિન્તા કરવી નહિ, શ્રીગોકુલમા નિવાસ કરનારાઓનું પ્રભુ નિય કથાઓ જ કરો

* કેટલાક શ્રી ૧૦૮ ના આલભદ કરે છે, અને કેટલાક તો શ્રી ૧૦૦૮ લખવાના પ્રારંભ પણ
કરી ચુકેલા છે, શ્રી ૧૦૦૦૮ લખવાના પ્રચાર થાય તે પહેલા વાચકવર્ગને વિચારમા સેગ કે શ્રી-
ગુસાંજી સત્તા નિજ પત્રમાં શ્રી ૯૯ લખે છે આમાર્ષને શ્રી ૯૯ લખવાની જ મહત્તિ છે.

મને જેમ (શીત-જલાઈ) દર્શન પ્રાપ્ત થાય તેમ હમેશા કરવું, આપને અધિક (શુ) લખું ? કાર્ષ્ણ્ય પશુ ચિન્તા કરવી નહિ પણ વારંવાર મોક્ષવૃત્તિ. તત્ત્વ (તમારા ત્યાગ) સર્વ સમાચાર લખના હરિવચ્ચના પ્રણામ અહિં હું બહુ દુઃખ લઉં છું ગમનને પાપસાદિક (દુઃખવર) સર્વ લેવું, દુઃખરનો પ્રસાદ વખતોવખત કૃપાદાસને પણ આપવો. સર્વેએ કૃપાદાસની આગામી ગહેવું. સર્વેએ મર્યાદામાં રહેવું.

નથી પચાધ્યાયનું બન, નથી રચનું બન, નથી વૈરાગ્યનું બન, નથી યોગનું બન, નથી વિદિન-માર્ગાદિક વૈદિક લક્ષિતનું પણ બન, નથી જ્ઞાનનું બન, જે કંઈ બન માગ છે તે બીજું કંઈ નથી, પરંતુ આજે અથવા કાલે જ્યારે અથવા ત્યારે આપનું કૃપાકટાક્ષ તે જ માગ બન છે

૧. અત્ર પત્રનું લાપાન્તર સમાપ્ત થાય છે. શ્રીકૃષ્ણદાસે જ્યારે શ્રીગુણાધિકારને શ્રીનાથજીના મંદિરમાથી વચ્ચો હતા, તે સમયનું આ પત્ર છે જેમ અતુમાન થાય છે, જે હમણા જ સ્પષ્ટ થશે. આ પત્ર શ્રીગુણાધિકારને મંદિરના માણુમે ઉપર લખેલું છે આ પત્રમાં પણ પૂર્વપત્રવત્ લૌકિક અને અલૌકિક વિષયમાં શ્રીગુણાધિકારની કુશલતા પ્રવક્ષ થાય છે.

૨ શ્રીકૃષ્ણદાસ શ્રીમદ્વાચાર્યજીના સેવક હતા શ્રીનાથજીના પ્રથમ અધિભારી હોવાનું માન એમને છે મંદિરનો વ્યવહાર એમની અધ્યક્ષતા નીચે આવતો. ૨૪ દારણુમર એમણે શ્રીગુણાધિકારને શ્રીનાથજીના મંદિરમાથી વચ્ચો હતા શ્રીમદ્વાચાર્યજી અને તેઓશ્રીના જ્યારે પુત્ર શ્રીગોપીનાથજીના તિરોધાન પછી આચાર્યની ગાદીના સબધમાં શ્રીકૃષ્ણદાસે કાચિત્ આમ કર્યું હોય એમ અનુમાન થાય છે શ્રીગોપીનાથજીના પુત્ર શ્રીપુરુષોત્તમજીનો અથવા શ્રીગોપીનાથજીના વહુજીનો પક્ષ શ્રીકૃષ્ણદાસે કયો હોવો જોઈએ. જ્યારે શ્રીપુરુષોત્તમજી પણ લીલામાં પધાર્યા, ત્યારે ગાદી વિષે અન્ય ગતિ નહિ હોવાથી સમાધાન થયું હશે, અને શ્રીગુણાધિકારને શ્રીનાથજીની સેવા પણ પાછી પ્રાપ્ત થઈ હશે.

૩ રામદાસ શ્રીનાથજીના મુખ્ય પગિયારક હતા

૪. આલલકનું આપખાણુ પત્રમાં જ કરાવ્યું છે.

૫ નરસિંહદાસ, યાદવદાસ, રાવદાસ, ગોપાલદાસ, મજા, લાલદાસ, બીજમ, ગોવર્ધનધાગિદાસ, અન્નયા, દામોદરદાસ વગેરે શ્રીનાથજીની સેવામાં રહેલા પરિચારકો છે આ સર્વ શ્રીગિરિરાજના જ રહેતા

૬ પ્રથમ સેવાની આવશ્યકતા દર્શાવીને તેનો પ્રકાર પણ શ્રીગુણાધિકારે દર્શાવ્યો છે. એવીકા પ્રમ-નનાથી સેવા કરે તો જ પ્રભુ અગીકાર કરે, ઉદરભરિ લાહુતી નોકરો રાખીને સેવા કરાવવાનો જે પ્રચાર હાલ આથી રહ્યો, તે પ્રચાર શ્રીગુણાધિકારના મન્તવ્યથી એમને તો અન્યન્ત વિપરીત લાગે છે. શોચનીય છે કે હાલ તો મંદિરના માણુમે વેડીઆચાર્યની માફક માત્ર વેડ ઉતારનારા જ હોય છે દાસ-ત્વભાવથી નિરપેક્ષ સેવા કરનારા પરિચારકોજ મંદિરમાં હોવા જોઈએ પ્રભુનો ખલાવ કામલ છે, તેથી ક્ષેત્રથી સેવા કરનાર વેડીઆચાર્યની સેવા પ્રભુ અગીકાર કરી શકતા નથી

૭ યવનનું રાજ્ય હતું, અકસ્માત બાદશાહના સમયમાં પણ આપણો તે લોકો સાથે કેવો સંબંધ હતો તે આ પત્ર દર્શાવે છે. તેઓ ભગવન્સેવામાં ઉપદ્રવ ન કરે માટે ઉપરઉપરથી મિત્રતા રાખીને પણ કેવલ ભગવન્સેવામાં જ તત્પર ગહેવું એ તાર્કિક છે આશા છે કે શ્રીગુણાધિકારના ગામેગામ દ્રવ્યોપાર્જન વાસ્તે પધારતા વચ્ચો આ પત્રના આ વાક્યનું મનન કરીને એ પ્રમાણે આચરણુ

૧ વેદાધ્યયન ૨ યાગજન્ય યમથી, અભિહોત્રાદિથી પ્રકટ થવું

૩. પ્રભુની કૃપા એ જ પરમ બળ છે, અનાથી જ સર્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કરશે અમને તો નિશ્ચય છે કે જો તેઓ એમ કરશે તો એમનું ઐહિક અને પારલૌકિક બન્ને અવશ્ય નુષરંગે, અન્યથા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યેશ્વરું ત્રિક્ષાપ્ત્યેકાક્ષા ક્ષણ પ્રાપ્ત થવામા અન્તગત્ય નહિ રહે.

૮. 'મને જેમ જરૂરીથી દર્શન પ્રાપ્ત થાય એમ કહ્યું' આ વાક્યથી એમ અનુમાન થાય છે કે શ્રીગુરુસાહેબ શ્રીનાથજીમા નથી, અને એ નહિ હોવાનું કાણુ શ્રીકૃષ્ણજીએ વર્ણવેલા એ હેતુ નેહ્યો. આમ અનુમાન કરવામા અન્ય પણ ઉપપત્તિઓ છે પત્રની અતે એક શ્લોક છે, આ શ્લોક શ્રીગુરુસાહેબજીએ આશ્રમી વિરહિમા પણ દર્શ્યમાન થાયછે, અને આ વિરહિમા શ્રીગુરુસાહેબજીએ વિરહાવસ્થામા એટલે જ સમયે શ્રીનાથજીમાથી એમને વર્ણવેલા હતા તે સમયે લખાયેલી છે એમ આખ્યાયિક પ્રસિદ્ધ જ છે દર્શાવતુ એમ પણ સભવે છે કે આ વિરહિમા એકા શ્રીગુરુસાહેબજીના પત્રોમાથી પાછલથી અગૃહીત થયલા હોય.

'હું કુધ બહુ પીંહિ છું' એ વાક્ય પણ આનું જ મમર્થન કરે છે. શ્રીગુરુસાહેબ પ્રભુવિરહને લીધે દર્શાવતુ કષ્ટ પણ અત્યંત નહિ સેતા હશે એમ બાળી એઓશ્રીના સેવકોને સતાપ થાય તો તે મા યાઓ એવી કરુણામય દૃષ્ટાંતથી આ વાક્ય લખાયુ હોય એમ લાગે છે મદ્યપિ પ્રભુવિરહમા અત્રનો ત્યાગ કર્યો છે, કેવલ કુરુ ઉપર જ રહુ છું, તથાપિ તેનું પુનઃજ પાન કરું છું, તેથી મારા આગત્ય વિષે નિશ્ચિન્ત રહેતો એ તાત્પર્ય છે.

૯. કૃષ્ણજીએ પોતાને વર્ણવે છે, જના શ્રીગુરુસાહેબજી કૃષ્ણદાસ પ્રતિ કેવું વર્ણનછે તેનું એઓશ્રીના આધુનિક વર્ણે મનન કરશે, અને જો તદનુસાર આચરશે તો તેમાથી સર્વનું કલ્યાણ જ થાય એ નિ સંશય છે.

૧૦. આ પત્ર અમને એક લુના પુનઃકમાથી મળ્યું છે આ પુનઃક આપનારનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ આરા પચાસસાહ પત્રો લા. મા વે લ પ-ગદ્ગાઝના પુનઃકાયમા અમે જોયા છે, પરંતુ કાણુ જાણે શા કાણુથી આમારી અમકનુ પ્રાર્થના જના એના લર્પવાડકો અમને કાંઈ પણ પ્રકારે આપવાની આનાકાતી કરે છે મહાનુ પરિશ્રમ લઈને ગદ્ગાઝને જ પુનઃકોનો સમ્રદ કર્યો તે સમ્રદ સાધ્યદાયિક વિદ્વાનોના પણ ઉપયોગમા આવતો નથી અને આરી ઇતિનિલ દુર્બલરથામાં છે એ બાળી ગદ્ગાઝના પરવેદવાસી આમાને કેટલો એક યતો હશે તેનો કાર્યવાહકો નિચાર કરશે ખરું કે ?

મહાનુમાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

(અનુસંધાન ગત વર્ષના ૫૪ ૬૭ થી)

૫૪ આખ્યાનમા શ્રીગુરુસાહેબ અને શ્રીકૃષ્ણની અનન્યતા દર્શાવતા ભગવત્લીલાનો અનુમાનવાદ કરીને શ્રીગોપાલદાસજી મમમ આખ્યાનમા તે જ પદ્ધતિને અનુસરે છે. 'અમ દો પરાતતિ દયા દેને ત્વઘાંતું' એ શુનિનું સાદાનુ દર્શન આ શ્રીગોપાલદાસજી છે ગુરુશક્તિનો એમનામાં એટલો બધો અનિશય છે કે આખ્યાન વાચના આપજીને કવિત્વ કવચિત્ સંભવ થાય છે કે આ તે શ્રીગુરુસાહેબનું વર્ણન છે કે શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન લખાઈતું મનન્ય એવું છે કે શ્રીકૃષ્ણનું જ સ્વપાત્ર આ દિગ્દર્શન શ્રીગુરુસાહેબ છે, અર્થાત્ અમર એક જના અપમેદથી પ્રત્યુ વિવિધ પ્રકારે લીધા કરે છે, તેથી કવિ દર્શાવતુ શ્રીકૃષ્ણસ્વપ્ન અને દર્શાવતુ ગુરુસાહેબનું વર્ણન કરે છે, અને એ આપજીને સિત્ત લાગે તથાપિ બ્રહ્મદર્શિની દૃષ્ટિથી તો બન્ને એક જ છે, એટલે સર્વનું એઓશ્રીએ તો શ્રીગુરુસાહેબનું જ વર્ણન કર્યું છે. મમમ આખ્યાનમા પ્રથમ જે ગુરુ વડે શ્રીગુરુસાહેબની જિન કવિ વર્ણવે છે.

આપ એવા કરી ગીખવે શીઠિ
 જાકિપક્ષ વેલવ સુદૃઢ કીધા
 આપની હીના તે વદન પોતે કહી
 ઉચ્ચાર આનન્દ અધિક દીધા. ૧
 વેદદધિમધ્ય નવનીત જે ભજનરસ
 મથિત માધુરી જીવે શ્રવણે પીધા
 તકસમ કર્મપથ સ્નેહરસહીન જે
 શ્વેત જાણી વિમુખ તાણી લીધા ૨.

આટલેથી ભક્તકવિ સતોપ ન માનતા સ્વહૃદયમા સ્ફુરેલુ શ્રીમદ્ગોસ્વામીનું અધિક માહાત્મ્ય દર્શાવે છે

નદનદનરૂપે રાસથીત્રા કરી પોતે ન ઉચ્ચરી છાની રાખી
 દિવસ એકાદની ઉત્તરાધુવર પ્રતિ વ્યાસનદન વિભવ વદન ભાખી
 પ્રજ્ઞાદિ મહામુનિ અતિજ્ઞાનપારગતા તે મધુસિંધુની કહીએ માખી
 ન કોઇ હુવો ન હોય એ રૂપસમ તેહના સકલ નિજ નિગમ સાખી
 એ પ્રભુ રસપુજ ભુવચક ભાગ્યહીન જીવ જેણે કણિકા ન આખી.

વિશુધ વાળે વસુમતી ઉપરે શ્રીવલ્લભકુવળી ટહેલ કરવા

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ગોસ્વામીનું માહાત્મ્ય દર્શાવી શ્રીમત્પ્રભુચરણ પ્રશુની જે પ્રકારે સેવા કરતા હતા તે દર્શાવે છે

ઘોષથી વેગે પાઉ ધારીઆ ગિરિ ભણી શ્રીગિરિરાજધરણુનો તાપ હરવા
 ફૂલ ફેટે ભયાં વસન વાધાતણાવિવિધ બૂપણુ તે અગ ધરવા
 તુરગ આઘ્યા વાયુવેગે ઉનાવડો જાણે નૌકા આપી સિંધુ તરવા

વિવિધ કુસુમાવલી પાટસૂત્રે કરી ગનસરી શૌલિતા કરે સુગાર
 વિવિધ કુસુમાવલી અયિત હાસે કરી, એક એકને કંઠે આરોપે હાર

વ્યજન શીતલ વાયુ મુકુર કરકમવ ધરી દેખાડતા મોહે સકલ સસાર

આ પ્રમાણે સેવાનો પ્રકાર ભક્તકવિ દર્શાવે છે, અને 'એક એકને કંઠે આરોપે હાર' એ શબ્દોથી પરમ સુખ રીતે પરમપુરુષાર્થરૂપ શ્રીપ્રભુવંશીકરણ અને સાનુભાવતા શ્રીમત્પ્રભુચરણને સિદ્ધ થયા છે એમ પણ દર્શાવીને પુનઃ ભક્તિભાવથી શ્રીમદ્ગોસ્વામીના શુભ ગાતા ગાતા આખ્યાનનો ઉપસહાર કરે છે

દાસનો દાસ ભણે સકલ સજ્જન સુણે, શ્રીવિક્રમ આપનું બિરદ પાને

બીજા ગ્રન્થો પણ હશે, પણ તે ગ્રન્થોનો લાભ સપ્રદાયને મળ્યો નથી, કારણ કે એઓશ્રીના અન્તર્ધાન પત્ની એઓશ્રીના પત્ની દક્ષિણમાં તથાગણમાં જઈને વસ્યા હતા. શ્રીગોપીનાથજીના સર્વ ગ્રન્થો પણ એઓશ્રીના પત્ની સાથે જ લઈ મળ્યા હતા એમ હોવાવાચક છે. શ્રીગોપીનાથજીના એક પુત્ર શ્રીપુરુષોત્તમજી હતા તેઓશ્રીનું બાપાવર્યામાં અન્તર્ધાન થવાથી શ્રીમહાપ્રભુજીના પ્રથમ લાવના વંશની દનિશ્રી ત્યાંથી જ થઈ છે.

અત્યંત તુકમાં ભક્તદાસિ શ્રીગુમારજીનું પુત્ર સ્વરૂપ છે. શ્રીગુમારજી શ્રીમદ્વંદભાચાર્યજીના દ્વિતીય પુત્ર છે એઓશ્રીનું એવ્ય સ્વરૂપ શ્રીનવનીતપ્રિયજી છે. હાલ એ સ્વરૂપ શ્રીનાથદાસમાં મિરાજે છે. શ્રીમદ્વાચાર્યજીનું સેત્ર સ્વરૂપ શ્રીનાથજી છે, શ્રીગોપીનાથજીનું શ્રીમદ્દાનમોહનજી છે, અને શ્રીગુમારજીનું શ્રીનવનીતપ્રિયજી છે. આ સ્વરૂપની ગેવા કરવાનો સર્વ વંશોને સમાન અધિકાર છે. શ્રીનાથદાસના નિલકાશિન રક્ષકમાત્ર (keeper) છે, પરંતુ આ ત્રણે સ્વરૂપની સેવાના અધિકારમાં તો શ્રીગુમારજીના સર્વ વંશોને તેમ જ પુણિમાર્ગીય સર્વ વંશુલોનો સમાન જ અધિકાર છે એની વિશ્વૃતિ થવી ન જોઈએ.

પ્રથમ તુકથી આગળીને ભક્તદાસિ એક એક તુક વડે શ્રીગુમારજીના સપ્ત બાલકોનું વર્ણન કરે છે, શ્રીગુમારજીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રીગિરિધરજી છે એઓશ્રીના જ વંશમાં શ્રીમદ્વાચાર્યજીનું પ્રતિનિધિત્વ ઉતરેલું છે. હાલ મિગજતા શ્રીગોવર્ધનલાલજી શ્રીમદ્વાચાર્યજીના શ્રીગોપીનાથજીના અને શ્રીગુમારજીના જ્યેષ્ઠ વંશ હોવાથી એઓશ્રીના સાક્ષાત્ પ્રતિનિધિ છે ઉપસુક્ત ત્રણે સ્વરૂપોના રક્ષકત્વનો અધિકાર એઓશ્રીને પ્રતિનિધિ તરીકે જ પ્રાપ્ત થાય છે.

જેવી રીતે શકરાચાર્યના મુખ્ય પ્રતિનિધિ શૃંગેરીમંદના શકરાચાર્ય છે તેમ શ્રીમદ્વાચાર્યના પ્રતિનિધિ એઓશ્રી છે, અને સપ્રદાયનો ઉદ્ધર્ષ કરવામાં શ્રીનિલકાશિન મહારાજશ્રીએ ઉક્ત મંદના હાલના શકરાચાર્યના કાર્યનું અનુકરણ દ્વં આગ્રહથી કરવું જોઈએ એમ કરવાથી એઓશ્રીને આદિક અને પરનાદિક અમૃતત્વ પ્રાપ્ત થશે. શકરાચાર્યે જેમ સ્વમાર્ગીય ગ્રન્થોનો એક ઉત્તમ સેટ (set) સુવાચ્ય રૂપમાં છપાવ્યો છે તેમ શ્રીગોવર્ધનલાલજીએ પણ શ્રીમદ્વંદભાચાર્યજીના મુખ્ય પ્રતિનિધિ તરીકે સપ્રદાયના સર્વ નહિ તો કેવલ શ્રીમહાપ્રભુજીના અને શ્રીગુમારજીના જ ગ્રન્થોનો સેટ સુવાચ્ય રૂપમાં છપાવેલો જોઈએ. આ કાર્ય કરવામાં પ્રભુએ એઓશ્રીને તન મન ધનની અતુલ સામગ્રીનું પણ દાન કરેલું છે, તથાપિ શૃંગેરીમંદના શકરાચાર્યનું અનુકરણ કરવામાં જે શિથિલતા થાય છે તે સંપ્રદાયના અવાગમમાં જ પર્વસન પામે છે એ નિસર્ગ છે. શ્રીગોવર્ધનલાલજીના આશ્રયમાં સાપ્રદાયિક વૈયાકરણ શીપ્રકરણ પણ રહે છે, તેમજ એનંદ એ સંપ્રદાયગ્રન્થો પૂર્વ પ્રવૃત્ત પણ કરેલા છે, તેથી તેમને મુદ્રણાર્થનો કારક અનુભવ પણ છે, શ્રીનાથદાસમાં મુદ્રણ પણ છે, એટલે મહારાજશ્રીને તો માત્ર વચનથી જ દામ કરવાનું રહે છે. એઓશ્રીના મનમાં એવી કાંઈ દૃષ્ટિ થાય તો જ સપ્રદાયનું શ્રેય થઈ શકે એમ હોવાથી પ્રભુપ્રતિ અમારી પ્રાર્થના છે કે પ્રભુ ઉક્ત ગોપામીશ્રીને આ કાર્યમાં પ્રોત્સાહન કરે.

શ્રીગિરિધરજીનું એવ્ય સ્વરૂપ શ્રીનવનીતપ્રિયજી નથી પણ શ્રીમયુરનાથજી જે, શ્રીવંદનાથજીની શિથિલતાથી શ્રીગિરિધરજી શ્રીનવનીતપ્રિયજીના ધણી થઈ પડ્યા, અને પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રીદા મોહજીને શ્રીનવનીતપ્રિયજીનું અને દ્વિતીય પુત્ર દક્ષિણ શ્રીગોપીનાથજીને શ્રીમયુરનાથજીનું સ્વરૂપ દાવમાંગમાં પંડગી આપ્યું. શ્રીનવનીતપ્રિયજી અને શ્રીમયુરનાથજી એક જ સિદ્ધાસન ઉપર મિગ-

જતા હતા, પણ ત્યારથી શ્રીમથુરાનાથજીનું સ્વરૂપ શ્રીગોપીનાથ દીક્ષિતજીને પ્રાપ્ત થયું, ત્યારથી તે સ્વરૂપ કોટામાં ગિરાજે છે, તેથી શ્રીમથુરેશજીના તિલકાચિત શ્રીરણુછોડ્યાલજી કહેવાના હમણા જ તેઓશ્રી લીલામાં પ્રધાર્યા તેઓશ્રીને કેટલાક શ્રીમદાચાર્યના અવતાર તરીકે પણ માને છે, તે ઉપરથી એઓશ્રીના સદાચારનું કાંઈક અનુમાન થઈ શકે એમ છે ઉક્ત શ્રીમથુરેશજી પ્રથમ શ્રીમહાપ્રભુજીના સેવક શ્રીપદ્મનાભદ્રાસજીને માથે ગિરાજતા હતા શ્રીનવનીતપ્રિયજીનું સ્વરૂપ શ્રીગુણાંબુજીના પદ પુત્ર શ્રીવદ્વનાથજીને દાયલાગમાં આપવામાં આવ્યું હતું એમ શ્રીગોકુલનાથજીના સેવક વ્યારાવાલા શ્રીગોપાલદાસનું મન છે શ્રીવદ્વનાથજીના વશથી શ્રીનવનીતપ્રિયજીના ગૃહની જ પ્રણાલિકાનો અદાવધિ અગીકાર કરતા આવ્યા છે, તે જોતા ઉક્ત શ્રીગોપાલદાસજીના મતને અનુમોદન પણ મળી શકે છે.

વૈષ્ણવોને નિવેદન.

આ માસિકનું વાર્ષિક નોંધાવર રૂ. ૨-૦-૦ એ છે, પરંતુ જે માહકા જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણ એકાદશી સુધીમાં ત્રીજા વર્ષનું નોંધાવર મોકલી આપશે તેમની પાસેથી રૂ. ૨. ૧-૮-૦ લેવામાં આવશે, અને તે ઉપરાંત તેમને લેટનું પુસ્તક પણ મળશે.

પ્રકાશક,

અથસ્વીકાર.

સ્વધર્મવર્ધક અને મંડાયચેદક—વૈષ્ણવ હરિદાસ ઝવેરદાસ અમદાવાદ તરફથી મથુ ૩ તેમનો પ્રવાસ રહ્યો છે,

પ્રકાશક,

સિદ્ધાન્તી—અહીં સર્વેશ હોવાથી તેને અવિદ્યાનો સંબંધ થઈ શકે નહિ. કારણ કે જેને જેને અવિદ્યાનો સંબંધ હોય તે તે અસ જ હોય જોઈએ અહીં અવિદ્યાનો સંબંધ હોય તો તે સર્વત હોઈ શકે નહિ પરંતુ અસ યથ નય, તેથી અહીં અવિદ્યાનો સંબંધ હોય જ નહિ તેમ જીવ અને અહીં એક માનો છે તેથી જીવને પણ અવિદ્યાનો સંબંધ હોઈ શકે નહીં આ જ કારણથી જીવ પણ અસ હોઈ શકે નહિ જીવ અને અહીં એક માનો છે તેથી જીવને અસ માનો તો અહીં પણ અસ યથ નય. અર્થાત્ માયા અને અવિદ્યાને એક જ માનો છે તો એક જ વસ્તુના સંબંધથી અહીં સર્વત અને અન જોવા બે સ્વરૂપ ભિન્ન ભિન્ન કેમ થાય ?

(આ પ્રમાણે અવગ્રહેદવાનને આશ્વેય થવાથી, માયા અને અવિદ્યાને ભિન્ન માની પ્રતિબિંબ વાદથી પૂર્વપક્ષી સમાધાન કરે છે.)

પૂર્વપક્ષી—એમ નથી. જેમ વ્યાકુલમને લીધે લાલ દેખાતી રક્તિકમણિના સ્તભની હારમા પડતુ પુરુષનું પ્રતિબિંબ લાલ દેખાય છે તેમ અવિદ્યામા પડતા અહીંના પ્રતિબિંબમા અસત્ જણાય છે એ પ્રતિબિંબ જીવ છે અને તે આપણને અસ જણાય છે પરંતુ જેનું પ્રતિબિંબ લાલ રક્તિકમણિના સ્તભની હારમાં પડે છે તે પુરુષ પેતિ ઉત્પન્ન દેખાય છે, લાલ દેખાતો નથી, તેમ અહીં સર્વત રહે છે, અસ થતુ નથી વળી અસત્ અવિદ્યાનો આશ્રય કરી રહેલું છે તેથી વસ્તુત અહીં અને જીવ એક જ છે.

(આ મત પ્રમાણે માયા અને અવિદ્યા ભિન્નભિન્ન છે માયાના પ્રદેશમા રહેલું ચૈતન્ય અથવા માયામા ચૈતન્યનો પડેલો પ્રતિબિંબ દ્વિતર છે અને અવિદ્યામા ચૈતન્યનો પડેલો પ્રતિબિંબ જીવ છે)

સિદ્ધાન્તી—જગતનો જમ ઉત્પન્ન કરનારી અવિદ્યા જેની શક્તિ છે એ જીવના સ્વરૂપનો પ્રથમ વિચાર કરવો જોઈએ જીવ અહીંના અવિદ્યામા પડેલો પ્રતિબિંબ છે એમ કહી શકાય નહિ કારણ કે અહીં રૂપવગરનું છે, અને અવિદ્યાપણુ સ્વચ્છ નથી રૂપવાળા પદાર્થનો જ પ્રતિબિંબ પડે, અને તે પણ અસ્વચ્છ પદાર્થમા જ પડે રૂપવાળા મુખ વિગેરેનો જ પ્રતિબિંબ પડે અને તે પણ દર્પણુ વિગેરે સ્વચ્છ પદાર્થમા જ પડે રૂપવગરના અહીં જેવા પદાર્થનો પ્રતિબિંબ પડે જ નહિ, તેમ જ અવિદ્યા જેવા અસ્વચ્છ પદાર્થમા પ્રતિબિંબ સભવે જ નહિ ધોળા કે રૂપવગરના પદાર્થનો અસ્વચ્છ પદાર્થમાં પ્રતિબિંબ પડી શકે, તો રૂપવિનાના વાયુનો અસ્વચ્છ પદાર્થ કાદમ્બ પ્રતિબિંબ પડવો જોઈએ એ કદાપિ સભવતુ જ નથી

પૂર્વપક્ષી—અવિદ્યા સ્વચ્છ છે. અને રૂપવગરના પદાર્થનો પ્રતિબિંબ પડે છે કારણ કે રૂપવિનાના આકાશનો દર્પણુ વિગેરે પદાર્થમાં પ્રતિબિંબ પડે છે

સિદ્ધાન્તી—એમ નથી આકાશનો પ્રતિબિંબ પડતો નથી, એ પ્રતિબિંબ આકાશનો નથી, પરંતુ એ પ્રદેશમા રહેલા પ્રભામડવનો છે, અને પ્રભામડલ રૂપવાળું હોવાથી તેના પ્રતિબિંબ પડી શકે છે, વળી દર્પણુએ પડે જે જ્યાં હોય ત્યાં તેનો પ્રતિબિંબ પડે જ નહિ અવિદ્યા અને અહીં ઉભય સર્વથળે રહેલા છે તેથી જ્યાંજ્યાં અવિદ્યા છે ત્યાં ત્યાં અહીં પણ છે જ. અવિદ્યા હોય ત્યાં અહીં પણ રહેલું હોવાથી અવિદ્યામા અહીંના પ્રતિબિંબ પડે જ નહિ

પૂર્વપક્ષી—દર્પણુએ ખાતુ દદાત અહીં ધટતુ નથી, કારણ કે દર્પણુએ ખાતે અને દર્પણુને સંયોગ સંબંધ છે દર્પણુએ દર્પણુ સાથે સંયોગમળધરી રહેલી હોવાથી તેમા તેનો પ્રતિબિંબ પડતો નથી, પરંતુ અવિદ્યા અને અહીં સંયોગ સંબંધથી રહેલા નથી કારણ કે ઉભય વિષ્ણુ અર્થાત્ સર્વ જ્યોતિ રહેલા છે બે વિષ્ણુ પદાર્થમા સંયોગ સંબંધ ધરી શકે નહિ અવિદ્યા અને અહીં સંયોગ સંબંધથી રહેવા ન હોવાથી, દર્પણુએ ખાતુ દદાત ધટતુ નથી તેથી અવિદ્યામા અહીંના પ્રતિબિંબ પડે છે,

મિદ્ધાતી—સયોગસખધ હોય ત્યાં પ્રતિબિંબ પડે નહિ એમ કહી મદાય નહિ દર્પણરૂપાની પેઠે, પ્રભામડલ પણુ દર્પણસાથે સયોગ સખધથી રહેવું છે તો પણુ પ્રભામડલનું પ્રતિબિંબ દર્પણમા પડે છે તેથી સયોગસખધને લીધે પ્રતિબિંબ પડતું નથી એમ દહેવાય નહિ

પૂર્વપક્ષી—જેટલા અંશમા સયોગ હોય તેટલા અંશમા પ્રતિબિંબ પડતું નથી દર્પણરૂપામા સર્વ અંશે સયોગ હોવાથી તેનું જરા પણુ પ્રતિબિંબ પડતું નથી. પ્રભામડલનો જેટલા અંશમા સયોગ છે તેટલા અંશનું પ્રતિબિંબ નથી, પરંતુ સયોગરહિત પ્રભામડલનો જેટલો અંશ છે તેટલાનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેથી સયોગ હોય ત્યાં પ્રતિબિંબ પડતું નથી

સિદ્ધાન્તી—એ પણુ સખ નથી, કાચ કે દર્પણથી માત્ર કમલિનીના સૂત્ર જેટલે અતરે આપણી અગુણી ગળીએ, તે અગુણીના તળીઆની પ્રભાનો સર્વાંગે દર્પણ સાથે સયોગ છે એમ આપણે કહેવું જ પડે કાચ કે કમલિનીના સૂત્ર જેટલી અગુણીની પ્રભામા સયોગ વાળો અને સયોગ ગહિત એવા ભાગ હોઇ શકે જ નહિ તેથી એ પ્રભાનો દર્પણસાથે મર્વ અને સયોગ છે, તો પણુ તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેથી સયોગને લીધે દર્પણરૂપાનું પ્રતિબિંબ પડતું નથી એમ કહેવાય નહિ પરંતુ દર્પણરૂપા ત્યાજ હોવાથી તેનું પ્રતિબિંબ ત્યાં પડતું નથી, અર્થાત્ જે વસ્તુ બ્યા હોય ત્યાં તેનું પ્રતિબિંબ પડે નહિ બ્રહ્મ અને અવિદ્યા સર્વત્ર હોવાથી, અવિદ્યા બ્યા હોય ત્યાં બ્રહ્મ પણુ છે તેથી બ્રહ્મનું અવિદ્યામા પ્રતિબિંબ સભવતું જ નથી, અર્થાત્ તમારા મત પ્રમાણે જનું જે સ્વરૂપ છે તે વધાર્યું નથી.

વળી 'એ શુભર્ણુ સાથે મહેનાર' 'ગુહામા પ્રવેશેલા બે આત્મા, કારણ કે તેમનું પ્રતિબાદન છે' હયાદિ શ્રુતિ અને સૂત્રો જીવ અને બ્રહ્મ એક સ્થળે મળે છે એમ કહે છે જીવ બ્રહ્મનો પ્રતિ બિંબ હોય તો ઉત્પત્તી એક જ થયે ત્રિધિ સભવતી નથી કારણ કે વોદમા બિંબ અને પ્રતિબિંબ એક જ સ્થળે રહેલા કદાપિ દેખાતા નથી

વળી અવિદ્યામા બ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ એ જીવ અને અવિદ્યાનાગ એ મોક્ષ એમ તમે માનો છો. મોક્ષ સમયે અવિદ્યાનો નાશ થવાથી અવિદ્યામા પડેલા બ્રહ્મના પ્રતિબિંબનો પણુ નાશ થાનાગ આ પ્રતિબિંબ જીવજ હોવાથી મોક્ષસમયે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનાર જીવનો નાશ થાય તેથી જીવના વ્યવસ્થાનો નાશ એ જ તમાગ મત પ્રમાણે મોક્ષ છે પરંતુ આ મદાનિ એ મહાન અપુરુષાર્થ છે તેથી મોક્ષ અપુરુષાર્થરૂપ થાય છે, અને જીવ પણુ માત્ર પ્રતિબિંબ જ હોવાથી અતીક અર્થાત્ મિથ્યા છે આમ હોય તો કાલ પણુ પરચોક માટે પ્રવળ કો જ નહિ કાલ કે મોખની કંજા ગળનાગ પુરુષ મોક્ષનું મત વ્યવસ્થા અને પોને જાદ છે એમ જાણી, બધનમાથી મુક્ત થવા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા પ્રવળ કો, પરંતુ તમાગ મત પ્રમાણે આત્માનો નાશ એ જ મોક્ષ છે, અને પોતે અતીક અથરા મિથ્યા છે, મર્વ જગત્ મિથ્યા છે, અને આ વોદની તેમ જ પરચોક માટે કરવામા આવતી સર્વ પ્રતિ અવિદ્યાના અધ્યાત્મથીજ થાય છે એમ જાણે ત્યારે મોક્ષ માટે શું કરવા પ્રવળ કો? પરચોક માટે પ્રગતિ કરાથી વ્યવસ્થાની દાનિ મને એમ જાણે ત્યારે પરચોક માટે પ્રગતિ કરવા કરવા લાકિ પ્રગતિ જ કો અથરા ઉચ પ્રગતી પ્રગતિ અંશગ અને સ્વસ્થતાનિ એમ અપુરુષાર્થ જ પ્રાપ્ત કરનારી હોવાથી એક પણુ પ્રકાશી પ્રગતિ કો નહિ, અને નિર્ગતગર્ભમા જ નાગ પોતે વેદમા કરવાના કરેલા કર્મ અને વેદે નિર્ગત કરેલા કર્મમા કારણનું વિશેષ ન હોવાથી જાણ પણુ પ્રકાશનું કર્મ કરવા અવશ્ય જ નહિ આ પ્રનાને હોય તો અન્નાર્થનો ઉત્કેદ જ શુદ્ધ નાગ અન્નાર્થનો ઉત્કેદ કરવા જ આત્મા મત પ્રનાર્થનાગ, તેને પણુ કેવલ આત્મામા જ

‘ગુટે સ્વાર્થા પરાર્થા તુ’ વગેરે વાક્યમાં તો પુષ્ટિ એટલે અનુગ્રહ જ સમજવો, પુષ્ટિભક્તિ નહિ તેમ લઈએ તો જ અન્યાર્થ લાગે તે જ પ્રમાણે મુળોદ્ધિની છ નિમિત્ત વગેરે અર્થોમાં પુષ્ટિશબ્દથી અનુગ્રહ અથવા તો ક્રાંતક હેઠાણે અનુગ્રહનું જ લક્ષિત એવા અર્થ લેવો આ જ પુષ્ટિમાર્ગ એમ લક્ષ્યવાના પુરુષોએ વિભાવના કરવી.

આ મત-પમા વળી એક સરખ ઉભો થાય છે પુષ્ટિભક્તિનું જે પહેલા લક્ષણ બાધ્ય છે તેમાં ભગવત્સ્વરૂપ વિના દત્તરની આદક્ષા હોવી ન જોઈએ એવા અર્થનું સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન છે, હવે ન્યાયે પ્રવાહ પુષ્ટિભક્તિ થાય ત્યારે તો પુરુષ ક્રમાંસકત બની જાય છે, તે વખતે તેમાં પુષ્ટિ-ભક્તિનું ઉપર બતાવેલું લક્ષણ ધરી શકતું જ નથી, તેને પ્રવાહ—પુષ્ટિભક્તિ એવી સજા કેમ આપાય? પહેલા જે પુષ્ટિભક્તિનું લક્ષણ આપેલું છે, અને તેમાં જે ભગવત્સ્વરૂપ વિના દત્તર ફક્તની આદક્ષાનો અભાવ બતાવ્યો છે, તે તો ફક્ત શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાં જ જોવામાં આવે છે, પ્રવાહ—પુષ્ટિ ભક્તિ વગેરેમાં નહિ, માટે તેઓને પુષ્ટિભક્તિ એવી સજા આપી કેમ શકાય? આ આશંકાનું સમન આ પ્રમાણે છે શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિથી દત્તર પુષ્ટિભક્તિ પછી મોક્ષમુખીની તમામ આદક્ષાઓ રાખત જ નથી, અર્થાત્ મોક્ષમુખીની તમામ કામનાઓને તુરંત ગણી દાટે છે જુઓ ‘નારાયણમા પરાયણ ભક્તો દોષપિણુ રીતે (મુદ્દપમા) લખને ત્યાં આપના જ નથી વધુ તો શું? પછી સ્વર્ગ મોક્ષ અને નરક એ સર્વમાં સંખ્યાપણુ જ જુવે છે’ આ વાક્ય પછી શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિની દશાનું વર્ણન નથી કરતું, જ્ઞાનમિત્ર ભક્તની દશાનું વર્ણન કરે છે ‘આવો પુરુષ તો કંગોડો ભક્તોમાં પછી આપત દુર્લભ છે’ એ એકાદના વ્યાખ્યાનમાં નિર્ગમમાં ઉપર કહેલા શ્લોકમાં વર્ણવેલા ભક્તને જ્ઞાનમિત્ર કહ્યો છે જૂથ છે તે પછી શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ તો નથી જ, છતાં પછી પ્રભુ પ્રતિ પ્રાર્થના કરે છે કે ‘હું યોગની સિદ્ધિઓ કે મોક્ષને ઇચ્છતો જ નથી, કેમ કે આપને હોડીને હું કોની ઇચ્છા કરું?’ આ હેઠાણે ખ્યાલ રાખવાનો કે જૂથ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ નહિ છતાં પ્રભુસ્વરૂપ વિના દત્તર ફક્તની આદક્ષાને ઊભે છે, તો શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાં જ તેવી આદક્ષા હોય ને દત્તરમાં નહિ, એમ ન માની લેવું માટે અમે કહેલું લક્ષણ દોષરહિત છે શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ વિના ખીનમાં પછી તે ભાવ દુષ્ટિગોચર થાય છે.

શ્રીહરિરામણએ ‘પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ’ એ નામના ગ્રંથમાં જે ભક્તિસ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તે શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિનું જ સમજવું, સામાન્યપુષ્ટિનું નહિ વિચાર કરતાં તેવો જ અર્થ ગુરૂ છે જે તેને સામાન્ય પુષ્ટિ માની લઈએ તો ‘સર્વસાધનરહિતપણુ’ વગેરે બતાવેલા ધર્મો પ્રવાહપુષ્ટિભક્તિમાં પછી મલવા જોઈએ, પણ તેમ નથી, માટે તે તો શુદ્ધપુષ્ટિનું જ લક્ષણ માનવું. શ્રીહરિરામચરણે પુષ્ટિભક્તિનું અસાધ્યલક્ષણ નથી બતાવ્યું, પણ શુદ્ધપુષ્ટિના ધર્મોનું નિરૂપણ કર્યું છે.

‘રપુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ’ એ મૂળગ્રંથનું અનુસંધાન કરીને નીચેનાં ભાવાર્થ—તે ગ્રંથનું રહસ્ય ગ્રંથકાર સર્વજ્ઞ રીતે લખે છે.

૧ આવા ઉદ્દેશ પરમ રમણીય સિદ્ધાંત ઉપર પ્રકટ થયેલા પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય નહિ સમજનાર અસાધી આધારો વિચારશે કે આમાં વિષય જેવા તુરંત પદાર્થોનો ગંધ પણ છે?

સ્વાત્મ્યસ્તુ પુરુષ કૌટિલ્યેનિ સુદુર્લભ ॥

ન યોગસિદ્ધોરપુર્ણમ્ વા સમજ્જ્ઞાત ત્વા વિરહવ્ય કાહ્લો ॥

૨ આ ગ્રંથનું મૂલ સાથે ભાષાતર આ ભાષિકમાં આની ગયલું છે, તેથી મૂલશ્લોક ન આપતાં ફક્ત ગ્રંથકારે વર્ણવેલું રહસ્ય જ શ્લોકસમ્યા પ્રમાણે આપવામાં આવે છે. મૂલગ્રંથ અને તેનું સરસ ભાષાતર મનન કર્યો પછી આ રહસ્ય સમજવામાં આવે આવશે.

જે માર્ગમા પગમંડલરૂપ પ્રભુની પ્રાપ્તિમાટે સર્વસાધનનો જ અભાવ હોય તે જ શુદ્ધપુષ્ટિ-
માર્ગ છે દશમસ્કંધના તામસ પ્રકરણનાં ફલપ્રકરણમા મંજુવતિશ્લોકે ત્યારે પ્રભુનું અન્વેષણ
પ્રભુના શુભનું ગાન વગેરે સાધનો ક્યાં, પણ પ્રભુ મધ્યાનહિ, છેવટે તે બધા સાધનો છોડીને નિ સા-
ધન થઈને, રૂદનથી દીનતા પ્રકટ કરી, ત્યારે જ પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરી શક્યા આથી સાધનનો અભાવ
તે જ પુષ્ટિમાર્ગમા સાધન એમ તાત્પર્ય નીકલે છે. આ પ્રભુનું નિ સાધનફલપણ જાણાવનાર તાત્પર્ય
ઉપર કઈ અરુચિ આલવાથી અચકાર ખીન્ને પણ પક્ષ લે છે, અથવા તો ફલરૂપ પ્રભુ જ સ્વસ્થપામક
ફલની પ્રાપ્તિમા સાધન બને છે માટે જ શ્રીઆચાર્યજી પણ ઉપદેશ છે કે ‘પ્રભુ પહેલાં જાણ્યા થયા,
પછી વિષય, અને પછી રૂદ થયા, છેવટે કૃષ્ણ થયા જાણ્યા એટલે વિરહોપાદક થયા વિષય એટલે
વિગ્રહને વધારનાર—પોષનાર થયા રૂદ એટલે વિરહનો નાશ કરનાર થયા પ્રકટ થઈને પછી
શ્રીકૃષ્ણ જ થયા, આ રહસ્ય છે ॥ ૧ ॥

ખીજા સાધનની અપેક્ષા રાખ્યા વગર ફક્ત ભગવદ્ગુણથી જ લૌકિકવૈદિકસિદ્ધિ થાય તે જ શુદ્ધ
પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય, માટે જ મંજુસ્થ ભક્તોને કેવલ કૃપાથી જ વૈકુઠીની પ્રાપ્તિ થઈ છે. મંજુસ્થોની દશા
એવી હતી કે દિવસે વ્યાપારચત્ર હોય અને રાત્રે નિદ્રાધીન બની જાય. આવા ભોક્ષાને ઉદ્ધાર
પ્રભુ અનુગ્રહ કરીને નિજ સામર્થ્યથી કરે તો જ થાય, નહિ તો નહિ જ. જાણીજી પણ કહે છે
કે આવા ગોકુળને વૈકુઠીની પ્રાપ્તિ અત્યંત શ્રમ વડે પ્રભુએ જ કરાવી છે. કદાચ મનુષ્ય પોતે પોતાનો
યત્ન કરવા જાય તો વિષ્ણુ જ થાય, મતલબ કે તેનો પ્રયત્ન પાછો પડે, કઈ કામમા આવે જ
નહિ આ ભાવ નદ વગેરે અભિધાનની યાત્રા કરવા નિષ્ફળા તે પ્રસંગમા સ્પષ્ટ છે ॥ ૨ ॥

વળી જે માર્ગમા પ્રભુ જીવની ચોખ્ખાનો વિચાર ક્યાં વગર જ અગીકાર કરે તે શુદ્ધપુષ્ટિ-
માર્ગ કહેવાય ‘કેવલ ભાવથી જ ગોખીજનો, ગાયો, પક્ષીઓ, મૂંગા વગેરે પ્રભુને પ્રાપ્ત કરી શક્યા
વિચાર કરાએ તો ગાસ્ત્રમા તો પુરુષનો જ અધિકાર હોવાથી પણ વગેરેના મોક્ષની સભાવના—
ક’પના પણ ઉડી જ જાય છે. ॥ ૩ ॥

ધર્મ અવગ્રોધનારા વાક્યોત્ત તાત્પર્ય ભગવત્સબંધમા સમજીને ફલની પ્રાપ્તિના ઐવસરમા
પ્રતિબંધ કરનારા ધર્મો છોડી ફક્ત ધર્મપ્રભુમા જ તપ્ત બની જવું, તે જ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ.
માટે જ ‘શ્રવણ દર્શન અને ધ્યાનથી મારગમા જ ભાવ રાખવો’ એ વાક્યનું તાત્પર્ય—ગદ્ય—
સમજીને શ્રીગોખીજન પ્રભુચરણમા જ આસક્ત થયા, નહિ કે તેથી વિરુદ્ધ શુદ્ધ પ્રતિ જવા મરજી કરી. ૪

જે માર્ગમા ગદન ચાર્ય વગેરે ચરિત્રોમા દીનશુદ્ધિ લાવીને અસભવરૂપી દોષશુદ્ધિ ન જ લાવી
શકાય, અને કાલીબાગદમન, દાવામીથી સુક્રિ કરવું વગેરેમા ખીજા ચરિત્રો કરતા અધિકશુદ્ધિ
પણ ન જ કરાય ફક્ત પ્રભુની કોમળતા જાનની કૃતિ ઉત્તમ જ છે, એમ જાણવું તે પુષ્ટિમાર્ગ ૬

જે માર્ગમા આમિસુખમાટે જ સમગ્ર જાપાર છે, ઐદિક પારનાદિક સુખમાટે વેદ, ભોક્ષની
ત્યાગ જગ જ નથી તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ વાક્ય છે કે, ‘પુત્ર, પતિ, દેહ, અન્ન, શુદ્ધ વગેરેના
છોડી પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણને જે તમે વગે છો, તે અનુત્તમ છે’

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

- ૧ જગત્ સત્ય છે
- ૨ જગત્, જીવ, અતર્કામી, અદ્વૈત દ્વૈતાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
- ૩ જીવે અવિદ્યાથી કળ્પેલો અહન્તામમતાત્મક સસાર મિથ્યા છે
- ૪ જીવ આણ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણતુ ધામ અદ્વૈત બ્રહ્મ ગોલુનાનંદ છે
- ૬ સર્વોપારિ વેગાદિદાસે પ્રતિપાદિત પરમદાદાપત વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અસ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણમેવ જ છે.
૮. આત્મનિવેગન અને પ્રમુખપતિ વિના અન્ય વિધધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS.

The 'Shuddhadruti Philosophy' or 'system of Vallabhacharya,' by Mr. Mulchandras T. Tehrani, B.A., will be posted to any gentleman sending a half an anna stamp to—

Harman Street,
Bombay, -1

INVALDAS TRICHUVANDAS VARIEEVANDAS SETHI

પુષ્ટિભક્તિસુધાના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્તઘણિક સેવા કરવાની વિમલ શુદ્ધિ
જ લખે છે, તેથી ખીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં કન્યો ખરચ વિતરુત
પત્રો નથી, એ જણાવના આનંદ થાય છે. માસિકની છપામળી વગેરે ખરચ વધુ જ મુશ્કેલી
કરવામાં આવે છે, તેથી નોંધાવનાર્થી જે શર્ષ જયને તેમાંથી સાપ્તઘણિક પ્રાપ્તિ અથવા પ્રમિદ
કરવામાં આવશે. વંચુવમાઈઓએ આવા માસિકના પોતે માફક થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ
પણ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરનાર ખામ કલમાં ગમવું જોઈએ.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સભ્યો સધયો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃપ્યુ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાની છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળે તેમને વગર નોંધાવે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઈ પણ બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જવાબ સાઝ ટિકટ બિડવી તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડલિંગ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું.

પુષ્ટિલક્ષિતસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧ હરિચરણકૃતાદ્વયી	રા ગ મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા B A
૨ મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી	રા રા મલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા B.A
૩ જપસમયે સ્વરૂપધ્યાનમ્	રા ગ અવધરામ બુધરજી શાસ્ત્રી
૪ પ્રાકટયોગસવ.	રા. રા હરિગોવિંદરામ વજલાલ શાહ
૫ કથંગોગથી પીડાતા હિંદુઓમાટે આગોળ્યબુવન	પ્રનાશક.
૬ ત્રતોત્સવ	ગ વજલાલ શાસ્ત્રી
૭ વિક્રમ-મંડન	.. રા રા નાનાલાલ તારાણજીદાસ ગાંધી, M A, LL B
૮. The Shuddhādvait System of Vallabh	.. N N Gandhi, M A, LL B.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 ॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥
 ॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(७)

(गुर्जररागेण गीयते.)

गोचारणकरणाय विपिनमिह गतवति नन्दकुमारे ॥
 मम मनसा सङ्गं गतमधुना सखि सुन्दरतासारे ॥ १ ॥
 बर्हिशिरोभूषणकृनरूपणवशिनयोपिदाधारं ॥
 विविधकुसुममृदुपल्लवमिलदलिकुलविलसितकचभारं ॥ २ ॥
 नयनर्मानयुगयुतनिजनुतलावण्यसुधाकूपारं ॥
 कर्णकुसुमकुलकम्बुममाकुलगलपुलिनपरिवारे ॥ ३ ॥
 विकसितनामाशुक्तिशुक्तमुक्ताफलरुचिराकारे ॥
 चुम्बनमथनविनिःसृतविम्बाधरमधुलंभितनारे ॥ ४ ॥
 कम्बुकण्ठविलुठितमुक्ताफलविरचितमुरुचिरहारे ॥
 मृदुकमनीयकलेवरसुपमारिगतमानजिनमारे ॥ ५ ॥
 वरदाभयलक्षणयुगशोभितकरयुगपरमोदारे ॥
 तनुतरकटिविलसितविज्ञापितपुवजनकठिनविहारे ॥ ६ ॥
 ऊरुयुगलरम्भापटपल्लवचरणकुसुमसुकुमारे ॥
 अङ्घ्रियुगं मम गिरसि सदा कुरु बहु विलपामि मुरारे ॥ ७ ॥
 श्रीवल्लभपटसरसिजसेवनमैव सदा सविकारे ॥
 विज्ञापनामियदेव करोमि हरे कृपयाशु सदारे ॥ ८ ॥

(८)

(वसन्तरागेण गीयते.)

अवलोकय सखि मञ्जुलकुञ्जे ॥
 रमयति श्रीगोकुलगमणीरिह गोकुलपतिरलिकोकिलपुञ्जे ॥ १ ॥
 माधविकालतिका रतिकारिणि रागिणि रुचिरवसन्ते ॥
 निविधपवनकृतविरहिषधूजनमदननृपतिसामन्ते ॥ २ ॥
 किंशुककुसुमसमीकृतदयिताधररसपानविनोदे ॥
 मधुपसमाहृतवकुलमुकुलमधुविकसितसरसामोदे ॥ ३ ॥

नवनवमञ्जुरसालमञ्जरीबोधितयुवजनमदने ॥
 दयितारदनसमद्युतिमुकुलितकुन्दचिरस्मृतवदने ॥ ३ ॥
 युवतिजनमानसगतमानमहागजमदमृगराजे ॥
 कोकिलकुलकूजितविरहानलतापितपथिकसमाजे ॥ ४ ॥
 विततपरागकुसुमसम्बन्धिसदागतिवासितगहने ॥
 कुसुमितकिंशुककैतवविस्तृतविरहिगहनवनदहने ॥ ५ ॥
 पल्लवकुसुमसमेतविपिनविस्मारितयुवजनगहे ॥
 मदनदहनदीपनविद्रावितविरहिदीनजनदेहे ॥ ६ ॥
 जगति समानशीततदितरविरचितनिज्रुचिराकारे ॥
 वनिताजनसंयोगसेविजनजनितानन्दधुभारे ॥ ७ ॥
 इति हितकारिवचनप्रतिमानिनि मानय गोकुलवासं ॥
 कुरु रतिमतिशयकरुणारसवति वितर मति हरिदासे ॥ ८ ॥

(९)

(गान्धाररागेण गीयते.)

दर्शय मामतिदीनं सुन्दरगोकुलनृप निजवदनम् ॥
 रहासि मया मिल माधव सततं दयित विभूषय सदनम् ॥ १ ॥
 सपदि निवर्तय निजकोमलवपुषा रतिपतिकृतकदमम् ।
 शृणु करुणालय दीनतमं खलु दुःखिततावकनदनम् ॥ २ ॥
 यदपि मया कथितं दोषेण कृपापर निष्ठुरवचनम् ॥
 स्थापय मां निजचेतसि मानद विरहविविधरचनम् ॥ ३ ॥
 भवति न नाथ वियोगभरेण द्रगम्बुधिजलतरणम् ॥
 तपति हृदयमधुना हितनाशन मुहुरनुचितकरणम् ॥ ४ ॥
 किमिदमशक्यं नायक येन कृतं गोवर्द्धनधरणम् ॥
 स्वजनविहितशतदोषनिवारक मादृशदुर्मतिहरणम् ॥ ५ ॥
 त्यजसि हरे किमु दीनतम मामधुनाऽविहिताचरणम् ॥
 वितरति फलमभिलपितमनुत्तमपदकमलादरणम् ॥ ६ ॥
 सततमहं विश्वसिमि फलिष्यति मद्भरणम् ॥
 वद वदनामृतकिरणिशिशिरतररूपक इह मम शरणम् ॥ ७ ॥
 विज्ञापनमिदमेव हरे वारय विरहानलमरणम् ॥
 भवतु सदा बलभवरचरणं मम शरणं कृतभरणम् ॥ ८ ॥

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગોપીનાથજી, અને શ્રીગુણજી એ સર્વના સાક્ષાત્ પ્રતિનિધિ શ્રીતિલકાપિત ગોસ્વામી શ્રીગોર્ધનવાવજી છે, તેમ શ્રીગિરિધરજીના પ્રતિનિધિ શ્રીરણુછોડાસજી હતા તેઓશ્રી શ્રીગિરિધરજીના મેઘસ્વરૂપ શ્રીમથુરેશજીની સેવા તન મન ધનથી કરતા હતા શ્રીગિરિધરજીના વંશમાં જ શ્રીગોપીનાથજી દક્ષિણજી શ્રીવજ્રભરણુજી દક્ષિણજી થયતા છે, એઓશ્રીએ વેદ, અણુ-ભાષ્ય, વિદ્યુન્મયન પ્રભૃતિ સાંપ્રદાયિક ગ્રંથો ઉપર સમર્થ લેખ લખેલા છે શ્રીરણુછોડાસજીની ગાદી ઉપર જે ગોસ્વામીને લેવામાં આવે તે આ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવાને સમર્થ જ હોવા બેઠકેએ એ વખતુએએ લક્ષમાં રાખવા જેવું છે

શ્રીમથુરેશજીની ગોદમાં શ્રીનટ્વરજીનાજી બિગળતા હતા હાલમાં એ શ્રીનટ્વરજીનાજીનું સ્વરૂપ શ્રીગજનગરમાં બિરાજે છે, અને તે સ્વરૂપની સેવા શ્રીમધુસૂદનજી કરે છે, તેથી પ્રથમ ગૃહના ઉપનિવસાપિત એઓશ્રી છે શ્રીનટ્વરજીના મંદિરમાં લક્ષ્મીની અને સરસ્વતીની ઉભયની અનિશય કૃપા છે ત્યાંના સગવડનીજગના પુસ્તકોની યાદીના જ તથા ચાર તો ચોપડા છે, તે ઉપરથી શ્રીનટ્વરજી મહારાજે સપાદન કરેલા ગ્રંથસમૂહનું સહજ અનુમાન થઈ શકે એમ છે પાશ્ચાત્ય ગીતને અનુસરીને એ પુસ્તકોનું ક્ષિપ્ત પ્રકટ કરીને એ પુસ્તકો સાપ્રદાયિક વિદ્યાનાના ઉપયોગમાં આવે એવા સાધનો યોગ્યતાનું અને તે પુસ્તકોનું સમુદરજી સુવાચ્ય રૂપમાં કરવાનું કર્તવ્ય પ્રથમ એઓશ્રીને પ્રાપ્ત થાય છે રાજનગરમાં સરકૃત દામ પશુ સારી રીતે કરી શકે એવા મુદ્રણાલય છે, અને અન્ય લક્ષ્મી દત્તાત્રિ સાધનસપત્તિનું દાન તો પ્રભુએ એઓશ્રીને કરેલું જ છે વધી આ સર્વ ઉપરાંત પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા પણ એઓશ્રીમાં છે, તેથી શ્રીમધુસૂદનજીના નામમેવારૂપ પરમ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાને તત્પર થશે એમ આપણે આશા ગાખીએ તો તે અચૂક તો નહિ જ ગણાય શારીરિક વૈધક શાસ્ત્ર ઉપર જે લક્ષ એઓશ્રી આપે છે તેના કમતા લક્ષણજી લક્ષ સાપ્રદાયિક સાહિત્ય પ્રગટ કરવા ઉપર તેઓશ્રી આપે એમ શ્રીનટ્વરજી એમની શુદ્ધિને પ્રેરે

હાલમાં બિરાજતા સર્વ ગોસ્વામી બાલકમાત્ર શ્રીગિરિધરજી અને શ્રીચંદ્રનાથજીના જ વંશ છે દશ ચાર વિના સર્વ અન્ય બાલકો શ્રીગિરિધરજીના જ વંશમાં છે, કારણકે શ્રીગુણજીના બીજ પાત્ર બાલકોના વંશની તો જ્વારની જ દત્તિશ્રી થયેલી છે, શ્રીગિરિધરજીના વંશમાં બીજ ચાર ગોસ્વામીઓ વિરે પણ દાર્ઢ વક્તવ્ય છે, કારણકે એ ચારેને વિદ્યાના સમ્પાદ પ્રાપ્ત થયેલા છે, અને ચારે પાસે સાપ્રદાયિક શાસ્ત્રીઓ પણ છે આ ચારમાં પ્રથમ શ્રીજીવનજીના પોગ્યવવાસા, દ્વિતીય શ્રીનૃસિંહજીના લાલજી શ્રીગોર્ધનજીના, તૃતીય મુગર્ધના મોટા મંદિરવાના શ્રીગોપાલજીના, અને ચતુર્થ નડીયાદવાના શ્રીઅનિરુદ્ધજીના છે

શ્રીજીવનજીના વિદ્યવિનોદી કહેવાય છે, મ પ્રદાયનું એવ કમવાની એઓશ્રીની સંપૂર્ણ ઇચ્છા જણાય છે, અને યથાશક્તિ તે ઇચ્છા એમ અમનમાં મુકે છે એઓશ્રી તરફથી આરોચનિર્ણય 'દ્રવ્યશુદ્ધિ' વગેરે ગ્રંથોના ભાષાતર થયા છે, અને શ્રીપુરુષોત્તમજીવિરચિત પ્રથમાન ગ્નાકર મુદ્રણ દ્વારા એઓશ્રીએ અમનનાથ શાસ્ત્રીને મોકલ્યું છે સંપ્રદાયમાં અસંકુચિતપ્રવેશવાન શાસ્ત્રી પદ્મજીવાવ (જગનનાથ) પણ એમના આશિન છે, તેથી ઉક્ત મહારાજશ્રી અન્યસપ્રદાયી તરફથી પ્રતિગતી આગ્રહા તત્તને સંપ્રદાયના પ્રાચીન ગ્રંથોના અન્યને સર્વેશો અવન્યે તો એઓશ્રીની વિનયપનાદા સર્વે દરકર ગહે એમ સભવ છે વધી હાલમાં ઉક્ત મહારાજશ્રીના ચિરંજીવ શ્રીજીગોપાલજીને મુગર્ધના 'લાલજીના' શ્રીનમ્યામનાનજીની ગાદી પણ પ્રાપ્ત થઈ છે,

તેથી મોટર વિદ્યુત આદિ ક્ષુદ્ર વિકાસ કરતા નામજેવારૂપ વિકાસ વિરોધ થાય તો સપ્રદાયને અતિશય લાલ થાય એ નિસશય છે. ઉક્ત શ્રીધનરયામલાલજીએ આસુરવ્યામોહ લીલા કરી તે પહેલાં જે ચાર વર્ષમાં મનલાલ શાસ્ત્રીની પ્રાર્થના લક્ષમાં લઇને ‘ગાયત્રાભાષ્ય’ અને ‘ગીતાભાષ્ય’ પ્રકટ કર્યા હતા, વિદ્વત્મકન દીકરાય સાથે છપાવવાનું સરૂં કર્યું અને સાતેક દોર્મ અર્થાત્ ૬ મથક મુદ્રણ થયું એટલામાં રાજ્યપદમને નિમિત્તે એ લીલામાં પદાર્થ લીલામાં પદારતી વખતે એમણે જે વિલ ક્યું છે તેમાં ‘શ્રીમુખોધિનીજી’ પ્રસિદ્ધ કરવાની સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરેલી છે, એ ચિત્રીશુંછેડલાવજી અને એમના જનક પિતા શ્રીજીવનવાલજી વિગેય લક્ષમાં રાખીને સાપ્રદાયિક વિદ્વાન વૈષ્ણવોને પ્રસન્ન ગમશે એમ આજ્ઞા છે. દશદિગ્તવિગ્નથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાદ્યમ્થો, પણ જે મહારાજશ્રી મુદ્રણ કરાવે તો સપ્રદાયની એજોગ્રાજી અમૂલ્ય મેવા બળવી કહેવાશે, અને બાવિસ્ટિમાં એજોગ્રાજી નામ ચિરમરણીય થશે પરંતુ શ્રીધનરયામલાલજીને પાંચ વર્ષ વિશેષ આયુષ્યનું દાન ક્યું હોય તો મનલાલ શાસ્ત્રીની સગતિથી તેજોગ્રાજી શ્રીમુખોધિનીજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાદ્યમ્થ તો ક્યારનાજી પ્રસિદ્ધ કર્યા હોય !

ઓગોવર્ધનલાલજી હાલમાં તો સપ્રદાયમાં અગ્રગણ્ય વિદ્વાન છે, શ્રીમુખોધિનીજીમાં નિરંતર અવગાહન કરવાનો એજોગ્રાજીનો પ્રવાસ સર્વથા શુભ છે, તથાપિ અમને સમજ નથી પડતી કે શા કારણથી મહારાજશ્રી સુગૃહીતનામધેય સ્વપિતૃયરજી શ્રીનૃસિંહલાલજીએ આરબેલ શ્રીમુખોધિનીજીનું મુદ્રણ કાર્ય હાથ ધરતા નથી મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં વાર્ષિક ઉત્સવની ટિપ્પણી પ્રતિવર્ષ પ્રકટ કરનાર કથવાજી શાસ્ત્રી પણ છે, અને મુદ્રણકાર્ય પણ એ શાસ્ત્રી કરી શકે એવી શક્તિનું ઘન પ્રભુએ એમને ક્યું છે. ઉત્સવાદિના નિર્ણયમાં પ્રતિવર્ષ બહુ વાદવિવાદ થાય છે, તેથી ઉક્ત મહારાજશ્રીએ સપ્રદાયના મર્વ પ્રાપ્ત નિર્ણયમ્થોનું સત્વર મુદ્રણ કમગી નાખવું જોઈએ. સ્ટિમાં પ્રકટ થઈને પ્રત્યેક મતુષે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવો જોઈએ, આપણા સપ્રદાયમાં તો ભગવત્સેવા એ જ પરમ પુરુષાર્થ છે, આ ભગવત્સેવા પણ દ્વિપ્રકાર છે, તેથી માત્ર રૂપસેવાથી જ સતોષ ન માનતાં નામસેવારૂપ પ્રાપ્તિન પ્રથમ પ્રસિદ્ધિરૂપ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાની દૃઢ અભિલાષા મૂળુ ઉક્ત મહારાજશ્રીમાં શીઘ્ર પ્રકટ કરે એવી અમારી પ્રભુને ઉક્ત પ્રાર્થના છે.

મુખ્યધિવાસ શ્રીગોકુલનાથજી તો વિવાવિનયસપ્ત ગણાય છે એ મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં જે નૈવાયિકા અને જે આલકારિકા છે ‘બપરિપ્રહાચાલત્તમનવેલા’ એ બ્રહ્મરૂપાનુમાર ન્યાય-શાસ્ત્ર વૈદિક શિષ્ટ લોકોને સમત ન હોવાથી આપણા સપ્રદાયમાં લેશમાત્ર પણ ગ્રાહ્ય નથી, અને જાગ્યવીનામસત્ત્વાત્રોધોગ કથચન એ શ્રીમદ્વાયર્વજીની આજ્ઞાનુસાર લૌકિક કાવ્ય પણ સપ્રદાયમાં અનુપયોગિ છે, તથાપિ આ ચારે સાક્ષેગે વિદ્યાનો કાર્ષિક સ્પર્શ છે અને તેથી મહારાજશ્રીને સપ્રદાયની સેવા કરવાનો જે કાર્ષ પણ ઉત્સાહ હોય તો અમારો નિશ્ચય છે કે આ ચારે વિદ્યાનો મહારાજશ્રીને તે ઉત્સાહ કોઇ પણ પ્રકારે મદ કરે એવા નથી વલી આનન્દની વાન છે કે ઉક્ત મહારાજશ્રીએ શ્રીમુખોધિનીજીનું મુદ્રણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા મુખર્ષના શિષ્ટ વૈષ્ણવો સમક્ષ કરેલી છે, તેથી ઉક્ત ગોસ્વામીશ્રીને શ્રીમદ્વાયર્વજીના પ્રાકટ્ય જર્વની પ્રસિદ્ધિ કરવાનું સુભાગ્ય પ્રભુ શીઘ્ર દાન કરે એવી અમારી અભિલાષા અત્ર અગ્રાને નહિ ગણાય વલી ઉક્ત મહારાજશ્રી દશદિગ્તવિગ્નથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના મિત્ર ગોસ્વામી શ્રીવિઠ્ઠલરાયજીના વરમ છે, તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના ઉપનિષદ્ધ-સમ્રહ, પૂર્વમીમાસાભાષ્યવિવરણાદિ અનેક અમૂલ્ય ગ્રન્થો ઉપજન્મ કરીને તેનું મુદ્રણકાર્ય, આરબશે, તો નિત્યવીજ્ઞાનના રમણ કરતા એજોગ્રાજીના પિતામહોને મહાન આનન્દ પ્રાપ્ત થશે એ નિસશય છે. તનમનધનની અનુકૂલ સામગ્રીનું દાન પણ પ્રભુએ એજોગ્રાજીને ક્યું છે, તેથી એજોગ્રાજી કાર્ય તો અન્ય સર્વ કરના અતીવ સગ્ગ છે.

નદીવાદવાસા શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી તો હમણા જ શાસ્ત્રી મળવાય પાસે ગ્રામજીભાષ્યના અધ્યાય દ્વયના શબ્દાર્થનું મુખ્યમા અધ્યયન કરી ગયા છે, તેથી એઓશ્રીને પણ શ્રીગોવર્ધનલાલજીની માફક શ્રીમદ્વાર્ધજીના વાક્યપ્રસાદ કંઈકે અરો પ્રાપ્ત થયો છે હાલ જૂતલપર બિરાજતા ગોસ્વામીઓમા જો જોઈએ પછી શ્રીમદ્ભલ્લભાચાર્યના સિદ્ધાંતનો પરિચય હોય તો તેવા ગોસ્વામી માત્ર બે જ છે, ૧ શ્રીનગસિંહલાલજીના પુત્ર શ્રીગોવર્ધનલાલજી અને ૨ શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી શ્રીમદ્વાર્ધજીની નામસેવા કરવાને એઓશ્રી બહુપરિચર થાય તો સપ્રદાય ઉપર એઓશ્રીનો મહાન્ ઉપકાર થાય એઓશ્રીને ઉપર્યુક્ત ત્રણ ગોસ્વામીશ્રીની માફક ધનની અત્યુચ્ચ મામશીતુ બહુ દાન પ્રભુએ કયુ નથી, તથાપિ આચાર્યવરણને યોગ્ય સર્વસામગ્રીનું તો દાન કરેલું જ છે, તેથી જે ધન આચાર્યશ્રીના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત થાય તેનો વ્યય સેવાથી વ્યતિરિક્ત ઇષ્ટિસ્વરૂપ અશ્વાદિ વિષયોમાં નહિ કરતા પ્રણુની નામસેવામા જ વિનિયોગ દે, તો શ્રીમદ્વાર્ધચરણને અતીવ સતોષ થાય એ સ્વભાવિક જ છે

શ્રીગિરિધરજીના વશમા વિદ્વાનો પણ ધણા થયા છે, શ્રીગિરિધરજી સ્વન વેદશાસ્ત્રના વક્તા છે, એવું તો શ્રીગોપાલદાસજી આમ્માનમા જ નિસ્પણુ કરે છે,

શ્રીગિરિધર નરજીપણુ બ્રાહ્મ સગ્ગ ધુરિધાર રે રસના,
વક્તા વેદશાસ્ત્ર તણુ શ્રીભામિનીજીભરથાર રે રસના.

શ્રીગિરિધરજીને અત્ર વેદશાસ્ત્રના વક્તા કહ્યા છે, અને શ્રીગુણજી ત્યારે પોતે શ્રીવિદ્ન-મહુડન રચતા હતા ત્યારે શ્રીગિરિધરજી કને માયાવાદનો પૂર્વપક્ષ કરાવતા એવી કિવદંતી પણ સપ્રદાયમા પ્રચલિત છે શ્રીવિદ્ન-મહુડનમા કરેલા સમર્થ પૂર્વપક્ષ શ્રીગિરિધરજી સ્વત માયાવાદમાં પણ કેટલા કુશલ હતા તે દર્શાવી આપે છે આ ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે શ્રીગિરિધરજીના કરેલા અન્ય મંથો પણ દરો, અને તે મંથો શ્રીનાથદાર, શ્રીવિકૃલેશજી, શ્રીમથુરેશજી કે શ્રીનટવરજીના પુસ્તકભાગમા તપાસ કરતા કળાયિત પ્રાપ્ત પણ થાય આ સર્વે કાર્ય શ્રીગિરિધરજીના બુધ્ધિ વશ્યોને સિર છે

આ પ્રમાણે શ્રીગિરિધરજીનું સ્મરણ કરીને ભક્તગણ શ્રીગુણજીના દ્વિતીય પુત્ર શ્રીગોવિન્દજીનું સ્મરણ કરે છે

શ્રીગોવિન્દ આનન્દમય ધર્મ સકલનું ધામ રે રસના,
શ્રીરાણીરંજન રૂડા ભક્ત સગ્ગ વિશ્રામ રે રસના

શ્રીગોવિન્દરાયજી અત્ર મોટા વૈયાકગણુ હતા, અને શ્રીગુણજી પણ એઓશ્રીનું મત બ્યાકરણના વિષયમાં લેતા હતા એવી ગાથા સપ્રદાયમા પ્રચલિત છે મોગ્ય બાદશાહના સમયમા એઓશ્રી ન્યાયાધીશ હતા એમ પણ અસમૃત સાલ્યુ છે, 'ધર્મ સકલનું ધામ રે' એ શ્રીગોપાલદાસજીનું કવન પણ એ વાતને અનુમેદન આપે છે શ્રીગોવિન્દરાયજીને દાયલાગમા શ્રીવિકૃલેશજીના સ્વસ્મની સેવા પ્રાપ્ત થઈ હતી, દ્વિતીય શ્લોકે એઓશ્રીનું કહેવાય છે શ્રીવિકૃલેશજીની ગાદીવાસા શ્રીગોવિન્દરાયજીના વશમા પણ મહાન્ પુરુષધર પડિતો અને મહાનુભાવી બાલકો થઈ ગયા છે. શ્રીકલ્યાણરાયજીએ વોડરા મઝા નિર્બંધ ઇત્યાદિ મંથો પર ટિપ્પણી લખી છે શ્રીહરિરાયજીએ ઝોઝામા ઝોઝા ૫૦૦ મંથો લખ્યા હશે સરજૂત સાપ્રદાયિક પાંચિય ઉપરાત ધવલકર્ણનાદિમાં પણ એમનું વૈદુષ્ય અનુપમ હતુ શ્રીહરિરાયજીના ભાઈ શ્રીગોપીનાથજીએ પણ 'વાદકથા' આદિ મંથો કહ્યા છે શ્રીમદ્ભલ્લભાષ્ય ઉપર 'રસિમ' નામની ટીકા કરનાર 'ભક્તિમાર્તંડ'ના કર્તા 'આત્મવાદ' વગેરેના યોગજ્ઞ યોગેશ્વર શ્રીગોપેશ્વર 'સર્વવિદે' પણ આ દ્વિતીય શ્લોકને જ અસંકૂત કહેલુ છે, તેથી જ આ દ્વિતીય શ્રીવિકૃલેશજીના-ગૃહમાં પુસ્તકોનો બહુ સારો સંગ્રહ છે. આ પુસ્તકાલય જે સાવધાનવાળી શોધવામા આવે તો ત્યાંથી ઘણા પ્રાચીન અંથો પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ છે.

॥ જપસમયે સ્વરૂપધ્યાનમ્ ॥

ચન્ચલારક્તનયનમલકાવૃત્તમાલકમ્ ॥

શ્રુતિયુગ્મલસચ્છ્રીમન્મકરાકૃતિકુન્ડલમ્ ॥ ૧૩ ॥

શ્લોકાર્થ:—ચ ચલ અને આરક્ત જેમના નયન છે, અને કેશથી આદત જેમનું બાક છે અને પ્રકાશમાન મકરાકૃતિકુંડલ જેમના શ્રવણયુગલમાં ઝળકી રહ્યા છે

રહસ્ય:—નયનમાં આરક્તપણું તથા ચ ચળતાનો ભાવ વિચારિએ નયનની રક્તિમાં કેવલ સ્વભક્તજેમના ગાદ બનુરાગને સ્થયે છે જેમ સ્વામિનીભાવથી પોતાના સ્વામસ્વરૂપમ ગૌરતાપ્રદર્શન કરાવે છે, તેમ જ ભક્તાનુરાગસચક નયનનું આરક્તપણું છે ચ ચલપણું મદવિષ્ણુનિત લોચન એ વેણુગીતાના શ્લોકના અનુસંધાનથી અષ્ટ થાય છે જ્યારે પ્રભુ વનમાંથી ગુહપ્રતિ પધારે છે, ત્યારે સ્વનયનચ ચલતાથી સ્વવિરહતાપતેત પ્રજાભક્તોને અનેક સયોગસંસાધોપાસ કેતનું સૂચન કરે છે અત્ર ચ ચલતા એ છે કે, જનસમુદાયમાં પણ અનેક લીલાની રહસિ કરાવથી શુદ્ધ પુષ્ટિપુરુષોત્તમના અન્વેષણમાં નિમગ્ન ભક્તોને સારુઆદિકૃતિચતુષ્ટય તથા સામ્પ્રયોગ પણ અપ્રયોજક છે, એ ભાવ ભરકાશૃતમાલ અને મકરાકૃતિકુન્ડલ શબ્દથી સચિત થાય છે આ ગૂઢભિસાધનું વિસ્તૃત વિવેચન વૈદ્યશકાવૃત્તમુલ એ શ્લોકના શ્રીમુખોધિનીશ્રમા છે, માટે વિશેષ શ્રદ્ધાસા ત્યા પ્રણું કરવી

દિવ્યાન્ગરાગલલિતં સર્વાંભરણભૂપિતમ્ ॥

પીતામ્બરાવૃત્તં શ્રીમદ્દનમાલાવિરાજિતમ્ ॥ ૧૪ ॥

શ્લોકાર્થ:—દિવ્ય અંગરાગ—ચ દનાદિથી સુદર અને સર્વ અલકારોથી ભૂપિત, પીતામ્બરને ધરનાર શ્રીમદ્દનમાલાથી વિશેષ સુશોભિત એવા પ્રભુનું ધ્યાન કરવું

રહસ્ય:—ચદન તે શુદ્ધ ચદન જ નહિ, પરંતુ દિવ્ય ચદન એમ અધકાર દિવ્ય વિશેષણ થયે છે. તેથી તે ચદન સ્વામિન્યાદિ પુષ્ટિભક્તોએ અર્પિત છે, એમ સૂચિત થાય છે જે અંગરાગથી પુલિન્દિઓ—લીલાદિઓ પણ ભગવંતીલામધ્યપાતિની યજ્ઞ તે અંગરાગ—ચદનથી પ્રભુનું શ્રીઅંગ ભક્ષિત છે સર્વાંભરણ એટલે ભક્તભાવાત્મક આભરણથી પ્રભુ શોભિત છે પીતામ્બર એ ગૂઢસામ્રાજક છે ચરણપૂર્વક વિસ્તૃત માલા વનમાલા કહેવાય છે, તે રસકર્તિવર્ધક છે

રસાસક્તં ગોપિકૈકાનુરક્તં ગોપિકાવૃત્તમ્ ॥

રાસમન્ડલમધ્યસ્થં ગોપિકાસુગમમધ્યગમ્ ॥ ૧૫ ॥

શ્લોકાર્થ:—રસમાં જેમની આસક્તિ છે શ્રીગોપીજનોમાં જ જેને અનુરક્તિ છે અને ગોપિકાથી ચોતરફ ઘેરાયેલા—ગસમન્ડલમાં મધ્ય સ્થિતિ કરનાર શ્રીગોપીજનના જોડામાં ખીરાજતા.

રહસ્ય.—શૃંગારાદિ રસમાં નિપુણ, કેવલ પોતાના પુષ્ટિભક્તોમાં જ આસક્તિ હોવાથી અન્યત્ર આસક્તિરહિત, અર્થાત્ રસાત્મક પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ લીલાસંદિશ્યઅતિરિક્ત છયોને આ ન દ્દાન કરતા નથી યથાર્થ શૃંગારરસજ્ઞાતા તથા શૃંગારરસરૂપ હોવાથી ગોપિકાદ્વપની મધ્યમાં સ્થિતિ કરનાર અન્યથા રસાલાસ થાય અને ગોપિકાસુગમના મધ્યમાં જે રમણ છે તે જ મહારાસ—એ—કૃત્વા તાવન્તમામાન યાવતીર્વિજયોષિન ॥ એકેક ભક્ત અને એકેક ભગવાન એ સાધારણ રાસની સ્થિતિ છે તામા મધ્યે દ્વયોદ્ધેએ એ રાસ કેવલ રસરૂપ છે અત્ર વિશેષ મિતાન

શ્રીમુખોધિનીથી પૂર્ણ કરવું. સુવર્ણના મધુકાસ્થ શ્રીગોપીજનોના મડલ મધ્યમા-મહામરકત મણિસ્થ આપ વિરાજમાન છે એ રાસમડલમધ્યસ્થપદ્મ તાત્પર્ય છે મધ્યે મળીના હૈમાના મહામારકતો યથા એ શ્લોક અત્ર પ્રમાણ છે

શ્રુતિરૂપાગ્નિપુત્રાત્મરૂપગોપીભુજાનૃતમ ॥

નૃત્યન્તં શાસ્ત્રીત્યાપિ રસોદ્રેકેણ ચ સ્વતઃ ॥ ૧૬

શ્લોકાર્થઃ—શ્રુતિરૂપા અને ઋષિરૂપા શ્રીગોપીજનોના હુજથી વિદાયલા આજ્ઞા, શાસ્ત્ર-રીતિથી નાચના છતાં રસોદ્રેકથી એટલે ઉન્નતિત એક થઈ જવાથી સ્વતઃ નાચના શાસ્ત્રમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર

રહસ્યઃ—શ્રુતિરૂપા એટલે અન્યપૂર્વા, પ્રથમ પગેણી અને ઋષિરૂપા તે અનન્યપૂર્વા, જેમણે યૃત કર્યું તે, કુવારી જ્યારે રસશક્તિ યાવ છે ત્યારે શાસ્ત્રાણ વિષયતાવત્ યાવદ્ મન્દરસા નરા રતિચક્રે પ્રવર્તન્તે નૈવ શાસ્ત્ર ન ચ ક્રમ—ઉક્ત શ્લોકાર્થ એમ છે કે પૂર્ણ પ્રેમનો આવિર્ભાવ થતા શાસ્ત્રમર્યાદા કે ક્રમ ખીલકુલ ગ્રહેતો નથી, અને જો રહે તો પૂર્ણ પ્રેમ કહેવાય જ નહીં પૂર્વોક્ત ન્યાયથી ભક્તગ્નેહપરવશ યદને પોતાના આત્માશમાદિક ધર્મનો પણ ત્યાગ કરી રાસગ્ધ ભક્તની માથે નૃત્ય કરે છે અત્ર તાત્પર્યાર્થ એવો છે કે જેમ નહીનો પૂર્ણપ્રવાહ આવવાથી નિયમિત રસ્તે જઈ જતુ નથી પરતુ યોનરર ફેલાઈ જાય છે, અને પોતાની મરજીમા આવે તે રસ્તે વહે છે, તેમ જ શાસ્ત્રમર્યાદા પણ પ્રભુમા પૂર્ણ પ્રેમનો આવિર્ભાવ ન થયા હોય ત્યાં સુધી જ રહે છે પછી કેવલ રાસરૂપાનંદમા નિમગ્ન થતા અન્ય સર્વનું વિસ્મરણ થાય છે એ ગૂઢાભિસંધિનું પણ નિરીક્ષણ અત્ર કરી લેવું.

તૃતીયપુરુષાર્થીયરસક્રીડાપરં ક્વચિત્

જલક્રીડારત ક્ષાપિ મદવિહ્વલ્લોચનમ્ ॥ ૧૭ ॥

શ્લોકાર્થઃ—ત્રીજા પુરુષાર્થ (કામ)ના, રસમા તત્પર, કોઈ વખત જલક્રીડા કરવામા આ-સક્ત-અને ક્યારે મદથી વીહ્વલ નેત્રવાલા

રહસ્યઃ—તૃતીય પુરુષાર્થ કામ, તેમા, ભક્તને માટે કેવા આપ પરાયણ થાય છે કે, તાજા ભતિરિહારેણ ધ્રાતાના વદનાનિ સ એ શ્લોકમા-અત્યત વિહારથી આનંદ, એવા શ્રીગોપીજનોના મુખ પ્રભુ પ્રેમ વડે અત્યત સુખરૂપ પોતાના શ્રીહરતવડે લુપ્ત માડયા ભક્તોધીન થતુ એ જ પ્રભુની કામગસ ક્રીડા સમજવી ખરેખરા મૃગારસમોહતા પ્રભુ જ છે અન્ય નહીં એમ ખતાવવા માટે જલક્રીડારત એમ કહ્યું છે નિજ ભક્તોને વિવિધ રસની પ્રાપ્તિ કરવાને માટે નેત્રમા વિહ્વલતા ખતાવે છે

ગોપિકામુ ચ સંસક્તં વિરક્તં અન્યકાર્પતઃ ॥

एतादृश प्रभुं श्रीमदाचार्यद्वयस्थितम् ॥ ૧૮ ॥

શ્લોકાર્થઃ—કેવલ શ્રીગોપીજનોમા જ આસક્ત અને ખીજા સર્વ કાર્યમા વિરક્તિ રાખનાર એના પ્રભુ શ્રીમદાચાર્યના હૃદયમા નિચ વિરાજમાન છે

રહસ્યઃ—શ્રીગોપીજનોમા આસક્ત હોવાથી અન્ય કાર્ય માનથી વિરક્તિ આપ ખતાવે છે ભગવાનનો એવો સ્વભાવ છે કે, સ્વકીય ભક્ત જન શિવાય અન્યત્ર આસક્તિવર્ણત રહે છે યો દ્વદ્વક સ મે પ્રિય એ શ્રીમદ્ગીતાવાક્યથી અન્યત્ર પ્રીતિરહીત છે તદન્યજ્ઞાનવર્જિત. એ

શિક્ષાપત્રના શ્લોકથી પુષ્ટિભક્ત વિના અન્યમા પ્રિયતા આપ રાખતા નથી. કાચુ કે જે દારાણરાત્ર પુત્રાપ્તાન્ પ્રાણાન્ વિત્તમિમ પરમ્—એ શ્લોકમા કહ્યા પ્રમાણે જે ભક્તો, સ્ત્રી ધર, પુત્ર, બધુ પ્રાપ્ત વિત્ત, આ લોક, તથા પરલોક સર્વનો ત્યાગ કરી કેવલ ભગવાનની શરણાગતિ કરે છે, તેનો પ્રભુ ક્યાં પછુ પરિત્યાગ કરતા નથી. માટે અન્ય કાર્ય માત્રથી વિરક્ત છે એમ આપે આ શ્લોકમા આજ્ઞા કરી છે તે ઉપપત્ત છે શ્રીમદ્વાચાર્યના હૃદય પ્રદેશમાં પ્રભુ બીરાજ રહ્યા છે એમ કહેવાથી નમમિ હૃદયે શેષે—આ શ્લોકમા જે રસાત્મક સ્વરૂપનું વર્ણન જે આપે કર્યું તે જ સ્વરૂપ ધ્યાનના વિષયમા લેવાનું છે કારણ—આ સ્વરૂપાસંકિતસાધક માર્ગમા વિબૂધાદિક્ષરૂપની ભાવના ઈર્તવ્ય નથી—એ સૂચ્યું છે અને સર્વાત્મભાવયુક્ત અને દાસ્યભાવને પ્રાપ્ત થયેલ ભક્તના હૃદય પ્રદેશમા જ આવી ભાવના યદ્ય શકે છે એ પછુ તાત્પર્યાર્થ ફલિત થયો લીલાવિશિષ્ટ પુરુષોત્તમના સ્વરૂપના ધ્યાનમા સર્વાત્મભાવસંસિદ્ધ—દાસ્યભાવ આવરયક છે

ભાવાત્મકેન રૂપેણ સામગ્રીસહિતં તથા ॥

રસાત્મકસ્વાધિષ્ઠાનં રસવત્ હૃદયં યતઃ ॥ ૧૯ ॥

શ્લોકાર્થઃ—ભાવાત્મકસ્વરૂપ, તથા ભાવાત્મક સામગ્રીસહિત એવા રસાત્મક પ્રભુ, તેનું અધિષ્ઠાન પછુ રસાત્મક હૃદય જ છે

રહસ્યઃ—પ્રભુ રસમય હોવાથી રસમય શ્રીમદ્દાપ્રભુના હૃદયમા જ ભાવાત્મક સર્વ સામગ્રી સહિત બીરાજે છે, માટે જ ફલાત્મક કૃષ્ણના પ્રેમ, સ્વસંનિધાનમાવથી આપે છે અત્ર પ્રમાણ—સામિધ્વમાવદત્તશ્રીકૃષ્ણપ્રેમા—એ નામ છે.

તથૈવ હૃદયાવિષ્ટં લીલાયાં પ્રતિગોપિકાઃ ॥

હૃદયાદૈવ તત્ તાપવશાત્ વહિરુદ્ગતિઃ ॥ ૨૦ ॥

શ્લોકાર્થઃ—જેવી રીતે શ્રીમદ્દાપ્રભુના હૃદયમા પ્રભુ આવિષ્ટ છે, તે પ્રમાણે જ પ્રતિ-ગોપિકાના—એટલે પ્રત્યેક ગોપિકાના હૃદયમા રસાત્મક પ્રભુ રાસલીલામા આવિષ્ટ છે અને તે શ્રીગોપીજનેના તાપવશથી બહિરુદ્ગતિ છે—એટલે બહાર પધારે છે

રહસ્યઃ—રાસલીલામા પ્રત્યેક ગોપીજનેના હૃદયમા પ્રભુ વિરાજમાન છે, તે બ્યારે કરદુ સુસ્વરાજન્—એ શ્લોકમા પ્રચુરવિરહ વધવાથી રુદન કર્યુ ત્યાં હૃદયપ્રદેશમાથી પ્રભુ, બહાર પધાર્યા, માટે આ પુષ્ટિભક્તિમા પ્રભુ જે પ્રકટ કરવામા વિરહતાપની જ આવશ્યકતા છે એમ આપે આ શ્લોકમા નિસ્તુપણુ કર્યું છે અત્ર વિશેષ અનુસંધાન શ્રીકૃષ્ણાધિનીહતુ કરવું.

લોકવેદમસિદ્ધસ્વપથિષ્ઠાય ક્રિયાકૃતિઃ ॥

અવતારપરોક્ષં તુ મૂર્તવેવેતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૨૧ ॥

શ્લોકાર્થઃ—અવતારદશામા લોકવેદમા પ્રસિદ્ધ સ્વરૂપનું અધિષ્ઠાન કરીને ક્રિયા કરનાર—અને અવતાર દશામા મૂર્તિમાં જ ભક્તજનેને સ્વાનુભવ કરાવનાર

રહસ્યઃ—અવતારદશામાં સાક્ષાત્ સ્વરૂપથી જ સર્વ ક્રિયા કરી અને જેમ પોતાના ભક્તોને પ્રપંચવિરમ્નિપૂર્વક પોતાના સ્વરૂપમા આસક્તિ થાય તેવી ક્રિયાઓ એટલે લીલાઓ કરે છે, કારણ સાત્ત્વિકરાગસાદિ ભયોના નિર્ગુણ માટે લૌકિક લીલાનું આવરણ કરીને પછુ પોતાની પૂર્ણકામવાદિમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી, એ જ પુષ્ટિપુરુષોત્તમનું વૈલક્ષણ્ય, સ્વાનુભવ-

દશામા અવતારદાસીન ભક્ત અનુભવ ક્રમે છે. અને અનવતારદશામા નામલીલાપ્રતિપાદક ત્રીભાગવતાદિ ત્રય તથા શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રતિપાદિત મળપતિના મેવામાર્ગમા—સ્વરૂપમેવા કરનારને પણ સાક્ષાત્ સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ થાય છે અને એટલેજ, ભગદીયે અગીયાર કંટેલી વસ્તુ હસના હસતા આંગે છે ચારહમે કરોતિ એ વાક્ય અત્ર પ્રમાણ છે અને રૂપસેનાથી અનવતાર-દશામા પણ સાક્ષાત્ શ્રીમદ્ ગોકુલનાથની સગમસુધાની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રદ-રિત આ પુષ્ટિમાર્ગનુ—એ જ વૈકલ્યાણ્ય કે અનનારદશાવત્ અનવતારદશામા પણ સાક્ષાત્ સ્વરૂપા-નંદાનુભવ થાય છે એ આ શ્લોકનો નિષ્કર્ષાર્થ છે, અર્થાત્—અવતારદશામા તથા અનવતાર-દશામા પુષ્ટિસ્થ ઇવેને સ્વરૂપાનંદનુ દાન કરનાર પુષ્ટિપુરુષોત્તમના ધ્યાન કરવાનો ઉપદેશ આપ ક્રમે છે

અનુભૂતિર્ભાવતાં ભાવરૂપેણ સર્વથા ॥

અન્યેપામન્યરૂપેણ તતઃ સાધારણો મતિઃ ॥ ૨૨ ॥

શ્લોકાર્થઃ.—ભગવત્સ્વરૂપમા, ભાવવાદાને ભાવરૂપથી જ સર્વથા અનુભવ થાય છે અને અન્યને અન્યરૂપથી, તેથી તે અનુભૂતિ સાધારણ શુદ્ધિરૂપ મનાય છે

રહસ્યઃ.—ભાવવાદા પુષ્ટિભક્તો ભગવન્મૂર્તિમા સાક્ષાત્ નંદુમારની જ ભાવના કરે છે, એટલે આ જ સ્વરૂપ યશોદામગ્ધાસિન છે આ મૂર્તિ છે અને પ્રભુ બીજા છે એમ માનતા નથી, તારણ મૂર્તિ અને ભગવાનને ભિન્ન ભિન્ન માનનારની ગણના પ્રતીકાપાસનમા કરી તેનું ખડન શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ચે ભાષ્યમા કર્યું છે પ્રતીકાપાસન—એટલે મૂર્તિ તથા ભગવાનને જુદા માનવા તે આવી ઉપાસના આ સપ્રદાયમા સર્વથા નથી, માટે જ મૂર્તિપૂજા આપણામા કહેવાતી નથી, પણ સ્વરૂપસેવા જ કહેવામા આવે છે, આ વાત તદુપ તત્ત્વ ચ સ્થિત—એ નિમિષ શ્લોકમા ચત્ર હસ્ત—એ આપશ્રીના વાક્યથી, જે શ્રી યશોદાસગનાસિતનો હસ્ત છે તે જ આ છે—મારા સેવ્ય સ્વરૂપનો હડન છે એમ સ્પષ્ટભાવવાદાને અનુભવ થાય છે. બન્નેવા બન્ન-રૂપેણ—એટલે—અન્ય પૂજામાર્ગીયને મૂર્તિમા સાધારણ શુદ્ધિ હોવાથી તે આવાહન નિસર્ગન કરે છે. મૂર્તિમા આવાહન કરી, દેવને પધગવે ત્યા મુઠી જ દેવશુદ્ધિ પછી ધાતુશુદ્ધિ રાખે છે માટે તે જ સાધારણી શુદ્ધિ કહી છે સાધારણી શુદ્ધિ એટલે મૂર્તિ અને ભગવાન જુદા છે, એમ માન્યાને સાધારણ શુદ્ધિ કહી છે અત્ર વિશેષ ઉગ્રાસા નિમિષ તથા ભાષ્યઅનુયાયીભાષ્યથી પૂર્ણ સ્ત્રી

સ્વરૂપે ચ તથા મૂર્તિ નહિ ભાવતાં ક્વાચિત્ ॥

एवभूतं हरिं ध्यायेत् अतिर्दानेन चेतसा ॥ ૨૩ ॥

શ્લોકાર્થઃ.—સ્વરૂપમા—તથા મૂર્તિમા—ભાવવાદા પુષ્ટિભક્તને સાધારણ શુદ્ધિ થતી નથી અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગમા મૂર્તિપૂજા નથી પણ સ્વરૂપમેવા છે તેમા, ક્યારે પણ સાધારણ શુદ્ધિ એટલે—આ ધાતુ મૂર્તિ છે, ભગવાન ભિન્ન છે, તેમ થાતુ નથી આવા પુષ્ટિભક્ત માન્ય હરિનુ એટલે ભક્તિદુષ્ણ હનનારનુ ધ્યાન કરતુ એમ આપ ભક્તજનોને ઉપદેશ કરે છે

રહસ્યઃ.—દીનતાપૂર્વક ધ્યાન કરવાની જ આવશ્યકતા આ પુષ્ટિમાર્ગમા છે દીનતા એ જ આ માર્ગમા ફલરૂપ મનાય છે. માટે દીનતા સહિત મેવકભાવ પોતામા રાખી દાર્પણાવ સહિત ધ્યાન ધરતુ—ધ્યાન ધરતુ એટલું જ નહી પણ દૈન્યયુક્ત ચિત્તથી શરણુમત્ર તથા પચાદ્ધરમંત્રોના વપ પણ સાથે કર્તવ્ય છે મનમા દીનતા આવવાથી અને હૃદયમા પ્રભુનુ ધ્યાન ધરવાથી રામસ્થ સ્વરૂપનો આવેશ જરૂર થવાનો

તતઃ સેત્સ્પાતિ સર્વાત્મભાવો ભવતિ ન સ્વતઃ ॥

પુષ્ટિમાર્ગે સાધનં ચ ફલં ચાપિ મતો હિ સઃ ॥ ૨૪ ॥

શ્લોકાર્થ — દીનતાપૂર્વક ધ્યાનથી જ સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થાય છે પોતાના સાધનગતથી સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થતો નથી કેવલ અનુગ્રહસાધ્ય સર્વાત્મભાવ છે માટે પુષ્ટિમાર્ગમા સાધન તથા ફલરૂપ તે સર્વાત્મભાવ જ મનાય છે.

રહસ્ય:—અત્ર તાત્પર્ય એ છે કે. પુષ્ટિમાર્ગમા સર્વાત્મભાવની ભાવના સાધન છે. અને તે ભાવનાથી સર્વાત્મભાવની સિદ્ધિ થવી તે ફલ છે એમ સિદ્ધ થયું, અને સર્વાત્મભાવ પ્રભુ-રૂપથી જ થાય છે એ પણ ખૂસત થયું આ માર્ગમા સર્વાત્મભાવનું દાન આપન રૂપાપાનને જ શીઘ્ર થાય છે, કારણ સર્વાત્મભાવસાધ્ય અલોચિત સામર્થ્યરૂપ પ્રથમ ફલની સિદ્ધિ ઉત્તમાધિકારીને જ થાય છે દીનમધ્યમાધિકારીને સાધુભ્યાદિ ફલનો લાભ થાય છે આ સર્વ સ્વસાધનસાધ્ય નથી, પણ લગવટુપાસાધ્ય જ છે, માટે તે સ્વતઃ અત્ર આપ આપા કરી

एतत् सर्वं निजाचार्यकरुणालंकृतात्मनाम् ॥

भवेदतस्तदीयानां विषयः केवलाश्रयः ॥ ૨૫ ॥

શ્લોકાર્થ.—આ સર્વ નિજચાર્ય એટલે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની કરુણાથી અલંકૃત છે આત્મા જેનો એવા ભગવદીયોને થાય છે માટે કેવલ તેવા તાદર્શીય વૈષ્ણવનો જ સમાશ્રય કરવો

સાવાર્થ:—પૂર્વોક્ત સાધન, તથા ફલની પ્રાપ્તિ શ્રીમદ્દાચાર્યની કરુણાદ્રષ્ટિના વર્ણદથી જેની હૃદયભૂમિકામા નિરુપધિનેદાકુરોની મૂર્તિ યદ્ય છે, તેને થવાની અન્યને નહી, માટે તદ્દર્શીય ગુરુદ્વારા સાપ્રદાયિક દીક્ષા લઇને પણ નિવેદન તુ સ્મર્તૃત્વ સર્વથા તાદર્શજનૈ—એ શ્રીમદ્દાચાર્યના વચનામૃતાનુકૂલ તાદર્શીય વૈષ્ણવનો સમાશ્રય કરવો, તે તાદર્શીય કેને કહીયે? નિજચાર્યચર્યષ્ટૈકપરાયણ અન્યાશ્રયાદિદોષવર્જિત ગમલોભવિવર્જિત, સ્વરૂપાતિગિહત સર્વત્ર વૈરાગ્યવાન માત્સર્યોદિદેશવર્જિત અને કલાતમક શ્રીકૃષ્ણની સેવા તથા ક્યામા અતિઆદરપુક્ત હોય તે તાદર્શીય એવા તદીયની સાથે નિવેદનનું અમરણ એટલે શબ્દમત્ર તથા પચાહરમત્રસહિત ગદ્યાર્થનો વિચાર તથા રાસરથ સ્વરૂપનો પણ વિચાર પૂર્વોક્ત ધર્મસહિત ભગવદીય હોય તો જ થાય, માટે જ આપે આ છેલ્લા શ્લોકમા તત્તીયાના એવું પદ મુક્યું છે આટલી આપા કરી આપ પ્રથમી સમાપ્તિ કરે છે

આ પ્રસંગમા વિશેષ એટલું જ જણાવવળું કે સાપ્રતકાલમા શ્રીમદ્દાચાર્યપ્રવૃત્તિત શુદ્ધ પુષ્ટિ-માર્ગીય નિદ્ધાતથી વૈષ્ણવવર્ગ તો શુ પણ કેટલાક સ્વયપકિતમન્યમાન અને કેવલ સ્વપશે માનથી જ સતુષ્ઠ થનાર વર્ગ એવો નિવ્યો છે કે, શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય ગુરુપરપગથી પણ લીલા આનન્દના જીવોને પ્રત્યુત દર્શાવે છે. માટે સાપ્રતકાલમા શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાન્તમા નિહાત હોય તેનો જ સમાશ્રય કરવો એ પણ દ્વિત અર્થ અત્ર થાય છે.

ઈતિ શ્રીહરિનાથજીવગચિત જગત્તમે સ્વરૂપધ્યાન નામના અથળે ચર્યે લાપામા વિવેચન પૂર્ણ થયું.

લેલક શાસ્ત્રી અવલરામ મૂખર્જી શર્મા શ્રીસ્ત્રાવ વૈષ્ણવવ્રદે ।

સત્પદ્ધર્માર્તનો હમા તૂન નાલોનરમમ્ । ગુણગૂર્જાત મા દોવ ગીરસીરિવેદિન ॥

ધ ધુકામાં શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રાકટયોત્સવનિમિત્તે મિ. ગાંધીનુ વ્યાખ્યાન,

(લેખનારે લેખક જ્વાળાદા છે.)

વ્યાખ્યાનગર્તાએ આરભમા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ સદૈષપમા ઇવનવૃત્તાન્ત ઇધુ ત્યાર પછી શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ અભિનયરૂપ છે એમ પ્રતિપાદન ઇધુ અર્થ તસ્ય વિવેચિતું નહિ વિમુર્ચેશ્વા-
નરાઢ્યાન્પતેરન્યસ્તત્ર વિધાય માનુષતનું માં વ્યાસચર્ચીપતિ । દત્વાજ્ઞા ચ કૃપાવલોકનપદ્-
યન્માદતોઽહ મુદા મુદાર્થ પ્રકર્ષકરોમિ વહુધા વ્યાસસ્ય યિજ્ઞોઃ પ્રિયમ્ ॥ ૧ ॥ આ પ્રમાણે
શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ શ્રીમુખોધિનીઁ દીકાનો પ્રારભ કરતા પોતાના અભિનયરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે
વાણીના પતિ વૈશ્વાનર (અગ્નિ) વિના અન્ય કોઈ શ્રીમદ્વાચાર્યના અર્થનું વિવેચન કરવા સમર્થ
નથી, તેથી શ્રીપતિ શ્રીકૃષ્ણ ચરે વ્યાસની પેઠે મને આજ્ઞા કરી, તેથી હું આનંદથી વિપ્લુતરૂપ
વ્યાસને પ્રિય શ્રીભાગવતનો ગૂઢ અર્થ પ્રગટ કરું છું આ પ્રમાણે પ્રારભમા જ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ શ્રીમુ
ખોધિનીઁ રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરતાં વ્યત જ અગ્નીય વૈશ્વાનરસ્વરૂપનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે, તત્ત્વદીપ
નિનય પગ પોતાના રચેજ્ઞ પ્રકાશમા પણ ‘અગ્નિચર તત્ત્વર્થદીપ આગવંતે મહત્’ એમ પોતાના અગ્નિ
સ્વરૂપનું સ્વત જ પ્રતિપાદન કરે છે શ્રીમદ્વાચાર્યના દ્વિતીય અધ્યાયના દ્વિતીય ચંદ્રશુભા ૨૬મા
સૂત્રભાષ્યમા પણ એ જ પ્રમાણે નિગ્ધ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રણુ પણ સર્વોત્તમ-
સ્તોત્રમાં વૈશ્વાનરો વરુણાય એ નામથી શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ વૈશ્વાનરસ્વરૂપ છે તથાપિ પ્રિય છે એમ
આજ્ઞા કરે છે નિરુક્તમા પણ યાગ્ન્યાર્ય વિશ્વાનરામયંતિ અનુ લોક પ્રાપ્તિ એ પ્રમાણે વૈશ્વાનર-
શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરે છે ‘સંવ લોખને’ એટલે અગ્નીમા કરેલા સર્વ પુષ્ટિ હોવાને ‘એ લોખ’
અર્થાત્ ‘ગોઢુક’ અથવા ‘ગોનોક’ની પ્રાપ્તિ કરાયે છે, તે વખતે છે

શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ સાક્ષાત્ પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના મુખારવિન્દ છે અગ્નિ પુરુષોત્તમનું
મુખ છે દયિદાનના તિમિરચી શ્રીપુરુષોત્તમના માહાત્મ્યુ રાન વિદ્યાનોને પણ અનુ નહિ, તેથી જ્યોતે
શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની દેવી હોવાને પોતાના માહાત્મ્યુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાવી ભક્તિમા પ્રેરવાની હચ્છા થઈ,
ત્યો પોતાના મુખારવિન્દ વૈશ્વાનરનો જૂનપર પ્રાહુર્ભાવ કર્યો

કલિકાલતમશ્ચન્નદદિત્વાહિદુપામાવિ । સમ્પત્યવિપયસ્તસ્ય માહાત્મ્યં સમમૂઢુવિ ।
દયયા તિજમાહાત્મ્યં કરિષ્યમ્પ્રકટ હરિ । દાપ્યા યદ્વા તદ્વા સ્વાસ્ય પ્રાદુર્મૂતં ચકારહિ । સર્વો
તમસ્તોત્ર, તેવી દેવીહોવાનો ઉદ્ધાર કરવો એ જ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુના પ્રાહુર્ભાવનું પગમપ્રયોગન
છે એમ સિદ્ધ થાય છે ત્યારપછી વ્યાખ્યાનગર્તાએ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે રચેજ્ઞા અધીના નામ આપ્યા
હતા અને શ્રીમુખોધિનીઁ, શ્રીમદ્વાચાર્ય, તત્ત્વદીપનિનય, પૂર્ણમાસભાષ્ય વગેરે ઉત્તમ ગ્રંથો રચી
શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે આપણુ વૈશ્ણવો ઉપર અતિરામ્ય અનુગ્રહ કર્યો છે એમ ગપટ કર્યું હતુ શ્રીમદ્વાચાર્ય-
ણના ગ્રંથની ભાષા ઘણી કઠિન છે ગ્રંથ લખવાની પદ્ધતિ ઘણી ઉત્તમ છે પરંતુ સૂક્ષ્મ અને અર્થ
ગાભીરમય લખાણ હોવાથી, અર્થાત્ જે અર્થ ૫૦ શબ્દોમા રહી શકાય તે માત્ર ૧૦ શબ્દમા જ
સચોટ રી નોખવાથી, શ્રીમદ્વાચાર્ય વગેરે ગ્રંથો રીકાના સાહાય વિના સમજ નકાય તેવા નથી,
અને તેથી જ રીકાની દરજા નહિ કરતા, માત્ર મત્ર ગ્રંથ વાચવાનો પ્રયાસ કરતા તે તે મૂક્ત ગ્રંથો
સમજ નહિ શકવાથી કેટલાંક પાશ્ચાત્ય લોકોએ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ ‘વિદ્વાન’ જ ન હતા એવો અજ્ઞાન-
મૂનક આક્ષેપ કર્યો છે અને વિદ્વાતાને ડોળ કરનાર કેટલાંક આધુનિક લોકો પણ તેમજ માને છે
પરંતુ આ પડિતમનને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ નિચ્ચિન શ્રીમદ્વાચાર્ય વગેરેના માત્ર અર્થ કરવાનું જ
રહેવામા આવે તો તેઓ અવરય તે કાર્યમા નિર્ણય થાય, અર્થાત્ તેઓ પરીક્ષક થવા લાયક નથી
એટલું જ નહિ, પરંતુ પરીક્ષક થઈને પરીક્ષા આપવા આવે તો પણ તેઓ તેમા સફલ થાય કે કેમ

એ સદિગ્ધ જ છે વાણીના પતિ થીમદ્વિજ્ઞાનગચાર્યની ગૃહ ભાષાનો અર્થ જાણવામા મુદ્દમથુદિ તથા ઉદ્યોગ ઉપરાત તેમની કૃપાની પણ આવશ્યકતા રહેલી છે.

શ્રીમદગચાર્યચરણે ઉત્તમ શુદ્ધાદિત સિદ્ધાત્મ સ્થાપન કરી માયાવાદ વગેરે અસત્ શાસ્ત્રોનો સમ્મલ ઉચ્છેદ કરી આપણા પર અતિશય ઉપકાર કર્યો છે પુષ્ટિમાર્ગનું સ્થાપન કરીને અનન્ય ઉત્તમ પ્રકાશની ભક્તિ દરતા આપણને શીખવી આપણા પર નિસીમ ઉપકાર કર્યો છે, તેનો પ્રત્યુપકાર કરવાને આપણે સર્વથા અસમર્થ જ છીએ.

આ પ્રમાણે શ્રીમદગચાર્યચરણના શુભાનુવાદ કરી તેમણે વધુવ ગૃહસ્થે કેવી રીતે વર્તન કરવું, એ સબધમાં ઉત્તમ યોગ્ય તત્વદીપના દ્વિતીય સર્વનિર્ણય પ્રકરણમાં આપેલો છે, એમ જણાવ્યું હતું આ યોગ્ય ધ્યાનમા રાખવામા આવે તો અન્યગ્રહસ્થે પુષ્ટિમાર્ગ પર વ્યભિચાર વગેરેના આત્મેષ કરે છે તે કરે જ નહિ, અને વૈષ્ણવો આ યોગ્ય ધ્યાનમા રાખી તે પ્રમાણે વર્તે તો તેઓનું આચરણ ઘણું જ સુધરે, અને પુષ્ટિમાર્ગ ભૂતલપર ઉત્તમોત્તમ માર્ગ છે, એમ સર્વની દૃઢ પ્રતીતિ થાય.

શ્રીકૃષ્ણચરણના સ્વરૂપની જેવા ઉપચાર મળી આવે તેવા ઉપચારથી પણ ભક્તિભાવથી જ સેવા કરવી વસ્તુ તથા આભરણોથી જેમ સુદર લાગે તે પ્રમાણે ગ્રેમથી અલકાર ધરવા. સર્વ પ્રકારે જતિહીન હોય તો પણ એક પ્રકાર તો હરિની સેવામા વ્યતીન કરવો જ, અને નિયમ પ્રમાણે આદરથી શ્રીમદ્ગણવતનો પાઠ કરવો વૈરાગ્ય અને સતોષ કાષ્ઠ સમયે તજવા નહિ 'માનના ભુખ્યા' કદાપિ થતું નહિ અમે મોટા વૈષ્ણવ છીએ, અમારે માટે બધી સગવડ કરવી જોઈએ, અમારા કથા પ્રમાણે જ ચાલવું જોઈએ વગેરે અધમ વિચારો શુદ્ધ વૈષ્ણવના મનમા કદાપિ આવવા જ જોઈએ નહિ સર્વની અપેક્ષા તજવી માનની અપેક્ષા કરવી નહિ આ લોકમા જે જે ઇષ્ટ છે, જે પોતાને અનિશય પ્રિય છે, જેનાથી ચિત્તમા નિવૃત્તિ થાય તે સર્વ શ્રીકૃષ્ણચરણે અર્પણ કરવું

સ્વધર્માચરણં શક્તયા વિધર્માચ્ચ નિવર્તનમ્ ॥

इन्द्रियाभविनिग्राहः सर्वथा न त्यजेत् त्रयम् ॥

શક્તિપ્રમાણે પોતાના ધર્મ પાળવા, પણ વિધર્મથી તો સર્વથા દૂર જ રહેડું, અને ધર્મિયરૂપી અધ્યોને નિયમમા રાખવા, એ ત્રણ ગુણો કદાપિ તજવા નહિ જેમ અધ્યને વશ રાખવાથી બધા જગુ હોય ત્યા જઈ શકાય છે, પરંતુ જે અધ્યને વશ ન રાખીએ અને તે આપણને ઘસડી જાય તેમ ધસડાઈએ તો કાઈ સ્થળે મોટા ખાડામા આપણને નાખી દે, તે પ્રમાણે ધર્મિયરૂપી અધ્યોને વશ રાખવાથી આપણને ઇષ્ટ દેશની પ્રાપ્તિ થાય છે આ ઠેકાણે ટીકા કરતા દશદિગ્ગતવિભો શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજ 'રાસલીલા' અને 'વ્યભિચાર'મા ભેદ દર્શાવે છે, અને ભગવાનની લીલાના દૃષ્ટાંતથી લોકમા પ્રવૃત્તિ કરનાર અને પ્રવૃત્તિ કરાવનાર ભગવાનથી અન્યત વિષુષ છે એવો નિશ્ચય કરી તેઓના સગને સર્વથા ત્યાગ કરી સર્વ ધર્મિયો વશ રાખવી એમ આજ્ઞા કરે છે

अतो भगवल्लीलादृष्टान्तेन लौकिके प्रवर्तकान्प्रवर्तमानान्श्च विमुखांश्चित्य तत्सङ्गं परिहृत्य सर्वेन्द्रियनिग्रहः कार्यः ॥

વૈષ્ણવોએ આદર કરવો નહિ, માનની અપેક્ષાનો ત્યાગ કરવો, અને શ્રીમદ્ગણવતનો હેતુ વિન દબવિના, પ્રયત્નથી આદરપૂર્વક પાઠ કરવો, એ જ ક્વિમા મોટું સાધન છે

આ પ્રકારે આપણા પર નિસીમ ઉપકાર કરીને આપણને સસારમાથી ઉદ્ધાર કરવાનો પરિશ્રમ લેનાર શ્રીમદગચાર્યચરણના પ્રાદુર્ભાવના ઉત્સવને શુભ મહામંગલમય દિવસે આપણે મર્વે મળી તેમન

ઉત્તમ ગુણોના અનુવાદ કરવો એ આપણો પરમ ધર્મ છે, એમ કહીને મિ ગાંધીજી વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કર્યું હતું

ત્યારપછી અધ્યક્ષ રા. રા. મોહનલાલ દુર્લભદાસે આવા ઉત્સવના દિવસે આ પ્રમાણે શ્રીમદ્-આર્યચરણનો ગુણાનુવાદ કરવો એ માત્ર આપણો ધર્મ જ છે, એમ સમર્થન કર્યું હતું તથા અહીંના વૈષ્ણવોના અમાન વિષે પોતાનું આશ્ચર્ય જણાવ્યું હતું થોડા સમય પહેલાં મદિરમા રા. રા. મધુલસરખ નામના એક નાગર સદ્ગુણસ્થે શ્રીમદ્ગવત્રીતા ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું આ વ્યાખ્યાન શિઓમોહિનીના સિદ્ધાંતને અનુસરીને આપ્યું હતું, તો પણ પુણ્યમાર્ગીય અત્તાની વૈષ્ણવોને તે પુણ્ય-માર્ગનું જ વ્યાખ્યાન લાગ્યું હતું, એટલું જ નહિ પરંતુ આ વ્યાખ્યાન પુણ્યમાર્ગનું હોય અમારા બહુમંડળના મિદ્ધાલથી વિરુદ્ધ છે એમ માનીને, અમો બહુમંડળના સભાસદો ઉપર એક નવાંમે પત્ર કોઇ પોતાને વિદ્વાન માનનાર લાવડ પણ અત્તાની વૈષ્ણવે લખી મોકલ્યો હતો. તે પત્રમા મર્ફિનું રા. રા. મધુલસરખનું વ્યાખ્યાન ધણું ઉત્તમ પુણ્યમાર્ગના સિદ્ધાંતને દબા કરનાર અને અમારા મંડળને શરમ ઉપજા કરનાર હતું એમ જણાવીને બહુમંડળ માટે કેટલાક અપજાઓ પણ લખ્યા હતા વસ્તુતઃ તે વ્યાખ્યાન શિઓમોહિનીના સિદ્ધાંત પ્રમાણે આપેલું હતું, તેથી આ ગામના વૈષ્ણવોમા કેટલું દ્વેષમય અજ્ઞાન છે, તે સદ્ગુણ જણાવ્યાં આવશે

પછી અહીંના કેટલાક પોતાને વિદ્વાન માનનાર વૈષ્ણવો તો એવો પણ ઉપદેશ કરે છે કે પુણ્યમાર્ગમા ગીતા તથા ભાગવત વાચનાની આસ્થપદના નથી પોડા અથવા વાચવાથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ ગીતા અને ભાગવત પુણ્યમાર્ગમા પ્રમાણ નથી પરંતુ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ પોતે જ શ્રીમદ્વાચાર્યના આદરપૂર્વક પાઠ કરવો, એ ઉત્તમ આધન છે, એમ કહે છે, તો આપણે આ વૈષ્ણવ-નમ્ય વિદ્વાતાને ડોળા કરનાર વૈષ્ણવોમા બોધ પ્રદલ્ય કરવો કે શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનો ઉપદેશ શ્રદ્ધાથી કરવો / શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના ઉપદેશથી પણ નરુદ્ધ દેવો આ વૈષ્ણવનમ્ય લેકા સુકના નથો એ ગોચરીય છે આ પ્રમાણે અધ્યક્ષનું વ્યાખ્યાન થઇ રહ્યા પછી સભા વિસર્જન થઇ હતી

હરિગોવિંદદાસ મજલાલ શાહ,

શ્રીમોહનબહુમંડલ ધધુના સેક્રેટરી

ક્ષયરોગથી પીડાતા હિંદુઓમાટે આરોગ્યબુવન.

કાગલા બયરોગથી પીડાતા હિંદુઓમાટેના આરોગ્યબુવનની ટીમીટીના પ્રમુખ મર. બાનચંદ્ર કૃષ્ણ ભાટ્ટ-સેન નાઈટ તરફથી અમને જાહેર કરવાની એજાતેમાસ ધર્ષ છે કે, ઉપર આરોગ્ય-બુવન અથવા મેનેટીગીયમ ઉપયોગ માટે ફ્રેંક રીને હવે તૈયાર છે, અને જે ક્ષયરોગથી પીડાતા હિંદુ દરજીયા આરોગ્યબુવનનો લાભ લેવા માગના હોય તેમણે ઉપરી ટીમીટીના ગ્રાન્ટરી મેકેટરી રાવબહાદુર સુદરદાસ નાગણદાસ સોલીસીટરને લખકાનેનીના રસા ઉપર પ્રતિ-લક્ષની વાડીમા, અગર મેસર્સ દીક્ષીત ધનંજય ને સુદરદાસ ગોપીભાટ્ટરોની ઓફીસમા નંબર ૧ હમમ મીટ, કોરમા મનુ, અથવા વેબી અગર કરવી એટલે તેઓ પ્રમુખની સાથે મળકા-કરી યોગ્ય ગોઠાણ કરશે

પ્રકાશક.

સાંપ્રદાયિક વ્રતોત્સવ.

(લેખ માટે લેખક પોતે જ જવાબદાર છે)

શ્રીયુત્ત પુષ્ટિભક્તિસુધાના પ્રકાશક યોગ્ય,

નીચેના લેખને આપ પોતાના માસિક પત્રિકામાં અવગણ આપશે.

શ્રીમદ્ગોવર્ધનધરસ્મિતકાન્તિચ્છદાઃસ્તુમઃ ।

વાયિઃ ક્ષણાન્નિરસ્યન્તે દુર્વાદિતયસાં ઘટાઃ ॥ ૧ ॥

પુષ્ટિભક્તિસુધાના વર્ષ ૨ અંક ૧૨માં ૫૪ ૨૦૩ થી ૨૦૬ સુધી ૭ આસેપો નાવહારામાં ૭પાતી સં ૦ ૧૬૬૭-૬૮ની વ્રતોત્સવ ટિપ્પણીના ઉપર નાનાભાઈ દાલીદાસની સહીથી દેરા છે, તેના મથાર્ય ઉત્તર નીચે મુજબ છે

પ્રથમ આક્ષેપ એવો છે કે સં ૦ ૧૬૬૭-૬૮ ન્યે શુ ૧૪ના દિવસે ગણપત કૃષ્ણ પચાગમાં અતુરાધા નક્ષત્ર થ ૫૮ પળ ૧૮ છે, તેથી ન્યે શુ ૧૫ ને દિવસે તારક છાયામાં જ્યેષ્ઠા ન હોવાથી એ ઉત્સવ પૂનમે ન હોવો જોઈએ, આપા ૧ ૧ સો ને દિવસે જ્યેષ્ઠાભિવેક હોવો જોઈએ

ઉત્તર.

આ ઉત્સવનો સમય રાત્રિનો પશ્ચિમ ભાગ છે, એમ દોષોત્સવનિર્ણય જેતા સિદ્ધ થાય છે “કાલઞ્ચ યામિન્યા પશ્ચિમો યામ इति निश्चीयते” બીજા દિવસના સૂર્યોદયથી પૂર્વ પૂર્વ જે ભાગ તે પૂર્વ રાત્રિનો પશ્ચિમ ભાગ ઠેડેવાય, કેવળ તારકછાયામાં આગ્રહ નથી, પણ બીજા દિવસના સૂર્યોદયથી પૂર્વ એ ઉત્સવ થાય, એજ અથાશય છે, અને પ્રચલિત રીતિ પણ એમ જ જોવામાં આવે છે સૂર્યોદયમાં ૧૫૫ વડી ૧૫ ઘડી બાકી હોય અને જ્યેષ્ઠા પૂનમનો યોગ હોય તેને પણ મુકી તારકછાયા લેવી તે અયોગ્ય છે આક્ષેપક મોદસને દિવસે અતુરાધા ૫૮-૧૮ લખે છે, તેથી પણ જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર પશ્ચિમ રાત્રિમાં આવી ગયું અને તે વખત પૂર્ણિમા પણ વિદ્યમાન છે તેથી જ્યેષ્ઠા તથા પૂર્ણિમાનો યોગ થયો તે અતિશય છે, અને તે વખત થોડી તારક છાયા પણ રહે છે તેથી એ જ અભિવેદનો સમય મુખ્ય છે “ગ્રાહો જ્યેષ્ઠયાં જ્યેષ્ઠક્ષયુક્તાયાં ચઃ પદ્યેત્પુ-રુષોત્તમમ્” આ પ્રમાણથી પૂર્ણિમા અને નક્ષત્રના યોગને ઉત્તમ બનાવેલ છે બીજા દિવસે અર્થાત્ આપા ૧ ૧ સો ને દિવસે કેવલ જ્યેષ્ઠા રહે છે પૂર્ણિમા થ ૫૧ પલ ૪૪ છે, તેથી પૂર્ણિમા તે વખત રહેતી નથી નક્ષત્ર અને પૂર્ણિમા બંનેનો યોગ મુકી કેવલ જ્યેષ્ઠામાં ઉત્સવ જોવો અંશસમત નથી, એમ નિર્ણયગમ્ય લખે છે “તિથિનક્ષત્રયોગાભાવે ત દોષોત્સવ-વત્કેવલનક્ષત્રમેવ ગ્રાહ્યમ્” અર્થ—તિથિ નક્ષત્રનો યોગ ન હોય તો કેવલ નક્ષત્ર વેળુ, તેથી જે દેશમાં અનુગાધાની વૃદ્ધિ છે ત્યાં એકમ સોમવારનો ઉત્સવ દરરો વાજબી છે, પણ તમે જે અનુગાધાના ઘડી પળ લખે છે, તે હિમાબથી અપ્ટ રીતે તે દિવસ પૂર્ણિમા અને નક્ષત્રનો યોગ છે તેને મુકી કેવલ નક્ષત્રમાં જવાની ભ્રામણ જો છે, તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે, તેથી ટિપ્પણીમાં પૂનમનો લખેલ જ્યેષ્ઠાભિવેક યોગ્ય છે

માપ્રદાયિક વ્રતોત્સવવચર્યા મજાવનાગ દબાવપક્ષને અમારી એ સૂચના છે કે તેઓએ એકમેકના આક્ષેપના અનુવાદ કરવામાં વધારે સ્થય ઝેકવું નહિ પૂર્વપક્ષે કરેલા ક્રમવાગ આ લેખાનું પ્રમાણપુરસ્કાર અને અરુમ મમાધાનપત્રિ જ લક્ષ્ય ગણવું આ માસિક પત્રિકા છે, સાપ્તાહિક કે દૈનિક નથી, એ લેખકે વિગતરવું ન જોઈએ.

પ્રકાશક

૨. બિન્ને આદેષ—એવો છે કે મજબૂર ટિપ્પણીમા “આપા શુ ૩ ૩ ગ્યવાના—વાદે ન વેગ ન જનકેવો ૨ વુષ્વાર કૂ મી હોય સને એના ઉપર આનેપત્નો આનય એવો છે કે ટિપ્પણીમા ગ્યવાનામા નિજ શુ ને મુખ્યતા અને ત્રીજા શુ ને ગોણના બનાવેલ છે પડિન મુદ્દેવજી શુરવાને પુખ્ત નક્કન નથી એમ કહે છે પછી નિજ શુ મુખ્ય કેમ ?

ઉત્તર.

પ્રચલિત પચાગોમા ત્રિજ શુરવારે આનયિત પુખ્ત હોવાથી નિજ શુરવાની મુખ્યતા બતાવેલ છે, પરંતુ ત્રિજને આદયિક પુખ્ત ૨ ધરી માત્ર છે, તેથી એવામા આનય ૨હે, તેથી પૂર્વ દિવસ પણ ધર્મ શકે એમ લખેલ છે નિર્ણયપત્રોમા ગોણ મુખ્ય મનમેદમા એવો સ્પષ્ટ લેખ છે. “મત્તિમર્ગે યથા સેવાસૌમ્ય તથા કાર્યમ્” તેથી બુદ્ધ સ્થાનોમા એવાનૌમ્ય એવા દુલ નક્કરના આગ્રહમા ન થાય તેથી બીજે પક્ષે પણ બતાવેલ છે, અને ગણિતથી બીજે દિવસે પુખ્ત ન આવે ત્યાં તે બીજે પક્ષે મુતરામ્ માન્ય છે ટિપ્પણીમા રચનામા એ પક્ષ લખવાનો આશય કેવન પૂર્વેકા પ્રકારથી જ છે એ પક્ષ લેવાથી શાસ્ત્ર તથા મદ્યગ્રામ્ય એવાનૌમ્ય બનેલી સિદ્ધિ થાય છે, એ જ

૩. ત્રીજા આદેષનો આશય એ છે, ટિપ્પણીમા આપત્તબીની આવણી શુ પૂનમ શુરને લખેલ છે કારણ પચાગોમા શુ ૧૪ બુધ ધરી ૨ ૫ ૪૧ ઉત્તરા ૫ ૦ ૫ ૨૬ પૂનમ ૫ ૫ ૪૬ ત્રયણ ૨ ૫ ૫ ૫૬ છે આનેપત્નો આશય એ છે કે નિર્ણયસિંદુમા એમ લખે છે “ધાવળી પૌર્ણમાસી તુ સગવાત્પરતો યદિ ॥ તદૈવૌદયિકી ગ્રાહ્યા નાજ્યવૌ દયિકી મધેત્” અર્થ—આવણી પૂર્ણમા આદયિક ૧૨ છડીથી અધિગ હોય તો જ આવણીમા બેરી, અને એથી ન્યૂન હોય તો આદ્યમા આરણી ૮મી ગત રાંમા પૂનમ ૫ ૪ડી છે, તેથી આર્થ વચન આધારે તો આપત્તબીઓની આવણી બુધવારને દિવસે લખવી યોગ્ય હતી અર્થાત્ ટિપ્પણીમા આપત્તબીઓની આવણી શુરવારને લખેલ છે તે યોગ્ય નથી

ઉત્તર.

પૂર્વેકા “ધાવળી પૌર્ણમાસી તુ” એ ગાર્ગ્યવચન નિર્ણયસિંદુમા લખ્યા પછી નિર્ણય આ રીતે આપેલ છે “તેન સંગચોદયગ્યાપેની મુરયા પરેશુ સગવામાયે પૂર્વેચુદ્ધયા માયે ચૈકૈકસત્ત્વે પૂર્વેચુચ્ચતુર્દશોનિયેધાત્તામાન્યવાકયાદૌદયિકી કર્મપર્યાપ્તા ગ્રાહ્યા” અર્થ—આવણી પૂનમ પ્રાતઃકાળ તથા સમરાકાળ એ બનેમા વ્યાપ્ત હોય તે મુખ્ય છે પણ આનયિત પૂનમ થોડી હોય અર્થાત્ સમરાકાળમા ન હોય, અને પૂર્વે સ્વિસમા ઉદયકાળ અને સંગવરાકાળમા ન હોય, અથવા પૂર્વ દિવસમા સમવમા પૂનમ હોય, ઉદયમા ન હોય, અને બીજી દિવસે પૂનમ ઉદયમા હોય પણ સગમા ન હોય, એવા સમયમા “અતો ભૂતાદિને તત્ત્વિમ્નોપાકરણમિષ્યતે” એ વચનથી ચતુર્દશીમા આરણી ૮ગણુ નિષિદ્ધ છે, અને “પર્વણ્યોદયિકે કુર્યુ” આ વચનથી આગ્રહ છે, તેથી ૮મીપર્યાપ્ત આનયિત પૂનમ બેરી કમનો આરંભ સુર્યોદયથી પૂર્વે કે તો ઉદયથી અનંતર પડી પા પૂનમમા આવણી ધર્મ શકે છે, તેથી જે તમે બતાવેો છે કે આપત્તબીઓને પણ પૂર્ણિમા સગવ વ્યાપ્ત ન હોય તો ચતુર્દશી વિદ્યા પૂર્ણિમામા આવણી કરી એ નિર્ણયસિંદુથી નિપરીત છે “તદૈવૌદયિકી ગ્રાહ્યા” એ વચનની વ્યવસ્થા નિર્ણયસિંદુમા પૂર્વેકા કરી છે, અને આ વચન કેવન એટલું જ બતાવે છે કે સંગવોદયમા પિની પૂર્ણિમા હોય તો પ્રવચન છે, પણ એ અર્થ નથી કે આપત્તબી પણ સગવ વ્યાપ્ત પૂર્ણિમા ન હોય તો આદયિક પૂર્ણિમાનો ત્યાગ કરી ચતુર્દશીવિદ્યા પૂર્ણિમામા આવણી કરી બે તેથી જ

THE SHUDDHĀDVAITA SYSTEM OF VALLABHA¹

Vallabha lived at the end of the 15th and in the beginning of the 16th century. His system has little attracted the attention of scholars on account of the verdict that "Vallabha reduced ancient Vaishnavism to sensuality" passed by the learned Doctor Bhāndārkar in his report of the Mss. of 1883, and on account of the opinion of Mrs. Besant pronouncing him to be the 'most illiterate' of all the teachers of Vedānta (*Vide* Esoteric Christianity, ch. Revelation). Our attention was however drawn to the system owing to the necessity of describing it, and we resorted to the recent publications of Vallabha's works in Bonares Sanskrit and Chowkamba Sanskrit Series and after a quiet perusal of these works, to our great surprise, we found ourselves obliged to differ from the high authorities of Dr. Bhāndārkar and Mrs. Besant. We do not find even the shadow of sensuality anywhere in these works, and are tempted to believe that Dr. Bhāndārkar's verdict must have been based on the confusion of the meaning of the word "ग्लान्ति" as his system is popularly styled. The learned Doctor must have understood the word "ग्लि" in the sense of eating, drinking, and merry-making, which however is not the sense wherein Vallabha used it, as we shall see from the description of the system. As to the opinion of Mrs. Besant, we believe that she did not know the works of Vallabha's system, when she made the remarks, and there is no wonder if this supposition is true, for these works were unpublished at that time, and most of them are unpublished still. It is impossible that she should have made the statement, if she had only heard of the numerous works of this system referred to by Purushottama in the Prakāśa on the Anubhāshya.

Vallabha's system is followed by a large number of rich and influential men in Gujrat and in Bombay. His descendants are highly revered by them. Vallabha wrote the Anubhāshya—a commentary on the Brahma-Sūtras (which is again commented on by his descendant Purushottama), Subodhini—a commentary on the Bhāgavata Purāṇa, a

1.—This is a portion of "an account of the systems of Vedānta professing to be based on the Upanishads and the Brahma Sūtras" by Mr. N. N. Gandhi, M.A., LL.B. who competed for the Mandlik Gold Medal of the year 1906.

2.—We fail to understand why the learned examiner—whosoever that gentleman may be—maketh himself bold to opine that this is "absurd" without taking the least possible trouble to assign reasons for such an unwarranted opinion. [Ld.]

commentary on the Jaimini Sūtras which he refers to in his Tattva-Dīpa Nibandha, wherein he himself gives a short description of his system, and several other works

Brahman.

The Brahman of the Vedas is described as “परमात्मा” and “भगवान्” in the Smritis and the Bhāgavata respectively. The word “परमात्मा” shows that it is supreme, while “भगवान्” shows that it is possessed of the six attributes—“power,” “fame,” etc. It is being, intelligence and bliss. It is omniscient, omnipotent, independent, and an eater. It is all-pervading, unchangeable, and the agent of the universe. Agency is also possible in Brahman like its other divine attributes. Although the agent of the universe, it is devoid of all worldly attributes. “स एव हि जगत्कृता तपसि सगुणो न हि” The qualities Sattva, Rajas, and Tamas, are the effects of Prakṛiti, and Brahman is above both Prakṛiti and Puruṣa. It is thus the emanator of qualities, but not subordinate to them. This also does not preclude Brahman from being possessed of divine attributes—omniscience, omnipotence, omniscience, etc, which are mentioned by the texts. It is the support of all, and the controller of Māyā. Māyā is a real power of Brahman, whereby it reveals itself into the form of the universe. Neither Māyā nor the universe is unreal. Brahman is of the form of bliss. The divine form and attributes of Brahman do not bring in any duality, for they are nothing apart from the essence of Brahman.

Brahman abides in all things and makes all things abide in it. The body which is illumined by it after entrance does not know it. It is only one, and yet possessed of innumerable forms movable and yet immovable, a doer (कर्तृ) and undoer (अन्यथा कर्तृ) and yet a not doer (अकर्तृ), approachable (गम्य) and yet unapproachable (अगम्य), perceptible (स्पृश्य) and yet imperceptible (अदृश्य), just (अविषम) and yet merciful (अनिर्गुण). It is thus possessed of all contradictory attributes—“तदेकमिदं त्वैकमिदं,” “न सत्तत्तासदुच्यते” “सर्वेन्द्रियगुणाभास सर्वेन्द्रियविवर्जितम् । असत् सर्वभूतैव निर्गुण गुणभोक्तुः च । न हिरन्तश्च मृतानामचर चरमेव च । सूक्ष्मत्वात् दविशेत् दूरस्थ चातिके च तत् ।” The possession of contradictory attributes is no defect, but rather a merit (III 2 27–30) “विरुद्धसर्वधर्माश्रयत्वं तु ब्रह्मणो भूषणाय” (L.1 3)

Brahman cannot be comprehended by reasoning. It causes infatuation by appearances and disappearances (आविर्भावतिरोभावैः). It is not perceived by the power of senses, but is revealed by its own will, when pleased by devotion (III 2 25).

The form of Brahman which is manifested when it so desires “ननु स्या प्रजापेय” etc, is technically called “अध्वरजः” This “अध्वरजः” is the

cause of all causes. It is perceived as *Vyāpi Vamkūṭha* or the abode of *Purushōttama* by the devotees, and as being, knowledge, and bliss, unlimited by time or space, and beyond qualities by persons possessed of knowledge (III. 3. 54). From it spring the souls and inanimate matter. Brahman is thus both the material and the efficient cause of the universe. It persists in all things by the forms being, knowledge and bliss. It involves and evolves the universe as it desires. Thus both the cause and the effect are Brahman. Brahman possessed of the qualities mentioned in the text “*अस्पृश्यमनष्ट,* etc.,” transforms itself into the universe without being modified. Just as the desire-yielding cow or the philosopher's stone produces the desired objects without being modified, so also Brahman evolves the universe without being modified (अविद्धत परिणामवाद.)

Brahman gives the fruits of actions to the various souls. Actions themselves cannot give fruits as they are inanimate and transitory (III. 2. 38). Brahman is also free from partiality and cruelty—not because it gives fruits in accordance with actions, as actions would then be the regulator of Brahman and therefore superior to it—but because the creation is made out of itself, and there can be no partiality or cruelty to one's own self “*आत्मसृष्टेर्न वैदम्य नैवृण्य चापि विदते*”

The Individual Soul.

When Brahman desires “*बहु स्या प्रजायेव*,” the individual souls come out of it like sparks from fire. This coming out (द्युत्तरण) of the souls is not their production. Besides, there is no impropriety in the souls coming out from all-pervading Brahman, as the latter is possessed of contradictory attributes. The “bliss” part disappears from the souls, and hence they are called “*निराकार,*,” “*अकार*” being synonymous with “*आनन्द,*”

The souls are of three kinds (1) pure, (2) bound, and (3) released. The souls are pure when they come out from Brahman, and remain so as long as they are not connected with ignorance (अविद्या). Ignorance is of five kinds, *viz*, ignorance of the self and the superimposition of it on the body, senses, breath, and mind. When the soul is affected by ignorance, it becomes bound (बद्ध). The soul in bondage is miserable, as the divine qualities of Brahman, *viz*, power, etc., have disappeared from it by the Will of the Supreme Lord. (III. 2. 5). The soul then experiences births and deaths till at last by the favour of the Supreme Lord, it is released.

जीवस्साराप्रमादो हि ग वद्वयतिरेकवानु ।

व्यापकत्वमुचितस्तस्य भगवत्त्वेन युज्यते ॥ (तत्त्वदीप I 56.)

The soul is eternal, for no text mentions its production. Besides, several texts declare it also to be eternal "अवनात्मा स्मरत्स्मरः" "न जायते-म्रियते वा विपश्चित्" (II. 3. 17) It is also a knower (II 3 18) It is atomic in size and motion (गति) is predicated of it "अमाश्रयान्तमुत्थाय, etc." The atomic size is also laid down by texts like "आराप्रमादोऽपरोक्षे दृष्ट, etc." (II 3. 19) It however pervades the whole body by its quality of intelligence, just as a *champakā* is perceived in places other than where it is by its smell (II 3. 26) The qualities of Brahman, viz., intelligence, being, a seer, etc., differentiate the soul from inanimate matter, and hence it is sometimes called Brahman, just as a minister is called a king (II. 3 29) It is accordingly mentioned as all pervading in some texts. When bliss is revealed in the soul, it becomes Brahman, and it is then called Brahman, just as the heir-apparent is called a king (II. 3 30). The soul is also an agent, as the scriptures lay down actions for the soul in order that it might obtain prosperity, release, etc. (II 3. 33) There is no impropriety in the soul not doing everything for its own good only, although it is an agent, for just as it sees good or evil things with the eyes, so also it does good or bad actions by the senses, and obtains good or evil fruits (II 3 37) The agency really belongs to Brahman. It comes to the soul from Brahman just like power, etc., as the soul is a part (अंश) of Brahman (II 3 41)

That the soul which is a part of Brahman is established by texts like "पार्श्वेऽस्य विश्वा भूतानि," "मर्मराशो जीवलोके जीवभूतः सनातन" etc. Brahman, however, does not feel the pain or misery of the soul, just as light does not incur the faults of the things illuminated by it (II 3 46)

The soul is not to be perceived by ordinary senses, nor can anything illumine it so as to make it visible by the senses. It is however perceived by the mind practised in Yoga, or by the sight which perceives the Supreme Lord, or by the celestial sight of knowledge. It is said to be a mere appearance (आभास) or reflection (प्रतिबिम्ब), only because bliss has disappeared from it, which does not mean that it is false (तत्त्वदीप, I 38 39)

The Inanimate Matter.

"प्रथमो भगवद्धार्यस्तद्वयो माययाज्यवत् ।

तच्छक्त्यान्विचया त्वस्य जीवसंसार उच्यते" ॥ (तत्त्व I 27)

The universe is an effect of the Supreme Being. It has taken such a form owing to one of His powers, called *Māyā*, while the worldly life (संसार) of the souls is due to ignorance (अज्ञान), another power of His

The difference between the worldly life (संसार) and the universe (प्रपञ्च) is that the former is false while the latter is real. The former is dissolved at the time of final release, while the latter is never dissolved. The involution of the latter in Lord Śrī Kṛṣṇa, Who diverts Himself in that way, brings happiness to all, just as night

The universe is evolved by the Will of Brahman as mentioned in the text "ब्रह्म स्या प्रजायेय" When such is the desire of Brahman, there spring the inanimate matter, the individual souls, and the inner souls (अन्तर्मादिण) from being, intelligence and bliss respectively. Bliss and intelligence disappear ³ (१. माया नाम भगवतः सर्वभवनसामर्थ्यम्) from the inanimate matter, and bliss alone from the individual souls. Owing to the disappearance of bliss, the inanimate matter and the individual souls are called "निराकार". This is the general method of the evolution of the universe. It is effected by Brahman in various ways. It sometimes evolves the universe (1) directly, and some times (2) through Puruṣa or Hiraṇyagarbha as is narrated in the Purāṇas. It sometimes evolves it (3) through the four incarnations (वर्तव्य) Vāsudeva, Saṃkarṣaṇa, Pradyumna, and Anuuddha, as is described in the Pañcharātra, while sometimes (4) it becomes everything itself. In this fourth mode of evolution, bliss does not disappear from anything. Sometimes, (5) the illusive world is revealed by Brahman as in jugglery, while sometimes (6) it creates the sky, etc., enters it, and then becomes the individual souls, inner souls, etc. Thus there are various modes wherein Brahman evolves the universe, and all these reflect its infinite glory.

The universe is of the form of Brahman, and it is an effect of Brahman. Thus the effect is not different from the cause, nor is it false (II 1. 14). It is neither produced nor destroyed, but it appears and disappears (अविर्भावविरोधावच्छादितं). That form of Brahman from which its own other forms spring up, is called the "cause", while the form that springs up is called its "effect".

The creation in a dream is mere illusion. It is altogether false. It is shown to the souls to give them a hint about some coming event

“यदा कर्मसु कामयेषु विषयस्येषु पश्यति समृद्धिं तदा विजानीयात् १”

The Means to attain Final Release.

Actions are useful in producing knowledge “विविदिषन्ति यत्नेन दानेन तपसा ज्ञानाद्येन,” and knowledge is useful in making actions more effective “यदेव विषया करोति”. Knowledge and actions are thus mutually useful.

The hearing of the scriptures, etc, have to be performed repeatedly and not only once “यथा यद्यत्मा परिमृज्यते सौ मत्पुण्यमाप्रायवर्णानिधाने तथा तथा पश्यति तत्त्वसूत्रम् चक्षुर्यथैवाजिनसप्रयुक्तम्॥ (IV 1 1) The fruit of actions is “आवृत्ति.” i. e. re-birth, and that too, repeatedly “एव प्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागत कामकामा लभते.” One gets the fruits of his actions. The present birth is due to actions done in the previous birth. Re-birth is also useful to one desirous of doing actions, (IV 1 2) The path of knowledge leads to “अक्षरब्रह्म”, while by devotion one attains Purushottama (IV 1 3) The knowledge which is described as leading to final beatitude is not mere knowing. It is of five forms, viz., Freedom from desire (वैराग्य विषयनैतृष्यम्), Discrimination (सादृश्य), Deep meditation (योग), Penance (तप), and devotion to Kesava (केशवे भक्ति). Devotion thus secures the highest end.

Various kinds of creation, etc., are mentioned to show the greatness of Krishna, so that there might be firm and strong love for Him, which is called devotion, and which leads to final release —

माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुखं सर्वतोऽधिकं

भेदो भक्तिरिति श्रोतस्तथा मुक्तिर्न चाप्या” (तत्त्वदीप. I 45)

By excessive love for the Supreme Lord, He, although independent, becomes dependent upon the devotee, sits near him (IV 1 7,) and does what he desires (IV 1 10) ,

There are two principal paths to release पर्यादात्मार्ग and पुष्टिमार्ग. The souls in the former have to practise all means in order, while the Supreme Lord makes the souls in the latter path reach Him, although they are devoid of means. “हृदिस्थाप्य साधनं ज्ञानमविरूपं साधनेन बोध्यते, साध्या विद्विषाया मुक्तिर्मर्यादा तद्विद्वतानामपि स्वस्वरूपवन्नेन स्वप्रापणं पुष्टिरित्युच्यते॥” (III 3 29) “पुष्टि” means the favour of the Supreme Lord. “योगं तदनुग्रहं” In पुष्टिमार्ग, as it is secured by the favour of the Lord only, sins form no obstruction, and hearing the scriptures, meditation, love, etc., may be produced simultaneously or in any order. Herein, scripture-hearing etc., are also fruits and not means as they are bestowed by God and performed with love. To the independent devotees in पुष्टिमार्ग, this condition (साधनदशा) is even superior to release where there is “प्रसमाप्य” or absorption in Brahman, for in such release, there is the enjoyment of bliss by the soul only, as the body and the senses are dissolved, while in this साधन condition, they enjoy bliss by all senses, body, mind and the soul, which are all,—Brahman.

The difference between the worldly life (संसार) and the universe (व्रण्व) is that the former is false while the latter is real. The former is dissolved at the time of final release, while the latter is never dissolved. The involution of the latter in Lord Śrī Kṛṣṇa, Who diverts Himself in that way, brings happiness to all, just as night

The universe is evolved by the Will of Brahman as mentioned in the text “वदुः स्या प्रजापेय” When such is the desire of Brahman, there spring the inanimate matter, the individual souls, and the inner souls (अन्तर्यामिणः) from being, intelligence and bliss respectively. Bliss and intelligence disappear ³ (३ माया नाम भगवत् सर्वभवनक्षयार्थम्) from the inanimate matter, and bliss alone from the individual souls. Owing to the disappearance of bliss, the inanimate matter and the individual souls are called “निराकार”. This is the general method of the evolution of the universe. It is effected by Brahman in various ways. It sometimes evolves the universe (1) directly, and some times (2) through Puruṣa or Hiraṇyagarbha as is narrated in the Purāṇas. It sometimes evolves it (3) through the four incarnations (मूर्तयः) Vāsudeva, Saṁkarṣaṇa, Pradyumna, and Anuuddha, as is described in the Pañcāhātṛa, while sometimes (4) it becomes everything itself. In this fourth mode of evolution, bliss does not disappear from anything. Sometimes, (5) the illusive world is revealed by Brahman as in jugglery, while sometimes (6) it creates the sky, etc., enters it, and then becomes the individual souls, inner souls, etc. Thus there are various modes wherein Brahman evolves the universe, and all these reflect its infinite glory.

The universe is of the form of Brahman, and it is an effect of Brahman. Thus the effect is not different from the cause, nor is it false (II 1. 14). It is neither produced nor destroyed, but it appears and disappears (अविर्भावतिरोभावश्चैव). That form of Brahman from which its own other forms spring up, is called the “cause”, while the form that springs up is called its “effect”.

The creation in a dream is mere illusion. It is altogether false. It is shown to the souls to give them a hint about some coming event—
“यदा कर्मसु कामयेत् त्रिव रज्जेषु पश्यति समुद्धि तद विजानीयात् ।”

The Means to attain Final Release.

Actions are useful in producing knowledge “विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसाऽग्न्याश्रयेन,” and knowledge is useful in making actions more effective “यदेव विदया करोति”. Knowledge and actions are thus mutually useful.

The hearing of the scripture, etc., have to be performed repeatedly and not only once “यथा यथात्मा परिमुञ्चतेतौ मत्पुण्याधाश्रवणमिधाने तथा तथा पश्यति तत्त्वमूयम् अक्षुर्मेधाजनतप्रयुक्तम्॥ (IV 1 1) The fruit of actions is “आवृत्ति” i.e. re-birth, and that too, repeatedly “एव त्रीधर्ममनुप्रपन्ना गतागत कामक्रमा लभन्ते.” One gets the fruits of his actions. The present birth is due to actions done in the previous birth. Re-birth is also useful to one desirous of doing actions, (IV 1 2) The path of knowledge leads to “अप्रबन्ध”, while by devotion one attains Purushottama (IV 1.3) The knowledge which is described as leading to final beatitude is not mere knowing. It is of five forms, viz., Freedom from desire (वैराग्य विषयवैतृष्यम्), Discrimination (साहचर्य), Deep meditation (योग), Penance (तप), and devotion to Kesava (केशवे भक्तिः). Devotion thus secures the highest end.

Various kinds of creation, etc., are mentioned to show the greatness of Kṛṣṇa, so that there might be firm and strong love for Him, which is called devotion, and which leads to final release —

माहात्म्यज्ञानपूर्वेण हृदय सर्वतोऽधिक

स्नेहे भक्तिरिति प्रोक्तव्या मुक्तिर्न चायथा” (तत्त्वदीप I 45.)

By exclusive love for the Supreme Lord, He, although independent, becomes dependent upon the devotee, sits near him (IV 1 7) and does what he desires (IV 1 10).

There are two principal paths to release मर्त्योदामार्ग and पुष्टिमार्ग. The souls in the former have to practise all means in order, while the Supreme Lord makes the souls in the latter path reach Him, although they are devoid of means “कृतिस्तस्य साधन ज्ञानमनिरूप शालेन वेपथ्वे, तस्या विदित्तस्या मुक्ति-मर्त्योदा तद्रहितातामपि स्वस्वमनलेन सप्रपण पुष्टिरित्युच्यते॥” (III 3 29) “पुष्टि” means the favour of the Supreme Lord “पौषण नदनुग्रह” In पुष्टिमार्ग, as it is secured by the favour of the Lord only, sins form no obstruction, and hearing the scriptures, meditation, love, etc., may be produced simultaneously or in any order. Herein, scripture-hearing etc., are also fruits and not means as they are bestowed by God and performed with love. To the independent devotees in पुष्टिमार्ग, this condition (साधनदशा) is even superior to release where there is “ब्रह्मभान” or absorption in Brahman, for in such release, there is the enjoyment of bliss by the soul only, as the body and the senses are dissolved, while in this साधन condition, they enjoy bliss by all senses, body, mind and the soul, which are all,—Brahman.

Final Release.

After the absorption of the soul in Brahman it appears again, when it is the Will of the Supreme Lord to endow it with the bliss of devotion which is of the form of Himself 'सह्यात्ममन्त्रनन्द' (IV 4 1) [Thus the soul absorbed into अक्षरब्रह्म comes out again (वर्द्धयतिर्भवति) by great favour and Will of the Supreme Lord, and enjoys all pleasures with Purusottama. Jaimini thinks that the Body whereby it enjoys all these pleasures is not worldly, but a divine one of the form of truth, intelligence, and bliss, given by the Lord Himself for the purpose, while Audaloma thinks that it enjoys all these pleasures by its form of mere intelligence and has no body. The great teacher Rādhāśyāma is of opinion that it must have a body owing to the mention of "बुद्धा" in the text "यो वेद निहित बुद्ध्याम्." Besides the enjoyments mentioned in the text "सौष्ठुते सर्वाङ्गमासह ब्रह्मणा विपश्चिता" of a devotee, cannot belong to him without a body. The body is divine and given by the Lord for these enjoyments (IV. 4. 5 7). It depends entirely upon His Will, to whom this bliss of devotion should be given "यमेवैव हृष्टुते तेनैव लभ्यते."

The soul is not able to enjoy with the Supreme Lord by its natural knowledge or action. The Lord however enters it and makes it able to do so, just as one lighted lamp enters another lamp full of oil (स्नेह) with which it comes into contact, and makes it able to do the acts done by it "मर्ता सन् श्रियमाणो निर्मर्ति एवो देवो ब्रह्मा समिष्टि."

In the enjoyments with the Supreme Lord, there is no worldly operation, for the divine sport is even beyond time and Māyā. Even when it is the Will of the Supreme Lord to conduct the sport in a very pure country on the earth like Mathurā (Muttā), which is fit for it, there is no worldly operation (IV 4 17).

The devotees and learned men do not return back to the mundane world after attaining Brahman. There can be no will of Brahman to return a devotee to the world.

“ये दारागारसुखात्मना वितापिमा पाम् ।

दिवा मा शरणं याता कथं तत्सर्वकुमुदह ॥”

The enjoyment of the form of the attainment of Brahman can never be destroyed “न यत्र शान्ते निमिषापरं प्रभु”

“ज्ञानोत्ति परमं तस्य यशोदेत्सगलान्नितम् । सदन्यदिनि ये प्रादुरास्तुपंस्तानहो बुधाः॥१॥

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો

- ૧ જગત્ સત્ય છે
- ૨ જગત્, જીવ, અતર્થામી, આત્મર ક્ષયાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
- ૩ જીવે અવિદ્યાથી કન્યેયો અહન્તામમતાત્મક સસાર ભિષ્યા છે.
૪. જીવ અણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
- ૫ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણુ ધામ આત્મ બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે
- ૬ સર્વોપદિ વેદાદિશાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમક્રાણ્યપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
- ૭ કૃષ્ણુની મેઘા એ જ આશ જીવને ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણુસેવા જ છે.
- ૮ આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિષયધર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

GRATIS

The 'Shuddhadvaita Philosophy' or 'system of Vallabhacharya,' by Mr. Mulchandri T Telhva, B A., will be posted to any gentleman sending a half-an-anna stamp to—

Harnam Street,) ISHVARDAŚ TRIBHUVANDAŚ VARJELVANDAŚ SETH.
BOMBAY 1)

પુષ્ટિભક્તિસુધાના ગ્રાહકોને સન્નિય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્તાહિક સેવા કરવાની વિમલ ભુક્તિથી ખે છે, તેથી ખીજાં પત્રોની માફક આ માસિકના લેખોને આપવામાં ક્યારેય ખરચ મિલકુલ નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની છપામણી વગેરે ખરચ વધુ જ કરકસરથી મા આવે છે, તેથી નોંધાવવાથી જે કાંઈ બચશે તેમાંથી સાપ્તાહિક ગ્રામીન પ્રથો પ્રસિદ્ધ મા આવશે વૈજ્ઞાનિકોમાંથી આવા માસિકનાં પોને ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

વર્ષ ૩ જુ ૧ મીયુઆઈ ૫૧૩૮, જ્યેષ્ઠ

पुष्टिभक्तिसुधा.

— ११ श्रीवत्सला ४३५ [२५६]

नापमात्मा प्रवचनेन लभ्या न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्मैष आत्मा वृणुते तव स्याम् ॥ १ ॥
नाहं वेदेन तपसा न दानेन न वैज्यया
शस्य एवविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शस्यः अहमेवंविधोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

પ્રતિશક્તિ,

पाडीसाक्ष नगनिदास शाहू,

બી એ એલ્યુમી બી, વડોદરા હાઈવે

मो.अवर, अ २-०-०

24. 24. 24. 3 0-4-0

30 31

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકમળધી સઘલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં ચોખ્ખું સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષિતુ નોંઝવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જોમના તરફથી માસિક વા. પત્ર મળશે તેમને વગર નોંઝવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઇ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબ સારૂ ટિકટ મિલવી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડમિડ વહેવાવવાં હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું.

પ્રાદ્યલકિતસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. હરિરાયજીકૃતાદ્યદી	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૨. પ્રાચીન કીર્તનો	કીર્તનીઆજી સુનીવાલ ગવૈયા
૩ વિગતિ (શ્રીગુચ્છાઈકૃત)	Mr D, B.A. LL B
૪. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય	વે. શા. સ. અવતરામ બૃધરજી શાસ્ત્રી.
૫. મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૬. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?	શ્રીમત વૈષ્ણવ.
૭ દયારામભાઈના કાવ્ય	રા. રા. મનમોહનદાસભાઈ.
૮. ગ્રાહકોને નિવેદન	પ્રકાશક.
૯. પ્રમેયરનાર્ણવ	વે. શા. સ. વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી.
૧૦. Śuddhānta nāṭa Brāhmaṇa-vāda.	Mr. M. T. Telivala, B.A.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 ॥ श्रीगोपीजनबल्लभाय नमः ॥
 ॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(१०)

(वेलावलीरागेण गीयते.)

श्रयतु हरिर्मम मानसमधुना । परिपूरयतु चरणमधुना ॥ ध्रु० ॥
 नन्दगृहे सततं निवसन्तं दर्पणदर्शनतो विहसन्तम् ॥
 कमलसदृशमुखरसिकरसालं सृतमकरन्दकपटकृतलालम् ॥ १ ॥
 ग्रथितालकमुक्ताफलभूषं पीतपयोविरचितगण्डूपम् ॥
 जननीकृतगोरोचनतिलकं श्यामलमध्याबिन्दुलसदालिकम् ॥ २ ॥
 गोपीजनमुखचन्द्रचकोरं चकितविलोकिमानसचोरम् ॥
 मुखरितद्वूपुरगतिविलसन्तं अङ्गुलियुगरवतो विकसन्तम् ॥ ३ ॥
 हरिमुखभूषणभूषितहृदयं निजजनतापहरणकृतिसदयम् ॥
 हृदयविराजितमणिगणहारं नवनीतादापि सखि सुकुमारम् ॥ ४ ॥
 निजदेहद्व्यतिनिर्जितमारं यत्रविलोकनमोहितनारम् ॥
 भक्षितगोपीगृहनवनीतं स्तोभकवचनविहितसद्गीतम् ॥ ५ ॥
 लङ्कुकदानजातबहुहर्षं बहुविधनृत्यरचितमुखवर्षम् ॥
 सङ्गीकृतबालककृतलीलं तदुपालम्भसमयभयशीलम् ॥ ६ ॥
 प्रहसितमातृचरणमुखदृश्यं तस्करतासमयेन स्पृश्यम् ॥
 लज्जाभरनामितनिजवदनं ज्ञापितभक्तिराहितजनसदनम् ॥ ७ ॥
 सुग्धाननदर्शितनिजरूपं वदनविविक्तभूमिजलभूषम् ॥
 श्रीवल्लभपदसरसिजवास पश्य कदापि दशा हरिदासम् ॥ ८ ॥

(११)

(विभासरागेण गीयते.)

विजितमदननृपसुभटरणे । मम मतिरस्तु सुकृतवरणे ॥ ध्रु० ॥
 उपसि मुपितसकलाभरणे । शिथिलकलेवरगिरिवरधरणे ॥ १ ॥
 भञ्जनचिन्दविराजितवदने । निजमुपमाजितकमलासदने ॥ २ ॥

कुण्डसमद्युतिराजितवरदने मेघगिराकृतसालसनदने ॥ ३ ॥
 अनुनयकरणनायिकानग्रे । राधाधरमधुलेहनकग्रे ॥ ४ ॥
 जागरजनिताहणगुणनयने । निद्रालसभूयःस्मृतशयने ॥ ५ ॥
 दर्पणदर्शरचितविहसने । रहसि विपरिवर्तितानिजवसने ॥ ६ ॥
 दयितापदनतिकुङ्कुमभाले । अनुकृतदिनकरसमुदयकाले ॥ ७ ॥
 श्रीवल्लभपदनीरजचित्ते । हरिदासे यस्य तद्गतचित्ते ॥ ८ ॥

(१२)

मानय मद्युदितवचनं राधे ।
 कुरु करुणामयि गोकुलरमणीमिलनविकसदपराधे ॥ १ ॥
 कुवलयदलनीले लीने तव रूपसुधाकूपारे ॥
 सुन्दरवदनविधुस्मरणाहितबहुतरमनसिजभारे ॥ २ ॥
 वर्हिपिच्छपिछिलकचभारविराजितमालतिमाले ॥
 तिलकगन्धफलमिलितमधुपकुलकुन्तलविलसितभाले ॥ ३ ॥
 भृगुगचापतमालपत्रविशिखाहतयुवतिवृन्दे ॥
 मानममृगवधवधकमानपञ्चाननभयमतिमन्दे ॥ ४ ॥
 चादितवेणुफुल्लतरनासा तरलितसचकितनयने ॥
 प्रतिविष्टपं प्रतिपन्नं सुन्दरि मनसा विहितभृगनयने ॥ ५ ॥
 स्फुटनिर्गतनिःश्वासमधीरे विद्वितविविधगुणगाने ॥
 विरहदहनकृतदेहविधूननपरिगततापनिधाने ॥ ६ ॥
 भूमिलुठननिर्विघ्नसिद्धिसम्पादितरसनिधिरूपे ॥
 मदनदेवपूजाकृतिविरचिततापपवनबहुधूपे ॥ ७ ॥
 श्रीवल्लभवरचरणकमलपरिचरणनिकटकृतवासे ॥
 कृपय परं दीनैककृपापर निजदासे हरिदासे ॥ ८ ॥

प्राचीन कीर्तनो.

॥ मानकुंज के पद ॥

(राग सारङ्ग.)

(१)

राधा माधो कुंज बुलावे ।

सुनी सुंदर सुरली सुख धरीके, तेरो नाम लेले गावे ॥ १ ॥

कोन सुकृतफल तेरो माई, बदनसुधाकर भावे ॥

कमला को पति पावनलीला, लोचन प्रकट देखाने ॥ २ ॥

अब चली सुग्ध विलव न कीजे, चरणकमलरस लीजे ।

एसी प्रीत करे जो भामिनी ताको सर्वस दीजे ॥ ३ ॥

सरत्सखा शशी प्ररण चंडा खेलत बनके माई ।

आ सुखकी पर भीत परमानन्द मों पे वर्नी न जाई ॥ ४ ॥

(२)

चल सखी मदनगोपाल बुलावे तेरो ही नाम लेले बेन वजावे ॥ १ ॥

यह सकेन बडो मन मैआ सधन कदव मनोहर छैया ।

मीलत परमसुख अद्भुत लीला परमानन्दप्रभु वंसी लावे ॥ २ ॥

(३)

चली लेड मील मदनगोपाल ।

भली ठोर बैठे मनमोहन कुजत बेन रमाले ॥ १ ॥

चतुर सखी मोहनजीकी पठयी शिग्वत हे वजवाले ॥

मान मनाय पाय लागत तहां ओर चाल जीन चाले ॥ २ ॥

तात पिता बंधु ओर गुरुजन लाज छाड भजी लाल ।

परमानन्द प्रभु भलो मानत हे चीतवे वही मनीमाल ॥ ३ ॥

(४)

हरि को भलो मनाइए ।

मान छोडी उठी चदवदनी बहालो चली आइए ॥ १ ॥

नीवडी छांह कठवता सीतल कसिलयसेज बीछाइए ।

एक घडी जो तो बीन रहीए सोकीत वृथा गुमाइए ॥ २ ॥

दान नेमव्रत सोई कीजे जीही गोपालपति पाईए ।

परमानन्द स्वामी सो मीलके मानसी धुख बिसराईए ॥ ३ ॥

શ્રીગુસાંઈજીકૃત છઠ્ઠી વિજ્ઞપ્તિ.

॥ શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥

મારા હૃદયમા તો સર્વદા એવો નિશ્ચય હતો કે તેનાથી એક ઠાણુ પણ વિખુટી પડીત નહિ. પણ વિધાતાએ જ્યારે કેવલ વિપ્રયોગ કર્યો ત્યારે કહે, હવે આ દુઃખી જીવનનું શું કરવું? સખિ, પ્રાણનાથની મેં બહુએ વિનંતિ કરી, અને તેમને ખો પછુ પડી, પણ હા, તે સમાગમની વાત માનના નથી, ત્યારે હવે કેમ કરવું? શું કરવું? સખિ, તે માટે માટે બહુ પ્રયત્ન કર્યો, તો પણ તે મર્યા નહિ. તેમાં તારો શો અપરાધ? હે સખિ, તે ધન્ય ઋણુ ક્યારે આવશે, તે ધન્ય દિવસ ક્યારે આવશે, તે ધન્ય ધરી ક્યારે આવશે, તે ધન્ય દાણુ ક્યારે આવશે, કે જ્યારે વળનાથને હું આદરપૂર્વક બેઠીરા? હે હૃદયપ્રિય! એવો (માર્ગ) જ્યો અપગમ્ય એમના મનમા આવી ગયો કે જેથી મારો અગસગ અંગીકાર કરતા નથી, તેની મને સમજ પડતી નથી. હે સખિ, યાદવપતિને કહે કે પ્રેમભુજંગ (પ્રેમરૂપ સર્વ) મને કરડ્યો છે. લાખા લાજના વિરહથી (હોહલા) રિપ્ત ગણ્યા કંઈ છુ કદાચિત તારી અધરસુધાથી જીવીશ. પ્રાણુવલ્લભને બીજુ કાંઈ પણ હું કહી શકતી નથી, પણ તારા નયન-કમલના કદાશ જીતવાને (જીલવાને) દીર્ઘ કાલથી ઉત્સુક છું. હે સખિ! અતિ અતિ અને પ્રેમથી મારું હૃદય ઉભરાઈ આવ્યું છે. જે ગોખીએના પ્રભુ કમલનયનીએની સલામા મને કાંઈ વાર પણ સહારે, તો, હે ધન્ય, હું ધારું છું કે પ્રિયતા વિરહથી તપેલા આ માગ નયનાથી પ્રિયનું મુખકમલ કાંઈજવાર પણ ભેદશ હે ચાતક, જમગ અને હુ માની હાગની હારે જેમા પ્રિતાદ છે એવા મંદુર અને નિમલ સરોવરો ભર્યા છે, તે જના મેવ વાંતે જ જલ પીવુ એવો તારો દુરામલ, એ તે શું? હે સખિ, મને રથામસુદરના દર્શન કેણુ વગવળે? આ હંડાના તાપ હરનાર કૃષ્ણનો સદેશો ખણુ, કોણુ કહેરો? હું તો કોઈને ભેટી નથી તારા વચ્ચનામૃતની ધારાથી હું શીતલ થઈ છું, તો પણ આ-તુગતા એટલી બધી થઈ ગઈ છે કે હવે એક દાણુ પણ ધીંગલ રહેતી નથી. અપે, સખિ, આટલું તો તારે કરવાનું જ છે કે જેથી પ્રાણેશના સંગના વિરહથી આ આકુષ્ણઆકુષ્ણ થઈ ગયલા મનનાથીને કોટિ કામદેવના ગર્વ હણનાર મુખકમલથી ચોરાવલી દષ્ટિરાસીને ગમે તેમ કરીને એકંદાં પણ પ્રાણુપ્રિયના દર્શન થાય. હે પ્રિયે! શ્રીધમ ઋણુમા દુઃખી ચાતકપક્ષી હવે છે ત્યાં સુધી જલની, અનિ ઉચ તાપવાલી, નવા વાદલાના દર્શનની (આશા વગળતી) આખા ત્યજવું નથી. જ્યાં વાદલાનું પણ દર્શન નથી ત્યાં જલ આપવાની તો વાત જ શી? તે જ્યાં ચાતક હવે છે અહો, હૃદય કેરડું રહિત છે! માગ પ્રાણુપ્રિયનું નામ કદમા કણે કણે આવે છે, પણ તેટલું પણ ચાતકને મન ખસ નથી પ્રિયતા અપમાનથી પ્રમામદે કરીને કદાચિત દૂર જાય, તો પણ એની એક પણ વદાલીની ઉપેશા કરવાનું તેણે નાથ છુટ્તો નથી. કાંઈ પણ પ્રકારથી તેણે પાછો અંગીકાર કરે છે, તેને વશ કરે છે, અને પાનિને પ્રાણુરૂપ ગણતી તે પ્રિયા તેનાથી જ પૂર્ણ સતોષ પામે છે, અન્યથી નહિ. પવનના મોટા વેગથી કાંઈ ચાતકી પર્વત ઉપરથી મઝ દેશમા જઈ પડે તો તેમાં મેધને ગો દોષ? એ જીવતી રહી એ જ આશ્રય દે જાનીએ! હે વીતવગીએ! હે મન ગેધનારાએ! હે મનુ-ખીને બોધ કરનારાએ! હે મુકિત અને દરિદ્રકિત પ્રાપ્ત કરનારાએ! કહો, ગોત્રનાથના (શ્રી ગોવર્ધન-નાથના) ચરણુ વિના કાંઈ ખણુ આશ્રય છે? ગોવર્ધન પવનના રિંગમણિ, માગ સ્વામિનીના હૃદય કુંકુમથી રંગાવના અગવાલા આ મારા નાથ જ્યાં સુધી માગ શિંગ પગ માગ હવ્યકમનના મંદ્યો-પગ રિરાજે છે, ત્યાં સુધી મને કાંઈ પણ પ્રકારનો જય નથી. હે અખિ! માગ પ્રાણુપ્રિય કૃપાળુ અને કૃપાનુપણાનું ગ્ધાન છે, માટે તેમની પ્રશ્નિ તેમની કૃપાથી જ થશે એમ મારું માનવું છે. પ્રિયતમનાં મન, વાણી અને કર્મથી કાંઈ પણ પ્રકારની આના વિના તેમના ચરણુકમલમાંથી માગ અખાઓ જી હું કંઈ છું, તો હું જ યજ્ઞ તેમા આશ્રય નથી તે બંધ થઈએ, તોજણુ કાંઈ

પણુ રીતે તેમના ઉદાર મુખનું દર્શન જનંદી યાચ્યો માગે આ લોક ભલે જગડે, પરચોડની આશા પણ ભવે હમણા જ નારા યાચ્યો, પણ મને અનન્યને ગોકુલાધીશ છેડતો નહિ હે નાથ, ગમે તેવી પણ હું તારા જ ચરણકમળની ડિકરી છું, કોઈ પણ રીતે જલદીથી તારા મુખારવિંદુ દર્શન કરાવ બ્યા મુધી મને અભાગ્યુને ગોપીનાથ દર્શન આપતા હતા ત્યા મુધી તો મારૂ કંથ્યાણુ જ હતુ, હવે તો પ્રાણુનાથ કોણુ બાણે શુએ કરશે ॥

ઇતિ શ્રીવિકૃલેશ્વરકૃત છઠ્ઠી વિશિષ્ઠિ સમાપ્ત

શ્રીહરિરામચરણપ્રકટિતો

માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય:

ભાવાર્થપ્રકાશિકાવ્યયા ગુર્જરવ્યાસવ્યા સમેત: ॥

આ અથમા આપશ્રીએ પુષ્ટિમાર્ગસ્વરૂપનો નિર્ણય સુનિપુણતાથી પ્રતિપાદન કર્યો છે માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય આ અર્થનું નામ છે તેના અર્થનું અનુસધાન કર્તવ્ય છે મૃગ્યને પુરુષોત્તમોડ નેનેતિ માર્ગ: પુષ્ટિમાર્ગ. અર્થાત્ ધસ્મત્પ્રતિપાદિતસ્તુ ભક્તિમાર્ગો નૈર્મુખ્ય: એ શ્રીમદ્-ચાર્યના વાક્યથી શુદ્ધ નિર્ણય પુષ્ટિમાર્ગના સ્વરૂપનો નિર્ણય અત્ર આપે કર્યો છે શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય નિર્ણય ભક્તિરૂપ ભક્તી ભગવદ્વિભૂતિરૂપ અન્ય આચાર્યો રામાનુજ, માધ્વ, શંકર, વિષ્ણુસ્વામિ તથા બિશ્વમગ્ન પ્રભુનિ સર્વનો પરિચાગ કરી, કેવલ પૂર્ણાવનાર શ્રીકૃષ્ણના આસ્થરૂપ વૈશ્વનારાચાર્યને જ વરી છે જેમ શ્રીભક્તી સર્વ દેવતાનો ત્યાગ કરી શ્રીકૃષ્ણચરને જ વરી છે, તેમ શુદ્ધ નિર્ણય પુષ્ટિભક્તિનું વરણુ શ્રીમદ્વાચાર્ય સિવાય અન્ય આચાર્યોમા સર્વથા અસંભવિત જ છે જેમ શ્રીભક્તીશ્રીની શોભા શ્રીકૃષ્ણચરના ઉદયપ્રદેશમા બિરાજવાથી જ થઈ, તેમ જ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિની શોભા શ્રીમદ્-ચાર્યના હૃદયપ્રદેશને પ્રાપ્ત થઈને જ થઈ છે અત્ર પ્રમાણુ નમામિ હૃદયે શેષે એ શ્લોકમા અનંત પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિના વિચારો શ્રીમદ્વાચાર્યના ઉદયપ્રદેશમા વિકસિત થયા છે તેથી આ ભાવાત્મક શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય તથા પ્રકાશ શ્રીમદ્વાચાર્ય જ છે, એમ આપે આ અથમા પ્રતિપાદન કર્યું છે હવે મૂલઅથ લક્ષ્યમા લઈએ

સ્વમાર્ગ: સર્વથા જ્ઞેય: સર્વેભ્યોતિવિલક્ષણ: ॥

તત્સ્વરૂપં તુ દુર્જ્ઞેયં સ્વસામર્થ્યેન સર્વથા ॥ ૧ ॥

શ્લોકાર્થ:—સર્વથી અત્યંત વિલક્ષણુ એવો સ્વમાર્ગ એટલે પુષ્ટિમાર્ગ સર્વથા જાણુવો પોતાના સામર્થ્યથી તો તે માર્ગનું સ્વરૂપ સર્વથા દુર્જ્ઞેય છે એ શ્લોકાર્થ થયો.

ભાવાર્થ:—સ્વમાર્ગ એટલે અશબ્દે કરી સ્વકીય નિજગત નિજ શ્રીઅગતી સદિરૂપ પુષ્ટિ-ભક્તો, તેનો માર્ગ, એટલે પુષ્ટિમાર્ગ અત્ર ફલિતાર્થ-પુષ્ટિ કાર્યેન નિશ્ચય: એ વાક્યથી શ્રીઅગમાથી પ્રાદુર્ભૂત થયેલ પુષ્ટિમાર્ગીય એવો તેનો માર્ગ સર્વથા જાણુવો ત્યા જ્ઞેય. એ વિધિ બતાવ્યો છે, માટે સ્વાધ્યાયોધ્યેતવ્ય:—પોતાનો આધ્યાય જેમ સર્વે જાણુવો, અન્યથા પ્રત્યવાયનું અવણુ વેદમા છે, તેમ પુષ્ટિમાર્ગમા પણ સ્વમાર્ગના જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે માટે અત્ર નેષપદનું વિધાન આપે કર્યું છે. પ્રથમ સ્વમાર્ગના જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે, પ્રથમ માર્ગજ્ઞાન જ ન હોય તો આપણે તે માર્ગથી પ્રાપ્તવત્તુને કેમ મેળવી શકીએ? પુષ્ટિમાર્ગપ્રાપ્ત પુરુષોત્તમ છે, પરંતુ ત્યા માર્ગનું જ જ્ઞાન નહી, ત્યા લીલાત્મક પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ જ દૂર છે મહાનુ એકનીવાત છે કે, સામ્રાજ્યકાલમા પુષ્ટિમાર્ગપ્રગલ્ભક અથો શ્રીમદ્વાચાર્યવિરચિત તથા શ્રીવિકૃલનાથવિરચિત તથા શ્રીહરિરામચરણવિરચિત ધણુ પ્રકટ છે, તથાપિ

શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગનું કેટલું અજ્ઞાન કે સાપ્રત્યિક ગુરુપર પગના નિર્ણયમાં પણ વ્રાતિ નિવૃત્ત થતી નથી. માટે સાપ્રતકાલમા સ્વમાર્ગ શુ છે, તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ જણાય તો અન્યાયવાદિ મહાનુ દોષોની નિવૃત્તિપૂર્વક લગવતપ્રાપ્તિ યાવ અને પૂર્વોક્ત વ્રાતિ નિવૃત્ત યાવ સ્વમાર્ગનું જ્ઞાન નહિ હોનાથી માયાવાદીઓના વિવર્નવાદાદિથી સપૂર્ણ ભરેલ ગીના, ભાગવતાદિ ત્રયો વેદ્યુવો સાભરે છે, અને ગીના, ભાગવત, ઉપનિષદોના અર્થ પણ માયાવાદીકાનુદૂલ સાભરી ધણે વર્ગ બ્રહ્મ યર્થ ગયો છે, અને હજી પણ યથા સભવ છે, માટે સ્વમાર્ગપ્રદર્શક આના અંધનું સ્વામ્ય અવરય હૃદયગમ કરવું, એમ બતાવવા માટે શ્રીમાન્ હરિરાયચરણે સ્વમાર્ગ. સર્વથા જ્ઞેયઃ— સ્વમાર્ગ સર્વથા જાણવો એમ આજ્ઞા કરી તે માર્ગ બીજા સર્વ માર્ગથી વિલક્ષણ છે બ્રહ્માદિક- થી પણ દુર્ગમ્ય છે. શ્રીગોકુલનાયકએ બ્રહ્માદિનામવ્યગમ્ય જ્યે માર્ગ એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. નેમં ચિરંચો ન મયો ન શ્રીરવ્યંગસથ્રયા ઈ માર્ગના આચાર્ય બ્રહ્મા તથા જ્ઞાન માર્ગના આચાર્ય શિવ તથા ભક્તિમાર્ગના આચાર્ય શ્રીલક્ષ્મીને પણ પુષ્ટિમાર્ગિય પ્રસાદની પ્રાપ્તિ યર્થ નથી, જે ગોપીજનને યર્થ છે

ક્રમાદિ વાક્યથી કર્મ, જ્ઞાન, માર્ગાદિ ભક્તિમાર્મથી પણ આ માર્ગનું વૈજ્ઞાન્ય સિદ્ધ યર્થ રહે છે, માટે આપે આજ્ઞા કરી કે સર્વથી વિલક્ષણ છે નાયમાતમા પ્રવચ્ચનેન લભ્યો ન મેધયા ન ચાહુના શ્રુતેન અર્થ—આ પુરુષોત્તમ પ્રવચનથી નથી મળતા તથા શુદ્ધિબળથી તથા બહુ સાબરવાથી પણ મહત્તા નથી, કેવલ જેનાપર અનુમદ કરે છે તેને જ મને છે તદ્વત પુષ્ટિમાર્ગ પણ અનુમદક- લભ્ય છે. સ્વસામર્થ્યથી મને તેમ નથી, માટે તત્ત્વસ્વરૂપં તુદુજેયં સ્વસામર્થ્યેન સર્વથા એમ આજ્ઞા કરી. ૧

इतिचिंताकृपायुक्तः कृष्णः स्वात्मं चकार हि॥

प्रकटं सर्वसामर्थ्यसहितं विधिवद् भुवि॥ २॥

સ્તોકાર્થઃ—પૂર્વોક્ત પ્રદારક ભક્તવિધિથી ચિંતાથી કૃપાયુક્ત સદાનંદ પુરુષોત્તમ યદને સર્વસામર્થ્ય સહિત પોતાનું મુખારવિં જૂતકપર પ્રકટ કર્યું. અર્થાત્ શ્રીમદાચાર્યરૂપ આપ, પ્રકટ થયા બ્રહ્માની પેઠે

ભાવાર્થઃ—પ્રકૃતિથી પર જે અદ્વરબ્રહ્મ છે, તેમા વ્યાપિવૈકુઠ નામનું લગવદામ છે, જેને વેદમા તથા પુરાણાદિકમા ગોલોક નામ આપી વર્ણવ્યું છે અર્થાત્ તે લીલાસ્થાનમા રમણ કળ્યાન પરત પર શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મે ઝરણારસવરા યર્થ પોતાના શ્રીઅંગમાથી વ્યાપિભૂત થયલા અને અનત પરિક્તર પરિમિત કાને કરી પોતાથી ભિન્ન થયલા એવા અનંતલીલાસુદિપ્તિ થયો, કે જે થયો આ જૂતક પર આવી માર્ગોતરમા પ્રવેશથી અમ્ભપ્રતાનશૂન્ય યર્થ કિલરખમાન થયેલા અને રસાભક આનંદાત્મક પૂર્ણસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ તે જ પરફલ છે એ જૂડી ગયેલા જીવોને જે છને તેના હિદાગવિવક ચિંતા થતાં, કૃપાયુક્ત ધધને પોતાના જીવોને શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ બતાવવા સારુ સ્વયુખાગવિદ જૂતકપર પ્રકટ કર્યું અર્થાત્ શ્રીમદાચાર્યરૂપ ધરી સાક્ષાત્ પૂર્ણપુરુષોત્તમ જ સકલ સામર્થ્યસહિત પ્રકટ થયા. કાગણુ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટ્ય પૂર્ણ પુરુષોત્તમઅતિરિક્ત અન્ય વિભૂતિરૂપ. મહાદેવ, નારદ, વ્યાસ, શુક, વિષ્ણુચામિ નિવમંગલપ્રભૂતિ આચાર્યોથી નહિ યર્થ ચક્રનાથી પ્રજનુહરીઓના રોદભાગ આપે જ પ્રકટ કર્યો, માટે તે રોદભાગ એટલે પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ શ્રીમાચાર્ય આપે આપ યદને પ્રકટ કર્યો છે પ્રકટ એટલે જે વેદ, ગીતા, ભાગવતાદિ ચાક્રમા નિમ્ય મિદ્ધ માર્ગ છે, તેને પ્રકટ બતાવી આપ્યા જેમ મર્યાદામાર્ગ બતાવવા સારુ બ્રહ્મા યદને વેદ માર્ગ, કર્મ માર્ગ વગેરે પ્રકટ ભગવાન કરે છે, તેમ જ અન્ય આચાર્યરૂપ ધરી પુષ્ટિમાર્ગ દેખાવ્યો છે એ વિધિવત્ શબ્દનુ તા પર્થ છે પુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ શ્રીમાન્ હરિગવ્યકે જે હરિનામા બતાવ્યું છે.

ન લોકવેદસાપેક્ષા સર્વથા યત્ર વર્તેતે ॥

સાપેક્ષતા સ્વામિસુત્તે પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧॥

લોકવેદમયામાવો યત્ર ભાવાત્તિરકતઃ ॥

સર્વઘાતકતાસ્ફૂર્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥

પૂર્વોક્ત મરિકાનો એવો અર્થ છે કે જે માર્ગમા સર્વથા વેદની કે લોકની અપેક્ષા નહિ રહેતા સ્વામિના સુખની જ અપેક્ષા રહે તે પુષ્ટિમાર્ગ દહેવાય છે જીવન માર્ગોની ભક્તિઆથી પુષ્ટિભક્તિમા એ જ શેદ છે જે માર્ગમાં ભક્તિભાવના વધારાને ક્ષીણ લોકનો કે વેદનો ભય મટી જતા સમગ્ર ખટ-પટાનો બાધ યથા ગયો જણાય તે પુષ્ટિમાર્ગ દહેવાય અત્ર વિશેષ સમજવાનું એ છે કે જ્યારે પ્રેમ-રૂપ નદી શ્રીકૃષ્ણરૂપ સમુદ્રની તરફ વેગથી આવે છે, ત્યારે તે નદી લોકના તથા વેદના મર્યાદારૂપી પર્વતોને તોડી નાખે છે આ ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે પુષ્ટિમાર્ગમા સ્નેહરૂપ ભક્તિ પ્રધાન છે અને અન્ય વિષ્ણુસ્વામિ રામાનુજદિ માર્ગોમા મર્યાદા-ભક્તિ તથા પ્રભુના મહાત્મ્યજ્ઞાનને જ પ્રધાનપદ આપ્યું છે, માટે પુષ્ટિમાર્ગ પ્રંટ કરવા સાસ્ત્ર સાક્ષાત્ પૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણજનનરૂપ શ્રીમદ્વાયાર્ય જ અત્ર પ્રંટ થયા છે એમ આ શ્લોકમા પ્રતિપાદન કર્યું

રસો વે સ ઇતિશ્રુત્યા કૃષ્ણો ભાવાત્મકો મતઃ ॥

તથા તદાસ્યે મન્તવ્યં મક્તાનુભવતોનુગઃ ॥ ૨ ॥

શ્લોકાર્થ.—વેદમા રસનિશ્ચય તે પદ્યજ્ઞ જ છે, એ શ્રુતિએ કરી સદાનંદ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણ ભાવાત્મક મનાયેલા છે. તે પ્રમાણે જ પુષ્ટિભગવદીશ્વાર્ય ભગવદીયના અનુભવથી તેના મુખા-રસિદને પણ માનવું

ભાવાર્થ.—ઘર્હાપીઙ નરચરચપુ—એ શ્લોકમા રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણ છે, એમ શ્રીસુમોધિની-હમા સારી રીતે પ્રતિપાદન કર્યું છે રસની સત્તા રમવાવાના ઉદયમા મુદ્રે છે તે રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણ શ્રીસ્વામિનીશ્વાર્ય એટલે મજ્જીમતિનીશ્વાર્યના હૃદયદેશમા જ પ્રસશિત છે વેલગુણિનમા ભાવાત્મક રસાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ સાક્ષાત્ ઓગાપીજતોને થયો, તે ભક્ષણનાં ફલમિદ્ એ શ્લોકના શ્રીસુમોધિનીહમા મુનિરૂપિત છે આવા ભાવાત્મક સ્વરૂપના મુખારવિંદરૂપ શ્રીમદ્વાયાર્ય-ચરણ ભાવાત્મક પૂર્ણપુરુષોત્તમ જ છે, એ પદ્મનાભાદિ ભક્તોના અનુભવથી જ સિદ્ધ છે માટે પ્રમાણાનરની જરૂર નથી આ શ્લોકથી એમ સિદ્ધ આપે કર્યું કે, શ્રીમદ્વાયાર્યનું અન્ય આચાર્યોની પેઠે નિષ્કૃતિ કે અશક્તિ પ્રાદ્ય નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ પૂર્ણાવતારી શ્રીકૃષ્ણનું જ પ્રાદ્ય છે અન્યથા પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યત્વનો અસભવ જ થાય માટે આપના પૂર્ણસ્વરૂપનું જ વર્ણન આ શ્લોકમા કર્યું છે

તેન ભાવાત્મકો માર્ગઃ સર્વોપિ પ્રકટીકૃતઃ ॥

મુલ્યો દિ વ્રહ્મસંવધઃ સ ભાવાત્મક એવ દિ ॥ ૪ ॥

શ્લોકાર્થ.—શ્રીકૃષ્ણજનનરૂપ શ્રીમદ્વાયાર્ય ભાવાત્મક સર્વ માર્ગ પ્રકટ કર્યો તે ભાવાત્મક માર્ગમા મુખ્ય બ્રહ્મસંવધ છે, તે પણ ભાવાત્મક જ છે તેમા સશય નથી

ભાવાર્થ.—આ પુષ્ટિમાર્ગ કેવલ નરજ્ઞનોના ભાવરૂપ છે, અને મજ્જીમતિનો ભાવ તે જ રસાત્મક પૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું છે આ ભાવાત્મક સદાનંદ પુરુષોત્તમ ગોપરીમતિનીના હૃદયદેશનો પરિત્યાગ કરી અન્ય સ્થવમા વિરાજતા જ નથી આવા ભાવાત્મક ભગવાનનો બહિરવિષ્કાર

કવો તે અનિદુર્ધત છે, માટે જ્ઞામિનીઓના હૃદયમાં જે ભાવાત્મક સ્વરૂપ છે, તે સ્વરૂપનું જ ભાવાભિરૂપ જે સુખારવિંદ તદ્દય શ્રીમદાચાર્ય ભૂતસપર પ્રકટ થઈને સર્વ ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટ્ય કર્યું માટે આવા ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય પૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીમદાચાર્ય જ છે, અન્ય મહાદેવ, નારદ, વ્યાસ, શુક, વિષ્ણુચામિ, જિત્વમંગલાદિ ભગવદ્વિભૂતિરૂપ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય થઈ શકે જ નહીં. એ પણ અત્ર—**તેન માવાત્મકો માર્ગઃ સર્વોપિ પ્રકટીકૃતઃ.** એ અર્થથી શ્રીમાન્ હરિરાયજીએ સચિત કર્યું છે, એમ સિદ્ધ થાય છે સાક્ષાદ્મગવતા પ્રોક્ત તદ્દસરશ-ઉચ્ચતે એ સ્વોત્તમા સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણચક્રે પ્રકટ થઈને ગવમત્ર તથા પચાક્ષરમત્ર શ્રીમદાચાર્યજીને આપ્યા છે ત્યાં ભાવાત્મક સ્વરૂપથી પ્રકટ થઈને અલ્પસંખ્ય મંત્રનું દાન કર્યું માટે અલ્પસંખ્ય પણ ભાવાત્મક જ છે, માટે જ ભાવાત્મક અલ્પસંખ્ય મત્રથી સાક્ષાત્ લીલાગ્રથ પૂર્ણસ્વરૂપ ભગવાનને સાક્ષાત્કાર આપે કરાવ્યો છે, અને હજી પણ સ્વવંશદારા અધિશરિવર્ગને સાક્ષાત્કાર આપ જ કરાવે છે, માટે ભક્તિમાર્ગમાં ભાવાત્મક અલ્પસંખ્યની જ આવશ્યકતા છે. એણે એવાપયોગિ દેહની સપતિ ને અલ્પસંખ્યની જ થાય છે, અન્યથી નહિ.

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

(અવસાન ૫૪ ૨૫.)

દ્વિતીય ગૃહમાં આધુનિક સમયમાં ઇન્દોરવાલા શ્રીગોપેશ્વરજી નિવસાયિત નરીકે પિરાજે છે દ્વિતીય ગૃહના નિવસાયિત નરીકે શ્રીવિદ્યુદેશજીની મેવા એઓશ્રીને પ્રાપ્ત થઈ છે ત્યુપર પરાધી સાબલ્યુ છે કે ન્યારે તિવસાયિત શ્રીગોવર્ધનજીએ એઓશ્રીને અધ્યયન કરવાનો ઉપદેશ કર્યો, ત્યારે એઓશ્રીએ એવી ઇચ્છા પ્રકટ કરી કે એ ઈત્ય એઓશ્રીનું હોમ શકે નહિ ગમે તેમ હો, સરસ્વતીને વરવાની યોગ્યતા હોય કે ન હોય, એને વાગતે મહારાજશ્રીનો જે કંઈ પણ અભિપ્રાય હોય તેની સાથે અત્ર સંબંધ નથી, પરંતુ જે ધ્યાન એઓશ્રીએ નિવસાયિત નરીકે અવકુન ત્યુ છે તે ધ્યાનની યોગ્ય મેવા કવોનું તેા એઓશ્રીને અવગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે દ્વિતીય ગૃહને નિવસાયિત નરીકે અલકૃત કરવાની યોગ્યતા એઓશ્રીમાં છે એવુ એઓશ્રીએ કાર્યથી સિદ્ધ કર્યુ નેઈએ દ્વિતીય ગૃહમાં નેવા શ્રીકલ્યાણગણજી, શ્રીહરિગણજી, શ્રીગોપેશ્વરજી, શ્રીગોપેશ્વરગોપેશ્વરજી પ્રભૃતિ થઈ ગયા છે, તેવા એઓશ્રીએ પણ થયુ નેઈએ, અને તેવા થવામાં ક્ષાયિત ને ઈશ્વરજી પ્રતિદેશ લાગતી હોય નોપણુ પોતાની પૂર્વે જે જે મહાનુભાવીઓ થઈ ગયા છે તેઓશ્રીના ઉત્તરોત્તમ મન્થો સુવાચ્ય રૂપમાં પ્રકટ તેા નેવા જ નેઈએ શ્રીહરિગણજીના સુદર હોરા હોરા મન્થોનો સંમદ કરીને પ્રકટ કરવો નેઈએ શ્રીગોપેશ્વરગોપેશ્વરજીનું યલુવેદ ઉપર 'નવાચી' ભાષ્ય, શ્રીમહાભ્યપ્રકાશ ઉપર 'રમિમ' દયાદિ મહાન મન્થોને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાની યોગ્યતાઓ યોગ્યતી નેઈએ. આવી ને કંઈ ઇચ્છા એઓશ્રીને શ્રીવિદ્યુદેશજીની કૃપાલુકન પ્રેરણાથી થાય તેા એઓશ્રીનું અને વંશુવોનું પરમ કલ્યાણુ થાય એ અવકાસિદ્ધ છે ઉક્ત શ્રીગોપેશ્વરજીને એક સગસ સગસતીમંદ્ર વાગમામાં જ પ્રાપ્ત થયો છે એમની આર્થિક મમૃદ્ધિ પણ રમણીય છે.

આ પ્રમાણે શ્રીગોવિન્દગણજીનું રમણુ કરીને ભક્તકવિ શ્રીચમાઈજીના તૃતીય પુત્ર શ્રીભાવ-કૃષ્ણજીનું રમણુ કરે છે.

શ્રીગણકૃષ્ણજી બાપુસા મુદર લીનયે વાન રે રમના ।

કમપ્રોચન કમસાપનિ છત્રી કો નહિ એ મમાન રે રમના ॥

શ્રીસુસંહજીના તૃતીય પુત્ર શ્રીભાવકૃષ્ણજી છે. એઓશ્રીનાં ધર્મપત્ની મોતમસાવડુછ હતાં. એઓશ્રીને દાયનામમાં શ્રીકારિકાધીરાજ માસ થયા હતા. આ શ્રીકારિકાધીરા રાજા અંબરીષના

શ્રીહારજી કહેવાય છે હાલમા આ તૃતીય ગૃહના તિલકાંધિત અસ્મદ્ગુરુચરણ શ્રીનાલકૃષ્ણલાલજી છે. આ તૃતીય લાલના વશમા અનેક મહાન ધુન્ધર બાવડો પ્રકટ થયા છે દશાગિનતવિજયી ગોસ્વામી મહારાજાધિરાજ શ્રીમત્ પુરુષોત્તમજી પશુ આ જ ગૃહને નવ લક્ષ સ્લોકપુર ગ્રન્થો લખીને અલકૃત કર્યું છે, તથાપિ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ મહાનુભાવી ગોસ્વામીના જન્મોત્સવ આ તૃતીય ગૃહમા પણ મનાતો નથી! તૃતીય વશમા જે જે પ્રતાપી બાવડો થઈ ગયા છે તેઓના ગ્રન્થોનુ શોધન કરીને સુવાચ્ય રૂપમા જાણવાનુ કાર્ય હાલના તિલકાંધિત શ્રીબાવકૃષ્ણજીને શિર છે. શ્રીપુરુષોત્તમજીના મર્ચ ગ્રન્થોને પ્રાપ્ત કરીને તે સરને પ્રસિદ્ધિમા લાલવાનો પ્રયાસ એઓશ્રીએ જ તનમનધનથી અવશ્ય કરવો જોઈએ. વળી શ્રીહારિકાધીરાજની કૃપાથી એઓશ્રીને ત્યા તથા લાલનુ પ્રાકટ્ય પણ થયું છે, અને ચતુર્થનુ પણ થશે આ સર્વ લાલજીઓના ઉચ્ચ અધિકાર લક્ષમા લઇને અને કાલ મહા કલિન આવવોના જાણ છે એ પણ સ્મરણમા રાખીને, માત્ર લાલનપાલનમા જ પિતા તરફ એઓશ્રીનુ કર્તવ્ય સમાપ્ત ન કરતા ‘ત્વ દિ નઃ પિતા યોઃસ્માકમવિદ્યાયા પારં તારયસિ’ એ શ્રુતિના અનુસાર અવિદ્યાના પારગમનરૂપ પિતા તરફિનુ કર્તવ્ય આ લાલજીઓને પ્રાચીન મમ્મના ધુન્ધર બાવડોની માફક કેલવીને બળવગે, તો વૈજુલ્યો ઉપર એઓશ્રીની મહત્તી ઉપકૃતિ થઈ કહેવારો, અને પોતે અન્ય ગોસ્વામીઓને પણ દટાનરૂપ થઈ પડશે મહારાજશ્રીને ત્યા અનુત્તમ સરસ્વતીભંડાર પણ છે પ્રાચીન પુસ્તકોનો બહુ સાંચો સંગ્રહ એ પુસ્તકાલયમા છે એ પુસ્તકાલયમાથી મહારાજશ્રી જે પુસ્તકો અમને ઉતારી યેવાને આપે છે તેને વાળે અમે અન્ત દરજીથી એઓશ્રીના ઉપકાર માનીએ છીએ, પરન્તુ અમારી ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ અભિલાષા માત્ર આટલેથી તૃપ્ત થતી નથી મહારાજશ્રીએ પોતાના સમ્પત્તિભંડારનુ સુવાચ્ય સિદ્ધ પ્રકટ કરવું જોઈએ, અને એ પુસ્તકોનો જીર્ણોદ્ધાર સત્વર કરવાનો પ્રયાસ તનમનધનથી આપવો જોઈએ એ પણ નામજેવારૂપ પુરુષાર્થ છે, અને પુરુષાર્થ મિદ્ધ કરવામા જ જીવનનુ માર્ગ્ય છે મહારાજશ્રીના આશ્રયમા એક સમાર્પિતભાતુગ ‘પુરાણી’ પણ છે, અને તેમને પણ મહારાજશ્રી જે પત્રલેખન કાર્યમાથી મુક્ત કરીને પ્રાચીન પુસ્તકાલુ મુદ્દલકાર્ય સાંપે તો અમે નથી ધારતા કે એઓ એવા મગલ કાર્ય કરવાની અનિચ્છા દર્શાવે અત્ર મહારાજશ્રીને સમજણ કરાવવું પડે છે કે ગુર્જર દેશમા ધણે અશી વૈજુલ્યો શ્રીહારિકાધીરાજના ગૃહના છે, તેથી માયાવાદી અને દયાનદી મતાનુયાયીની માયા અને જીવથી શ્રીવલ્લભી મૃદિની ગ્દા એ એઓશ્રીનુ પ્રાર્થનિક કર્તવ્ય છે

શ્રીહારિકાધીરાજની ગોદમા શ્રીબાલકૃષ્ણજીનુ સ્વરૂપ ગિરાજનુ કહેવાય છે કે “આ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભજીને દાયલાગમા મ’યુ, અને એઓશ્રીએ એ સ્વરૂપનો અનગીકાર કર્યો,” પરન્તુ આ સ્વદન્તી બહુ વિષસનીય નથી ત્રિગોકુવનાયજીના સેવક જ્યારવાલા શ્રીગોપાલદાસજી એ સ્વદન્તીને અતુમોદન આપતા નથી, એટલું જ નહિ પણ સ્પષ્ટ કહે છે કે શ્રીવલ્લભજીને તો શ્રીનવનીતપ્રિયજીનુ સ્વરૂપ પ્રાયલાગમા પ્રાપ્ત થયું હતું એ વાત અમે પ્રથમ જ દર્શાવી છે વળી સાત સ્વરૂપમા શ્રીમયુગેશજી અને શ્રીહારિકાધીરાજ એ જે સ્વરૂપ શ્રીસ્વામિનીજી વિચિત્રતા અને મોટા ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ છે. તેથી શ્રીગુણાધિજી જેમ શ્રીનટવરજીને શ્રીમથુરેશજીની ગોદમા પંધરાવ્યા હતા તેમ જ શ્રીબાલકૃષ્ણજીને પણ શ્રીહારિકાધીરાજની ગોદમા પ્રથમથી જ પંધરાવ્યા હતા કેટલાક વર્ષ પૂર્વે આ શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજીનુ સ્વરૂપ શ્રીહારિકાધીરાજની ગોદમા ગિરાજનુ દશાગિનતવિજયી શ્રીમત્પુરુષોત્તમજીના કાકા શ્રીવજ્રરાય જીએ શ્રીનાલકૃષ્ણલાલજીના સ્વરૂપ ઉપર પોતાનો હક્ક સિદ્ધ કર્યો, અને શ્રીપુરુષોત્તમજી એ સ્વરૂપને જુગત પંધરાવી લાવ્યા ભાષ્યપ્રકાશના મગનાચરણમા શ્રીપુરુષોત્તમજી દર્શાવે છે કે “શ્રીવજ્રરાજજીની કૃપાથી શ્રીનાલકૃષ્ણજી મારે માથે મિગળ્યા” વન્નરિધિન આ પ્રકારની હોવાથી જે બાલક

શ્રીબાલકૃષ્ણવાક્યના મેવા છે તે ત્રીય ગૃહના ઉપતિલકાયિત હોવાના જોઈએ હાનમાં શ્રીમજ્જિમવાક્ય મુરતમાં શ્રીબાલકૃષ્ણની મેવા છે છે. તેથી જેમ પ્રથમ ગૃહના ઉપનિવકાયિત હોવાનું માન શ્રીમહાસૂત્રવાક્યને છે તેમ તૃતીય ગૃહના ઉપતિલકાયિત હોવાનું માન એજોશીને છે. શ્રીમજ્જિમવાક્ય અને શ્રીબાલકૃષ્ણવાક્ય અને 'ગોદ'ના અર્થ છે, અને તેથી શ્રીમહાસૂત્રવાક્ય અને શ્રીમજ્જિમવાક્ય અને 'ઉપનિવકાયિત' હોવા છે શ્રીયદુનાયકના ગૃહના 'તિલકાયિત' હોવાનો એજોશીનો હક એમના કૃપાપાત્ર લખવદિયો દર્શાવે છે ને આગળ તેના નિર્ણય છે આ મુરતના જ મદિરમાં શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજે આજથી ૨૫૦ વર્ષો પૂર્વે ગિરાજને નરસિંહ, શ્લોકપૂર સરકૃત સામગ્રિ સાહિત્ય લખ્યું મુરતવાક્ય શ્રીમજ્જિમજીને શિર આ શ્રીપુરુષોત્તમજીના અર્થે પ્રસિદ્ધ કરવાનું કર્તવ્ય મોટી વધાર છે. મદારાજ શ્રીમજ્જિમજીના આશ્રયમાં હાલમાં અમારા ગુરુમિત્ર મદાપ્યયપ્રમાદ દેખા છે, અને અમને આગા છે કે એજો ઉક્ત ગોત્રવામીનો આ કાર્ય તરફ સપ્રેમ ઉત્સાહ વાસશે. જો કે હાલ તો ઉક્ત મદારાજશ્રી બાધાપ્રધામાં હોવાથી અધ્યયન કરે છે તથાપિ જો શ્રીપુરુષોત્તમજીની ગાદી ઉપર પોતે ગિરાજે છે, તે આન તેટલી જ ઉજવણી કરીથી દીપાવવા તરફ સ્વદેશિનિદુ રાખશે, તો લવિષ્યમાં શ્રીપુરુષોત્તમજીની માફક એજોશીનું પ્રાત કાર્ય મંગલમંગલુ વૈષ્ણવોની ભાવિ પ્રજા અવરય કરશે શ્રીપુરુષોત્તમજીને માટે શુભરાતી વૈષ્ણવો જેટલો અભિમાન રાખે એટલો જોડો છે. એજોશી અમરોમાં નરસિંહ મહેતાને પણ ઉપન્યાસ કવચિત્ કરે છે, તેથી શુભ ગિરામાં પણ એમનું પ્રાણીય પ્રદટ થાય છે આ મદારાજ 'શુભરાતી' હોવાથી અને તેમના તરફ આવું ઉક્ત પ્રકારનું સંસ્કૃત સાહિત્ય શુભર ભૂમિમાં પ્રદટ થયલ હોવાથી શુભરાતી સર્વ વૈષ્ણવોએ આ સાહિત્યના પ્રસિદ્ધિદાયકમાં ગન, વાણી અને કર્મથી સદાનુભૂતિ દર્શાવવી જોઈએ આમ થવાથી 'શુભરાતીમાં સરકૃત લેખકો જ નથી'—પદા 'શુભરાતીઓને શુદ્ધ મરફત જ આનંદ નથી' એવું જાણવું યનાગએનું સદૈવ મુખમર્દન થશે એ આનુષંગિક દ્વિતીય લાલ પણ આપણને પ્રાપ્ત થાય એમ છે તૃતીય શ્રીમાયકૃષ્ણજીનું અમરુ દર્શને લક્ષ્ય કરે તથે શ્રીગોપાલજીના મનુષ્ય પુ. શ્રીગોપાલજીના મનુષ્ય કરે છે

શ્રીગોપાલજીને અનિશ્ચુનિધિ તાનતણો પ્રતિભિંબે રસના ।

પાવંતીપતિ પ્રેમચ ગોલા મધ્ય કુટુંબ રે રસના ॥

વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?

(૧)

બાદ ધર્મેના સમૂહ નાશ કરવાને અર્થ આસ્તિક દર્શનશાસ્ત્રોએ સ્વમિદાનતાનુસાર પ્રયત્ન કર્યો છે એમ ન્યાય વેશોધિ સામ્ય યોગ પૂર્વગીમાંના અને ઉત્તરગીમાંના સુત્રમાત્ર વાચનાને પણ વિનિત જ છે, તથાપિ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનથી ગદિત માત્ર પ્રાકૃત પુરુષો બાદ મનના ખંડનનું માન કુમારિયમદ અને શકરાચાર્યને આપના હોય એમ પ્રતીત થાય છે. ન્યાય-જ્યોતિષકદિની પુકિતઓ કરના લગભગ તેજામજીએ પે તાના અદ્વૈતજ્ઞતા અવિદ્યે અધ્યાત્મના તર્કપદમાં ભાવિ બાદમતનું સૂચન ખંડન કરવાને બનાવી ઉપપત્તિઓ અવતરણ છે, તેથી જોગમના સમૂહો મળવાનું માન શ્રીમદ્દેવ્યામજીને જ આપવું ઉપપત્ત છે, તથાપિ અસંગીત જગતે માન કુમારિયમદ અને શકરાચાર્યને આપવા નિર્ણય

૧—આ શ્રીપુરુષોત્તમજી અને તેમની અથ-તિ વિષે બહુ વકતવ્ય છે, પણ અત્યંત ન રોકના અવરજ ન તેનો વિષય કરીએ

૨—આ લેખ ૨૮-૨-૧૯૦૮ ના 'શુભરાતી' પંચમા અને ૨-૪-૧૯૦૮ ના 'આર્યપ્રદાશ'માં મિ. ત્રિવેદીએ કરેલા આલેખના ઉત્તરરૂપે 'શ્રીમદ્દેવ્યામજીની મહત્તી પ્રમિદ થયો દેખે'.

ધર્મને નામે ઉદ્દેશ્યોપલ્લુ અજ્ઞાનનાર સ્વાર્થપગપલ્લુ સર્વ દુકાનદાર આ યુગની વારંવાર નિર્જા પલ્લુ કહે છે તેમ ન કરતા વેદાનુકૂલ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાદિ સ્મૃત્તત્ત્વમા મંન્યામીના જે ધર્મ ઉપદેશ્યા છે તે ધર્મનું અક્ષરશ પાલન કરવાની પ્રાર્થના માધવતીર્થને મિત્ર વિવેદી કહેશે તો તેથી મૂલ શરૂઆતપરના આચારવિચારનું જનસમાજને સારૂ લાભ થશે, અને આધુનિક શંકરાચાર્યના આમારવિમાર જેવા જ આદિ શંકરાચાર્યના આમારવિમાર હશે એમ અનુમાન કરતા જનસમાજ અટકશે કસખી ગાલદો ગાલા ઓઢીને અવિદ્યારના અભિમાનમા ધોયે વિવેકે મસાવ બાકવા કરતા બીજા શ્રેયશ્ચરે કર્તવ્યનો આદર કરવાની અમારી સૂચના માધવતીર્થ આદરશે, તો પરમાર્થે તેમની શક્તિ દીક ચાલશે 'વૈદિક' અને 'ભગવદીય' માં એકનુ પલ્લુ તરત મમજ્યા વિના લોકમા કુસપ કરવાની તામસ શક્તિ વિના બીજા સાત્વિક કર્તવ્યની અવેપણા માધવતીર્થને હવે આપરવડ છે મંદરાચાર્ય જે કહ્યું છે તે જ મત્ય છે અને તે વિના બીજી બંધુ નિમાર છે એમ જ તે માધવતીર્થ અતરંગણથી સંકારતા હોય તો મન્યામાત્રમમા પરમપર શરૂઆત પિરુદ્દ જ ક્ષેત્રે ચરવાના દુર્લભનમા જ કર્તવ્યપરાયણતા માનવામા આવે છે તેનું વિસર્જન કરીને અલ્પસૂત ઉપર શ્રીમદ્માતમુગ્ધચાર્યાદિ પ્રાચીનસંપ્રદાયપર પગ મિદ્દ સર્વ લાખ્યોનુ યથાર્થ પરિપાટીથી અલ્પકાદિ કર્યા પછી, તે સર્વતા ખડ્ડસ્વ એક સરકૂત નવીન દીક શાકર-દીક ઉપર સ્વવામાં એમણે કાલ બ્યવ કરવો જોઈએ શરૂઆત વેદને 'અનિત્ય અને 'મિથ્યા' માને છે તેથી શરૂઆતનું મન દુષ્ટ છે એમ જે મુલામ્યે માધવતીર્થને પણ પ્રતીતિ થતી જ હોય તો તે શંકરાચાર્યના ક્રેપનો આદર કરીને મંદરાચાર્યની બુદ્ધ સુધાગવાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરવાને માધવતીર્થે સત્જ્ઞ થઈ જવું જોઈએ માધવતીર્થ પરપરાસિદ્ધ વંધ્યુવ સંપ્રદાયોને સ્વામિનારાયણુવત્ સમજતા હોય તો તે જાતિનું નિવારણ થોડા વખતમા જ સ્વત જ કરી લેવાની તેમને આપરવડતા માત્રમ પડ્યા વિના ગહેશે નહિ આ યુગ અધઘરદાને તથા પલ્લુ શુદ્ધ્યુકરોને છે, એટલે આકબરમાત્રથી ચારુતવ દિગ્વિજયની આકાંક્ષા ગળનકુસુમસમાન છે

(૨)

શુદ્ધ વૈદિક મતમા વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનવામા આવતો નથી, પરંતુ 'વેદોન્નારાયણ સાક્ષાત્'—“વેદૈશ્ચ સર્વેરહમેય વેદો વેદાન્તરુદ્ધેદવિદૈવ ચાહમ્” ક્યાદિ વાખ્યાનુસાર વેદને પરમાર્થત નિત્ય મત્ય ગેપનારાયણુવસ્વ જ માનવામા આવે છે પરમાર્થત જે મનમા વેદને નિત્ય અને સત્ય માનવામા આવતો નથી, તે મન વૈદિક જ કહેવાય નહિ અનુયાયીઓની સખ્યામાત્રથી ઠોઠ પલ્લુ વાદ વૈદિક કહેવાય નહિ, પરંતુ નિત્ય સત્ય નારાયણુવસ્વ જોષાગ વેદને જ અનુસરીને સત્યપ્રદાયસિદ્ધ જે માર્ગ પ્રવર્તતો હોય તે જ વૈદિક કહેવાય, એવ વિચારથી પુરુષોનું મત્તન્ય છે. વળતુ શુદ્ધ વૈદિક બ્રાહ્મણો મોટા લાભ હાવ પલ્લુ “વિષ્ણોચત્તર્મ પદમ્” શુભકા વંધ્યુવ પલ્લુ જ અવગમ્યન કહે છે તે માં મધ્યમ બ્રાહ્મણો વેદને નિત્ય અને સત્ય માનીને જ શ્રીમદ્મા-માનુગ્યચાર્યના વિશિષ્ટાદિ પ્રતીતિ કરીને શ્રીપુરુષોત્તમને રથાને શિવની ઉપાસના કરે છે. આવા બ્રાહ્મણો પણ વાસ્તવિક રીતે મન્યામાત્ર હોવાથી માયાનાદી નથી તેઓ શિવને માયાશયન માનતા નથી, પણ અલ્પસૂત તેથી જોડ ક્ષત્ર બ્રાહ્મણો પણ વેદને નિત્ય અને સત્ય માનીને જ સ્વચ્છાનુમાર શક્તિ, મંદરાચીન જગુ તે માં મિદિત ભગવદ્દિગ્વિજયની જ ઉપાસના કરે છે. સમગ્ર બ્રાહ્મણમાથી આવા બ્રાહ્મણો જે કાલ અતિપૂત અવરોગ ગહે તે માયાવાદને અનુસરતો નહો. માયા અને તેમની યથા-કે તે “અધર્મેય નીયમાના ચર્યાંચાઃ” એ કાશ્ય-વિસ્તાર કરીશ

૧ અનુ-૧૩-૧૬-૧૮ ના ‘ચર્યાંચાઃ’ વચ્ચેની આલોપના ઉત્તરરૂપે તા ૧૧-૮-૧૯૫૧ ને દિવસે ‘દા’ આલોપના ઉત્તરરૂપે ‘શ્રીમદ્ભગવદ્’

નિન્યાયે કેવલ અધેશદ્વારથી જ માયાવાદને અનુસરે છે પ્રત્યાનુસર ઉપર પ્રાપ્ત સર્વ લાભ્યતુ અવ-
લોકન કરીને માયાવાદને અનુસરનાર વર્ગ શૂન્યપ્રાય છે એમ તો માધવતીર્થ સ્વત જ રોચ કરે છે

અન્યાસીના ધર્મે પણ મન્વાદિ સ્મૃતિમા પ્રસિદ્ધ જ છે, તેતુ અત્ર પિટૃપેષણ કરવાની આવ-
સ્થકતા નથી તેવા ઉત્તમોત્તમ ભક્તિમાર્ગીય અન્યાસી સર્વવન્ધ છે, સ્ત્રીપુત્રાદિનો ત્યાગ કરીને
ભગવદ્ગુરુનાર્ય ગ્રંથણ કગતા શાસ્ત્રીય સન્યાસમા શાસ્ત્રદોશાક્ષાનો ઉપભોગ કરવાની આદ્ય નથી એમ
સર્વ જાણે છે શાસ્ત્રદોશાક્ષાનો ઉપભોગ કરવાની આદ્ય વેદશાસ્ત્રમા નથી, ત્યારે પછી એવા
વેદશાસ્ત્રવિરુદ્ધ માધવતીર્થોપયુક્ત દ્વ્યવેશની ધૃષ્ટિ શ્રીમદ્ભગવાદ્વાર્યના અનુયાયીઓ કે એવા
જલ્પ, ‘પામર પ્રાણીના અધર્મપ્રાપ્ત અન્યાય દ્વ્યની ધૃષ્ટિ સાર્વભૌમ ક્ષિત્તિ કે’ એવા વ્યાલિંગ
ભાષણથી વ્યનિરિકત નથી શ્રીમદ્ભગવદ્ગુરુનો દનિદાસ પણ શાસ્ત્રમા જ પ્રતિષ્ઠા પ્રસિદ્ધ છે, તેથી
મોરક પ્રથમુ અરવચ્ચન, મુખ્ય અને નિર્વચન વિના હજાર કોઈ કરતુ નથી

માધવતીર્થ અશિષ્યોને ‘ગરુડાની’ના ગદકાણુમા ગમે તે ઉપદેશ કરે, તથાપિ જ્યાં
તે ઉપદેશ પ્રસિદ્ધ કરે-કરાવે, ત્યારે તેની નિષ્પત્તિને સમીક્ષા થાય તે સહન કરતા જોટલી પણ
તિતિક્ષાનો અભાવ ગોચરનીય છે મિ ત્રિવેદી શ્રીમન્મધ્વાચાર્યના નામતુ પણ ભાન નથી
‘શ્રીમન્મધ્વાચાર્ય’ને સ્થાને ‘માધવાચાર્ય’ લખે છે’ શ્રીમન્મધ્વાચાર્ય તે શાકરમતશનુ-
દૈતમતાવલમ્બી પૂર્ણપ્રધાન્યાર્યના અથવા શ્રીઆનંદતીર્થોચાર્યના અર્વદર્શનમગ્ધપ્રખ્યાપકાર ગાંડો-
મનાનુયાયી માધવજીથી પૂર્વોક્ત શ્રીમધ્વાચાર્યના કેવલ સિત્ત છે એમ અત્ર ભાન કરાવવાની
અમને જરૂર લાગે છે, મિ ત્રિવેદી શ્રીરામાનુજચાર્યને સપ્રદાયી વૈષ્ણવ દહે છે, અર્થાત્
શ્રીરામાનુજચાર્યનો વિશિષ્ટદૈત સિદ્ધાંત વેદશાસ્ત્રસપ્રદાયસિદ્ધ છે, એમ તેઓ અંગીકાર કરે છે
તેથી અમને આનંદ થાય છે, પરંતુ શ્રીરામાનુજચાર્યના બીભાષ્યમા અક્ષરે અક્ષરે શકરજીના
માયાવાદનું ચૂર્ણન ખડન કર્યું છે એ મિ ત્રિવેદીએ ધ્યાનમા ગમવુ પડશે

શકરજી કે માધવતીર્થે કોઈને શાસ્ત્રપ્રદાન કરતુ એ અમાઝ કર્તવ્ય નથી, પરંતુ વેદના
ઉપખુંદણરૂપ પુણ્યોમા અને બ્રહ્મસૂત્રના મર્ચ લાભ્યોમા તેમને માટે જે મત છે તે લોકમા
પ્રસિદ્ધ કરતુ એ અમાઝ પવિત્ર કર્તવ્ય છે. માધવતીર્થે ખુલ્લા નામથી આપેલ કયો નથી,
એ જ કસિકાવના સન્યાસાભાસની સહજ હુરિજના !

વૈદિકમન્ય જગદ્ગુરુપ્રદધારી માધવતીર્થે શકરજીનુ મત વૈદિક છે, એમ સિદ્ધ કરતુ જોઈએ
પ્રત્યક્ષબોધ વેદના વાસ્તવિક ચોર જ છે વેદના એક દેશ ઉપર લાભ્યાભાસ ઉપગમનીને બોદસદશ
મત પ્રસંગીને લોકને વ્યાકુલ કરે છે વરુણ “ત્વમપિ ચોરઃ” નહિ પરંતુ “ત્વમેવ ચોરઃ”
એમ અમાઝ કહેવું છે શુદ્ધદૈત સપ્રદાયના મૂલપુરુષવિરુદ્ધ કોઈ પણ શિષ્ટ મન્યમા જ્ઞાતાન્ત મધવુ
હરિન છે અસિદ્ધ અપ્રમાણિક માધિક અયની જનસમાજ સર્વ ઉપેક્ષા જ કરે છે શકરજી
વેદને પૌરુષેય માને છે એમ શ્રીમ વૈષ્ણવે કોઈ પણ સ્થવે કહ્યું નથી શકરજી વેદને અનિત્ય
અને મિથ્યા માનીને પણ અપૌરુષેય માને છે એ પ્રસિદ્ધ છે, જો કે અપૌરુષેયત્વનુ શકરજીએ
આપેલ લક્ષણ માન વૈષ્ણવ અંગીકાર કે એમ નથી. શકરજી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને
છે એમ મિ ત્રિવેદી પણ સ્વીકાર કરે છે, તેથી પરમ સન્તોષ થાય છે “વેદ તો સાક્ષાત્ત્વયલ્લુ
ગેવનસાયલ્લુ છે” ક્ષપાદિ નિત્યાનમયી વિરુદ્ધ જાહેર વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનવો એ જ
અર્પદિકત્વનું પ્રથમ લક્ષણ છે “વેદો નિત્યમર્ચીયતામ્” મા વેદને નિત્ય કહ્યો નથી, પરંતુ
વેદનું નિમ અધ્યયન કરવાનું શકરજીને કહેવું પડ્યું છે, કાણુ કે તેમ ન હો તો તે સમયના
શુદ્ધ વૈદિક બ્રાહ્મણોને વેદવિરુદ્ધ પ્રત્યક્ષબોધ મતમા પ્રવેશ કરવાનો મોહ થાય નહિ વૈદિક

ધર્મનિર્ણય કરવામાં ચર્ચના જે વિશેષજ્ઞ આપ્યા છે તે વિશેષજ્ઞ પ્રાપ્ત કરીને ધર્મનિર્ણય થાય તે અત્યુચિત જ છે, પરંતુ ધર્મનિર્ણય કરવામાં મિથ્ય તામસ સંન્યાસ ગ્રંથણ કરીને કૃતવૃત્તિ ચત્રાવવામાં આવે એ અન્યત્ર શોચનીય છે. જ્ઞાનભક્તિવિશિષ્ટ યતિને કદાચિત્ ધર્મનિર્ણય કરવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો તેણે તે નિર્ણય કરવો જ જોઈએ, પરંતુ તેવી સાધનસમ્પત્તિના અભાવમાં યતિમન્ય સંન્યાસીએ પદાસ્તવની અહતા રાખવી એ પરમ દુષણ છે.

ગદ્યરજ્ય પ્રથમ આસુરવ્યામોહ કરીને લોકવિપ્લવ કર્યો છે એ શાસ્ત્રસિદ્ધ ઇતિહાસનો અનુવાદ પણ મિ ત્રિવેદીયો સદન ન થાય તો નિલિક્ષાસમ્પત્તિ પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે. ગદ્યરજ્યના અનુયાયીઓ તો શું પરંતુ માધવનીયના પણ પરમ અલીક ગુરૂ આદ્ય શકરજી પણ પુનઃ જન્મે તોપણ માયાવાદ વૈદિક છે એમ આ સમીક્ષાક્રમમાં સિદ્ધ થતું ગગનકુસુમસમાન છે.

દયારામભાઈનાં કાવ્ય.

(અનુસંધાન ગત વર્ષના ૧૪ ૧૯૨)

ભવ કુલાવ ભય હિલણાદિ હરિ ગોત્રે એક ભાવે રે,
તો પણ દુઃખ કુષ્ટિત હગય મુદ્ગલ પ્રબલ પ્રભાવે રે. ૧૮.
સર્વ કથ્યું એ સાસ્ત્રાધારે મનકલ્પિત રખે જણો રે;
દયા પ્રિતમ શ્રીકૃષ્ણભક્ત તેને સર્વોત્તમ પ્રમાણે રે. ૧૯.

૧૬ રાગ જગશે

નંદુવરસો લગા હમારા દિલ, ગિરિવરધરસો લગા. ૧.
આર સખનસે લગા હમારા દિલ ખિરહ જરતમે પગા. ૨.
નહિ કોઈ દેવી નહિ કોઈ દેવા નહિ કોઈ ઐર અવતારા. ૩.
પૂરન પુર્યોત્તમ અવતારી રાધા પિયુ ખ્યારા. ૪.
જડીસિયન જલ પ્હોગે શિખરલગ મુખ ઇન્દ્રિયધન સારા. ૫.
દયા પ્રભુ પૂજત ચોં જગ પૂજત સાચા મન હમારા ૬.

રાગ સોરઠ મિશ્રિત બંગી (મારવાડી ભાષા)

પિયાબિન સૂનો લાગે છે ગ્રજ દેશ.

નલવર છામ ફિરફિર મુખ આવત મુખપર લપટયા દેશ. ૧
કોન મુને દુઃખ કાસો કહિયે પીયુજ બમે પર દેશ. ૨.
લાધોજી કોઈ આન મિલાએ, દયાગે પ્રીતમ શ્રીગ્રંથેશ. ૩.

ગ્રાહકોને નિવેદન.

‘પૃષ્ઠિકાક્રિયામુખા’ના પ્રાદેશને સવિનય નિવેદન કરવામાં આવે છે કે અધિષ્ઠાતા આપના માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ તૃતીય વર્ષનો ચતુર્થ અંક પ્રકટ નહિ થાય, પરંતુ દ્વિતીય આપના કૃષ્ણ એકાદશીએ જ તે પ્રકટ થશે.

પ્રકાશક,

જ્યા પ્રભુને સ્વીકારે કરીને અગીયાર જગ્યામાં જીવે કંઈલા સાધનો મુદ્દન હેતુમૂલક થઈ પડતા નથી, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ કેમ કે સાધનઅપેક્ષા પુરુષો પણ તે જીવને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, જે જીવ અન્યતઃ અધ્યાત્મ પુસિન્દિ વગેરેને પ્રાપ્ત થયું છે 'જેને પ્રભુ વગે છે, તે વગે જ તે પ્રાપ્ત છે,' એ શ્રુતિનું અનુસંધાન કરી લેવું ૭

જે માર્ગમાં ભક્તની વિશેષાલ્પરથામાં પ્રભુશુભાનરૂપ ભક્તિની જ સ્વરૂપાનંદભક્ત દ્વય આપવામાં સ્વતંત્રતા છે, સયોગરસસબધિ સ્વરૂપાવિર્ભાવની સ્વતંત્રતા નથી, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ પ્રેમના આવેગથી-આવેશથી ઉત્પન્ન થતા શ્રવણ, કર્ણનંદ વગેરે જ સર્વ સુખરૂપ અનુભવ આપે છે તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ. ૮

જ્યા ભગવદ્ભાવના આધિકારથી પતિ, પુત્ર વગેરેનો ભવ, પર્યાયનો ભવ રચાત મેળવી શકતો નથી, ભગવદ્ભાવમાં કાલ, કર્મ, સ્વભાવ વગેરેની બાધક તરફ રૂઢિ થાય છે, તે શુદ્ધ-પુષ્ટિમાર્ગ માટે જ 'અસ્વયમયશસ્ય એવાન્યથી વેદનો ભવ, અને વિચિન્વન્તિ હાપશ્યન્ત એ વાક્યથી લોકનો ભવ મળનગનાઓના પ્રેમાદૈ હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા પામ્યો ન હતો ૯

જે માર્ગમાં જીવનો ભગવાન માથે સબધ થાય તે જ જગ્યામાં સાધનરૂપ છે તે સબધ દેહજ કે ભાવજ એ બનેમાની ગમે તે હોયો નેછછે વળી જે માર્ગમાં સબધ-સર્વ ઈષ્ટિઓના પ્રભુસાથેનો અમાગમ, તે જ દ્વય, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ છે 'પ્રભુ સાથે સંભાવણ અને મળે ત્યારે ફરિન' એ વાક્ય અન્ય પ્રમાણું છે વળી તે સબધ પણ પ્રભુએ ભક્તને માટે ટેલી દેગથી જ થાય છે 'મારાથી અન્ય તેઓ (આર્ત-ભક્તો) કંઈ પણ જાણતા નથી, અને હું પણ તેથી અન્ય નથી જાણતો, આ વાક્ય પણ આ જ ભાવાર્થને સૂચવે છે ૧૦.

જે માર્ગમાં પ્રભુના સબધવાળા પદાર્થમાં ભગવદ્બુદ્ધિ થાય છે, અને તેથી વિરુદ્ધમાં દેખ્યુદ્ધિ ઉદ્ભવે છે, અને ઉદાસીન તગ્ન સમજુદ્ધિ પ્રકટે છે, તે પુષ્ટિમાર્ગ માટે જ મળભક્તોને ઉદ્ધવપ્રેક્ષણથી પરમાત્મા થયો છે આ વાત્ત આ અર્થના આધારરૂપે છે 'પ્રભુના ચરણ-અમલના આશયરૂપ તે ઉદ્ધવને ઉદ્ધિત ગોપીઓને વિદ્યાર્થ વળ્યા' ૧૧.

જે માર્ગમાં દેહમાં મારી જોતી બુદ્ધિ નથી રાખવામાં આવતી, કિમ્બુના તેનું રહણ પોતાનો સમજીને નહિ, પણ ભગવાનનો જ સમજીને કરામાં આવે છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ વળી વિરહાવસ્થામાં

૧ ચમેવૈવ વૃણતે તેનૈવ હમ્ય '

૨ ટ્રિગિપીજનો જે વખતે પોતાનો નેજના દુ મહ વિગદના તીવ્ર તાપને મહી શક્યા નહિ તે વખતે, પોતાનું સંવેદન છેડી મુગ્ધીમનોહરના મધુ મુગ્ધીગવથી આકર્ષાઈ, કગાની દરકા કંઈ વિના રાત્રિમયે પ્રાણરાત્ર પ્રેક્ષણ વગેરે કરવા આવ્યા, તે વખતે વિશ્વવિમોહક પ્રભુએ તેમના સ્નેહાળ હૃદયને કસોટી ઉપર મુકવા વાક્યાપ્રમદેખાડ્યું છે કે -ગોપાગનાઓ! આ તમારું કંતવ્ય સ્વગંપ્રાપ્તિ માટે એવું નૃપ, અપયરાને આપનાર છે પણ તેના ભવથી નિર્ભય મળનગનાઓ તે કેમ સ્વીકારે? વળી પ્રભુએ બીજો લોકિક ભય જતાવ્યો છે કે તમને તમારો અધધિવર્ગ ધરમાં ભોગે નહિતો પછી મુ કરો, તેના કઈ ખ્યાલ છે? પરંતુ લોકિક ભયને લોકમાં જ લીન કરી દેનારને તે શું કહે?

- ૩ મગવતા સહ સજ્જાપો દર્શન મિલિતસ્વ ચ ।
- ૪ મદન્યત્ત ને ન જામન્તિ નાદ તેમ્યો મનાગવિ ।
- ૫ ક્વિ સ્મ સર્વા પરિવ્રજસ્તુકાસ્ત્મુત્તમઝોવપદાન્વજાગ્રથમ્ ।

પણ થનારા ભગવદુપયોગને લક્ષ્યમાં લઈને જ સરીગ્રંથણ છે. ત્રીગોપીગીતમાં આ ભાવ સ્પષ્ટ છે 'તતમાગમાં જ પ્રાણુ પેગી તમને જ ગોષ્ઠ છે' આ શ્લોકનું વ્યાખ્યાન એવું છે કે અમારું પ્રાણુ ધારણુ અમારે માટે નથી, પણ તમારે માટે જ છે. ૧૨.

જે માર્ગમાં મેઝસવરૂપની સેવામાં નિચિત્ત પણ ઉપકરણજીવી અપેક્ષા નથી, ત્યાં મેઝવ પ્રભુ પોતે જ મેવામાં ગ્રેહા ભાવતુ પોષણ દે છે, તે શુદ્ધપુટિમાર્ગ માટે જ ગોવર્ધનપતન-પ્રસંગમાં (અનદ્રોસવપ્રસંગમાં) પ્રભુએ વ્રજમંડળને અન્યભાગનથી નિવૃત્ત કરીને સ્વમંડળમાં યોગને ભાવતી શ્રદ્ધ કરી ૧૩.

જે માર્ગમાં પ્રભુ ભજનતુ ફક્ત આપી દઈ અપવાદ નથી કરતા, તે શુદ્ધપુટિમાર્ગ, આ અર્થ છે. વિગદના અનુભવ માટે ત્યારે પ્રભુએ મોષિકાએને વિયોગ ઉપજાવ્યો, ત્યારે તેઓએ તે વિગદનું તાપનો વણ જ અનુભવ કર્યો. હવે આ અવસ્થામાં શુભગાનાદિથી અતપ્રસદ થઈને મુખ આપે (જેમ જ્ઞાનિઓને જ્ઞાન દગવીને આપે છે તેમ) તો પૂર્ણ તાપનો અનુભવ ન થાય અને નિપ્રયોગરૂપે ફક્તુ અદન જ થાય, માટે પ્રભુ એકદમ મુખ નથી આપતા, પરંતુ તાપ વધારે છે 'રૂઢીના આવેશથી આત્મચિન્તવને' અને 'વિગદવડે જેના આગા આતુ છે એવો હું અહિં આગો છું' એ પ્રાપ્તોપદેશ ઉદ્ધવતુ વાંચ્ય આ અર્થનો નિશ્ચય દાવે છે ૧૪.

જે માર્ગમાં સયોગાવસ્થાથી પણ વિપ્રયોગાવસ્થામાં અધિક મુખ છે, તે શુદ્ધપુટિમાર્ગ વિગદાવસ્થામાં પપે પપે વિવિધથીજા અતર્માં પ્રસદ છે કાર્ક લીલા ભાવથી પ્રસદ થઈ અને તે અનુભવમાં પછી બીજી લીલાની શ્રદ્ધા થાય તો તેની પ્રાપ્તિ મુદ્દ છે આઆર્પથી માટે જ મુગ્ધા-ધિનીશમાં આના દે છે કે, — 'આત્મ ફક્ત જ ઉન્નત છે' ૧૫.

ત્યાં સાધન અને ફક્તી વિપરીતતા છે, તે શુદ્ધપુટિમાર્ગ તેને જ સ્પષ્ટ કરે છે. ત્યાં ભાવ-નિરૂપાધિ એક જ પ્રાપ્ત્ય ફક્ત છે, અસ્ત્રપાનદની પ્રાપ્તિ સાધન ભાવ છે, તે પહેલાં પ્રાર્થના યોગ છે, માટે તે ફક્ત છે તે ભાવ પ્રભુ આપે તો જ મળે, માટે ફક્તરૂપે પ્રભુ જ ત્યાં સાધન છે માટે સાધન અને ફક્તુ રૂપીય સ્પષ્ટ છે ૧૬.

જે માર્ગમાં ભગવતસચ્ચિતી કૃતિમાં, અનુભૂયમાના ભગવત્લીલામાં પણ પશ્ચાત્તાપ થાય તે શુદ્ધપુટિમાર્ગ આનો ભાવ્ય આ છે પ્રભુ ત્યારે વ્રજમાં પધારે અને વ્રજભજનને યોગ્ય કૃતિ કરે ત્યારે તેનો આનંદ અનુભવતી વખતે વ્રજનીચનિનીજગ્ન વનમાં રહેલી અન્ય લીલાના અનુભવા-ભાવથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે તેથી દીનતા પ્રસદ થાય છે, માતાદિ નદિ, આ એક વિવદાનું અનુભવ છે પાંચા મુકુન્દસ્ય એ શ્લોકના વ્યાખ્યાનમાં સ્પષ્ટ છે ૧૭.

જે માર્ગમાં જ્ઞમાં ગ્રેહી દીનતા જ શાસ્ત્રી પણ અપેક્ષા વગર જ ભગવત્સચ્ચિત્માં જેનું ચર્ચ પડે છે, તે શુદ્ધપુટિમાર્ગ વિયોગાવસ્થામાં ભગવન્નિયનની આર્તિ થાય છે, અને ત્યારે મિયન નથી થતુ ત્યારે દીનતા પ્રાપ્ત થાય છે, તે કન્ય રૂપે નેમથી આત્મ ફક્તરૂપ છે જેમ મયોગ માનને

૧. ગયે પૂતાગસત્ત્વ વિચિત્રં ।

૨. કૃત્વોત્તેશા દોષમ્ ।

૩. દદાત્તોર્થં પિતાતુતા મા ।

૪. ભાગર્તુ ત્વ પર પદમ્ ।

ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ વિગદ દીનતાને ઉત્પન્ન કરે છે, તે દૈન્ય ભગવાનને પ્રકટ કરે છે. માટે જ તે પ્રાર્થનીય હોવાથી કૃપા છે. માટે જ શ્રીગોકુલનાથજી આજ્ઞા કરે છે કે — ‘હે^૧ ગર્ધશ^૨! તેવી કૃપા કરો કે જેથી દૈન્ય પ્રાપ્ત થાય ૧૮.

જે માર્ગમા સર્વ લૅન્ડિવિષયનો ત્યાગ અર્થાત્ અનુરાગથી તે વિષયનું અગ્રહણ કરવામા આવે છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ સર્વભાવથી સર્વાભિનયથી દેહાદિનું સમર્પણ જેમા છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ મજબૂતવૃગણ આથી જ આજ્ઞા કરે છે કે — ‘સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કરીને તારા ચરણ સમીપ આવ્યા છિએ’ ૧૯.

જે માર્ગમા આ વિષય છે એમ સમજીને તો વિષયનો ત્યાગ જ છે, મમતાનો અભાવ જ છે, પરંતુ ભગવત્સંજ્ઞાથી સમજીને ગ્રહણ કરવું આત્મનિવેદન કરેલાઓને તેટલો અશ જ ત્યાગ્ય છે ‘હે^૧ ધૃષા! આપે તમે જન્મ ક્રીડામાટે આત્માથી જતાવ્યા છે, તેમા (પોતાનું) સ્વામિત્વ કુલુ-દિઓ જ માની જેમે છે’ આ વાતથી પરત્ર માત્ર ભગવદીય છે, અને ઉત્તમ છે, એમ હરે છે તો હવે હોય છે કંઈ મમતા જ, તો તે અનાદ્યણીયા જ છે. વળી જે માર્ગમા સર્વભાવથી સર્વાભિનયથી કૃપમા પ્રભુમગણની વિષયતા હોય તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ આનો ભાવાર્થ આ છે ભક્ત ત્યાગે ભગવત્સ્મૃતિનિયમ થાય—પ્રભુ ત્યાગે ભક્તને મ્મરે, ત્યાગે જ ભક્તિની સફળતા વધતું-સ્મર્યંતે કાલે એ વહેણવાક્યમા આ અર્થ નિગદ છે. વળી ‘૨૬૦ ગયમા પનુઓને નામ ઈ જોવાવે છે’ એ શ્લોકના વ્યાખ્યાનમા પણ મ્મર છે ૨૦.

આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરીને ઉપસહાર કરે છે

ઉપર પ્રમાણે જેમ શ્રીહરિગાયત્રરણે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તેમ જ બીજાઓએ પણ શુદ્ધપુષ્ટિમા અશ્વધિક્ષને લઈને તે જ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, પરંતુ સામાન્ય પુષ્ટિભક્તિમ્મરૂપ નથી બતાવ્યું. સામાન્ય લક્ષણ તો પૂર્વોક્ત નિમિષાદિસિદ્ધ છે તે છે, એમ સુમે સમજી

આ સ્થલે લાલુભદ્રકૃત ‘પ્રમેયરત્નાર્ણવ’ માં ‘પુષ્ટિવિવેક’ સપૂર્ણ થાય છે.

૧ તા કૃપા કુરુ રાધેશ યયા દેયમવાત્

૨. સત્યજ્ય સર્વવિષયારતન પાદમૂલ પ્રાસા ।

૩. ક્રીડાર્થમાત્મન ઇદ વિનગત કૃત તે સ્વામ્ય તુ તત્ર કૃધિયોઽપર રંશ કૃપ્ય ।

૪. નામભિર્નૂરગાનુ વશનુ, ક્વચિદાહર્યંત પ્રીત્યા ।

૫. અત્ર ગ્રંથકાર શુદ્ધપુષ્ટિના મર્મથી અતિસ્પૃષ્ટ ન હોય, કે તે પ્રકટ કરતા બીતિસ્પૃષ્ટ થયા હોય, એમ પૂર્વના શુદ્ધપુષ્ટિમર્મો માટે તેમણે પ્રયુક્ત ‘અશ્વધિક્ષ’ રાખ્મથી પ્રતીત થાય છે.

Suddhādwaita Brahma-vāda.

INTRODUCTION.

Before entering on the description and discussion of the system of Vallabhāchārya, let us, for a while, turn our attention to the philosophy and religion of the Vedic seers. Through the dim twilight of the bygone ages, we see the ancient sages repeating the holy verse 'we worship the divine, beautiful, nescience-destroying Lord Savitar, may He turn our thoughts to Him'. We see Āruni teaching his son the doctrine of 'The knowledge of every thing by the knowledge of One'. We see Yajñavalkya⁵ repeating similar holy instruction to his wife Maitreyi. The sages of ancient India believed in an optimistic thorough-going pan-Theism. The bastard-theories like the doctrine of illusive scepticism were entirely unknown to them. But the poisonous current of corruption sapped the solid foundations of the old Vedic religion, and in its stead arose numerous other theories, theistic, anti-theistic, orthodox and heretical. These theories do not, in any way, supply the youthful buoyant spirit of the Vedic tunes. The optimistic spirit was turned into a pessimistic one.

The names of some of these systems are Sāṅkhya, Yoga, Nyāya, Vaiśeṣika, and the Mīmāṃsā, among the orthodox ones, and Jainism, Buddhism and the Materialism of the Chārvākas among the non-orthodox ones. We shall briefly refer to these systems without making any attempt to criticise them here, as they are already seriously criticised by Udayan Vyāsa.

For the sake of convenience, let us take the non-orthodox ones. The naturally devout mind of the Indian, cannot for a moment, entertain the soul-less materialism of the Chārvākas. Vyāsa takes no notice of it, and even though it may have some secret followers scattered here and there in India, we shall none the less be the worse if we entirely ignore it.

Among the un-orthodox systems, Vyāsa takes particular care to criticise the two most important of them, viz., Buddhism and Jainism. Their propounders did not accept the authority of the Vedas. There is the revolt against the old Vedic religion.

* This is an essay on the Suddhādwaita Philosophy written by Mr M. T. Tehrala, B.A., and submitted to the Vaishnav Parishad, the prize for which was declared and given away by Mr R. V. Patwari, B.A. LL.B. Chief Minister of Palanpur.

१. मरुतविभुर्देवेभ्य भूमौ देवस्य प्रीयति विदो यो न प्रीयते ।

२. एकविंशतेन सर्वविज्ञानम् । छान्दोग्य

३. न हि मेवेयि सर्वस्य ज्ञानाय सर्वं विद्यमवति । भाकृन्नाशु ज्ञानाय सर्वं विद्यमवती । इतराप्येक

The cardinal doctrines of the first are general momentariness of all existing things, general void, and coming into existence of a thing from nothing. The Buddhās do not believe in a permanent soul. The purpose of the soul is served by Ālaya¹-Vijñāna. There is no Īswara-God. Karma is the chief regulator.

The Jains are Anekānta-Vādins. Their doctrine is styled Saptā²-Bhaṅgī-naya, which they apply to all existing things. Like the Buddhās, they also do not believe in God as a creator. According to them, the human soul consists of atoms, and is of the size of the body.

The spirit of these two systems is pessimistic. Their claims to be ranked as religious systems are based on their laws of rigidly disciplining the life of man. These two systems are vehemently criticised by Vyāsa in the second Pāda of the second chapter of the Brāhma-mīmāṃsā.

Of all the systems which recognize the Vedas as an authority, the first and foremost stands the atheistic system of Kṛpala. The importance of this system can be realised from the fact that Vyāsa devotes more Pādas than one for its refutation, and that it has been hailed with great enthusiasm by modern oriental and occidental scholars as 'the first singularly philosophic attempt which tries to probe into the mysterious problems of the Universe through the instrumentality of pure reason'. The Sāṅkhyas admitted two principles, Puruṣa and Prakṛti. They did not accept any thing like God-Īswara. The Puruṣas or souls are many, all-pervading, devoid of attributes and action, intelligent etc., while Prakṛti is the equilibrium of the three guṇas Sattva, Rājas, and Tamas. When Puruṣa becomes conscious of Prakṛti, the equilibrium of these three guṇas is disturbed, and creation is the result, which leads Puruṣa into bondage. The sole aim of the Sāṅkhyas is to set free Puruṣa from Prakṛti. A complete cessation of all pains and soul's existence in an unconscious connection with pure intelligence constitute absorption. The Sāṅkhyā system is technically called Vikṛta-Paṇāmā-Vada, the turning of milk into curds illustrates Prakṛti's evolution into Universe.

(1) Ālaya Vijñāna comprises a series of cognitions which refer to ego

(2) This view considers everything in the following seven ways, viz. 'somehow it is, somehow it is not, somehow it is and is not, somehow it is indescribable, somehow it is not and is indescribable, somehow it is, and is not, and is indescribable. स्यादस्ति, स्यान्नास्ति स्यादस्ति च नास्ति च, स्यादवक्तव्यं, स्यादस्ति चावक्तव्यं, स्यान्नास्ति चावक्तव्यं, स्यादस्ति स्यान्नास्ति च स्यादवक्तव्यम् ।

With the thorough refutation of the Sāṅkhya system, Vyāsa disposes of the Yoga system in only one sūtra (2-1-3)

Setting aside the Vedic claims of the Sāṅkhyas, Vyāsa then proceeds to show that the Tāṅkika systems, the Nyāya and Vaiśeṣika both, stand on the same level with them. Their claims to be regarded as Vedic are still poorer. Nyāya and Vaiśeṣika systems are attributed to Gaṇitama and Kanāda respectively. They believe that the Universe has originated out of atoms. Īśvara-God, whom unlike the Sāṅkhyas they accept, is only the efficient cause of the universe as a potter is of the jar. The human souls are many, all-pervading, etc. Final complete cessation of all pains is their ideal of absolution or Mokṣha. This doctrine is technically known as Ārambha-vāda, or A-sat-kārya-vāda. Coming into existence of a pot which had no existence in earth before its origination illustrates the case of the Universe coming into existence though it was not there in atoms.

With Jaimini, his own pupil, the author of Karma-mīmāṃsā, Vyāsa has not much to quarrel. Vyāsa in general accepts the line of reasoning established by Jaimini in his work. The only thing to which Vyāsa strongly objects is the sole predominance of Karma in the regulation of the Universe. Vyāsa believes Karma as one of the inherent eternal powers of God, who through the agency of Karma controls the Universe.

The system of Vyāsa is taught by him in the Brahman-sūtras. Vyāsa is the highest authority on the Vedas. To him is ascribed the division of the Veda, and the authorship of the eighteen Purāṇas including the Bhāgavata, the Mahā Bharata including the Geeta, the Vedānta or Brahma-Sūtras, and a commentary on the Pāṇjyala Yoga-sūtras. All Indian authorities recognize in him the incarnation of the knowledge of God. And to benefit the world he has rightly summarised the teachings of the Vedas in his Brahma-mīmāṃsā, removing all apparent mutual contradictions in the Vedas that may arise through the aberrant genius of several thinkers, demolishing the claims of the Sāṅkhyas and other orthodox systems to be regarded as Vedic, exposing the baselessness of the unorthodox systems like Buddhism and Jainism even from the standpoint of pure reason, and laying down a series of authoritative sūtras, which might prove difficult to a fairer māyāvādin commentator to reconcile with his theory of Māyā, except through the aid of fallacious reasoning, or blinking one's eyes to the significance of the whole body of the revealed Scriptures.

Though we say Buddhism has left the land of its birth, it is not the whole truth, for even at present it is to be found in a disguised form. The theory of Mâyâ in its proper light is a mild edition of Buddhist doctrine. Its ultimate significance is very similar to Buddhism. This theory¹ comes very near to the Buddhist doctrine of void or Sunya-Vâda. The whole theory² appears to have been propounded in a queer vein of melancholy. Though this system boasts as thoroughly Vedic, the absolute eternal truths of the Vedas in their proper light are conspicuous by their very absence. All³ seems distorted and twisted. Hence it is that the claim of this theory of Mâyâ to be regarded as Vedic is vehemently criticised by all the latter doctors⁴ of Vedânta. Some western scholars also admit that Sankara tenets are nowhere to be found in the Vedânta sūtras. To such a system it is but natural that Vallabhâchârya should be strongly opposed.

When Vallabha was born, this anti-theistic⁵ system was very prevalent, as it is even to-day through the general ignorance of the people. In spite of Rāmānuja, Madhva, and others, Sankara seemed to carry everything before him on account of the unrivalled charm of his language. The whole body of the Vedânta sūtras has been poisoned to the very core by the so called theory of Mâyâ. The pure Brahma Vâda of the ancient Vedic sages was covered up by this new doctrine, having its origin in Buddhism. It was Vallabha who tried and succeeded in showing the baselessness of Mâyâ-Vâda in the Vedânta sūtras, and establishing the pure Brahma-Vâda of the Vedic seers by a thoroughly consistent interpretation of the Brahma-mīmāṃsā. The Vedic doctrine of Vallabha is known as Siddhādvaita Brahma-Vâda. This doctrine is

1 The universe, the soul, and Isvara-acting-God are all creatures of ignorance. They do not really exist. The supreme Brahman which they are pleased to term 'really existing' is devoid of all attributes. It is not intelligent, but intelligence itself. See Sankara Bhāṣya 2-1-13.

2 आनन्दमयप्रज्ञाणि दुःखान्तिस्वरूपेण नाम नश्यन्त्यकृतो महादुःखसंस्कारस्य प्राबल्यमेव ममयतीति दिक् । Anu.—Bhāṣya Prākāśa.

3 See Sankara Bhāṣya on the आनन्दमयाधिकरण, the वदराधिकरण, the first pada of the second chapter, the third and the fourth padas of the fourth chapter of the Brahma-mīmāṃsā.

4 Rāmānuja, Madhva, Bhaskara, Prakāśha, Nimbarka, Bhakṣhu and Vallabha.

5 See Dr. Thibaut's Introduction to Vedānta Sūtras, Vol. I.

6 ईश्वरस्य ईश्वरत्व × × × न मरणादपि etc. See Sankara Bhāṣya on 2—1-14 Brahma Sūtras.

the natural outcome of the four¹ Prasthānas. Vallabha² has written on all these with a view to show that they unanimously teach one and the same thing. Similar attempts before and after Vallabha were made by Sankara, Bhāskara, Rāmānuja, Madhva, Srikantha and Bhikṣu. It will be found by any thoughtful and unbiassed student of comparative philosophy that these systems are not the outcome of a natural and consistent interpretation. With regard to Sankara's system something has been said before, and what remains will be told side by side with the principles of Vallabha system, in order that the two systems may be distinctly grasped and their arguments weighed.

Rāmānuja and Srikantha are both Viśiṣṭādvaita-Vādins³. One is a Vaiṣṇava, and the other is a Śaiva. It deserves to be remarked that this Śaiva system is altogether different from the Śāukara system. According to Sankara, Brāhmā, Viṣṇu and Śiva are mere creatures of non-science, and are as unreal as the objects seen in a dream. But to Srikantha, Śiva is the real supreme deity, as Viṣṇu is to Rāmānuja, Madhva, or Nimbarka, or Pinushottama to Vallabha. Bhāskara and Nimbarka are both Dvaitādvaita⁴ philosophers. To the first-named scholar duality is due to the real limiting adjunct, while non-duality is real, to the second non-duality is *anupādika*, due to the limiting adjunct, while duality is real. Madhva is a dualistic philosopher, but Vallabha looks upon him also as a partially dualistic and partially non-dualistic one. The theory of Bhikṣu is styled as Avibhigādādvaita. This theory is the outcome of the mixture of Sāṅkhya, Yoga, and Vedānta.

In Pinushottama's Prakāśa on the Anu Bhāṣya all these systems are shown to have done poor justice to the four Prasthānas. The comparison of all the Bhāṣya's shows that the interpretation which Vallabhacharya has put on the Vedānta sūtras is the oldest, the truest, and the best, and that the remaining systems, orthodox or opposite, have caught but partial glimpses of the eternal light of truth. The correctness of this remark will, we are sure, be brought home to every unbiassed reader and thinker.

1. Vedas, Geyā, Brāhma sūtras, and Bhāṣya.

2. गालचीनायक, गीतागोपाध्यायक, भणुनाथ and सुबोधिन.

3. They accept non-duality, but with some reserve, that is qualified non-duality.

4. Those who partially accept duality and non-duality as well.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે.
૨. જગત્, જીવ, અત્યાંતી, અક્ષર ક્ષત્રાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેયો અહન્તામમતામક સસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ અણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાશ્યપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની મેવા એ જ અશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુત્વ સ્વધર્મ કૃષ્ણમેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

વિનામૂલ્ય વિત્તીર્ણ.

“ પુષ્ટિહિનપીઠપલેહરી ”.

છપાય છે ! દુનંતની આખે બહાર પડે !!

-લગભગ ત્રણથી ચાર ફોર્મનું પુસ્તક છે, તે પછી

વૈષ્ણવોને તદ્દન મદ્યત !!

પોરબંદરનો અર્ધો આનો માત્ર મોડલો

જાહેરાતનો જલદી ફેલાવ—જાહેર ખમર આપનારાઓએ જલદી લખાણ મોકલી આપવું.
જાહેરનો છેવટના પૃષ્ઠોમાં જ મુકે.

૧ પેજના શ ૨, અર્ધોનો ૩ ૧ નાણા લખાણની સાથે જ મોકલવા કૃપા કરવી.
પુષ્ટિ અથવા પ્રચરક પંડ—૩ ૧-૮-૦ ને તે ઉપરાંત લગભગને ૬૬ તરફથી નીકળના તમામ
ફોનગ્રાફોમાં મુકે છે હિમાચ તથા પટોચ પછી મોકલવામાં આવે છે.

લખો—

મણિલાલ. એચ. ચૌકસી,

ઉમરેઠ.

પુષ્ટિભક્તિસુધાના આહકેને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્તાહિક સેવા કરવાની વિમલ જુદીથી
જ લખે છે, તેથી બીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપનામાં ફરજનો ખરચ બિનકુલ
પત્રો નથી, એ જણાવવા આનંદ થાય છે માસિકની જગ્યામાંથી વગેરે ખરચ ઘણી જ કરકમરથી
રક્ષામાં આવે છે, તેથી નોંધાવરમાંથી જે શર્ષ બચે તેમાંથી સાપ્તાહિક પ્રાચીન પ્રથો પ્રસિદ્ધ
લગભગ આવશે. વૈષ્ણવમાધ્યોએ આવાં માસિકના પોતે મદકે ચતુ લેખકો, એટલું જ નહિ
પણ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક શર્ષ તરફ ધેરવાતું ખાસ લક્ષમાં રાખવું લેખકો

पृ. ३ लु] श्रीकृष्णार्ज ५१३८, आयात

पुष्टिभक्तिसुधा.

— पृ. ११ श्रीकृष्णार्ज ४३५ [अ. ४]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुता श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तत्त्वैष आत्मा वृणुते तत्त्वं स्वाम् ॥ १ ॥
नारं वेदेन तपसा न दानेन न चैज्यया
शक्य एवंपिथो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां पथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंपिथोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च पुरतप ॥ ३ ॥

अर्जुन,

वाडीलाल नगीनदास शाह,

जी.जे., कोम्बेयजी, पकीय, हार्जि अर्जुन

नो. १३, ३१ २-०-०

१९८६ अ. २१, ३ ०-६-०

आवश्यक निवेदन.

- પુષ્ટિભક્તિમુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

આનુક્રમણિકા.

લેખકો:

૧	સામ્રદાયિક વાત્તચ	. . .	વે. શા સ મમલાય ગનુપનિગમ સાન્ની, M.A.
૨	હરિગણધર્માલકી	.	ગ ગ અલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૩	સામ્રદાયિક સંગ્રહમાહિત્ય	. . .	... વે શા. મ. મમલાય સાન્ની
૪	મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસ	..	ગ ગ અલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા; B.A.
૫	માર્ગસ્થપતિશુંપ	..	વે શા મ અલચંદ્ર મ બૂલજ સાન્ની
૬	મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મ-ઉક્તાઓ	..	Mr D , B A , LL B , Pleader, High Court
૭	મદ્યમંગલ પત્ર		ગ. ગ દિવસલાલ રામકૃષ્ણ પંડ્યા
૮	પદ્યગુણાલ સાન્ની	...	અલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B A
૯	વેનાસર		... ગ રા. વજવાલ સાન્ની
૧૦	આફોને સાવનવ નિવેદન		રા. પ્રદીપ
૧૧	Suddhādwaita Brahma-vēda	..	Mr. M. T. Telivala, B A

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोर्षाजनारुभाय नमः ॥

श्रीमद्गोस्वामिश्रीपुरुषोत्तमजीकृते

चलालपनचिध्वंसवादे

॥ भगवच्छृङ्गारविषयकशङ्कानिरासवाद् ॥

पादाटगुलीपमक्षीरनामिकाभूषणाञ्जनैः ।

मालदकृतं दारि मीन्य गतताः गटकाकलदकिताः ॥ १ ॥

मार्गेन्तः शाक्तनाभ्रान्ति कृत्वा वन्गन्ति वैष्णवैः ।

तादृशां जारजातानां भुग्धम गिटध्मे ॥ २ ॥

‘सहस्रर्षां पुरुषं मन्थेयं’ पुरुषं द १ ।

नागयणं इति श्रुत्योन्वाद्दर्शागितगम् च ॥ ३ ॥

मिदः पुमान्गिम्नद्वत् पुगणेपि दृश्यते ।

श्रीभागवतारादपादगण्डतादिषु ॥ ४ ॥

स एव वामुदेवायै माध्वात्पुरुष उच्यते ।

श्रीशायमिनस्मरं जगद् ब्रह्मपुःसम् ॥ ५ ॥

स एव वामुदेवाय पुरुषः प्राच्यते बुधैः ।

प्रकृतिस्पर्शगदित्यान्मातन्वाद्देभाटपि ॥ ६ ॥

इत्युक्तं नार्गमिहेऽयं म्मातन्वाद्गामिनः शिवः ।

जगत्काष्णनापन्नः शिवा मुनिपुद्गवाः ॥ ७ ॥

मा तन्म्यापि भर्तृदत्तित्तया हीनो निरर्थकः ।

यन्मृतमहितान्तःस्थैः पञ्चविशद्विगद्वैः ॥ ८ ॥

नास्यैः सर्वसम्भामु गत्तरथीनः स्मृतः शिवः ॥

अनिच्छतोऽपि यस्य श्रीगङ्गात्तु वयं कश्चित् ॥ ९ ॥

‘अनन्विन ते भगवन्नि’ त्यागो शत्रुपेक्षणम् ।

‘दमिर्हि निर्गुण’ इति नेर्गुम्यं च ह्येः स्फुटम् ॥ १० ॥

तन्माध्वात्पुरुषः कृष्णः परं वक्ष्ये च स स्फुटम् ।

‘परं वक्ष्ये परं धाम पवित्र परमं भवान् ।

आहुन्माध्वायः सर्वं देवपितृनाम्नथा ।

अमिनो देवयो ब्रह्म’ इति गीतासु दर्शनात् ॥ ११ ॥

तापनीयश्रुतिषु च तथात्वप्रतिपादनात् ।

तथा 'स वै नैव रेम' इतिकाण्वश्रुतावपि ॥ १२ ॥

स्वद्विधाकरणाज्जायापती स्वयमभूदिति ।

उक्तस्तस्य तथाभाव एवं माध्यन्दिनेऽपि च ॥ १३ ॥

पुराणे ब्रह्मवैवर्ते खण्डे श्रीकृष्णजन्मनः ।

गर्गेण नामकरण इदमेवोपबृंहितम् ॥ १४ ॥

वर्धते सा ब्रजे राधा शुक्ले चन्द्रकला यथा ॥

श्रीकृष्णतेजसोऽर्धेन सा च मूर्तिमती सती ॥ १५ ॥

एका मूर्तिर्द्विधा भूता भेदो वेद निरूपितः ॥

इय म्ना स पुमान् किं वा सा वासराता पुमानयम् ॥ १६ ॥

पिताद्वयस्य जगतो माता धातेति गीतया ।

पौराणैर्वचनैश्चान्यैरन्यत्राप्युपबृंहितम् ॥ १७ ॥

अतःकृष्णस्तथा तेनालङ्कृतिर्युज्यते द्विधा ।

किञ्च,

सत्कार्यवादिनां कार्य सत्सर्व कारणे स्थितम् ॥ १८ ॥

हेतुभिर्वहिर्गयानं भासते कच्छपाद्गगनम् ॥

'अहं सर्वस्य प्रभव' इत्युक्तः कारण हरिः ॥ १९ ॥

तदन्तःस्थद्वय तस्मात्तद्विदां रुचितो द्विधा ।

भूषणानि दृश्यत्कृष्णस्तेनैव गजते न च ॥ २० ॥

कृष्णे सर्वस्य सद्भावात् सर्वं शुद्धशरादिकम् ।

तत्र धार्यतया शङ्का स्वाध्यायस्येतिसूत्रतः ॥ २१ ॥

उपसंहारनियमाङ्गत्वेच्छाप्ररणादपि ।

अभिसन्धानपूर्वन्वात्क्रियाया नात्र संशयः ॥ २२ ॥

अतोऽलङ्कृतिर्गतात्येव युक्तति वृध्यताम् ।

किञ्च,

'वक्षस्यधिष्ठितशृः श्रीर्वशुः साक' मित्यतः ॥ २३ ॥

श्रीमादित्यं सदा तस्मादर्थनागीश्वरो यथा ॥

द्विगुणाभरणैः प्रज्यम्नद्वदत्रापि वृध्यताम् ॥ २४ ॥

किञ्चार्थकामधर्मेषु कृष्णेन श्रद्धितात्मना ।

उत्पुक्तं ज्ञाने गीत्य योगमायोदयं गतं ॥ २५ ॥

श्रीशुकैस्तत्र मन्तव्यं कामुकानुकृताविदम् ।
 कामुका यत्र सज्जन्ते धृत्वा तन्मुद्रिकादिकम् ॥ २६ ॥
 तिष्ठन्ति सर्वदा तद्वत्तदासक्तौ हरिस्तथा ।
 तदभूषण धारयन्ति प्रभृत्यान्नैव शङ्कते ॥ २७ ॥
 अपि चानुकृतस्तस्य चेतिसूत्रे विचारितम् ।
 सर्वस्यैवानुकारित्वं तथा तद्विषयश्रुतौ ॥ २८ ॥
 तेन ये कामुकास्तेपि तत्कृतेरनुकारकाः ।
 अतो न्यायविचारेपि तत्कृतिर्न विरुध्यते ॥ २९ ॥
 तथा रसविचारोपि शुद्ध्यगारे विष्णुर्देवतः ।
 रसश्च स्थायिभावात्मालम्बनद्वयसंस्थितः ॥ ३० ॥
 ' रसो वै स' इति श्रुत्या रसान्माप्नुच्यते तथा ।
 अभेदवादः श्रौतानां महतां स मतमन्तः ॥ ३१ ॥
 तदालम्बनताभावे स्वल्पप्रच्युतो भवन् ।
 रसत्वादेव हीयेत तस्मादुभयधारणम् ॥ ३२ ॥
 विद्वद्भिर्वाधिक ज्ञेयं रसत्वाभेदवादयोः ।
 आधिदैविकवाटोपि द्वैरूप्यादेव युज्यते ॥ ३३ ॥
 प्राक्तं मृष्टावितराभावात्तदुक्तं पूर्वमेव हि ।
 तेनावस्थाविशेषे या नायिकार्थानता स्वतः ॥ ३४ ॥
 विरुद्धधर्माधारत्वात्मा न म्रानन्त्यवाधिका ।
 पञ्चाध्याययुदितांतर्धर्मान्त्व तत्र बुध्यताम् ॥ ३५ ॥
 अतः प्रकृत्यसम्बन्धादवागका न कापि हि ।
 किञ्च प्रभुः प्रगल्भोपि यशोदोत्संगलालितः ॥ ३६ ॥
 तासां स्तनन्धयो भाति तेनाप्येव सुगोभनम् ।
 वार्धक्यलब्ध एकोयं बालः कन्येव रजितु ॥ ३७ ॥
 इति भावेन करणमपि नात्र विरुध्यते ।
 अतोत्र लोकशाम्बाभ्यां ये विद्वांसो बुभुत्सवः ॥ ३८ ॥
 ते विदित्वैवमितरान्बोधयन्तः सदुक्तिभिः ।
 खलानां वक्त्रविध्वंसं कुर्वन्त्वेतन्पथद्विषाम् ॥ ३९ ॥

॥ स्वामिन्यष्टकविषयकशङ्कानिरासवादः ॥

नन्वेवं यदि तर्हि स्वामिर्नास्तोत्रमष्टकम् ।
 तासां कुतः कृतं श्रीमत्प्रभुभिर्विद्वत्पुङ्गवैः ॥ १ ॥
 अत आचार्यवास्येषु तदभावाच्चदुर्नरम् ।
 तथात्वं तेन संपन्नैराधिक्यमपि युज्यते ॥ २ ॥
 अलंकृतिर्भगवतस्तत आगम्य तादृशी ।
 पूर्वं तु गुञ्जामुकुटश्रीगोपीचन्द्रनैः श्रुता ॥ ३ ॥
 अतः पाश्चात्यशाक्तत्वं वारितुं नैव शक्यते ।
 इति चेदुच्यते मूढ सम्पत्तिर्यदि शक्तिः ॥ ४ ॥
 तदा न ते भिक्षुकाः म्रुः सदा ये तामुपासते ।
 कदाचित्काचन श्रीः स्यात्तेषां तान्न त्यजेत्पुनः ॥ ५ ॥
 पूर्वं र्दानास्ततश्चाढ्यास्ततश्चात्यन्तदुःखिताः ।
 शाक्ताः महत्प्रशो दृष्ट्वा अधुनापि त्वदादिभिः ॥ ६ ॥
 एकविंशतिपर्यायैस्तामुपास्यापि यत्नतः ।
 न लेभे माधवाचार्यो भग्नामपि कपर्दिकाम् ॥ ७ ॥
 ततः प्रव्रजितो विद्यारण्यनामाय पर्यटन् ।
 तमसि म्बलितो दृष्ट्वा तां सुवर्णशिलां ततः ॥ ८ ॥
 क्रुद्धः शम्भु समारम्भे शक्ति सा गोचरा दृशोः ।
 भृत्वोच्च त्वज्जन्ममध्ये सम्पन्नैव हि दित्सिता ॥ ९ ॥
 विधेरतोऽधुना दृष्ट्वा त्विदं कस्याप्यदापयत् ।
 इति प्रसिद्धं तस्मात्सा भाग्यादेव न शक्तिः ॥ १० ॥
 अपत्यं द्रविणं दास्य हारा हर्म्य हया गजाः ।
 सुखानि स्वर्गमोक्षा च न दूरे हरिभक्तिः ॥ ११ ॥
 ईदृशैर्हरिर्वशादिवाक्यैर्गोपालमन्त्रतः ।
 सर्वं वाञ्छितससिद्धैस्तनन्त्रे कथनादपि ॥ १२ ॥
 सम्पत्तिः सर्ववाञ्छासिर्भक्त्या तद्वदुपासया ।
 भवतीति स्थिते शक्या शाक्तता नैव शक्तिरुम् ॥ १३ ॥
 'यत्कर्मभिर्यत्तपसा ज्ञानवैराग्यतश्च यत् ॥
 योगेन दानधर्मेण श्रेयोभिरितैरपि ॥ १४ ॥

सर्वं मद्भक्तियोगेन मद्भक्ता लभतेञ्जसा ।

स्वर्गापवर्गं मदाम कथञ्चिद्यदि वाञ्छति ॥ १५ ॥

न किञ्चित्साधनं धारा भस्त्या द्यौकान्तिनां मम ।

वाञ्छन्त्यपि मया दत्तं कैवल्यमपुनर्भवम् ' ॥ १६ ॥

एवमेकादशे विंशत्यां भगवतादिता ।

स्वभक्तिः कल्पतरुवद्भक्ताश्चाक्ता अनिलवः ॥ १७ ॥

'अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ' ॥ १८ ॥

'सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।

अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ' ॥ १९ ॥

इति गीतासु चार्तापि तादृशमच्युतात्मनाम् ।

भक्तिर्हरिश्च सम्पत्तिं ददति तेन सा तथा ॥ २० ॥

किञ्च प्रभाङ्गयाचार्यैर्गर्ह्यं कृतमित्यपि ।

ममिदं सर्वलोकेषु ततस्तेनैव सा स्फुटा ॥ २१ ॥

अतः पूर्वं तथैवेच्छा पश्चादेवमलक्रिया ।

ततः पूर्वं तथा पश्चादेवं तन्मात्रं दुष्यति ॥ २२ ॥

एवं निवृत्ते आकृते स्तोत्रं च न ततो यतः ।

गुरुत्वमेतन्मार्गस्य तास्वेव प्रतिपादितम् ॥ २३ ॥

'कौण्डिन्यो गोपिकाः प्रोक्ता गुरवः साधनं च तत् ' ।

इति सन्यासनिर्णीतो सुवाधिन्यामपि स्फुटम् ॥ २४ ॥

तच्च मार्गप्रकटनान्न तु तस्योपदेशनात् ।

एवमेकादशस्कन्धद्वादशाध्यायवास्यतः ॥ २५ ॥

एव तत्र यतः सर्वसाधनानां निषेधनम् ।

कृत्वा ततश्च सत्सद्भात्स्वामिसुत्तवा तदग्रिमं ॥ २६ ॥

केवलेन हि भावेन सिद्धानां स्वाप्तिमञ्जसा ।

उक्तं भावस्य परमा काष्ठा तास्वेव दर्शिता ॥ २७ ॥

ततस्तर्नैव भावेन प्रपत्तिमुपदिष्टवान् ।

अतः प्रणव्यन्ता एव हरिरेवोपदेशकः ॥ २८ ॥

एवमत्रापि बोध्यं तत्तत्स्वरूपविचारकैः ।

अतः पराक्षवादेन स्तोत्रं त्स्वीयमित्यापि ॥ २९ ॥

किञ्च,

पुराणं ब्रह्मवैवर्ते ग्वण्डे श्रीकृष्णजन्मनः ।

रुक्मिण्युपयमे जाते पृष्टेन श्रीयशोदया ॥ ३० ॥

भक्त्यात्मकं च यज्ज्ञानं तुभ्य राधा प्रदाम्यति ।

नन्दाय दत्तं यज्ज्ञानं न च तुभ्यं प्रदास्याति ॥ ३१ ॥

एवमुक्तं भगवता श्रीयशोदां प्रति स्वयत् ।

स्वामिभ्या उपदेष्टृत्वं तदग्रे दृश्यतेपि च ॥ ३२ ॥

‘यस्य देवे पराभक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ।

तस्यैते कथिताद्वर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः’ ॥ ३३ ॥

श्वेताश्वतरशाखायां मन्त्रोपनिषदि श्रुतिः ।

एषा प्रगीयते सर्वैरतः स्तोत्रं ततो मतम् ॥ ३४ ॥

किञ्च,

शक्तिसमर्गमात्रेण न शाक्तत्वमिति स्फुटम् ।

पञ्चायतनप्रजायां विभूतौ तन्निवेशनात् ॥ ३५ ॥

यदि सा देवता मुख्या इतरे च विभूतिषु ।

नदा तथान्व तन्नात्र तस्मादपि न तत्तथा ॥ ३६ ॥

अतस्तासां गुरुन्वे वा शक्तित्वे वा न दूषणम् ।

मार्गस्पतिं बुधैर्ज्ञेयं श्रीमदाचार्यसंश्रितैः ॥ ३७ ॥

॥ सरस्वतीस्थापनविषयकशङ्कानिरासवादः ॥

नन्वेव चेत् सरस्वत्याः स्थापनं किं निवन्धनम् ।

तेनान्याश्रयदोषश्च कथं नेत्यपि कथ्यताम् ॥ १ ॥

न च तस्या विभूतिन्वान्न दोष इति साम्प्रतम् ॥

गौर्यादावपि तत्रोल्यानत्प्रजाप्यापत्तदा ॥ २ ॥

१ एतेन श्रीगोपिमाना श्रील्लाट्टरुवमनर्गकुर्वन्नां बहिर्मुखधर्मशास्त्रमार्गः श्रीमदाचार्यैकप्रसिद्धिशुद्धपुष्टिमात्रेण त्रिष्णुस्वामिपरम्परामारोपयन्तं ध्या स्वभागानाभिजा सर्वत्रैव मुनरा निरस्ता वैदितव्या ॥

पातिव्रत्यव्रती किञ्च पात्र उत्तरखण्डके ।
 गोविन्दं परमानन्दं माधव मधुसूदनम् ॥ ३ ॥
 हित्वा नान्यं विजानीति पातिव्रत्यव्रतः स च ।
 इत्युक्तलक्षणः सिद्धः स चेदन्य कथंचन ॥ ४ ॥
 भजेद् व्रतात्स्यार्थीयेत नो चेद्वास्य वृथा भवेत् ॥
 न चैवं सति यज्ञादेर्निवृत्तिरिति शक्यताम् ॥ ५ ॥
 'यज्ञो वै विष्णु' रित्येतच्छ्रुत्या तस्याच्युतात्मता ।
 बोधिता तत्र ये देवास्ते चाङ्गत्वेन संस्मृताः ॥ ६ ॥
 'अग्निमुख' त इत्यादि श्रीभागवतवाक्यतः ॥
 यजिश्च देवप्रजाया स्मृतस्तेन तदिज्यया ॥ ७ ॥
 द्वारेण भगवानेव प्रज्यतेऽतो न दूषणम् ॥
 तत्रान्तः स न दृष्टान्तो वक्तुमन्यत्र शक्यते ॥ ८ ॥
 किञ्च मुख्यतया पूज्या तेन नात्र विभूतिना ।
 अतोऽन्याश्रयदोषस्य दुर्वर्गत्वाच्च साध्विदम् ॥ ९ ॥
 सा च स्रजतः शक्तिरेव किञ्च दीपा नवैव हि ।
 तस्या आगविके पैष्टा नवरात्रेण ते समाः ॥ १० ॥
 रुद्रयामलसम्प्राक्त तस्मिन्काले तदर्चनम् ।
 'मूलेनावाहयद्देवी श्रवणेन विमर्जयेत्' ॥ ११ ॥
 इतिज्ञानयादृतस्तस्याः स्थापन तन्निबन्धनम् ।
 किञ्च, 'सर्वे शाक्ता द्विजा जान्या न जैरा न च वैष्णवाः ॥ १२ ॥
 यस्मादुपासते नित्यं गायत्री वेदमानरम्' ॥
 गायत्रीकल्प एवं हि विश्वामित्रो द्विजान जगौ ॥ १३ ॥
 गायत्र्युपासया शाक्ता ततोऽत्रापि तथैयताम् ।
 इति चेदुच्यते वाक्यं गायत्रीकल्पसम्भवम् ॥ १४ ॥
 गायत्र्युपासने वक्ति शाक्तत्वं न तु वै तथा ।
 हंसरूपासने तत्त्वं तदर्थस्तु हरिःस्वयम् ॥ १५ ॥
 'न भर्गो नापि सविते'ति प्रहस्ने प्रपञ्चितम् ॥
 उपदेशविचारेपि वाक्यमेतद्विचारितम् ॥ १६ ॥

मया तदेतदभय ताभ्यां बोध्यं वृषुत्सुभिः ।

अतो न तेन तन्नापि मरस्वत्याश्च-प्रजनात् ॥ १७ ॥

तथाहि सा ब्राह्मणानामाजीव्या निधिभावतः ।

‘विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगामे’त्यत्र तच्छ्रुतेः ॥ १८ ॥

आजीव्यैकतरं भावं यस्त्वन्यमुपधावति ।

तत्तस्माद्विन्दते क्षेमं जाग नार्यसती यथा ॥ १९ ॥

यतेन ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः ।

इत्यादिभिर्निजाजीव्यप्रजा भगवतोदिता । २० ॥

किञ्च ‘प्रचोदिता येन पुरे’तिशुकवाच्यतः ॥

‘वेदो नागयणः साक्षात् स्वयम्भू’रित्यतोऽपि च ॥ २१ ॥

भगवल्लक्षणा तस्मादभिन्नेत्यवगम्यते ।

एव सति यथा योगोऽद्वैतश्चेदमपि स्फुटम् ॥ २२ ॥

नर्देवन नटाक्षम तत्काल तत्प्रिय च तत् ।

तत्कर्तृषु नटीयन्त्यटार्ह्यैवेति बुध्यताम् ॥ २३ ॥

किञ्च काम्पायर्ना यद्वद्भगवत्प्रापिका तथा ॥

ण्प्रापानि न दोषस्य लेप्रोप्यत्रैव्यलं गिरा ॥ २४ ॥

इतिश्रीवल्लभाचार्यचरणाञ्जप्रसादतः ।

शङ्काः शाक्तत्रयिषया यान्ताः सर्वा निगृह्यताः ॥ २५ ॥

इतिश्रीवल्लभाचार्यचरणाम्बुजचिन्तया ॥

ग्वलालपनविध्वंसं कृतवान्पुरुषोत्तमः ॥ २७ ॥

इतिश्रीपीताम्बरतनुजश्रीपुरुषोत्तमकृतं भगवच्छृङ्गाश्विपयकं

स्वामिन्यष्टकाविषयकं सरस्वतीस्थापनविषयकं

शङ्कानिराकरणं सम्पूर्णम् ॥

॥ શ્રીહરિરાયજીકૃતાષ્ટપદી ॥

(૧૩)

(નદરાગેણ ગીયતે.)

હિન્દોલે દરિરિદ્ધ સસિ વિલસતિ ॥

રાધિકયા સરુલાધિકયા મદ્ધ વિવિધપ્રકૃતિસહિતો વહુ વિહમતિ ॥ ૧ ॥

નવજલદે ચપલાસહિતે મુહુરતિધીરં ગર્જતિ ॥

મૃદુકુસુમોપમવિન્દુગણાનભિતોઽભિરતો પરિવર્પતિ ॥ ૨ ॥

વિવિધવર્ણવમનાભૂપિતપુવતીનિકરં મૃદુ ગાયતિ ॥

મુહુરનુપદમથ મુદ્રિતનયનં નિજપતિરૂપં ધ્યાયતિ ॥ ૩ ॥

ત્રિવિધકુસુમમકરન્દગન્ધમોદિતમધુષં સસિ વિચરતિ ॥

યમુનોપવનસતતસેવનપરને સુરજો નનુ વિકિરતિ ॥ ૪ ॥

રમણીયદનવિધૃદયમોદિતનયનકુમુદયુગલે વિકચીયતિ ॥

સુન્દરતાસરસીરસમજ્જનસજલતરે મુહુન્દયતિ ॥ ૫ ॥

વિરચિતસુકૃતે ગોપીનિકેઽનુપમમુલં સસિ વિન્દતિ ॥

નિજનાથે કરુણકદશા મુહુન્ચિરતર પ્રતિભિન્દતિ ॥ ૬ ॥

પ્રતાદશમત્પ્રભુર્લાલામથ ચિત્તમિદં વિચિચીપતિ ॥

વિપયદોષમતિષોપનિહિતકુમતિં ક્ષણતો વિજિનીપતિ ॥ ૭ ॥

શ્રીવલ્લભપદકમલયુગલપતિતે ટીને વસ કલ્પતિ ॥

દરિદાસેઽશ્વિલવિરચિતહાસે નિરઢવશેન ચ જલ્પતિ ॥ ૮ ॥

સાપ્રદાયિક સંસ્કૃતસાહિત્ય.

'પુષ્ટિભક્તિસુધા' ના આ અઠ્ઠથી પ્રથમ એક કોર્મ કેવળ સંસ્કૃત છે. બાકી બુદ્ધિ કરવામાં શકારો, તે બાળી વિદ્યાન વૈષ્ણવનું પ્રસન્ન થશે એમ આગા મળવામાં આવે છે. વધી માસિકના ૧૪ રૂપિયાથી આજે ૫૦ રૂપિયા સંસ્કૃતસાહિત્યના સંસ્કૃત નહિ જાણીતરના વૈષ્ણવોને વાચવાનું બનીતું આપ મને તો તેમને દર્શાવિત આપણે આજે તેથી ૨૪ પૃષ્ઠ તો પૂર્વેત સાપ્રદાયિક ગુર્જર ભક્તિમાં જ રહેલો, અને અર્ધ ૮ પૃષ્ઠ ઉપરથી સંસ્કૃત સાહિત્યનાં મેદાને આ માસિકનું કદ પણ એક કોર્મ વધીને એકઠું થાર કોર્મ થશે.

આ યોગના અમે એવા ઉદ્દેશથી કરી છે કે સપ્રદાયમાં હોતા હોતા અર્થો અટલા બધા છે કે જેનું સ્વતંત્ર રીતે મુદ્રણ ન થઈ શકે, તેવા અર્થોના જે સમૂહ શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિષદના મુક્તકાવયમાં છે તેનું યથાગતિ મુદ્રણ 'પુષ્ટિભક્તિસુધા' દ્વારા જ બની શકે. આ યોગનામાં પ્રથમ સાદાપદ્યન તરીકે ૩ ૧૦૧) ભરચા ભગવદ્દર્મપગથણ વૈષ્ણવ રા જેડીસનદાસ કસતદાએ કર્યું છે, તેથી તેમને અતઃકલ્પપૂર્વક થનાર આપીએ છીએ. અન્ય વૈષ્ણવોને આ પ્રકારે સંસ્કૃત સાહિત્ય મુદ્રણ કરાવવાની શુભેચ્છા જે પ્રમુદ્ધપાથી થતી હોય તો તેઓએ રા પ્રકાશક સહ પત્રવ્યવહાર કરવો નિર્ણય થયેથી તે તે પ્રસ્તુત આ જ માસિકમાં તેમના ઉત્તેજનથી પ્રકટ થશે. કમરા આ સંસ્કૃત થયેલું ભાષાતર પણ ગુર્જર ભાષામાં આપવામાં આવશે.

આ અઠ્ઠના પ્રથમ કોર્મમાં શ્રીપુરોષોત્તમજીના વાઙ્મય પ્રકટ કર્યો છે. પલ્લાલપત્રવિધ્વંસવાદ નામના સાપ્રદાયિક વાઙ્મયમાં ભગવદ્દષ્ટાંતરવિષયકગદ્યાનિરાસવાદ, સ્વામિનીસ્તોત્રાવિ, પયકશક્કાનિરાસવાદ, અને સરસ્વતીસ્થાપનાવિષયકગદ્યાનિરાસવાદ એમ નવું અનાન્તર

તારી દરસામાં આવે તો શ્રીગોકુળનાથજીના સમમનું જનુ સાર જ્ઞાન થઈ શકે એમ છે એ દર્શવ્ય શ્રીગોકુળનાથજીના આધુનિક વંશુવેળુ છે. શ્રીગોકુળેશના મન્યો, શ્રીકવ્યાશુભદ્રજીના મયો, અને અન્ય વંશુજી મદાનુભાવીઓના સરકુન તથા પ્રાદુન ગદ્ય તથા પદ્ય મયો પ્રસિદ્ધ દરસાનું એઓને શિર છે. ગ. નાનુભાઈ નાગપ્પાસ ગાંધી, એમ એ, એવ એન.બી. શ્રીગોકુળનાથજીના જ અનુયાયી છે, અને શ્રીગોકુળનાથજીની જ કૃપાથી સાંપ્રદાયિક મથકમાં પણ એમનો પ્રવેશ પ્રશસનીય થયો છે, તેથી આ દર્શના નેતા થઈને સર્વ મન્યો ઉપવંશ કરીને એ સર્વ પ્રસિદ્ધ દરસાનો મનન પ્રયાગ એમજે આમ્યો લેદરજે

શ્રીગોકુળનાથજી મેયસ્વરૂપ શ્રીગોકુળનાથ (શ્રીકૃષ્ણ) છે. એ સ્વરૂપને 'શ્રીગોવર્ધનનાથજી' પણ કહે છે પ્રચલિત નિદર્શનાથક શ્રીગોવર્ધનનાથજીના (શ્રીનાથજીના) સ્વરૂપમાં વામ ભુગ ઉગી છે, ત્યારે આ શ્રીગોવર્ધનનાથજીના (શ્રીગોકુળનાથજીના) સ્વરૂપમાં દક્ષિણ ભુગ ઉગી છે, તે ઉપરથી એમ સૂચના થાય છે કે પ્રભુએ દક્ષિણ શ્રીકૃષ્ણને પણ કવિત્વ ગોવર્ધન પર્વત પારણ ક્યોં ક્યો, કેવલ વામ શ્રીકૃષ્ણે જ નદિ આ સ્વરૂપ શ્રીમદ્વાર્ધજીને પોતાના શશુર તરફથી પ્રાપ્ત થયું હતું. શ્રીગોકુળનાથજીનું ચતુર્થ ગ્રંથ કહેવાય છે એ માનીતા દામના નિનકાપિત શ્રીકૃષ્ણના તાલક થોડા વખત ઉપરજ નિયતીનામાં પપાયાં એઓશ્રીનું ભગવાનનાથપ્રથમ વેળુઓ અઘાપિ રહે છે એઓશ્રી આપય હોતાથી એઓશ્રીની ગાંધે આપના અનિપ્રસિદ્ધ મિત્રકીનન્દનનાથજીના પુત્ર 'શ્રીવદ્ધસાચાર્યજી' વેળાયા એમ કિત્વની આવે છે એ કિત્વની સત્ય હોય તાન હોય, પરંતુ જે ગોવર્ધામી બાહ એ ચતુર્થ ગ્રંથના નિનકાપિત થાય તેઓશ્રીએ લક્ષમાં રાખવું પડશે કે પોને 'શ્રીહરોષિણીવાર્ધ'ની ગાંધે મિત્રજ છે, શ્રીકૃષ્ણશ્રીનીજીને મુલામ્ય રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરીને, શ્રીનાગરી દેવીની ઉપામનારૂપ અન્યાયગથી તો અત્યંત બિન શુદ્ધપ્રતિભક્તિમાર્ગ તેમજે પ્રસન્નાવો પડશે શ્રીગોકુળનાથજીની પ્રચલિત પ્રમાણે આચરિને શ્રીગોકુળેમને પ્રસન્ન રાખવાનું મદન દર્શવ્ય કરીને જ કૃતૃત્વ થયું પડશે

શ્રીગોકુળનાથજીને કેટલાક શિષ્ટ વેળુઓ પ્રામદાપ્રભુજીના અપરાધનાર માને છે, એ ઉપરથી એઓશ્રીના સ્વરૂપનું જિજ્ઞાસ આપજીને કારકે અરો થઈ શકે એમ છે 'તાન નજો પ્રતિબિંબ' એ શ્રીગોપાલજીમહજીનું રચન એ વાર્તાની આધી પડે છે ને શિષ્ટ વેળુઓ એમ પણ માને છે કે આ શ્રીગોપાલજીમહજીના વચન ઉપરથી એમ સૂચન થાય છે કે આ શ્રીનાથજીના શ્રીગુમાદજીની કૃતિ છે, અને શ્રીગુમાદજી શ્રીગોકુળનાથજીને (જેમનું અન્ય નામ શ્રીરામ છે) સપિતૃચળનું પ્રતિબિંબ માને છે, તેથી શ્રીગોકુળનાથજી શ્રીમદાપ્રભુજીના અપરાધનાર છે એમ મૂલન થાય છે એક વેળુ સદ્ગદ્ય તો શ્રીનાથજીના શ્રીગુમાદજીની કૃતિ છે એમ મિદ્દ કરાને અન્ય ઉપપતિ પણ આપે છે જેથી રીને શ્રીમાદાનના કર્તા ભગવાન હોતાથી શ્રીગોવિદ્યાનું નામ નથી લેના, તેમ શ્રીગુમાદજી આ મન્યના કર્તા પોને હોતાથી અપનીનું નામ અપ પગિવામાં જનુવના નથી

પરંતુ શ્રીગોકુળેમને શ્રીમદ્વપમાચાર્યજીના અપરાધનાર માનતા, અને આ શ્રીનાથજીના શ્રીગુમાદજીની કૃતિ માની એ ઉમરે મર મને નોજનું વિષયનીર લાગતા નથી, એકદુ જ નદિ પણ વસ્તુચિત્રિથી કારકે વિપરીત ગણે છે. આ સર્વનું મૂલ 'તાન નજો પ્રતિબિંબ' એ શ્રીગોપાલજીમહજીનું વચન છે, એનો અર્થ 'શ્રીગોકુળનાથ અપિતા શ્રીગુમાદજીના જ પ્રતિબિંબ છે' એમ થાય છે શ્રીગોકુળનાથજીના આચાર અને ચિતાર પ્રાણ એઓશ્રીના પિતા શ્રીગુમાદજીને મરના આપતા હતા શ્રીગુમાદજીના અને શ્રીગોકુળેમના ઉમરના દર્શન વારવાર શ્રીગોપાલજીમહજીને થયા હતા, તેથી મળીય હદ શ્રીગુમાદજીના અન્યરૂપ આ શ્રીરામાચાર્યના મથકમાં શ્રીગોપાલજીમહજી

૧. મહેવકીનન્દનજી સમજાવેલ નિવેદ કરે છે. અને તેમાં બિનથી કહે છે શ્રીગોકુળનાથજીના વેળુઓ દરસાર નિવેદનો જ માગ્રહ આદર કરે છે, તેથી ચતુર્થ ગાંધીના નિવેદાપિત વામાં શ્રીરામીવન્દનજીના પુત્ર પૂર્વ નિવેદનો પણ ત્યાજ કરી પડશે

પિતાપુત્રની તુલ્યતાનું કથન કરે એ નૈસર્ગિક અને ઉપપન્ન છે. શ્રીમદ્દા પ્રભુજીની સર્વવ્યાપિની વિચારગ્રેષ્ઠી તો શ્રીગોકુલેશના અથમા ઉપસપ્થ થતી નથી. શ્રીગોકુલનાથજીનું અન્ય નામ 'શ્રીવલ્લભ' હતું, તેથી શ્રીગોકુલેશને શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના અપરાવતાર માનવામાં આવના હોય એમ લાગે છે, પરંતુ દક્ષિણાત્મેમાં અને વિશેષે જીને મહારાત્રેમાં અઘાપિ પણ પિતાનું નામ પુત્રને ધરવામાં આવે છે, તેટલા માત્રથી પૈત્રને પિતામહના અપરાવતાર માનવા એ અદ્વાતું કષ્ટ લાગે છે.

વલી અથમા શ્રીગુસાઇજીના પત્નીનું નામ નથી, તો શ્રીમદ્દા પ્રભુજીના વહુજીનું અને શ્રીગોપી નાથજીના વહુજીનું નામ પણ ત્યા ક્યા છે? ધર્મપત્નીના નામના અભાવમાત્રથી કેવલ શ્રીગુસાઇજીને અન્યકર્તા માનના એ અયોગ્ય લાગે છે. અન્ય નરક દષ્ટિ કરતાં એમ જ લાગે છે કે એ શ્રીગોપાલદાસજી જ કવન છે, અને તે તેઓની તરફ તેમની નિરનિશય ભક્તિનું જ પરિણામ છે. શ્રીવલ્લભાખ્યાન શ્રીગોપાલદાસજીની કૃતિ છે, તેની ના કહીને શ્રીગુસાઇજીની કૃતિ કહેવામાં શો લાભ દશે તે મને તો સમજતું નથી.

શ્રીગોપાલદાસજી તો મૂક હતા અને તેવી તેમનું કર્તૃત્વ ઘટતું નથી એમ શકા કરવામાં આવે તો તેનો પરિહાર અતીવ સરલ છે. શ્રીગુસાઇજીના ભક્તિપ્રભાવથી અથવા નૈસર્ગિક જ પ્રભુત્વથી પ્રપન્ન શ્રીગોપાલદાસજીનો મૂકભાવ નિષ્પત્ત થઈ ગયો હતો એ તો સર્વમાન્ય ઐતિહ્ય છે. શ્રીગુસાઇજીની પ્રેરણા વિના શ્રીગોપાલદાસજીનું નવાખ્યાનકર્તૃત્વ સભવતું નથી, તેથી જ શ્રીગુસાઇજીની પ્રેરણાથી શ્રીગોપાલદાસે નવાખ્યાનગાન કર્યું તે શ્રીગુસાઇજીની જ કૃતિ નવાખ્યાન છે એમ મતબ્બ હોય તો તે પક્ષ મને પણ અસમ્મત નથી, કારણ કે ભગવતપ્રેરણા વિના જ સ્વસામર્થ્યથી તો જીવ કાઇ પણ કરી શકતો જ નથી. સર્વ જીવના સર્વ દાર્પ લગતપ્રેરણાથી જ થાય છે. ભગવતપ્રેરણા તો સર્વ દાર્પમાં પરમસાધારણ કારણ છે, અર્થાત્ શ્રીમદ્દિગ્દૃલેશ્વરપ્રભુગણ્યસ્વરૂપ ભગવાનના કૃપાનિશયથી શ્રીગોપાલદાસજીનો મૂકભાવ નિષ્પત્ત થયો ત્યારે તત્સ્વરૂપમાં તેમની સહજ આસક્તિ થઈ, અને તે આસક્તિના પ્રભાવે ભગવતપ્રેરણાથી શ્રીગોપાલદાસજી નવાખ્યાનગાન કર્યું. ભક્તાર્ત મહિમત્વ પણ ભગવાનના અપ્રમેય માહાત્મ્યનું જ અમ્મ હોવાથી ભક્તિમાર્ગમાં ભૂખણ છે. શ્રીમત્પ્રભુચરણસ્વરૂપના ગુણગાનથી સર્વાત્મભાવત નિગેધ એ જ પુષ્ટિભક્તિનું સર્વસ્પૃહણીય ફલ છે.

વલી ૮૪ વૈષ્ણવોની વાર્તા તથા ૨૫૨ વૈષ્ણવોની વાર્તાઓ સંગૃહીત જીને શ્રીગોકુલનાથજીએ પ્રકટ કરી છે, અને જો કે વિજયારૂપ એમખાનનું અસમૃત્ પાન કરનારાઓને હરને એની અનેકશ પુનરાવૃત્તિ થવાને લીધે એ વાર્તાઓના મૂલત્વરૂપની અનિષ્ટ વિકૃતિ થઈ ગઈ છે, તથાપિ તેથી મૂલ વાર્તા સગ્રાહકનો એમાં કદાં પણ દોષ નથી. એ વાર્તાઓ જો કે સંપૂર્ણ નથી, તેમ જ શ્રી મહાપ્રભુજીના અને શ્રીગુસાઇજીના સર્વ સિષ્યોનું વર્ણન પણ કરતી નથી, તથાપિ જો વાર્તાઓ એઓથીએ કરી છે, તેમાંથી આતુર્વવાન સિધિદરે યોજીત અનિષ્ટ ભાગને સદૃશ દષ્ટિથી દૂર કરીએ તો એમાંથી જ શ્રીમદ્દા પ્રભુજી અને શ્રીગુસાઇજીના સમયના વૈષ્ણવો કેવા દદાન્તરૂપ હતા તે આપણે સહજ જાણી શકીએ એમ છે. ૮૪ વૈષ્ણવ અને ૨૫૨ વૈષ્ણવની વાર્તાના અજ્ઞાનથી અયોગ્ય ઉપદાસ કરનારા સગજનો આ ઉપર ધ્યાન રાખીને અને સાત્ત્વિક છુદ્ધિથી વિચાર કરો તો નિશ્ચય થશે કે તેમનો ઉપદાસ અતીવ અનુચિત અને અસ્થાને છે. ૮૪ અને ૨૫૨ વૈષ્ણવોની વાર્તા અંડના પણ વૈષ્ણવોની પ્રાચીન પ્રણાલિશઠ દર્શન આપણને કરાવે છે.

મગની ૮૪ બેઠકોનો નિર્ણય પણ શ્રીગોકુલેજી જ કર્યો છે. આ ઉપરાંત જીવોનું વ્યાખ્યાન કરવાને ગુજરાતમાં પણ એઓથી પધાર્યા હતા. જેક દક્ષિણસુધી પોને પધાર્યા હતા, પરંતુ ત્યાના બેઠકો જડ અને ગુજરાતના લોકો જેટલા કોમલ સગ્ગ અને આદર્શ અન્તઃરણના નહિ હોવાથી ત્યાંથી પોતે પાછા ફર્યા લાગે છે. દક્ષિણાત્મેને વાતને એઓથીએ પ્રયોગ્યે 'બેસા' શબ્દ આને અનુમોદન આપે છે.

શ્રીહરિરાયચરણપ્રકટિતો ॥ માર્ગસ્વરૂપનિર્ણયઃ ॥

ભાવો વિવાહિતો નાર્યાં યથા સ્વપુરુષે ભવેત્ ॥

તથા મમ પતિઃ કૃષ્ણ ઇતિ સમ્બન્ધતોત્ર હિ ॥ ૫ ॥

શ્લોકાર્થ — વિવાહથી સ્ત્રીનો ભાવ જેમ પોતાના પતિના થાય છે, તેમ અન્ય બ્રહ્મસંબંધથી મારા પતિ શ્રીકૃષ્ણ જ છે, એ પ્રકારનો ભાવ નિત્ય થય છે, એ શ્લોકાર્થ થયો.

ભાવાર્થ — મર્ત્યલે ચરણ યથા એ પચ્ચોટ્ટીમા શ્રીમદ્વાચના વાક્યાનુસાર બ્રહ્મસંબંધાનંતર ભગવાન મારા પતિ છે, ગ્રામી છે, સેત્રી છે, મારા સર્વસ્વરૂપ છે, એ પ્રમાણે પતિવ્રતા સ્ત્રીને જેમ અપતિને વિષે વિવાહાનંતર અપૂર્વ ભાવનું પ્રાકટ્ય થાય છે, તદ્વત્ પ્રભુમા ભાવની શ્રદ્ધિ કર્તવ્ય છે મર્મામાર્ગમાં પ્રાકૃત પતિમા પણ ભગવદ્વાર રાખી ભજનની કર્તવ્યતા બતાવી છે ત્યારે અન્ય પુષ્ટિમાર્ગમા બ્રહ્મ સંબંધાનંતર, ટ્રાટિકદર્શવાવણ્ય, આનંદાકાર, ગ્લાનમન, પૂર્ણપુરુષોત્તમ, પ્રમાણપ્રમેયમાર્ગોધીર, પરબ્રહ્મ, સમર્પક કૃષ્ણમા પતિશ્રદ્ધિ રાખતી એ અત્યંત ઉપપન્ન જ છે, અને વાસ્તવિક રિચાર કરતા—સ ધૈ પતિ સ્વાત્ બકુતોમયં એ ભાગવતના શ્લોકથી સાક્ષાત્ અગમ્યથવા શ્રીનક્ષત્રીએ કહ્યું છે કે, આપ સિવાય પ્રાકૃત પતિમા સાક્ષાત્ પતિશ્રદ્ધિ રાખનાર સ્ત્રી મૂર્ખ છે, એ વાક્યથી યથાર્થ પતિવ પ્રભુમા જ છે, માટે આપે આગા કરી કે મમ પતિઃ કૃષ્ણ — કાનકમોહિકા પોતે નિર્ભય રહીને શરણાગત શ્યમાત્રનું પાલન કરે, રક્ષા કરે, અભય આપે તે પતિ શ્રીકૃષ્ણચતિરિકત અન્ય હોઈ શકે જ નહીં માટે બ્રહ્મસંબંધાનંતર પતિશ્રદ્ધિથી જ ભજન કરવું જેમ આપે આગા કરી તે યોગ્ય જ છે

યથા સ્વમર્ત્યસમ્બન્ધે તસ્યા નિર્દુષ્ટતા તથા ॥

ભગવદ્ભાવસમ્બન્ધે દેહાસ્વાત્મવતામિહ ॥ ૬ ॥

શ્લોકાર્થ — જેમ પોતાના પતિના સંબંધમા તે સ્ત્રીની નિર્દુષ્ટતા એટલે નિર્દોષપણ થાય છે, તેમ જ અન્ય પુષ્ટિમાર્ગમા બ્રહ્મસંબંધાનંતર ભગવદ્ભાવસંબંધમા દેહ, પ્રાણ અને આત્મા વગેરેની નિર્દોષતા થાય છે

ભાવાર્થ — બ્રહ્મસંબંધકરણાત્ સર્વેણાં દેહજીવયોઃ એ શ્લોકમા બ્રહ્મસંબંધાનંતર સર્વ દેહે દ્રિયાદિકની નિર્દોષતા થાય છે એમ આપે પ્રતિપાદન કર્યું છે આ ગ્રંથિમા દેહે દ્રિયપ્રાણાત કરણ તથા શ્યમી નિર્દોષતા કરી તે અન્ય-સાધન-સાન, વૈરાગ્ય, દાન, યોગાદિથી પણ દુર્ધટ છે કલિદાવાનલેનાથ સાધનં મસ્મતાં ગતમ્ એ વાક્યથી કલિરૂપ દાવાનન અગ્નિ સવગવાથી સાધનમાત્ર નષ્ટ થઈ ગયા છે માત્ર પ્રભુશરણાગતિ, નિવેદન, વગેરે ભગવદ્ધર્મથી જ દેહાદિકની નિર્દુષ્ટતા થઈને ભગવત્પ્રાપ્તિ થાય છે અન્યપ્રમાણ શ્રીભાગવત એકાદશસ્કંધીય વાક્ય ઇદં ધર્મમિનુષ્યાણામુદ્ધવાત્માનિવેદિનામ્ મયિ સજાયતે ભક્તિઃ કોત્યોર્યોસ્થાવશિષ્યતે ॥ ૧ ॥ અર્થ — હે ઉદય આત્માનિવેદન કરનારા મનુષ્યને ઉપર કહેવા ધર્મોવડે મારામા ભક્તિ મારી રીતે થાય છે પત્રી તેને બીજી કોઈ અર્થ બાળી રહે છે ? અર્થાત્ કોઈ પણ અર્થ બાળી રહેતો નથી માટે જ નિવેદનાખ્ય સરકારથી ભગવદ્ભાવનો સંબંધ ન થતા સર્વ દેહ, પ્રાણ, શ્યવાની નિર્દોષતા આ શ્લોકમા આપે બતાવી છે,

ચાકાલી ચેદ્રાજપત્નીત્યાદિના પ્રમુખોદિતમ્ ॥

પ્રવંદોપસ્તદા નૈવ સંવંધઃ પ્રતિવંધકઃ ॥ ૭ ॥

શ્લોકાર્થ.—આશાની સ્ત્રી પણ જે રાજપત્ની થાય ત્યારે પૂર્વનો દોષ સંબધમાં પ્રતિબંધક થયો નથી, એ પ્રમાણે શ્રીમદ્વાચ્યે વાક્ય કહ્યું છે

ભાવાર્થ.—અત્ર તત્પર્યયે એવો છે કે અહસસંબધાનંતર સર્વ ભગવદીયોને નદીયપણું પ્રાપ્ત થાય છે, અત્રપ્રમાણુ-સમર્પણેનાત્મનો હિ તદીયત્વં મધેદ્દુષ્ટમ્—એ શ્રીમદ્વાચ્યવાક્ય છે અહસસંબધ કર્યા પછી જીવ દેહ સંબધિ વસ્તુ માત્રમાં ભગવત્સંબધિતાની જ મૂર્તિ થવી જોઈએ અને પોતામાં પણ સર્વ દોષનું રાહિત્ય થઈ ગયું એમ ભાવના કર્તવ્ય છે નિવેદનાનંતર પ્રથમના દોષ ભગવત્સંબધમાં પ્રતિબંધક છે જ નહીં, કારણ દોષ જ રહ્યા નથી, પરંતુ કુજરશોભવત્ થયું ન જોઈએ અર્થાત્ સમર્પણ કર્યા પછી ભક્તિમાર્ગથી વિગ્ધાચ્છન્ન કરવું નહીં અન્યથા અગ્રાપિ વેદનિદાયામધર્મ-કરણાસ્રયા—વેદનિદા અને અધર્માચરણ કરવાથી દીનયોનિમાં જન્મ લેવો પડે છે. માટે નિવેદન કર્યા પછી ભગવત્સંબધ વ્યનિરિક્તા વસ્તુનો સંબધ થવાથી અહસસંબધ એટલે પુરુષોત્તમનો સંબધ થયો છે, અર્થાત્ તત્સંબધી જ્ઞાવ જે થયો છે તેનો નાશ થાય છે, માટે જ અસમર્પિતવસ્તુનાં તસ્માત્ વર્જનમાચરેત્ એ શ્રીમદ્વાચ્યવાક્ય છે. મહિના સ્પર્શથી જેમ તાપ્રાદિ ધાતુની પણ મહિમયના વા સુવર્ણમયતા થાય છે, તેમ અત્ર પણ નિર્દોષતા થાય છે તેમાં સંશયકર્તવ્યતા નથી

તસ્પાયં વાન્યસંવંધે તદનુચ્છિદ્ધમક્ષણે ॥

સ્વસ્વામિભુક્તદાને ચ સ્વદેહાદન્યયોગતઃ ॥ ૮ ॥

મહાન્ દોષસ્તથાઽગ્રાપિ મંતવ્યં ભગવજ્ઞનૈઃ ॥

યથા મધ્યસ્થિતાભિઃ સાઽર્પયત્પાત્માનમુત્તમમ્ ॥ ૯ ॥

શ્લોકાર્થ.—દોષ શ્લોકનો ભંગો અર્થ છે—પતિવ્રતા સ્ત્રીને સ્વપતિથી અન્યના સંબધમાં ના અનુચિત ભક્ષણમાં પોતાના સ્વામિને ભોગ્યવાની વસ્તુનું અન્યને દાન કરનાથી અને પોતાના દેહથી અન્યને સંબધ થવાથી મહાન્ દોષ પાતિકૃત્ય શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે તે પ્રમાણે જ અત્ર પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવન્જનને એ માનવું જેમ મધ્યસ્થ એટલે નિજપતિનો અને પોતાના મધ્યમાં રહેનાર પતિના પ્રિયસંબધી વગદારા પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના આત્માને પતિને સમર્પે છે, એટલે તે દારા પતિની પ્રથમ પ્રીતિ સપાલ્ન કરે છે.

ભાવાર્થ પ્રકાશિકા ટીકા.—અન્યસવધગાધોપિ, કષ્ટરમેવ વાધતે એ શ્રીવિકૃલનાથના વાક્યા નુસાર પુષ્ટિમાર્ગમાં પતિવ્રતા સ્ત્રીની માફક અન્યસંબધ મહાન્ આધંક છે અહસસંબધાનંતર પતિવ્રતા સ્ત્રીની માફક ભગવત્પ્રસાદ જ લેવો—અને પોતાના પ્રભુને લાપક વસ્તુ અન્યને ક્યારે પણ આપવી નહિ. અત્રપ્રમાણુ અસમર્પિતવસ્તુનાં તસ્માત્ વર્જનમાચરેત્—અસમર્પિત વસ્તુનો સર્વથા ત્યાગ જ કરવો, કારણ અન્ય સંબધરૂપ મહાન દોષ લાગે છે અત્ર પ્રભુને મરવા માટે મધ્યસ્થ શ્રીમદ્વાચ્ય અથવા તત્સિદ્ધાતાનુવર્તિ શ્રીવલ્લભકૃષ્ણદ્વારા પોતાના આત્માને પ્રભુને સમર્પવો આ પુષ્ટિમાર્ગમાં તદ્વાપુરુષે મધેત્—એ શ્રીમદ્વાચ્યના વાક્યથી રસાન્નક પૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણના પૂર્ણ ભગવાનની પ્રાપ્તિ—અને સર્વ દેહેદિય પ્રાણાદિકનો સાક્ષાત્ સંબધ શ્રીકૃષ્ણમાં થવો તે ત્રીગોપીજન દ્વારા અથવા—તદ્રૂપ આચાર્યથી જ થાય છે, અન્યથી નહીં

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજિજ્ઞાસા.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૧.)

ખડુ મોહું યર્ષ ગયું હતું, તેથી ગ્રીષ્મ ફેરજન ત્યાંથી રળ લઈ ઉડ્યો, પણ એને ઉડવાનું મન ન હતું. બ્રહ્મા સસારની કૃષકી બૂચી જવાતી હોય, બ્રહ્મા નિર્મળ, પવિત્ર, ઉચ્ચાશયી સગજ-મોના સમસંગનો અનન્ય લાલ મળનો હોય, બ્રહ્મા હૃદયમા ધર કરી બેઠેલી સર્વ શકનો સમૂહ નિરાસ થતો હોય, બ્રહ્મા પ્રજ્ઞાવાનની મુરારી થતી હોય, બ્રહ્મા પ્રભુના શુભગાન થતા હોય, અને બ્રહ્મા પ્રભુની લીલાના સાક્ષાત્ દર્શન થતા હોય, ત્યાંથી કયા દૈવી જીવને ઉડવું ગમે ? તો પણ મોહું થવાથી ન છુટકે ઉડ્યો, અને સમુદ્રતટ પર થઈને પોતાને ઉતારે-પાવવા બદર પર આવેલી 'ગ્રી-સ હેટિસ' તરફ ચાલવા માડ્યું. રાસ લીલાના આનંદમય દર્શન એને થયાં હતા, તેથી એનું હૃદય આનંદમય બની આનંદથી ઉશરાર્ધ જતું હતું, અને તે ઉશરારો આનંદ એની આસપાસના સર્વ સ્થન પર પથરાઈ જતો હતો, અને એની પાસેની સર્વ વસ્તુમા આનંદના પ્રગટ થતો એને લાગતો હતો. આકાશમાના ચેન ઝીણા તારા એને બોધ આનંદથી હસતા હતા, એની સાથે આખમિયાવણા કરતા હતા, અને તેમના અધિષ્ઠાના દેવતા એની સાથે છુપી ગોપી કરતા હતા. આકાશમાનો રંગેત ચંદ્ર મદ હાસ્ય કરી એના મગ્નકમાના ચંદ્ર સાથે ક્રીડા કરી આનંદની રેસ મેડતો હતો, અને મહાસાગરની ધ્રુવ દરેતી ઉડી ગર્જનામા એ પ્રજ્ઞાનાદ સાલળતો હતો, અને તેનો લય એના પચપ્રાણના, અનંકત નાદના લય સાથે એકત્ર થતો હતો. આ વખતે આનંદ અને આનંદમયની લીલા સિવાય સૃષ્ટિમા બીજું કાંઈ ન હતું. એના ઉદ્ગાટન પામેલા (ઉડેલા) હૃદયમા આધિભૌતિક જગત્ અને આધિદેવિક પ્રજ્ઞાના-આનંદના-એક જ સ્વરૂપે દર્શન થતા હતા, અને સચ્ચિદાનંદ પરમામાના સ્વરૂપ, ચિદ્રૂપ અને આનંદસ્વરૂપના આ'હાદ-જનક શુદ્ધ અર્હતરૂપે એને દર્શન થતા હતા.

તે ક એ રસ્તાપર આકતો હતો, અને એના ચક્ષુ ઉપાડા હતા, છતાં તેઓ બાથ વસ્તુઓ ન જોતા, એના હૃદયની અંદર જ જોતા હતા, અને એ હૃદયની અંદર એને આનંદની મૂર્તિ, પણ એની સાથે બિજા-યથી કુસુમનું રમરણ થયું, અને તે બોલ્યો "કુસુમ, કુસુમ, સુદર કુસુમ, તું હવે કરે છે, 'પ્રભુને શુ ગમે છે અને તું નહિ તેની તમને શુ ખમર ?' નહિ જ મને શુ ખમર ? હું પ્રભુને જ ઓળખતો નથી, તો તમને શુ ગમે છે એ હું કેમ જાણ ? 'બાપુજી તો જગ પ્રભુની મેવા કરે છે' ખરી વાત, કુસુમ, ખરી વાત તારા બાપુજી પ્રભુની જ મેવા કરે છે, તે જડ મૂર્તિની મેવા દરવાનો ઢોળ કરતા નથી, રમત રમતા નથી, એ મે આજે જ જાણ્યું 'જાણે છે તે કહે છે' હા, બેન, હા, તે જાણે છે, તે કહેતા નથી કે હું જાણું છું, પણ તે જાણે છે એ નહીં 'હું કેમ જાણતો નથી ?' (હસીને) હું જાણતો ન હતો, કેમકે હું જાણતો ન હતો. અને હું જાણતો ન હતો, તેથી શ્રદ્ધા ન હતી ! પણ તે ખરી કમોડી કરી 'તમારી આખમા પ્રભુ છે જ ક્યા કે પ્રભુ તમને શ્રદ્ધા આપે ?' ખરી વાત, ખરી વાત હૃદયમા હોવા છતાં પ્રભુને હું ઓળખતો નહોતો જ, અને બ્રહ્મા સુધી અજાનતા હોય ત્યાં સુધી આખમા અધાર્જ જ દેખાય ! બ્રહ્મારે હૃદય ખુલે, આ શરીરપર હૃદયમય પ્રભુનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય, ત્યારે જ હૃદયદારમાં-ચક્ષુમા પ્રભુના દર્શન થાય ! આહા ! માટે જ શ્રુતિમા કહ્યું છે કે અક્ષિમા જે પુરુષ દેખાય છે તે પ્રજ્ઞ છે કુસુમ, એ શ્રુતિનો અર્થ તે મને સમજાવ્યો ! હું તો ધારતો હતો કે આખમાની કીડીને અસજ્જના અજ્ઞાન લોકો પ્રજ્ઞ પુરુષ કહેતા હશે ! શું આ હૃદયની જડતા ! શું અજ્ઞાનતા ! તે છેક દીન યર્ષ ગયો, પણ તે જ દીનતાની સાથે તે હૃદયમા વધારે ઉડું જોવા શક્તિમાન થયો, તે શરીરને આત્માથી લિપ્ત જોવા લાગ્યો, અને બોલ્યો "આહા ! આ

શરીર જ બાહ્ય, અનિત્ય છે, તે શરીરના સખથી સ્ત્રી, પુત્ર, વગેરે સર્વ બાહ્ય, અસખથી હોય તેમાં શુ આશ્ચર્ય ?” ખરે ખેમ, ખરે સખ, પ્રભુસાથે જ હોઈ શકે છે, એમ એની ખાતરી થઈ. માતા, પુત્ર, સ્ત્રીપુત્ર અને લાઘ્યમનના સર્વ પ્રેમ, જીવ અને પ્રભુના સખ અને પ્રેમથી હું છું-બાહ્ય છે તેની એને દૃઢ પ્રતીતિ થઈ

ગાર્ગીની પવિત્ર, પ્રલયગાલી મૂર્તિ એની દૃષ્ટિ આગળ ખરી થઈ એના મુખારવિંદના એકેએક અણુ એને જ્ઞાનથી ખચિત દેખાયા એના પ્રત્યેકતર એના મગજમાં પાછા તરવરી આવ્યા “ સર્વ સદિત્ત્વ વ્રજ ” ખરી વાત સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, સર્વેના સખમાં, એ સર્વે બ્રહ્મ છે એ બુદ્ધિયુત જ ભેદએ આપણે આ જગતમાં પ્રભુની મેવાથે આજ્યા, અને તેમાં મદદ માટે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, વગેરે સર્વે મળ્યા, તો તે પ્રભુની મેવા વિસારી આપણા જ ઉપયોગમાં તેમને લેવા, એ કેવી મૂર્ખાઈ? ગાર્ગી, તને, તારા જ્ઞાનને ધન્ય છે! પણ હું કેવો પાપી? મેં શુ કશું ‘આપ પતિને પતિ માનતા નથી?’ એટલે એમકે પતિની વિયથવાસના, ને તેવી જ વિયથવાસનાથી તમે! વશ થતા નથી? હે અધમ મન? તુ આવું પાપી વચન આ પવિત્ર મૂર્તિ આગળ કેમ બોલી શક્યું? ધિક્કાર છે તને, ધિક્કાર છે તારા દુષ્ટ વિકારને

પણ હે દેવી, હે પુણ્યાત્મા, તુ મેલેજ પણ ગુપ્તે થઈ? ના-ના, હું તો ઉલટું હસી તે’ તો માન મને, મારા પાપને, દયાપાત્ર જ ગણુ તે જે શબ્દે મારા પાપી પ્રજ્ઞા ઉત્તરમાં, તેના બદલામાં જે પવિત્ર શબ્દે ઉચ્ચાર્યા, તે માગ હૃદયમાં દમેશા ફેરી રાખવા જ્યા છે “આપણા સર્વેના રાગીર પ્રભુનાં મદિર છે, તેના અનરગ ગ્યાનમાં-હૃદયમાં પ્રભુ સર્વદા મિગજ છે, તેની પવિત્ર મિત્રામાં નિત્ય તમર રહેવું, અનન્ય ચિત્તથી તે પ્રભુમાં પ્રેમ-આસક્તિ કરી, અને માતાપુત્ર, લાઘ્યમે, પતિપત્નીએ એકેકને પ્રભુસેવામાં, પ્રભુની આજ્ઞા પાળવામાં સદાય કરવી એ કર્તવ્ય છે, નહિ કે એકેકના શરીર ઉપર મિત્રામોહ કરી, વિયથાસકત થઈ પતિત થવું માતાએ પુત્રના શરીર ઉપર પ્રેમ-આસક્તિ ગાખી એ મોહ છે, બેને લાઘના શરીરપર પ્રેમ-આસક્તિ રાખવી એ પણ મોહ છે, અને પત્નીએ પતિના શરીર ઉપર આસક્તિ રાખવી એ પણ મોહ છે એ સર્વે જ અમાન મૂલક છે” અહાહા! ધન્ય છે, ગાર્ગી, ધન્ય છે હું તને સાદાગ પ્રજ્ઞામ ક્ષે હું હું પાપી છું એ જ શિક્ષા મને બસ છે

ગૌર્વિભદ્રજીની લગ્ય, તેજસ્વી મૂર્તિ એના મોઢા આગળ આવી ઉભી એના મન્તકગાના વિચાર આવું જ રહ્યા “ હિંદુ શાસ્ત્રમાં લગ્ન વિયથવાસના તૃમ દરવાનો દ્રઢાદ નથી ” હું જેમ જેમ હિંદુધર્મના વધારે વિચાર કરું છું, જેમ જેમ હું વધારે હોડા ઉતરું છું, તેમ તેમ તેની ઉત્તમતા, તેનું સત્ય અને સૌહાર્દ, વધારે ને વધારે મને મલ્લમ પડે છે સત્તાને પતિની મના નથી, તેની તો આજ્ઞા છે, પણ વિયથવાસના ત્યાગ્ય છે શાખાશ, ગૌર્વિભદ્રજી, વક્રીશ્વરારિસ્ટરોને પણ આ તાસ્તમ્ય જડે નહિ, પશ્ચિમ તરફના મહાન રાજ્યોના તત્ત્વ સજ્જવાના પ્રધાનોને, અને ત્યાના ધર્મગુરુઓને આ તત્ત્વ જડવું નથી ક્રાન્સ, ઈંગ્લાંડ, અમેરિકા, વગેરે હાલના સુધારાની ટોચે ચઢેલા દેશોમાં વિયથવાસનાની તૃપ્તિ એ કાંઈ અને સત્તાને પતિ એ અકાર્ણ ગણાય છે, તેથી ત્યાના વિચારગીશ પુરુષો વિચારમાં પડ્યા છે કે હવે શુ કવું? તમારું દહેવું યથાર્થ છે ધર્મોદ્ધત્તો કામોદ્ધત્ત એમ ગીતામાં રહેનાર કૃષ્ણનો ભાવાર્થ પણ આ જ જણાય છે ” ગીતાના શુદ્ધ, સરસ જ્ઞાન આગળ આખી દુનીઆના શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન એને છુલ્લ, દુર્જય લાગ્યું

આમ વિચાર કરતો કરતો તે આશ્વનો હતો, પણ તે આવનો હતો તેનું એને બાન ન હતું. આખરે તે ‘ગ્રીન્સ હોટેલ’ના દરવાજા આગળ આવ્યો અને તે બધ દીણ ત્યારે જ એને ખબર પડી કે ઉતારે આની પહેાંચો છું. બંદન દાગના દરવાજા ઉઘડી ગયા, અને તે ગાળપગ પોતાના રમમાં ગયો વેડે

કહ્યું ” “ સાબ ડિનર ડેડી હૈ ” “ નહિ ચઢેતા ” એમ કહી વેટરને રમ આપી, ફેસ બદલી, પોતાના ખીજાનામા પડ્યો પણ તેનું ચિત્ત તો પોતે તે દીવગે જે જે સુંદર વચનામૃત સાંભળ્યા હતા તેના વિચારમાં શુધાપલ્લુ હતું, અને હૃદય, કુસુમ, ગાર્ગી, પુરુષોત્તમ અને ગોવિંદભટ્ટ પાસે હતું તેને ઉર્ધ્વ આવી નહિ, અને મનમા તરંગ આવવા લાગ્યા, “ હવે મારે જર્લિન જીન શુ કરવું છે ? મારી સ્ત્રી ન્યુફેન્સીને સસાર ગમે છે, સોસાઈટીમાં મજા આવે છે. હવે તે તે આનંદ ભોગવે જેનું ચિત્ત મારા દશ વર્ષના સમાગમથી વિપયથી નિટૂત થઈ શક્યુ નહિ, તે હવે સુધરે એમ લાગતુ નથી તેને સારુ પુષ્કળ દ્રવ્ય છે હવે તે સસારની મજા ભોગવે તેણે મને પોતાના હાવભાવથી ભોળવી મારી સાથે લગન કર્યો પણ સરીરલક્ષ્મી હૃદયલક્ષ્મી થઈ શક્યા નથી. તે ઉકર્યો અને નીચે પ્રમાણે પોતાની સ્ત્રી ઉપર એક પત્ર લખ્યો

“ મારી બહાલી ફેન્સી,

ગયા મેલમા તને પત્ર લખ્યા પછી વિશેષ એટલું જ કે આર્થાવર્તના ઉચ્ચાશયી, સાત્વિક, બ્રહ્મવિત્ત સંજ્ઞાનોના સમાગમ ધર્મિકૃપાથી મને પ્રાપ્ત થયો છે, અને હવે હું તેમના સમાગમનો અલભ્યલાભ છોડી પાછો તારો સગ કરવા જર્મને આવવા ઇચ્છતો નથી. તારા ઉપયોગ માટે પુષ્કળ દ્રવ્ય મેં તને સોંપ્યું છે, એટલે તારી સ્વેચ્છા પ્રમાણે સોસાઈટીમાં પોષકા ને પ્રલકા પહેરીને મ્હાલજે, બૉક્સમા, ડેન્સમા, અને થીએટરમા જજે, અને એ બધાથી ધરાય, અને રાગ ચોષો થઈ વિરાગ થવા લાગે, અને કોઈ એવી વસ્તુની તને જરૂર જણાય કે જે બગ્ગરમા અને સોસાઈટીમા ન મળે, પણ આર્થાવર્તના શુદ્ધ સાત્વિક પ્રદેશમા જ મળતી હોય, તો મને લખજે, મારી પાસે ચાલી આવજે, હું તને ખુશીથી તે મેળવી આપવા પ્રયત્ન કરીશ

હા તારા અસગમા આનંદમાનનાર, જજ.”

પત્ર લખી, ક્વરમા મુદ્રી, બધ કર્યો, અને બટન ઉચ્ચ કરી દીધા હોયવી સુધર્મગૌ. મગજ કાષ્ઠ. સાત થયુ, પણ વિચારચેણી ચાલુ જ રહી ‘ગ્રીન્સ હોટેલ’ કાષ્ઠ ધર્મનું સ્થાન ન હતું, કે ત્યાં ધાર્મિક વિચારોને પુષ્ટિ મળે. ત્યાંના વિકારી વાતાવરણની એના ચિત્તપર જેમ જેમ વધારે અસર થતી ગઈ, તેમ તેમ બંધ દર્શન, ઉચ્ચ વિચારો, અદૃશ્ય થતા ગયા, અને તેના ચિત્તમાં મલિનતા પ્રસરવા લાગી અર્ધ જાત અવસ્થામા અતે મલિનતાના ભારથી દબાયેલું મન મલિન શકાઓ કરવા લાગ્યું “ મને રાસવીયાના ફર્શન થયા ખરા, પણ-પણ એમા શુ ? આખા જગતમા, વિશાળ બોમમા, સર્વત્ર વ્યાપી રહેનાર પરમેશ્વર ક્યા, અને આ લીલાતલુ ક્યા ? એ સુંદર છે તેમા શુ થયું ? બે હસ્ત, બે ચરણ, બે ચક્ષુ, મુખ, નાસિકા, એ સર્વ દેહીને હોય છે, અને પરમેશ્વરને એવા નાશવાન દેહસાથે શુ સંબંધ ? માટે એ પરમેશ્વર તો હોઈ જ ન શકે દેવકીના ગર્ભમા ઉત્પન્ન થનાર, યશોદાના ઉત્સગમા ખેલનાર, ગોકુલની ગોપીઓ સાથે ક્રોડ કરનાર, બલરામનો ભાઈ, વસુંદેવનો પુત્ર, કસને મારનાર—આ સર્વ મનુષ્યત્વસૂચક છે, બલે કૃષ્ણ મોટા થોગી હો, હવે તેણે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી હોય, પણ તેથી તે જગતના મૂલ કારણરૂપ સર્વત્ર વ્યાપક પરમેશ્વર હોઈ જ કેમ શકે ? અમુક દેશકાલમા સક્રિય કામપણુ વસ્તુ કે મનુષ્ય પરમેશ્વર કેમ કહેવાય ? તે તો દેશકાલને આધીન છે વળી યાદવોના નાશસાથે કૃષ્ણનો દેહ પણ પડ્યો, માટે કૃષ્ણને પરમેશ્વર માનવો એ તો અબઝૂલ કહેવાય પરમેશ્વરનો દેહ પડ્યો સાભાળ્યો છે ? વળી પરમેશ્વરને બીજો કાઈ ધર્મો નથી કે સ્ત્રીઓ સાથે રાસડા ગમે ? અને તે પણ મધ્યરાત્રે, જગતમાદ આખા નમોમકુમા અગણિત તારા છે, તે સર્વમા આ ધૃત્તિ તો ઘણી જ નાની છે તેમાનો એક નાનો સરખો દેશ તે ભરતખંડ, તેમા આખી સૃષ્ટિનો કતાં બાવક તરીકે જન્મે, અને છોટરીઓ અને

આંખો સાથે જોયે, એ માનવુ-મનાવવું એ ગાડપણ નહિ તો શું ? ખિસ્તિયા ઇસુને પરમેશ્વરનો દોકરો માને છે, મુસલમાનો મહમદને ઇશ્વરનો પેગમ્બર માને છે, પારસીઓ ઝેરોમ્બરને ઇશ્વરનો અવતાર માને છે, પણ એ બધાનો સારાંશ એ જ કે મનુષ્યના સાક્ષ્ય મનને હાથપગવાળો, હસતો, બોલતો પરમેશ્વર ભેટાયે છે મનુષ્યની ટુકડી જીવિ પરમેશ્વરની મહત્તા બરાબર સમજી શકતી નથી અસહના આંખોએ પરમેશ્વરને 'બ્રહ્મ' સરૂઆત આપી, અને વેદે 'નેતિ નેતિ' કહી બ્રહ્મમાં સર્વે શુભનો નકાર કહી બતાવ્યો, પણ સાધારણ મનુષ્યો આ આરિકી નહીં સમજવાથી રામ, કૃષ્ણ, વગેરે મનુષ્યોને જ દેવ તરીકે પૂજે છે, એમાં તેમનો બહુ વાંક નથી, પણ તેથી રામ, કૃષ્ણ, વગેરે પરમેશ્વર થઈ શકતા નથી "

આવા વિચારોમાં તેવું મસ્તક શુચ્ચાયુ, અને તે વિચારના વમળમાં પડ્યો, તે ખિન્ન થયો, ચીડ્યાયો, અને ગુસ્સે થયો, પણ આવા ફેરફારનું કારણ સમજી શક્યો નહિ. તેની સાત્ત્વિક સમજ-શક્તિ હંધાઈ જઈ ઉપર શકાના, મક્કિનતાના પડ બધાવા હતા તે મક્કિનતાને કાઢનાર કાંઈ ન હતું એટલે એને શું સમજ પડે ? અર્ધો ઉંચતો, અર્ધો જગતો તે પડી રહ્યો, અને મક્કિનતા તેના મસ્તકમાં વધારે ને વધારે પ્રસરવા લાગી. તેને સ્વપ્ન દેખાવા લાગ્યા. ગાગોં, કુચુમ, ગોવિંદભટ્ટ અને પુરુષોત્તમની મૂર્તિઓ પાછી તેના મ્હો આગળ આવી, પણ તેના વિકારી ચિત્ત આગળ તે ખાલી જોયા જેથી નરવરતી ઉભી અને તે પણ જતી રહી, અને તેની સ્ત્રી ન્યુફેન્સીની મૂર્તિ તેની સામે આવી ઉભી તે મોડી રાત્રે નાચપાર્ટીમાંથી આવી હતી શરીર ઉપર ધણે જ કીમતી ઝીણી 'ગાઉન' પહેર્યો હતો, અને જતી આગળના ભાગથી તે ખુન્નો હતો, જેથી તેનાં અર્ધ દકાયલા, અર્ધ ઉપડેલા કુચુકલની મોહકતામાં વધારો થતો હતો તેની સુદર લાખી શીવામાં બોર જેવડા મોટા સફેદ મોતીની માળા આવી રહી હતી તેના એકકના ઉપર બરાબર પેઠેલા નાના રાતા જોષ્ટ કોટિ કરવાને તકની રજા હોય એવા લાગતા હતા, અને કાર્ડ મદિરા-પાનથી રક્ત, અને કાંઈ ઉધથી ઘેરાયેલી તેની લાંબ આંખો, જોનારને કામવશ કરતી હતી, અને તેના મસ્તક ઉપરના સૈનેરીવાળા વનમાં પાંચસાત દીરાડખી આગીઆ ઝગમગ કરતા હતા તેવું રવેનવદન કોધની રતાશથી છવાયુ, અને પ્રેમ, ક્રોધ અને દયાના મિશ્રિત ભાવથી ફેરજળ સાચું એક કટાક્ષ નાખી તે બોલી "What does your childish letter mean? Surely your brain has lost its tenacity. Come, come away with me Don't give way to idle fancies and vague chimeras. No good has ever come of it Mad men have ever neglected enjoyments near at hand, and have rushed headlong after idle toys *"

એમ કહી બે હાથે તેવું વદન પાતાની જાતી સાથે ધણુ, તેના માથાપર પાતાના સુદર હસ્ત ફેરવી પાંચ સાત કોટિ કરી, પાતાના કામવશ હસ્તથી તેને વાસા પર ચામડ્યો, અને ગાઉન (ધાવરા) ના ખીઆમાંથી સ્વનકડિત પંખો લઈ તેને વા નાખતો મંડી. થોડી વારમાં બલિનમાં પાતાના સુદર સામગ્રીથી ભરપૂર સુશોભિત રાખનગૃહમાં તેને લઈ ગઈ, અને પ્રથમની માફક તેને સર્વ પ્રકારનું સુખ આપવા લાગી

પ્રેક્ષકરના સુખમાં આજિ કાંઈ પ્રકારની મજા રહી નહિ અદૃશ્ય વાજતો અને દૃશ્ય સુદર પક્ષીઓ ત્યાં જોવાઈ કરી રહ્યા હતા. ઊંચીવન આઈની, શરીરના ફેક અવયવો અને નાડીઓને

* અર્થ—આવો મૂર્ખાઈભરેલો પત્ર લખવાની મતલબ શું ? તમારે બેજુ ખમી ગણી જાય છે. આણે, મારી સાથે આણે. જોડા તરંગો અને રોષસહીના વિચારો છોડી દો એમાંથી કદી કરો ગારનીકળો નથી મૂર્ખ માણસ હમેશા હાથમાં આવેલા મોજરોખને છોડીને જોડા તરંગો પાછળ આંખ મીચીને મોડે છે

પણ રષ્ટ દર્શાવનાર અને આંખ તથા ચિત્તને આકર્ષણ કરનાર મૂર્તિઓ અને છબીઓ ત્યાં ટેર-
થી ગોઠવી દીધેલી હતી, જાતજાતના કીમતી મેટ સુદર બાટલીઓમાં ભરી મુક્યા હતા, અને
આખું શયનગૃહ તેથી મનમથ થઇ રહ્યું હતું, નાજુક સર્પીંગના પલંગ, 'ફર'ની બનાવેલી સુવાળી
સેન્ને, અને એ સર્વેની અધિયાત્રી દેવી ન્યુફેન્સી આપણા પ્રેરિસને સર્વ પ્રકારનું સુખ આપવા
ઉત્સુક હતી ફેરજન પૂર્ણ આનંદથી તેથી સાથે ખેલતો હતો. ધડીકમાં તેના વાળમાના હીરાને
આગીઆ સમગ્ર પકડવા જતો, તેના કામળ કણક જેવા શરીરપર પોતાના હસ્ત ફેરવી આનંદ
લેતો, તેની સાથે કાતુ કાતુ ખેલતો, તેના શ્વેત ગાનપર કાટિ કરતો, અને ન્યુફેન્સીના સુખમાં
તન્મય થઈ ગયો હતો. આખરે તેણે તે લક્ષ્મીના ઉપસી આવેલા સુદર કુચયુગ્મપર અને
ઘેરાયેલી આખો તરફ મોહક દ્રષ્ટિ કરી, એટલે મદ્દામ્ય કરી તે રમણી તેના શરીર ઉપર વાંકી
વળી, અને ઉત્સુકતાથી તેના ગાન ઉપર એક હૃદયથી કાટિ કરી, અને રમનમા પોતાના બંને
હાથ તેની આખો ઉપર જોડી ગયા. પ્રેરિસ ફેરજન તેના હાથ ખમોડી, આખો ઉઘાડી તેને
જુજવાશમાં બીડવા જાય છે એટલામાં ત્યાંથી બર્નિનું સુદર શયનગૃહ ઉડી ગયું, ન્યુફેન્સી
અદરય થઈ ગઈ, અને 'ગ્રીન્સ હોટેલ'ના એક નાનો રૂમ તેની દ્રષ્ટિએ પડ્યો. તેની આખો
દાખનાર તેની રમણીના કામળ હસ્ત ન હતા પણ સામેની બારીમાંથી કચમચના સૂર્યના કિરણ
તેના સુખ અને આખપગ પડ્યા હતા, તેથી તેણે જ આખો બેસી માથો પાછો ઉઘાડી હતી,
અને ઉઘડના જ તેનું મ્યખ નટ થઇ ગયું.

વાચનાર ! ફેરજન મોહવશ થયો હતો, પણ તેને જોઇ દર્શન નહિ મળુપ્યતુ શું ગણુ ?
ફરી ફરીને સતત પ્રયાત કરવા છતાં કેટલા મનુષ્ય ઈલિપર નિજ્ય મેળવી શક્યા છે ? ધણા
સમય સુધી સાવધાનપણે ધર્મિકમન કરવા છતાં, લાગ મળતા અવગેય ગ્રેહી વામના મનુષ્યને
પુનઃજાની માફક નચાવતી નથી ?

એક મહામંગલ પત્ર.

આજનો દિવસ મંગલકર છે, નિયત નિયમ પ્રમાણે પ્રાતઃકાળે ચાએક વાગે જાગૃત થઈ હું
જાગવત્તામને વિચાર કરતો પથારીમાં જ બેઠો, રાત્રિની ગત નિદ્રા પણ મુખદ હતી, 'જાગવાનું જ
મારું શરણ છે,' એમ મને ધણો વખત સ્પુરતું અને તેથી બહુધા મારું ચિત્ત આનંદમાં રહેતું, પણ
આજનો આનંદ કંઈ વિવક્ષણ હતો, સમય જતો ગયો તેમ આનંદમાં વૃદ્ધિ થતી જ આવી
પ્રથમ બાલવયમાં પિતાજી સાથે હું શ્રીવૃન્દાવન ગયો હતો, ત્યાં શ્રીયમુનાપોત સમયે મારામાં
જે વિલક્ષણ આનંદ પ્રકટેલા હતા, તેમ જ શ્રીનાથદ્વારમાં પ્રજ્ઞને અતિપ્રિય શ્રીગોવર્ધનધરણના
દર્શનમયે મારા અતરમાં જે વિલક્ષણ આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો, તેવો જ આનંદ આજે
અતિદીર્ઘ સમયે મારા અતરમાં પ્રકટે છે, એમ મને ભાન થતા લાગ્યું. આ આનંદ અતિદીર્ઘ
સમયે પુનઃ કયા જગતપ્રેરિત સંકેતથી પ્રકટે છે, તે હું કળી શક્યો નહિ. બાલ્યવસ્થામાં મારા
ચિત્તાદિના નેષ્ટતા વિકાસ નહિ હોવાથી તે સમયે મારા અતરમાં પ્રકટેલા આનંદનો રષ્ટ અનુભવ
હું કરી શક્યો ન હતો. સામેના ગૃહમાં જગમગાસ નામના ભણક વૈષ્ણવ રહેતા હતા, તેઓ દિવસનો
ધણો સમય જાગવત્તામાં જ બેસીત કરતા હમરોનો ઉડવાનો સમય થયો હોવાથી જય શ્રીયમુને
મહારાણી ! શ્રીગુસાંઈજીપરમદયાસ ! શ્રીમહામણે ! શ્રીગિરિરાજધરણ ! દયાદિ મંગ-
લમય ઉચ્ચાર કરતા તેઓ જાગૃત થયા હમરોના ઉડવા પછી તેઓ બારીએ આવતા અને મારી
સાથે પ્રસન્નતાપૂર્વક જાગવત્તામણુ કરતા. આજે પણ તેઓ બારી પાસે આવ્યા અને મને મધુર સ્વરથી
બોલાવી જાગવત્તામણુ કર્યો જાગવાનાસ સાથેના આજના જાગવત્તામણુમાં મને હમરોના કરતા અતિવિ-
લક્ષણ આનંદનું ભાન થયું, મારા આજના આનંદને તેઓ સમન્તા હોય તેમ હમતા અને પ્રસન્ન

વદનથી પૂછવા લાગ્યા, “ભાઈ ગોપાલદાસ ! આજે આપ ક’ંઈ અપૂર્વ આનંદમાં જણાવ્યો છે !” મેં મદ મદ હસતા કહ્યું, “પ્રિય ભાઈ ! નિજજનોને ઉભયપ્રકારના આનંદનું દાન શ્રીમહાપ્રભુ સ્વનિર્મિત સમયે સ્વતઃ જ કરે છે, આજના આનંદનું કારણ મને સમજાતું નથી હશે ! જેણે કંઈક કરીને આ અનુપમ આનંદને અતરમાં પ્રકટાવ્યો છે, તે જ શ્રીવદ્ભયપ્રભુ ન્યૂન વા અધિક સમયમાં સ્વેચ્છાને પણ પ્રકટ કરશે જ.” ભગવત્સેવામાં વિલગ થશે એમ વિચાર આવતા જ યોગ્ય સમાધાનપૂર્વક હું બારીએથી અદર આવ્યો, અને રનાનાદિ કાર્યોમાં યોગ્યો. આજે ભગવત્સેવા સમયે પણ અધિક આનંદ થતો હતો ભગવત્સેવાથી પરવારીને શ્રીમહાપ્રભુજીનાં દર્શન માટે હું બેઠકે જવા નિકળ્યો, દ્વારમાથી બહાર નિકલતાં જ સામેથી પ્રમુદ્ધવદને અને મદગતિથી આવતી ગાયના દર્શન થયા ગાયના કપોલભાગમાં મગલસૂચક કુકુમ્બ તિલક કરેલું હતું, અને ચરણભાગમાં મધુરારાજ કરતાં ઝાઝો શોભતા હતા. તે ગાયનું દર્શન અલૌકિક હતું, અને તે ભગવદ્દીક્ષાનુ રમરણ કરાવતું હતું હું આગલ ચાલતું શરૂ કરું છું, એટલામાં વળી એક નાનો વૈષ્ણવ બાલક શ્રીમહાપ્રભુજીના દર્શન કરીને બેઠકથી આવતો જણાયો, તે અતિ પ્રસન્નતાથી મંદહાસ્યપૂર્વક શ્રીયમુનાદિકને। યમોઽપિ મગિનોંસુતાન્કયમુ હન્તિ દુષ્ટાનપિ પ્રિયો ભવતિ સેવનાત્ત્વ હરેર્યથા ગોપિકાઃ શ્લોકાર્થ બોલતો અને તેથી પ્રકટેલા દિવ્ય આનંદથી મગ્ન થતો ધીરે ધીરે નાચતો આવતો હતો, તેની મુખમુદ્રા અતિતેજસ્વીની હતી, અને તે સંપૂર્ણ અભયનું ભાન કરાવતી હતી બારીએ ઉભેલા ભગવાનદાસના પત્ની હલિતાબહેન આ બેઠકને અતિ હર્ષથી બોલ્યા, “ભાઈ ! આજે શુકન તો ઘણું સારા થાય છે તમને આજે ક’ંઈ સારો લાભ થશે અમે પણ તેમાં ભાગ પાડવીશું ભાઈના લાભમાં બહેનનો ભાગ તો ખરો જ” મેં કહ્યું, “હલિતાબહેન ! ભગવાનને પ્રિય જનોના વચનો સત્ય જ હોય છે, આપના લાભપ્રદ વચનોથી જે અનુપમ લાભ પ્રાપ્ત થશે, તે આપણા સર્વને માટે જ હશે. દર્શનાર્થ પ્રવૃત્તિ હોવાથી પ્રાપ્ત પ્રસંગોના વિચારોમાં નહિ ગેઝાતા હું બેઠકમાં ગયો, દર્શન કરતા જ હું આનંદમગ્ન થઈ ગયો મારાં નેત્રો વિકસ્યા અને જાણે કોઈ રમણીય પ્રદેશના અવલોકનમાં મગ્ન હોય તેવું મને લાન થવા લાગ્યું. સર્વાંગ આનંદથી ઉભરાવા લાગ્યું અહ્ય સમયમાં મારું ચિત્ત શૂદ્ધ પ્રતિ વળ્યું હૃદયેશાં ધણું ધીમેથી ચાલતો, પણ આજે કોઈ દેવી બલથી પ્રેરણાથી અતિવરાથી ચાલવા લાગ્યો હૃદયેશાં જે ટપાક આવતી તે મારી આત્મા વિના મારા કાર્યવ્યવસ્થાપક વર્ગમાંથી કાઢ જ વાચતું નહિં અને તે વ્યવસ્થાપૂર્વક મારા ખિસવાના ખડમા ટેબલ ઉપર મૂકવામાં આવતી ક્વેર આવી મેં મારા બેસવાના ખડમા ક્વેરમાં કવેરો, અને વચ્ચે છિતારીને ટેબલ પ્રતિ દૃષ્ટિ કરી, તો સુદર હરિ રંગનું એક કવર અને કેટલાક પત્રો મારી દૃષ્ટિએ પડ્યા ‘મેં આતુરતાથી તે કવર હાથમાં લીધું, અને તરતજ તે મારા રોહી મિત્ર પુરુષોત્તમદાસનું છે એમ મને જણાયું. તેની ઉપર લખેલા અક્ષરો સુદર અને આકર્ષક હતા તે સારી દૃષ્ટી લખાવવા મરોહદાર અને ઘાટિલા હતા, તેથી જ તે આકર્ષક હતા તેમ ન હતું, પણ તેમાં નૈસર્ગિકતાથી રહેલી કાંઈ દિવ્ય શક્તિથી જ તે આકર્ષક હતા મેં કવર ફેડ્યું, અને પત્ર વાંચતું શરૂ કર્યું, જેમ જેમ હું વાંચતો ગયો તેમ તેમ તેમાં રહેલા શૂદ્ધ સંકેતો સ્પષ્ટપણે જણાવા લાગ્યા પત્ર પૂર્ણ થયું. તે ઉત્તમોત્તમ સંકેતોને સ્વયંવતું હતું તે પત્ર કંઈ વિલક્ષણ જ હતું પ્રથમ પ્રાપ્ત થયેલા આહવાનક અને દિવ્ય સંકેતસૂચક દર્શનોનો શૂદ્ધ હેતુ શો હતો, તે મને પત્ર વાંચ્યા પછી અતિસ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યો. આ પત્રથી મને ભગવત્સંબંધી ઉત્તમોત્તમ ભાવોને દૃઢ કરનારા વિવિધ વિચારો સ્પર્શ્યા

આકાશમાં મેંધતું ચઢી આવતું, શીતલ પવનનું વાતું, અને વિજળીઓના ચમકારા થવા, એ જેમ વર્ષાનું સૂચન કરે છે, તેમ ભવિષ્યમાં યનારા વિવિધ વ્યવસ્થાનું સૂચન પ્રથમથી થતા વિવિધ સાંકેતિક દેખાવોથી થાય છે. પરિચિત ફલને પ્રકટાવનારા બનાવોનું સૂચન પરિચિત્ત માહાત્મ્યવાદી વસ્તુઓ અને વ્યક્તિઓ દ્વારા થાય છે, અને અપરિચિત્ત ફલને પ્રકટાવનારા બના-

વેળા સૂચન અપરિચિત્ત માહાત્મ્યવાની વસ્તુઓ અને જનો દ્વારા થાય છે અસૈદ્ધિક અપ્રાકૃત રસના દાનપૂર્વક ભગવતપ્રાપ્તિ એ જ ઉત્તમોત્તમ ફલ છે, ભગવતપ્રાપ્તિ વિના અન્ય ફલો પરિચિત્ત અર્થાત્ અપ્ય જ કહેવાય છે ભક્તોનું માહાત્મ્ય અત્યંત અધિક છે, તેથી ઉત્તમોત્તમ ફલને પ્રકટાર્વનારાં બનાવેલું સૂચન સ્વસમાન માહાત્મ્યયુક્ત ભક્તો દ્વારા થાય છે, ગાય ભક્તકોટિરથ છે તેલું માહાત્મ્ય અત્યંત અધિક છે દર્શનાર્થે પ્રયાણસમયે ભક્તકોટિરથ ગાયનું અત્યંત પ્રયુક્તવદને અને મદગતિયુક્ત દર્શન લીધારથ ગાયનાં દર્શન જેવું હતું, આણું દર્શન કઈ ઉત્તમ ફલને જ સૂચવે છે, ગાયના દર્શન પંડી તરત જ લીધામ્ય ભક્તના દર્શન જેવું તે બાલકનું દર્શન થયું, તે પછી પ્રથમદર્શનથી સૂચવાતા ઉત્તમ સંકેતને વિશેષ દૃઢ કરે છે તે બાલકની વાણી અત્યંત નિર્ભય અને ઉચ્ચભાવયુક્ત હતી તે બાલક શ્રીયમુનાદકનો જે સ્થાકાર્થ બોલ્યો હતો, તે ઉત્તમોત્તમ અને ગૃહ ભાવથી પૂર્ણ હતું તેમા ભક્તોની પૂર્ણ નિર્ભયતાને બોધ સ્પષ્ટપણે થતો હતો. તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે હતો 'ભગિનીના પુત્રો દુષ્ટ હોય છતાં યમ પછી તેમનો નાશ કરતો નથી, જે શ્રીયમુનાજીની સેવા કરે છે, તે ગોપીજનોની પેઠે શ્રીહરિને પ્રિય થાય છે.' ભગવતપ્રાપ્તિનું સાક્ષ્ય પછી ભગવાનને પ્રિય થયું એ જ છે. શ્રીયમુનાજીના ભક્તો શ્રીયમુનાજીના બાલકો છે તેમનું અમરત્વ અને હરિપ્રિયત્વ ઉભય પ્રકારે સિદ્ધ છે શ્રીયમુનાજીના ભક્તો ભગવાનને પ્રિય છે તેઓ સ્વર્ગતત્ત્વરૂપ શ્રીયમુનાજીની સેવા નિરતર સાધે છે, મેવકાને નિરતર સેવ્યની મેવા જ વિદિત છે નિરતર શ્રીયમુનાજીની મેવા કરનારા શ્રીયમુનાજીના ભક્તો અત્યંત પવિત્ર હોય છે. ભોક્ષમા પછી માતાની નિરતર મેવા કરનાર પુત્ર પવિત્ર ગણાય છે પવિત્ર મનુષ્યોને યમનો ભય હોતો નથી, તો અત્યંત પવિત્ર એવા શ્રીયમુનાજીના ભક્તોમા તો કોઈ પછી પ્રકારના ભયનો સંભવ જ નથી દુષ્ટ જનો ભગવાનને પ્રિય હોના નથી, તેમ જ દુષ્ટજનોના તમોરૂપ અધકારથી આવિષ્ટ મતિ શ્રીયમુનાજી જેવા સર્વોત્તમ ભક્તની સેવામા પ્રવીણ હોતી નથી અનુભવી જનોને તો અપખંડ અમૃતતત્ત્વપણે વિરાજતા હરિપ્રિયજનોમા દુષ્ટપણાની અને તેથી પ્રાપ્ત થના મૃતત્વાદિ ભયની ભેરા પછી રક્ષા થતી નથી ભોક્ષમા માતાની નિરતર સેવા નહિ કરનાર બાલકો સ્વધર્મેમા પ્રમાદવાન હોવાથી દુષ્ટ કહેવાય છે, છતાં માતૃપ (મામા) તેમનો વધ કરતો નથી, કારણકે તેમને કથનભાવમા પછી બાલકપણું સિદ્ધ છે, તેમ શ્રીયમુનાજીના ભક્તો જેઓ શ્રીયમુનાજીની સેવા નિરતર નહિ કરતા પ્રમાદવશ હોય છે, તેઓ પછી કથનભાવમા શ્રીયમુનાજીના ભક્તો (બાલકો) હોવાથી નિર્ભય જ છે, બાલકોટિમા તેમનો પ્રવેશ હોવાથી જેમ બાલકને સ્વર્ગતત્ત્વરૂપ સ્વમાતાની સેવાને બોધ કોઈ સમયે પછી થતો, તેમ નિરતર સેવા નહિ કરતા શ્રીયમુનાજીના ભક્તોને કોઈ સમયે પછી સ્વર્ગતત્ત્વને બોધ થશે જ. ભક્તકોટિમાં પ્રવેશ એ જ જીવનું પરમ ભાગ્ય છે, જ્યારે તેમનું સ્વર્ગતત્ત્વમા પ્રવર્તવું થતો, અર્થાત્ તેઓ જ્યારે સ્વર્ગતત્ત્વરૂપ શ્રીયમુનાજીની સેવાને સાધશે, ત્યારે તેમને અમૃતત્વ અને હરિપ્રિયત્વરૂપ ઉત્તમોત્તમ ફલને અનુભવ થશે આવા ઉત્તમ ભાવથી ભરેલા મંદુર વચનોને વદતા તે ઉચ્ચશ્રદ્ધાયુક્ત બાલકનું દર્શન ઉત્તમ ફલને જ બોધ કરે છે આ વિચારો મને પત્ર વાંચ્યા પછી જ સ્પૂર્તા, અને પ્રાપ્ત થયલા વિવિધ શુભદર્શક મંગલ શકુંતલુ ફલ શુ છે, એ પછી ત્યારે જ સ્પષ્ટ જણાયું પ્રિય ભાઈ, ચાલો હવે આપણે પ્રથમ તે દિવ્ય ફલને અર્પનારા પત્રનું માહાત્મ્ય શુ છે તે વિચારીએ, અને પછી તે પત્રના સ્વરૂપનું સદર્શન કરીએ (અપૂર્ણ.)

૧. શ્રીમદ્દસભાભાગ્યવિરચિત શ્રીયમુનાદકથી બાલક વૈષ્ણવોના ઘોટા ભાગ જાણીતા જ હશે પ્રાત કાલમા પ્રતિદિવસ શ્રીયમુનાદકનો પાઠ પ્રત્યેક વૈષ્ણવને સર્વોચ્ચમ સુખદાતા છે, શ્રીયમુનાદકનો પાઠ વૈષ્ણવોના પ્રત્યેક પ્રકારના હિતને જ સાધે છે, એ નિસરાય છે, ઉત્તમોત્તમ સુખોને મુશ્કેલનાર ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો પ્રાત કાલમાં પ્રતિદિવસ શ્રીયમુનાદકનો પાઠ કરે એ સ્વાભાવિક જ છે.

પડ્ગુણલાલ શાસ્ત્રી.

વૈષ્ણવોના લાલનો વિચાર કરતા એમ વિજ્ઞાન થાય છે કે એકાદ વર્ષથી વૈષ્ણવોના તે લાલને અનેક રીતે હાનિ થઈ છે. એ વર્ષમાં રા. લ'તુભાઈને આ લોકમાં સપ્રદાયની સેવાનો ત્યાગ કરીને પરવોડાનો આદર કરવો પડ્યો. ભગવદ્ધર્મપરાયણ લ'તુભાઈ પ્રથમ ધિયોસોફિસ્ટ હતા, જેમાંથી તેઓ સર્વાંશે મુક્ત થઈ શક્યા ન હતા, અને તેથી એમના “શ્રીકૃષ્ણવીશામૃત” આદિ ગ્રન્થોમાં ‘શ્રીગોપીજનપક્ષલ’ તરફ ઉદાગીનના અને ધિયોસોફિની ગદ્ય સુત્ર વૈષ્ણવોને પ્રતીત થાય છે, તથાપિ સપ્રદાયની જે સેવા એમણે પોતાના અંતિમ દશેક વર્ષોમાં કરી છે, તે કેવલ સ્વધર્મ પ્રતિ પોતાના પ્રેમના પરિણામરૂપે હતી એકદરે સ્વંપ સમયમાં સપ્રદાયની એમણે જે સેવા કરી છે, તેને વાસ્તે એમને જેટલો ધન્યવાદ વૈષ્ણવસાધિ આપે તેટલો જોઈ જ છે, પરંતુ ‘વક્ત્રવર્ણી કેવલમીશ્વરેન્દ્ર’ એ ત્યાગે સપ્રદાયની સેવારૂપ પોતાના મનોરથ પ્રત્યે ક્યાં વિના જવું પડ્યું, તેને વાસ્તે યોગસ્ફુટિથી તો વૈષ્ણવોને ખેદ થાય એ આભાવિક છે એમના ચિ રા મોતીનાથભાઈ સ્વપિતાએ આરભેલું કાર્ય ઉત્સાહથી ચલાવે એવી ઇચ્છા જો વૈષ્ણવો રાખે, તો તે અપેક્ષા તો નહિ જ ગણાય.

રા લ'તુભાઈના પરવોડાગમનને સ્વંપ સમય થયો નહિ એટલામાં તો સાપ્રદાયિક એક અન્ય પડિતને પણ પોતાની સ્વરૂપ વયમાં ધિરેમજથી આ લોકનો ત્યાગ કરવો પડ્યો. આ પડિત રત્નગોપાલભટ્ટ કાશીસ્થ પ્રસિદ્ધ ગોસ્વામી શુદ્ધાદૈતમાર્ણુકદાર શ્રીગિરિધરજીના આશ્રિત રામ-કૃષ્ણભટ્ટના પૌત્ર હતા. ગુર્જર વૈષ્ણવોમાં આ પડિત સુવિખ્યાત નથી, તથાપિ પ્રાચીન સંસ્કૃત અમૂલ્ય સાહિત્યનો જીર્ણોદ્ધાર સ્વંપ સમયમાં એમણે જે ઉત્સાહથી કર્યો છે, તેને વાસ્તે વૈષ્ણવો સર્વથા સર્વદા એમના ઋણી છે. સંસ્કૃત પ્રાચીન સાહિત્ય ઉત્તમ સ્વરૂપમાં મુદ્રણ થાય ત્યારે વિદ્વાન્ વૈષ્ણવો તે વાચી શકે, અને જ્યારે તેઓ વાચીને રહસ્ય સમજે, ત્યારે જ મર્થાર્થ રીતે વૈષ્ણવોને તે તે ગ્રન્થોના લાલ આપી શકે. આ રીતે પરપરાથી પણ વૈષ્ણવોએ અને ગોસ્વામીઓએ પણ નિશ્ચય સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે સંસ્કૃત સાહિત્યનું શુદ્ધ અને ઉત્તમ સ્વરૂપમાં જ્યાં મુદ્રી મુદ્રણ થયું નથી, ત્યાં સુધી એના મર્થાર્થ અનુવાદ વા ભાષાન્તરની અભિધાના રાખવી એ મુજબલસમાન છે. કદાચિત્ ત્વરાથી જો ભાષાન્તર વા અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થાય તો તેનું આયુષ્ય ચિરંજીવિ થાય એ બહુ સશયગ્રસ્ત છે. આ દૃષ્ટિથી એતા વૈષ્ણવ સમુદાયની જે સેવા રત્નગોપાલભટ્ટે કરી છે, તેથી વૈષ્ણવ પ્રજાને એમનું તિરોધાન પણ ખેદપ્રદ લાગે છે.

આ પ્રમાણે આ બે વૈષ્ણવોના તિરોધાનનું વિરમરણ થયું નથી, એટલામાં તો સપ્રદાયમાં આધુનિક સમયમાં પ્રાચીન પદ્ધતિથી ઉઠેલા શાસ્ત્રી તરીકે પ્રથમ પડિતને યોગ્ય એવા પડ્ગુણલાલ શાસ્ત્રીને પણ આ લોકનો ત્યાગ કરીને પરવોડાગમન પ્રાપ્ત થયું. સપ્રદાયની જે અમૂલ્ય સેવા એમનાથી થઈ છે તેને વાસ્તે વૈષ્ણવો સદા તેમનો ઉપકાર માને છે, અને આ વર્ષના થ્રીપુરુષોત્તમમાસમાં શુદ્ધ એકાદશીને મગગ્રવારે સાંપકાને ૬૫ વર્ષની વયે એમના અકસ્માત તિરોધાનથી વૈષ્ણવોને સહજ ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે.

શાસ્ત્રી જનકલાલનું વૈષ્ણવત્વ એમના મામા પ્રેમજીભાઈથી ઉતરી આવેલું કહેવાય છે, પરંતુ ત્યારથી એઓ શ્રીનૃસિંહલાલજીમહારાજના આશ્રયમાં રહ્યા, ત્યારથી એમના સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ એમણે પોતાના પરિશ્રમથી જ કરી. આ શાસ્ત્રીના સાંપ્રદાયિક જીવનકાર્યના બે ભાગ થઈ શકે છે, ૧ શ્રીનૃસિંહલાલજીના આશ્રયમાં ગદીને એમણે કર્યું તે, અને ૨ શ્રીજીવનલાલજીના

આશ્રયમાં રહીને જ્યુ તે શ્રીનૃસિંહલાલજીના આશ્રયમાં એમણે શિક્ષાપત્ર, વૃત્તાસુરચતુ સ્તોત્રી, શ્રીમદ્ગોપીનીશપ્રથમઅન્ધ, શુદ્ધાદૈત્યમાર્તેન્દ્ર, શિક્ષાસુધાકર, વાર્ષિક ટિપ્પણી, યોગશ્રવણનો મળ-ભાગમાં સદેશ અનુભવ, ભક્તિહસ, અને યોગશ્રવણમાંથી કેટલાકની સુવિનિર્મિત દીકરોમાં પણ પ્રકટ કરી

શ્રીનૃસિંહલાલજીના સબધમાં રહીને પડિત ગદ્દલાલની વિશ્વસ્વામિપરપરાનું નિપુણતાથી એ શાસ્ત્રી ખડન કરતા 'આચાર્યપરપરા' અને 'ગુરુપરપરા' એ જે ગ્રન્થોથી પડિત ગદ્દલાલના પક્ષનો એમણે સબલ નિરાસ કર્યો છે, અને એને જ પરિણામે પડિત ગદ્દલાલને સદૈવને માટે મુંબાપુરીનો ત્યાગ કરવો પડ્યો એમ કહેવાય છે. વિશ્વસ્વામિપરપરાનો દરજ્જો તે સમયમાં બહુ પ્રચલિત હતો, અને સત્યનો આશ્રય કરીએ તો આપણે કહેવું જોઈએ કે ઉભય પક્ષ દેવથી મુક્ત ન હતા મનમેદ ભને હોય, પણ તેથી તે જ મનમેદને કારણ માનીને દેવ ક'પવો એ સર્વથા અયોગ્ય છે. આચાર્ય-પરપરાને વાસ્તે નિષ્પક્ષતાની વિચાર કરના માલમ પડે છે કે શ્રીમદ્દાપરજીના ગ્રન્થોમાં તેમ જ શ્રીગુ-સામંતજીના ગ્રન્થોમાં આ 'નિર્ણય' સપ્રદાય વિશ્વસ્વામિના 'સચ્ચલ તામમ' સપ્રદાયથી અત્યંત ભિન્ન છે એમ વિશ્વસ્વામિપરપરાનિરૂદ્ધ સ્પષ્ટ વાક્ય હોવાથી, એ પરપરા તેઓથી ઉપર આરોપવી એ તો સંભવો અનુચિત લાગે છે, અને તેમ કરવામાં પડિત ગદ્દલાલે અર્વાચીનતાની મિથ્યા ભીતિથી સ્વ-પાડિત્યનો દુરુપયોગ કર્યો કહેવાય. સામા પડે પણ પડિત ગદ્દલાલની વિદ્વાતાનું સ્વરૂપ સમજાવા માટે જ જીનમ અને ત્રાસ વર્નાસમાં તે પડિતને અત્યાય કર્યો છે. વસ્તુતઃ વિશ્વસ્વામિની પરપરા શ્રીમદ્દાપરજીએ સ્વીકારી નથી, તેથી પડિત ગદ્દલાલે બેનાવેલી વિશ્વસ્વામિની પરપરા સમલ પ્રમા-ણના અભાવમાં માનવી અપુત્ર છે. વિશ્વસ્વામીની પરપરા શ્રીમદ્ગાયત્રી પછીના અધિકારસુગમાં કોઈએ અકારી હોય, તેનું કારક સ્મરણ પડિત ગદ્દલાલને પ્રાપ્ત થયું હોય, આ તેના બંને અર્વાચીનત્વભીનિથી સ્વપાડિત્યને તે માટે પડિતજીએ દોર્યું હોય, તો પણ તે મુક્ત છે એમ ન કહી શકાય. વસ્તુતઃ વિશ્વસ્વામિપરપરા કોઈ પણ પ્રાચીન મહાનુભાવી વિદ્વાન ગોપામીના લેખમાં જોવામાં આવતી નથી, તેથી અમારું મતજ્ય એમ છે કે વિશ્વસ્વામિપરપરાનું પ્રતિપાદન કરનારા કહેવાના પ્રાચીન ગ્રન્થો-અનુભવવિજય, સપ્રદાયપ્રતીપ, ચરિત્રચિન્તામણિ, શાંતિવ્યસહિતા, વગેરે ગ્રન્થો-પ્રાચીન નથી પણ અર્વાચીન જ છે. ૫ ગદ્દલાલની પૂર્વના કોઈ પણ ક્રમમાં પ્રાચીન મનાતા પણ યદ્યપ્ત અર્વાચીન ઉગ્ર ગ્રન્થોને ઉપનાસ નહિ મનવાથી એ ગ્રંથોની કલ્પિતતા સુદૃઢ થતી જાય છે. આ વિષયમાં જીનશાસ્ત્રી બહુ ઉકેટ ન હતા. સત્યને ખાતર સત્ય કહેવું એ નિયમ તે સમયે સર્વથા પનાનો ન હતો, અને તેને હીંમત ગોપિકાના સ્પષ્ટ યુક્તવતુ વિશેષ પ્રતિપાદન નહિ કરતા શાસ્ત્રીશ્રી શ્રીપુરુષોત્તમજી જ અટક્યા, જો કે અસાનપર્વત એમણે ગદ્દલાલની વિશ્વસ્વામિપરપરાનો સ્વીકાર તો ન જ જ્યો, એટલું જ નહિ પણ આ વિષયમાં એમણે એક અન્તિમ લેખ પણ 'સમીક્ષા' - રૂપે 'પુ લ મુ' ના વર્ષ ૨ ના અંક ૯-૧૦ માં પ્રકટ કર્યો હતો.

આ ઉપર ઉ સવનિર્ણયવિષયમાં પણ એમને ૫ ગદ્દલાલની સહ મનમેદ થયો હતો, જેને પરિણામે સપ્રદાયમાં જે ટિપ્પણીએ અત્યાયિ પર્વત પ્રકટ થાય છે.

મન ૧૬૫૬ માં શ્રીનૃસિંહલાલજી નિવૃત્તીમાં પધાર્યા, ત્યારપછી શાસ્ત્રીશ્રી પોરબદરવાવા શ્રીજીવનનાં જીના આશ્રયમાં રહ્યા. એઓશ્રીના આશ્રયમાં એમણે અભ્યાસનિવૃત્તિપર, સંકરજ્ઞાનતીર્થ જીવનતીર્થ અવરોધન, વૈદિકત્વવૈદિકવિચાર, નીહારામકર, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, અત્કરણપ્રબોધ, વગેરે ગ્રંથો કર્યા છે. સર્વોચ્ચ વિચાર કરતા આ મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં ગાત્રીજીએ કરેલી સપ્રદાય-વેદા સમયના પ્રમાણમાં બહુ અપ છે. શાસ્ત્રીશ્રી જોનીથી પ્રજ્ઞાના નાગર હતા, અને જનમનગરના નિવાસી હતા. કાર્યભારમાં જનમથી જ કુચર હતા, તેથી મહારાજશ્રીનો કાર્યભાર ચલાવવામાં બહુ

અમૂલ્ય સમયનો એમણે વ્યય કર્યો છે એમના અન્તિમ અધોભાગ આગળ સમ્પ્રદાયને અતિશય ઉપયોગ આ અનુમાનને સમર્થન કરે છે. મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં રહીને કાર્યભારમાં પડ્યા ન હોત તો કદાચ વધારે સારું કાર્ય એમને હાથે આવશ્ય થાત જ એમ અમારું માનવું છે.

શાસ્ત્રીજીનો અને અમારો મેલાપ એમના પરદાગમન પહેલાના રાત્રિવારે સાયકાને થયો હતો. શાસ્ત્રીજીએ પોતાનો અવસાનસમય નિકટ છે એમ દૃઢતાથી જણાવ્યું હતું, અને તેથી શુર્જર ગિરામાં શ્રીમદ્ભગવાત અને શ્રીમદ્ભગવત્તત્ત્વ શુદ્ધ સામ્રાજિક લાભાન્તર-એ એ કાર્ય-અપૂર્ણ રહી જતાં જાણી એમને મહાન્ ખેદ થતો હતો. એમને તે સમયે એમ નહોતું લાગતું કે શાસ્ત્રીજી આટલા સ્વરૂપ સમયમાં જ દેહત્યાગ કરશે. અમે તો 'એ કાર્ય સત્વર થશે, આપ નિશ્ચિન્ત રહો,' ઇલાદિ શબ્દોથી એમનું આશ્વાસન કર્યું હતું. શાસ્ત્રીજીની પરપરાસખ્યન્ત્રમાં અમારી સાથે એકવાક્યતા થઈ હતી. જગનશાસ્ત્રીએ જ્યાંને આશ્ચર્ય કહ્યા છે તે પણ જ્યાંવાદના જ, પુણિમાર્ગના તો નહિ જ, પુણિમાર્ગમાં તો કેવલ શ્રીસ્વામિનીરૂપ અને ભગવદ્રૂપ શ્રીમદ્વાપ્તુજી જ આશ્ચર્ય છે.

ભારે અમે શાસ્ત્રીજીને મલયા ગયા ત્યારે એ 'કંથા ગોદડી' ઉપર શાસ્ત્રીજી સૂતેલા હતાં. શાસ્ત્રીજીની નૈસર્ગિક રસિકતા તો તે સમય પણ કેશમાંના સુગન્ધિ તેવથી પ્રત્યક્ષ થતી હતી. શાસ્ત્રીજી બહુ અસક્ત હતા. એમનાથી સ્પષ્ટ જોવાતું પણ ન હતું તેમ ઉઠાતું પણ ન હતું જ જ્યાંએ શાસ્ત્રીજીને રાખ્યા હતા તે મંદિરમાંના ચોરડા અન્વયગિન ધર્મશાલા જેવો લાગતો હતો, અને આના ધુરન્ધર શાસ્ત્રીની 'વિદ્યાવિનાયક' કહેવાતા શ્રીજીનવાસજીના આશ્રયમાં પણ આ દશા થતી જોઈને અમને મહાન્ ખેદ થયો. ત્યાંમુધી સપ્રદાયમાં કેવલ વિદ્યાને નિસ્વાધીપણથી આદર આપવામાં નહિ આને ત્યાંમુધી કદાં પણ થેયની આશા વ્યર્થ છે. શાસ્ત્રીજીને શ્રીજીનવાસજી માત્ર જા ૪૦) જ માસિક તરીકે આપતા હતા એમ કહેવાય છે આ રકમ પણ એમનાં પાંચવના પ્રમાણમાં તો અતીત સ્વરૂપ જ કહેવાય. સામ્રાજિક વિદ્યાન્તરો જ્યાં મુધી સરકાર નહિ થાય, અને જ્યાં મુધી તેમના શબ્દોને દુરર્ય કરીને તેમના ઉપર દેવારોપણની કૃત્રિમ બંધ ન થાય ત્યાંમુધી શું શ્રેય થઈ શકે? અમારે ન કહેવું જોઈએ તથાપિ સમને વાગતે કહેવું પડે છે કે ઉક્ત શાસ્ત્રીજીને એમના અમારી સાથેના સખ્યન્તે લીધે મહારાજશ્રી અપ્રસન્ન થતા, અને તેથી શાસ્ત્રીજીને રાજીનામું આપવાનો પણ પ્રસંગ આગ્યો હતો. સત્વ ઉપર આમ કું ખ થતું જોઈને એમણે અમારી સમક્ષ અશ્વપાન પણ કર્યો હતો. આ વાર્તા જાણ કરીને કેવલ હૃદય નહિ લેદાય.

કેવલ શોક પ્રદર્શનમાં આપણું કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું નથી. પંડિત ગૃહલાલથી વિરૂદ્ધ સમર્થ રીતે બાપ બીજાર શાસ્ત્રીજીનું રમરણ ક્રોધ પણ રીતે ચિરસ્થાપિ થાય એમ અમારી અભિલાષા છે. આ કાર્યે એમના નામથી એક દૃઢ એકલું કરી સામ્રાજિક પ્રાચીન સાહિત્યનું મુશ્કેલ કાર્યનું જોઈએ.

કેવલ જગનશાસ્ત્રીનું જ નહિ પણ પંડિત ગૃહલાલના નામથી પણ સામ્રાજિક અથવા પ્રકટ થવી જોઈએ. પ. ગૃહલાલના પણ સમય મળ્યોનો સમઠ કરી ઉત્તમ રૂપમાં છપાવીને ઉભય પ્રતિસ્પર્ધાએ સપ્રદાયની જે સેવા કરી છે તેના ઉપકારના પ્રત્યુપકારરૂપે તેઓના નામ ઉભય અથવાના સહ યોગ્ય જોઈએ.

બોધક જ સમય ઉપર મને યોગ્યદ્રવાજા શ્રીજીનવાસજીના દર્શન થયા હતા, અને સામ્રાજિક સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવાની અમારી શુદ્ધ ઇચ્છા તેઓશ્રીને જણાવતા રૂ ૧૦,૦૦૦) મુધી સંસ્કૃત સાહિત્યના મુશ્કેલ વ્યય કરવાનું તેઓશ્રીએ જણાવ્યું હતું. એ જ યોગ્યતાને વારતે મહારાજશ્રીને એક વાર ફરીથી હું મળ્યો હતો, પરન્તુ દર્શન પુવત્તા પહેલા મહારાજશ્રી પુરોપાધમભટ્ટજીના સરકાર કરવાના વ્યય હોવાથી અને દર્શન પછી ભાટિવા ગૃહસ્થ સહ વાર્તાલાપમાં નિમગ્ન હોવાથી, ઉપલુંકા ઇચ્છા હું એઓશ્રીને પ્રત્યક્ષ દર્શાવી શક્યો નથી, તેથી તે અત્ર જ દર્શાવું છું. મહારાજશ્રી અમારી આ

પ્રાર્થના જે લક્ષમાં લેશે તેો એઆમીને હસ્તે સાંપ્રદાયિક વિદ્યાની કટક અપક્ષી કહેવાશે. મહારાજશ્રી એ ૩ ૧૦,૦૦૦ માથી ૩ ૩,૦૦૦ હમનશાસ્ત્રીના નામની અંશમાલામાં રોકશે, તેો અવશ્ય શાસ્ત્રીજીના પરલોકવાસી આત્માને આનન્દ થશે જાણીના રૂપિયામાંથી મહારાજશ્રી 'બાલ પ્રયોધિનીજી'ના અનુસાર શ્રીમદ્ભાગવતજી ગુર્જર ગિરામાં શુદ્ધ લાપાન્તર અને વેદાન્તસૂત્રના અનુભાવ્યાનુસાર અનુવાદ સાથે, શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાદમથો, સાંપ્રદાયિક નિર્ણય અથો, કન્યાદિતુ મુદ્રણ કરશે, તેો શાસ્ત્રીજીએ અન્તિમ વર્ષોમાં મહારાજશ્રીની જે સેવા કરી તેનો યથાર્થ પ્રત્યુપગર કર્યો લોકમાં કહેવાશે, અને શાસ્ત્રીજીનો પરલોકવાસી આત્મા આ મગન કૃત્યને વાસ્તે મહારાજશ્રીને પુન પુન ધન્યવાદ અર્પેશે એ નિસર્ગલ છે

સાંપ્રદાયિક વ્રતોત્સવ.

(અનુસધાન પૃષ્ઠ ૩૬)

ખીજે દિવસે અવજી નક્કર અત્યંત અધિક હોય અર્થાત્ સાજ સુધી પોચો હોય ત્યારે મધ્ય છોડી અવજીમાં પણ પારણા થઈ શકે એનો આશય પણ એ છે કે એવા સ્થનમાં જે વ્રત થઈ ચુક્યા છે, પછી સાજ સુધી ત્રીજા દિવસમાં રહેવાથી કુશ્વરતા સમજી અવજીમાં પણ પારણા કરવાની શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આજ્ઞા આપી છે, તેથી એમ ન સમજવું કે પારણા અવજીમાં જ કરવા, નહિ તો જેમ દ્વાદશીમાં પારણા ન કરવાથી હોય છે, તેવો એમાં હોય લાગે, કાગળ કે “ઉમયાન્તે પારણ મુલ્યઃ પક્ષ” એ અસિદ્ધ છે ધર્મસિંધુમાં તે સ્પષ્ટ એમ લખેલું છે કે વિષ્ણુશ્રીખત યોગ હોય ત્યારે જ અસભવમાં અવજી મધ્યમાં પારણા કરવા અને વિષ્ણુશ્રીખત ન હોય ત્યારે કેવળ મધ્ય ભાગને છોડનાર છે, તે અનલિખ્ત જ્ઞાન્ત છે ધર્મસિંધુ—“યે તુ માત્રે શ્રવણમધ્યમર્જનમાત્રેણ નિવેદ્ય ચારિતાર્થ્ય મન્યમાના વિષ્ણુશ્રીવલ્લભોગાભાવેષિ શ્રવણમધ્યમાત્ર ત્યક્ત્વા મુન્જતે તૈ નિત્ય શ્રવણદ્વાદશીમાહાત્મ્યાનભિસા જ્ઞાન્તા પય” પ્રનામમાં પ્રથમ “શુદ્ધન્યૂનાયાં દ્વાદશ્યા શ્રવણયોગો દ્વિતીયદિને ચ સ્વરૂપ શ્રવણ” એ વ્યવસ્થા કરી પછી ‘શુદ્ધાધિકાયા’ કન્યાદિક ક્લીને જે હાલમાં શકા રહી કે પ્રથમ સ્ત્રી આવ્યા છે કે શુદ્ધ ન્યૂના દ્વાદશીમાં અવજી હોય અને ત્રયોદશીમાં થોડો હોય તેો ત્રયોદશીમાં “ઉમયાન્તે પારણ” કરવું, પણ એવી જ સ્થિતિમાં ત્રયોદશીમાં સ્વરૂપ અવજી ન હોય તેો એવી વ્યવસ્થા તેના વાસ્તે મનાવે છે કે—“દ્વિતીયદિને ચ મૂય શ્રવણ તદા શ્રવણમધ્યમાત્રેણાજ્ય.”—એટલે ખીજે દિવસે અર્થાત્ ત્રયોદશીમાં અવજી જૂલ્ય અને અધિક હોય અર્થાત્ જેમાં પારણા કરવામાં અતિ વિવ્રજ થતો હોય તેો અવજી મધ્ય ભાગ છોડી દેવો એ જ સર્વથા પૂર્વાપર જેતા અચારણ છે, નહિ તો “ઉમયાન્તે પારણ કાર્ય” એ સર્વે અથ સમત છે કોઈ અસભવમાં એક તરાનમાં પારણા છે જ્યારે ૨૥ વાગ્યા પછી ‘ઉમયાન્તે પારણ’ એ સિદ્ધ થાય તેો સર્વથા અવજીમાં પારણા ન કરવા—જુઓ, ધર્મસિંધુમાં વામન દ્વાદશી પારણા વિષે આ રીતે ખુલાસો કર્યો છે—“ઉમયાન્તે પારણ મુલ્યઃ પક્ષઃ—અન્યતરાન્તે ગૌણઃ તત્ર વિષ્ણુશ્રીવલ્લભાભાવે ત્રયોદશ્યામુમયાન્તે પારણમ્” તેથી સિદ્ધ એ થાય છે કે એવા સમયમાં અવજી સમાપ્તિમાં જ પારણા કરવા મધ્ય માત્ર ત્યાગ અગત્યવિશય જ સમજવો તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીનો એ આશય નથી કે અવજી મધ્ય છોડી અવજીમાં જ પારણા કરવા તેથી રિષ્પણીમાં અતિ યુક્ત લખેલું છે કે ૨૥ વાગ્યા પછી પારણા કરવા

૬. છઠ્ઠો આદેષ.—પૃષ્ઠ ૧૨ સો “પુત્રદા પ્ત્તાદશીવ્રતમ્” એમ રિષ્પણીમાં છે આદેષક કહે છે કે સુબાઈના પચાસમાં દસમી પદ થી અને ઉપર કાંઈએક પવે છે, પછી અધિક એકાદશી છોડતી પુષ્ટિનિદાન્તવિરુદ્ધ છે

ઉત્તર.

ટિપ્પણીનિર્માણસમયમા અમારા જેવામાં જે પચાગો આવ્યા હતા તેમા દશમી ૫૫ ઘડી ઉપર હતી તેથી દરમીવિદ્ધ રવિવાર એકદશીમા વ્રત લખ્યુ નથી—સોમવારમા જ શાસ્ત્ર પ્રાપ્ત લખેલ છે. અમારા જેવામા જે પચાગો છે, તેના નામ નાથકાર, ઝાઝરાલીના સર્વ હસ્ત-લિખિત પચાગોમાં પૌષ શુ ૧૦, શની, ઘડી ૫૫, પવ ૧૫ છે નાથકારીય મુખદેવજીનું બનાવેલ સુદર્શન પચાગ જે મુખાઈમા છપાયેલ છે, તેમા પૌષ શુ. ૧૦, શની, ઘડી ૫૫, પવ ૧૨ છે ધવલપુરના ગગારામ જોતિપીનું બનાવેલ મુખાઈ, ‘વૈકુંઠેશ્વર પ્રેસ’માં મુદ્રિત દગ વર્ણિય પચાગમા પૌષ શુ ૧૦, ઘડી ૫૫, પવ ૩૨-૨૨૨ ગવાલિયરમા પૌષ શુ ૧૦, ધ ૫૫, પવ ૩૨ છે બીજા એવા પચાગોની સખ્યા અધિક છે, જેમા દશમી પચપન (૫૫) ઘડીથી અધિક છે.

આ રીતે અનેક પચાગોના આધારથી પૌષ શુદી ૧૦, ઘડી ૫૫ હોવાથી ટિપ્પણીમા દ્વાદશી વ્રત લખેલ છે તે અતિયુક્ત છે મથુગમા પૌષ શુદી ૧૦ ફેટલી આવે છે તેના વાસ્તે ગોખામી શ્રીગોપાલલાલજીના આશ્રિત પડિત મુનીલાલજી જોતિપીજીએ ગણીત કર્યો હતો, તેમા પણ મથુરાજીના અક્ષારથી દશમી ૫૫ ઘડી આવી હતી, તેથી મથુરામાં પણ સર્વત્ર દ્વાદશી વ્રત થયુ હતુ, પણ ગોહુલમા બીજી ટિપ્પણીના આધારથી ઘણા મઠિંગામાં પહેલા દિવસ રવિવારમા જે વ્રત થયુ તે દશમી વિક્રામા થયુ તેજ અયોગ્ય થયુ હતુ મુખ્યધના પચાગોને સાર્વજનિક સમજી સર્વત્ર ગત વર્ષમા પૌષ શુદ્ધ ૧૧ રવિવારે જ એકદશી વ્રત સત્ય છે, અને દ્વાદશી વ્રત લખનારને દ્વાનિશાદપરાધનો એક અપરાધ લાગુ પડે છે, એમ સુભાષિત કરનાર અમારા મહાદેવજીને પ્રણામ કરી, આ લેખ સમાપ્ત કરવામા આવે છે—ધતિશુભમ્

સ શાસ્ત્રી તન્દકિશોરજીનો શિષ્ય વ્રજલાલ શાસ્ત્રી.

ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

ફેટલાડ ગ્રાહકોની એવી ઇચ્છા છે કે ‘શ્રીજન્માષ્ટમી પર્યન્ત નોજાવર ભરી દેનાર પાસેથી પૂર્વવત્ રૂા ૧-૮-૦ લેવા અને શ્રીજન્માષ્ટમી પછી રૂા ૨-૦-૦ લેવા’ વૈષ્ણવોની આ ઇચ્છાને અમે અનુમોદન આપીએ છીએ, જેથી વૈષ્ણવોએ પણ બનતા સુધી જન્માષ્ટમી પર્યન્તમાં જ નોજાવર મોઢલી આપવાનું લક્ષમા રાખવું, શ્રીજન્માષ્ટમી પછી મોઢલનાર પાસેથી રૂા ૨-૦-૦ નોજાવર લેવામા આવશે.

આનન્દગ્ય ભગવદ્દર્મપરાયણ ઉત્સવવાલ રામકૃષ્ણ પંડ્યા અને નટપુરરથ ભગવદ્દર્મપરાયણ ત્રિભુવનદાસ પીનાબરદાસ શાહ, ‘પુણિલકિતસુધા’ની અભિવૃદ્ધિને અર્થે તનમનથી જે સતત પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે તેને માટે તે ઉભયે ભક્તનો પ્રસિદ્ધિમા ઉપકાર માનવામા આવે છે.

CHAPTER I PRAMĀNAS

From the times of Vyāsa, it has been the practice of Indian writers on philosophy to divide their writings into four parts, *viz* Pramāna, Prameya, Sādhana, and Fala. Vallabhāchārya also follows the same. The first Chapter consists of discussions on Pramānas. First the Pramānas, their province, their number and meaning are determined, and then we come to what is established by these Pramānas. This is what is technically termed Prameya. In the third Chapter, *viz* Sādhana, the ways and means to realise or attain the Prameya (Brahmasvarūpa) are discussed and ascertained. The last or Fala Prakarana describes the fruits which are to be achieved through these Sādhana. This is the general arrangement adopted by Vallabhāchārya writers, and therefore we shall also follow the same lines in the description of the system.

Before the atheistic wave of Buddhism had passed over India, before the Sāṅkhyas had declared the supreme independence of the human mind, the prevailing authority in India in spiritual matters was Veda with all its divisions and sub-divisions. The Vedic seers believed Veda to be their sole guide. But what with the corruption of the Post-vedic times, and what with the materialistic tendencies of the Charvākas, the supreme authority of Veda on spiritual matters was greatly impured. Buddha not only questioned the authority of Vedas, but rejected it altogether. The Jains followed the same course. The distinction between earthly (Laukika) and unearthly (Alaukika) was blurred, and the Charvākas with all their vehemence condemned Vedas and asserted the supreme authority of perception alone. The Bauddhas, on the other hand, did not believe in mere materialistic enjoyments, but they accepted two Pramānas, *viz* perception and inference as means to right knowledge.

Among the orthodox writers, the Sāṅkhyas, the Tārikikas and the Mīmāṃsakas accepted the testimony of Vedas, hence they are called Āstikas. It should also be noted that notwithstanding the unanimous acceptance of the Vedic testimony, the value of it did not stand on the same footing with all of these. And as we proceed from the first to the second and from the second to the third, the weight of the Vedic testimony gradually increases.

The genuinely philosophical spirit in which the Sāṅkhyas write and their rigid system of rising from the known factors of experience to the unknown by logical demonstration, thus arriving at a knowledge of final cause, is admired by all the scholars who have seriously occupied themselves with their system. With Sāṅkhyas the knowledge of formal existence is gained by perception, of things beyond senses by inference, and of what cannot be determined by either, by Vedic testimony. Like modern sceptics they depended solely on perception and inference, but whenever their perception and inference could be

supported by the Vedas, they corroborated the same by means of the Vedas. They thus accept the authority of the Vedas, but at the same time they insist that the Vedas should always be interpreted in the light of perception. They would even accept Smṛiti as authority if they are in harmony with perception. Thus in Kapila's doctrine for the first time in the history of the world, the complete independence and freedom of the human mind were established, and full confidence in its own powers was boldly asserted.

The Naiyāyikas elaborated the science of Indian logic. They introduced a chapter on the discussion of the means of right knowledge (Pramāṇa) in their works. This method has found great favour with other writers also. The Naiyāyikas accepted four Pramāṇas, viz perception, inference, analogy and word or Vedic testimony (Āpta-vākya). The Vedic testimony does not stand on the same level with perception and inference, but occupies a somewhat subordinate position.

The Mīmāṃsakas accepted six pramāṇas. They added Arthāpatti and Anupalabhi to the four of the Naiyāyikas. Śāṅkara also does the same, but with him these Pramāṇas are truly speaking (paramārthataḥ) mere figments ofnescience. He would tell us that a right goal could be reached even by taking to a wrong path. His Pramāṇas are really unreal, but they will lead one to the real realisation of Brāhman in one's self.

Lastly we come to Vyāsa. He accepts Ś'ruti or revealed scriptures to be the real Pramāṇa. The words Pratyaksha and Anumāna as used by Vyāsa in his Brāhmana Mīmāṃsā to mean Ś'ruti and Smṛiti respectively and not perception and inference. Vallabhācārya does not swerve from the lines that are chalked out by learned Bidarāyana Vyāsa. Like Vyāsa he believes word of the revealed texts (Śābda) to be the only Pramāṇa in the consideration of spiritual matters (Alaukika-arthas). Perception and inference are to be accepted in the light of Ś'ruti or Vedas. The perception or inference of a Rājasa or Tāmasa person whose internal vision has been blinded, cannot be relied upon. Reason when in agreement with the revealed scriptures may be accepted as authoritative (Pramāṇa).

But a question may be asked, why should reasoning be accepted in the light of the Vedas—why should reasoning be bound down by them? No doubt in matters of ordinary experience, reason is our surest guide. But there is a limit beyond which reason cannot go. The realisation of the supreme is an experience of the few ble-sed Rishis. We have no experience of the supreme, and hence our reason based as it is on our experience, cannot be very safe. We are so full of conflicting moods and motives that our reason is very frequently liable to err. Our experience is very limited, our minds are not pure, our hearts are surrounded by local environments, hence based as it is on these, reason is not sufficient enough to grasp the supreme which is unlimited by time,

place, and circumstance. The ancient sages, on the other hand, were free from our shortcomings. Born of the divine element (Dravi-sampatti) in the land of plenty, the ancient Hindu sages led a pure life and by constant meditation penetrated into the deepest mysteries of Being, and in their inspired moments caught glimpses of Truth. What they saw in their inspiration, what was revealed to them in their holy communion, they collected together. This collection is the Veda. It is knowledge. It is absolute. It is unchanging. It is eternal wisdom. It is Truth—Brahman. Hence there is nothing wrong, if our reasoning is accepted in the light of the Vedas.

Again, the preconceived notions of different persons vary. Even if they accept the same premises, they will inevitably come to different conclusions, because in coming to a conclusion they will import their own experience also—the bias of their own minds. One man will say that Karma¹ is supreme, another will say that Dharma² is supreme, the third will say that the surroundings of each man determine the final result, and thus best intellects are bound to differ. It will be seen that a particular man at a particular time in world's history rules his fellow-creatures so far as reason is concerned, but in the very next age after him, his conclusions may be doubted. Thus Buddha ruled in his age, but now and for a long time past his conclusions have been doubted.

The safest course, therefore, is to accept the views of Rishis embodied in our most sacred Vedas, the Vedas—whom we revere, and whose authority we accept as final. Such is the explanation why all orthodox systems unanimously accept the authority of Vedas. Of course with those who do not accept the same authority, only reason is the common platform, but it should always be borne in mind that it is not the surest guide.

Vedas were revealed to the ancient sages in their deepest meditation, and the highest truth was experienced therein by them. This truth was the nature (Svarūpa) of the supreme deity. The experience of the sages is unlimited by time, place and circumstance. Hence Vedas are said to be not composed by any mortal (Apaurusheya) and regarded as self-evident testimony (Swatah-pramāna), and eternal. With Vedas, their letters, words and sentences, as describing³ the supreme deity, are regarded as eternal. This is the conclusion accepted by Vallabhāchārya⁴, that is, in consideration of transworld subjects (Alaukika-arthas) Vedas are the highest authority. Reasoning, percep-

1 Actions done in previous life

2 God's will

3 दर्शानि सर्वानि भगवद्वाचकत्वेन

सर्वार्थान्येव सर्वत्र व्यबहस्ये तथापि तु

शक्तिसंकीर्तनो लोके विशेषव्यापनानिवे ॥ 2 163 तत्त्वज्ञपनिचन्द्र

4 The view of Badarayana Vyasa is the same. This is clear from Sūtras तत्त्वज्ञपनिग्रन्थ-व्यवस्थायां नियमितिवेदेव व्यवहितं तत्त्वज्ञानं and अनेष्टु तत्त्वज्ञानं तत्त्वज्ञानं. The view of the Śruti itself is the same (नैषादस्ति तत्त्वज्ञानपदेना).

tion, inference and other Smritis¹ are to be accepted as authoritative in so far as they are in agreement with Vedas

Now a question may arise as to what is signified by this vague term 'Vedas.' The word 'Vedas' means different things to different writers. Some modern writers look upon the Samhitā portion to be the real Vedas, some consider Upanishads to be Vedas. To some the Karma-kānda comprises Vedas, others look upon the Jñāna-kānda as 'Vedas'. Some even insert Upāsanā-kānda between Karma-kānda and Jñāna-kānda. One does not quite understand why these writers lay stress on a particular portion of Vedas. It has been the practice from the earliest times to call the Vedic literature down to Upanishads (included) as Ś'ruti (revealed), and hence one would naturally be inclined to look upon the whole Vedic literature comprising Samhitās, Brāhmanas, Āraṇyakas and Upanishads as Vedas. Vedas in the opinion of Vallabhāchārya include the whole Vedic literature consisting of Samhitās, Brāhmanas, Āraṇyakas and Upanishads. The authority of all these stand on the same level. Vallabhāchārya does not lay any special stress on Karma-kānda as the Jaiminīyas do, or on Jñāna-kānda as Śaṅkaras do. With him both carry equal weight. Each is useful in its own way. These two Kāndas are complementary. The Karma-kānda describes the supreme as the Lord of Sacrifice (Yajna-rūpa), while the Jñāna-kānda describes the supreme as Brahman (Brahma tann). Both² together thus describe the supreme as possessed of knowledge (Jñāna) and action (Kriyā). This is the highest ideal of the supreme that is conceived of in Vedas.

The next question is how to correctly understand the meaning of Vedas. The holy verse³ declares that the meaning of Vedas is divine (Alaukika). Reasoning as such is unable to grasp it, but it can be grasped through penance (Tapas), Vedic reasoning, or the favour of the supreme deity. With us mental or physical penance is difficult to uncertainty, in the absence of the purity of soul, body and mind, the favour of the supreme deity is impossible, while Vedic reasoning appeals to most as unsound. Thus the difficulty of understanding Vedas correctly is very great indeed, and though the mountain of difficulty is not possible to overcross, passage has been cut from immemorial times to serve the required purpose.

Vedas are accented and they are composed in metres. The correct pronunciation and recitation can be secured only when one has a thorough knowledge of the laws of phonetics and metre. The importance of phonetics can be realised from the fact that a slight change of accent changes the whole meaning of a word. In Indraś'atru, 'the slayer of

1 विरोधे नु भवत्येव स्यात् भवति हि अनुमानम् । पूर्वमीमाणागूढः ।

2 यत्कर्मा हरि पूर्वकार्ये ब्रह्मसु परे ।
अवतारी हरि कृपाः श्रीभागवत द्वये ॥ (I II सत्सङ्गः)

3 अन्तीकृतो हि वेदार्थो न युक्त्या प्रतिपद्यते ।
तपसा वेदयुक्त्या नु प्रसाशस्वरसात्मनः ॥ (अनुभाष्यः)

Indra' was turned to 'one of whom the slayer is Indra' Metres on the other hand keep in tact the letters of Vedas. These two Angas (subordinate lores) together give one the knowledge of the literal text of Vedas (Swarûpa of Vedas)

After correctly learning the text (Swarûpa) of Vedas, one proceeds to understand the meaning. In the right understanding of the meaning of Vedas, two things are required, viz the knowledge of words and that of grammar. The first is obtained by the aid of Nirukta, the second by the aid of Pâṇini.

In Vedas, there are ritualistic ceremonies. These ceremonies require to be performed at a particular time and place. The method of the rituals must also be known. The knowledge of the Vedic calendar is given in Jyotiṣ-Sâstra and the knowledge of the method is given in the Kalpa-sûtras.

Thus Phonetics, Metre, Etymology, Grammar, Vedic calendar and the Kalpa sûtras, these six¹ together, are useful to grasp the literal text, the meaning and the ritual sacrificial ceremonies of Vedas, and hence the proper designation of the Angas has been given them. It is as such that they stand on the same level with Vedas.

With Vedas the four supplements to Vedas (Upavedas) also deserve to be mentioned. These are the science of medicine (Āyur-veda) of Rig-veda, science of war (Dhanur-veda) of Yajur-veda, science of music (Gandhârva-veda) of Sâma-veda, and science of architecture (Sthapatya) of Atharva-veda. The first helps to preserve sound health, by which a right performance of rituals (Dharma-siddhi) is achieved. The second secures one a complete safety in absence of which a right observance of the performance of rituals (Dharma-rakshâ) becomes impossible. The third gives the knowledge of the Science and Art of music by which mental affliction (Udvega) is removed, and the fourth gives the knowledge of architecture by which the Sacrificial altars (Yagna-kundas), etc., are exactly built. The close connection existing between the four Upavedas is obvious, first health, then protection, then music, and lastly architecture. Such is the utility of the four Upavedas.

To rightly understand Vedas, Purâṇas, Nyâya, Dharma and Mīmāṃsâ are also necessary. The Purâṇas illustrate Vedas. The Purâṇas comprise the eighteen Purâṇas including Bhâgavata, and historical epics, viz the Mahâbhârata and the Râmâyana. The Nyâya means Vedic logic, made use of by learned sages like Sâṅkhya-yana in deciding the meaning of the Vedic passages. This Nyâya may also mean ethics (Niti-Sastra). This Nyaya should by no means be confound

1 शिक्षा छन्दस्वरूपे तु निरुक्तव्याकृतिरतया ।

अर्थे ज्योतिस्तथा कल्पो ह्यनुष्ठाने प्रयोगकः ॥ २ ७३ तत्त्वदीप

2 आयोग्ये धर्मसिद्धिः स्याद्रक्षा च धनुर्धरा भवेत् ।

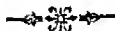
उद्देगहानिर्गोन्धने स्थापत्य च सुगारिषु ॥ २ ७३ तत्त्वदीप

ed with the Nyāya system of Gautama. Smritis like that of Manu and the Bhagavad Geetā comprise the Dharma group. They all contribute to a correct understanding of the Vedas. Last but not the least stand the two Mīmāṃsās. They have been written with the express purpose of solving the doubts, that may arise through the defective power of reasoning (Buddhi-dosha) and difference in individual temperaments (Swabhāva-bheda) of several thinkers. The Pūrva-mīmāṃsā of Jaimini solves the doubts of the Karma-kāṇḍa, while in the Uttar-mīmāṃsā Vyāsa does the same with reference to the Jñāna-kāṇḍa.

These eighteen¹ lores are necessary for understanding the true meaning and scope of the Vedas. This is the view of Vallabhāchārya. He further adds that the meaning of the Vedas is divine (Alaukika), and as such it cannot be understood by independent reasoning. It² can be understood by religious penance, Vedic logic, and grace of God. The result of this long dissertation is summarised by Vallabhāchārya in the opening verses of the first Chapter of his Tattva-dīpa Nibāṇḍha³. For the true understanding of divine objects (Alaukika arthas) Vedas should first be resorted to, but when there arises a doubt in the meaning of the Vedic passages, it should be solved by the aid of the Bhagavad Geetā, the doubts of Geetā by the Sūtras of Vyāsa, and those of Vyāsa-sūtras by Śrīmad Bhagavata. The consistent and natural meaning which evolves from all these combined is the real Alaukika-artha. Any work which agrees with this is to be recognized as an authority. The works like Yoga Anśaśāstra, Ātma and such other Purāṇas, and a few Upanishads, though attributed to the highest authority, are also to be rejected, because their contents conflict with the established doctrines of the Vedas.

Thus it will be seen that Vallabhāchārya resorts to the Vedas and its exegetical Smritis and Purāṇas in the consideration of the Alaukika-artha (Brahma), but that as far as this world is concerned, three more Pramāṇas may be accepted. These are perception, inference and tradition. By perception is meant the perception of a person whose internal vision has been purified through religious practice, which is of course always true. The gist of what Vallabhāchārya has said about Pramāṇas is that so far as Alaukika artha is concerned the word of the Veda alone is the Pramāṇa⁴, though in Laukika-artha three more Pramāṇas may be partly useful.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સાત છે.
૨. જગત, જીવ, અત્યામી, અક્ષર પ્રવાહિતા નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિચારી કલ્પેયો અહન્તામતામક સસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ આણ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણતુ ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ-વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમશાપ્ત વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અસા જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિધધર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

GRATIS

The 'Suddhādwaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya,' by Mr Mulchandra T. Telhvala, B A, will be posted to any gentleman by applying to—

Humam Street, }
BOMBAY, 1. }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસભથી સપ્તે પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની મુખ્ય એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યેજ સુધારાવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાથીન છે.
૪. શ્રીમદ્વેદભાષ્યપંચના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મગરો તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે
૭. કોઈ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબ સાડ ટિકટ મિડી, ને સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ
૮. આ માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડવ્રિલ વહેવાવના હોય તેમજ પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું

પુષ્ટિભક્તિમુદ્રા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ.

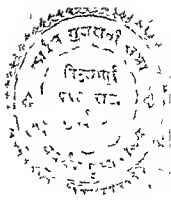
પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. સાપ્રદાયિક વાત્સલ્ય	...	...	...	વે. શા સં. ગણપતિરામ કાળીદાસ
૨. હરિરાયજીકૃતાદ્યદી	..	..	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ	તેજીવાલા,
૩. શ્રીવલ્લભસરણાદ્ય	...	...	...	રા. રા. હિસવલાય રામકૃષ્ણ
૪. મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી	..	..	રા રા મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ	તેજીવાલા,
૫. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય	..	..	...	વે શા સં. અવલરામ ભૂધરજી
૬. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?	...	...	...	શ્રીમંતે વૈષ્ણવ અને .
૭. પ્રમેયસ્નાર્ણવ	...	...	...	વસંતરામ હરિજી
૮. S'uddhānta Brahma-vāda	...	...	...	Mr. M. T. Telang

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनरत्नभाय नमः ॥

॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ॥

॥ भक्तिरसवादः ॥

श्रीमदल्लभनन्दनचरणरजःपुञ्जकृपयातः ।

भक्तिरसस्य स्थायी स्नेहो मन्मानसे जयति ॥ १ ॥

नन्वपूर्वमिदं कुत उच्यते,

कथं ?

अश्रुतत्वादसिद्धत्वा अश्रुतरभावतः ।

अन्तर्भावाच्चात्स्नो रसो भक्तिर्न कुत्रचित् ॥ १ ॥

तथाहि, नहि वेदपुराणकाव्येषु कचन भक्तिरसः श्रूयते, किञ्च, मिभावा-
दिभिर्गभिव्यज्यमानः स्थायी भावो रस इति रसशास्त्रे प्रसिद्धं, भक्ति-
स्त्वागभ्यत्वेन ज्ञान वा निदध्यामनारूपमुपामन वा श्रवणादिनवक वा
तत्र तत्र स्थित, तत्राद्ययोः ज्ञानोपामनयोः स्थायी भावो न कचित्सिद्धः,
ज्ञानस्य शिक्षणावस्थायित्वात्, नान्त्यः अनेकपामकस्य भाविनो विरुद्धत्वात्,
कीर्तनवन्दनार्थानां आगादिधर्मत्वेन भावन्याभावेन रसत्वस्याशक्यवचनत्वाच्च,
नापि स्नेहो भक्तिः, तस्यैच्छाविशेषरूपत्वेन तत्र भक्तिरसस्याप्यसिद्धेः, न चाति-
रिक्त एव स्नेह इति वाच्य, इष्ट्यमाण एव म्लिग्ध इति प्रयोगदर्शनेन तत्र तथा-
त्संनिध्यात्, अतो न स्नेहातिशयोपि भक्तिरसः, नाप्यनुभूयते रसिकैः, न च पर-
मप्रियायामनुभूयते एव स्नेहरस इति वाच्य, तस्य स्त्रीपुत्रेति योमित्वेन नायिकाना-
यकावलम्बनकत्वेन शृङ्गार एवान्तर्भावात्, पित्रादिस्नेहस्य तु तद्भवेन भक्ते रसत्व-
स्याशक्यवचनाच्च, नापि भगवद्भक्तेस्तथात्वं, उक्तर्भावावांशकस्य तत्रापि तौल्यात्,
पुत्रामपि तस्या भक्तेः दर्शनाच्च, 'गोप्यः कामाद्वयात्कंसो देपाद्येयादयो नृपाः
संवन्धाद् वृण्णवाः स्नेहाद्युयं भक्त्या यय विभो' इतिसप्तमस्कन्ध्याय नारदवाक्ये
स्नेहभक्त्योर्भिन्नतयोद्देशाच्च, अतः कंसादिभयस्य भयानकस्थापिनीव गोपिका-
दिकामस्य शृङ्गारस्थापिनि रत्यालयेऽन्तर्भावादिदत्तरस्या रतस्तु 'रतिर्देवादिविषया
भार' इत्यभिधुक्तोक्तेर्भावेन भर्ताद्भरतादिप्रणते नाज्यशाले शृङ्गारादीनामप्युपानां

१ वस्तुनि । २ इष्ट्यमाणे स्नेहातिशयात् । ३ स्त्रीपुत्रेति योमित्वेन । ४ स्त्रीपुत्रेति योमित्वेन ।
केन पित्रादिभयके । ५ रसवत् । ६ स्त्रीपुत्रेति योमित्वेन । ७ भक्त्यापि ।

निरूपणादभिगुक्तैः शान्तस्यापि नवमस्याङ्गीकाराद् दशरसवादिनां भोजस्यापि
मते भक्तेरगणितत्वाभावन्त एव रसाः, नत्वतिगिक्तो भक्तिरसोपाति प्राप्ते, ।

अभिधीयन्—

श्रुतत्वाल्लोकसिद्धत्वादनुभूतेश्च भेदतः ।

तन्मनोनिगिक्तो मन्तव्यः साङ्गो भक्तिरसो बुधैः ॥ १ ॥

तथाहि भक्तिस्तावद्गोपालतापनीये श्रूयन्ते 'भक्तिरस्य भजनं तदिहाशुव
फलभोगनैराशयेनास्मिन्मनःकल्पन'मिति, तन्मनःकल्पनं किंस्वरूपमिति
जिज्ञासायां, नारदपञ्चरात्रे तन्निष्कृष्यते 'माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु मुदहः
सर्वतोधिकः स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तस्तथा मुक्तिर्न चान्यथे'ति, शाण्डिल्यसूत्रेऽपि
'अथातो भक्तिजिज्ञासे'ति प्रतिज्ञाय 'सां पगनुरक्तिरीश्वर' इति
तस्या लक्षणं क्रियते, अनुरक्तिश्च स्नेह एव, स्निग्ध एवानुरक्त इति प्रयोग-
दर्शनाद्, स्नेहश्च नेच्छाविशेषः, विशेषस्य निर्वक्तुमशक्यत्वात्, न च सुखविषयिणी
सा स्नेह इति युक्तं, स्वर्गकामनायामपि तथात्वप्रसङ्गात्, तिरश्चामपि
पुत्रादिविषयकस्नेहस्येच्छारूपत्वाभावेन तस्य स्नेहत्वाभावप्रसङ्गाच्च, ननुक्त-
विषयमाणविषयिणी सा स्नेह इति, तत्र, स्वर्गस्य शत्रुहननादेश्वेष्यमाणत्वात्
तद्विषयकच्छायां स्नेहादिपदप्रयोगस्य काष्पदर्शनात्, स्निह्यामि श्रीणाम्यनुर-
ज्यामि नेच्छामीति विरुद्धानुच्यवसायाच्च, अत एव नारायणत्वेन ज्ञानं ज्ञानान्तरं
वा साः, अत एव न यत्नोऽपि साः, अनुकुलबुद्धिवैयर्थ्याच्च न द्वेषादिरपि,
स्वविषयकत्वाच्च लौकिकसुखरूपोऽपि, प्रत्यक्षत्वाच्चादृष्टरूपोऽपि न, अतो मना-
धर्मान्तरमेव स इति निश्चयः ।

सोऽपि न क्षणिकः, कालान्तरे तत्कार्यस्य दर्शनानद्विषयकसंस्कारे भावा-
भावाच्च, किन्तु स्थाय्येव, अत एव काव्यादावप्युच्यते, 'आविर्भावदिने न
येन गणिता हेतुस्त्वर्नापानपि क्षयितापि न चापराधविधिना नत्या
न यदर्थते पीयूषप्रतिवादिनस्त्रिजगतीदुःखद्रुहः साम्प्रतं प्रेम्णा तस्य
गुरोः किमद्य करवै वाङ्निष्ठितालावर्भित्यादौ, एवं स्थायित्वे तस्य
मिदं मातुः पुत्रे पीयूषप्रतिवादिनस्त्रिजगतीदुःखद्रुहो गुरोर्हृत्कर्पश्च-

१. भगवति । २. भक्ति । ३. भक्ते । ४. पित्रादिविषयनेच्छा । ५. जेहस्य । ६. स्वर्ग-
शत्रुहननादिविषयवेच्छायाम् । ७. बुद्धिवाङ्निष्ठप्रतिवापने । ८. केह । ९. शत्रुत्वादिहननेऽप्रातिर्या-
सेदुकारत्वात् । १०. केहस्येति शेष । ११. प्रेम्णा । १२. येन हेतुर्न गणितस्तस्य प्रेम्ण इति योजना ।
१३. केहस्य ।

भवतीति रसत्वमपि तस्य सुघटमेव, अत एव तत्स्मरणादौ दुग्धस्रावो
यथासभवं व्यभिचारिणश्च तत्र प्रसिद्धा एव, अत एव श्रीमदुद्धवागमने उक्त,
‘यशोदाकर्ण्य नामानि कृष्णस्याचरितानि च शृण्वन्त्यश्रुणि चाम्राक्षीत्स्नेह-
न्मुतपयोधरे’ति, एवमेव पितृभ्रातृमित्रादिष्वपि द्रष्टव्यं, अत एव श्रीनन्दादीनां
तादृशानि तत्र वच्मि, शौनकस्य च ‘तदश्मसारं हृदयं वतेदं यदृक्षमाणैर्ह-
ग्निनामधेयैः न विक्रियेताथ यदा विक्रागे नेत्रे जलं गात्ररुहे च हर्षे’ इति
भक्ते रसेत्यं कण्ठतोऽप्युक्त, ‘निगमकल्पतरोर्गलित फलं शुक्रमुखादमृतद्रवसं-
युतं पिवत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुका’ इत्यत्रोक्तो
भागवतो रसो भक्तिरस एव, ‘यस्यां वै श्रूयमाणायां कृष्णे परमपूरुषे भक्ति-
रुत्पद्यते पुंसः शोकमोहभयापहे’ति भक्त्यर्थमेव भागवतसहितामणयनकथनात्तत्र
श्रीभागवतप्रतिपाद्यमानस्य भागवतरसस्य भक्तिरूपताया एव मिद्वैरिति,
अत एव शृङ्गाररसस्तोद्भिन्नतयानुभूयत एव रमिकैः, यत्तु शृङ्गारस्यैव
द्राववस्थाभेदो संयोगो विप्रलम्भश्चेति सर्वैरुच्यते, तत्त्वविचारितर-
मणीयं, मात्रादिष्वप्यनिपिद्धसंयोगविप्रलम्भयोरुपलब्धेः, अतः स्नेहस्यैव
तौ भेदौ, वस्तुतस्तु रतिरपि स्नेहविशेष एव, एव सति शृङ्गारस्यैव रसत्वं न
केवलं स्नेहस्येत्यत्र निनिगमकाभावादुभयोः पार्थक्येन रसत्वं स्वीकार्यं,
तथा च नायिकायां नायकस्य तस्मिन्स्तस्याश्च या रतिः सा शृङ्गारः, मात्रा-
दीनां पुत्रादौ तेषां च तेषु या रतिः स केवलं स्नेहरस एव इति मिद्वै,
भगवद्विषयिकाया निरुपाधिकाया द्विविधाया अपि रतेरलौकिकत्वेन मुख्यरस-
रूपत्वं, ‘रसो वै म’ इति श्रुतेर्भगवतो रसस्वरूपत्वात्, लौकिकस्य तूपाधि-
जन्यत्वात्तदाभासत्वमिति ज्ञेयं, तेन भक्तिरसस्य तेभ्योतिरिक्तत्वं निःप्रत्यूहं,
श्रवणादिर्नयैके तु तज्जनकत्वान्तर्प्रयोगो भाक्तः, अतो न शङ्कोलश इति दिक् ।
इति श्रीमल्लीलार्णवचरणकाष्मीरजरजोतुरागारक्तः श्रीवज्रपतिरतिमातृनिखिलः ।
पयोदश्रीहारिद्युतिहरितडित्तुल्यवसनाभिधावान् स्नेहस्य स्वभजनरसत्वं व्यरचयत् ॥
॥ इति श्रीमद्यदुपतितनयश्रीपीताम्बरविरचितो भक्तिरसवादः सम्पूर्णः ॥

१. स्नेहस्य । २ श्रीभागवते । ३ भक्तिरगमिनतया । ४ युधिष्ठिरस्य स्नेहस्य भक्तिर्निरदस्य
अरगादिरूपैतिभ्योके भिन्नत्वेन कथनेऽपि न दोषो नारदस्य कीर्तनप्राचुर्येभ्रवणात् कीर्तनस्य नवधान्त पानित्वान् ।
५ रसरूपभोक्तजनवत्त्वात् । ६ भक्तिपदप्रयोगः । ७ इयं कृतिर्वस्तुतः श्रीमत्पुण्डरीकगोष्ठाभिन्नरगानामैव ।

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ विग्रहवादः ॥

नमामि भगवद्रूपं सच्चिदानन्दपृष्ठितम् ।

कायवाङ्मनसा शश्वदेववृन्दैर्निषेवितम् ॥ १ ॥

नन्वादाविदमेवासङ्गत, यद्देवानां विग्रहवत्त्वं, कुतः? मन्त्रमयत्वस्वीकारात्, तथाहि, तस्य मध्यमपरिमाणवत्त्वनियमेनैककालावच्छेदेन सर्वावाहने तथैवाहुतिदाने तेषां ग्रहणासामर्थ्यवत्त्वेन तथात्वात्, अन्यच्च, वृथवधायारब्धमत्वेन शतमत्वेनेन्द्राय स्वाहित्युक्ते तद्विन्नेन्द्रस्वीकारात्, नन्विष्टापत्तिरिति चेदनवस्थापत्तिः, नोक्तं भविष्यति चेद् विधिन्यूनतया फलानवाप्तिः, तस्य फलावाप्त्यर्थमेव तत्करणात्, तस्मादुक्तदूषणपराहर्त्येन्मयत्वस्वीकारस्त्वावश्यक इति चेन्न, 'स न इन्द्रः कामवरं ददातु स एवेनं भूतिं गमयति तृप्त एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिश्च तर्पयति इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयत' इत्यादिश्रुतिव्याकोपात्, तथाहि मन्त्राणां जडत्वे तन्मयानामपि तत्त्वेन कामवरदाने तृप्तौ चासमर्थत्वात्, किञ्च, अहल्याकामयमानम्य सहस्रदृशो गौतमागमने निष्क्रमणायात्तरूपान्तर्गम्य ततो निष्क्रमणासामर्थ्यात्, न हि घटः पटो भवति जडत्वात्, अतस्तृप्त्याद्यर्थं विग्रहवत्त्वादस्वीकारस्यावश्यकत्वात्, नच पूर्वोक्तदूषणापत्तिरिति वाच्यं, वक्ष्यमाणरीत्या तत्सम्बूहस्य निरस्तत्वात्, तथाहि, 'एकमेवाद्वयं ब्रह्म सर्वं खल्विदं ब्रह्म पुरुष एवेदं सर्वं नेह नानास्ति किञ्चने'त्यादिश्रुत्या सर्वस्य चिदात्मकत्वमवधार्यत इति तु निर्विवाद, स्वनामव्युत्पत्त्या च, एव सति सर्वपदस्यासङ्गुचितवृत्तितयात्र तत्त्वं नात्र तत्त्वमिति वक्तुमशक्यं 'आनन्दं ब्रह्मणो रूपं सच्चिदानन्दं ब्रह्म आनन्दो ब्रह्मति व्यजाना'दिति श्रुत्या तस्य च स्वरूपं सच्चिदानन्दात्मकं, तत्र चांशत्रयं सत्त्वं चित्त्वमानन्दत्वं चेतिभेदेन, तत्र संदशमात्रेण जडाः, उद्भूतसच्चिदंशेन जीवाः नन्मध्यपातिनो देवा अपीति विग्रहवत्त्वं, पूर्णव्रितयागः स्वयमेवेति, ननु जीवस्यांशद्वयवत्त्वं तदा यदा किलांशत्वं, तदेवासंभवि, केषाञ्चिदविव्यापां तस्य ब्रह्मप्रतिविम्बत्वस्वीकारात्, दर्पणादौ मुखप्रतिविम्बवत्, सङ्गतश्चार्प पक्षः, तथाहि तस्यांशत्वं तु 'यथाग्नेः क्षुद्रा विम्कुलिङ्गाः मयैवांशो र्जावलंके अंशो नानाव्यपदेशादि'त्यादिश्रुतिस्मृतिसूत्रैः, तत्त्वयौक्तिक, विपरीतधर्मवत्त्वात्, नक्षग्न्यग्रे विम्कुलिङ्गे मेकवच्च दृष्टं श्रुतं वा केनचित्, ननु विम्कुलिङ्गे यत्किञ्चिदौष्ण्यमिवास्यापि यत्किञ्चिज्ज्वल्यं वर्तत इति कथम-

तत्त्वमिति चेत्, तत्त्वमेव चेत् मुक्तमेव न तु प्रत्युत विपरीतधर्मस्यमित्यसौचा-
 मैव, तथाहि, मरुतगचिकादौ जलध्रुवः शृङ्गो च रजतध्रुव इत्यादि स्पष्टमेव
 दृष्टमनो नाशो भविष्यतीति, नन्वेवं तर्हि 'यथाश्रित्यादीनां का गतिरिति चेत्,
 मैवं, औपचारिकत्वेन समाधेयत्वात्, अन एव वस्तुतो न किञ्चिदिति चेत्, न,
 बोधानधिकरणोक्तत्वात्, अत्र जलान्नरालपरिचितदुर्गमग्रकृत्य तत्सहायभूत-
 समरतो जेतुमिच्छामि? तत्रैवावत्पापण्डपाण्डित्यपद्धतिस्तदा ययविद्यायां तत्प-
 निविध्यपतनं, तदेव तु महद्भूतं, तथाहि त्वदुक्तब्रह्मणो नीरूपत्वेन तस्याश्चाति-
 मलिनत्वेन तस्या कस्य प्रतिविम्बः? नन्वेवमपि तथाप्येवमेव चेत्, मरुतोऽपि
 कोष्ठे तत्तथान्तु, किञ्च, कदाचित्त्वदुर्गुपत्याग्रहेण तस्य मरुपत्वमिति मनुष्ये पर-
 मविद्यायामतिमलिनायाममलत्वं तु सर्वबाधसम्मतमेव, तत्रापि तत्त्वं चेत्तथा तदा
 दृष्टोऽतिपाण्डित्यप्रकाशमन्त्र, तस्मान्पूर्वोक्तश्रुतिस्मृतिरतत्त्वसुप्रतिपाद्यस्तदग एव
 जीवो नत्वविद्याश्रयकप्रत्यविम्बरूपच्छन्नान्तिककृतशुक्तिकप्रतिविम्बः, एवं च
 नान्यपि साधु सङ्गच्छन्ते, मुख्यंशन्वात्, ननु त्रैपरिण्यस्य का गतिरिति चेत्,
 भगवद्विच्छेद, तथा च दर्शयति सूत्रकारः, 'पगाभिध्यानात्, तिरोहितं ततो ह्यस्य
 बन्धविपर्यया' इति, स्यादेतन्मान्तु प्रतिविम्बः किन्वाभास एव, तथाहि, अङ्गु-
 लीमम्पर्कजनितचन्द्रानेकत्वसदृशितान्नतथा भासते ब्रह्मन्ति तदेव जीवपदवाच्य-
 मिति चेत्, न, अन्याप्यत्वात्, कस्याभास इतिविचारं 'न ब्रह्मणः प्रमायां-
 गात्, न जीवस्य तादृशाभासविपर्यया' इत्यादिना, न हि चन्द्रस्य भ्रम-
 श्रन्दाणा वा, मित्राण त्वाङ्गग्रन्थे सिद्धिमण्डने प्रतिपादितमनो नात्र तथा, नन्वेवं
 तर्हि जीवे कृतो नानन्दांशः? 'उपमि क्लृष्ट इटार्ना सुखी' न्यादिप्रतीतिवलादिति
 चेन्न, तस्य तत्र व्यभिचारिण्यात्, नत एवांश इत्युच्यते इति चेत्, तदपि न, कदा-
 चिद्भाविदुःखात्पत्तिमभवात्, न हि तदुत्पत्तौ तदंशोऽपि वर्तते इति सर्वथादिसम्भ-
 त, किञ्च, पूर्वोक्त'पगाभिध्याना' इति सूत्रेऽपि तत्रैव प्रतिपादितमंशत्वेऽपि, अत
 एव 'नतपत्र तिरोभावा' इत्यागम्य 'सूत्रकार' इत्यन्त श्रीमत्प्रभुचरणाः, ननु चिदंश-
 स्थापि भगवद्भर्मत्वेत तस्य चावापि मत्त्वेन तत्तुल्यनयानन्दांशस्याप्यपेक्षया तदंश-
 मपि स्वीकृतिरिति कथमंशद्वयकथनं युक्तमिति चेत्, न, तत्तुल्यताया अनवधानविजृ-
 म्भितत्वात्, नद्यनुकम्पया कदाचिद्भादिदानतः सेवको राजा भवति, तत्सत्त्वेऽपि
 नायमीश इति लोक एव मिदत्वात्, किञ्च, ब्रह्मणः व्यापकत्वादस्य च 'स्वय
 निहृत्ये' न्यादिश्रुत्युक्तपरिवर्तनविहारान्यथानुपपत्त्याऽणुत्वान्दासत्वमिति कथं
 तौल्यम्? अतएव सिद्धिमण्डने जीवाणुत्पादे 'स यदा अहम्मा' इत्यागम्य
 'निर्गर्वे' इत्यन्त श्रीमत्प्रभुचरणाः, नन्वानन्दांशस्य भगवद्भर्मत्वादावाप्रासत्त्वमिति-

यद्युच्येत तर्हि चिदंशस्यापि तत्समानयोगक्षेमत्वादेवाप्रासत्त्वमिति वक्तव्यमिति चेन्न, स्वरूपहान्यन्यथोपपत्तिभिर्या तत्स्वीकारस्यावश्यवक्तव्यत्वात्, तत एव सोऽपि स्वरूपात्मको न तु धर्मात्मकज्ञानात्मकः, अत एव 'सच्चिदानन्द'मित्यारभ्य 'सर्वमनवद्य'मित्यन्तं प्रभवः, तस्मादानन्दांशतिरोभूता जीवाः सच्चिदंशेनाद्भुता इति फलितं, तत्र मदंशमात्रवृत्तिजडेष्वापि सन्ना परब्रह्मण एव उभयांश-
मात्रवृत्त्यणुजीवेष्वापि तस्यैव तदा किं पुनर्देवेषु नत्सन्तायाः प्रश्नोऽपि? तथा मति तस्यैव विग्रहवत्त्वेन तदग्रवृत्तिदेवेष्वापि तद्वत्त्वमनुक्तमागतं, ननु तस्यापि तद्वत्त्वसत्त्वे तस्य मध्यमपरिमाणवत्त्वनियमेनाव्यापकत्वा-
दिदोषाः सङ्गच्छेयुरिति चेत्, न, अज्ञेयत्वात्, ननु कुत एवं? गृहाण, तस्या-
नुमानविवयैव ज्ञेयत्वं सिध्यति, तथाहि घटादिपक्षैककार्यत्वमाध्यकसावय-
वत्वलिङ्गकपटदृष्टान्तकटदृष्टान्तेन कुलालादिसिद्धिर्यथा तथा सर्वत्र सावयवत्वेन
कार्यत्वजिज्ञासायां क्षित्पादां तथादर्शनेन ज्ञानोपपत्तौ कार्यस्य कर्तृजन्यत्वनियमेन
तद्वर्धगतत्वेन कर्तृत्वस्य सामान्यकर्तृसिद्धिः, तथा मति क इत्याकाङ्क्षायां कुला-
लतन्तुवापादिषु तत्कर्तृत्वासापथ्यग्रहणनानुक्तश्वरसिद्धिः, तथा च दृष्टान्तीय-
यत्किञ्चिद्वर्त्मस्यापि दार्ष्टान्ते अवश्यवक्तव्यत्वाच्छरीरत्वज्ञानादिमत्त्वसिद्धिः,
जन्यत्रायसिद्धिर्यत्किञ्चिद्वत्पदात्, यत्र चन्द्रमादृश्यमाह्लादजनकत्वधर्ममादायै-
वेतिवत्, ननु शरीरत्वे पुनः पूर्वोक्तदूषणापनिरिति चेत्, तन्नादरणीयं,
अन्वयव्यतिरेकमिदमस्य तस्य यावता दूषणपरिहारस्तावत्तुलक्षणकमेव, साधनीय-
त्वात्, कावन्वयव्यतिरेकाविति चेत्, यत्सत्त्वे यत्सत्त्वं यदभाव यदभाव इत्येव,
तथा च शरीरत्वसत्त्वे कर्तृत्वसत्त्वं तदभावे तदभाव इत्यागतं, ननु ज्ञानादिक-
मेव कुतो न तत्साधकमिति चेत्, न, मुक्तात्मसु तद्वत्स्यपि तथा दर्शनात्, एवं च
सावयवत्वानित्यत्वज्ञानापेक्षितकर्तृरूपसर्वकर्तृत्वान्यथानुपपत्तिवलात्सिध्यन् कर्ता
स्वयमेव सकलदेशगतकार्योत्पत्त्यनुपपत्त्यादिदूषणगणानवच्छिन्न एव शरीरज्ञाना-
दिमानेव सिद्धः, स चेश्वर एव, ननु सर्वकर्तृत्वमीश्वरस्यैवेति को वा नियमः? घटादौ
कुलालादीनां तथा दर्शनादिति चेत्, अत्रैहि, तत्तत्कार्यं हि तत्तद्विषयकज्ञानस्य
कारणत्वमिति तु तवापि सम्मतं, तथा च सर्वकार्यं सर्वविषयकज्ञानस्य कार-
णत्वमित्यप्यादरणीय, एवं च 'यः सर्वज्ञः सर्वविद्' इत्यादिश्रुतिमतिपाद्यनस्त्व-
विशिष्टस्येति तुः सर्वकार्यकरणे को वा सन्देहः? ननु प्रत्यक्षबाधो घटादिपि मति
चेत्, तत्रैव, न ब्रह्मविदां, यत एतन्तस्येच्छयैव तेषां तत्तत्कार्यकरणे प्रवर्त-
मानत्वात्, अन्यथानवच्छिन्नघटादिवारापत्तिः, किञ्च, यो हि यदिच्छया यदधी-
नत्वे सति यत्कार्यं प्रवर्तते तस्य तदिच्छया नदधीनत्वेन प्रवर्तितत्वाद्वान्तर-

व्यापारत्वमेव, तथा च भगवद्विच्छया तदधीनत्वे सति सर्वस्य सर्वकार्ये प्रवर्ति-
तत्वात्तत्त्वमेवेति मतं, अवान्तरकुलालादीच्छया दण्डादिद्वारा भ्रम्योदयैवेतिवत्,
ननु तादृशानां जडत्वान्ता कल्प्य प्रकृततद्भिन्नत्वात् तथा कल्पनीय, तथा च
स्वच्छयैव कुतो न प्रवृत्तिरिति कुलालादीनां स्वतःकर्तृत्व सिद्धमेवेति पुनः प्रव-
वत् इति चेत्, मुखो भ्रान्ति न त्यजति कुञ्जगशौचवत्, अग्रे यत्नं स्यात्तदा
कुलालादीनां तदेकपरत्वेनानवच्छिन्नवदादिधारापत्तिरिति पूर्वमेवावादि, यद्वा,
प्रयोज्यप्रयोजकभावेन हि द्वेधा व्यवहारप्रवृत्तिः, तथा च तन्मात्रे तदधीनः स
इति तु युक्तं, नतश्च 'सर्वस्य वशी सर्वस्येशान' इति श्रुत्या प्रयोजको हि भग-
वान्प्रयोज्याश्च जीवा इति मन्तव्यं, तथा सति तेषां चेतनत्वेऽपि कर्तृत्वे
सत्यपि न स्वतःकर्तृत्व किन्तु गौणमेव, तथा च मुख्ये संभवति तस्मिन्तत्क-
ल्पनाया अन्याम्यत्वात्तेषु तत्त्वज्ञानमज्ञान एव, किन्तु 'स्वतन्त्रः कर्ते'त्यनुशा-
सनाच्चैवं, इतरेषां स्वातन्त्र्याभावात्, तस्मात्पूर्वोक्तदृषणगणानवसरिताक्षित्या-
द्विपक्षकाद्यनुमानविधया जगत्कर्तृत्वेन तादृश ईश्वरः सिद्धः, एतदपि स्वयुक्त्यु-
त्तरकालपराहतमुत्तान्स्तार्किकान् प्रत्यक्षानुभावकानां, भगवद्गीयानां तु 'सहस्र-
शीर्षा सर्वतः पाणिपादान्तं तमोस्त्वन्न्ताय सहस्रमूर्तये अनेकबाह्वदरवक्त्रनेत्र'
दशमस्कन्धीयशङ्करमुनी 'नाभिर्नभोर्ग्रिमुख' 'आनन्दमात्रकरपादमुखोद-
रादिः' 'शरीरश्चोभयेऽपि ही'त्यादिसहस्रश्रुतिस्मृतिपुराणतन्त्रमंत्राङ्गिगवादेव तथै-
वैश्वेश्वरः सिद्ध इति किमल्पमामर्शेनानुमानेन? तथा च सर्वधर्मनिशिष्टो
भगवान् सर्वत्र सर्वरूपतया बलि भुङ्क्ते आयात्यपि च, अत एव 'यश्चै-
विभूतीर्भगवन्तत्सम्पादय नः प्रभो' इत्यादियुधिष्ठिरोक्तिः, अतो न बाध-
कावकाशः, ननु वार्ता पुनराशङ्कते, 'इन्द्राय म्नाहे'त्यादौ का गतिरिति
चेत्, एतदप्यनुधारय, सोपि स्वेष्टफलावाप्स्यर्थं 'मिदि परमैश्वर्य' इति धातुप्रतिपा-
द्यमहेन्द्रायेश्वरायैव वितरतीति किमनुपपन्नम्? तस्य तु सर्वशक्तिः 'परास्य शक्ति'-
रित्यादिश्रुत्युक्तत्वेन तयात्यात्, अत एव 'ये धातुशब्दा यमार्थ उपदेशे प्रकीर्तिताः
तथैवायौ वेदराशेः कर्तव्यो नान्यथा काचिदिति चागीशचरणाः, तथा चोक्त-
या रीत्या देवेषु विग्रहत्वमेवेति, ग्रहिलतया कदाचित्तद्भासवत्त्वमिति वदन्तः
कर्मणोऽकर्मिण एव, अत एवोक्तं 'श्रूयतेपि हीन्द्रादीनां देवानामप्रत्यक्षत्वं
विग्रहवता'मिति विद्वन्मण्डने मधुचरणैः, ननु देवादिबलिभोक्तृत्वं भगवत्तस्मिन्
तेषां कथं तृप्तिरिति चेत्, न, कीटिग्रह्याण्डविग्रहस्य तस्य तृप्तावेतद्भगवत्त्वेन
तेषां सुतरां तृप्तत्वात्, गोमुखे गर्भमुखवत्, अत एव 'सर्वदेवमयो हरिः'
'सर्वदेवनमस्कारः' 'यथा तरोर्धूलनिषेचने'त्यादीनि वचनान्यपि सङ्गतानि

स्युः, द्वितीयस्कन्धऽपि 'ब्रह्मार्चम्काम'मित्यस्याभ्य 'यज्ञे तत्पुरुषं पर'मित्यन्तमविलाज्ञानान्धकारनिवारकेण जगन्मित्रेण श्रृंगुकेन, अत एव श्रुतिगपि 'तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासत' इत्याह, अर्थस्तु श्वेतकेतो यदिदमुपासते नाम यदिदंत्वेन वरुणत्वेनन्द्रत्वेनोपासते तन्न, किन्तु तद्ब्रह्मेति विद्धि, अत एव 'यज्ञरूपो हविः पूर्वकाण्ड' इति तत्त्वदीपे श्रीम-
दाचार्यचरणाः, किञ्च, भगवतो रूपत्रयं, आधिदैविकमाध्यात्मिकमाधिभौतिक-
मितिभेदात्, आधिभौतिको विग्रहयानिन्द्रादिः, आध्यात्मिको मन्त्राधिष्ठातृत्वेन
तदादिः, आधिदैविकः स्वयमेव, एवं चेतुर्वीक्षा नानवस्थापि, ननु तर्हि
लाघवाद्द्विष्णवे स्वाहोत्यादिकमेवान्तु इष्टापनौ श्रुतिविरोध इति चेत्, 'मैवं,
'यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव
विदधाम्यह स तया श्रद्धया युक्तस्तत्स्याराधनर्माहते लभते च ततः कामान्म-
यैव विहितान्दितानि'त्यादिभगवद्वाक्यैस्तत्तत्कामनया तत्तत्कर्मणि प्रवृत्तस्य
तत्तद्रूपेणैव तत्तत्फल दाम्यामीत्यादि तदिच्छयैव तथेति समाधेयत्वादिति
सर्वमनवद्यम् ॥

विद्वलेशकृपाले शाद देवविग्रहसत्रया ।

बहिर्मुखकृता शङ्का क्षणमात्रे निराकृता ॥ १ ॥

अविचारदशाया हि स्वभावस्तु फलिष्यति ।

कटाचित्ते न दृष्यन्ते तच्छृण्याना कुत्रहलम् ॥ २ ॥

भविष्यति न मन्देहमन्तद्वृणार्थं मनो वचः ।

समाप्तो विग्रहबोधः ॥

राजर्लीलापतिः कृष्णः प्रभुः श्रीद्वारकेश्वरः ।

एतेनैव प्रसन्नास्तु किमल्पैर्दयतान्तरैः ॥ १ ॥

१ आदर्शपुस्तके श्रीमद्विष्णुसहस्रनामस्तोत्रेणैव निरुक्तं यन्मनेऽशीयदृष्टिर्निरतीय प्राचीनेति प्रतिभाति श्रीकृष्ण-
दीपनियन्त्रविद्वन्मण्डनादिप्रमाणान्यायान्छ्रीमद्भक्तिसिद्धिस्तोत्रमहाराजविरचितप्रमथस्वप्रमाणनयन्यागाश ।

२ जागृत्यलपनविधमसाह विग्रहादयवैतामसैरपि सादप्रम्याहानोवाक्यैश्चार्थश्रमभ्रमोभयविभीषादृष्ट्या
एतैरग्न्यद्वयप्रभा इति नेयामुदाहारेण गगनाम्बु ॥

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोर्पाजनवल्लभाय नमः ॥

॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(१४.)

(श्रीरागेण गीयते)

चल सखि खिन्नं सुखय निकुञ्जे गुञ्जति सरसमधुपकुलपुञ्जे ॥
 मानय वचनं परिहृय मानं किं कुरुषे भज विरहितमानम् ॥
 उचितमये निजपतिसन्मानं सुखमनुभव पीशूपसमानम् ॥ १ ॥
 विविधवर्णवसनं परिधेहि भूषणमपि नासादिषु देहि ॥
 निशि विजने सति सरभसमे हि जीवनफलमिदमेवमवेहि ॥ २ ॥
 अवलोकय सखि सकलकलेशं निजकरधवलितकाननदेशम् ॥
 लीलासमकालिकचिन्तेशं सुमुदितफलनिश्चयसन्देशम् ॥ ३ ॥
 भावय भामिनि भावितरूपं गोगोकुलसाधारणभूपम् ॥
 निःश्वसैरिह तनुपे धूपं पूजय बहु भोजय रसरूपम् ॥ ४ ॥
 विविधलतापल्लवशनवलितं कुसुमिनविटपिविविधफलफलिनम् ॥
 व्रजनाथेन दृशा परिकलितं वृन्दावनमवलोकय ललितम् ॥ ५ ॥
 सेवय पल्लवविरचितशयनं सफलं सुन्दरि मामकनयनम् ॥
 किमिति तनोपि दृष्टैव निलयनं निजद्वटि कुरु पुरुरससञ्चयनम् ॥ ६ ॥
 तडिटिव जीमूते यदि सततं राजसि सुखमनुभवसि सुविततम् ॥
 अनुमतमस्माकं न हि विहितं वीजनमपि कुरुते यदि सुरतम् ॥ ७ ॥
 कथितुमिदं सुखयतु हरिदास श्रीवल्लभपदयुगाविभारसम् ॥
 श्रीभागवतविचारविलास कृपय कृपापर दर्शय गसम् ॥ ८ ॥

॥ श्रीहरिरायजीविरचितश्रीवल्लभशरणाष्टकम् ॥

निःसाधनजनोद्धारकरणप्रकटीकृतः ॥

गोकुलेशास्वरूपः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥ १ ॥

निःसाधनजनोद्धार करवाने प्रकट यथार्थ (साक्षात्) गोकुलनाथनि श्रीकृष्णना भुज्या-
 विन्द्यय श्रीवल्लभप्रभु माउ शरणु छे -आश्रय छे

भजनानन्ददानार्थं पूष्टिमार्गप्रकाशकः ॥

करुणावरणीयः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥ २ ॥

(નિવૃત્તનને) ભગવાનનું દાન કરવા પુષ્ટિમાર્ગનો પ્રદાન કરનારા (એમની) કરુણાએ જ વરવા યોગ્ય, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

સ્વામિનીભાવસંયુક્તમગવદ્ભાવમાવિતઃ ॥

અત્યલૌકિકમૂર્તિઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૩ ॥

સ્વામિનીભાવસંયુક્ત ભગવદ્ભાવ વડે ભાવિત, અનિઅલૌકિકસ્વરૂપવાન, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે.

શ્રીકૃષ્ણવદનાનંદો વિયોગાનલમૂર્તિમાન ॥

ભક્તિમાર્ગાદિજમાનુઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણના મુખ્યઅવસ્થા આનંદરૂપ, (ભગવદ્-વિપ્રયોગામિત્વરૂપ, ભક્તિમાર્ગરૂપ કમલના (પોષક) સૂર્ય, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે.

રાસલીલારસમરમમાકાંતાઽખિલાંગમૃત્ ॥

ભાવરૂપાખિલાંગઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૫ ॥

મસતીવારૂપ રમના પૃથ્વી સારીરિતે વ્યાપ્ત શીઅંગને ધારણુ કરનારા, જેનું સંપૂર્ણ શી અંગ ભાવરૂપ છે એવા શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

શ્રીભાગવતમાવાર્ધાવિર્ભાવાર્ધાવતારિતઃ ॥

સ્વામિસંતોષેતુઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૬ ॥

શ્રીભાગવતના (શ્રીભાગવતમા વિગતમાન ભગવતીવાના) ભાવરૂપ અર્થનો આવિર્ભાવ કરવાને પ્રકટ થયેલા અવ્યભી (શ્રીભાગવતનાથદ)ની અપૂર્ણ પ્રમજનારૂપ હેતુ, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

ચલ્યવીચલ્યમાંતઃસ્થલીલાનુભવચલ્લભઃ ॥

અન્યાસ્કુરણરૂપઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૭ ॥

શ્રીગોપીજનનાથપતિ (શ્રીકૃષ્ણ)ની નિગૂઢ લીલાઓના અનુભવમાં પ્રાપ્તિયાગ, (શ્રીકૃષ્ણની ગોપ્ય લીલાઓના અનુભવ વિના) અન્યસ્કુરણથી મંદિત, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

જિતાંભોજપદાંભોજવિમૂષિતવસુંધરઃ ॥

સદા ગોવર્ધનસ્યઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૮ ॥

કમવનો પરાજય કરતાં (અનિમુદ) ચળુકમન વડે ભૂમિને ગોભારનામ, શ્રીગિરિના ઉપર મગ વિગતમાન શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

અનન્યસ્તન્મના નિત્યં પંઠયઃ શરણાટ્કં ॥

સલભેત્સાધનાઽભાવપુક્તોપ્યેતત્પદાશ્રયમ ॥ ૯ ॥

ઓવલ્લભપ્રભુમાં સદામ અનરાગો જે અનન્યસ્તન્મ પ્રતિનિ (આ) ચળાટક નો પાડ કરે તે (પોતાના ઉદારને માટે) સર્વમાધનથી મંદિત દોષ તોષણુ શ્રીવલ્લભપ્રભુના ચળુકમના (૯૮) આશ્રયને પામે.

॥ इति श्रीहरिदामनिग्वितं श्रीवल्लभशरणाट्कं संपूर्णम् ॥

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

શ્રીમદ્ગોસ્વામીના ચતુર્થ પુત્રનું સ્મરણ કરીને લક્ષ્મી એએાશ્રીના
પ્રથમ પુત્ર શ્રીરઘુનાથજીનું સ્મરણ કરે છે -

“શ્રીરઘુપતિ અનિગમ્યતિ રતિપતિ કથં બિહાર એ રસના,
મનપીડન એ સદા મધ્યગમભિરુલભય હાર રે રસના,”

શ્રીમદ્ગોસ્વામીના પ્રથમ પુત્ર શ્રીરઘુનાથજી છે, એએાશ્રીના ધર્મપત્નીનું નામ શ્રીમંતકી છે, શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી એએાશ્રીનું ગૌરવ સ્વરૂપ છે. આ શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી નારાયણદાસ બ્રહ્મચારીના પ્રથમ સેવક હતા. પ્રથમ શ્રદ્ધા પ્રથમ તિરકાવિત શ્રીરઘુનાથજી જ હતા. શ્રીરઘુનાથજી પ્રથમ વિદ્વાન ન હતા. એક સમયે એના પ્રક્રમમાં શ્રીયુક્તજીએ એએાશ્રીને ‘મજ્જુગમાનય’ એમ કહ્યું, તે સમયે સસ્ત્રુતજ્ઞાનના અભાવને લીધે નાહ સમજત્યાથી એએાશ્રીને પરમ ખેદ થયો, ત્યારપછી એએાશ્રી શ્રીમદ્ગોકુલનાથજીની સમીપ ગયા, અને શ્રીમદ્ગોકુલનાથજીએ જ એએાશ્રીને વિદ્યાદાન કર્યું. શ્રીરઘુનાથજીના કેટલાક સનત્ત સ્તોત્રો સિવાય વિનિરૂપ અન્ય પણ ગ્રંથો છે. લક્ષ્મીદાસ ઉપરિ એએાશ્રીની કીકા ઉપનમ્ન છે, પોડગમન્યમાના કેટલાક ગ્રંથો ઉપરિ પણ એએાશ્રીએ કીકાઓ કરેલી છે. એએાશ્રીના વશમાં પણ મહાધુરધર વિદ્વાન ગોસ્વામીશ્યા યર્થ ગયા છે. જે સ્વરૂપે પ્રભુએ સસોતસર કર્યો છે તે જ સ્વરૂપ આ શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીનું કહેવાય છે, અને તેથી આ રમેશ પ્રભુની પેરા કરનારા શ્રીરઘુનાથજીના વચ્ચેના ગ્રંથો પણ સ્સલગ હોય છે. શ્રીરઘુનાથજીના પાત્ર શ્રીવક્રીનન્દનજી મહાધુરધર વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત અર્નાકિક ધાન્ય વરવાની શક્તિ ધરાવતા હતા. એએાશ્રીવિરચિત ‘રસાધિપ્રકાશ’ કેન્દ્રન કૌનેજના પુત્રાનાતપમાં છે, બાક્યો-ધાદિ પોડગ ગ્રંથ ઉપરિ પણ એએાશ્રીની કીકા ઉપનમ્ન છે. ધર્મવક્રીનન્દનજી સિવાય અન્ય વિદ્વાન મહાનુભાવી બાતકાએ પણ આ શ્રદ્ધને અનકૂલ કરેલું છે. શ્રીવિદ્મમંડળ ઉપરિ એક વિસ્તૃત કીકા પણ આ જ વશમાં કોઈ મહાનુભાવી બાતક કરી છે, એમાં શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીને જ નમન કરેલું છે. “યદપિ શ્રીરઘુનાથજીના વચ્ચે શ્રીરઘુનાથજીની ઉપનિવૃત્તિ જેવી મગ્ન દુઃખ વાક્યોવાલી ભાષા લખતા નથી તથાપિ એ ગ્રંથોમાં શ્રીમદ્ગોસ્વામીજી, શ્રીમત્પ્રભુચરણમાં, અને શ્રીમદ્ગોકુલચંદ્રમાજીમાં નિરૂપણ પ્રીતિ અને લક્ષિત પ્રતિષ્ઠા કરે છે.

શ્રીમદ્ગોકુલચંદ્રમાજીનું સ્વરૂપ અતિમુકુમાર છે તેથી જ બાતકોને માથે એએાશ્રી મિગન્યા તેઓ પણ આચારમાં બહુ સુકુમાર થયા. અત્યપિપરન્તે શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીની એવા અનિસુકુમારતાથી થાય છે.

પૂર્વે જણાવી ગયા તે પ્રમાણે શ્રીરઘુનાથજીના વચ્ચેની ધર્મશ્રી યર્થ ચુકી છે. આધુનિક તિરકાવિત એએાશ્રીના સાક્ષાદ્ વચ્ચ નથી, પરન્તુ શ્રીગિરિધરજી (પ્રથમ લાવ) ના વચ્ચ છે, અને પ્રથમ શ્રદ્ધની ગાદી ઉપરિ લેવાયતા છે.

૬૦ અથવા ૭૦ વર્ષ ઉપરિ આ સ્વરૂપ જ્યપુરમાં મિરાજીતુ હતું. ત્યાં એક માયાવાદીએ ૧૪ પ્રશ્ન તિરકાવિત શ્રીગિરિધરજીને પૂછ્યા, પરન્તુ એ પ્રશ્નો ન કાલ ઉત્તર આપાય એવું નહિ હોવાથી, મહારાજશ્રીને જ્યપુરનો ત્યાગ કરવો પડ્યો. અમુક સમય એ સ્વરૂપ શ્રીકોનેરમાં મિરાજીતું હોત એ સ્વરૂપ કામચંદમાં મિગમે છે. ઉપરુકત ૧૪ પ્રશ્નનું ચમર્થ અત્યુત્તર કેટલાક વર્ષ પછી મહાગત પડિત ગદ્દનાને રાકત ‘સત્તિસદ્જ્ઞાન્તમાર્તજંડ’માં આપેલું છે.

પ્રથમ શ્રદ્ધના આધુનિક સમયના તિરકાવિત આપણા નુપસિદ્ધ શ્રીમાન દેવકીનન્દનાચાર્યજી છે. આ ગોસ્વામી મહારાજશ્રીની મુનપુરોના વૈષ્ણવો ઉપરિ નિગનિશય કૃપા છે, જેને પછાણમે મહારાજશ્રી રમેશ પ્રભુની એનાને પણ જાણીએને ત્યાગ કરીને અન્ય મિરાજે છે. ભાવુક વૈષ્ણવો કહે છે

કે દુર્ગન મનુષ્યો જે એઓથીના સાક્ષાત્ દર્શન કરીને કૃતાર્થ નથી થતા તેમને કેવળ કૃપાથી દર્શન આપીને કૃતાર્થ કરવાને મહારાજશ્રી સ્વયં નાટકાદિમા પધારે છે, અને મોટાદિમા મિગાડને આ મોહમયીમા અત્ર તત્ર વૈષ્ણવોનું દર્શનથી જ હિત કરવાને વિચરે છે. ઉક્ત ગોપ્તામિત્રીના આ પ્રકારે દર્શન અમને પણ વારવાર થયા છે મહારાજશ્રીનું નિવક, હસ્તમાનો રક્ષિતનો ભેગો, શ્રીઅંગ ઉપરિ દેખીના સાદાં પણ અત્યંત અને કાચિત્ મૂલ્યવાન વસ્ત્ર સાથે આવીવર્તવર્તવના એઓથીના દર્શન અમને પણ થયા છે મહારાજશ્રીનો પરિવિત્ત વિદ્યાભ્યાસ એઓથીના પિતા મીગોવિન્દપ્રમુછના પત્રિઅમને આજ્ઞાથી છે પડિત ગદ્યવાનના ગાદ મંજુધર્મી, પડિતના કેટલાક સમ્બંધો મહારાજશ્રી ઉપરિ અસ્તિ થયલા છે મંજુ બાવણી વાર્તાને પ્રસન્ન કરીને તેનું સ્વપિતે પ્રિયવ સપાદન કરવાની અપૂર્વ પદ્ધતિ આ મહારાજશ્રીમા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તે ૫. ગદ્યવાનના સગમથી જ પ્રાદુર્ભવી છે શ્રીકૃતિસિદ્ધવાનના લાલક શ્રીગોવર્ધનવાવડના સમ્બંધ મહારાજશ્રીના મર્ત પ્રપલ જેન કેન પ્રગેલું લોકપ્રિયતાસ પાદનાર્થ જ છે, વધપિ અનુતા અનિવાર્ય મયોગોને વીધ એઓથીની યોદ્ધપ્રિયતામા કાદક નૃપના થર્ષ છે, તથાપિ એક સમય મહારાજશ્રીએ તે અપાદન દગ્ધામા સપૂર્ણ વિનય મેલગ્યો હતો કાલમદ્દગનિને અંતીન થઈને ૫, ગદ્યવા અને મહારાજશ્રી ઉભય અનિદાગ મનુને વિગેળ માન આપીને સ્વચાખાતા તંતિરીયના શીશાધ્યાયના 'સત્તવાન્ન પ્રમદિતવચ્ચમ્' એ વચનને મોકાથી અનુભવના, અને 'સત્ય દ્રુવાત્' કરનાં પત્તુ મિય દ્રુવાત્' ૫૦ અધિક લક્ષ અર્પણ કરના.

વૈષ્ણવો એથી મેરા બેવામા પણ મહારાજશ્રીની કુલવના અદિનીય છે એ દારાચના પ્રભારી કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીએ ૩૦ લાસ રૂપિયાનું ઉપાગર્ન કર્યું છે રૂપિયાનો સ્વક દાચિત્ અનિશોભન દોષ નથાપિ મહારાજશ્રીની આધુનિક અમૃદિ આમાધાગ્લુ છે વપિ મહારાજશ્રી આચાર્યવચ્ચ હોવાથી જ આટલું દબ મપાદન કરી શકા છે, તથાપિ તેથી મહારાજશ્રીની દ્રવ્યોપાર્ગન કરામા અમાધાગ્લુ વક્તિ અને કાલચ્ચની કોઈ પણ પ્રકારે નૃપના નથી, અન્ય ગોસ્વામી બાવકા પણ આચાર્યના જ વચ્ચ છે, તથાપિ તેઓની આમનાથી વિપરીત આર્થ ગિયનિ મહારાજશ્રીની વક્તિનો જ ઉદ્દેશ્ય છે જ મહારાજશ્રીને માત્ર વિચારવાનું એટલું જ છે કે આ મર્ત દ્રવ્ય શ્રીમદા પ્રમુછની કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થયું છે, અને તેજ દ્રવ્ય પ્રભુની મેવાને માટે જ વૈષ્ણુઓએ એઓથીને નિવેદન કર્યું છે, તેથી અવ દુગ્ધી તરીકે હોવાથી એ મર્ત દ્રવ્યનો વિનિયોગ આનમામા નદિ પર્યંતુ પ્રભુમા જ થશે જોઈએ મહારાજશ્રીની પ્રસ્તુતવામા આમગિ દોષ તો તેમા, અને નામમેલામાં આચક્તિ દોષ ને તેમા, તથાપિ ભગવદ્ગર્ભવિક્તિ કાર જનુ ગ્યરે આ દ્રવ્યનો ઉપયોગ થાય તો માત્ર એટલું જ અનુમાન થઈ ગઈ કે એ દ્રવ્ય ભગવદ્ગર્ભ નથી, અથવા તો ભગવદ્ગર્ભને અન્યથા ઉપયોગ થશે જે ગૃદના સ્વત તિરકાપિત છે તે ગૃદના અમંજુ મયીની અવગ્યા થાય છે, નામમેલા કરીને મહારાજશ્રીને જો તે નુ કરવાની નુમ્મજ થાય તો તો આ દ્રવ્યનો સદુપયોગ જ થવંજ કહેવાય, અને એ મદુપયોગથી દાવાનું અને દાન મદુજકરનાં દિબજનું પગ્મ દેવાનું થાય, આ વિષમા મહારાજશ્રીએ ધોગદગાવા શીશ્વનવાનનું અનુદગ્લ કરવું નેદગ્લ શ્રી નુમ્મિદ ગાવડના નિયોગન ૫૪ી માત્ર આ જ મહારાજશ્રી નામમેલા પથાચક્તિ કર્યાં છે છે.

વૈષ્ણવો પાનેથી પ્રાપ્ત ભગવચ્ચ દ્રવ્યનો વિનિયોગના પ્રમાણમાં જ પ્રાચીન પ્રચલુ મમુદન્નુ અચાર્ય છે આ વિષમા મહારાજશ્રીની રિયિયના નિયોગ છે મહારાજશ્રીના ૫૦ વર્તના કાલમા એક ૫૦ પ્રતીન સાપ્રગિષ્ઠ અન્યુ એઓથીએ નદ્રવ્યથી મુદ્દજ કરાનું નથી, એટલું જ નહિ, પરંતુ અન્ય કે ૫૫૬ જેવાઓએ તે કાર તરફ તેમને દેખાં નથી 'પુત્રકુ' ના આ વર્તના દિનિત અદર્શ પ્રતીનઅન્યુદગ્લજ પથ અમુર ગોપ્તામિત્રમા દર્શવ્ય વિને અને સ્વત્તા કરી હતી, તે સમયે મહારાજશ્રી મીચ્છોડાગ્લુને જન્મદસન દોવાથી મહારાજશ્રી નથા અન્ય ગોપ્તામી બાવકા ૫૦

ત્યાં બિગળતા હતા એ અક વાતીને મહારાજશ્રીએ અમારા સમ્બોધને અન્યથારૂપ આપીને જાણે કે અમે સર્વ ગોત્રાભીષ્ટોને હુકમ કરતા નહિ હેલ શુ એમ અમને વર્ણવ્યા મહારાજશ્રી હશે છે, 'એ લોક અપની ગર્દન પર ચઢ બેઠનેકુ આને હે, પન અપન સન ગોત્રાભી ગીલકે એ ક્ષાકી ગર્દનપર બેઠેગે' ।।' સદ્ગત જગનરાસ્ટ્રીએ અમને મહારાજશ્રીનુ આ સલાવણ કંથુ હતુ પરંતુ અમને સમજ નથી પડતી કે મહારાજશ્રીને આવા ગમ્દનો ઉચ્ચાર શા વાન્તે કરેલા પડે ? આપ સર્વ ગોત્રાભીષ્ટો તો વૈષ્ણવોની ગર્દનપર ચઢેલા જ છો, તેમ અમે વૈષ્ણવોને તમને ગર્દન પરથી ઉઠવાની ફેડી દેવાની સ્વમે પણ ઇચ્છા નથી અમારી તો એવી ઇચ્છા છે કે 'તમે સર્વ શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુમાર્જીની પ્રાચીન પ્રણાલિકાને, અન્ય સર્વ ધનિગને ત્યાગ કરીને, સર્વાશે સ્વીકાર કરો' આમ કરવાથી અમારા પિતામહેજી જેમ અત કરણથી આપના પિતામહેજી દાસ્ય સ્વીકાર્યું હતુ, તેમ અમે પણ આપનુ મન વાણી કર્મથી સ્વીકારશુ પ્રાચીન પ્રણાલિકાને સ્વીકાર નહિ થાય તો તેનુ પરિણામ વૈષ્ણવોની અને આપની ભાવિની પ્રજા જોશે મહારાજને હુકમ કરેલા એ અમારુ કર્તવ્ય નથી, તેવી અમે ક્ષાપિ હુકમ તો સ્વીકૃત જ નહિ, તથાપિ જે અમને એઓને 'વાન્તે શ્રેયસ્કર લાગે તે શુદ્ધ અત કરણથી સત્ય સ્વરૂપમા એઓશ્રીને નિવેદન કરુ તો આશ્ચર્ય જ છે મહારાજશ્રીઓને અમારા વચનને સ્વીકાર વા અસ્વીકાર કરેલા એ નેચેજાઈન છે જગનરાસ્ટ્રી કહેતા હતા કે 'શ્રદ્ધિવકીનન્દનજીની એવી આજ્ઞા છે કે પુસ્તકોનુ મુદ્રણ કરેલા એ વૈષ્ણવેલુ કર્તવ્ય છે, મહારાજનેનુ કર્તવ્ય તો માત્ર સેવા કરવાનુ જ છે, મહારાજને અન્ય નુ કરે ?' આ અભિપ્રાયના સમ્યક્સમ્પત્તિનો નિર્ણય પડી સ્વીકૃત, પરંતુ મહારાજશ્રીનુ આ વચન શ્રીમત્સૂક્ષ્મનાયજીના સમ્બોધા 'નાગજી' જેનુ નથી ? પગ વળના જીવનમા મહારાજશ્રીએ શ્રીગો-કુપચક્રમાળાની સેવા કેટલા વર્ષ કરી ? તે તો પાને નિઃશ્વસ્તજીને પૂછે મેવાના વિષયમા મહારાજશ્રીને મથુરાવાસા શ્રીગોપાલનાયજીએ શિક્ષા સ્વી ન હતી શુ ? વસી આ અભિપ્રાય પણ અયુક્ત છે મહારાજનેના પિતામહેજીના અગાધ પરિશ્રમથી જખાલમા અન્વોને કીટપતગાદિના ભક્ષણ માથી સમુદ્ધરણ કરવાનુ કર્તવ્ય શુ એઓના વશોનુ ન હોઈ શકે ? ન હોઈ શકે એમ જો કહેવામા આવે તો આથી મહતી કૃતધતતા અન્ય કથી હોઈ શકે ? જે પિતામહેજીના વંશ્ય દેવાથી અમા-ધારણુ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ, તે જ પિતામહેજીના નામ ચિંમરણમા અગ્રેસર થતુ એ પણ કાલની જ બચિહારી ! વસી મહારાજનેના પિતામહેજીના અન્વો સર્વથા ભગવદ્વિષયક છે, તેથી તે અન્વોના મુદ્ધણથી પ્રભુની નામમેવા જ થાય છે, અર્થાત્ મેવાના વિષયમા જ પ્રાચીન અન્વનુ સરક્ષણ અન્તર્ગત છે શ્રીગોવિંદપ્રભુએ ઉક્ત મહારાજશ્રીને પડિત તરીકે મનાવવાને વાસ્તે કેટલાક અન્વો એઓશ્રીના નામથી યોગજ્યા હતા આ અન્વમાના કેટલાક પ ગદૂલાલના પુત્રકાલપમા અમે જોયા છે એ અથોનુ પણ મુદ્ધણ જ્યાં મહારાજશ્રીથી નથી થયુ તો પડી અન્વની વાર્તા સુદર જ પુત્રકનુ મુદ્ધણકાર્ય વૈષ્ણવોનુ પણ છે મહારાજશ્રીએ ચન્દ્રમાગમા એક હસ્તલિખિત પુત્રકાનો સંગ્રહ કર્યો હતો, તે પણ પ્રભુની ઇચ્છાથી નષ્ટ થયો કહેવાય છે કે આ ચન્દ્રમાગના પુત્રકાલપમા પ્રાચીન મહાનુભાવીઓના નામથી કેટલાક નવા અન્વોની યોજના પડિનેને હાથે થઈ, તેથી આચાર્યશ્રીએ શ્રીમદ્મિસ્ત્રુપે પ્રવ્રટ થઇને એ સર્વ પાપક્રમને પ્રલય કર્યો વસ્તુતઃ શ્રદ્ધિવકીનન્દનજીની સાધનસપ્તિ એટની બધી છે કે મહારાજશ્રી માત્ર વચનથી જ સર્વ અથોનુ મુદ્ધણ કરાવી શકે એમ છે, તેમ જના પણ મહારાજશ્રીની આવા સગ્ગ અને સગન કર્મમા ઉદ્ધારીતના પ્રભુની એમને હરતે મેવા નહિ સ્વીકારવાના ચિન્હરૂપે ભાસની જણાય છે મહારાજશ્રીની સાપ્રદાયિક જ્ઞાનના વિસ્તાર પ્રતિ એટલી બધી અરુચિ છે અને લોકો જ દહે છે કે એમના અને શ્રીઆવધૂણવાવજીના પ્રભાવથી શ્રીમ્તૈ-વ્ણવપરિષદ જેવી સાપ્રદાયિક જ્ઞાનપ્રસારક સભા સુરતમા એમના દર્શન કર્યા પડી, ફરીલામ બેસી છે.

પડિત ગદ્ગલાલના વચનમાત્રથી મહારાજશ્રીએ અને તેમના પિતાએ વિશ્વજ્વામિપર પરાનો સ્વીકાર કર્યો છે. પડિત ગદ્ગલાલના ‘વચનમાત્રથી’ જ કહેવાતુ તત્ત્વર્થ એટલું જ છે કે આપાપિપર્યન્ત સાપ્રદાયિક પાંચિય એકોગ્રામીમાં છે, એમ માનવાને અનુમાનસામગ્રી મલતી નથી, એટલું જ નહિ પરન્તુ મહારાજશ્રીના કેટલાક આચરણો તો સપ્રદાયવિરુદ્ધ જ લાગે છે, આથી મહારાજશ્રીએ સ્વઅજ્ઞાનમાં પડિત ગદ્ગલાલના રાજ્દનો સ્વીકાર કર્યો હોય એમ લાગે છે. આના જ કાર્ણક કાણુથી મહારાજશ્રી શુદ્ધ નિરુપધિ ભક્તિના રચાનમાં ગોપાલાદિની સત્તમ ઉપાસના રૂપે છે. આ પણ પ. ગદ્ગલાલના ઉપદેશનું જ પરિણામ છે. પ. ગદ્ગલાલનું સાપ્રદાયિક પાંચિય ન્યૂન ન હતું, તથાપિ કોણુ ગણે કરી ભાતિથી એ પડિતે વાદિમોધને માટે અથવા કોઈ અન્ય કારણથી, શુદ્ધપુષ્ટિનું નિગૂદન કરીને ઉપર્યુક્ત વિષયને પ્રચાર કર્યો હાલ પણ વિશ્વજ્વામિપર પરાનું પ્રત્યક્ષ સ્વીકરણ કરનારા મહારાજેમાં એમના ત્રણુ રાજ્યો સિવાય અન્ય કોઈ નથી. શ્રીગોવર્ધનજાલ નિવૃદ્ધાપિત, શ્રીદેવધીનન્દનજી, અને શ્રીચવન-લાલજી આ ત્રણે ગોત્રગ્રામીઓએ એમના પાંચિયથી અવગર્હને સાપ્રદાયિક જ્ઞાનના અભાવમાં એ પરપરાનો સ્વીકાર કર્યો હોય એમ અનુમાન થાય છે.

લોકોમાં એવી માન્યતા છે કે હવે મહારાજશ્રીએ સ્વત્વ ભાષણુ નહિ કરતાં ભાગ્ય મહામહાલના સુપ્ર-સિદ્ધ દીનગ્લાલશર્મા જેવા વક્તાઓને ગળીને અનેક વ્યાખ્યાનો કરાવી વૈષ્ણુઓને ઉપકૃત કર્યા છે, પરન્તુ વસ્તુતઃ એમ કહેવામાં પણ મહારાજશ્રીની સપ્રદાયને ઈર્ષાલાલ થયો એમ માનવું અપુષ્ટ લાગે છે, પ્રચુન એથી સપ્રદાયને કેટલીક હાનિ થઈ છે. ‘સનાતન ધર્મ’ની પદ્ધતિ પ્રમાણે મર્તિપૂજન આદ્યદિ વિષયો ઉપરિ ભાષણુ અપાળ્યા, તે પણ પુષ્ટિમાર્ગના જ્ઞાનની ઉપેક્ષામાં જ, નહિ તો મર્તિપૂજન ઉપરિ પુષ્ટિમાર્ગમાં વ્યાખ્યાન જ ન હોઈ શકે. મન્ત્રાધીન દેવતાની પ્રતિષ્ઠાપાસના પુષ્ટિમાર્ગમાં થતીજનથી, અને જે લોકો કરે છે તેમને એ ફલપ્રદ હોય એમ શ્રીમદ્ભાષ્યકે માન્યુ પણ નથી. પુષ્ટિમાર્ગમાં તો સાશાદ્ ભાગ્યમ્ય પ્રભુના સ્વરૂપની જ મેવા થાય છે, તેની મૂર્તિની નહિ. પુષ્ટિમાર્ગમાં મર્તિપૂજન ન હોય, પણ સ્વરૂપસેવા જ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવ્ય સ્વરૂપ મન્ત્રાધીન નથી, પણ ભાવગમ્ય છે. પ્રભુના સર્વવ્યાપકત્વથી જ સ્વરૂપની પૂજા મેન્યતા મિદ્ધ થાય છે.

વતી પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીમદ્ગોવર્ધનદ્વારા પ્રભુમાં સર્વજ્ઞ નિગ્રાધ પ્રાપ્ત થવાથી લૌકિક દેહત્યાગ કર્યા પછી, શ્રીમદ્ગોપીજનનવલની નિયનવવલીલામાં પ્રવેશ થાય છે. આવા જ આશયથી ન્યાયે કોઈ ગોત્રગ્રામી વા મહાનુભાવી વૈષ્ણુવનો લૌકિક દેહપાત થાય છે ત્યારે ‘ગોકુલનિવાસ કર્યો’ એમ પારિભાષિક રાજ્દો ઉચ્ચારાય છે. આદ તો પિતૃવેદમાં વસના પ્રેતના આત્માની નાસ્તિને વાગતે છે, પણ ન્યાયે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગમાં લૌકિક દેહત્યાગ પછી (અને પહેલાં પણ) નિયમગવલીનામધ્ય-પાત થાય તો પછી અમન્દ આનન્દ અનુભવમારને ઝમેજન્ય દુખની સભાસના જ નથી, તો પછી શાન્તિ વા શમનની અપેક્ષા પણ રાં હોઈ શકે? વસ્તુતઃ પુષ્ટિમાર્ગનું આનુ સત્ય સ્વરૂપ માત્ર શ્રીગો-કુલનાયજી જ સમન્ત્યા હતા, અને એમના પ્રમાદથી જ એમના વૈષ્ણુવો અને રાજ્યોએ એનો ઈર્ષક અનુભવ કર્યો છે. મહારાજેમાં જે આદ્યદિ થાય છે તે પણ એક લોકસ્તુતિ જ સમજતી, બાકી ઉપર્યુક્ત દષ્ટિથી તો આદ્યદિ નિર્ગંધ લાગે છે. અથાપિ પર્વન્ત આદ્યદિ જે પુષ્ટિમાર્ગમાં થાય છે તે પણ લૌકિક રૂપિયાં વ્યોસસમ્રાદય જ થાય છે, જાગી શુદ્ધપુષ્ટિમાં આવા વિરજનની કંઈ પણ અપેક્ષા હોય એ અસભરિત છે. શુદ્ધપુષ્ટિમાં તો મર્વ ભાવો પ્રભુમાં જ તોએ, અને તે સિવાય જે અન્ય થાય તે તો કંધરામાધસ્તાં અન્યાય જ.

વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રકારે હોવાથી આવા વિષયો ઉપરિ આખ્યાનો થાય એ તો વૈષ્ણવોને એમની પ્રાચીન પ્રણાલિકામાંથી પ્રચ્યુત કરવા સિવાય અન્ય કંઈ ફલ માધી નહિ એમ લાગતું નથી. આવા વિષયો ઉપરિ લાપણી મહારાજશ્રીએ નિજ પ્રતિજ્ઞાર્થ બંધે કરાવે, પણ લોકોના મનમાં એવું ન હસવા દેવું જોઈએ કે એવાં કર્મમાર્ગિય આખ્યાનોને પુષ્ટિમાર્ગ સક્ર સંબધ છે, અથવા તો પુષ્ટિમાર્ગ સનાતન ધર્મનો અન્તર્ગત એક ફરો છે. પુષ્ટિમાર્ગ તો પ્રભુના જેવો વિરુદ્ધધર્માત્મ્ય છે. વિશાલમાં વિશાલ હોવા છતાં સકુચિનમાં સકુચિત છે. પ્રભુમાં અચન્ત નિગોધવાલો દેવ, દાનવ, મનુષ્ય, યક્ષ, ચેતન, જડ, કોઈ પણ અધિકારી છે, જ્યારે નિગોધસ્થ વે શા સ મયાર્થ બ્રાહ્મણ હોય કે મહા સામર્થ્યવાન દેવ હોય, ગમે તે હોય, પરન્તુ તે સર્વથા અનધિકારી છે.

મહારાજશ્રી અન્ય સ પ્રદાયના પડિનતા આખ્યાનમાં પ્રતિષ્ઠાથી અવશ્ય પધારે છે, પરન્તુ ન્યાયે એએશ્રીના કનિષ્ઠ ભાઈ કામવનવાલા શ્રીગોપાલદાસજીએ એમને નિમન્ત્રણ આપ્યું, ત્યારે અરપર્યાના અતરાયથી ત્યાં આવેલા છતાં દારમાંથી જ એએશ્રી પાછા ફર્યા ! આવા વર્તનથી એમના ભાઈને પગમ ખેદ થયો અને સ્વાભાવિક રીતે એએશ્રીના મુખમાંથી એમ નિકળું કે 'વહુજીએ સાથે નાટકમાં જતા હશે ત્યાં પણ અરપર્યામાં રહેતા હશે ?'

મહારાજશ્રીને વહી આચાર્યપદ ધારણ કરવાનો બહુ શોખ છે. સ્વનામ સાથે સ્વન આચાર્યની પદવી ધારણ કરનાર આચાર્યવશ્ય તરીકે એએશ્રી પ્રથમ જ છે સ્વનામસદ્ આચાર્યપદ યોગ્યતામાં વિશેષ શુ લાભ હશે તે તો મહારાજશ્રી જાણે અમને તો વૃથા આડબાજ સિવાય અન્ય કંઈ લાગતું નથી, એટલું જ નહિ, પરન્તુ એથી એમનું શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી તરફ ભક્તિશયિત્ય સુચવાય છે. શ્રીમદાચાર્યજી પંડી એમના સર્વ વસ્થાએ સ્વત આચાર્યપદ ધારણ નહિ કરતા દામપદ અગીકાર કરેલું, એનું કારણ એમ મંથી કે તે વશ્યોમાં શ્રીમાન દેવકીનન્દનજી આચાર્યપદ ધારણ કરવાની યોગ્યતા કોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન હોય, પરન્તુ શ્રીમહાપ્રભુજી 'ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ' અદિતીત્વ દર્શાવવાને આચાર્યસમ્ તો કેવળ શ્રીમહાપ્રભુજીમાં જ સ્તદ્ કયો, અને યદપિ શ્રીગુણાર્જુની યોગ્યતા શ્રીમહાપ્રભુજીથી કોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન ન હતી, તથાપિ એએશ્રીને માટે પણ આચાર્યપદ નહિ ધરતા શ્રીમત્પ્રભુચરણપદ જ ધર્યું. અત સાપ્રદાયિક ગ્રન્થોમાં શ્રીમહાપ્રભુજી 'આચાર્ય' અને શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીગુણાર્જુન 'પ્રભુચરણ' એમ વિશેષ સગાથી પ્રાય એલખાય છે એએશ્રીએના પછી શ્રીમાન હરિધનચરણ, અને દશદિગ્ગન્તવિગ્ધી શ્રીપુરુષોત્તમજી પણ, વારંવાર શ્રીમદાચાર્યજી, શ્રીપ્રભુચરણ, અને શ્રીહાકુરજીના દામ્યની જ અભિલાષાપૂર્વક પ્રાર્થના કરેલી છે. જો કે વૈષ્ણવોના સર્વ આચાર્યવશ્યો તો આચાર્ય જ છે, અને સર્વથા જો આચાર્યસગાથી વૈષ્ણવો મહારાજને વ્યવહારે તો તે અનુચિત તો નથી જ, તથાપિ મહારાજને પોતે તો સ્વવસ્તુપનો વિચાર કરતા આ દામ્યમક સપ્રદાયમાં શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભના કર્મનીય દામ્ય નિના અન્યની હબ્જ રાખવી એ એક મહામોહ જ સમજવો. વધી પ્રાચીન પદ્ધતિ એવી છે કે પ્રધ્યાનચતુષ્થય પંચ ભાગ્ય કરનાર જ આચાર્ય પદાધિસ્તદ્ વાગ્મતવિક રીતે યદ્દશકે, અને શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુણાર્જુન પંડી એમના કોઈ પણ વશ્યે એવું નહિ કરવાથી આચાર્યપદ યોગ્યતાથી ગ્રહણ કરી ગયાય નહિ, તથાપિ જો કોઈ ગ્રહણ કરે તો દક્ષિણમાં જેમ ય કચ્છન 'આચાર્ય' બની જાય છે તેમ બનવા જેવું થાય છે. આપુ આચાર્યપદ ધારણ કરવામાં કંઈ વિશેષ હોય એમ અમને તો લાગતું નથી, પંડી તો મહારાજશ્રી સ્વત જાણે.

ત્રિદોષપ્રમત્તને સર્વત્ર વિપયાન્તરની જ રક્તિ થયા કરે એ સ્વાભાવિક છે સાવધાન વિદ્વાનને અમારા લેખમાં તેવી રક્તિ થતી નથી, એટલે મિત્રિવેદીની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે.

વેદ, શ્રીકૃષ્ણુવાચ્ય, બ્રહ્મસૂત્ર, અને સમાધિલાપા એ પ્રસ્થાનચતુષ્ટયને અનુસરીને લખાયેલા શ્રીમદ્ભક્તિસાધાર્ણથી પ્રારંભી તેમના અદાવધિ સર્વ અનુષાધીના સર્વ અન્ય શિરમાવદ્ય જ છે, એમાં પ્રશ્ન શું ?

‘માયાવાદી’નો અર્થ કહી ચુક્યા છીએ, પિછપેળણ કરવાનું કારણ નથી વ્યાસછ ‘માયાવાદી’ છે એમ અમે કહ્યું નથી. પત્રાસૂત્ર સર્વ અક્ષરને માયાએ કરીને બ્રમણ કરાવનારથી (printer થી) કદાચિત્ તેમ થયું હોય તોયે ગુર્જરગિરાના વ્યાકરણનું અધ્યાપક જ્ઞાન પણ જેને હોય તેને તે તરત સમજાય તેમ છે, છતાં મિત્રિવેદી જેવા એક અક્ષિથી જ અવયોદન કરનારને પણ બ્રાહ્મિ ન થાય તેવા હેતુથી શુદ્ધિપત્ર આપ્યું હતું, અને તે પણ તા. ૧૮ મીના અઢ્યા મમમ પત્રમાં સુમુદિત જ છે. વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, અને શ્રીમદ્ભાગવત સર્વ શુદ્ધ બ્રહ્મવાદી જ છે, માયાવાદી નથી.

‘ઈન્દ્રો માયામિઃ પુરુષરૂપ ઈવતે’ શ્રુતિમાં માયાવાદ નથી, પરંતુ બ્રહ્મવાદ જ છે. ઇન્દ્ર (પરમાત્મા) બુદ્ધિવૃત્તિઓએ કરીને અનેકરૂપ જણાય છે સર્વત્ર એક જ સર્વરૂપ બ્રહ્મ વ્યાપક છે, તથાપિ બ્રહ્મની સ્મૃતિ ન થતા ભેદરૂતિ થાય છે તે બુદ્ધિની વૃત્તિઓને લીધે છે, અતઃ ‘માયામિઃ’ વડે ‘અનિર્વચનીય સદસદ્વિલક્ષણ’ સાદરપાગિભાષિત ‘મિયા માયા’ મમજવાની નથી નિષ્ફળ અને અનેકાર્થકાળમાં ‘માયા’નો ‘બુદ્ધિ’અર્થ સુપ્રસિદ્ધ જ છે. બુદ્ધિવૃત્તિઓએ કરીને પરમાત્મા અનેકરૂપ જણાય છે આ શ્રુતિમાં ‘માયામિઃ’ મા બદુલચન અને ‘ઈવતે’ એ માયાવાદીથી વિરુદ્ધ જાય છે. સર્વ બ્રહ્મ છે, તથાપિ સર્વમાં બ્રહ્મની સ્મૃતિ થતી નથી અને ભેદની સ્મૃતિ થાય છે, એ બુદ્ધિવૃત્તિઓનું કાર્ય છે. નામરૂપાત્મક જગત્ માયાકાર્ય નથી, પરંતુ અહતામમતાત્મક સસારની ભેદસ્મૃતિ માયાઓનું કાર્ય છે. માયાએ કરીને ઇન્દ્ર પુરુષરૂપ ‘થનો નથી’, પણ માત્ર પુરુષરૂપ ‘દેખાય છે’ પરમાત્મા અનેકરૂપ ધાગણ કરે છે તે માયાનું કાર્ય નથી, પરંતુ ભિન્નરૂપ જણાય છે એ માયાઓનું અર્થાત્ બુદ્ધિવૃત્તિઓનું કાર્ય છે. જેની બુદ્ધિવૃત્તિઓ સિધર છે તેને અર્થ બ્રહ્મ-સ્મૃતિ થાય છે, અને જેની બુદ્ધિવૃત્તિઓ ભ્રાન્ત છે તેને ભેદસ્મૃતિ થાય છે. ઇતર સન્દિગ્ધ શ્રુતિઓનો પણ આ પ્રણાલીથી અર્થ ધરાવી લેવો. ધરાવનાં ન આવડે તો અભિગમે પૂછા કરવી, તપસ્યા કરવી, પણ શ્રુતિહત્યા કરવી નહિ. ‘ઈન્દ્રો માયામિઃ’ આદિ શ્રુતિમાં પણ માયાવાદ નથી, વસ્તુતઃ સદ્ગુણ જ માયાવાદી-મિયાવાદી-મ્યાવાદી છે. શુદ્ધદૈત બ્રહ્મવાદીની તો સદા સર્વદા ગાનભક્તિનિષ્ઠ સત્યાયોધા જ અમ્મ ગણના છે.

જે અક્ષરશયુમાં શ્રીમદ્ભક્તિસાધાર્ણજના મરફત અન્યેણુ અવયોદન કરવાનું બધ ન હોય તેના નિર્મલ ઔણ જનુ અપત ગોચરીય છે. સર્વજ્ઞને તો શ્રીમદ્ભક્તિસાધાર્ણજના આચારવિચાર નિમર્ગન હવ્યમમ થઈ પડે છે. દ્વેષમુદ્ધક પુનઃકાલાસ સદૈવ ઉપેક્ષ છે. મિત્રુક સન્ધ્યામધ્યાહ્નના અર્ધમોષાઈત અપાપ ડ્યવની ઈધ્યાં સાર્વભૌમ ક્ષિત્રીન્દ્ર કરે એ જલ્પ નિર્મલ જ છે.

મિત્રિવેદીને આખરે ભાન આવ્યું તો ખરૂં કે માધવજી અને મન્વાચાર્ય વિભિન્ન વ્યક્તિ છે. તદ્ગુણના ભાષ્યાભામરી વિરુદ્ધ શ્રીશંભુજી, શ્રીમત્, શ્રીનિવાસ, શ્રીમદ્ભક્તિસાધાર્ણ, મિત્ર, અને તીર્થક જે સાન આચાર્યોએ ભાષ્ય પ્રકટ કર્યા છે એ માટે ભાષ્યકર્તાએ ઘટ્ટજના દુર્ભ તદ્ગુણ સમયોન્મલન કરી મુક્ય છે. માધવજીમાં કાઈ વિદ્યા અને મદ્ગુણ માટે વેદા પણ અભિ-માન હોય તો આ સર્વ ભાષ્યનું મનનાદિ તો દૂર રહ્યું પણ યથાવિધિ થયેલુમાત્ર કરીને, કિલ્લ-ત્વની અવધારણા કરીને આ સર્વ ભાષ્યના પ્રયુક્તરૂપ જગન્માન્ય [મરફત લેખ મિદ્ધ કરવા

બદ્ધપત્નિર યતુ ભેદએ, એ સૂચનાતુ અમે પુનઃ અમરણ કગરીએ છીએ. ‘અદ્વૈતસિદ્ધિ’ આદિ ગ્રંથના નામ ગણ્યાવણ્યા માયાવાદ વૈદિક સિદ્ધિ યતો નથી. શ્રીમદ્ભક્તભાષ્યેષના શિષ્ટાદત શુદ્ધાદિત સપ્રદાયમા ‘ભાષ્ય,’ ‘પ્રકાશ,’ ‘તત્ત્વદીપનિમઘ,’ ‘આવરણબગ,’ ‘વિદ્ય-મણ્ડન,’ ‘સુવર્ણસત્ર,’ ‘પ્રહસ્ત,’ ‘પણ્ડિતનરસિદ્ધિપાત્ર,’ ‘પ્રાભવજન,’ આદિ લક્ષ્યાવધિ ગ્રંથરતના માયાવાદપાપણ્ડનુ ખડખડન કર્યું છે સંસ્તરત્ત્વતત્ર શ્રીમદ્ભક્તભાષ્યેષના અનુપાયાઓને શ્રીરામાનુજદિનો ‘હવાલો’ આપનો પડતો નથી.

જગતને મિથ્યા માનનારને શ્રીકૃષ્ણચક્રે જ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના યોગશાધ્યાયમાં ‘આસુર’ કહ્યો છે. આસુર ‘અહ્મવાદી’ હોઈ શકે નહિ, તેનો અધિકાર જ માયાવાદમા છે ‘સર્વે રાત્નિવદ્ બ્રહ્મ’ ઇત્યાદિશ્રુત્યુક્ત બ્રહ્મવાદનો આદર જેવો શ્રીવલ્લભાચાર્યેષએ કહ્યો છે તેવો ઇતર વૈષ્ણવાચાર્ય પશુ કરી શક્યા નથી, તો પામર માયાવાદીનો અહ્મવાદમા ચતુરપ્રવેશ જ કેવા ? શુદ્ધાદિત અહ્મવાદી જ તુદ્ધ ‘વેદાન્તી’ છે.

આનાયદારાદિ આદિધામના મહાપુરતત્ત્વલયની નિરીક્ષા તો હુ રહી, પરંતુ પડિત શ્રીમદ્ગુણાનંદના પુરતકાલયની એકાદ વાર નિરીક્ષા કરી હોય તો શ્રીમદ્ભક્તભાષ્ય ઉપર કેવા કેવા મિષ્ટ વિશિષ્ટ દર્શકિગન્તવિગ્નથી વિદ્વહેસરીઓએ ટીકા કરેલી છે તે સમગ્રજ એમ છે ‘પ્રદીપ,’ ‘વિવરણ,’ ‘પ્રકાશ,’ ‘રશ્મિ,’ ઇત્યાદિ અલ્પભાષ્યની ટીકાઓમાંથી ‘પ્રકાશ’ તો મુદ્રિત પણ છે ‘શ્રીમદ્ભક્ત-ભાષ્યપ્રકાશ’ જેવો એક પણ પ્રામાણિક ગ્રંથ શકરજના ભાષ્યાભાસપર મિત્રિવેદી બતાવી શકશે ખરા કે ? શિષ્ટ પુરુષો અહ્મવાદનો જ આદર કરે છે, માયાવાદનો આદર કરતા નથી શકરજના માયાવાદને ‘શિષ્ટાપરિચ્છ’ હોય નહીં છે ‘શ્રીમદ્ભક્તભાષ્ય’ મિષ્ટસમત છે, અને તેથી જ ‘બાલભોધ’ આદિ સમસ્ત પ્રકરણગ્રંથ પણ શિરસામાન્ય છે, એટલે પુષ્ટિમાર્ગના વૈદિકત્વ વિષે બે મત નથી.

શકરજને ‘પ્રત્યક્ષમૌલ’ શ્રીશિવજીએ કયે રચ્યે કહ્યો છે એ વિષે મિત્રિવેદીને છતાસા હોય તો ‘પદવાક્યપ્રમાણજ’નામધારી માધવજીને જ પછી લેવું બધા વેદ અનિત્ય અને મિથ્યા છે, ત્યાં શિવજીના તેવા વચન પણ અનિત્ય અને મિથ્યા છે, એટલે ‘પ્રત્યક્ષમૌલ’ પણ અનિત્ય અને મિથ્યા જ છે, તેનો માયાવાદ પણ અનિત્ય અને મિથ્યા જ છે એમ મનન કરીને બધ્યા જગ્યા પણ હડા થઈ જવું ‘પદવાક્યપ્રમાણજ’નામધારીથી તેવા વાક્ય નહિ બતાવાય તો પછી અમે પ્રસિદ્ધિમા બતાવીશું.

વસ્તુત શંકરજ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે તેથી શંકરજ અવૈદિક છે એમ મિત્રિ-વેદીનો આતર નિશ્ચય થઈ જ ગયે છે, એટલે સ્વેચ્છાથી જ નિમ્નહથ્યાનમા આપી પડ્યા છે હરે માધવજીને સાડે લગાડવા અકાડતાડવ અને અપ્રસ્તુત પ્રસંગ ન કરતા, શકરજને પ્રસિદ્ધિમા ‘અવૈદિક’ અગીતાર કરવામા જ બૂણ છે વાદિપ્રતિવાદીના જ્યપરાજયનો વિનિર્ણય કરવાનું કામ વિવેચક સમીક્ષકલુ છે શંકરજ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, એમ મિ. મિત્રેદી સ્પષ્ટ અગીતાર કહે છે, એટલે નિમ્નહથ્યાનનુ લક્ષણ ક્યા ઘટે છે તે વિચારી લેવું સ્વપ્રાય વૈદિકત્વના સમર્થનની પ્રતિજ્ઞાનો સન્યાસ કરવો એ તો જાતિત્રયરૂપ સન્યાસપાપણ્ડનુ લક્ષણ જ છે અમતસમર્થનાર્ય એક પણ ઉક્તિ કે યુક્તિ ન આપતા સાક્ષાદ્ભગવત્પ્રોક્ત પુષ્ટિમાર્ગ વિષે વિનંદા આગળીને અપ્રસ્તુત પ્રસંગમા પડતા પણ નિર્દિનજને લગ્ન ક્યાથી હોય ! પુષ્ટિમાર્ગ ‘નાયમાતમા પ્રવચનેન લભ્યઃ’ ઇત્યાદિ સહસ્રાવધિશ્રુતિસિદ્ધિ હોવાથી સદૈવ વૈદિક જ છે, પરંતુ અપરમાર થવાથી મિત્રિવેદીને બ્રાન્તિ થાય છે.

ફગમ્નાયતત્ત્વતરગિણી ભૂમણ્ડલના ક્યા અપ્રસિદ્ધ કોણુમા પ્રગટે છે તે જાણવાની અમને દરકાર નથી, નથાપિ જો તેનું અતિપ્રગલ્ભ થયે તો નિયામક સાગરનો પણ પ્રાદુર્ભાવ થશે.

વેદમાં શુદ્ધ અદ્વૈત જ છે પરમાર્થ દશામાં બેદદષ્ટિનો અપયત અપગમ થાય છે, એટલે વિશેષતઃ જગતમાં પણ અહ્યત અનુભવાય છે વેદને મિથ્યા માનનાર નાસ્તિક કહેવાય છે. સ્વમતપ્રમાણે સ્વસિદ્ધાંતને સર્વ જ 'વૈદિક' કહે, પરંતુ 'વસ્તુતઃ વૈદિક' સિદ્ધાંત કયો છે એ સમીક્ષા જાણે છે 'નિષ્ક્રિય' શબ્દ અશુદ્ધ છે, 'નિરુક્તિ' નોદ્યે, સંસ્કૃત ભણે, પછી વાદ પ્રાપ્તો. શુદ્ધ અદ્વૈત સિદ્ધાંત વૈદિક જ છે, માયાવાદ વૈદિક નથી, તેથી શ્રીરામાનુજાદિ સાને ભાષ્યકારોએ તેને પુનઃ પુનઃ ખડ્યો છે સંસ્કૃત જગ્યા વિના પોતાનું ઘર જ તપાસાયું નથી, તેથી અહ્યવાદભવનની નિરીક્ષાનો આડગર ક્રૂતા ઉપહાસમાં ઉપસંહાર થાય છે.

પ્રસ્તુત પ્રસંગ 'વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય ૩૨' એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો છે 'વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર પણ વૈદિક કહેવાય' એમ સિદ્ધ કરી આપે, એટલે નિમિદ્ધ્યાન, પ્રતિગ્રાહનિ અને અપ્રસ્તુત પ્રસંગમાંથી મુક્તિ આપીશુ. તે સામર્થ્ય ન હોય તો માધવજીનો કારભાર કરીને ઉદરપોષણમાત્ર ક્યાં કરો, રાસ્યમર્યા કહિન છે

'બાલગોષ્ઠ' અને 'પુષ્ટિપ્રવાહમર્પદાબેદ' ગ્રંથ વિષે મિત્રિવેદીએ ગ્રંથ ક્યાં તેનું શાસ્ત્રીય સમ્રમાણ સુગ્રપ્ત ઉત્તર અમે આપી ચુક્યા છીએ હવે શાકર મત વૈદિક છે એ જ મિત્રિવેદીએ નવગણ કાદીને સિદ્ધ કરવાનું છે શકરજી ફરીથી અવતરે તોએ શાકર મત વૈદિક છે એમ હવે કાઈ પ્રેક્ષાવાન અગીકાર કરે એમ રહ્યું નથી

પુષ્ટિમાર્ગમાં લોક અને વેદની અપેક્ષા નથી, લોક અને વેદના ભય પણ નથી પુષ્ટિમાર્ગમાં લોકના, વેદના અને સર્વના નિષ્ક્રમક પરમાત્માની જ અપેક્ષા છે, એટલે તેમાં લોક અને વેદની પૃથક્ અપેક્ષા ન જ હોય છદોઅમા નવમ પ્રપાદકમાં નારદ અને સનકુમાર ભક્તના ભૂમિવાપ્રસંગમાં "આત્મતઃ પચેદ્ સર્વમ્" કહીને ભક્તને પરમાત્માની જ અપેક્ષા છે એમ સ્પષ્ટ ઉપદેશ કર્યો છે તૈત્તિરીયોપનિષદમાં આનંદમયસ્વરૂપપ્રસ્તાવમાં આનંદમય સ્વરૂપનું પાન કરનારને કોઈનું પણ ભય નથી એમ 'યતો ઘાતો નિર્વર્તન્તેઽપ્રાપ્ય મનસા સદ્ બાનન્દ ઘણ્ણો વિદ્યાન્ન વિભેતિ કુતશ્ચન' શ્રુતિ સ્વતઃ જ આશા કરે છે લૌકિક અનમય પ્રાણુમય, અને વૈદિક મનોમય વિજ્ઞાનમય એ સર્વમાં સર્વાન્તર આનંદમય પુરુષ જ ઉજ્જીષ્ટકૃષ્ટ છે પરમકાશપત્ત આનંદમયના આનંદની માત્રામાત્રમાં અનમયાદિ લૌકિક વૈદિકની ઉપજીવિકા આવે છે. આનંદમય પરમાત્માની ઉપર કાંઈ નથી, તેથી આનંદમય પુરુષોત્તમના સ્વરૂપામૃતનું પાન કરનાર ભક્ત સ્વરૂપામૃતના ઉન્માદમાં સાધનભૂત મનોમય વેદની પણ અપેક્ષા અથવા ભીતિ ન રાખે એ પુષ્ટિમાર્ગનું પગમ બૂલણ છે ફલ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ સાધનને માયાવાદિવત મિથ્યા માનવામાં આવતું નથી, પરંતુ અહ્યસ્વ જ માનવામાં આવે છે, એવી પરમવૈદિકતા પુષ્ટિમાર્ગની છે લોકવેદાનીન જના વૈદિક પુષ્ટિમાર્ગનો સગલ લાવામાં અર્ચકર્તા મિદ્ધ ક્યાનું માન શ્રીમદ્ભગવાદગ્યરણુને ઘટે છે "પરમાત્મા મુદ્દ સર્વતોષિક સ્નેહ મિદ્ધ થયા પછી માહાત્મ્યજ્ઞાન પણ ગૌણ છે. વેદ, ગીતા અહ્યસત્, અને સમાધિભાવાની યથાશ્રુત એન્દ્રાકષતા કરતા મુદ્ધાદ્વૈત અહ્યવાદના અવતંબનપૂર્વક પુષ્ટિમાર્ગ વિના ધતર કાઈ પણ સિદ્ધ કરવાની વૌતુપના કેવલ હાથપગનક છે માધવજી તો શું પણ તેમના અતીક શુર સંસ્કરણ પદ્મ પુનઃ જગમે તોએ માયાવાદ વૈદિક છે એમ આ સમીક્ષાપુગમાં મિદ્ધ થતુ ગગનકુમુદમમાન છે

માયાવાદકરીન્દ્રપદલનેનાસ્વેન્દુરાજોદન-

શ્રીમદ્ભાગવતાલ્પદુર્લભસુધાર્વેણ વેદોક્તિમિઃ।

રાધાવલ્લભમેવયા તદુચિત્તમ્મોપદેશૌરવિ

શ્રીમદ્ભનામયેયમદશો માર્ગ ન ભૂતોસ્ત્યપિ ॥

(૪)

તા ૩ જુના 'મુગ્ધ' સમાચારમાં શ્રી 'કપડવાલુજી' રિવેલ્ડની સહીથી જે લેખ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે તેનું ઉત્તર ઐત વૈષ્ણવ સાવાડીસાત નગનનામ ગાદ તરફથી તા. ૨૮-૩-૦૯ના 'મુગ્ધ'માં અને તા ૪-૪-૦૯ના 'આર્યપ્રકાશ'માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. તા ૪-૪-૦૯ના 'મુગ્ધ'ની પૃથ્વીમાં ગરિવેદી તરફથી શ્રીમદ્ભગવાદના સિદ્ધાન્ત વિષે કેટલાક પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યા હતા, તેના પછી સતોત્પકારક ઉત્તર તા ૧૧-૪-૦૯ના 'મુગ્ધ'ની પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યા છે, તથાપિ શ્રી 'તટસ્થ'ના ઉપશાંતનાર્ય વલ્લભિયુ લખવામાં આવે છે તેને આપના પત્રમાં ગ્રંથ આપના કૃપા કરશે.

'તટસ્થ' પુછે છે કે 'નામદાર મુગ્ધ હાઇકોર્ટે કરાવેલા પ્રચ્છનશાક્ત અને લૌકિકમોક્ષપાદી વૈદિક ત્રી રીતે ફરી શકે છે ?'

ઉત્તરમાં જણાવવું પડે છે કે હાઇકોર્ટે આદિ ન્યાયસંસ્થાનું કામ વ્યાવહારિક ન્યાય આપવાનું છે, બહુવાદ, માયાવાદ, પ્રકૃતિવાદ, પરમાણુવાદ દ્વારિ વાદમાં કયો વાદ વૈદિક છે અને કયો વાદ વેદવિરુદ્ધ છે તે નિર્ણય કરવાનું કામ હાઇકોર્ટે આદિ ન્યાયસંસ્થાનું નથી, અને તેથી જ શ્રીમદ્ભગવાદનાર્યના વૈદિક સિદ્ધાન્તને નામદાર મુગ્ધ હાઇકોર્ટે કદાપિ પ્રચ્છનશાક્ત અથવા લૌકિકમોક્ષપાદી કહ્યો જ નથી શ્રીમદ્ભગવાદનાર્યનું શુદ્ધ બ્રહ્મવાદી ભગવત્પરાયણ છે, એમ જગતીનક્ષમાં સર્વત્ર સુવિખ્યાન જ છે.

શ્રી 'તટસ્થ' જણાવે છે કે બૌદ્ધનો પરાજય કર્યાનું માન મેક્સમુલર આદિ પાશ્ચાત્ય પશ્ચિમ આદિ શકરાચાર્યને આપે છે, અને ગેમેસચદ્દ દત્ત આદિ દિનિદામવેપકો તે વાત કબુલ રાખે છે, વિરોધમાં શ્રી 'તટસ્થ' સી જે ઘોષના પુસ્તકમાંથી મોતાનો સર્વાંગે માન્ય ઉલ્લેખ પણ કરે છે.

જે સર્વ આકબરનું ઉત્તર ત્રીજે પ્રકરે છે ઉલ્લેખમાંથી એમ ફક્ત થાય છે કે શકરાચાર્ય કાષ્ઠિય પછી અષ્ટમ સતકમાં થયા. જ 'તટસ્થ'ના ઉલ્લેખમાં શકરાચાર્યનો કાલ આપ્યો છે તે કાલ માધવતીર્થ આદિ શકરમતાનુયાયીઓને જ માન્ય નથી એમ તેમના શુદ્ધચાત્રમાંથી વારવાર નીકળતી આંગણપત્રિકામાં અપાતી શકરાજસંખ્યાથી સિદ્ધ થાય છે. માધવતીર્થના મતપ્રમાણે શકરાચાર્યને ૨૩૭૭ વર્ષ થયા, અર્થાત્ કાષ્ઠિયની પૂર્વે પાંચમાં સતકમાં શકરાચાર્ય થઈ ગયા એમ માધવતીર્થના મતપ્રમાણે વિરુદ્ધ શ્રી 'તટસ્થ'ના ઉલ્લેખ છે. શ્રી 'તટસ્થ'ના ઉલ્લેખમાંથી એમ પણ ફક્ત થાય છે કે શકરાચાર્ય સ્વતઃ ચાર મઠ સ્થાપ્યા, પરંતુ પ્રો મુવ શુદ્ધ શાકર જના આ વાત અંગીકાર કરતા નથી, એમ માધવતીર્થના કેસમાં પ્રો મુવની જુલાની ઉપરથી સ્પષ્ટ નિશ્ચય થાય છે. શ્રી 'તટસ્થ'ના ઉલ્લેખમાંથી જે સિદ્ધાન્ત ત્યાગે માધવતીર્થ અને પ્રો મુવ જેવા શાકર જ અંગીકાર કરતા નથી ત્યાગે તે ઉલ્લેખ કોઈ પણ રીતે વજનદાર ગણાય નહિ. વસ્તુતઃ ભારતવાંના પ્રાચીન દિનિદાસનું સર્વમાન્ય એક પણ પુસ્તક અધ્યાત્મિક પ્રસિદ્ધ જ થયું નથી જે ગોત્રનીય છે. બૌદ્ધધર્મનો સમગ્ર નાશ કરવા સર્વે આત્મિક દર્શનકારોએ સ્વસિદ્ધાન્તોનુસાર પ્રયત્ન કર્યો છે એમ ન્યાય, વેગેગિક, સામ્ય, યોગ, પૂર્વમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસાના સૂત્રમાત્ર વાચનારને પણ સુનિદિન જ છે. બૌદ્ધનું ધર્માર્થ ખડન કરીને વૈદિક સિદ્ધાન્ત અપવાનું માન જેમિનિના એકેદલી કુમારિલભટ્ટ કે શ્રીમદ્વેદાસજીના એકેદલી શકરાચાર્યને ન આપના જેમિનિને અને તેથી પણ વિરોધ ભગવાન વેદઆચર્યને જ અભિયુક્ત પુરુષો આપના આવ્યા છે. બૌદ્ધમનના ખડનનું માન અભિયુક્ત પુરુષો કુમારિલભટ્ટને આપતા નથી, કારણ કે યદ્યપિ કુમારિલભટ્ટ

૧ 'કામીઆવાડ, મહીકાશ, રેવાકાશ અને પાનજીપુ' ગ્રંથમાં શ્રી 'તટસ્થ' કરેલી ગાંડાનું ઉત્તર આ ખડના આપવામાં આવ્યું છે. તે જ મામાદિકમાં તા ૬-૫-૧૯૦૬ ના અકમાં આ વિભાગ પૂર્વે પ્રગટ કરનામાં આવ્યો હતો.

વેદને નિત્ય અને અપૌરુષેય માને છે, તથાપિ કુમારિજલદ કેવલ કર્મવાદી છે અને તે સર્વપ્રવર્તક કર્મનિયામક ઇશ્વરનો પણ અંગીકાર કરતા નથી. એવા કર્મજડ મીમાંસક વિષે ત્રીપૃષ્ઠ શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતાના દ્વિતીયાધ્યાયમા નીચે પ્રમાણે નિઝ અભિપ્રાય આપે છે —

યામિમાં પુષ્પિતાં વાચં પ્રવદન્ત્યવિપશ્ચિતઃ ।

વેદવાદરતાઃ પાર્થ નાન્યદસ્તીતિવાદિનઃ ॥

કામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપ્રદામ ।

ક્રિયાવિશેષવહુલાં ભોગૈશ્વર્યગતિં પ્રતિ ॥

ભોગૈશ્વર્યપ્રસન્નતાનાં તયાપદ્ધતચેતસામ ।

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ સમાર્થાં ન વિધીયતે ॥

બૌદ્ધમતના ખડનનું માન અભિપ્રાય પુરુષો શકરાચાર્યને તો આપના જ નથી, કારણ કે શક-નાચાર્યે તો બૌદ્ધનું ખડન કરવાને બદલે વેદમા પ્રવેશ કરીને બૌદ્ધમતનું મડન કર્યું છે. ગર-ગચાર્યે ઉપનિષદ્, ગીતા, અને બ્રહ્મસૂત્રનો અનર્થ કરીને સમગ્ર બ્રહ્મવાદનો ઉન્નત્તેડો કર્યો છે. પામર બૌદ્ધ તો વેદને જ માનતો નથી, પરંતુ પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ શકરાચાર્ય તો વેદને પ્રમાણ માનવાનો ને મનાવવાનો આડબાર કરીને વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા કહીને વેદની નિશાળગિ કરે છે. ગૌતમશુદ્ધ સ્વતંત્ર શુદ્ધિપત્રે બૌદ્ધ મતનું સ્થાપન કરે છે, પરંતુ શકરાચાર્ય તો વેદને માનવાનો અને પગમ પંદ્રિઃ આચાર્ય શ્રીમદ્વેદવ્યાસના બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય લખવાનો ભગીરથ આડબાર કરીને વેદ અને વેદવ્યાસ ઉભયથી નિરુદ્ધ માધ્વવાદગ્રન પ્રચારીને બૌદ્ધમતનું ખડન નહિ પ્રયત્ન મડન કરે છે. શ્રુતિમા, ગીતામા કે બ્રહ્મસૂત્રમા વેદને ક્યે સ્થને મિથ્યા અને અનિત્ય ક્યો છે તે કોઈ શાકર બતાવને ખરો કે? શ્રુતિ ગીતા સૂત્રમાં વેદને સત્ય અને નિત્ય માન્યા છે, બ્રહ્મને આનંદાકર માન્યું છે, જીવને આણુ અને અણ માન્યો છે, જગતને બ્રહ્મનું સાત કાર્ય માન્યું છે, અને માધ્વ યોગ તપ વૈરાગ્ય અને લક્ષિત એ પચ અંગ વડે અથવા સાક્ષાત્ ભગવદનુબદ્ધથી ‘પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માની છે. આ સર્વેથી નિરુદ્ધ શકરાચાર્ય વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, બ્રહ્મને કેવલ નિગદ્ય માને છે, જીવને જ બ્રહ્મ કહીને વ્યાપક માને છે, જગતને પરમાર્થત મિથ્યા માને છે, શક સાધનત્રયપતિ મરને મૃત માનીને લોકમાં બ્યામોદ કરે છે. બ્રહ્મસૂત્રના દ્વિતીયાધ્યાયના તર્કપા-દમા ૨૬મા સૂત્રમા ‘બૌદ્ધખડનપ્રજ્ઞાવદમા શ્રીમદ્વેદવ્યાસસહ વચ્ચતા કરે છે કે ‘અમત્સાથી મર તર્ક થઈ શકે નહિ,’ સત્ બ્રહ્મમાથી જ સત્ તર્ક થઈ શકે, તથાપિ શકરાચાર્ય સંસદ્વિશ્વાસુ અમત્સપરપર્ષા અવિગ્નાને જગતનું કારણ કહે છે. ૨૬ અને ૨૭મા સૂત્રમા શ્રીમદ્વેદવ્યાસસહ્યે કારણને સત્ કહ્યું છે, તેથી નિરુદ્ધ જર્ઘને શકરાચાર્ય કારણને અમત્ કહે છે. આગળ ૨૮મા સૂત્રમા શ્રીમદ્વેદવ્યાસસહ આજ્ઞા કરે છે કે ‘તર્ક સત્ય છે, કારણ કે કાર્યની ઉપવર્તિ થાય છે.’ શકરાચાર્ય આથી નિરુદ્ધ જર્ઘને કાર્યને અગત્ માને છે, ૨૯મા સૂત્રમા શ્રીમદ્વેદવ્યાસસહ અપર કરે છે કે ‘આ જગત્ અખાદિત્ મિથ્યા નથી, કારણ કે સ્વખાદિ અને જગત્મા બદ્ધ વૈષમ્ય છે, જગ-તને મિથ્યા માનતા મોક્ષર્થ પ્રજ્ઞાને જ વ્યાવાન થઈ જાય’ આ મર્વથી નિરુદ્ધ શકરાચાર્ય જગ તને અસત્ય માને છે, અને મોક્ષાર્થ પ્રજ્ઞાને જ વ્યાવાન કરી મુકે છે. આજા વેદોત્તરી, વ્યાસદ્રોત્તરી, જગદ્દ્રોત્તરી, પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ મડને બૌદ્ધમતના ખડનનું લેનમાન પગ માન ન આપના અભિપ્રાય ગિયપગ પુરુષા સદામર્દિદા ને માન શ્રીમદ્વેદ-વાચને જ આપે છે તે અન્યત્ર યોગ્ય છે. માન વૈષ્ણવ વેદોદ્ધ અને વેદવ્યાસદોદ્ધ સુદન ન કરી શકે એ ઉપપત્ત છે, કારણ કે ‘માયેત્યમુના’ ‘અમન્યમપ્રતિષ્ઠેત્તે જગદાહુર્જનોઘરમ્’ ન્યાયિ વાક્યમા પગ આપવાને ‘અમુક’ ક્યો છે.

રા 'તટસ્થ' 'શ્રીત વૈષ્ણવ' ગ્રન્થનો અર્થ અને તેમને માન્ય પ્રમાણુ ગ્રંથોના નામ પુછે છે ! 'શ્રીત' એટલે 'વૈદિક', અને 'વૈષ્ણવ' એટલે 'બ્રહ્માખ્યતરાનદાવિષ્ટ શ્રીકૃષ્ણનો સબધી.' 'શ્રીત વૈષ્ણવ' એટલે વેદાદિમતપ્રમાણુમિદ્ધ બ્રહ્માખ્યતરાનદાવિષ્ટ શ્રીકૃષ્ણનો સબધી પૂર્વે અને ઉત્તર ઉચ્ચાદ્યમક વેદ, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, અને સમાધિભાષા એ પ્રસ્થાન ચતુષ્ટયને અનુકૂલ શ્રીમદ્વાયાર્થચણુથી પ્રારબ્ધને અપાવધિ સર્વ મહાનુભાવી અનુવાધિમાત્રના યથો બ્રહ્મવાદમા અર્ચારો અમાન્ય છે

વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણસામ્યાનિ વ્યાસસૂત્રાણિ ચૈવ હિ ।

સમાધિભાષા વ્યાસસ્ય પ્રમાણં તચ્ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧ ॥

ઉત્તરં પૂર્વમન્દેહવારકં પરિકીર્તિતય ।

અવિરુદ્ધં તુ યત્ત્વસ્ય પ્રમાણં તચ્ચ નાન્યથા ।

૯તાદ્વિરુદ્ધં યત્સર્વં ન તન્માનં કથંચન ॥ ૨ ॥

પાગમર્થિક બ્રહ્મવાદમા લાઇમય ડેસ આદિ વેશમાત્ર ઉપયુક્ત થર્મ શકેતા નથી, તથાપિ રા 'તટસ્થ'ની તેરી જ રૂતિ દગે તો માધવતીર્થાચારી વિરુદ્ધ દાર્ઠ થોડા કેસ થયા નથી, એટલે તેનું પણ રહસ્ય જતસમાજમા મુકવાની અમને ફરજ પડશે

જીર્ણતાર્ણવર્ણાકીર્ણવિવિધમતભવનમયે વર્ણપુરે સ્વયં વસન્ દૂપણદહનમુદ્દા-
વયન નિજભવનદાહં કિં નાનુસંધત્સ ઇતિવેદાધિ દેવાનાંપ્રિય ન વેરિસ કિં યુક્તિ-
કનકપંકસંધટિતવિવિધનિગમમહામણિવિરચિતં વ્રહ્મવાદભવન મમ ॥

'પુષ્ટિપ્રવાદમર્થોદારમેદ' અન્યનું રહસ્ય રા ત્રિવેદી સમજી શક્યા નથી એ તા ૧૧-૪-૦૯ ના 'શુભરાતી પત્ર'મા તે તે સ્થોક્તા તાત્પર્યથી વિસ્તારથી આપીને મિદ્ધ કર્યું છે પુષ્ટિમાર્ગલક્ષ-
ણાનિ અન્ય વિષે રા ત્રિવેદીનો પ્રશ્ન છેક તા ૧૮-૪-૦૯ ના 'શુભરાતી પત્ર'મા આપ્યો છે, તથાપિ તેનું પણ સ્પષ્ટ ઉત્તર શ્રીત વૈષ્ણવે આપ્યું પણ વિસ્તારથી મોકલી આપ્યું છે

માધવતીર્થે કથી ચોપડી બૂમડવાના કયા કોણુમા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી છે તે જાણવાની અમને ફરજ નથી માધવતીર્થને સપ્રદાયની સમીક્ષા કરવાની આકાંક્ષા હોય તો તેણે તે ચોપડી શ્રીનાથ દાર, શ્રીરંગ, શ્રીત્રિપટ્ટી, શ્રીકૃષ્ણ આદિ ધામમા વિગળમાન સર્વ વૈષ્ણવાચાર્યોને મોકલી આપવી, જેથી તેનું યથાર્થ ઉત્તર મને અરજુયરહિત ત્યાગ કરીને સાક્ષાત્ વૈષ્ણવાચાર્યોની સન્મુખ થવાનું માધવતીર્થમા વીર્ય ન હોય તો તે તે સપ્રદાયના પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રીઓને તે ચોપડી મોકલી આપવાથી પણ પરાન્મુખ માધવતીર્થને ન્યાય મ'થા વિના રહેશે નહિ ન્યાય વાચનારે કદાપિ અધીર થવું નહિ

રાકગચાર્યના લાખ્યથી વિરુદ્ધ શ્રીરામાનુજ, શ્રીમધ્વ, શ્રીનિરમાર્ક, શ્રીવરદાસ, શ્રીભારકર, ભિનુ, અને નીલકંઠ એ સાને લાખ્યકારેએ અન્યસિદ્ધાન્તાનુસાર લાખ્ય લખ્યા છે એ સાતે લાખ્યકારે પૃથક્ પૃથક્ પણ ગાઢરમતો-મૂનન ડરવામા અતીવ નિપુણ છે, એટલે કોઇ પણ આચાર્યને ખીજા આચાર્યની 'જોય' લેવાની જરૂર નહી, એટલું જ નહિ પણ જેનું માયાવાદકરી-કર્મફલન શ્રીમદ્-
નભાચાર્યશાસ્ત્રે શ્રીમદ્જુભાખ્યાદિઅચનખપજરે કરીને કર્યું છે તેનું ખીજા કોઇ પણ આચાર્યથી થવું કહિત છે એમ સાબિમાન કરીને પ્રમેદ પામીએ છીએ

તા ૮-૪-૦૯ ના 'દેના મિત્ર'મા આપેલી વાત નિર્ભલ છે, કાણુ કે પ્રામાણિક ગ્રંથોથી તે વિરુદ્ધ છે શ્રીવિષ્ણુસ્વામીના સચણુ ભકિતસ પ્રદાયથી શ્રીમદ્વ'વભાચાર્યજીને શુભલાતી ભકિતસ પ્રદાય વિભિન્ન છે શ્રીમદ્વ'વભાચાર્યજીને 'ગાદી' જ ન હતી, કે પદ્મજ થાપ શ્રીકૃષ્ણનાસ શૂદ્ર ન હતા, પરંતુ દિગ

હતા શકરાચાર્યના સપ્રદાયમા કૃષિપત શિષ્યપરંપરા છે, તેથી પદ્મશ મળવે પણુ ખરો, પરંતુ શ્રીમદ્-વજ્રભાચાર્યજીના સપ્રદાયમા તો વૈદિક પુત્રપરંપરા છે, તેથી પદ્મશ સંભવતો જ નથી શ્રીગોકુલના-થઈતી અનન્ય ભક્તિથી જહાંગીર સદાસર્વદા પ્રસન્ન જ રહેતો એટલું જ નહિ પણ પેલા પાપકિ-મિત્રમણિ કાવનેમ્બવતાર ચિદ્રૂપનો અતે માનવિધ્વસ જ થયો, એ મોગસવશના ઇનિદામવિદને સુવિદિત જ છે જહાંગીરની જહાંગીરીમા પણ તિલકમાલા વૈદિક મનાયા હતા ।

અક્ષનિર્ણયમા અક્ષવાદ અને માયાવાદ ઉભય વાદના મુખ્ય અન્યોના અધ્યયન વિના બીજા પ્રાકૃત સાધન વ્યર્થ છે અક્ષવાદ અને માયાવાદ ઉભયમાથી કયો વાદ વૈદિક છે તે નિર્ણય કરવાનું કામ હાઇ કોર્ટનું નથી, પણ વેદશાસ્ત્રસપત્ર પિદ્ધરોનું છે એમ અમે કહી ચુક્યા છીએ પાન-ડીનું શાસન કરવાને હાઇ કોર્ટ આદિ ન્યાયસભ્યા સમર્થ જ છે

શકરાચાર્ય તેમના વાણમા ભવે માન્ય હોય સાંકરમતાનુયાયી ત્રેશ્યુએટ બહાર પડશે તો શ્રીવજ્રભક્ષિદ્વાતાનુયાયી પણ સન્ન જ છે શાકરમતાનુયાયી પ્રત્યની અપ સખ્યા વિશે વિચારે તો તા ૧૧-૪-૦૯ ના ‘ગુજરાતી પત્ર’મા થઈ જ મ્હો છે અપદ, કમલ, આદિ મુરભિ કુસુમવિસ્ત્ર હોય છે, અને વટકે તો સર્વત્ર વિદ્યમાન હોય છે, તથાપિ લોકવેદમા અપદાદિ કુસુમનો જ સ્થાન્ય પ્રસાર છે બીજાભક્ષિરક્ષિત અનંત દુરત્યય કૌરવસૈન્યસામરને શ્રીકૃષ્ણપરાયણ પાડવો વાસપદ કરીને તરી ગયા । શ્રીકૃષ્ણના દ્રોહીનો આ લોકમા પણ કદાપિ વિજ્ય થતો જ નથી

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્થો ધનુર્ધરઃ ।

તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્હવા નીતિર્મતિર્મમ ॥

મહારાજ હાઇમલ કેસમા અન્યમાર્ગિય મુખ્ય પરિણામો પ્રકરણઅન્યોના પણ અર્થ થઈ શક્યા નથી, તો આણુભાષ્યના અર્થ તેમનાથી ઘણે નહિ એ તેમના નિશ્ચયથી મહાઅન્ય કોર્ટમા ‘પાવવામા આવ્યા ન હતા પરંતુ હાઇ કોર્ટનું કામ બ્યવહારનિર્ણય કરવાનું છે, અક્ષનિર્ણય કરવાનું નથી, એમ મહાનુભાવીઓ ગણુતા હતા સપ્રદાય શ્રીમદ્વજ્રભાષ્ય પ્રસિદ્ધ થઈ ગયું છે, તેની ભિરીક્ષા કરવાથી શ ‘નટસ્થ’ આદિને ભાન આવશે કે શાકરમતાનું કેવું અપદ્યન તેમા થયલું છે વેદને અનિય અને મિથ્યા માને તે અવૈદિક, શકરાચાર્ય વેદને અનિય અને મિથ્યા માને છે, તેથી શક-રાચાર્ય અવૈદિક છે, એ નિર્દુષ્ટ વિશુદ્ધ અનુમાનનું ખડન ‘કુસુમગગનવત્’ નહિ પણ ‘ગગન-કુસુમવત્’ છે.

પુરન્દરમદોદ્ભવમચુરવૃષ્ટિસંર્પાદિતસ્વકીય-

નરગોકુલાવનપરાયણો લીલયા ।

સ્મિતામૃતસુદૃષ્ટિભિઃ પરિપુષોપ તાન્ યો ગિરિં

દધાર ચ સ એવ દિ શ્રુતિશિરસ્સુ સંરાજેતે ॥ ૧ ॥

માયાવાદાદિવાદૈર્વ્યવહિતમિવ તં વ્રહ્મવાદં પ્રકાશ્ય

શ્રીમત્કૃષ્ણાણ્યા તદ્રતિપથ ઉદિતો દૈવજીવાવનાર્થમ્ ।

યેસ્તાન્ શ્રીકૃષ્ણરૂપાન્ પ્રથિતગુણગણાન્ શ્રીમદાચાર્યવર્યાન્

ધ્યાયં ધ્યાય નમામિ સ્વદિતમવહિતસ્તત્કૃપાદૃષ્ટિવૃદ્ધ્યા ॥ ૨ ॥

અધિકારવિવેક.

અથકાં પુષ્ટિનો વિવેક કરીને હવે તેના અધિકારિઓનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે

હવે પુષ્ટિમાર્ગના અધિકારસંબંધ વિચારાય છે. અધિકારવિમર્શન કરતા નિશ્ચય થાય છે કે જેમા ભગવદ્કૃપા ઉતરી હોય તે અધિકારો 'આ' આત્મા પ્રવચનથી નથી મળતો; હૃદયથી કે બહુબુદ્ધિ થયાથી પણ નથી મળતો. 'આ' શ્રુતિ ઉપરના નિશ્ચયને વધારે દઢ કરે છે ભગવદ્કૃપાનું પ્રત્યક્ષ નથી થતું. તેનું કારણ જે પુષ્ટિમાર્ગમા રહ્યો છે, તે વડે પ્રભુકૃપાનું અનુમાન થાય છે, કેમ કે ભગવદ્કૃપાવિના પુષ્ટિમાર્ગમા રહ્યો જ ન ઉઠવે નિષ્પથના કૃપાયુક્તસ્ય એ સ્વીકૃતિ આપ્યાનમા, અષ્ટ નિસ્પષ્ટ છે કે, માર્ગમા થતી રહ્યોને લઈને ભગવદ્કૃપાના નિશ્ચય થાય છે. આ મર્વ ઉપરથી પુષ્ટિમાર્ગના અધિકારિનું સ્વરૂપ આ નિષ્પાત્ત થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય કૃષ્ણ આપવાની ઇચ્છાથી ઉદ્ભૂત થયેલી જે ભગવદ્કૃપા, અને તેથી જેની પુષ્ટિમાર્ગમા રહ્યો થાય તે અધિગતી આવી રહ્યો ઉત્પન્ન થયામા કેટલાક પ્રકાર ઘટેવામા આવે છે. દૈવી જીવોમા જે જીવને પ્રભુ પુષ્ટિમાર્ગમા અગીયાર વગ્રા ઇચ્છે છે, તેને પ્રભુકૃપાથી સત્સંગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પછી તત્કાથી સંસારિયો પ્રમગાનુમાર વચાસભર થયેલું, તનુમંત્રેન વગેરે ભગવતનો અનુભવ થયા પછી આ માર્ગમા રહ્યો થાય છે. 'એ' પ્રમાણે થયા વિશુદ્ધ અતઃકરણવાલા ભગવદીયની ભગવદ્ધર્મમા જ રહ્યો થાય છે, 'એ' વાક્ય અવપ્રમાણ છે. આવી રહ્યાનો અધિગતી પુષ્ટિમાર્ગમા હોવો જોઈએ, ત્યારપછી માર્ગમા રહ્યોપૂર્વક અવશ્યકિમા પ્રવૃત્ત થાય અતઃકરણિયમા ભગવદ્દેશ થાય. પછી ચિત્તશુદ્ધ થાય પછી અવશ્યકિની અનુવૃત્તિ થાય દ્વિતીયક્રમમા નિસ્પષ્ટ છે કે- 'કર્ણના શિદ્ધારા નિમજ્જનના ભાવરૂપી કમલમા પ્રવિષ્ટ થઈને પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ પાપનો નાશ કરે છે જેમ શરદ્ઋતુ જલના માસિન્યનો નાશ કરે છે, તેમ શુદ્ધ-નિષ્પાપ થયેલા પુરુષ કૃષ્ણના અરણ્યમૂલને ત્યજતો નથી. 'આ' રીતે અવશ્યકિની આરૂતિ થયાથી ભગવાનમા રહ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. 'હે' અગ! શ્રદ્ધાથી અનુપદે ભગવદ્ધ્યાને સાલના સાલના મારી પ્રભુમા રહ્યો થઈ, 'આ' વાક્ય ઉપના સિદ્ધાંતનો નિષ્પાદ કરે છે. આ રહ્યો અનુભવમા ન આવે એવી પેદાશ રહ્યો કહેવાય છે. આ રહ્યો અગ્રણ્ય વગેરેથી અને સમુચ્ચેનો સત્ત્વર, દર્શન વગેરેથી પ્રકટ છે, માટે પ્રથમ દર્શાવી અમજવી. યદ્વતુષ્ઠાસિના યુક્તા એ સ્વામી આપ્યાનમા-શ્રીમુખોધિનીમા 'સર્વ' રથો' અનૈકિક પત્ર્યેમા માહાત્મ્યના અગ્રણ્ય રહ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. 'એમ આપ્યા કરી આ જ રહ્યો સૂચી છે, એમ મહુત્તુ તે રહ્યો એક પ્રકારની ભક્તિ જ છે. પ્રથમ મંદધના શ્રીમુખોધિનીમા ત્રણ પ્રકારની ભક્તિ ઉક્ત છે-૧ રહ્યો, ૨ અવશ્યકિ, ૩ પ્રેમ આ ત્રણ પ્રકાર છે ત્યાર પછી અનુભવમા ન આવે એવી ભગવદ્ધ્યરિયે અવશ્યકિસ્વ ભગવત થાય અને પછી ભક્તિચર્ચનીમા ખતાવેલી દિશા અનુસાર બીજસ્વ ભાવ-સુદમભક્તિ શ્રદ્ધા પામે છે. તે ભાવ ભગવાને પહેલેથી જ-અત્યંત પ્રાપ્ત કરાવ્યા પછી, પુષ્ટિમાર્ગીય જીવમા સિદ્ધ થાય માટે સુદમસ્વ રાખ્યો છે, એમ

૧ નાયમાત્મા પ્રવચનેન લક્ષ્યો ન મેષયા ન બહુના મુતેન ॥

૨ દ્વ પ્રવૃત્તસ્ય વિગુહ્યેતત્સત્ત્વર્થે દ્વાત્મકચિન્મ પ્રગાદયે ॥

૩ પ્રવિષ્ટ કર્ણરન્ધ્રેન સ્વાના માત્સર્યોદ્ધમ્ ॥ ધુનોનિ ચમલ દૃષ્ણ. સલિલસ્ય યથા શમ્ ॥

ધૈતાત્મા પુરુષ કૃપાદમ્લ ન મુઙ્ગિ ॥

૪ તા મન્દયા મેઢનુદ વિગુપ્ત મિયપ્રવસ્વદ્ધ મમતનુદચિ ॥

જાણી લેતુ તે જ બીજાલાવ કહેવાય છે. તે જ લાવ ઉપર કહેલી પરાક્ત રૂચિથી અનુભુતિની સદા-
યતા મેલવી અન્તરમા ભગવત્સૂતિ કહે છે. અવશ્યુદ્ધિવે આભાવિક ભગવાન પ્રકટ થાય છે, એ દ્વિ-
તીયસ્કંધના નિનધથી એમ નિશ્ચય થાય છે. આવી રીતે અન્તર્ભગવત્સૂતિ થવાથી કષ્ટક અનુભવથી
રૂચિવિરોધ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રત્યક્ષ રૂચિ કહેવાય છે. તે રૂચિથી તે બીજાસ્વ લાવ
અવશ્યુદ્ધિસાધનમત્થી વધી જમને પ્રેમરૂપ થાય છે તે સ્નેહ પ્રભુથી ધત્ત જેટલા વિષયમા રાગ
હોય તેની નિશ્ચય કરે છે 'સ્નેહથી રાગની નિશ્ચય થાય' એ ભક્તિવર્દિની અથથી ભગવાનથી
લિન્ન પદાર્થમા થતા રાગની નિશ્ચય કરનાર જે ભગવત્લાવ તે સ્નેહ એમ એનું લક્ષણ છે સ્નેહ
પત્રી મેવા અને અવશ્યુદ્ધિ વાગ્યાર થાય એટલે ને જ સ્નેહ શુદ્ધિ પામી આસક્તિરૂપ બની જાય
છે. તે આસક્તિરૂપ સ્નેહ તો ભગવત્સંબંધરહિત સર્વ પદાર્થને બાધક જ દર્શાવે છે. ભક્તિવર્દિની
પ્રકરણમાં પણ એમ જ છે— 'આસક્તિથી ગુહમા અરૂચિ થાય છે' અરૂચિ એટલે મુદ્ધે રૂચિ નહિ
એમ નહિ, પણ રૂચિવિરુદ્ધ લાવ થાય છે અરૂચિમા 'ન' વિરોધાર્થમા છે 'અઘ્રહઘોનુ બાધકત્વ
અને અનામત્વ લાગે છે, એવું ત્યા જ વિવરણ છે તો આસક્તિ એટલે ભગવાનથી ધત્ત વિષયમા
બાધકત્વની સૂતિ કરાવનારો લાવ તે જ આસક્તિરૂપ લાવ ઉત્તરોત્તર શુદ્ધિ પામી વ્યસનરૂપ થઈ
જાય છે વ્યસન એટલે દેહના ધર્મો, જેમા વિગેય ત્વજ્ય વ્યસનરૂપ લાવને પ્રાપ્ત થયવી ભક્તિ,
માનસી મેવા કહેવાય છે 'ધર્મમા ઉત્કૃષ્ટ અનુરાગ' તે જ ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ' એમ ભક્તિસૂત્ર વળુવે
છે 'પ્રેમથી શ્રીકૃષ્ણમા વ્યસન થાય ત્યારે જ ભક્તિ પૂર્તાર્થ થાય,' એમ ભક્તિવર્દિનીમા આશા
છે 'પ્રભુમા ચિત્તનુ પેગવાનુ તે મેવા, અને તેની સિદ્ધિ માટે તનુજન અને ચિત્તજન છે,' આ
પ્રમાણે મુક્તાવથી પ્રકરણમા પણ તે જ અર્થનુ નિષ્કીરણ છે મુક્તાવથી પ્રકારમા આવું વિવરણ કરતા
તા નાવિદન' એ એકાદગચ્છધના વાચ્યનો ઉપન્યાસ કર્યા છે 'જેમ ગગાજતની સમુદ્રમા અરિ
જન (તૂટે નહિ એવી) ગતિ છે, તેમ જ અવિરિજન-એન્સરણી મનની ગતિ (પ્રભુ પ્રત્યે)
થાય ત્યારે જ નિર્ગુણ ભક્તિયોગનુ લક્ષણ કહેવાય' આ પ્રમાણે તૃતીય સ્કંધમા તેથી જ ભક્તિ
બનાવી છે આ શ્લોકના જ વ્યાખ્યાનમા જેમ કાવિઃ ગતિ ગોપિનાની છે, એમ કહી મુખ્યલક્ષણ
તો તે જ છે એમ સ્પષ્ટ કંથુ છે માટે વ્યસન સુધી માનનુ આચરણ છે એથી જ મુગોધિની અને
નિગધમા પ્રમાણ, પ્રમેય અને સાધન એ ત્રણ પ્રકરણથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનનું નિરૂપણ
કરીને આગત્ત ફક્ત નિરૂપણ કર્યું માટે વીમદ્ભાગનન વગેરેમા, શ્રીમદ્વાયાર્થની ઉક્તિમા અને શ્રીમ-
દ્વિદુયેશની ઉક્તિમા જના જ્યા 'સાધનો ફક્ત પ્રેમયુતી જ છે' એમ જણાય છે, ત્યાં ત્યાં પ્રેમ અને
વ્યસનનો અમેદ માની કંથુ છે, એમ ધારતુ પ્રેમવેજાડત વગેરે વાક્યમા પણ પ્રેમમેવા રાગથી માનગી
મેવા વ્યસનશબ્દવાચ્ય જ સમજાવી

આ પ્રમાણે ભગવાનમા રૂચિ થતા પત્રી અવશ્યુદ્ધિ સાધનો કરવાથી સિદ્ધ થતી પ્રેમભક્તિની
પ્રથમ-અવસ્થા 'પ્રેમ' કહેવાય છે, મધ્યમ-અવસ્થા 'આસક્તિ, પગિષ્ઠ-અવસ્થા વ્યસન' કહેવાય છે

૧. સ્નેહાદ્રાગોચરો સ્થાન ।

૨. ભાગ્યવા સ્વાદ્ગદાકથિ ।

૩. મુદ્ધેન્યાના વાધકત્વમનામન ચ માનને ।

૪. સા પરાનુરોક્તિશ્ચેર ।

૫. યદા સ્વાદ્ગદન તુણે તુનાર્થે સ્વાતર્કન દિ ।

૬. ચેતન્ન પ્રવળ મેશ તોનિર્ગવ તનુવિત્ત ।

૭. મનોભોનેરોચિષ્ઠપ્રા યથા મદ્ભાગોડ્ધુતી । સુત્ર મત્તિયોગ્ય નિર્ગોચ્ય લુપ્તદન ।

CHAPTER II

PRAMĒYA-BRAHMAN

Section 1.

In the preceding Chapter the data on which Vallabhâchârya bases his conclusions regarding theology and metaphysics are given. This Chapter proceeds to give a detailed account of the conclusions arrived at by him on the basis of the same data. This is technically known as *Pramêya*. The *Pramêya* comprises of Brahman, Jiva, Jagata, etc., and as Brahman is everything Jiva, Jagat, etc., the word *Pramêya* is very often restricted in its meaning of Brahman alone. So we now consider Brahman or the Supreme as conceived of by Vallabhâchârya on the authority of the revealed scriptures. It is very essential to grasp this for round the Supreme as the centre the whole philosophy and theology of Vedic scriptures turn.

To a beginner it becomes a great puzzle, as to what Brahman is, specially when he meets with passages in scriptures apparently contradicting one another, and an enormous diversity of opinions among the exponents of Vedic scriptures. One¹ passage of the Upanishads describes Brahman as devoid of any attributes, while the other² as possessed of all attributes. Sankara gives it as his opinion that Supreme Brahman is absolutely free from any attributes while Râmânuj goes to the other extreme, and declares that the supreme Brahman is possessed of all attributes. Even in the times of Bîdarâyana a great conflict of opinions existed among the great doctors of Vedânta. This fact is testified to from the Vedânta Sûtras themselves which are introduced to refute or mention their opinions.

The Supreme³ is described by different names in different Pras-thânas. It is known as Brahman in the Upanishads and the Vedânta Sûtras, as Paramâtmâ in the Geetâ, as Bhagavan in the Bhâgavata. A cursory glance at the Vedânta Sûtras will convince the unbiassed reader that Vyâsa describes Brahman as possessed of all attributes and all powers. The idea that Brahman is absolutely devoid of attributes does not seem to have at all occurred to him when he summarised the teachings of the Upanishads in his Vedânta Mîmânsâ. The Vedic⁴ passages describe Brahman as one who is omniscient and omnipotent, the ruler and the controller of all. The powers⁵, knowledge-omniscience and activity are all inherent in Brahman. They are not the figments of no-science. The very name Sacchidânanda by which Brahman is very

1 अस्थूलमनवब्रह्मस्वमदीर्घम्, etc

2 य सर्वज्ञ सर्वशक्ति

3 वेदान्ते च स्मृतौ ब्रह्मलिङ्गं भागवते तथा । अष्टोनि परमात्मेति भगवानिति शब्दयते ॥ तत्सर्वदीप

4 'यः सर्वज्ञ सर्वशक्ति' 'सर्वमयं यदा सर्वमव्ययम्'

5 स्वाभाविकी ज्ञानबलक्रिया च ।

often spoken of informs us that it is not absolutely void of attributes. The supreme¹ Brahman is all-pervading, unchangeable, almighty, omniscient, absolutely independent and free from the attributes originating from Prakriti, viz., Sattva, Rajas and Tamas. The supreme Brahman is all-pervading, that is, it is free from the limitations of space, time, and substance (Vastu and Svarupa.) Hence² also it is void of three distinctions within itself (viz. Sṛjātīya-Jīva, Vjītiya-Jagat, and Śaigata Antaryāmin). Brahman inheres in all these (Ananyāta.) The supreme Brahman³ is possessed of all such attributes like truth, purity, mercy, tolerance, etc. It is the support of all. The māyā is its real positive power. It is not all in all but one of the many. The supreme Brahman is bliss (Ānandākāra.) It is beyond all worldly things. It⁴ is both the material and efficient cause of the Universe. When the supreme Brahman wills to sport outside, it evolves this universe, etc., but when otherwise, it involves in. Bhāgavata⁵ also declares that the supreme Lord is the Prakara of all Vibhaktis. The learned Bādarīyana Vyāsa asserts⁶ that the same unchangeable supreme Sacchidānanda Brahman is both doer and enjoyer. It⁷ is the internal self (Antaryāmin.) It is Vaiśvanara. It is supported and supporter. It is Bhūmān, Akṣhara, Prasāsaka, Sētu, Vidharaṇa, Ahahatapapīn, Dahara, Jagat-kampinakartri, Para-gyotih, Ākāśa, Atyakta, Sukshma, etc., etc. It is through the supreme that the sun shines, the waters flow, the winds blow. All⁸ who see, breathe and hear, draw their living from the supreme Nirguna Brahman. Everything and anything is due to the supreme Nirguna Brahman, not a particle of anything can move without its divine will.

In the supreme Brahman there is no difference like body and soul as it is with us. It is all-bliss. Just as there is nothing but gold in a gold-ornament, similarly there is nothing but eternal infinite bliss in Brahman Nirguna. It⁹ has no feet, eyes, mouth, hands, belly and everything are pure bliss. It¹⁰ stands pervading all. All¹¹ these attributes are eternal, natural, inherent and no different from Brahman. Just as the

1. सविदानन्दस्वरूपं तु ब्रह्मस्यैकमवस्थायम् । सर्वेषां च स्वतन्त्रं च सर्वतः गुणवर्जितम् ॥ T. D. 66. 1.

2. सज्जताय विज्ञानीयस्य तद्देवतमिति तन् । F. D. N. 67. 1.

3. सत्त्वादिगुणसाहस्रैरेकमेतन्निर्गुणं यथा । तद्वत्पारं ब्रह्मस्यैकमवस्थायम् ।

4. भावश्चिरकल्पार्थानां सर्वेषां तद्विलक्षणम् ॥ T. D. N. 64. 1.

5. जगत् सभावायि स्यात् तदेव च विभक्तकम् ।

6. कदापि द्रवते स्वदिनं प्रवस्येति कथितमुक्तम् ॥ T. D. N. 69. 1.

7. यत्र येन यतो यस्य यस्मै यद्यद्यथा यदा ।

8. अन्त्याद्यस्य यत् प्राययोगिन्याम् । V. S. I. 1. 2. अन्त्याद्यस्य यदा । V. S. I. 2. 9.

9. स्यादिव भगवान् साक्षात् प्रथमगुरुपुत्र ॥ T. D. N. 70. 1.

10. See Vyasa Sūtras Samantapādhiyaya.

11. यथा स भान् भान् य विप्रयति य प्राणिनि य भूयति, etc. अत्रेति 10. 12. 4.

12. भगवन्नादकारमयी इत्यादि N. P. R.

13. सर्वं भाव्यं निश्चिन्तितं । गीता.

14. यथासाक्षादवस्था तेषां यदा । V. 9. 2. 2. 28.

light of the sun is conceived of as different from the sun, but at the same time it cannot be imagined to exist independently of the sun, similarly the attributes of Brahman cannot be spoken of as independent or separate from Brahman. The attributes are inherent and non dual in Brahman. They do not exist independently of Brahman. Vallabhāchārya does not limit the attributes of Brahman. Brahman¹ is possessed of infinite Aprākṛita² gunas and free from any Prākṛita Guna. Brahman is all-disire,³ all-smell,¹ all-form.

• The view that Brahman is possessed of all attributes is not liked by some Indian thinkers, viz, Śāṅkaras. Their argument is that this way of conceiving the svarūpa of Brahman does not give an equally prominent scope to the Vedic passages, which describe Brahman as absolutely devoid of any attributes. In support of their view they further add that by the contrivance of accepting higher Brahman and lower Brahman, an equal scope would be given to the conflicting passages of the Upanishads, for affirmative S'ruti may be accepted as describing lower Saguna Brahman, while negative S'ruti, higher Brahman. Thus unlike Rāmāṇya their view if accepted helps one best to harmonize the apparently contradictory S'ruti. Dr Thibaut in his introduction to his translation of Śāṅkara Bhashya seems to be timidly inclined to the same view after advocating the view of Rāmāṇya in the preceding portion of his introduction.

This view of looking at the Upanishads though plausible, does not stand to reason on a critical examination, nay as will be presently seen, it is liable to very great and weighty objections, some of which are the same which they urge in their own favour. Firstly the distinction between higher and lower Brahman is never suggested in the Vedānta Sūtras. Vyāsa is unanimously accepted as the highest authority so far as the consistent interpretation of Upanishads is concerned, and when Vyāsa never hints at this distinction, one would naturally hesitate to accept this distinction as one in harmony with the teachings of the Upanishads. Believers in the eternal wisdom of the Vedas cannot like Dr Thibaut accept this distinction as a successful weapon of harmonising the conflicting Vedic texts, while admitting at the same time that this mode of interpretation is not countenanced by the Vedic passages taken separately.

Secondly the objection to the distinction of two fold Brahman of Śāṅkara becomes more glaring, when one knows that this lower Brahman is ultimately unreal. Its omnipotence, omniscience, etc., are all creatures of nescience-thus transforming the Saguna-lower Brahman into a shadow.

1. प्रकृतेनावस्यम् हि प्रतिषेधति सतो ब्रवीति च ब्रूय । । S 3 2 32

प्राकृतधर्मानां भयमप्राकृतं निखिलधर्मरूपमिति ।

2 The word Prākṛita conveys a complex idea. It means born of Prakṛiti, belonging to world, not-divine. Aprākṛita means opposite of Prākṛita.

3 सर्वकाम 4 सर्वगंध 5 सर्वरूप Brahman desires all, smells all, assumes all forms.

of non-existence. It would therefore show that the so-much-talked of prominence to all the Vedic texts is illusory. It is only in appearance. Thus it will be seen that the view that S'ankara alone can reconcile the mutual contradictions of Vedic passages by introducing a higher Brahman as referring to S'rutis describing Brahman as devoid of attributes, and a lower Brahman referring to S'ruti passages describing Brahman as omnipotent, omniscient, etc., remains objectionable for the same reason.

Thirdly the propounders confute the very theory by want of consistency. Once they declare that Brahman, supreme, is devoid of all attributes, then again they assert that it is eternal, pure, intelligent and free. It is impossible to conceive Brahman as absolutely devoid of attributes. Without the divine attributes in Brahman one would get not knowledge, but opposite of knowledge.

The question of a faithful and harmonious interpretation of mutually conflicting passages of the Upanishads has been treated by Vyāsa. The difficulty of this problem is enhanced by the fact that Vaidikas are always anxious to look on all passages of the Vedas with an equal reverence. The passage describing Brahman as Nirākāra carries as much weight as the passages describing Brahman Sākāra. Like Sankara they would not like to subordinate one to the other.

The solution of this difficulty as given by Vyāsa is worthy of his powerful genius. One is reminded of Vyāsa's great zeal in refuting the Sāṅkhya doctrine. To completely crush their claims on the Vedas it is not impossible that he might have the idea of still more carrying on with his success. By denying the attributes of Prakṛti of Sāṅkhyas in Brahman, he gives a rude shock to the Vedic claims of the Sāṅkhyas. This exactly coincides with the view that the negative S'rutis deny only the Sattva, Rajas, and Tamas, the attributes of Prakṛti in Brahman, while the positive S'rutis describe the Aprākṛita-uncarthy divine attributes of Brahman. Thus Vyāsa evolves a pleasing and harmonious meaning from the mutually conflicting passages of the Upanishads and at the same time gives an equal scope and prominence to all of them without the least violence to them.

Again, only what belongs to this world, what is seen in this world can be negatived in Brahman, but what is beyond this world, what is divine cannot be so done in it. S'rutis when they describe Brahman as Ānandanaya, omniscient or all-doer, they speak of the divine Alaukika-Aprākṛita attributes of Brahman, but when they describe it as one without parts, Nirayana-Asthūla, 'Neta-neti,' Nirguna, etc., they do not negative the divine attributes spoken of Brahman before, but only the Prākṛita attributes. This interpretation of the Vedic passages completely harmonises with the wording of the Vedic verses. In the first part of the verse we meet with a negative conception, while in the second part with the positive. In the first, Brahman is described as one beyond mind and

speech, while in the second part the person who has obtained bliss of Brahman is past all fear. Hence¹ only the 'Prakṛta' attributes are denied in Brahman by sentences like 'Neti-neti' but not the Divya-divine attributes like those in sentences 'He is certainly bliss,' etc., spoken of Brahman before. This way of harmoniously interpreting the Śruti passages is at a very great advantage as being easy and natural, and obviates the necessity of dreaming of two Brahman, viz., Saguna or lower and Nirguna or higher.

Vyāsa, it appears, does not stop here, he is not fully satisfied with this and he boldly goes a step further, when he² declares that Brahman is possessed of even contradictory attributes. When Brahman is possessed of all attributes there is nothing incongruous if it is possessed of contradictory ones.

That this is the view of Vyāsa can be seen from the line of reasoning adopted by him in the following Sūtras. The view of the opponent who maintains that Brahman is Avyakta³ i.e., one which is beyond conception, which is described only negatively in Śruti and Smṛiti, is refuted⁴ by Vyāsa by saying that when Brahman is pleased through devotion, it does manifest itself at its own sweet will. Numerous passages⁵ from the Upanishads and Geetā give testimony to the fact that Brahman is seen and realised, and hence it is not Avyakta. In numerous passages of the Upanishads Brahman is described as possessed of contradictory attributes. It⁶ is the smallest and the biggest. There⁷ is none greater than Brahman, nor his equal, and at the same time it is equal to a gnat and also to an elephant. Sitting,⁸ it goes to a distance, while lying, its motion covers everything. All this would go to show that Brahman is possessed of contradictory attributes, if only they are interpreted such as they are without the twisting wand of Māyā. Brahman is partless, still it develops this universe etc. from itself without undergoing the least change in itself. It⁹ runs without feet, catches without hands, sees without eyes, hears without ears. It is all-pervading, still it resides in the heart of all individuals. It is merciful and

1 प्रकृतैरावद्व द्वि प्रतिषेधति ततो ब्रह्मणि च द्वयम् । V S 3 2 22

2 उभयव्यतिरेकाच्च अहिकुण्डलवत् । V S 3 2 27

3 तदव्यक्तमाह हि V S 3 2 23 I

4 अपि सराधने प्रत्यक्षात्तुमान्भ्याम् । V S 3 2 24

5 यदेवैषकृण्ते तेन लभ्य । त पश्यते निष्कलं व्यावृत्तम् । कश्चिद् धीर प्रत्यवास्तानमैकम् । पश्यन्ति य योनिम् । भक्त्या तु भवन्मया शम्भुः अह एवविधोऽहं ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परमम् । etc

6 अणो अभीयान् महतो महीयान् ।

7 न तस्मिन्नाभ्यधिकश्च भूयते, सर्वो भूतकन सर्वो नाभय ।

8 आसीनो वरं व्रजति शयानो याति सर्वत्र ।

9 अगाधवासी ज्वनी पशतो पश्यत्यक्षुः स शृणोत्यकर्ण । न तस्य कार्यं कारणं च विद्यते त्वाविराज्ञातिबलक्रिया च ॥ etc

just Brahman is with attributes (Sādharmaka) and without attributes (Nirādharmaka) with form (Sākāra) and without form (Nirākāra) Nirvishesha and Savishesha, firm (Kūtastha) and moving (Chala) It is beyond our reasoning All these attributes are not due to nescience (Māyika), but they are real and non-dual from Brahman Beyond speech and thought as it is, one attaining its bliss is fearless. The nature¹ (Swatūpa) of Brahman is so wonderful that even so called contradiction (Virodha) in it is meant The² whole of this wonderful creation takes place within itself To Brahman³ the creation of this whole universe is a mere sport, so much so that, if any one were to sing this glory of Brahman he would get Moksha. Thus Brahman is one and infinite One⁴ as it is, it manifests itself in infinite forms Unborn⁵ it is born At the time of incarnation it does not fall from his original state, hence, it is sung as (āchynta) infallible The wheel (a symbol of fire) and couch (symbol of water, Garuda and serpent bearing mural and natural animosity) are to be seen in the presence of Vāmadeva This mythology illustrates the Vedic truth that Brahman is possessed of even contradictory attributes

No incredible demand is made on the credulity when Brahman is defined as possessed of contradictory attributes This has been the belief of the Vedic seers from the times immemorial Lord Krishna teaches the same thing, when he teaches Arjuna 'I am⁶ the beginning and end of the universe' Even Śāṅkara is unconsciously teaching the same thing In his commentary on the Vedānta Sūtras (2-1 7) he first writes that partless Brahman evolves this universe from within itself without undergoing the least change, but soon after this, his zeal for the theory of nescience baffles him and he hazards to twist the real truth, subjecting himself thereby to a justly severe criticism⁷ of Vallabhāchārya

It has been pointed out that Brahman is possessed of all attributes even those that appear to be contradictory—appear⁸ to be—because Brahman being possessed of infinite powers and attributes, the apparent contradiction is no demerit in Brahman but it suggests the highest glory of the greatest Brahman

1 विरोधस्तु प्रदर्शना भूयनाय Ann Bhushya

2 आत्मनि चैव विचित्राश्च हि । V S 2 1

3 लोकवन्तु कीलाकैवल्यम् । V S 2 1 तस्य कीलाखण्डन्यस्य तत्कार्त्तनं नास्ति ।

4 एकोहबहु स्याम् । छासौम्य

5 अजायमाना बहुधाभिजायते ।

6 अहं सर्वस्य प्रभवः प्रलयस्तथा । Geel

7 एव पश्चित्तेऽपि दीर्घे स्वमस्याऽनुपपत्तिमुदाहृत्य सर्वतत्त्वत्र चरन्मन्दमति सङ्किरपेक्ष्य, श्रुतेषु दृष्टमूलत्वात् । 2 1 27

8 सर्वभवात्मने त्वज्जनि विरोधानायास्य A. B 2.1 27

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે
૨. જગત, જીવ, અત્યાંતી, અક્ષર ઇત્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
૩. જીવે અપિઘાતી કલ્પેલો અહન્તામમતામક સસાર મિથ્યા છે
૪. જીવ અણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણતુ ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાઠાપત્ત વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અરા જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિષયધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS

The 'Suddhādwaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya,' by Mr Mulchandra T Telivala, B A, will be posted to any gentleman by applying to—

Humam Street, }
Bombay, 1 }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્તાહિક સેવા કરવાની વિમલ શુદ્ધિથી જ લખે છે, તેથી બીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં ફરજનો ખરચ શિલકુલ થતો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની છપામણી વગેરે ખરચ ઘણી જ કરકસરથી કરવામાં આવે છે, તેથી નાજવરમાંથી જે કંઈ ખચશે તેમાંથી સાપ્તાહિક પ્રાચીન ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. વૈષ્ણવભાઈઓએ આવાં માસિકના પોતે ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

पृथ ३ ७७] श्रीमद्भागवत ५१३८, भाग ४

पुष्टिभक्तिसुधा.

पृथ ११ श्रीमद्भागवत ८३५ [अध्या १]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनु स्याम् ॥ १ ॥
नाह वेदेन तपसा न दानेन न चेज्यया
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानमि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शस्यः ब्रह्मेवंविधोऽर्जुन ।
ज्ञातु द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परमप ॥ ३ ॥

प्रकाश,

वासीलास नगीतदास शाह,

बी. ए., ए. ए. ए. बी., ए. ए. ए. बी., ए. ए. ए. बी.

मो. ११२, ए. २-०-०

पृष्ठ २५३१, ३ ०-१-०

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસભ્યની સમયો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે રૂ.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃપ્યુ એકાદશીએ પ્રસ્ટ થાય છે
૩. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા નેમ જ તેમા યોગ્ય સુધારેનવાળે કરવે પ્રકાશકની હક અધીન છે
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે
૬. આ માસિકના પત્રિવર્નનમા જેમના તરફથી માસિક વાં પત્ર મૂલરો તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે.
૭. કોઈ પણ બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જગ્યા સાર ટિકેટ બિડવી ને સિવાય જગ્યા આપવામા આવશે નહિ
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડ્રિપ્ત વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મૂલવું

પુષ્કિલકિતસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. શ્રીદરિશયજીનાદ્વિપદી	૨૧ ગ. મૂલયદ્રુલસીદાસ તેલીવાલા, B A
૨. માર્ગશ્વરપતિર્ણય ..	૨૨ શા. સ. અવધરામ બ્રહ્મજી શાસ્ત્રી
૩. શાસ્ત્રાર્થ	Mr. D., B A., LL.B., Pleader,
૪. મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાના	High Court
૫. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર	ચોન વંશજી
૬. વેદિક કહેવાય કે ? ..	૨૩ ગ. નાનાબાઈ ગાંધીદાસ
૭. શ્રીમદ્સર્વનિર્ણય ..	પ્રકાશક
૮. સ્ત્રીશાર, અવધારકન પ્રત્યાદિ ..	૨૪. ગા. અ. વમતરામ હરિપ્રજી શાસ્ત્રી.
૯. પ્રમેયજ્ઞાનર્ણવ ..	

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्री गोपीजनलुभाय नमः ॥

॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(१५)

(भैरवरागेण गीयते)

वन्दे शरणगताभयदम् ॥

निजविरहाकुलमानसजनजीवनपरितोषनिजाशयदम् ॥ १ ॥

निरुपधिकरूपारसपरिपोषिततोषितभक्तभजननयदम् ॥

निजनामस्मरणातुरनिजजनविरचितविविधपापलयदम् ॥ २ ॥

ब्रजयुवतीजनजीवनमूल परिहितकर्षुरपीतदुकूलम् ॥

निजविद्वेपिजनप्रतिकूलं दूरीकृतजनमानसगुलम् ॥ ३ ॥

वारितविरहमनोगतमानं शोषितविषयमहाविषयानम् ॥

विदलितविविधविकसद्ज्ञानं सम्पादितसाधनगुणगानम् ॥ ४ ॥

कोटिमदनदेहद्युतिललितं रासादिकलीलाशतवलितम् ॥

समुदितसर्वभावजनकलितं कलधुरलीमधुराधरचलितम् ॥ ५ ॥

सङ्गीकृतगोकुलकुलबाल गोचारणगतिरतिगोपालम् ॥

आगतसुरभिद्वेषिकराल परिपालितलीलानुहृतालम् ॥ ६ ॥

सन्व्यागतिसन्तोषितभक्तं ब्रजयुवतीजनलीलासक्तम् ॥

समुदितमदननयनमदरक्तं सफलविविधरमणानिजभक्तम् ॥ ७ ॥

श्रीवल्लभरचरणाधार सततसेवितस्मृतसंसारम् ॥

कृपय सदा हरिदासमसारं तारय परिगतजलधिमपारम् ॥ ८ ॥

માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય.

અતસ્તત્રૈવ હિ સ્યેયં યત્ર તત્સદ્ગત્સમ્ભવઃ ॥

તે દુર્લભાઃ સ્વલુ કલૌ તાન્ પરામૃદ્ય સંવસેત્ ॥ ૧૨ ॥

શ્લોકાર્થ — માટે ત્યા ભગવદ્ભક્તનો સગ થાય ત્યા જ રહેતુ, જો કે ક્ષિતિમાં તેના નાદગ ભગવદીય દુર્લભ છે, તો પણ તેને શોધીને સારી રીતે તેની સાથે નિવાસ કરવો.

ભાવાર્થ.—ભગવદ્ભક્તના નિવાસસ્થાનમાં જ ભગવદ્ગવિર્ભાવ મુપ્રસિદ્ધ છે. એ મદ્યર્થો ઝિજ્ઞાસુલોકેન્દ્રસ્વાનાં એ ગતપચ્ચાધ્યાયીના શ્લોકાનુસાર લોક વેદ અને અ જ્યેષ્ઠ સ્વર્ગીય આત્મા, દેહાદિ, અધુર્ગા, એ સર્વનો જોમણે માટે માટે પરિભ્રમ કર્યો છે, તેના ભગવદ્ગિતા હૃદયમાં ભાવાત્મક અસ્વરૂપી ગિયન હ નિત્ય પોષણ કરે છુ. અર્થાત્ ત્યા નિત્ય હ વિગતજ્ઞાન છુ વિમુક્તિ હૃદય ન યસ્ય સાક્ષાત્ એ શ્લોકમાં પ્રભુ પોતે અનન્ય ભક્તના હૃદયમાં દેહાપિ ત્યાગ કરતા નથી એમ કહ્યું છે. પર્યોક્ત ભગવદીય બધા રહેના હોય ત્યા જતુ નહિ મને તો ગોધીને પણ તેવાનો જ સગ કરવો, કાચુ કે કપિલદેવજીએ આવા કરી હ કે મહત્સેવાં દારમાહુઃ મહાનુભાવી ભગવદીયની એવા મોક્ષનુદ્ધાર છે, તેમાં પણ પુષ્ટિભક્ત હોય તો ભગવત્કૃપાસંપદથી વિચાર થાય છે, તે જ કૈવલ્ય છે. હરિની લોકસદૃશ લીલાનુ કર્તુન તે પણ કૈવલ્ય છે અત્ર લોકવક્તુ લૌકિકૈવલ્યમ્ એ વ્યાસજન પ્રમાણ છે, તેથી ભગવદીયની સાથે રહીને લીલાનુભવ નિત્ય કરવો, એ અત્ર ક્ષિતિાર્થ નિષ્પન્ન થાય છે.

અતઃ સ્યેયં હરિસ્થાને ઇતિ પ્રમુવચઃ સ્ફુટમ્ ॥

યતો ભાવઃ સુસંરક્ષ્યો વર્ધનીયશ્ચ સર્વથા ॥ ૧૩ ॥

શ્લોકાર્થ.—માટે હરિસ્થાનમાં રહેતુ એ પ્રયત્ન શ્રીમદ્વાચાર્યનું વાક્ય સ્ફુટ છે, કાચુ કે આ અનન્ય પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવની જ આગી રીતે રક્ષા કર્તવ્ય છે, અને ભાવની જ રક્ષિ પણ સર્વથા કર્તવ્ય છે એ શ્લોકાર્થ થયો હવે ભાવાર્થ ઉપર જઈએ ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવરક્ષિ કરવા હરિસ્થાનમાં રહેવાની આશયકતા છે અત્ર પ્રગટે શ્રુતિનુ અનુસંધાન કરતુ તો યો વાસ્તવ્યુત્પત્તિ ગમત્યે યત્ર ગારો મૂરિગૃહા અયાસઃ ।

ભાવાર્થ.—મત્રામ અથવા શ્રીમદ્વાચાર્ય તથા માધવ જ્યેષ્ઠ પુરુષોત્તમ એ ઉત્તમના અભ્યુદયના શ્રીકૃષ્ણદેવનાદિકની કામના નિયુક્ત્યુત્પત્તિ આગ્રેષીજનોએ કરી છે, અને નૈતિગીય ઉપનિષદમાં પણ ભગવત્કૃપાસંધાનમાં મેલવાની શ્રુતિરૂપાનો ભાવના જ મંભવાય છે, તદ્વત માધવનાપેત્ર ભગવતી પણ હરિસ્થાનમાં કે ત્યા નિયતીનાનુભવ યરાનો મલવ છે ત્યા મેલુ કાચુ કે પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવની ગ્યા તથા રક્ષિ ત્યા જ થાય છે પરંતુ ત્યા પણ ભાવની રક્ષિ કરવો તેના શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગમાં મહાનુભાવ ભગવતીનો જ મગ કરવો તે ભગવતીમાં પણ અનન્ય ભાવ નમા તુટ હોય, કામનોઅવિવર્તિત હોય, નિરપેક્ષ હોય, શ્રીકૃષ્ણધિન્યાદિક ભાવાત્મક મગ નાનુભાવ હોય, પ્રાપ્ત પ્રપન્નમાં અનાસન હોય, અને શ્રીકૃષ્ણ મનને પુરુષોત્તમમાં જ નિત્ય રતિ કરાવનાર અસ્થા-મદ્ધિનસ્થાનાર હોય તેવાનો મગ કરવો પરિન હોય અને આચાર્યના વાચ્યથી અન્યથા ઉપદેશ કે તો સસનિષેષક અપ્પીને તેના સગ છે તે દુષ્ટનો જ છે એમ માનીને તેનો અને તેના મગનો ત્યાગ કરવો, કાચુ કે ભાવાત્મક માર્ગ કે જા ભાવાત્મક ભગવતીયની સાથે જામગ કરીએ તો જ પ્રાપ્ત થાય, અર્થાત્ હરિસ્થાનમાં પણ નાદગની સાથે જ રહેતુ એ તાત્પર્ય છે.

શાસ્ત્રાર્થ.

શ્રીમત્કલગુણગણાન કૃત આચાર્યચક્રચૂડામણિ શ્રીમજ્જવનસાસણ તથા
શ્રીઅનિરુદ્ધસાસણ તથા પરમભાગ્યવાન વેણુવે,

મુર્ઝિન સ પ્રધાનનુ મહાન કરવાને ગઈ કાલે જ ઉભયે ગોસ્વામીઓએ જે વચનમુદાટ્ટિ કરી છે, તેના પ્રમાણમાં મારે એમ વિપ્રુટમાત્ર પણ નથી, તથાપિ આપણા વર્ગમાં વાચન પ્રતિ આદર વધે નહિ, ત્યાં સુધી ઉત્તરિ સુદ્ધ જ રે, તેથી અપ્રદારનો 'શાસ્ત્રાર્થ' આપ મરેની સમક્ષ સામાન્ય શબ્દોમાં મૂકવાને આ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે એમ કથાનમાં ગણીને, મારી મતિ અતીવ અપ હોવા છતાં 'શા-
સ્ત્રાર્થ' જેવો ગણન વિષય હાય ઉપર લેવાની મારી ધૂટતાને આપ ક્ષમા કરગો સાપ્રત્યિક પંડિ-
તોને પણ પોતાના પ્રાવીણ્યનુ પ્રદર્શન કરવામાનનુ જ આ મ્યલ નથી, પરંતુ સાપ્રત્યિક સિદ્ધાન્ત
મત્તર રચિકર કમનીય ભાષામાં સમગ્રગીને શોભાવેલું મન આપના સિદ્ધાન્ત તરફ અન્યતઃ આકર્ષાય,
અને શ્રવણ તથા વાચન જે આપણા સ પ્રદાયમાં હાલ પ્રાપ્ત સિધ્ધિ યઈ ગયા છે તે જાણવું કરવાની
પુનઃ રચિ પ્રવ્ત યાવ એટલો જ આ મારા 'કલુ' લેખનો ઉદ્દેશ છે એમ ઉપોદ્ધાન કરીને મક્ક વિષય
હાય ઉપર લેવાની આના ચાલુ '૩

વૈષ્ણવ બધુઓ, કહિને વિષય મરમ ભાષામાં મૂકવાની હાલ જેમ મને જરૂર પડે છે, તેથી જ
જરૂર શ્રીમત્શાસ્ત્રાર્થને પણ પડી હતી, અને કહિને સિદ્ધાન્ત રચિકર ભાષામાં સમગ્રગીને આર્થ જોનાની
જ્ઞાની દૂર કરીને શુદ્ધ વૈદિક માર્ગમાં આસક્તિ કરાવવાને શ્રીમદ્વાચર્ચે પણ ભાષ્યસુચોધિન્યાદિમાં પ્રતિ-
પાદિને વિષયનુ જ નિરૂપણ નિમધના 'શાસ્ત્રાર્થ' પ્રકરણમાં જે જ આગયથી પુનઃ કહેલું હોવાથી, શ્રીમ
દાચાર્યની જ સગણિથી હું ચક્રિચિત્ત યથામતિ અનુરાદ કરુ છું, તેનો આપ આદર કરશે.

લેખક અને વાચકો સાંપ્રત કાલમાં જે સક્ષારધિ અન્યો વા વ્યાખ્યાનો કરે છે, તે પ્રકટ કરની
વખને તે અન્યો કયા અધિકારીને અર્થે કયા પ્રયોજનને ઉદ્દેશીને અને કયા વિષયને અવલખીને કરવામાં
આવે છે એ પ્રારભમાં જ અપટ કરીને પોતાના અથ વા વ્યાખ્યાનની આપરવડતા બતાવતા રહે તો
વાચક અને શ્રાતાની ધણી અવગણી દૂર થાય. નામમાત્રથી વચ્ચિત યદને અથ વા વ્યાખ્યાન માટે મહત્ત્વ વા
જાનનો વ્યય કરીને પણ પર્યંતનમાં અસતોષ જ પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે તે ઘણે અરો દૂર થાય આ
સિદ્ધાન્ત શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ચ સરસ જાણુતા હતા, અને તેથી પોતાના 'નિમધ' નામના અથમાં તે અથના
અધિકારી, વિષય અને પ્રયોજન સ્પષ્ટ બતાવ્યા છે, જેથી તેના જ અધિકારી તે વિષયમાં તે પ્રયોજનને,
ઉદ્દેશીને તત્પર થાય, અને જે તેના અધિકારી ન હોય, તે વિષયની જેને આકાંક્ષા ન હોય, તે
પ્રયોજન જેને ઇષ્ટ ન હોય, તેઓ તે અથ વાસ્તે વૃથા શ્રમ પણ ન લે.

'તત્ત્વદીપનિમધ'નામના અથમાં 'શાસ્ત્રાર્થ'નામનું પ્રથમ પ્રકરણ છે, અને તે પ્રથમ
પ્રકરણના મ્યલ દૃષ્ટિથી પાંચ વિભાગ પડે છે એ હમણા જ આપ સમક્ષ સ્પષ્ટ કર્યું તે પ્રકારે પ્રથમ
વિભાગમાં એ અથના અધિકારી કાણ છે? એ અથના રો વિષય છે? એ અથ કયા પ્રયોજનને
ઉદ્દેશીને લખાયેલો છે? કયાદિ સ્પષ્ટ કરેલું છે તે જ પ્રકરણના દ્વિતીય વિભાગમાં આ જગત્ શું
છે? જગત્ જ્ઞાન્તિ છે? શું જગત્ ન હતું? અને પાછળથી અસ્તિત્વમાં એમનું એમ આચ્યુ ?
વા જગત્નું પણ કાઈ પૂર્વે રૂપ હતું? કયાદિ પ્રશ્નો નિર્ણય કરવામાં આવેલો છે તૃતીય વિભા-
ગમાં એ જ પ્રકારે જીવમબધી નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે જીવનો દેહ વા દીદ્રિય જીવ છે? વા
દેહ, દીદ્રિય પ્રાણ, અતકલ્પથી જિત જીવ નામનો કાઈક પદાર્થ છે? જીવના શા ધર્મ છે? જીવમાં
જ્ઞાન પ્રધાન છે કે અજ્ઞાન? જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે કે જીવ વધી જ્ઞાના પણ છે? જીવનું પરિમાણ શું

છે? હવે દેહજેટલો જ લાભો પહોંચે છે? વા હવે પરમાણુજેટલો છે? વા હવે આદ્યજ્ઞેષ્ઠો આપણે છે? ક્યાંદિ પ્રશ્નો નિર્ણય આ તૃતીય વિભાગમાં કરેલો છે ચતુર્થ વિભાગમાં એ જ પ્રશ્નો અલ્પના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે અલ્પનામનો કોઈ પદાર્થ છે કે માત્ર આસ્તિક લોક શ્રદ્ધામાત્રથી જ અલ્પ છે અલ્પ છે એમ માને છે? અલ્પનું શું સ્વરૂપ છે? અલ્પ સત્ત્વજન્ય છે કે તે હવત્ત્વ એવન છે? કે જડ અને હવથી કોઈ વિશ્લેષણ સ્વરૂપ અલ્પનું છે? અલ્પ સધર્મક છે કે નિર્ધર્મક છે, અર્થાત્ અલ્પમાં કોઈ શુભ છે કે અલ્પમાં કોઈ શુભ જ નથી? અલ્પમાં આશર છે કે અલ્પ નિરાશર છે? અલ્પમાં દિવાલક્ષિત વસ્તુ છે કે અલ્પમાં દિવાલક્ષિતને આગેપમાત્ર જ અત્તાની શ્રદ્ધાનું પુરુષો કરે છે? અલ્પ ને હવ જ છે કે હવથી કોઈ અધિક છે? ક્યાંદિ અલ્પ વિષયક પ્રશ્નો નિર્ણય એ વિભાગમાં કરી રહ્યા પછી અલ્પની પ્રાપ્તિ કરવા વાગે છે તે શું આધર્મ કરવા જોઈએ, અને હવ તે તે સાધન કરીને અલ્પપ્રાપ્તિ કરે છે ત્યારે તેને કેવો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ખ્યાલ છે. ઉપસદ્ગવિભાગમાં આપીને, પોતાનો નિર્ણય વેદમાત્રસમત છે, અને શ્રુતિ યુક્તિ અને અનુભૂતિથી નિષ્પન્નતાતિની દૃષ્ટિથી જોતાં અલ્પવાદ વિના ખીજા કોઈ સિદ્ધાન્ત ઉપર આવી જ ન શકાય એમ દિગ્દિશરૂપ કરીને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે આ પ્રથમ 'શાસ્ત્રાર્થ'પ્રકરણ સમાપ્ત કર્યું છે.

વંશુવસાંશ્ચિ, પગિવદ્મા અનેક ગાત્રીઓને યથાશક્તિ યોગવાનું મન થાય એ સ્વાભાવિક છે અને એની સફળ વૃત્તિને અનુમતીને જ દુ આપણા સિદ્ધાન્તનું અનુવાદરૂપે આ પ્રતિપાદન કરું છું, એટલે મારું આખ્યાન શ્રવણ કરીને પણ જોમને તેમાં સંદેહ હોય તેને અતમા તો પુનઃ આધારના પ્રથમો જ અમાત્રય કરવો પડશે આચાર્યના પ્રથમ ઉપર આપનો અભિરુચિ થાય અને શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ નિજ પ્રથેમાં કેવા સરસ વિષયનું કેવી સરસ રીતિથી પ્રતિપાદન કર્યું છે તે જોઈને આપને તેમના પ્રથેનું મનન તો દૂર ગયું પણ શ્રવણ કરવાની પણ આકાંક્ષા થાય તો મારો ઉદ્દેશ પૂરું થશે એમ માનીશ આચાર્યના અને તેમના પ્રાચીન વિદ્વાન અનુયાયીના પ્રથે ઉપર આપની અભિરુચિ આવિર્ભાવ પામે એ જ અત્ર મારી આકાંક્ષા છે.

'પુરુષ'નું શું લક્ષણ? એને વાસ્તે અત્રત્ય અને પાશ્વત્ય દુરંધર પડિનોએ વિચાર કર્યો છે અને હવે પણ નેઓ વિચર કર્યા જ નવ્ય છે, પણ શ્રીમદ્વાચાર્યે પુરુષનું લક્ષણ આપના ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરે અથવા કરવાની યોગ્યતા ધરાવે તેનું નામ 'પુરુષ' એમ આપણા કરી છે તે યોગ્ય જ લાગે છે પુરુષનો પ્રવૃત્તિ કોઈ પણ પ્રયોજનને ઉદ્દેશીને થતી જોઈએ તેમાં અધર્મ પુરુષો અર્થ અને કામમાં, મધ્યમ લોક ધર્મમાં, અને ઉત્તમ લોક મોક્ષમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થમાં પણ અર્થ અને કામ હીન છે, ધર્મ મધ્યમ છે, અને મોક્ષ ઉત્તમ છે, મારે મોક્ષને 'પરમપુરુષાર્થ' પણ કહેવામાં આવે છે અલ્પતામમનાના આગેપિન અધનનો અન્યત્ર અપવાદ થઈ જતા માની લીધેલા દુ ખની અન્યત્ર નિરત્તિપૂર્વક પરમ નિગ્રધિ અગણિત આનંદની પ્રાપ્તિને પ્રાપ્ત પુરુષો 'મોક્ષ'સજ્ઞા આપે છે, અને આપ મારે આ પગિવદ્મા પદાર્થો છે તે પણ વસ્તુન આ મોક્ષકાળને જ નિચાત કરાવે, આપના અર્થનો, આપના કામનો, અને બની શકે તો આપના ધર્મનો પણ વિનિયોગ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા મા થઈ શકેનો દોષ તો તે સમજવા જ આપ સર્વનું અત્ર સમેતન થયું છે! અર્થકામ પ્રાપ્ત કરવા કરતા પણ આ જગત શું છે? આ હવ શું છે? આ જગત, હવ, મર્ચ સા વાગે? ક્યાંદિ અનેક પ્રશ્ન ઉત્તમ વિચારક મમ્મ ઉપગિયન થાય છે આવી હનાસા થાય તે તૃપ્ત કરવી એ જ સામનો ઉદ્દેશ છે, મારે

શાસ્ત્રાર્થપ્રકરણમાં પ્રથમ શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ચ પ્રતિજ્ઞા છે છે કે “જલમયે સાર્વિક લોકો પણ આવી જણાસામા અર્થેદિક અનાર્થ માર્ગમાં ન દોરાય તેથી વેદશાસ્ત્રસિદ્ધ સિદ્ધાંતવુ જ હ પ્રતિપાદન કરીશ” અન્યતાનામમ જ્ઞ તામસ કોટિમાં આવે, તામસ જીવ મનસ યાય, મનસ જીવ સાર્વિક યાય, અને સાર્વિક જીવ મિયા યાન વા બ્રાતિમાથી બચીને નિર્જીવ યર્ધને ભગવદ્વાચ યાય એ જ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના પ્રથમ ઉદ્ગ છે. અર્થાત્ સાર્વિક ભગવદ્ભક્ત જે મુક્તિના અધિકારી છે તેવુ આ અતિમ જન્મ અન્ય અર્થેદિકપયસ્ક્રુપ પાલમાં સપ્રગર્ભને વૃથા ન ગાય એ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના સર્વ પરિચરમના હેતુ છે પૂર્વોક્ત અધિકારીને જગત્ જીવ અને બ્રહ્મનિયમક પ્રજા તીનવાથી ઉચ્ચસ્થિત થાય છે, અને તેવુ યોગ્ય સમાધાન તેમને ન મળતા, તેમવુ જીવન વૃથા યર્ધ જવાની ભીતિ રહે છે, નેમ ન યાય માટે પરમકારણિક શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ચ આગે એ વ્યોકમાં સર્વ ‘શાસ્ત્રાર્થ’ નિરૂપણુ છે છે

આ પ્રકારે ઉપેદ્યાતવુ તાત્પર્ય સ્પષ્ટ રીતે, દ્વિતીય વિભાગમાં જગત્સબધી જે નિર્ણય કળામાં આન્યા છે તે હુ અત્ સ્પષ્ટ કરુ છું. યદપિ બ્રહ્મવાદમાં પ્રથમ બ્રહ્મનો જ વિચાર થયો નેધએ, તથાપિ પુનરુદ્ધીનિક અર્થેનો વિચાર પ્રથમ થયે છે. જ્ઞાતથી અજ્ઞાતમાં જવુ એ પાશ્ચાત્ય ઉદ્યોગથી પણ આપણા આચાર્યો અભાણ્યા ન હતા એ પણ આપના ધ્યાનમાં આવશે જગત્સબધી નિર્ણય આપના, શ્રીમદ્વાચાર્ય આગા છે છે કે પ્રપચો મગચ્છકાર્ય જગત્ અથવા નામરૂપામક પ્રથમ ભગવત્ ‘કાર્ય’ છે, જગત્ જ્ઞાતિ ન રી, અનિયતે જ માત્ર આ જગત્ પ્રતીત થાય છે એમ નથી, પરતુ સર્વસ વનમમર્થે અર્થિય અનગાજ્ઞ બ્રહ્મનુ માહામ્પદાન જીવને યાય અને જીવ માહામ્પતાનપ્રવક ભગવદ્ભક્તિ કરીને ભગર્સનત્ પરમ આનન્દની પ્રાપ્તિ છે એટલા વાગે જ બ્રહ્મના પોતાના જ નિજ સ્વરૂપમાંથી બ્રહ્મે સ્વન જ રીધાએ કરીને આ જગત્નો આવિર્ભાવ કર્યો છે નામરૂપામક જગત્ સ્વમવત્ જ્ઞાતિ નથી, કારણ કે નામરૂપામક જગત્ની સત્તા શ્રીબ્યાસજીએ જ પોતાના વ્યાસરસૂત્રના અવિગેધા-ધ્યાયમાં પ્રતિપાદન કરી છે જગત્ ન હવુ અને અસ્તિત્વમાં આવ્યુ એમ કેટલાક કહે છે તે પણ ભૂત છે અસત્ હોય તે સત્ ક્યાથી યર્ધ શકે? સત્ વદ્ય અસત્ યર્ધ શકના નથી અને અસત્ સત્કે યર્ધ શકતો નથી, માટે આ જગત્ સત્ છે જગત્નુ પૂર્વ રૂપ બ્રહ્મ છે, તેથી બ્રહ્મ ‘કારણ’ કહેવાય છે, અને બ્રહ્મ-મા રી લીનતડે આવિર્ભાવ પામેવુ જગત્ ‘કાર્ય’ કહેવાય છે જગત્નો આવિર્ભાવ કરવામાં બ્રહ્મને ત્રણ ગુણીકે પગમણુ આદિ કોઇની પણ જરૂરે હોતી નથી, કારણ કે બ્રહ્મ રતન જ મર્મસમર્થ છે એ જ પ્રકારે જગત્નો આવિર્ભાવ કરવામાં પગ બ્રહ્મને અદ્ય, વાસના, પ્રભાવ, ઇત્યાદિ કોઇ અન્ય નિમિત્ત કારણની પણ જરૂર પડતી નથી, કારણ કે બ્રહ્મનુ આમર્થ્ય જ અત્ પર્યાપ્ત છે જગત્ બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, અને જગત્નુ કારણુ બ્રહ્મ વિના બીજુ કાઇ છે જ નહિ, એ સિદ્ધાંત સર્વ સમજે તેથી પોતાના સિદ્ધાંતને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ ‘બ્રહ્મવાદમતા આપે છે

જીવતો દેહમાત્ર જ જીવ નથી, વા ઈદિય પ્રાણુ અત કણુ આદિ પણ જીવ નથી, પરતુ તે બધા કરતા જીવ વિનસણુ છે, એ તો આપસૂચમાં અને સામ્પ્રસાસમાં પણ સિદ્ધ જ છે, એટલે અન્ય આચાર્યોએ જે વગુ વધારોગ્ય પ્રતિપાદન કરી હોય તેમાં નિમ્પક્ષપાને સમર્પિત આપીને ન્યા તે લોકની ન્યૂનતા હોય તે ન્યૂનતા દૂર કરીને સાર્વિક ભક્તને જ્ઞાત ન થવા દેવા એ પોતાના ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં ગળીને શ્રીમદ્વાચાર્યજી આગા છે છે કે જીવમાં મરણ અને ચૈતન્યારા સ્પષ્ટ છે, પરતુ આનન્દન નિગેભન યર્ધ મરણ છે, અને આનન્દની સાથે જ અશ્વમે વીરે શ્રી યશ જ્ઞાન અને વેરાગ્ય એ પદ ધર્મને પણ તિરોભાવ યર્ધ મરણ છે અશ્વમેવુ તિરોધાન થવાથી જીવ અનીધર યર્ધ મરણ, વીર્યનુ તિરોધાન થવાથી જીવ વીર ન રહે, શ્રીને તિરોભાવ થવાથી જીવ અનીધર યર્ધ મરણ, અને યશને ન્યજ્ઞાવ થવાથી જીવ યશરતી પણ ન રહે. જ્ઞાન અને વેરાગ્યના તિરોભાવથી જીવ અજ્ઞાની અને વિપાસકત યર્ધ મરણ, અને

૧ સારેજ્ઞા મગચ્છકાર્ય એ મુક્તાશયારણે ।

૨ મેષમ્પદા ન સ્વપ્રાદિત । ૩ નાસતો વિદ્યતે માવો નામાવો વિદ્યતે સત ।

સ્વરૂપના અહુતામનતામા જળને પ્રાપ્ત થયો. એ જગમાં જ્ઞાનધર્મ પ્રધાન છે, તેથી તત્ત્વજ્ઞ વિજ્ઞાન લક્ષિતદ્વારા નિર્ગમ્ય જ્ઞાનનો આયિર્ભાવ થતા, અવિદ્યા સાંત યર્થ જતા, જ્ઞાને પદમ માનસી સંસારો અધિકાર સિદ્ધ થાય છે, અને માનસી સંસારીને ભગવદાનન્દ પ્રાપ્ત કરવાની પણ યોગ્યતા મિદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ આ ઉત્તમોત્તમ યોગ્યતાનો જ્ઞાને ભક્તિદ્વારા મહુપયોગ જ્ઞાને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જ્ઞાતા પણ છે. જ્ઞાન દેહજેટલો કાશોપહેલો કે આગાશનેવડો બાપક નથી, પરંતુ આલુમાત્ર છે જ્ઞાન પ્રતિષ્ઠિત વા આલુમાત્ર નથી, પરંતુ ભગવદશ છે, તેથી દિવ્ય દૃષ્ટિથી, યોગથી કે ભગવત્ભક્તિથી જ જ્ઞાન પશુ મ્હને યર્થ થકે છે. આ પ્રકારે જ્ઞાનસમધી સુદમ નિર્ભય આપી રહ્યા પછી અલ્પમજાની નિર્ભયપ્રેમગમા શ્રીમદ્વાયર્થચરણ આજ્ઞા કરે છે કે શ્રીવેદઆગે તત્ત્વસૂત્રના મમન્યાધ્યાયમા જ્ઞાનમાધિકગણમા અલ્પનું રેલકણ આપતા જ સૂચ્યું છે કે પ્રલ્પ નામનો વાગ્ધનિક પદાર્થ છે, અને તે જ આ પ્રવક્તા જગત્તા જ્ઞાન આદિનુ શાસ્ત્રોક્ત કારણ છે અલ્પ સ્વત સત્ત્વિય અને આનંદસ્વરૂપ છે અને લીધેલાથી નિર્ગમ્ય આનંદનો તિરોભાવ કરી વે ત્યારે અલ્પ જ જ્ઞાન કહેવાય છે, અને નિર્ગમ્યતત્ત્વ પણ સ્વેચ્છાથી જ તિરોભૂત યર્થજન્ય ત્યારે અલ્પ જ જગત્ કહેવાય છે. જરૂર અને જ્ઞાન જ્ઞાનેથી અલ્પ અધિક છે, કારણ કે તે મૂલ સ્વરૂપ છે અલ્પમાં લૌકિક ધર્મ નથી, પરંતુ આનંદાદિ અલૌકિક ધર્મ તો છે જ અલ્પનો લૌકિક આકાર નથી, પરંતુ અઆનંદરૂપ જ આકાર છે માટે અલ્પ સાકાર છે. અલ્પમાં અનેક શક્તિ વિદ્યમાન છે, અને તેમા પણ જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ એ મુખ્ય છે. અલ્પનો અગ જ્ઞાન છે, અને અલ્પનું કાર્ય જગત્ છે, તેથી જ્ઞાન અને કાર્ય જગતા મૂલરૂપ આનંદસ્વરૂપ અલ્પ અધિકાધિક છે. આ પ્રકારે જગત્ જ્ઞાન અને અલ્પમજાથી વિચાર કરી રજા પછી અલ્પપ્રાપ્ત્યે ભક્તિની આવરણતા નિરૂપણ કરીને ભક્તિની પદમ ઉત્તમોત્તમ પુરુષાર્થના સૂચ્યોને, શ્રીમદ્વાયર્થચરણ અર્થોચ્ચેવ મ્હોટથી 'શાસ્ત્રાર્થ'ની અમાતિ કરે છે.

ભાગ્યવાનુ વૈષ્ણવો, આ અનુવાદમા અલ્પવાદની યુક્તિઓ મેં બહુ નિરૂપણ કરી નથી, માત્ર મિદ્ધાનનો નિર્દેશ જ કર્યો છે, પરંતુ શ્રીમદ્વાયર્થચરણે તો પોનાનો અલ્પવાદ યુક્તિથી અને યુક્તિથી પણ જટિલ કર્યો છે. આપ સર્વને તે યુક્તિયુક્તિનું શ્રવણ કરવ.ની હજી આ મારા અનુવાદથી યર્થ આવે, તો શ્રીમદ્વાયર્થના સર્વમાન્ય સર્વોપયોગી નિર્ગમ્યજ્ઞાન ગ્રથોનું સચિદ્ર ભાષામા ભાષાન્તર કરાવતુ આવરણ છે એવા અનેક ગ્રથો કારણ અને આપણી અને તેથી પણ અધિક અને આપણા શરૂદેવોની એમ બનેલી શિષ્યવિતાને લીધે દુષ્કૃતિ અવરણમા પડેલા છે, તેના 'જ્ઞાનોદ્ધાર કરીને સચિદ્ર ભાષાન્તર કરીને આપણા માર્ગની ઉત્તમી દરીને દર્શાવતમા આપણો વિજ્ઞાનવજ સમારોપણ કરવાનું 'પ્રોત્સાહન કરીને હું એમવાની આજ્ઞા યાચુ છું.

૧. જાતે તારામ્માત્રો દિ ગન્ધર્વઃ સ્વનિરોન્વાનુ ।

૨. જન્માદયઃ યત શાસ્ત્રશોનિન્વાતુ ।

૩. સમિદાનદન્તુ તુ દ્રઘ વ્યાપ્તમન્વયમ્ ।

૪. જ્ઞાન તર્ક તત સતમ જ્ઞાનજ્ઞાનયોગત ।

૫. આ વ્યાખ્યાનનું વાચન કરીને મેં આ લખ્યુભાઈએ નામિત રામશ્રીની સહાયથી તત્ત્વ-દીપનિભરનું મુદ્દર ભાષામા ભાષાન્તર આજરૂ હનું. જેનું પ્રથમ પ્રકરણ ત્રણેક વર્ષ રજા પ્રમિદ્ધ પણ થયું છે. કોશાનિચમી પગોકુદ્ધામજ્ઞાને કિન્ન ગ્રન્થનાં મેં પ્રકરણનું વજ્રભાષામા ભાષાન્તર થયું છે. ત્રણે પ્રકરણનું વધાય ભાષાન્તર અદ્વાલિ કોષ યાનુ ભાષામા થયું નથી એ અન્યન્ત સોચનીય છે.

૬. પાઠમુપગિદ્ધને પ્રમંથે યોગામ અવલગમશાસ્ત્રી કાર્યવ્યગ્રનાએ કરીને પરિપદમા ઉપ-ગિયન ધર્મગદ્યા નહિ, તેથી કિન્ન મનેરનમા આ લખ્યુભે કેવલ નામનિર્દેશ જ થયો હતો.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ—૭૧)

ગ્રૌહસર ફેરવજી ઉડ્યો, અને નિયતિયમથી પરવાગી સામે સમુદ્રતટ ઉપર ગઈ એડ
જે ચપર જેહો તે બાદ જ ખિન્ન થયો હતો બ્યારથી તે અણુધાર્યા સ્વપ્નમાંથી ઉડ્યો હતો ત્યારથી
તેના મનમાં આ જ વિચારો આવતા હતા: “આ શો જીવમ ? આ શું મનનું વૈકલ્ય ? સત્સ-
માંગમને, આનંદમય પ્રભુના દર્શનને, વિષયવાસના ત્યાગ કરવાના નિશ્ચયને, તે નિશ્ચય પત્રમાં
લખવાને, આઠ કલાક પછી આડા ગયા નથી, એટલામાં જે મને નિશ્ચય થયો હતો, તે જ મન
આટલું મોહવશ શાથી થયું હશે ? આનું જ નામ વાસનાનું પ્રાણ-ય. એ વાસનાનો હાય કરવાનો
ઉપાય શું ? અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય (તે હરયો) આજ દશ દશ વર્ષ થયા વાસનાત્યાગના
પાઠ શીખ્યો અને શિખ્યો, અને આ સ્વપ્ન તેનું પરિણામ ! અરે ! સ્વપ્નમાં વિષયવાસના
આટલું બલ કરે છે, તો વિષયની ભૂતિ—ત્તી પામે હોય તો વાસના શું અનર્થ ન કરે ?
હે પડિનો ! મને તો તમારા અભ્યાસ અને વૈરાગ્યમાં શંકા નથી તમારા શાસ્ત્રોમાં જ આ
વામનાના બળનું દર્શન સ્પષ્ટ કરાવેલું છે. ગમશાનમાં ગ્રહેના ચિયને પછી કામાસક્તિ થઈ !
તપસ્વીઓના તપ ભગ દરાવનાર અધ્ધમગણો પછી નિધાર ’ ત્યારે શું વિષયવાસનાનો અમલ ત્યાગ
કરવાનો કેઈ ઉપાય જ નથી ? ”

સાખ્ય, યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ સર્વ સાધનો એના મ્હેા આચળ રમતા હતા, પણ તે સર્વે
કાંઈક અરો અપૂર્ણ લાગ્યા તે જોત્યો “ પ્રકૃતિ પુરુષનો રિવેક સમજી સમજીને વાજ વચ્ચો,
પણ વાસનાશય ક્યા થાય છે ? યોગમક્ષ મ્હે તેટલું પ્રાપ્ત કર્યું તો પણ ધ્યાન અને સમાધિથી
દંતર અવગ્યામાં મનનો ગો ભગેસો ? યોગી વિશામિત્રને એનકા જગતે ખાસક શકુનના અર્પણ
રે છે ત્યારે યોગની તુટીઓનો, વિષયની પ્રમત્તતાનો, મનની ચચલતાનો, કેવો ચિતાગ નજર
આગળ રમી રહે છે ! જ્ઞાનીઓને વશ કરી મન જે એટલો કંગવે છે તે જેઈ જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન
ચમકે છે મન જડભગત જેવાને હરિણુ યોનેમાં જન્મ લેવાયે છે, અને ભક્તાની ઉપાસના અને
ભક્તિને હુમે છે આજિની વખતે એ સાધન શું જામતા ? એ સાધનનો ઉપયોગ કરનાર મન,
પણ મન જ જ્યારે વશ ન હોય, ત્યારે માધન વિચારા શું કરે ? મન તોજાન કંઈ ત્યારે શું
કરવું ? ” એને કાંઈ સુઝ્યું નહીં

એટલામાં કુસુમ, ગાર્ગી અને ગોવિંદભટ્ટ એને સાલસાં તે જોત્યો, “ આ સજ્જનોના
મન કાંઈક વિચિત્ર ગીતે રાત છે એએા ઘણા નમ્ર સ્વભાવના હોવા છતાં મનને વગ લાગતા
નથી એએા દીન હોવા છતાં વિષયવાસના અથવા કામથી એ દીનતા આવેલી લાગતી નથી.
એમના મન એટલા વશ છે કે વિષયવાસનાને સ્વપ્ન પછી પ્રસંગ ન આવે એમના મનની
પરિત્રતાની અનધિ ! કામ ત્યા જવાની હિમ્મત જ કરે નહિ કદાચ બધે તો તે પણ પવિત્ર થઈ
આવે ! આ કુસુમ ! નથી એને સાખ્યયોગ કે જપનપત્રી ખબર, નથી ગઈ એ જ્ઞાન લેવા કે
ભક્તિ કરવા ! પણ કેવી નિર્ભય, પવિત્ર, દિવ્યપ્રનાયવાન એની આજો ! એની સન્નિધિમાં વિષય
કે પાપનો સંભવ જ શો ? પ્રકૃત અને નિમિત્ત સાથે ગ્રહે જ કેમ ? ”

પણ આ મનગતોના મન આવા વશ રાખી થયાં હશે ? એ કોઈ જુદા પ્રકારના મનુષ્ય હશે ? ઈશ્વરે કોઈ ખાસ કૃપા એમના પર કરી હશે ? જો જુદો પ્રકાર માનીએ તો તે કેવો તે કાંઈ નમનનું નથી ખાસ કૃપા માનીએ તો તેનું કાંઈ શુ તે સમજાવું નથી

ગમે તેમ હો, તો પણ હવે મારા જેવાનો એમનાથી દૂર રહેવાથી કાંઈ અર્થ સૂચાનો નથી જેમ જેમ એમનો સમાગમ વિશેષ થતો જતો, તેમ તેમ એમના તરફથી વિરોધ લાલ મળતો જ માઁ મન એમના તરફ સખ્યુ રીતે આકર્ષાય છે મસારાથી મુક્ત થવાનો પત તો હું પોરત કરી ચુક્યો છું, અને હવે આવા કુદર, પવિત્ર સમાગમમાં ગાત્રીના વર્ષે અગ્નિન દગ્યા એના જેવું ઉતમ બીજું કશું નથી”

હોટેલનું બીમ ચુકવી, ગોવિંદભટ્ટની પામે ચોપાટીપર કોઈ બગલામાં રહેવાનો એના વિચાર થયો તે નિશ્ચય દૃઢ થયો, અને તેની સાથે જ એના મનમાં જે ખિન્નતા સવારથી આવી હતી તેની શાંતિ થઈ પ્રકૃત વસ્તુથી તે સામેના અગાધ સમદનુ સોદર્ભ નિહાળવા લાગ્યો, એટલામાં પોતાની પામે ડાયા દાથ તરફ ઠગો ડગના, ટાળી ટોપી, ઢાળો પાટલુન, ઢાળા છુટ, ઢાળી લાકડીવાળો કોઈ મનુષ્યનો આલાસ એને આપ્યો પ્રે ફેગજો તેની સામે તેણે તો વિચિત્રરીય

“કેમ હો સાહેબ સમુદનુ સોદર્ભ જોવામાં લીન થયા જણાવ્યો છો !”

“હા.”

“મને પણ પ્રાતઃકાળમાં કયા જવાની જગ પડે છે નહીં તો આંધળું પાચન થઈ નથી કોઈ દહાડો બાગમાં, કોઈ દિવસ પાલવા બદર, કોઈ દિવસ ચોપાટીપર, એમ ફરવા મહેલુ, અને નૃતિસૌખ્યે જોવાનો લાલ અનાયાસે મળે છે જો કે આ સર્વ માયામય અને મિથ્યા છે, તોપણ કેવું મુદર છે !”

“તમે આ સર્વ મિથ્યા માનો છો ? વેદમાં તો ‘આ મર્થ બ્રહ્મ છે’ એમ શ્રુતિ છે.”

‘અગ્નિ, લાભિ, પ્રિયરૂપે બ્રહ્મ-નામરૂપ મિથ્યા”

“એનો અર્થ એ થયો કે આ મનુષ્ય જે જગત્કરે દેખાય છે તે રૂપ વસ્તુ છે જ નહિ, જના દેખાય છે, અને જોનાર ચક્ષુ પણ છે જ નહિ, જના જુએ છે એટલે એક અસત્ય વસ્તુ (ચક્ષુ) શીજી અપત્ય વસ્તુ (જગત) ને જોઈને તેને મુદર રહે છે આમ માનનાર જગતને બ્રહ્મનું વિચર કહે છે રજાનું મર્થ જોયો એ વિચર બ્રહ્મને જગત્ જોયું એ વિચર પણ એ બરાબર ધટ્ટુ નરી રજાનું સર્વ જોનાર ચક્ષુ. પણ બ્રહ્મને જગત્કરે જોનાર કોણ ? વળી રજાનું અને મર્થ બને છે નેરી એકની બીજામાં જાનિ થાય છે તેમ બ્રહ્મ અને જગત્ બને છે બરા ? વળી જગત્ અને સર્વમાત્ર જાનિ, વજોના આકાર વજોનું સામ્ય છે, તેમ બ્રહ્મ અને જગત્માં કશું સામ્ય છે”

વિચિત્રરીય વિચારમાં પડ્યો

પ્રો. કેરજા—વિચર માનનારી વર્તવક્ત્રિ ધની ભારી છે, પણ વેદથી વિરુદ્ધ છે વિચર માનવાથી જ્ઞાત નિષ્કર્ષ બની શુનિઓ જોડી માનવી પડે છે જન્માદિચક્ર ચત્ર વજોરે સૂત્રો જોડા માનવાં પડે છે, અને શ્રીરામ તો જગત્કરે અમત્ય માનનારને આકર્ષી દેવા છે વળી એમ સર્વ અમત્ય માનવાથી માનનાર પોતાને પણ અમત્ય કરી મુદર છે, અને કોઈ કાષ મગ્નું નથી, એટલું જ નહિ, પણ આ મુદર સંક્રિતા કર્તા પરમેશ્વરનું માહાત્મ્ય નષ્ટ થઈ બપ છે. એના કરતા જગત્કરે બ્રહ્મનું અવિદ્યન પરિણામ માનવાથી વેદ, ગીતા અને મૂત્રને અનુમરાય છે. અને કોઈ પણ દાનિ

યતી નથી અને આ સુદર, અગાધ સમુદ્રને જોઈ, તેના સાધર્વતુ પાન કરી, તેના કર્તાને, તેની લીલાને, અંતઃકરણથી ધન્યવાદ અપાય છે પુરુષોત્તમના મિત્ર છતાં અને ગોવિંદભટ્ટજીના સમાગમ છતાં તમે આમ માનો છો, એ વિશેષ આશ્ચર્ય-કારક છે

વિચિત્રવીર્ય—પુરુષોત્તમ મિત્ર છે તેથી શુ થયું ? હું મને વ્યાજખી લાગે તે માનવાને સ્વતંત્ર નથી ? હજારો ગોવિંદભટ્ટજી મારી સામુ આવે તો શુ ?

પ્રો. કેરજજ—વિચારસ્વાતંત્ર્યની વિરુદ્ધ હું નથી પણ ગોવિંદભટ્ટ અને પુરુષોત્તમના હૃદય તમારા કરતા વધારે નુદ્ધ, સરલ અને પવિત્ર છે, એમ અત્યારસુધીના તમારી માથેના પ્રસંગોપરથી મને લાગે છે અને જેવું સત્ય, શુદ્ધ, સરલ હૃદયમા મુદ્રી રહે તેવું અન્ય હૃદયમા સુદુરી રાત્તુ નથી વળી એમની મગજશક્તિ તમારા કરતા કાંઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન જણાતી નથી કુટોપના માસાહારી, દ્વેષપરાયણ, પ્રતિભય પ્રદેશમા રહેવાથી મારી બુદ્ધિ પણ મલીન થઈ ગઈ છે તેથી હાલ મેં દેશ તથા સગા સહધીના ત્યાગ કરીને ગોવિંદભટ્ટજીની પામે આદિ જ ગુરુવાનો નિબંધ વ્યો છે એમના ધર્મમા કાંઈક અપૂર્વ શ્રદ્ધા મને થઈ છે, અને મારું સર્વત્ર એ ધર્મમા અર્પવા હું તૈયાર છું માત્ર એમના જની શાન્તિ, એમના જેવું જ્ઞાન, એમના જે—

વિચિત્રવીર્ય—આપ બહુ બોળા જણાઓ છો ઉજળું એટલું દૂધ તમે દેખો છો ! પણ આ દેશમા સલાખીને આલવું, નહીં તો ભુરગઈ જશે પુરુષોત્તમ મારા મિત્ર છે, અને મારું બુદ્ધિશાથી અને શુદ્ધ હૃદયનો છે અને ગોવિંદભટ્ટજી પણ વંદેવેદાત વળણવાવાક્ષા, ભક્ષા અને સારા છે પણ તેથી એમનો ધર્મ પણ સારો, એમ માનવાતું શુ કારણ ? હું જે ધર્મ માનું છું ને મારું બ્રાહ્મણો માને છે, અને દાક્ષની કીર્તિ જગજગદુર છે, એટલે બુદ્ધિ ખાવાનો સહવ જ નહિ વ્હાય અમારું માનવું મોટું હોય તો પણ હમને—જાખ્ખો પડિતો અમારી સાથે પણ આ ગોવિંદભટ્ટ અને પુરુષોત્તમનો ધર્મ તો છેક જ નડામા ! જ્યાં જ્યાં ત્યાં હરખુત પુષ્ટિમાર્ગે એટલે ઠાંગ પુરી અને બલિચાર અને, એ લોકોના કૃત્ય તો એટલા ખરાબ છે કે મારા મનુષ્યો હું પુષ્ટિમાર્ગેના છું' એમ કહેતા પણ શરમાય છે જેના મગજની સ્થિતિ છેક નજીબી થઈ ગઈ હોય, જે છેક બાયવો બની ગયો હોય, જેને પોતાની મા, બહેન, અને વડુદીકરીની લાજ લુટાની કાંઈ દરકાર ન હોય, તેમના પાતિવ્રત્યલગની કાંઈ ગરમ ન હોય, તે જ પુષ્ટિમાર્ગેમા જલ્ય અથવા રહે સારા, સમજી, સલાવિત શુદ્ધ-સ્થતુ એમા કામ નહિ એક સદ્ગુહ્યપર પુષ્ટિમાર્ગેના કોઈ મહારાજે લાયબલ કેસ માણ્યો પરિણામ શુ આવ્યું ? કેસમા તેમના જ ધર્મપુત્રકામાના ઉતાગપરથી, તેમની જ ગેરવર્તણૂક પરથી, સાગિત થયું કે દુનિયામા એ પંચ અધમમા અધમ છે બલિ ચાર તે ક્યા સુધી ? કાંઈ હદ ? વળી સાજ પડે કે પાલવા બદર, ચોપાટી, વાલકેશ્વર મહાકાશ્મી વગેરે સ્થને ફરવા જવું, 'જુટ, શુ' વાળા મુસલમાનોની દુકાને જુટ ખરી-દવા જવું, 'દેવર'ને ત્યાં કપડા સીવડાવવા જવું, રાત્રીએ નારકામા જવું અને ગોંડા નચાવવી, એ ધર્મશુરુઓના લક્ષણ ? કયો મહારાજ એમની સુગ્રોધિની, વિદ્વન્મ-પુત્ર કે અણ્ણભાષ્ય લઈ વૈષ્ણવોને ધર્મના જે બોલ કહે છે ? ધણા મહારાજોને તો સરકુ-તજ આવડતું નથી, કોઈકને આવડે તો કાન્ય કે બ્રાહ્મણ, અને કોઈક નાનપણમા જે બોલ બાળ્યા હોય તો પોતાને કૃતકૃત્ય માની મોટી વયે એશઆરામ અને મોન-

ગોખ શિવાય બીજી કાઈ દરના નથી કોટોમા કેન, સમન. વારંદ સૈયને લાયક
એ સદગુહરથી યદ્ય ચુન્યા છે મારે તો કાઈ નથી, પણ તમને એ ધર્મમા પડતા
પહેલા એનાવયા, એ મારી કરવ છે

પ્રો. કેરજજ—૧ ધર્મના અભ્યાસથી, ધર્મનું તરન ગોધરાને જ અદિ આત્મા છું અને ગોવિંદ-
ભક્તજીને તથા પુરુષોત્તમને મળ્યા પછી એ ધર્મજિંર મે કાણે અભ્યાસ કર્યો છે
અને તપાસ પણ કરી છે લાયકન કેમ વિરે મે સાંભળ્યું કે તરન તે મગાવી મેં વાન્યો
છે, અને હાવની ચિનિત્રી સર્વ પ્રકારે હું વાંકું છું ઈતિદાસ દષ્ટિએ બેના એમા
આલર્પણરૂપે કશું નથી દેદે ધર્મમાં મૂળ પુરુષો ગયા પછી, પાળના નેતાઓના
ચાગિય મારા ત હોય તો તે ધર્મપતિન થાય છે ગોવિંદભક્ત અને પુરુષોત્તમ
જેવા વળા સત્જનો આવી ચિનિત્રે માટે મરો જ મોદ છે છે, અને વિચિત્ર રીતે
તત, મન અને ધનવા એ ચિનિત્ર મુદાદવાનો પ્રપન કરે છે એ મેં જાણ્યું છે, એમના
જેવા નિરુપાર્થી, નિરુ અને ધર્મોભિમાની, અચરકતા, સરળ હૃદયના, તત્તને સમ
જનારા જના દીત, અને પ્રીતિ અને દયની—અરે, કોઈપણ પ્રકારની ધન્ય અને
આગા વખરના અન્ય સત્જનો મે જોયા નથી ધર્મની પતિન અવશ્યમાં તે ખરાય
દખાય પણ વિચારસને તેના નુદ તત્ત ગોધી કદાહ્યા બેઈએ બીજા પડિને ન
માને તેથી ને ન માન્યુ એમા તમે જે નિચારઆતમ્યનું કોણ કરે છે તેના નાશ
થાય છે અને વિચારની દુર્બલતા પ્રદર્શિત થાય છે વધી એ ધર્મમાં ધુરધર પડિને
નથી થઈ ગયા ? મે વચ્ચાઆર્થના પુત્ર (વૃદ્ધનાથના તથા પુરુષોત્તમજીના ચોડા
મથો વાન્યા છે, ને મદામમર્થ અને વિદ્વાનોને આશ્ચર્યમા ગરકાય કરે એવા છે
અરે ' હાયમા જ એ ધર્મમા ગદ્ગદાશા નામના મદાપડિન નથી થઈ ગયા ? 'દય-
વદાનુ આસપજીથી વને ચતુ ગ્રમાજી જના શું તેમની પડિનાહ ! શું તેમની નિદ્રતા !
તમારા આર્થવર્તના પ્રાચીન સ્થળ વિદ્યાના ધામ-કાળી મેત્રમા, તમાગ આખા ભારત-
વર્ષના ધુરધર પડિનાની સભામા એમને 'ભારત માર્તંડ'ના ખિતાબ આપવામા
આજો દતો તે તમને ખબર નથી ? માટે દમ તો નીરક્ષીર છુટા પાડી દીરનેજ-
ઉપમાગ કરે છે ગોવિંદભક્ત અને પુરુષોત્તમના સબધથી વિશેષ લાભ એ છે કે
એમના શુદ્ધ આચરણથી એ ધર્મની ખુબી એકદમ દીપી નિકળે છે, અને એવી
ગ્રાહ્યવિદ સુદરના હૃદયને આકર્ષે છે ગોવિંદભક્તની પ્રાર્થનામાં કોઈ બમણા છાટે
મળી મદને ?

વિચિત્રવીચ'—પાનાચદ ગેવો મગસ છે, પણ તે મામાદારીને નહીં આપને

પ્રો. કેરજજ—મે માસાદાનના ત્યાગ કર્યો છે

વિચિત્રવીચ'—ત્યારે તો મળી ખગાથ આપને ૬ આપને ગોધવનુ કરી આપીશ દંવ હું
ગન કહિ છું

એમ કરી વિચિત્રવીચ ગમે જતા જતા આમા વિચાર કરવા લાગ્યો " આ પ્રેક્ષક કેવો
નિ કપરી છે ! નત્રે બીજે પુરુષોત્તમ ' જનને લોખની, માન આનરની, ક્યાની દરકાર નથી !
પ્રેક્ષકને આપાવર્તના થયા ધર્મોના પુષ્ટિમાર્ગ જ પસંદ પડ્યો ! મુ દુનિયા છે ' એ પુરુષોત્તમથી જ
અનુદનું ગમે છે, એમા કાઈ શક નહિ પુરુષોત્તમની શુદ્ધ તીવ્ર તો ખરી જ પણ એ શુ કામની !
પટિમાનેમા બન્યા પડેલા કેવા માગ માગ બાંજો આપને દતો ? ' એમમાં, સસામુધાગપિદમાં,

આધોગિકપરિપક્વતા એના જેવા નુદર લોપણો કરનાર ડાણુ હવે ૨ કેટલા માન આપશે ? તે બધા ઉપર પાણી ફેરવી આજે ધરડા ખચ્ચગની માફક પુષ્ટિમાર્ગમાં મિથ્યા કાલનેપ ડગે છે. ગોવિંદભટ્ટે એને વશ કરી નાખ્યો છે, અને એ ગોવિંદભટ્ટ આ પ્રેક્ષિસરને પણ વશ કરશે જ તેમાં વળી મદદગાર પેલી ડાહી ગાર્ગી, એટલે પત્રી પૂછવું જ શુ ? મને પણ ગર્હ કાવે વશ કરવામાં કાઈ આટી રાખી નથી પણ આપણે ક્યા કાયા છલ્લે ? મેરુ ડો, પણ હું ? એ વાત જ શી ? ” આમ વિચાર કરતો પોતાની સર્વોત્તમ બુદ્ધિથી દુલાતો પોતાના કાળા કોટ પાટલુન ને છુટ તરફ તિરકસ આપોથી ભેતો અને અકડાનો વિચિત્રનીર્ધ ધર તરફ જતો હતો.

આણી તરફ પ્રેક્ષિસર ફેરજજે વખત ગુમાવ્યો નહીં કોઈ પણ કાર્યક્રમનો નિશ્ચય કર્યા પછી મિથ્યા વખત ગાળવો એ એના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ હતું બીજા સુકવી, પાનાચદ શેકને મળી, લાડુ નક્કી કરી બપોરે ત્યા રહેવા ગયો, અને આજે પાચ વાગે પુરુષોત્તમ પોતાની પામિના બગવાની ગવેરીમાં પ્રેા ફેરજજને એકલો નિરાને કાઢીચેરપ બેસી વાચતો ભેદ વિચારમાં પડ્યો. અતે ત્યા જઈ તપામ કરવા વિચાર થયો, અને ઉપર ગયો પ્રેા ફેરજજ તેને હસતે મોઢે આવકાર દઈ બેસાડ્યો, અને બોલ્યો “ તમને આ પાડોશી ગમશે કે નહિ ? ” ચચત પુરુષોત્તમ સર્વ સમજી ગયો હતો તે બોલ્યો “ ગોરા ચોડ ગાળા ચોકની પાડોશમાં પોતાની રાંછપુત્રીથી આની ગંદુ એ તો આજે જ ત્રેયુ ! બોનારા કાળા લોકને ગમશે તો વીક, ને નહીં ગમશે તો સહેશે અહિ તમને નહિ મહેવા દેવાનો કાચો વરી શકાય એમ તો નથી ! ”

પ્રેા. ફેરજજ—(ભાર દબને)—મિસ્ટર પુરુષોત્તમ, માત્ર બાહ્યરૂ ઉપરથી ભિન્નતા ગણુની એ અજ્ઞાન છે આર્થવર્તના જેવા સહનરીક, સુચર, બુદ્ધિમાન, સદાચારી મનુષ્યો અન્ય સ્થાને મળવા સુરેક છે દ્રષ્ટિતાને લીધે ઉપરની ટાપટીપ ન હોય તેથી નું થયું ? અસહ્ય અને અજ્ઞાન છતાં સદાચારી, ગરીમ છતાં ઉદાર, મહેજ ઉપકારને સ્મર-જુમાં રાખી બજારમાં જીવ આપવા પગ તપાર, પગપકારમાં તપર—એવા એવા મદગુણોવાળા આર્થવર્તના લોકો છે એની માગી ખાત્રી થઈ છે આહા ! કેવા કેમત એ લોકોના હૃદય છે !

પુરુષોત્તમ—એવા સદગુણોની પીળન સદગુણીથી જ રહી રહે છે

પ્રેા. ફેરજજ—મિ પુરુષોત્તમ, મે બહામની ટાપટીપ ધણો વખત થવા છોડી દીધી છે ગ્રાસાયરીના કૃત્રિમ બધતો મે તોડી નાખ્યા છે. હું સત્યનો ભૂખ્યો છું મે મન્ય, શાનિ અને સતોપ અડી બેવા, તેથી જ વગર પરવાનગીએ દોડી આવ્યો છું

પુરુષોત્તમ—શાનિ અને સત્ય અમુક સ્થાને અવવજાને રજા નથી, કે તે અનમા તે પ્રાપ્ત થાય માટે તમારી દોડાદોડી અર્થ વગરની લાગે છે.

પ્રેા. ફેરજજ—જે જે સ્થલમાં શાન સજ્જનો પમે છે, ત્યાં સર્વદ શાનિનો નિવાસ હોય છે

પુરુષોત્તમ—પણ બ્યામુધી દોડાદોડી કરતો ત્યામુધી શાનિ તે મ્યાનમાં પણ નહિ મળે નાન મનુષ્યોએ જે રીતે શાનિ પ્રાપ્ત કરી, તે રીતે વર્તવાથી જ શાનિ પ્રાપ્ત થશે

પ્રેા. ફેરજજ—તે રીત તે શાન સજ્જનોના સમાગમથી મને પ્રાપ્ત થશે જ.

પુરુષોત્તમ—તે રીત સર્વને વિદિત છે, એમાં નવું કશું નથી શાસ્ત્રોમાં મર્વેત્ર તે સ્પષ્ટ દર્શાવેલી છે

પ્રેા. ફેરજજ—શાસ્ત્રો વાચ્યાથી જ તે પ્રાપ્ત થતી નથી તેથી જ સત્સગની જરૂર સ્વીકારાયલી છે નમે કહો છો કે મર્વેને વિદિત છે, પણ મને નથી

પુરુષોત્તમ—હું એ માનતો નથી. તે જા કહું છું —

ગમે છે, કેમકે એમાં જે મજા-જે મગિન-જે આનંદ અનુભવાય કે તે દુનિયાની કાર્મ પલુ નસુ આપી રાક્ષી નથી પ્રેમસગરના ગાનનો મેરેય પ્રેમની નૃપડી આગળ તુરં છે મહાન્ અધિકાર, અદ્યક દ્રવ્ય, ગજવપત્રી કે અર્ગનું ઇશ્વરના પ્રેમ આગળ શુદ્ધ અને નિરસ લાગે છે

પ્રો. ફેરજજ—એ બંધુ ખ- પશુ પ્રેમમાં પગધીનતા નથી ? મર્યા આમીના અપુત્રી પ્રેમપગ-ધીન સતી દુ ખી થઇ દેહભાગ દરેલી નથી ?

પુરુષોત્તમ—હા, પશુ તે હૃદયના વિકાસની એક દશા માત્ર (Stage) છે પતિ હૃદયના નિઃક-મનું ઉત્તમ આધન, પ્રેમનું ઉદ્દીપન છે પૃથ્વી પ્રેમથી ખીતેહુ હૃદયદ્વાર ઉપજતા તેમાં સર્વદા મિગજમાન, પશુ આનંદહિત રહેલા “ રસો વૈ સ.” નાં દર્શન હવેને થાય છે, અને પ્રેમના તાપામિથી શુદ્ધ થયેલા હવ, પ્રભુકૃપાથી દિવ્ય નિર્ગુણ દેહ હૃદય, મન, ઇન્દ્રિયા પ્રાપ્ત કરી પ્રભુ સાથે રામદીઝા રૂં છે

કરી સમજે પ્રભુ બાલ વસ્તુ નથી મર્યતુ ખીજ, સર્વતુ અધિકાર, અત-રગ પ્રેમસાગર પ્રભુ પોતે છે મર્યાના હૃદયમાં પ્રભુ મિગજ છે, અને આ હવ અગ્નિના સ્પર્શિગતી માકક આલુમાત્ર છે પ્રભુ પામે, પ્રેમપામે જુ એ જ હવનું કર્તવ્ય છે, અને મર બાલ વસ્તુનો ત્યાગ કરાવનાર અને પ્રભુ માથે મજાથ કરાવનાર પ્રેમ જેનું મગ્ય અને મનન માન દુનિયામાં એક પશુ નથી વિવેક, વિરાગ, યોગ, જપ, નપ, ઉપાસના એ મર માલ છે, અને પોતાની મર્યાદામાં ગ્હી પોતાના ગગનપ્ર-માણે પોતાનું લપ્ છે પશુ જપાનું મન ઉચ્ચ ખવ થાય છે, ત્યારે એ સરે સાધન ખપ લાગતા નથી નમને પશુ તે જ ધાસ્તી લાગે છે, અને તે તમારી ધાસ્તી ખરી છે પશુ પ્રેમ આગળ મન મગીય ગાય જેનું થઇ જાય છે, અને હરેથી કદિરિયે ચલનતત્ત્વ કદી મેવામાં તત્તર રહે છે તેથી જ વિવચનું બવ પ્રેમ આગળ આનંદુ નથી, ઇન્દ્રિયા પ્રેમની ઘસી થઈ રહે છે, પ્રાણ પોતાને પ્રેમના શુભામ મમજે છે, અને રેશમથી પશુ બાગિક, સુદર, અને ચિત્ત તાનજાથી સંબંધ કરાવનાર એ પ્રેમ સર્વદા વિજયી નિવડે છે પ્રેમના બવ આગળ સદિ અત્યંત થઇ જાય છે, પશુએ અઘી કાળીઓ મ્હોમાંથી મુકી દઈ પ્રેમદર્શનમાં લીન થઇ જાય છે, પક્ષીઓ અનિમિષ મનુથી પ્રેમને જોઈ રહે છે, પાણી પોતાનો વહેવાનો સ્વભાવ જૂની, પોતાનું હૃદય ચીરી, સ્તબ્ધ થઈ પ્રેમને વહેવા-જવા માર્ગ આપે છે, ગ્યર્ગના દેવતા પોતાનું સ્વર્ગીય સુખ જુની પ્રેમના દર્શન કરવા નિમાનમાં જોની અ નરિક્ષમાં ટવળે છે, પ્રેમ પોતાના પ્રતા પથો-પ્રત્યક તાપથી પોતાને જે મગ્યે જે નસુ જોઈએ તે ઉપલ કરી શકે છે અખિવ જગતને આમમાન કરનાર સર્વેનું તેજ પ્રેમમાંથી જ ઉદ્ભવે છે, ચંદ અને અગ્નિ પોતાનું તેજ પ્રેમમાંથી જ મલ્લ રૂં છે, પશુ પ્રેમ પોતે અત્યંત છે, પ્રેમને કોઈની અધિક્ષા નથી આ જ રસની, સુગારની, વિપ્રલોગની, પરાદાઝ છે

પ્રો. ફેરજજ—માઈ, તારા મન્દે સાલણી મને આનંદ થાય કે પશુ જ્યાં સુધી હૃદયમાં એ અનુભવ થાય નહિ, ત્યાં સુધી તારા કામનું ?

પુરુષોત્તમ—પ્રભુકૃપાથી સર્વે થશે સધ્યાસમય થશે ગોવિન્દભટ્ટ પામે આવશે ?

પ્રો. ફેરજજ—આવે

વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?

(૫)

બ્રહ્મવાદ અને માયાવાદસંબધી સવાદ યર્ષ સુદ્યો વિવેચક વાચકે સત્યાત્યનિર્ણય કરી લીધા બ્રહ્મવાદસામાન્યતી સમ્યક્ સ્થાપના યર્ષ સુદ્યો પૂર્વપક્ષીને લૌકિક મોક્ષનું પણ ભાન કરાવીને યોદ્ધાતીન વેદાનીન પુષ્ટિમાર્ગ અન્યન્ત વૈદિક હોવાથી વેદનો પણ આધાર છે એમ અમે સિદ્ધ કરી આપ્યું, તેમ જ સર્વ વિવેચક વાચકની પણ પ્રતીતિ યર્ષ સુદ્યો, તથાપિ રવિમણ્ડલના પ્રચલ પ્રતાપ મામે જેમ વામઃ ઉલ્લુ દટિનય પણ કરી નહોતો નથી તેમ આસુરમોહકરણાં ભગવાનાથી ગદગદ્યે પ્રવર્તાવેલા મિથ્યા માયાવાદમા ભ્રમખુ કરતા બાન વિવેચીથી યુક્તિદનકપકમપટિત નિગમમદામિલિવિગિન બ્રહ્મવાદની નિરીક્ષા યર્ષ થતી નથી. એટલે વદા તદા કરીને ઉન્મત પ્રનાય આપુ ગણ્યો છે, તેનું જ અત્ર નિરાકરણ કરવામા આવે છે.

વેદાનીન વેદાનીન પુષ્ટિમાર્ગ ‘નાયમાત્મા પ્રવચ્ચનેન લભ્યો ન મેધયા ન ઘહુના શ્રુતેન યમેવૈવ વૃણુતે તેનૈવ લભ્યઃ’ ‘નાહં દેવૈર્ન તપસા ન જ્ઞાનેન ન વેજ્યયા’ ઇત્યાદિ લક્ષણવિ શુનિસ્મૃતિગીત હોવાથી પગમ વૈદિક છે એમ અમે અમારા પૂર્વ લેખોમા પ્રતિપાદન કરેલું છે, તેનું ને અપગમાગ્રન્થ મિત્રિવેદીને ભાન ન રહે તો તેમણે અમારા પૂર્વ લેખોનું પુન પુન પદન કરીને મનન નિદિધ્યામન પ્રાગ્ભયા ‘પુષ્ટિમાર્ગ વેદાતીત છે’ એમ કહેવાથી પુષ્ટિમાર્ગ અવૈદિક થતો નથી વેદ ત્રૈશુલ્યવિષય છે, અને પુષ્ટિમાર્ગ શુક્ષ્માનીન નિર્ણય છે, તેથી પુષ્ટિમાર્ગ વેદાતીત છે ત્રૈગુણ્યવિષય વેદા નિસ્ત્રેગુણ્યો મહાર્જુન ઇત્યાદિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પણ વેદને ત્રૈશુલ્યવિષય કહે છે, અને સાક્ષાત્ ઈશ્વરેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અત્ર નિસ્ત્રેશુલ્ય વેદાતીત માર્ગ મદલુ કરવાનો ઉપદેશ કરે છે અત્ર શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા વેદવિરુદ્ધ છે અથવા શ્રીકૃષ્ણુચક્રે અર્જુનને અસત્ય અવૈદિક ઉપદેશ કર્યો છે, એમ મિત્રિવેદી સિદ્ધ કરે, તો જ વેદાતીત પગ્તુ પરમ વૈદિક પુષ્ટિમાર્ગ ઉપગ અવૈદિકત્વનો આનય કરી નરે

મિત્રિવેદી પડિત નથી એમ તો સ્વત જ ખીકાર કરે છે, તથાપિ માત્રાર્થમા શ્રીન ઈશ્વરમમ હોવાનું વિદ્યાભિમાન ધરવે છે ! વાદિપ્રતિવાદીની ઉત્કૃષ્ટતા અવકૃષ્ટતાની અભીક્ષા કરવાનું કાર્ય વિવેચક વાચકદરદુ છે મઝ્ઝન લાપા માથે પગપગથી જ નિદ્રેય હોવા, આ દેવવાણીમા પ્રતિજ્ઞા કરવાનો પ્રવાસ કરતા પગપગપ્રાપ્ત નિદ્રેયનો તેમણે અમ્યક્ પ્રકાશ કર્યો છે ઉક્ત પ્રતિજ્ઞાઓમાથી ભૂવિદ પ્રતિજ્ઞાનો ઉલ્લેખ તે પૂર્વ લેખોમા કરી ચુક્યા છે, તથાપિ અપગમાગ્રન્થ હોવાથી નદિસ્મૃતિપૂર્વક નવાન પ્રતિજ્ઞા પ્રાગ્ભ કરાનો આદબર કરે છે વચ્ચુત ભૂવિદ પ્રતિજ્ઞાનું પ્રત્યુત્તર પનુ અમે આપી ચુક્યા હીએ, તથાપિ અપગમાગ્રન્થને પુનપુન ગમગણુ કરાવતુ આવરવઃ દોડાથી પન પ્રતિજ્ઞા સમીક્ષા પ્રારબ્ધીશુ-

મિત્રિવેદીને પુષ્ટિમાર્ગના ‘ઉપામ્ય’ નહિ પરન્તુ ‘મેઅ’ મદ્યવૈદિકકારણુ આનદમય આનદપ્રસુર અમાન ‘ત્મો ઘે સ’ ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત રમ્યવ્યવૃત્ત સત્ પર વ્રજા કૃષ્ણાન્નવો નિગ્ધાનર્નદકદરુપ ‘ઇત્યાદિ લક્ષણવિ શ્રુતિસ્મૃતિપ્રતિપાદિત નિર્ણય કરાનીય અસ્તુ શ્રીકૃષ્ણુગદ

૧ આ સિપ્પ ગ મિત્રિવેદીના પ્રરામનાર્થે તા - - - - - હોતા ‘મહીકાંત મેત્રેષ્ઠમા અને ૧૧-૧-૧૯૫૬ ના ‘આર્પપ્રકાશ’મા પણ પ્રમિદ થયો હતો

અવૈદિક હોવાની આશુર આન્તિ થઈ છે. વેદાદિશાસ્ત્રગીત પગ્ગ્રહ શ્રીકૃષ્ણુચંદ્રને અવૈદિક કથનાર 'કૃષિર્ભૂવાચક શબ્દો જશ્ચ નિર્વૃત્તિવાચક તયૌરૈક્ય પર બ્રહ્મ કૃણ્ણ ક્વત્વમિધીયતે' ઇત્યાદિ લક્ષણધિ શ્રુતિ અને 'મત્ત પરતરં નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનજય પર બ્રહ્મ પર ધામ પવિત્ર પરમ મવાન્ પુરુષ શાશ્વત દિવ્યમાદિદેવમજ વિભુ આહુસ્ત્વાં ક્રવય સર્વે દેવાંપનાંરદસ્તથા અસિતો દેવલો વ્યસ' ઇત્યાદિ અગિવધૌવચ્ચાસારપ્રતિપાદન સહસ્ત્રાવધિ અનિની દત્ત દત્તવા ઉદ્યત થયા છે. શ્રીકૃષ્ણુચંદ્રને અવૈદિક કથનાર મિત્રિવેદીને અવધાન રહેતુ નથી કે માયાવાદનુ જ અવધાન કરનાર 'સિદ્ધાન્તખિન્દુ' આદિ પ્રથના કર્તા 'પરમહસ પરિવાજન' (૨) 'મંદુસુન્નસમ્પત્તી જ 'કૃણ્ણાત્પરં કિમપિ તત્ત્વમહ ન જાને' અન્ન ચગ્ધુધી' શ્રીકૃષ્ણુધી પર કાધ પશુ તત્ત્વ છે જ નહિ એમ 'મત્ત પરતરં નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનજય' ઇત્યાદિ શ્રીકૃષ્ણુ વાક્યાનુસારિણી પ્રતિતા ને છે. પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણુચંદ્રને અવૈદિક કહીને, 'નૈવૈક તદન્યદ્ દ્વિતીય કુત સ્થાન્' ઇત્યાદિ દશશ્લોકપ્રતિપાદિત 'શાન્ત્ય તત્ત્વમ્' એ માધ્યામિક માધ્યાદનો પ્રવૃત્ત રીતે અગીકાર કરનાર ઉપેક્ષ, કેવલ હસનીય જ, છે. વધી 'ન વર્ણા ન વર્ણાશ્ચમાચારધર્મા ન મે ધારણા ધ્યાનયોગાદ્યોર્ઽયિ' 'અમે વર્ણાશ્ચમાચાર ધર્મનિધીન છીએ, અમે બ્રહ્મની ધારણા ધ્યાનાદિ કરતા નથી' એમ અપદ પ્રતિતાકારને પરમ પુરુષ માનનાર તન્મનાવલમ્બી મિત્રિવેદી દેવ-દેવ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણુચંદ્રની પરમ વૈદિક વિધિથી મેલા ગ્નાજી ઉપર અવૈદિકત્વાક્ષેપ ને અને પોને પગ-મરૈદિક હોવાનો આશ્પર કરે એ કલિયુગનો પ્રભાવ નહિ તો અન્ય શું ?

શ્રીકૃષ્ણુ વેદપ્રતિપાદિત પરબ્રહ્મ સાક્ષર પુરુષોત્તમ છે એમ સર્વ અશુભાન્ પુરુષાની નિસન્દિગ્ધ પ્રતિતિ છે. 'મન્ત્રવાલ મ્યસ્ત્વનન્યયા' 'સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેક શરણં વ્રજ' ઇત્યાદિશાસ્ત્રપ્રતિપાદિત અષ્ટાશ્વરમત્ર પશુ પરમ વૈદિક છે. નિવેદનમત્ર પશુ મહાવેદશાસ્ત્રમાન છે, તેથી તેમા પ્રવૃત્ત બૌદ્ધનો ચતુરવેશ પશુ અસહવિન જ છે. 'યયાઝ્મે શુદ્ધા વિસ્ફુલિગા' ઇત્યાદિશ્રુત્યુક્ત શ્વશ્વચરણસમપથી શ્વને શ્રીકૃષ્ણુચંદ્રનો વિશેષ થાય છે, અને તે સમપથી શ્વચરિત શ્વ મહસપરિવસરપરિમિતકાલપર્યન્ત પ્રભુવિશેષગત્તિન તાપકવેશ સહન કરે છે તાપકવેશાદિ સહન કરતા અતે શ્વ ઇવરુપાથી સદ્યઃકારા શશ્વમત્ર પ્રાપ્ત કરે છે, દેહ-પ્રાણાદિ સર્વ પ્રભુને સમર્પણ કરે છે, અને 'યે દારાગાર પુત્રાસપ્રાણાન્વિત્તમિમ પરં દિત્ત્વ માં શરણં યાતા' એ કેકારના ગાલોક્ત વિધિથી અનન્ય ભક્તિ શરણ કરે છે, ત્યારે પશુ પશુ આવા અનન્ય ભક્તનો સ્વીકાર કર્યા પછી ક્ષાપિ ત્યાગ કરતા નથી.

પુદ્ગિમાર્ગીય સેવાપ્રકાર પશુ પગમ વૈદિક છે. શ્રીમદ્દિદ્યુયેગોક્ત મતોત્સવસેવાપ્રકારના સમત્ત્વ અભિમાન કાધ અન્યમાર્ગીય સેવાપ્રકાર ધરાવી શકે તેમ નથી, પ્રત્યુત તે સેવાપ્રકાર પ્રતિ અત્યાદર પ્રદર્શિત કરીને ઇતરમાર્ગીયવ્રમ્બી પશુ તેનો સ્વીકાર કરવા મંડી પડ્યા છે. મિત્રિવેદીના ઉપાસ્ય શ્રીશિવજીને પશુ અન્યન્ત આદરસહિત અમુક અમુક સ્થાને મગવાન્નિમામ ધરાવવાનો પ્રારભ પશુ થઈ ચુક્યો છે. જે સેવાવિધિના આદરસહિત સ્વત જ અગીકાર કર્યો છે તે જ સેવાવિધિ અવૈદિક છે એમ વદ્ધોબ્યાધાત કરતા પશુ નિર્વૈજ્ઞને લક્ષ્ણ કયાથી હોય ? મિત્રિવેદીને 'આત્મોર્ધ'અન્યથુ' ભાન પ્રથમ કરાવી ચુક્યા છીએ, તથાપિ અવપર્યન્ત તે અવ્ય પ્રવરણઅન્ય ગ્રહણ કરવાની પશુ તેમની સક્તિ નથી, તેથી ગ્રહણધારણપાટવ ન હોવાથી 'ખાન' ઉપનામ પશુ તેમને આદરણીય થઈ પડશે. 'આત્મોર્ધ' અન્યથા શ્રીમદ્વાચાર્યચણ મા. પુદ્ગિમાર્ગીના જ સિદ્ધાન્ત આપન કરતા નથી, પરન્તુ સર્વશાસ્ત્રોનો સંગ્રહ ને છે. વૈદિક સામ્બાવનાદિ મહુપિત

મોક્ષશાસ્ત્રનો તેમા વિચાર કરેલા છે, તેથી જ લૌકિક મોક્ષ તે જ પુષ્ટિમાર્ગીય પરમ ફલ છે એવો હોવાભાસ કરનાર મિત્રિવેદીની શાસ્ત્રનિપુણતાનો વાયક્યર્થને સત્વર ખ્યાલ આવશે પુષ્ટિમાર્ગી શોધનાતિ છે એમ પુન પુન અમે પ્રતિપાદન કરીએ છીએ, તે ઉપરથી જ બે મિત્રિવેદીમા અત્યંત પણ બુદ્ધિ હોત તેા આ લૌકિક મોક્ષને અને પુષ્ટિમાર્ગને કંઇ સંબંધ નથી એમ તેમની પ્રતીતિ થાત 'સ યકાકો ન રમતે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત રમણાર્થ લગવાને જગત્તે આનિર્ભાવ કર્યો નહયે પ્રવાહ મર્ધાદિ અને પુષ્ટિ એ ત્રણ મિત્રમિત્ર પ્રકારના જીવો પણ પ્રભુએ આનિર્ભાવ કર્યો પ્રવાહસ્થ જીવ અર્થેદિક છે, શ્રીકૃષ્ણવચ્ચગીતાના યોગશાધ્યાયોક્ત ન્યાયે જગત્તે અસત્ય માનનાર હોવાથી આનુર છે 'મામાત્મપરદેહેષુ પ્રદ્વિગ્તોઽભ્યસૂચકાઃ' લગવદ્વાક્યાનુસાર મિત્રિવેદીવત તે જીવ શ્રીકૃષ્ણવચ્ચના ટોલી છે, અને તાનહ દિપ્ત કુરાન્ સસારંપુ નરાધમાન્ ક્ષિપામ્યજસ્રમશુમાનાસુરોષ્વેવ યોનિષુ આસુરો યોનિમાપન્ના મૂઢાં જન્મનિ જન્મનિ મામપ્રા પ્યેવ કૌતેય તતો યાન્ત્યધમાં ગતિમ્' ઇત્યાદિ શ્લોકોક્ત લગવર્તિત્વપાતુસાર અધમાધમ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે શકરજી અને તેમના અનુયાયીઓ જગત્તે અસત્ય માનનાર હોવાથી, તદુપાસ્ય શ્રીશિ વોક્ત બ્રાન્તમાર્ગમા પ્રવૃત્ત હોવાથી, પ્રવૃત્ત બાદ હોવાથી, પ્રવાહસ્થ જીવ છે એ નિસદિગ્ધ છે લગવાને લ્યાયે જગત્તે આનિર્ભાવ કર્યો ત્યારે 'અમુક દાર્પથી અમુક ફલ પ્રાપ્ત થશે' ઇત્યાદિ લગવર્તિત્વનિર્મિત મર્ધાદાનુ સર્વત્ર પ્રતિપાદન કર્યું, અને મર્ધાદાનુ પ્રતિપાદન કરતા પણ 'નાયમાતમા પ્રવચ્ચેન લભ્ય' ઇત્યાદિ અદ્વૈતાવધિ શુનિથી પુષ્ટિમાર્ગનું પણ ગ્યાપન કર્યું માત્ર વેદોક્ત મર્ધાદાનુસાર જેને ફલદાન કરવાની પ્રભુની ઇચ્છા છે તે જીવ મર્ધાદાસ્થ છે, પરન્તુ જે જીવ ઉપર પ્રભુ અનુમદ કરીને એવોક્ત મર્ધાદાનુસાર ફલદાન ન કરતા કેવલ નિર્જેઠાનુસાર વચ્ચ કરીને ફલદાન કરે છે તે જીવ પુષ્ટિસ્થ છે એ વેદશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે એવોક્ત મર્ધાદાનો આદર સર્વત્ર જ જગ્યા ઇત્યંદાપિ બદ્ધ નથી બે ઇષ્ટકેવલ મર્ધાદાનક હોય તો મર્ધાદાધીન હોઇને પરત્ર ધાય, અને 'વચ્ચસ્ય શક્તિર્વધિપૈવ શૃયંતે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત ઇચ્છાના મર્ધા શક્તિમત્ત્વની ક્ષતિ ધાય, તેથી પુષ્ટિસ્થ જીવનું પ્રભુ વચ્ચ ઈચ્છે તેનો સાક્ષાત્ અગીનાર કો જે આ પુષ્ટિસ્થ જીવો મર્ધાદાસ્થ જીવોથી મિત્ર પરન્તુ પરમ વૈદિક છે પુષ્ટિમાર્ગ પરમ વૈદિક છે, વેદનો પણ આધાર છે અને પુષ્ટિમાર્ગીય જીવો પણ પરમવૈદિકમાર્ગાનુમારી છે એમ નિષ્પ્રત્યૂદ સિદ્ધ થાય છે, પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ સંસારજીવે સર્વાન્ કામાન્ સહ વ્રણ્ણા વિપશ્ચિત્તા' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત વિપશ્ચિત્ત અલસાથે વિવિધ ભોગ ભોગવે છે આ જ પુષ્ટિમાર્ગીય જીવની ઉદ્ધૃત ઉદ્ધૃત છે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ મોક્ષાપેક્ષાવિહીન છે. તેથી તેને વૈષ્ણવશાસ્ત્રોક્ત મોક્ષવાદી ડ્યનાર મિત્રિવેદી પુષ્ટિમાર્ગીથી કેવલ અનમિત્ર છે 'વૈષ્ણવશાસ્ત્ર' અભિધાન તે ક્યા શાસ્ત્રને આપે છે તે તો તે જ જાણે, તથાપિ વૈષ્ણવશાસ્ત્ર પણ જે નિરુદ્ધ છે એમ અપ્રત્ય આપે તે કંઈ છે શકરજીના અને મિત્રિવેદીના ઉપાસ્ય શ્રીશિવજીમા અનિપ્રિય કોઇ વિરત્ર જીવે મોક્ષપ્રદાન જગાનુ સામર્થ્ય પણ શ્રીકૃષ્ણવચ્ચદત્ત જ છે, તથાપિ પુષ્ટિ માર્ગીય ફલ વા સાધનપ્રદાનનુ સામર્થ્ય અમમ્મા પણ શ્રીશિવજીની પામે નથી શ્રીશિવજી મોક્ષજ નમમર્થ ભવે હોય, તથાપિ પુષ્ટિમાર્ગીય ફલ વા સાધનતા દાનમા અમર્થ ન હોવાથી 'પુષ્ટિમાર્ગ અર્નેદાન્તિક છે' એ મિથ્યાવાદીનો પ્રવાપ મિથ્યા જ છે

મોક્ષપ્રાપ્ત્યર્થ અન્ય વૈષ્ણવ માર્ગ છે તેમનો સમાવેગ મર્ધાદામા જ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય બ્રહ્મ મોક્ષાભિલાષા ગમ્પના નથી તે અમે નિરૂપણ કરી ચુક્યા છીએ દ્યનાર વૈષ્ણવમાર્ગમા મોક્ષ પરમ ફલ છે તે માર્ગ મર્ધાદાજીવ્ય છે, અને મર્ધાદાજીવ તદ્વાગ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ વિપશ્ચિત્ત અલસાથે વિવિધ ભોગની અનિદ્ધ અભિલાષા ગમે છે, અને મોક્ષને નુષ્ટાત્ત વૃન્દ માને છે, તેથી દ્યનાર વૈષ્ણવ માર્ગ વિવ્રમાન ય્તા પુષ્ટિમાર્ગ સપ્રયોગન જ રહે છે.

પુષ્ટિમાર્ગ વેદનો પણ આધાર હોવાથી અવૈદિકત્વઘવિવીન પરમવૈદિક છે પુષ્ટિમાર્ગ મોટાતીન વેદાતીન હોવા જા પરમ વૈદિક છે એ અમે પુન પુન અપ્ટ નિરૂપણ કરી ચુક્યા છીએ .

પુષ્ટિમાર્ગમા લોકવેદાદિ લય નથી તેનુ પૂર્વ લેખોમા અષ્ટીકણુ થઈ ચુક્યુ છે ' સાપે-
ક્ષતા સ્વામિસુત્તે' એ અને 'વામી' શબ્દ શ્રીકૃષ્ણુચર માટે જ યોગ્યેલો છે મિત્રિવેદીએ
અપિતાર્થ ધરાવના પ્રયાસ કરતા પ્રથમ પુષ્ટિમાર્ગીય કોઈ કીકનો આશ્રય કર્યો નેહતો હતો તી-
કાઓમા અથ 'દિષ્ટા પુત્રાન પતોન વેદાન સ્વજનાનુ મ્બનાનિ ચ હિત્વાવૃણીત યૂય યત્ક-
ળ્યાન્ય પુરુષ પરમ' મ્બોકલુસન્ધાન કહેલુ છે, તેથી 'વામી' શબ્દ શ્રીકૃષ્ણુચર જ યોગ્યેલો
છે. એમ મિત્રિવેદીએ અપ પણ થમ લીધો હોલ તો તેમને જ્ઞાન થાન

પરમ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણુચર વિરુદ્ધમર્ધમાશ્રય છે એ બ્રહ્મમુત્રમા સાધનાધ્યાયના દ્વિતીય પાઠમા
' નસ્વાનતોઽપિ પરસ્યોમયલિઙ્ગ સર્વત્ર હિ' ઇત્યાદિ સુત્રપ્રતિપાદિત સિદ્ધાન્ત છે શ્રીકૃષ્ણુને કોઈ
અવાપતન્ય નથી, તથાપિ સપ્રેમ લડતોપહન અપાપ્ય વતુનો પણ લગતાનુ અવ્યાદરમ્બ રીકાર
કે છે ' પત્ર પુણ્ય ફલં તોય યો મે મસ્ત્યા પ્રયચ્છતિ ' ઇત્યાદિ ગીતાનાન્ય અન પ્રમાણુ છે
તેમ જ બ્રહ્મને મુખાપેક્ષા નથી, તથાપિ અનન્ય લડતના મેનાપેકારથી કમનીયાકૃતિ શ્રીકૃષ્ણુચર
અનિપ્રમત્ત થાય છે, અને અનન્યમત્ત પણ શ્રીકૃષ્ણુચરને પ્રસન્ન ગમ્યા એ જ સ્વકીય પરમ
ધર્મજનુ છે, અને નર્ધ જ વેદવેદબ્ધ આગ કરીને પ્રભુ પ્રતિ ઉત્કૃષ્ટોદ્દેશ લાન રાખીને તનમ્મ
ધનથી સર્વથા નિગ્તાર તપર રહે છે.

ગાંધ્યામી આચાર્ય આવે વ'ણુનો નિગ્તાર ઇન્દ્રાનુસાર મહત્વાસમા આવે છે તર્થ કોઈ પ્રકા-
મી 'ધી' છે જ નહિ આચાર્યદર્શનવરદનાદિ કરવામા આવે તેમા વેરા પણ અવૈદિકત્વભીતિ નથી, મ્બયુત
તે વેદશાસ્ત્રપ્રતિપાત્તિ ર્થ છે આચાર્યસ્તનાદિ કરીને વૈપ્લવેય મયાગદિન ઉપાધાન અપ્રમત્તનામાત્રથી
કે છે, તેથી ' મહેરમાનીના દેડે ક્યે માટે મહારાજે નિયમિત શીની આગા રાખે છે, ' એ કુલમ
અસત્ય જાણુ છે ક્ષાપિ વિવાદાર્થ આ કુટ નિર્વજ્જ આમપ સત્ય માનીએ, તથાપિ તેથી પુષ્ટિ-
માર્ગની ક્ષતિ થતી નથી આવા મહત્ત નિર્વજ્જ વ્યક્ત્યાનેય થાય, તથાપિ શુદ્ધકૈતમાનાત્મ્ય
પ્રચ્છ પ્રતાપસહ પ્રકાનગે કેવલ વ્યક્ત્યાએપથી જ નો મિદ્ધાન્તનુ અવૈદિકત્વ મિદ્ધ થતુ હોય તો
મિત્રિવેદીના પગ્ય મ્યે મ્યે અનિવાર્ય નિષ્કલોભથી પ્રતિનિધિદાર ઉપાનલ-ઉપાધાનને રી
કાનગ માર્ગવત્તુ મત વૈદિક કહેવાય કે ? મુદ્ધચાર્ય ઉપાધાન રીકારે તે ઉપસુત છે પણ
અન્યાસાધ્યર ક્ષતાર યનિમ્મન્ય માધવત્ત પ્રતિનિધિદાર ઉપાનલ ઉપાધાન આગર તેમા કોઈ
વૈદિક આધાર મિત્રિવેદી દર્શાવે કે ?

ગાંધર મતમા માત્ર વેદને જ મિથ્યા માનનામા આવેલો નથી, પરતુ સન્ન જગત્તને મિથ્યા
માનનામા આવે છે તે અમને મુલિનિત જ છે, અને તેથી પણ તે જ્ઞાન્ત માર્ગ વેદવિરુદ્ધ છે.
' સ્તમાદેશમગ્રાહો વેદાશ્રુત શ્રુત મગત્તે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત એકવિનાનેનસર્વવિજ્ઞાનપ્રાનજાની હાનિ
જગત્તને મિથ્યા પ્રતિપાદન ક્ષતાર માધવાચરમા અપ્ટ જ છે સન્ન પરમાર્થત વેદને મિથ્યા માને છે,
પરતુ માત્ર જનકારમા લોકમાન્તિ ઉપત્ત કરાને વેદને સત્ય રહે છે, એ જ અથાંવીન પરમતા-
નિત્ત મોહનુ પ્રથમ લક્ષણુ છે પરમાર્થત મિથ્યા એટલે મિથ્યા જ વેદને પરમાર્થત મિથ્યા
માનનાર સર્વથા અવૈદિક છે વેદને જ્ઞાન્તારુથમા મિથ્યા માનીને પણ પરમાર્થત તેને સત્ય
માનનાર ક્ષાપિ વૈદિકત્વનુ અભિમાન રી શકે, પરતુ જ્ઞાન્તારુથમા સત્ય માનીને પરમાર્થત
મિથ્યા માનનાર સર્વથા અવૈદિક હોવાથી ક્ષાપિ વૈદિકતાભિમાન રી શકે નહિ

મોક્ષસાધનના તેમાં વિચાર કરેલા છે, તેથી જ લૌકિક મોક્ષ તે જ પુષ્ટિમાર્ગથી પરમ ફલ છે એવો દેવતામાત્ર કરનાર મિત્રિવેદીની વાસ્તવનિપુણતાનો વાચકધર્મને સત્વર ખ્યાલ આવશે પુષ્ટિમાર્ગ લોકાધીન છે એમ પુન પુન અમે પ્રતિપાદન કરીએ છીએ, તે ઉપરથી જ એ મિત્રિવેદીમા અજ પશુ શુદ્ધિ હોત તો આ લૌકિક મોક્ષને અને પુષ્ટિમાર્ગને કાંઈ મંબધ નથી એમ તેમની પ્રતીતિ થાત. 'સ યકાકો ન રમતે' હયાદિ શ્રુત્યુક્ત રમણાર્થ લગવાને જગત્તો આનિર્ભર ક્યો નસમયે પ્રસાદ મળાત અને પુષ્ટિ એ ત્રણ મિત્રભિન્ન પ્રકારના જીવનો પશુ પ્રયુએ આનિર્ભર ક્યો પ્રવાહરથ જીવ અર્પદિ છે, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના પોષાધ્યાયોક્ત ન્યાયે જગત્તને અન્ય માનનાર હોવાથી આજ છે. 'મામાત્મપરદેહેષુ પ્રાપ્તિવન્તોઽભ્યસૂચકા.' લગવદ્ધ્યાયુક્તો મિત્રિવેદીત્વ તે જ શ્રીકૃષ્ણચરના કોટી છે, અને તાનહ દ્વિપત ક્રુદાન્ સત્ત્વારેષુ નરાધમાન્ ક્ષિપામ્યજન્મમનુમાનાસુરોંષ્વેર યોનિષુ આસુરોં યોનિમાપન્તા મૂઢાં જન્મનિ જન્મનિ મામપ્રા પ્યેવ કૌતંતેય નતો યાન્યયમાં ગતિમ્' હયાદિ શ્લોકોક્ત લગવદ્ધ્યાયુક્તો અધમાધમ અવરથા પ્રાપ્ત કરે છે શક્ય અને તેમના અનુયાયીઓ જગત્તને અસત્ય માનનાર હોવાથી, તદુપાસ્ય શ્રીધિ વોક્ત વાન્તમાર્ગમા પ્રવૃત્ત હોવાથી, પ્રવૃત્ત બાદ હોવાથી, પ્રવાહરથ જીવ છે એ નિસદ્ધિ છે લગવાને ન્યાયે જગત્તો આનિર્ભર ક્યો ત્યાં 'અમુક વર્ષથી અમુક ફલ પ્રાપ્ત થશે' હયાદિ લગવદ્ધ્યાયુક્તિમિત્ત મર્્યાદાનુ સર્વ પ્રતિપાદન કર્યું, અને મર્્યાદાનુ પ્રતિપાદન કરનાં પશુ 'નાયમાત્રમા પ્રવચ્ચેત લભ્ય' હયાદિ મદસ્ત્રારાધિ શ્રુતિથી પુષ્ટિમાર્ગનું પશુ સ્થાપન કર્યું માત્ર મર્્યાદાનુ મર્્યાદાનુમાર જેને કૃપાન કરાવી પ્રબુની હજી છે તે જ મર્્યાદાસ છે, પશુ જે જીવ ઉપર પ્રબુ અનુબ્રહ્મ કરીને મ્વોક્ત મર્્યાદાનુમાર કલ્પન ન કરતા કેવન નિજેજીવનુસાર વરણ કરીને કૃપાન કરે છે તે જીવ પુષ્ટિય છે એ વેદવાચ્યપ્રસિદ્ધ છે મ્વોક્ત મર્્યાદાનો આદર સર્વ જ કરવા મ્વોક્ત કાંપિ બદ્ધ નથી એ ઈશ્વરવચ મર્્યાદાનુમાર હોય તો મર્્યાદાધીન હોઈને પરત્ર થાય, અને 'વત્સલ્ય શક્તિર્મૈવિધેય ધૃયતે' હયાદિ શ્રુત્યુક્ત ઈશ્વરના મર્્યાદા શક્તિમત્તની લાનિ થાય, તેથી પુષ્ટિય જીવ પ્રબુ રણ કરીને તેનો સાદાત્ર અગીકાર કરે છે આ પુષ્ટિય જીવો મર્્યાદાસ જીવોથી મિત્ર પશુ પરમ રિદિ છે પુષ્ટિમાર્ગ પરમ રિદિ છે, જેનો પશુ આધાર છે, અને પુષ્ટિમાર્ગીય જીવો પશુ પરમરિક્ષિમાર્ગાનુમાર છે એમ નિષ્પ્રત્યુદ્ધ મિદ્ધ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ સોંડશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સદ્ વ્રત્તણા ત્રિપશ્ચિતા' હયાદિ શ્રુત્યુક્ત ત્રિપશ્ચિત્ત વ્રત્તસાથે વિવિધ ભોજ મોગાં છે આ જ પુષ્ટિમાર્ગીય જીવની ઉત્કૃષ્ટ ઉદ્ધા છે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ મોક્ષપેદાવિધીન છે. તેથી તેને વૈષ્ણવશાસ્ત્રોક્ત મોક્ષપદી કથનાર મિત્રિવેદી પુષ્ટિમાર્ગથી કેવલ અનભિન્ન છે 'વૈષ્ણવશાસ્ત્ર' અભિધાન તે કથા સાન્વને આપે છે તે તો તે જ જાણે, તથાપિ વૈષ્ણવશાસ્ત્ર પશુ વેદ વિરુદ્ધ છે એમ મ્વપદ આનંધ તે કો ન શક્યજના અને મિત્રિવેદીના ઉપાસ્ય શ્રીગિરજીવ અનિપ્રિય કાદ મિત્ર જીવને મોક્ષપ્રદાન કરવાનું સામર્થ્ય પશુ શ્રીકૃષ્ણચરદત્ત જ છે, તથાપિ પુષ્ટિ માર્ગીય કવ વા સાધનપ્રાપ્તનું સામર્થ્ય રમમા પશુ શ્રીગિરજની પામે નથી. શ્રીસિદ્ધ મોક્ષય નમમર્થ જન હોય, તથાપિ પુષ્ટિમાર્ગીય ફલ વા માધનના દાનમા સમર્થ ન હોવાથી 'પુષ્ટિમાર્ગ અનંતનિદ છે' એ મિત્રવાસીનો પ્રનાય મિથ્યા જ છે

મોક્ષપ્રાપ્ત્યર્થે અન્ય વૈષ્ણવ માર્ગ છે તેમનો સમાવેશ મર્્યાદામા જ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય જાન મોક્ષાભિયાપ્ત સાધના નથી તે અમે નિરૂપણ કરી ચુક્યા છીએ હવે વૈષ્ણવમાર્ગમાં મોક્ષ પરમ કવ છે ને માર્ગ મર્્યાદાજ્યાર્થ છે, અને મર્્યાદાજીવ નરદાન મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ ત્રિપશ્ચિત્ત વ્રત્તસાથે વિવિધ ભોજની અનિદ્ધ અભિયાપ્ત મોક્ષ છે, અને મોક્ષ વૈષ્ણવ માર્ગ માને છે, તેથી હવે વૈષ્ણવ માર્ગ વિષ્ણુમાત્ર જનાં પુષ્ટિમાર્ગ સપ્રવોજન જ રહે છે

પુષ્ટિમાર્ગ વેદનો પણ આધાર હોવાથી અવૈદિકત્વધવિહીન પરમવૈદિક છે. પુષ્ટિમાર્ગ લોકાની વેદાની હોવા છતાં પરમ વૈદિક છે એ અમે પુન પુન અપેક્ષા કરી નુકસાન છીએ.

પુષ્ટિમાર્ગમાં લોકવેદાદિ લય નથી તેનું પૂર્વ લેખોમાં અપીકાથી ધર્મ સુક્ય છે. 'સાપેક્ષતા સ્વામિસુક્ષ્મે' એ અર્થે 'આત્મા' શબ્દ શ્રીકૃષ્ણચર માટે જ યોગ્ય છે. મિત્રિવેદીએ દર્શિતાર્થ ઘટાવવા પ્રયાસ કરતા પ્રથમ પુષ્ટિમાર્ગી કોઈ દીઠાનો આશ્રય કરવો જોઈતો હતો. દીઠાઓમાં અત્ર 'દિષ્ટ્યા પુત્રાન્ પતીન્ દેહાન્ સ્વજનાન્ ભવનાન્ ચ દિત્વાલુપીત યય યત્કળ્પ્યાન્ય પુરુષ પરમ્' સ્વોક્તુસંધાન હોય છે, તેથી 'સ્વામી' શબ્દ શ્રીકૃષ્ણાર્થે જ યોગ્ય છે. એમ મિત્રિવેદીએ અપેક્ષા પણ થમ લીધા હોત તો તેમને ભાન થાન.

પરમ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચર વિરુદ્ધસર્વધર્મશ્રય છે એ બ્રહ્મસૂત્રમાં સાધનાધ્યાયના દ્વિતીય પાદમાં 'નસ્યાન્તતોઽપિ પરસ્પોમયલિહ્ન સર્વં ચ દિ' કથાદિ સુત્રપ્રતિપાદિત સિદ્ધાન્ત છે. શ્રીકૃષ્ણને કાંઈ અવાખત્ય નથી, તથાપિ સપ્તેમ ભક્તોપલ્લન અપાપ વસ્તુનો પણ ભગવાન અન્યાદરમદ્ સ્વીકાર કરે છે. 'પત્ર પુષ્પ ફલ તૌય યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ' કથાદિ ગીતાવાક્ય અત્ર પ્રમાણ છે. તેમ જ બ્રહ્મને સુખાપેક્ષા નથી, તથાપિ અનન્ય ભક્તના મેવાપ્રદાથી ઇમનીયાદિ શ્રીકૃષ્ણચર અનિપ્રમન થાય છે, અને અનન્યભક્ત પણ શ્રીકૃષ્ણચરને પ્રમત્ત ગણના એ જ સ્વકીય પરમ ધર્મ જાણે છે, અને તદ્ધર્થ જ હોદ્દાવેદલય ત્યાગ કરીને પ્રભુ પ્રતિ ઉદ્દેશ્યોદ્દેશ્ય ભાવ રાખીને નમનન મનથી સર્વથા નિગ્તર ત પર રહે છે.

ગોળામી આચાર્ય સાથે વેંચુલો નિગ્તર હ-ગ્રન્થસાર મહત્વાસમાં આવે છે તદ્ધર્થ કોઈ પ્રદા-રની 'કી' છે જ નહિ આચાર્યદર્શનવદનાદિ કરવામાં આવે તેમાં વલ્લ પણ અવૈદિકત્વભીતિ નથી, પ્રત્યુત તે વેદગ્રાસ્ત્રપ્રતિપાદિત વર્ણ છે. આચાર્યસ્મૃતિનાદિ કરીને વેંચુલો મધારાદિ ઉપાયન અપ્રસન્નતામાત્રથી કરે છે, તેથી 'મહેરગાનીના દેહ કુલ્યે માટે મહારાજે નિધમિન શીની આગા રામે છે,' એ કેવલ અસત્ય ભાવણ છે. હકીકિ વિવાદાર્થ આ દુષ્ટ નિર્વચન આલેખ મન્ય માનીએ, તથાપિ તેથી પુષ્ટિ-માર્ગની ક્ષતિ થતી નથી. આવા સદ્ભક્ત નિર્વચન વ્યક્ત્યાર્થ થાય, તથાપિ ગુહ્યોત્તરસાત્રાત્રાત્ર્ય પ્રચલ પ્રતાપમદ્ પ્રદાશરે કેવલ વ્યક્ત્યાનપથી જ ને સિદ્ધાન્તનું અવૈદિકત્વ સિદ્ધ થતુ હોય તો મિત્રિવેદીના પૂજ્ય અર્થે અર્થે અનિત્ય નિર્વચનથી પ્રતિનિધિદારા ઉપાનદ-ઉપાયનને સ્વી-કારનાર માત્રતુર્ણ મન વૈદિક કહેવાય કે ? શુદ્ધચાર્ય ઉપાયન સ્વીકારે તે ઉપયુક્ત છે. પણ અન્યામાદ્ય કરનાર યનિમન્ય માધવત્ પ્રતિનિધિદારા ઉપાનદ ઉપાયન સ્વીકારે તેમાં કોઈ વૈદિક આધાર મિત્રિવેદી દર્શાવે કે ?

સાકર મનમાં માત્ર વેદને જ મિથ્યા માનવામાં આવતો નથી, પરંતુ સદ્ભક્ત જગત્ને મિથ્યા માનવામાં આવે છે તે અમને સુવિન્નિ જ છે, અને તેથી પણ તે જ્ઞાન માર્ગ વૈદિકરુદ્ધ છે. 'તમાદેશમપ્રાક્ષો યેનાશ્રુત શ્રુત મવતિ' કથાદિ શ્રુત્યુક્ત એકવિતાનેનર્મવિશાનપ્રતિજ્ઞાની હાનિ જગત્ને મિથ્યા પ્રતિપાદન કરનાર માધાર્યમાં અપેક્ષા જ છે. શરૂઆત પરમાર્થ વેદને મિથ્યા માને છે, પરંતુ માત્ર વ્યવહારમાં લોકાપ્રાપ્તિ ઉપત્ત કરાને વેદને સત્ય કહે છે, એ જ અવર્ણીત પરમના-સ્તિત્ત મોક્ષનું પ્રથમ લક્ષણ છે. પરમાર્થન મિથ્યા એટલે મિથ્યા જ વેદને પરમાર્થત મિથ્યા માનનાર સર્વથા અવૈદિક છે. વેદને જ્ઞાન્તાવચ્ચામાં મિથ્યા માનીને પણ પરમાર્થત તેને સત્ય માનનાર હકીકિ વૈદિકત્વનું અભિમાન કરી શકે, પરંતુ જ્ઞાન્તાવચ્ચામાં સત્ય માનીને પરમાર્થત, મિથ્યા માનનાર સર્વથા અવૈદિક હોવાથી હકીકિ વૈદિકતાભિમાન કરી શકે નહિ.

‘મિયા’ અને ‘અનિય’ શબ્દનો અર્થ એક જ નથી ‘સય’થી વિરુદ્ધ તે ‘મિયા,’ અને ‘નિયત્રી’ વિરુદ્ધ તે ‘અનિય’ એમ ઉત્પન્ન શબ્દ મિત્રમિત્ર અર્થે પ્રતિપાદન કરે છે ‘મિયા’ અને ‘અનિય’ પર્યાય શબ્દ હોય તો તદ્વિરુદ્ધ ‘સય’ અને ‘અનનત’ શબ્દ પણ પર્યાય થાય. ‘સય’ અને ‘અનનત’ શબ્દને પર્યાય કથનાર ‘સત્ય જ્ઞાનમનન્તં વ્રમ્’ શ્રુતિમા જ પુનરુક્તિ દોષ આગોષે છે, પરંતુ અનિહત્યાર્થ બદલપરિહર શકરજીના અનુસારીને મિયા અને અનિય શબ્દ પર્યાય કહેનાં વેદવિપ્લવ યશે એ અનુસન્ધાન પણ ક્યાથી રહે!

વેદ અને જગત્ ઉત્પત્તિ સમય છે, મિયા નથી ‘સર્વસ્વચિત્તવ્રમ્’ ‘અવત્યવમત્તિષ્ઠ તે, જગદ્દાહુત્તોચ્ચરમ્’ ધર્માદિ લક્ષણવધિ શ્રુતિમૃતિ જગત્તિ વ્યવસ્થા પ્રતિપાદન કરે છે, અને અનિય કથનારને ‘અચુર’ અભિસાન અર્થે છે ‘વેદો નારાયણ સાક્ષાત્’ છંપાદિ શ્રુતિ વેદને પણ સય પ્રતેપાદન કરે છે. વેદ અને જગત્ ઉત્પત્તિ સમય સંજોગ સંજોગ નૈમિત્તિકતા હૃદયમા પ્રકાશવા કરે છે, અને તે અમે સિદ્ધ કરી ચુક્યા છીએ, તેથી અત્ર મિત્રોનાં ડરવાની વ્યવસ્થા કરવાની નથી.

મિયા વસ્તુ કદાપિ પ્રમાણ થઈ શકે નહિ પરમાર્થને વેદાનિય પણ જે અગ્રીકાર ન કરે તે વેદપ્રમાણ્ય પણ કેમ સ્વીકારી શકે? પરમાર્થેત શકરજી વેદાનિય સ્વીકારે છે કે? અસ્તિત્વ જ સ્વીકારતા નથી તો પ્રમાણ્યની તો વાત જ શી? બોદ આપવલ્લિ વેદનું અપ્રમાણ્ય માનીને પણ તેનું સન્નિવ જ (અસ્તિત્વ) માને છે, પરંતુ પ્રવચનબોદ શકરજી તો વેદને પરમાર્થેત અપ્રમાણ્ય અને અમન્ય માને છે ! ! આ પ્રકારે બોદ અને આશંકાદિની પણ વેદને તુચ્છનરંગશુભાર પરમર્થ દિક્તનો આડઅર કરે એ જ આ ક્ષતિયુગનો ઉગ્ર પ્રતાપ !

શ્રીમદ્વાયર્થચરણે નિષ્કલ્પ શુદ્ધિને માર્ગની જ પ્રગટા કરી છે, માર્ગિક શાકર મારી પ્રથમા કાપિ કરી નથી ચાકર મારી નિષ્કલ્પ નથી પાતુ પ્રગટ્ય છાંયે જાનિત ઉપજ કરવાને મિત્રિવેદીના ઉપાન તામય દેવ શ્રીગોપરતિ હોવાની અવન તામય છે આ તામય માત્રાદત્ત નો શ્રીમદ્વાયર્થચરણે અનુમાન્ય તત્ત્વની આદિ પ્રથમનોમા અર્થે અર્થે બદલવું છે ‘દ્વિત્વો માયાને પુલ્કર રૂપે’ શ્રુતિમા ‘માયા’ શબ્દનો અર્થ ‘લુહિત્વિ’ જ થાય છે આ શ્રુતિના અર્થનું જ્ઞાન મિત્રિવેદીને અમે સારી ચુક્યા છીએ, ‘માયા’ શબ્દનો અર્થ અત્ર ‘લુહિત્વિ’ લીધો, તેથી સર્વત્ર અમારે તે જ અર્થ લેવો પડે એમ નિર્ણય નથી શબ્દ અનેકાર્ય છે આ સ્થલે અમે નિવરણ અનેકાર્યકાપમાથી અર્થ લીધો છે ‘માયા’ શબ્દનો અર્થ ‘મમ માયા દુરત્યયા’ ધર્માદિ વાક્યોમા ‘અથ ભગવત્સર્વભવનસામર્થ્ય’ થાય છે, અસત્ય સદસદ્વિલક્ષણ શાકર ‘માયા’ થયો નથી ‘અત્ર ભગવાનની ‘માયા’ કહી છે, પરંતુ ‘દ્વિત્વો માયામિ’ શ્રુતિમા ‘જીવની’ માયાઓ કહેલી છે, તેથી ત્યાં નિવરણકત ‘લુહિત્વિ’ અર્થ યોગ્ય જ છે

શ્રીમદ્વાયર્થચરણકૃત પ્રકરણઅન્ય અમારે પ્રમાણ જ છે, અમે કોઇ સ્થને આ અર્થને અપ્રમાણ્ય ક્યા નથી, તથાપિ પદરણઅન્ય અપ્રમાણ્ય માનના હોઈએ તેની જાનિતમા મિત્રિવેદી અપ્રમાણ્ય કરે છે, એ માયાવાદનો જ માર્ગિક પ્રભાવ લાગે છે

‘અત્તેતસિદ્ધિ’ આદિ શાકરઅન્યનું પણ ચૂર્ણ જ ખડન પ્રકાશ, પ્રધાનગ્લાકર અદ્વિતિ અન્યરત્નોમા કરેલું છે તો માર્ગ વેદિક છે તે નિષ્કલ્પ કરવાનું કાર્ય સુખ્ય ન્યાયાસનનું નથી ત્યાં ન્યાયશાસ્ત્રીઓ પ્રાપ્ત અનુદાનલિપ્ત છે, અને અનુદાનલિપ્ત પુષ્પે નૈદિકવાદિજગતનો નિર્ણય કરેલો છે એનું સંભાળણ ઉન્નતપ્રતાપ નહિ તો અન્ય શુ? સુખ્ય ન્યાયાસનની કોઇ સમો ધર્મસંગ્રહી નિર્ણય થયો નથી અને યશે પણ નહિ મિત્રિવેદીને બદલાવદર્માં થતી શક્યનું સંપૂર્ણ સમાવેશ થઈ ચુક્યુ હવે શકરજીપ્રવર્તિત માયાવાદ સર્વથા અત્તેતસિદ્ધિ છે એ સિદ્ધ કરીએ છીએ.

માયાવાદોર્વૈદિકઃ વેદમિથ્યાત્વાનિત્યત્વાદ્વીકારાત્ ॥ ૧ ॥

નિર્વિશેષવ્રજ્યપ્રતિપાદકત્વાત્ ॥ ૨ ॥

નિર્વિશેષજ્ઞાનાસમ્ભવેન મોક્ષાસમ્ભવાત્ ॥ ૩ ॥

જીવસ્ય જ્ઞાતૃત્વાનદ્વીકારેણ જ્ઞાનાનુપપત્તેઃ ॥ ૪ ॥

જગદસત્યત્વપ્રતિપાદકત્વાત્ ॥ ૫ ॥

વાક્યજ્ઞાનેનૈવ મોક્ષયાત્મ્યુપદેશાત્ ॥ ૬ ॥

આત્મનાશરૂપમોક્ષસ્વીકારાત્ ॥ ૭ ॥

પ્રવાહસૃષ્ટિપાતિત્વાત્ ॥ ૮ ॥

શ્રીશિવોક્તાસંગ્રહાલ્પપ્રવર્તિતત્વાત્ ॥ ૯ ॥

એકવિજ્ઞાનેન સર્વવિજ્ઞાનપ્રતિજ્ઞાનુપપત્તેઃ ॥ ૧૦ ॥

માવ્યમિકમનપ્રવેશાચ્ચ ॥ ૧૧ ॥

- ૧ વેદને 'ન માતા રિજા યા ન દેશા ન લોકા ન વેદા ન યજ્ઞા ન તીર્થે હૃદયિનિ' છતાંદિ અને અને ન મિ'ના પ્રતિજ્ઞાન કરેલા હોવાથી માયાવાદ અવૈદિક છે.
- ૨ માયાવાદ 'જગત્ નિર્વિશેષ' એમ પ્રમાણ કરે છે, પરંતુ વેદાદિ શાસ્ત્ર નિર્વિશેષ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરતા નથી.
- ૩ જગત્ નિર્વિશેષ હોય તો અગ્નેય યામ, જમ્બવાન કદાપિ પ્રાપ્ત યામ નહિ, અને મોક્ષપ્રાપ્તિ સર્વથા યામ જ નહિ.
- ૪ માયાવાદ 'મોક્ષાવાપ્તિર્મુખ્યમપરં જાન શ્રીમદ્વેદ' છે તથાપિ જગત્ જ્ઞાતા સ્વીકારેલો નહિ હોવાથી તે કદાપિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ.
- ૫ જગત્ને અમય વત્તાર માયાવાદીઓ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના પેઢતાદ્યાયનિરૂપિત આસુરી છોડે છે.
- ૬ માયાવાદી 'તત્ત્વમસિ' વાક્યમાત્રના જ્ઞાનથી મોક્ષપ્રાપ્તિ સ્વીકારે છે, તે પણ સમજવું નથી.
- ૭ મોક્ષાવસ્થામા આત્મનાશ અગીનાર કરીને મોક્ષને ઉપાદેય નહિ, પરંતુ હેય બનાવે છે.
- ૮ માયાવાદી જીવોના પ્રવાહસૃષ્ટિમા સમાવેશ યામ છે.
- ૯ માયાવાદ શ્રીસિદ્ધમિત્તિનિ અસંગ્રહપ્રવર્તિત છે.
- ૧૦, એકવિજ્ઞાનથી સર્વવિજ્ઞાન યામ છે તે પ્રતિજ્ઞા માયાવાદ પૂર્ણ કરી શકેલો નથી.
- ૧૧ માયાવાદનો માધ્યમિક બેદમનમ પ્રવેશ યામ છે.

માયાવાદ આવી સદુપાનુપપતિમકીયું હોવાથી અન્યન્ત અવૈદિક છે, અને માધ્યમિક તો શુ પરંતુ તેમના પરમ અગીજ યુગ રાક્ષસ પુત્ર અવતારે તો પણ 'માયાવાદ વૈદિક છે' એમ આ મહીસાધુગમા સિદ્ધ થયું જગત્પ્રમસમાન છે.

શ્રીવ્રતોત્સવનિર્ણય.

આ માસિત્પતિના દ્વિતીય વર્ષના આગમ આગમ અમે શ્રીનાથદાગની ત્રિનોસની દિપ્તિનીની જેવીકે બૂવો પ્રવૃત્ત કરી હતી, એને નહિ મહુગના દિપ્તિનીના યોગદ મહાશય નરસિંહગામીનિ નરસિંહ રીને 'નરસિંહગામી'ના નામથી ઉત્તર દે છે, અને અમેએ જે યથાર્થ જૂત પ્રવૃત્ત કરી છે એને આનંદ સમજ છે. ત્યાં હવે મહાશયે બૂવો કરી તે તો કરી, પણ હજુ અધ્યાત્મી દર યના નથી છે. તેથી જ આગે કરીથી વિવેકનિપુણ મગ્યને વિદિગ કરુ પડે છે કે નાસ્તીજને, નિર્બુધ્ધિધર્મ પ્રસિદ્ધ યથોના પાદેન્દ કચ્ચામા પણ કાઈ મગ્ય આપનો નથી વિગેય નુ લખતુ, મહાશય મય સમજ વિગે હવે અમે અમતા લેખને તપાસીને પ્રયુક્ત પ્રવૃત્ત કરીએ છીએ. આગમ આગમ અમારે લેખ પ્રવૃત્ત થયો છે, અને ત્રીજા વર્ષના બીજા અને ચોથા આગમ જે નાસ્તીજનો લેખ છે એ અન્નેને પામે ગળીને આ અમાગ લેખને વાચવાની વાચક્યગને સવિનય પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

મય ૧૯૧૮ શકે ૧/૩૩ નવે નુ ૧/ નવિને દિવસે "જ્યા અનુરાધા વ ૬૦ માં પ્રાણ હાય અને પશ્ચિમા મિત્રાં રાદર ગેય હાય તે દેગમા તો જ્યેષ્ઠભિરેક ન આ ૬ ૧ મેમે પ્રાપ્ત જ છે" એનો ઉત્તર નાસ્તીજના લખમા નુ છે. જો તે દેગમા ગોમથા પદ્યાને ક્ષિપ્ત નવેના ભિરેક નાસ્તીજને સમજ કે નો દિપ્તિનીમા ન લખના લોકોને જમમા કેમ નામ્યા? એ બધા ગળાય કે શુદ્ધિમતા હોવાય? વળી અમાએ જ્યેષ્ઠભિરેકની વાન કહી છે અને નાસ્તીજ દેગાત્મ-વના નિર્ણયના પ્રમાણે આવી ગયા છે. કાલદ્ય ચામિન્યા: પશ્ચિમો ચામ ઇતિ નિશ્ચયતે એ પક્તિ ત્રીપુરંગમમજૂન ઉત્તરપ્રતાનમા દેગાત્મવનિર્ણયની છે એમા પણ પશ્ચિમો ચામ: એનો 'પાળના પ્રદ' એવો અર્થ થાય છે, પણ તેઓ તો લખે છે કે "ઉત્તર દિવસના સર્વોદયની પૂર્વેના ભાગ તે પૂર્વગતિનો પાળનો ભાગ હોવાય" વાચકર્મ સમજ મકને કે પક્તિમા ચામ પદ છે. એનો ભાગ અર્થ યગમા સાકામાન રીતે અતર છે ચામ શબ્દનો પ્રદ એવો અર્થ થાય છે 'ભાગ' અર્થ યગે એ નિર્મૂલ છે, અને 'ભાગ' અર્થ દરમા ગતિનો ઉત્તર ભાગ અર્થાત્ 'અદ્વિગતિ પડી' એવો અર્થ માનવામા કાઢ, પણ પ્રમાણ નથી વળી નવાં નવે નુ. ૧૫ વ ૪૬ છેતાસીય હોય અને અનુગાં વ ૧૫ પીમતાવીશ હોય એ વખતે અદ્વિગતનો ઉત્તર જેને તેઓએ ક્ષિપ્ત પ્રાણાત્માની રીતે ઉત્તર દિવસના સર્વોદયની પહેલા પર્વગતિનો પશ્ચિમ ભાગ' માન્યો છે, એમા અરે રી પશ્ચિમાનો જ્યેષ્ઠાથી યોગ છે ત્યાં એ વખતે જ્યેષ્ઠભિરેક કયો પ્રાપ્ત થાય છે તે તેઓને જુન છે ના નહિ, એ પણ નવર યગની આવરવદ્તા છે ઉત્તરપ્રતાનમા દેગાત્મવનિર્ણયમા જે ગતિનો પશ્ચિમ ચામ હોય છે, એમા પ્રાતર્થમે ચતુર્દશ્ય ગોવિંદમતિમાં શુભામ એ રક્ષ વચન પ્રમાણ છે. ચતુર્દશીના પ્રાતર્થમા ચતુર્થ પ્રદરમા દોહાત્મય કયો એ વચનનો નિર્ણય છે, ત્યાં જ્યેષ્ઠભિરેકનિર્ણયમા ને વચન નથી રીતે પ્રવૃત્ત થઈ શકે, એ નાસ્તીજ વિષદ કરને તો ઉપકાર થયો હોવાને નવે નુ ૧/૪૬ ગતિવા ગળુપન કૃષ્ણાંજના પચ્ચાનમા અનુગાં નક્ષત્ર ઘડી ૫૯ ઓગણુમા: ૫૬ ૧/ અદ્વિગત છે તે પણ અમે લખેનુ છે, પણ મુશ્કેલીથી અકાવન ઘડી ૭૫માં છે, એમા નિર્ણય નિર્ણયન નિર્ણમાન એનો દમમદ કરવાની કાઈ આવરવદ્તા નથી જ્યાં ઓગણુમા: ઘડી અદ્વિગત ૫૫ અનુગાં છે, ત્યાં ગેતાવીશ ૫૫ માત્ર નવેના પ્રાપ્ત થાય છે નતર મિનિટ જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રમા વારંગયા રજુધર્મભાનુસાર તથા પુરુષસૂત્રનો અસ્વર પા એ સ્વનો સમન્વય એ આપણી વાકશક્તિથી જ બને, વ્યવહારથી સર્વથા મિલક છે, સ્મર્ત્ત પશ્ચિમા મિત્રાં જ્યેષ્ઠભિરેક સર્વથા ગાઆનુસાર ન દેવાથી અગોચર છે

જે નિર્ભયગમ બદલેના આશય ચેતા હો તો તે પશુ સમયસુત નિર્ણયકારના યોગના પદાપાત્રી નથી ઉત્પન્નપ્રાનાતિ અથોમા નિધિની અપેક્ષાએ નહત્ર મુખ્ય માનેયુ છે, તેથી જ્યારે નિધિનક્ષત્રનો યોગ કર્મકાવમાં પ્રાપ્ત ન હોય ત્યારે કર્મકાવત્યાપિ કૃત્રિમ નક્ષત્રને મુખ્ય માનેયુ છે, એથી જે દેગોમા અનુગામી તદ્દિ હોય તે દેગોમા આપ ન આ ૬ ૧ માંમે આનયાત્રા ટથુવ ડો છે, પણ મુખ્યદમા ૩ આ ૬ ૧ માંમે આનયાત્રા ૩મ કથુવ ડગતા નથી ?

૨ જેમ પ્રથમાક્ષેપના પ્રતિનંપમા દોષોઅવનિર્ણયનો આકાષ હો છે, તેમ અધ્યાત્મના આનંપના ઉત્તરમા હોયિર્ગનિર્ણયનુ અનુસંધાન ડો છે ? બીજા નિર્ણયપ્રથોમા નિર્ભયરામડના નિર્ણયને આપ પર્વમાન્ય ગણો છે, તેથી બીજા પ્રથોની આરોધના કાર્ય વગર નિર્ભયરામડના પ્રમાણો ઉપર આપ નિર્ભર છે, પરંતુ મક્તિમાર્ગે યથા સેવાસૌકર્ય તથા કાર્યમ્ એ પકિત તો હોસિકાને દિવમે ગ્રહલુ હોય ત્યારે ઉત્તર ડ્યારે માનવો, એ બાજબમા ધણા પ્રથોમા પ્રણા મતો છે, પણ જે મનમા સેવાસૌકર્ય હોય તે મન માનવો એમ નિર્ભયગમડનો મન છે એ ઉપર ધણો વિચાર કરવાનો છે, પણ દાહ તેનો પ્રસંગ નથી, તેથી આશય ઉપર તે જોવાશે હાવ તો એટલુ જ પૂજ્યાનુ છે કે જ્યારે આપ નિર્ભયરામડના વેખ ઉપર જ નિર્ભર છે, ત્યારે અધ્યયત્રાપિ કાલ-માધવીવાદો ઘોઘાયનવચ્ચને 'સા નિધિસ્તચ્ચ નક્ષત્ર યસ્યામમ્યુદિતો રચિરિતિ સ્વરૂપનક્ષત્ર-મુત્તવે તુ નક્ષત્રમધ્યેધિવાસનમાત્ર કૃત્વા નક્ષત્રમતિક્રમ્ય પ્રમોદોલારોહણે રથારોહણે ચ ન દ્વોષ અન્ય દાવમાધરીવાતિ અથમા ગોધાયનનુ ચત્ર છે. કે જેમા અર્થનો ઉદય હોય તે જ નિધિ અને તે જ નક્ષત્ર માનવુ,' તેથી અવ્ય નક્ષત્ર હોય તો નક્ષત્રમા અધિવાસન માત્ર ડગી વધને પડીથી પ્રણુને દોષમા અથવા અથમા પંડારવામા ગર્હ દોષ નથી એ પ્રમાણે દોષોઅવનિર્ણયમા નિર્ભયરામડ ક્રમે છે, ત્યારે આપાદ શુ ૨ શુક્રવાટે રથયાત્રા ગાત્રસિદ્ધ છે, તો બીજા શુક્રવાટે રથયાત્રા કરવાનો પતપાત્ર દામાટે કડવો જોઈએ ? અને ડ્યાક મુખ્યના અને ડ્યાક ગાણુના ડોષો એ વૈષ્ણવને ભમાયવા નહિ તો બીજુ શુ કહેવાય ? માટ આપાદ નુ ૨ શુક્રવાટે પુખ્ય નથી અને આ નુ ૩ શુક્રવાટે આદ્યિક પુખ્ય છે, તેથી ત્રીજાને શુક્રવાટે રથયાત્રા ગાત્રસિદ્ધ છે

૩ અમાગ વેખમા શ્રાવણો પૂર્ણમાસી તુ અપાદિ વચનોના આધારે શા શુ ૧૪ શુક્ર સર્ આપત્તબીજોની શ્રાવણી શાસ્ત્રસિદ્ધ પ્રાપ્ત છે, પણ ભદ્ર મહાશયજી એના મુદાપ્રકામા કોઈ આર વચન લખ્યા શિવાય માત્ર નિર્ણયસિધુની પકિતનો પાદ બટલી લાગે છે, એનો વચાર્થ પાદ તો આ પ્રમાણે છે -તેનોદયસગઘોમયઝ્યાપિનો મુલયા પરંતુ સગવામાવે પૂર્વેતુહમયામાવે સૈકૈકસત્ત્વે પૂર્વે-ચુદ્ધતુદ્દર્શીવેધનિવેધાત્ સ્મામાન્યરાસ્યાત ઔદયિકકર્મપર્યાસ પ્રાહ્યા અર્થ -ઉત્તર અને સંગવ એ બે કાલમા પ્રણિમાની વ્યાપ્તિ હોય એ મુખ્ય છે બીજો દિવમે સગવકાયમા પૂર્ણિમા ન હોય અને પૂર્ણિદિવમે અને દાવમા ન હોય અથમા એક એક કાવમા અર્થાત પૂર્ણિવસ સવગકાયમા હોય અને બીજો દિવમે ઉદયકાલમા હોય તો પર્વદિવમે ચતુર્દીના વેધનો નિવેધ છે, તેથી સામાન્યવાદપ્રાપ્ત જેમા ઉપાકર્મ ઉત્તરન કર્મ ગક એટલી પ્રણિમા ઉત્તરત્યાપિની હોય તો તે ગ્રાહ્ય છે એ નિર્ણયસિધુના આધા-ગથી પણ પર્વ દિવમે ચતુર્દીના વ. ૨ બે પસ ૫૧ એન્તાત્રીગ માત્ર છે તેથી વેધ સિદ્ધ થઈ ગકતો નથી, તો બે વરી એન્તાત્રીગ પવ ઉપરાત પ્રાનસગવ જન્ને દાહમા વ્યાપ પૂર્ણિમાને છોડી આર વચન વિરુદ્ધ કેવન ઉત્તરનો પક્ષપાત કડવો, એ બ્રાહ્મપ્રતારણા જ કહેવાય વધી આરવચનોનો આધ કેવન અથની પકિતઓથી નથી થઈ ગકનો તેથી પ્રાચીન અથકગીની પકિતઓના ખડન નવીન અથોમા આપ્યા આવે છે, પણ કોઈ આરવચનનું ખડન કરતુ નથી આરવચનની વ્યવસ્થા ક્યાં વગર કેવન પકિતઓથી નિર્ણય કરવો, અને આરવચનને ન માનવુ એ વિદ્યાપાત્ર દુપણ કહેવાય, તેથી આરવચનપ્રાપ્ત ૧૪ બુધવાટે આપત્તબીજોની શ્રાવણી યોગ્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે'

ચોથા આશ્રય અને છઠ્ઠા આશ્રયનો ઉત્તર મહાશય છે લખે છે કે 'એ શાસ્ત્રાનલિનતાથી નહિ, પણ એ વખતે નાથકારામાં મરણી વાત્રતી હતી અને બહાર રહેવાનું હતું તેથી હન્ટદોષથી લખાયુ તે હપાઈ ગયું' વિચારવાની વાત છે કે જોનાથી લખાયું તે હન્ટ પણ આપના જ છે તો તે વખતે લખાયુ તો કાઈ સમાચારપત્રકાર સૂચના કરવાને પણ અવગર આપને ન મરે? એ પ્રમાણે આપણી ભૂલથી લેકા લખે એ કેવી અદ્ભુતસતી વાત ગણાય? અમે આમાગ લેખમાં સાફ લખ્યુ છે કે અઢી વાગ્યા પછી વામનગર્ભનીનાં પારણા કરવા, શાસ્ત્રીજીને લેખ શ્રીપુરુષોત્તમજીના ઉત્સવપ્રનાનથી વિરુદ્ધ છે, ત્યારે એના જવાબમા શાસ્ત્રીજી આધુનિક ધર્મસિધુ નામના નિર્મૂલ આર્ત અથવા આશ્રય લે છે એ તુ માત્રે શ્રાવણમધ્યવર્જનમાત્રેગ નિવેધચારિનાદર્થ મન્યમાના વિષ્ણુચલયોગમાત્રેવે શ્રવણમધ્યમાત્ર સ્વપ્ન મુંડને તે નિત્યશ્રાવણદ્વારમોહાર્થ કપાનભિષ્ણાન્નાન્તા એવ 'વિ'લુથબદ્ધ ન હોય તો પણ કેવળ શ્રવણનો મધ્યમાગ છોડીને શ્રવણમાં પારણા કરે છે તે લેકા અનભિત્ત બાન્ત છે' એમ ધર્મસિધુમાં લખ્યુ છે એમ શાસ્ત્રીજી લખે છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજી પ્રનાનમા શુદ્ધોનાયાં વિદ્ધોનાયાં વા સ્વર્ગ શ્રવણ દ્વિગં મને ન મૂવસ્તદા શ્રવણમધ્યમાગસ્ત્યાક્ય. 'શુદ્ધોના અથવા વિદ્ધોના કાદશીમા અપ શ્રવણ હોય અને બીજે દિવસે અથાત્ર ત્રોન્વીર દિવસે શ્રવણ અધિક હોય તો શ્રવણનો મન્ય ભાગ છોડી પારણા કરવા' એમ શ્રીપુરુષોત્તમજી લખે છે. શુદ્ધોના કાદશીને બીજે દિવસે શ્રવણનો મન્ય ભાગ ત્યાગ કરવાના પક્ષપાત્રી શ્રીપુરુષોત્તમજીને ધર્મસિધુના આશયથી અનભિત્ત અને જોડા મનનાર શાસ્ત્રીજીની પડિનાઇ કીક કીક ગોમે છે। વળી પુણ્યપ્રદાપના આચાર્યવરાજ મહાદિકાન્ શ્રીપુરુષોત્તમજીને જ્ઞાત કરેવા એ જ પુણ્યપ્રદાપિક પડિન વા શાસ્ત્રીપદની પ્રતિષ્ઠાના દારણરૂપ છે। પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે મહારાજ પિતૃતિનામદ પુરુષોત્તે શ્રી ૧૦૮ સંપત્ર ટીકાપન શ્રીગે વધેનનાવજી મહાગજ એવી જનના પોતાના નન્દિશોગજ જ્ઞાત કરેનાર પડિનોને આશ્રય આપીને સપ્રદાપને ડામાડોલ કરારે છે। અનુ શ્રીપુરુષોત્તમજીના લેખમા કિતોયદિને ચ મુયઃશ્રવણમ્ એના બ્યાદરણથી અર્થ કરે છે કે 'બીજે દિવસે શ્રવણ અથત્ર અધિક હોય, અથાત્ર સાજ પથંત પડેન્વો હોય તો મન્યમાગ છોડી શ્રવણમા પારણા થઈ શક' એ પણ નિર્મૂલ અસંગત છે, કેમકે ઉપદ્રાસેપુ સર્વેપુ પૂર્વાત્ પારણં મથેત્ એતુ દેવનનુ વચન છે તેથી પારણા પૂર્વાહ્ણમા જ શાસ્ત્રપ્રાપ્ત છે, તેથી ભૂપ પન્નો સાપદાક સુધી એમો અર્થ થઈ શકેનો નથી, પણ 'પૂર્વદિવસથી અધિક અથવા પારણા દાવથી ઉપર ત્રિદમાન' એવો અર્થ થાય છે, અને તેવે પ્રમગે શ્રવણમધ્યભાગનો ત્યાગ કરવો. બ્યાદરણમા દ્વિવચન ત્રિમલ્લોપવદે તરવોયસુત્તો એવુ પાણિનિયુનિનુ સૂત્ર છે, એથી જોના મધ્યમા એકનો અતિશય કરેવો હો। તો તરપ્ ર્યમનુ પ્રત્યય થાય છે, અને અન્યન અધિક અર્થ રવેવો હોય તો અતિશયને તમવિઠ્ઠો એ સૂત્રથી તમપ્ રુદ્ધત્ પ્રત્યય થાય છે, એથી શાસ્ત્રી મહાશયને બ્યાદરણની દિશાની પણ ખબર હશે કે નહિ એ પણ સમય-ગડે છે. શ્રવણનો મધ્યભાગ ત્યજવામા પ્રમાણ શ્રુતેશ્વ-મધ્યે પરિવૃત્તિમેતિ કલ્યાદિ પ્રનાનમા લખેય છે, અને નિર્ણયસિધુમા તો સ્પષ્ટ લખેલુ છે કે, ચઘપ્યચ નક્ષત્રાન્તેષિ પારણ પ્રતિમાતિ, તયાપિ તિથિમાત્રાન્તે દ્વેય, નતુ ઋતુવાન્તે, તિથિ મલ્લેયિ 'થાઃ કાશ્ચિત્તયય- પ્રોક્તા પુણવા નક્ષત્રસયુવા- ઋતુવાન્તે પારણકુર્વાદિત શ્રવણરો વિણોમ્' ફોતિપિણુધર્મે ધરણાન્તમાત્રેશ્રવણાન્તેચાત્। એ પ્રમાણે શ્રવણના અતમા પારણાનો નિરેધ હોવાથી તિથિમંથમા પણ શ્રવણાન્તનિરેધ પારણા થઈ શકે છે, માટે તિત્તનમા પારણા કરવા, શ્રવણાન્તમા ન કરવા, એ વચનમિદ્ધ છે, જના સપ્રમાણ નિર્ણયનિધુને અપ્રમાણ માત્રી નિર્મૂલ ધર્મસિધુને પ્રમાણ માનવામાં શું પ્રમાણ છે તે શાસ્ત્રીમહાશય સ્પષ્ટ કરવો, વળી સાપ્રદાયિક ઉત્સવોના નિર્ણયો સાપ્રદાયિક અથવાને આધારે થવા જોઈએ, તેમા જે વિષય સાપ્રદાયિક અથવા ન હોય તેના નિર્ણય અમુક અથવાને આધારે કરવો એવો નિયમ નથી, પણ તેના નિર્ણય આપણા

વિચારણવથી સર્વ નિમ્નધિક્ત આર્થવચનના આધારે કરવો પ્રાપ્ત છે તેથી, હેમાદ્રિ, માધવ, કમ-
લાદર, નીનકંઠ, દારીનાથ, વિગેરેના પ્રમાણોની જરૂર નથી પક્ષપાત ઝેરીને નિર્ણય કરવો એ જ
યોગ્ય છે

૭ છઠ્ઠા આમેપનો પ્રતિક્ષેપ જે શાસ્ત્રીજી કરે છે તે પણ ઉટપટાગ છે એકાદગીવિષયક આક્ષેપ
સાતમે છે, અને પોને છઠ્ઠો લખે છે અત્યુ ન્યાયે મુખર્ષના પચાગોની સાક્ષીથી મુખર્ષ પ્રાતમા
અનિદ્ધ એના સીત્રત પ્રાપ્ત છે, ત્યારે તે તે દેશાંતરના જેવા કે મેવાડ વા પ્રજસન્નિહિત દેશના પચા-
ગોને એમની માફક સર્વ વિદ્યાન સાર્વભૌમ માની શક્યો નહિ, એથી નૃસિંહલાલજી મહારાજની
ટિપ્પણીમા સાફ લખ્યું છે કે 'જે દેશમા દરામી પણ પચાવન ધરી હોય તે દેશમા એ વ્રત
સોમવારે માનવું' અને તદ્વત્સાર ગોકુલ વિગેરેમા મનાયેલ છે તથા કાલાહલથી વા વાગાડબરથી
શાસ્ત્રીજીની બૂચો છુપારો નહિ અમારો ઉદ્દેશ બૂલ મુધારવાનો છે, વિગેષ વધાવવાનો નથી,
તેથી અમે ઉચિત્ત કર્તવ્ય કરવાનો શાસ્ત્રીજીને આગ્રહ કરીએ છીએ

વંશજીવોનો દાસ,

નાનાભાઈ કાલીદાસ.

અધિપતિની નોંધ—

આ વિષયમાં પડિત ગઠુલાલજી અને જગન્નાથજીએ પણ પોતાના હિતમત વારંવાર પ્રસિદ્ધ
કર્યો છે તેથી પુન પિટપેયજી વ્દરાતુ માઠી વાતને પ્રમાણભૂત નિર્ણયથેને મુદિત કરવામા ઉભયે
પક્ષગદ્યપરિહર થશે તો અપ્રદાપની મિત્રા દરી દહેવાશે ન્યા નિર્ણયમા પાઠ્યેદ કરી નાખવામા પણ
સમય ન આનનો હોય ત્યા ન્યાપ જ અસમ્ય છે

સ્વીકાર

વિજયપત્રિકોન્મૂલનકુઠાર પ્રકાશક શાસ્ત્રી જ્યેષ્ઠારામ હરજીવન જોશી, પાટણ-ગુજ-
રાત્ત .ગત વર્ષમાં સ માધવતીર પાટણમા રચીને દયહપ્રિયતાનો અનુભવ કરાવવા જે કાલાહલ કર્યો
હતો, તેનો સમ્રહ દરીને, બનેલી બાતને જોડુ સ્વરૂપ આપીને, પોતાનો વિજય (૧) થયો છે
એમ લોકોને દેખાડવા વિજયપત્રિકા નામે એક પુસ્તક તેના અનુયાયીએ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું તે
પુસ્તકની સામે આ પુસ્તક યોગ્યતામા આવ્યું છે, એ તેના નામ ઉપરથી જ સ્પષ્ટ થાય છે
આ પુસ્તકમા પાટણમા પહેના દસહ કોણે ઉપસ્થિત કર્યો, અને પરસ્પર વિસવાદો પ્રચલિત થયા
પડી પરિણામ થુ આવ્યું, તેના યથાસ્થિત ચિત્રાગ રજુ કર્યો છે પુસ્તકના સરોધનની ઘણી જ
ઉદ્દેશા થયી લાગે છે તેથી તેમા કેટલીક અનિષ્ટ બૂચો પણ રડી ગઈ છે સ-માધવતીર્થની
ગનવર્ધીય વિચિત્ર ચિત્રનાનો અનુભવ કરવા જેમને ધમ્મ હોય તેમજે આ પુસ્તક સમ્રહ કરવા યોગ્ય
છે કપા અદી આનના સ્ટેપ મોકલી પ્રદાસકને લખવું, જેથી તે પુસ્તક તેમને મળશે

‘શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય,’ દાહોદ.

આ મધ્યાને દિનીય ‘વાર્ષિક’ રિપોર્ટ તેના આજકાલ તરફથી પ્રકટનાર્થ વળેા વખત થયા આવેલો છે, પરંતુ મધ્યસંક્રાંતિને લઈને તેને આ માસિકમાં સ્થાન આપી રાકાયું નથી. તેજ દાગે દમણા પહો તે મપર્ણ પ્રવૃત્તિ ટપા અનકલ છીએ, માટે સદામાં અમ તેનું અવલોકન ક્રમાંમાં આવે છે.

‘શ્રીમદ્વેંશુપગિપ્તના પ્રાદુર્ભાવ’ પછી પુષ્ટિમાર્ગીય વેંશુવોમાં કેટલી બધી બચ્ચિ પ્રસરી ગઈ છે, તેનો ખ્યાલ મધ્યમધ્યે અપાયા જતા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયો અને ગ્રંથમંડાન તન્ન વધતી વાદરુચિ જ આપી શકે છે. અપાટે ગુજરાતમાં દુર્ભાગે જ કાષ્ટ એવું મ્થન દગે કે જેમાં પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય ન અપાયુ હોય અથવા તે અપાત્રની પ્રશ્નિ ન આવતી હોય આ સર્વ સ્લાંય ધાર્મિકઆદોનત વાસ્તવિક વેંશુપગિપ્તનું જ પર્ગિલામ છે, એમ કથવામાં અમે હતા પહુ અતિ-સંયોક્તિ ટના નથી છે’તા દશ વર્ષમાં જે સાપ્રદાયિક અપરે સમૂહ પ્રથો પ્રકટ થયા છે, તેના લાપાનરૂપમાં અથવા બીજા કાઈ અપમાં જે ગુજરાતી પુસ્તકો અવલોકવામાં આવે છે, તે મર્ વેંશુપગિપ્તના સતત પર્ગિશ્રમ અને તેણે પ્રમગવેલી ધાર્મિક સ્ફર્તિનું જ ફલ છે. સાપ્રદાયિક અનિષ્ઠમાં અર શતનતી અનિમ દશ વર્ષ વાદમાર થઈ રહેશે એ નિ મદિગ છે.

દાહોદમાં લગવદસનિમમ થીદગિરિયનની બોદ છે તેમાં ત્યાના વેંશુવોના નુલ પ્રવાસથી એક પુસ્તકાલય અપવામાં આવ્યુ છે. એ પુસ્તકાલયની જે વર્તની દાગ્રીમાં તેના મેંદરગિઓના જણાવ્યા મુજબ, ‘ગ્રામીપર્વતના સહાસદો, અને ૩૭ માસિક અભાસને મશીને કુલ ૪૩ અલામદો છે. પુસ્તકાલયનો ઉદ્દેશ ‘પુષ્ટિમાર્ગીય વેંશુવોને જોન-માર્ગીયથથો મકન વાચવા મર્ એવો છે,’ એમ મેંદરગિઓ જણાવ છે તેનો સામ ત્યાના મુભાગે વેંશુવો વે છે, જેકે ૧૫૨૦ ની અખ્યા ધણી જ અપ ગણાય પુસ્તકાલયમાં ૩ ૧૪૬-૭-૯ની કિમતના ૧૮૭ પુસ્તકો છે અંધુના પ્રકટ થતા જોન-માર્ગીય માસિકો પહુ એમાં મગાવવામાં આવે છે. આ પ્રકારે પુસ્તકાલયની મુખ્યમથા ગળવા-માટે તેના પ્રમુખ ગ રા મથુદાસ પુરોષોત્તમદાસ દેસાઈ નથા મેંદરગિઓ ગોરધેનદાસ અને નારાયણદાસ એ મર્વેનો ઉન્માદ પ્રશસનીય છે. પ્રાચીન ગંધીના વેંશુવોની પ્રશ્નિ સ્વરૂપમેસાર્ય વિશેષ હોય છે. જેના નામમેવામાં અવ્ય તથા આપ છે. આંધુનિક મમયમાં નામમેવાની અતીર આવગમના છે, તો વેંશુવો અસ્તુમેસાર્યે નામમેવા ટપા મુત્તો નદિ, એમ આશા છે. વેંશુવોનું વર્તવ્યરિયાપનો પુસ્તકાલયો ‘વેંકેને મકન વાચત પૂર પાડ્યામાત્ર મમાસ થતુ નથી, પહુ નદરૂપ થતા સાપ્રદાયિક પ્રથોને ગલરાનું અને મુદિત ટપાનું વિગાદ કાર્યકેત્ર પર્ગ મગીપમાં-જ પર્ગ છે. આશા છે કે દાહોદ પુસ્તકાલયના મેંદરગિઓ ધારે ધારે આ દિનામાં પહુ પ્રયત્ન આદરને પ્રશ્નની નામમેવા કરવાને વિશેષ બદ્ધપરિગ થશે.

પ્રાહકોને નિવેદન.

‘પુષ્ટિમર્તિસુધા’ના તૃતીયવર્તના આજ મુધીમાં ૭ એકા આહકોને મધ્યા દગે, પરંતુ આજ રૂની વાત છે કે વળા આહકોને તૃતીય વર્તન નોઝર દાગ મુધી મોડ્યું નથી, માટે તે મોડવસને તેમને પુન સરિતય વિનિ કલગમાં આવે છે. આવા ધાર્મિક તર્થ તાક ઉપદાન-દિગ્ધે નુ મેતા પ્રત્યેક પુષ્ટિમાર્ગીય વેંશુવે તેને ઉઠાગન આપવું થોઅ છે, એ મ્થન કનુ અવ્યવસ્થ નથી.

આ પ્રમાણે અમે હેવાથી કાઈ દેવાને ચેમવજ્જથી આમકિત, કાઈ દેવાને વ્યસન પણ કહી શકાય છે આ અર્થ આગમથી મળ્યો મુખ્ય ફલ તો વ્યસન પડી જ મયે છે જ્યારે શીકૃષ્ણમા વ્યસન થાય ત્યારે જ કુનાર્થ થાય, અન્યથા નહિ 'ત્યારે જ' શબ્દ બીજા સર્વ યોગનો વ્યવસ્થા કરે છે આ વ્યવસ્થામિત્ર જ ભક્તિ ભગવાને દેવદૂતિને આનુનિદીરૂપ ઉપદેશી છે 'નિ'કારણ અને વ્યવધાન દિન જે પુરોચિતમમા ભક્તિ થવી તે આત્મતિદી છે' આવી ભક્તિનાયા લેખી 'મારા મેનન વિના આયોગ્ય, સાર્થિ મામીષ, સાસ્ત્ર્ય એકલ આપના પણ શ્રદ્ધાળુ ક્રતા નથી' તે જ આનુનિદી ભક્તિયોગ દેવાય છે. આ પ્રમાણે તૃતીયરકથ છે આચાર્યચરણે પણ આનુ આમ્યાન દર્શુ છે કે, અથન પ્રેમની ઉપત્તિ થાય ત્યારે આવુ થાય છે વ્યસન એટલે પ્રેમની યગિષ્ઠાકાવચ્ચા વ્યસન થવાથી સર્વગ્રંથે પુરોચિતમશુદ્ધિ અને સર્વગ્રંથે ઉલટ એક થાય છે.

તે જ સર્વગ્રંથજાન દેવાય છે સર્વગ્રંથજાન નિદ્ધ થયા પડી અદ્ધ અને બદા પુરોચિતમનો આચાર્યનિદ્ધ નિદ્ધ થયા કહે છે ત્યારપછી ફલના વ્યવસ્થા સેવાદ્વપ્રકરણમા દશા પ્રમાણે અધિકારિક સામર્થ્ય ફલ થશે આદ્યો વિષ્ણુ જન્મ છે

આ પ્રમાણે શુદ્ધ પુષ્ટિમકોનો અધિકાર ફલસદિન બતાવ્યો

ફલ તો નિયતીયામા પ્રવેન થયો તે જ તે જ સેવાફલના વિવરણમા અધિકારિક સામર્થ્ય સાધ્યથી કહેવાય છે ભાષના અનન્દમયાધિકારણમા અન્ય અનુમદયુક્ત છવને ભગવાન સાથે (અધિકારિક) કમશનામ્ય જે ફલ દર્શુ છે તે ફલ આ છે પુષ્ટિપ્રવાહમયાધિકારણમા ત્રયમા ભગવાન ફલ છે એમ ન્યસ્તપની જ ફલરૂપના બતાવી છે તે પણ નિયતીયામા પ્રવેશરૂપ જ છે તે થશા પ્રકારનું છે નિયતીયામા કેટલાક ભક્તો ભક્તરૂપે, કેટલાક ગો, પશુ, પક્ષિ, વક્ષ, વગેરે રૂપે, ની પ્રનુનિરૂપે, નિગધિ આનન્દમદ પુરોચિતમરૂપ ફલને અનુભવે છે આનન્દમયાધિકારણમા ભાષમા દશા પ્રમાણે તો તેનો અધિકારિક ફલ પ્રાપ્ત કરે છે પડી દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અને અનન્દરૂપ અને છવમા ભગવાનનું પ્રાપ્ત થાય છે પડી તેના થઈને પુરોચિતમરૂપ ફલનો અનુભવ કરે છે. માટે 'અહો અમો' દશાદિ મોડની ભગવાને પોતાની લીનાના પરિકરનું સ્વરૂપ તેવું જ બતાવ્યું પુષ્ટિમાર્ગીય છવ તો ફલરૂપમા તે પરિકરમાનો કાઈ સ્વરૂપે થાય છે તેમા ભગવાનના જ નિયમન કરે છે

પુષ્ટિમકિત ચાર પ્રકારની છે ૧ શુદ્ધપુષ્ટિ, ૨ પુષ્ટિપુષ્ટિ, ૩ મયાંદાપુષ્ટિ, ૪ પ્રવાહપુષ્ટિ ચારે પ્રકારે પુષ્ટિમકિતરૂપે એક જના શુદ્ધાપ્રજગેથી લિપ્ત છે. એ જ પ્રમાણે એનું ફલ પણ નિયતીયાપ્રવેશરૂપ જ હેવાથી સર્વ પ્રજાને અંક છે, તથાપિ ભક્ત, ગો, પશુ, વક્ષ વગેરેરૂપથી પ્રકારવિદેષ અપદ છે આદ્ય જ તારતમ્ય છે તેની રીતે પ્રવાહદિમંથી લિપ્ત થયતા પુષ્ટિમકોનું એક જ અધિકારિક સામર્થ્યરૂપ ફલ નિયતીયામા પ્રવેશરૂપ કહેવાય છે તદાપોતે સમારવ્યપદેયાત્ એ સૂત્રના ભાષમા તદા (ત્યારે) એટલે 'નિયતીયામન્યપાતરૂપ પુષ્ટિમાર્ગીય મોહાશામા' એવો અર્થ થયો છે નિયતીયા તો શુદ્ધપુષ્ટિય વચ્ચે નિયતી જ મમજ્જવી તેવી

૧ અંદુરવ્યવહિતા યા માત્ર પુરવોતમે । સર્વોચ્ચવાર્જિત મો વધાર્યૈક જ્ઞાનુન દાયમાન ન-
ચુક્તિ વિના મનેન જના । મ જ મક્તિયોગમ્ય આન્દમ્લિક ઉદાહવ ।

લક્ષ્મીને સાયુજ્ય અને યોગપ્રયોગિદેહની પ્રાપ્તિ હતી છે. 'દેહભાર દહ થતા લક્ષ્મીની યોગપ્રયોગ પ્રથમ અથવા નહિ તો મગાનીમા સાયુજ્ય થાય' એમ નવમઃકથા નિર્ણયમા કે તેને અતુલ રીતે અધિપત્ય તે ક્ષણે મહાલક્ષ્મીને જ છે, એમ નિર્ણય થાય છે.

વિદ્યાના પાંચ પદમા જે લક્ષિ ઉક્ત છે, તે માર્ગદર્શિ જ છે. 'જે ભક્તિથી વિદ્યાનુભવિતા પ્રવેશે' એ (નિમ્નધરી ક્રોધ દેહને મર્ધનાભક્તિમા પ્રેમશબ્દનો અવહાર લેવામા આવે છે. તે ઉકળે ભગવાન મોહ આપનાર છે, એવી શુદ્ધિની ઉપાસિતિને પ્રેમ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગિય જેવો નિરુપાધિ પ્રેમ નહિ તત્ત્વસૂત્રના તૃતીયાધ્યાયના ભાષ્યમા મતેર્યવસ્તુમમયથામ્યથા હિ વિરોધ इति સૂત્રના વિવચ્છુમા આ પ્રમાણે કહ્યું છે. પ્રભુ મર્ધના અને પુષ્ટિ એમ બેદથી અગીયાર કહે છે, તેમા વિવચ્છુતા દેવાની મર્ધનામા અગીયાર એવાએની શ્રેણીમા પ્રાપ્તિ થાય. તે પ્રભુ આપે છે, માટે ભગવાનમા પ્રેમ પણ થાય, પણ ઉપાધિવિહીન પ્રેમ તો નહિ જ. આસન્ન વસ્ય હરેવાપિ સેવયા એ શ્લોકના અર્થમા, 'સાયુજ્ય અને જલભાવ દરિસેવાથી જ થાય છે. અન્ય સેવાથી નહિ. અધિ પત્ય એવા માર્ગદર્શિ જ નમસ્કરી આ ઉપરથી સમજવાનું કે મર્ધનાથેનું જ સાયુજ્ય ક્ષણ છે, પુષ્ટિમાર્ગિય તો 'હું આપુ છું છતાં એ મર્ધનનો ભાગ મેં નવિતા અન્ય શ્રદ્ધા કળના નથી' એ ભગવાનકથથી સાયુજ્યનું મુક્તિનો મમાદર કરના નથી આ લોકશાળકાવૃત્તમુક્ત એ શ્લોકના મુખોધિનીમા અપર જે ત્યા પડેલા તો આશ્ચર્ય, આરોધ્ય, આશીષ, સાયુજ્ય, એ ચાર મેક્ષભેદ કહીને, આગળ પ્રભુના અવશસ્ત્રિનું અર્થ અને તેનું કલ નિરુ રીતે હામતાવલોક એના અર્થમાનમા શબ્દાનુમા પ્રસિદ્ધ થયનાએને ભક્તિવિરામ નથી એમ આરબીને અનુભવપ્રસ તો ક્ષિત્ત મિથિ દેવ તો જ થાય એ ઉપસદાથી સાયુજ્યની આશાતા નથી એમ અપર ઉપપાદન કહ્યું. સાયુજ્ય મોહને પ્રાપ્ત થયનાએના આપુનામા નિરુ રમની આરજના છે, ભેદનું અનુભવ થવાથી' એ વાક્યથી પરમાનુદનો અનુભવ થાય છે, પણ તે સ્વત્ત્વથી જ નહિ કે અપેક્ષિત સામર્થ્યને પ્રાપ્ત થયનાએને જેમ મર્ધનથી અને મર્ધનાથી થાય છે તેમ તેઓને થાય. શબ્દાનુમા પ્રવેશનાએને આશ્ચર્ય જ નુખનાનું કે' એકમા માટે સાયુજ્ય એટલે ભગવાનપ્રસાદમા વધ થયો, એ મોહ પુષ્ટિભક્તોના અપેક્ષિત નથી, પાંચ નિયમીતાતે પ્રેમ જ હતું છે, એમ મુની—મુનિદિ પુરોગાએ નિભાવના કરી.

આ ભક્તિમા અધિકાર મેળો તે વિદ્યા ભગવાનકથથી જ માર્ગ છે. 'જ્યારે આ મમાવિન પ્રભુ તેના ઉપર અનુગ્રહ કરે છે, ત્યાં તે વાદ અને વેદમા પરિનિર્ણય મનિતે જ્યારે છે.'

આ ભક્તિના મુખ્ય પ્રવર્તક શ્રીચરણભક્તો શ્રીગોપીજનો જ છે. 'ઉપમાર્યાક

૧. દેહમાવે દૃઢ તુ સ્વાદ્રજ્ઞાના કળદામના ।

૨. યદા વિદ્યાનુ હર્ષિ વિરોધ્ ।

૩. લીચમાત ન મુક્તિલિ પિના મમેવન જના ।

૪. માયુજ્યે તુ રતાધિય મેદનાનુમરાત યદા ।

૫. ગ્રજ્ઞાનન્દપ્રસિદ્ધાનામાર્તનંદ મુન્યમા ।

૬. યદા યસ્યાનુગમ્તિ ભગવાના મમામિત । મ જદાતિ માંત લોકે વેદે ચ પરિનિર્ણયમા ।

૭. આ પદ્યમા વિવેકમા પ્રથકાર વિવિંચ વિપથે, વિચારી છેવટે સામર્થ્ય મુખ્ય અર્થ જ્યારે છે. ભક્તિમાર્ગના—શુદ્ધપુષ્ટિભક્તિના પ્રવર્તક—આપે એ શ્રીચરણભક્તિના જ છે, એમ મુક્તકરે પ્રથમા પ્રથમા અવકાશ નથી એટલે આપુનિ ભદ્રકંદોમા જ્યારે મોપિત્રામુલ્લેખ્ય—જામીરેલ આ ભદ્રકંદોમા કેટલેક અંગે નથી જણાવું, એ ઉપર છે. 'ગોપીજનપરપ્રગતે પરિદિને પરિકલિત—પરપ્રગત પદયયન્ પાન દુના પલિતમન્દ્યેએ આલેખા ભાગ, આપાતવ નહિ, પરતુ પલિત—મમતત પરીક્ષણીય છે. તે આમુખ્ય પ્રભુ તેમને અર્પે એવી પદ્ય પ્રાર્થના છે.

૮. મગદનુચ્છમદ્યોકે મર્ધનામિનુત્તમા મક્તિ પ્રવર્તિના ક્રિયા મુનીનામો દુર્લભા ।

નિવૃત્તિનામા મધ્યપાત થતા પણ ફરી પ્રગવિશેષ તો ઈદ જ છે 'આગાપીઠનના ચમ્પુરગનું' મેવન કરનાર તૃણ લતા, આધિમાયી હુ પણ દુઃસ્વપ્નના કાષ્ઠિકા પેં થાઉં' આ વાક્યથી એટલા માટે આર્થિક વલ્લભ-દાવનાદિમા ભક્તરૂપે અથર્વા ગોપાલરૂપે રહિને રસનો અનુભવ થાય કે આધુનિક પુષ્ટિમાર્ગમા રહેલાઓનો પણ તેની ભગવત્પાથી પર્યવસાનમા કલ્પરૂપેલાની ઉત્પત્તિ થયા પછી નિવૃત્તિનાન્ત પાન થાય ને થશે નેમા પણ 'આધુનિક પુષ્ટિમાર્ગ'થી હીનાધિકારિઓ હશે તેઓનો તો આ જન્મ અન્તિમ ન હોવાથી 'ધણ જન્મ પછી તેવા ભાવની ઉત્પત્તિ થતા નિવૃત્તિના પ્રવેશ થવાનો, એમ સમગ્રનું તૃતીયકથમા દંવાનાં ગુણલિંગનાં એ શ્લોકના શ્રીમુખો-વિનીશમા એ ઉક્તિ છે—મીઠા લોકાની (જન્મ-આધિકારિઓ) થોડી વળી ભગવાનના વૃત્તિ કાદ કાદ વખતે પ્રેરાય છે, તે અસ્ય હોવાથી પણ જન્મથી ને જન્મ પુષ્ટિરૂપા થઈને, અન્તિમ, જન્મમા ભક્તિરૂપ વૃત્તિને ઉત્પન્ન કરે છે, માટે કશી અનુપમતિ નથી

નિવૃત્તિના સેવાપ્રકરણમા 'ભક્તિમાર્ગમા મુખ્ય ભક્તિનું ફલ દેવામા આવે છે' એમ કહીને જે જે ભક્તો વર્ણવ્યા તે બધા મર્યાદાભક્તિમાર્ગથી જ છે અધુનાની આગળિને સાયુજ્ય કૃષ્ણદેવન મુધી મોણ અને મુખ્ય, એ જે ભેદથી મર્યાદાભક્તોનું ફલ સાયુજ્ય-મોહમુધી બતાવ્યું, (અર્થાત મર્યાદાભક્તો પહેલથીપહેલથીને સાયુજ્ય-મોહમુધી પહેલે છે) નિવૃત્તિમા માટે જ પ્રશ્ન આગા કરે છે કે—'મર્યાદાભક્તિમાર્ગની પરમ કાશ—લક્ષ્યા ગગા જ કહી છે' ગગા એ મર્યાદાભક્તિરૂપા છે નેના મેવનથી સાયુજ્ય મોહ પ્રાપ્ત થાય છે 'અથવા અન્યથા તે ગગાતીરમા સાયુજ્ય થાય કે, એમા મગય નથી' એમ તત્ત્વમધ્યમા નિવૃત્તિમા ઉક્ત છે સાયુજ્ય એટલે એકતા—એકરૂપ થયું તે, ભગવાનમા પ્રવેશ થયો તે ત્યારપછી 'એમને તત્ત્વ સમજીને અદર પ્રવેશે છે,' એ પ્રભુ-વાક્યમા પ્રવેશાત્મક સાયુજ્ય મોહરૂપરૂપ વિષ છે આગળ તદ્ભાવે રચય હાપિ મૂર્તિ જતા એ મળ્યાથી આરંભીને મુદ્ધસ્થસ્થ પ્રસૂતિતે એ રચોકપર્યંત પુષ્ટિભક્તિમાર્ગવિષકાર કહ્યો છે તેના વિવરણમા 'એ પ્રમાણે વર્તતા સકુટળ ભગવત્પ્રાપ્ત્યને પ્રાપ્ત કરે છે,' એમ જે દર્યમાન છે, તે હાથે સાયુજ્ય શમ્ભવી અંધાદિસામર્થ્યરૂપ મોહ સમજવો, નહિ કે પ્રવેશાત્મક એટલામાટે જ 'આદિમૂર્તિ શ્રીગુણ જ સાયુજ્યની ઇચ્છાથી મેવ્ય છે,' એ રસોડનું વ્યાખ્યાન કરતા 'અભિમાની પગને પામે છે' એ શ્રુતિમા જે સાયુજ્ય મુખ્યત્વે નિરૂપ્ય છે, તેની ઇચ્છા હોય તો કૃષ્ણમેળા કરવી, એવી મર્યાદામાર્ગના સાયુજ્ય કરતા આ સાયુજ્ય લિંગ કે, એમ નિરૂપણ કરીને, તે સાયુજ્ય અંધાદિસામર્થ્યરૂપ જ બતાવ્યું આ સર્વ આત્મમવાવેરણના ભાષામા અર્થાત્ અપદર્શિત સમગ્રવ્ય છે, માટે તેથી જ નિશ્ચય ઉપર આવતું સેનાદ્ય ત્રયના વ્યાખ્યાનમા 'અંધાદિસામર્થ્ય, સાયુજ્ય, મેવાપમેગિદેહ' 'વેદુદાદિમા' એ વ્યાખ્યાનથી ત્રણ ફન ઉપરેયા તેમા અંધાદિસામર્થ્યરૂપી પ્રથમ ન પુષ્ટિમાર્ગવિધિ છે, અગિય ફલદય મર્યાદાભક્તોના છે, એમ અવધારતું મુક્તમા ચાદૃશી સેવના પ્રોક્તા એ શ્લોકમા સેવના શમ્ભવી મર્યાદાસેવા અને પુષ્ટિસેવા જ વર્ણિત છે, એમ નાણુવું વિવૃત્તિમા એ સેવાના ત્રણ ફલ રહ્યા છે, તેમા પુષ્ટિસેવાનું ફલ અંધાદિસામર્થ્ય છે, માત્રના બીજા એ ફલ મર્યાદાસેવાના છે, એમ વિવેક કરવા માટે જ પાછો ફરણું પણ મર્યાદા-

૧ તાતામહો ચરમેષુજુગામહ સ્વા વૃન્દાને નિમિત્તે શતજન્મોપરંતામ્ ।

૨ મર્યાદાભક્તિમાર્ગસ્થ વાષા ગદ્ગા પરા સ્મતા

૩, સાયુજ્ય વાગ્યવા તસ્મિન્ મદ્રાતીરે ન ભગ્ય ।

૪ તતો મા તત્ત્વતો શત્વા નિશ્ચે તત્ત્વન્તરમ્

૫ આદિમૂર્તિ કૃષ્ણ દવ દેવ્ય સાયુજ્યનામ્યવા

સકોને સાયુજ્ય અને એવેપ્રસાદિદેવી પ્રાપ્તિ ક્ષી છે 'નિદલાય ૨૬ થતા ભક્તોની કુલુસન થાય અથવા નહિ તો ગગાતીમાં સાયુજ્ય થાય' એમ નમરસ વળા નિર્ગદમા છે તેને અનુમ રીને અદિપણુ તે ક્ષત્ર્ય મર્ધાલક્ષને જ છે, એમ નિશ્ચ થાય છે

વિદ્યાના પાત્ર પરમા જે ભક્તિ ઉક્ત છે, તે મર્ધાદિ જ છે 'જે ભક્તિથી વિદ્યાન દર્શિમા પ્રવેશે' એ નિમ્નધરી પ્રેમ કેશને મર્ધાલક્ષિતમા પ્રેમશબ્દનો અપહાર લેવામા આવે છે તે કેશને ભગવાન મોહા આપનાર છે, એવી શુદ્ધિથી ઉપાધિમદિન પ્રેમ થાય છે પુષ્ટિમાર્ગિય જેવા નિરુપાધિ પ્રેમ નહિ તત્ત્વસૂત્રના તૃતીયાધ્યાયના ભાષ્યમા મતેર્થવસ્તુમયથાન્યથા દિ વિરોધાદિ સૂત્રના વિગતુમા આ પ્રમાણે કહ્યું છે પ્રભુ મર્ધાદિ અને પુષ્ટિ, એમ બેદથી અગીઞ કહે છે, તેમા વિચારગતા દોષાથી મર્ધાદિમા અગીઞે મયવાઓની શ્રેયભાદિમા પ્રગતિ થા ૬ તે પ્રભુ આપે છે, માટે ભગવાનમા પ્રેમ પણ થાય પણ ઉપાધિમદિન પ્રેમ તો નહિ જ આસન્ યસ્ય હરંવારેપ મેઘયા એ પ્રોક્તના આખ્યાનમા, 'માયુજ્ય અને જ્ઞાનભાવ દરિસેવાથી જ થાય છે અન્ય એવાથી નહિ, અદિ પય મેવા મર્ધાદિ જ નમરસની આ ઉપન્યા મમરસની કે મવાદાઓનુ જ સાયુજ્ય ક્ષત્ર્ય છે, પુષ્ટિમાર્ગિય તો 'હુ કેઆપુ રૂગ્ના એ મહાવરનો ભાગ મેરનવિના અન્ય મહાનુ દગ્ના નથી' એ ભગવાદાક્યથી સાયુજ્યાન્ત મુક્તિનો મયાદો દરતા નથી આ ઘોડપાલકાવૃતમુર્ચ એ પ્રોક્તના મુખોધિનીમા રૂપ છે આ પ્રકૃતિ તો આરુપ્ય, માનોક્ય, માનીપ્ય, માનુષ્ય, એ ચાર મોક્ષમંદે ક્ષીને, આગળ પ્રભુના અવશાન્તિનુ સ્વરૂપ અને તેનું ક્ષત્ર્ય નિમ્ન રીને દામતાવલોક એના આખ્યાનમા અપ્પાનમા પ્રરિત થયનાઓને ભક્તિરિનાન નથી એમ આરબીન અનુમરસ તો ભિન્ન મ્થિનિ દોષ તો જ થાય એ ઉપમદાકી સાયુજ્યની આદાત્રા નથી એમ ન્યપ્ત ઉપપાદન કહ્યું માયુજ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત થયનાઓને 'માયુજ્યમા નિતર રસી અરિતા છે, બેદરે અનુમર ધવાથી' એ પાદક્યથી પરમાનદનો અનુસર થાય છે, પત્ર તે મરનરૂપથી જ નહિ 'અરોદિ આમ'રને પ્રાપ્ત થયનાઓને જેમ મર્વ દિદિઓ અને અર્ધાભાવી થાય છે તેમ તેઓને થાય 'મહાનમા પ્રવેરાયાઓને આમથી જ મુખનાનુ કે' એટલા માટે સાયુજ્ય એટલ ભગવત્સ્વરૂપમા લય થયો, એ મોહા પુષ્ટિભક્તોન અપેક્ષિત નથી, પરંતુ નિવધીયાતે પ્રયેન જ નહ છે, એમ મુંડી—મુખુદિ કુરોરોથ વિભાવના દરવી

આ ભક્તિમા અવિદાર થયો તે મિતેર ભગવત્સ્વરૂપી જ આપે છે 'જ્યારે આ મનાવિત પ્રભુ જેના ઉપર અનુગ્રહ કહે છે, ત્યારે તે વાક અને વેદમા પશ્ચિનિદિત મનિને ચલે છે'

આ ભક્તિના મુખ્ય પ્રવર્તકે શ્રીવ્રજભક્તો શ્રીગોપીજનો જ છે 'ઉગમરવોક

૧ દેહમતિ કૃદ તુ સ્વાદ્રિકાના કાળકામતા ।

૨ યદા વિદ્યાન્ હરિ વિશેત્ ।

૩ દીયમાન ન ચક્ષન્તિ વિના મનૈરન જ્ઞા ।

૪ માયુજ્યે તુ રસાધિક્ય મેદેનાનુભવાન યદા ।

૫ પ્રજ્ઞાન્દપ્રવિશ્વાનાત્મનૈવ મુલપ્રમા ।

૬ યદા યથાનુગચ્છિ મગવાના મમારિત । મ જહાતિ મતિ લોકે પેદે ચ પોતિનિષ્ઠતામ્ ।

૭ આ પચમ વિવેકમા યથાગ વિવિધ વિષયે, વિચારી છેવટે સારરૂપે મુખ્ય અર્થ જાણુને જે ભક્તિમાર્ગતા—મુદ્ધપુષ્ટિભક્તિના પ્રવર્તક—આચર્યે શ્રીવ્રજભીમતિના જ છે, જેમ મુક્તકે અચના અથવા અચકાતા નથી એટલે આધુનિક ભદ્ર-દામા જ મારું મોષિકામુખ્ય જાનીસેવ આ ભદ્રવિદ્યાનમા કેવેક, અને નથી જાણુ, એ દર્શક છે' ગોપીજનો પરપગને પરિક્ષિને પરિક્ષિ તત્ત્વપરમા પત્રયવન પત્રન દગ્ના પડિતમન્થોએ આટલો ભાગ, આપાતન નહિ, પરંતુ પડિત—મમતત પરીક્ષણીય છે તે મામુર્થ્ય પશુ નેમને અપો એ રી પરમ પ્રાર્થના છે

૮ મગવનુમન્થોકે મવરોમિનુન્મા મળે પ્રવર્તેક દિદિયા મુનીતમો દુર્ભા ।

ભગવાનના આર્યે જ નિત્યેષ્ટ ભક્તિ પ્રવર્તતી છે. તે મુનિઓને પણ દુર્લભ છે. 'એ વાક્યથી આ મોક્ષનું આખ્યાન કરતા શ્રીમન્મદાધિપતિ આજ્ઞા કરે છે કે, 'આથી માત્રમસિદ્ધ ભક્તિમા નો દાનાદિ આર્થનોનું શ્રવણ છે, પણ આ તો પ્રસિદ્ધ જ નથી, તો તેમા સાધન પણ નથી એવો ભાવ સૂચ્યો છે.' માટે આ પુટિભક્તિ સ્વોત્તમ છે, એમ ભાગ્યશાલીઓએ જાણવું

આ ઠેકાણે પ્રમેયરતનાર્ણવમાં અધિકારવિવેક પૂર્ણ થાય છે

સર્વાત્મભાવવિવેક.

અધિકારનિસ્પષ્ટ પણ પછી યથાર સર્વાત્મભાવવિવેક દર્શાવે છે ।

પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિમા જે મુખ્ય હેતુરૂપ જણાયો છે, તે સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ આદિ વર્ણન ભગવદ્ગિયક, ઉપાધિરહિત એક—મક્તિએક તે સર્વાત્મભાવ આ પ્રમાણે તેનું સ્વસ્ત્વ ભાવ એટલે રતિ 'હેવાનિવિવેક રતિ તે ભાવ કહેવાય છે,' એ વાક્યથી આત્મનનો તે આત્મભાવ જેમ આત્મનના આત્મભાવ નિરૂપણે જ છે, તેવો ભાવ પ્રભુમા રહેલો આ શ્રુતિ પ્રમાણ છે. 'પુત્રના દામ માટે પુત્ર પ્રિય નથી થતા 'હે ઉત્તમ, સ્વાત્મા જ છે' માટે જેઓ આત્મામા શુદ્ધ, ઉપાધિરહિત એક છે, તેવો પ્રભુમા કરવો, શ્રુતિનો તા છે. માટે જ 'તે 'નાગ આત્મા અન્તરોમી અને અમૃત છે,' વગેરે વાક્ય વડે આત્મત્વનું ધાય છે. ને 'તુ છે' એ વાક્યનો પણ તેવો જ આશય છે આ સર્વ નરવરીપના એ પ્રવેશમા ઉપપાતુ છે ભગવાન જહા પ્રત્યે એવું જ ભરૂવા છે. 'પ્રિયનો 'પણ પ્રિય હું આત્માનો પણ આત્મા છું માટે હું જહાન, મારામા જ પ્રીતિ કરી જે માટે પ્રિય છે' આ ભગવાનવધી શ્રુતિમા પણ આત્મનરૂપ એકાર્થ જ છે, એમ નિર્ણય થા 'માટે મારામા પ્રીતિ કરવી' એ હેતુમંતિન ઉપદેશથી પ્રહારણે પણ નિર્ણય કરી જ શી 'ભગવાન' જહા સમય રીને શુદ્ધિથી ત્રણવાગ ઈશ્વા રીને, દૂરગ્ધ યર્થ તેમા અધિવાસ માટે રતિ આત્મનના યાય છે' માટે આત્મત્વના ભાવનું ભગવાનના અપ્યાદગર્વ્યક સપાદન તે ભાવ સિદ્ધ થતા નિરોધાનનો નાગ યર્થ જાય છે અને સર્વેય પર્થમાત્રમા—નનુન વદ્ય પર્થમાત્રમા પર્થમાત્રસ્વરૂપ શ્રીપુરુષોત્તમની સ્ફુર્તિ યાય ત્યારે જ સર્વાત્મભાવ થયેલો તેવી રીને જ સર્વમા અત્મભાવ તે સર્વાત્મભાવ એમ કહિત યાય છે તત્ત્વ પરિ ચે ચગન્તિ એ મુખોધિનીકમા તત્ત્વ એટલે તમાગા સમઘવાણો દ્રાપિણ પર્થમા—તેને જેમ રોવે છે, પદ્મ અભાવ નો અપ્યવક જ છે 'જે નાનાવિધ—ભિન્ન જુએ છે, તે પ્રાપ્તિના પદ

૧ રતિવાદિવિવા ભાવ સ્વભાવિયતે ।

૨ ન વા કરે પુત્રગા કામાય પુત્રા પ્રિયા મવાન્નિ ।

૩. નુપ રા મેવ વજ્રમ ।

૪ મ ન આત્માન્તર્યામ્યમત ।

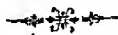
૫ તત્ત્વમસિ ।

૬. અત્માત્માત્મા ધાત પ્રેષ્ટ કન્ મેદમામરિ । અનો માયિ રતિ કુદાદેહાદિયંકુતે પ્રિય ।

૭ ભગવાન દ્રષ્ટ કાસ્ત્યેન વિસ્તીર મનીવિવા । તન્ન વલ્લવત્ કુટમ્બો રતિગત્ત્વનો ભવે ।

૮ મત્સ્યો મ મન્ડુમાત્રોતિ ન રહ નાના પદવતિ ।

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

- ૧ જગત્ સત્ય છે
- ૨ જગત્, જીવ, આત્માની, અક્ષર ક્રિયાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ
બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
- ૩ જીવે અવિદ્યાથી કરપેલો અહન્તામમનાત્મક સસાર મિથ્યા છે
- ૪ જીવ આણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
- ૫ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણુ ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
- ૬ સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાયાપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
- ૭ કૃષ્ણની સેવા એ જ અસ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણમેવા જ છે
- ૮ આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS

The 'Suddhādhwanta Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya,'
by Mr Mulchandra T. Tehvala, B.A., will be posted to any gentleman
applying to—

Humum Street, }
BOMBAY, 1 }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસંબંધી સઘવો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં જપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં થોડા સુધારાવધારો કરવો પ્રકાશકની હજીબીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તસુત્રસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોડલવામાં આવશે.
૭. કોઈ પણ બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જવાબ સાઝ ટિકટ ખિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમા જાહેર ખબર જપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવાં હોય તેમજે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું.

પુષ્ટિભક્તિસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. વાત્ર-ચો	વે. શા. અ. ગણપતિરામ દાવીદાસ શાસ્ત્રી.
૨. શ્રીહરિરાયજીકૃતાદ્યપદી	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૩. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય	વે. શા. અ. અમલગમ શૈલેષજી શાસ્ત્રી
૪. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વેદિગ કહેવાય કે ?	શ્રીમત વૈષ્ણવ
૫. સ્ત્રીનાર, અંબવોદન દર્શાદિ	પ્રકાશક.
૬. રિપોર્ટ	વે. શા. અ. અમલગમ હરિદ્રુષ્ય શાસ્ત્રી
૭. પ્રમેયનાર્ણવ	વે. શા. અ. અમલગમ હરિદ્રુષ્ય શાસ્ત્રી

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ प्रपञ्चवादः ॥

नमामि श्रीमदाचार्यान्सर्वसामर्थ्यसंपुतान् ।

पैरिद प्रापितं सर्वं नित्यतां ब्रह्मरूपताम् ॥ १ ॥

कमलाधिपतिं कृष्णं शरणागतवत्सलम् ।

ब्रजरत्नकटाक्षेण श्यामं वन्दे चतुर्भुजम् ॥ २ ॥

ननु किमिदमुन्मत्तप्रलपितवद्दसि यदिदं नित्यं ब्रह्मरूपमिति, प्रपञ्चस्य मिथ्यात्वेन तस्यासत्त्वेनाङ्गीकारात्, तथाहि 'एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किञ्चने' त्याद्य-
भेदबोधकश्रुतिभियां भेदरूपं द्वितीयं तु त्वयापि न स्वीकार्यं, तथा चैतस्य तद्वत्परिदृश्यमानत्वाच्चतुर्ती चाभेदस्योक्तत्वादुभयाविरोधार्थं वासनया जीवा-
विद्यया वा भिन्नत्वेन प्रतीयमानत्वेन तथात्मात्र, अत एव एकमेवेति श्रुतावद्-
यपदं, अत एव ज्ञानिनां शुद्धब्रह्मज्ञानादविद्यानागे तत्कल्पितप्रपञ्चस्यापि नाशये-
त्वेनोपादेयत्वमिति चेत्, स्वस्यापि सर्वज्ञत्वं सर्वत्र घटन विदूषकाः प्रवृत्तः,
प्रथमं तावदसत्त्वं किं कैकालिकाभावरूपं स्वीक्रियत उत भ्रमकल्पितं?
नार्थः अदृश्यत्वापत्तेः, किंचाभावस्य चातुर्विध्येन प्रागभावादित्रयाणामवका-
शनीयत्वेन परिशेषेणात्यन्ताभावस्योर्वगितत्वेन तस्यापि समप्रतियोगित्वेनास्या-
प्यसत्त्वेन तदभावाभावात्, भूतले घटात्यन्ताभाव इत्यादौ तु संयोगेन प्रत्यक्षं
दृष्टं प्रतियोगिर्न घटमारोप्य निषेधः, ननु शशशृङ्गादौ का गतिः? शशे शृङ्गा-
त्यन्ताभाव इत्येव, गोमहिषादिदृष्टं प्रतियोगिं शृङ्गं संयोगेनारोप्य तथा,
घटात्यन्ताभाव इति चेत्, अथवा न तद्वर्माच्छिन्नप्रतियोगिताकोऽत्यन्ताभावो
वक्तुं शक्यः, गवादिषु प्रत्यक्षत्वात्, तेन तस्मिन् तदीयत्वाभाव इत्यपि साधुः,
नान्तर्यः, तस्य पूर्वप्रमादृष्टपदार्थगतधर्मसदृशशक्त्यिच्छिद्वर्गग्रहणजन्यत्वात्,
तथाहि, शुक्तापिद रजतमित्यादौ पूर्वकालीनप्रमादृष्टस्थरजतत्ववद्भजतधर्मसद-
शयत्किञ्चिच्चाकचन्यादिधर्मसारूप्येण हि यः संभवति, भ्रूते तत्कालीन-
प्रमादृष्टयत्किञ्चिदपि रुरणस्यैतदसंभवेन क्रगतधर्मसारूप्येण हि कुत्र कस्य भ्रमः
संभवति? नन्वेतस्मिन्नेव पूर्वं तथैतत्त्वमवधार्य पुनरतथात्वमिति युक्तमेवेति चेत्
अनभ्यासमशोऽव कत्यसे, ओम्कुन गत 'नदवधार्य निषेधहीन'त्याकारकं

द्वितीयमित्यपि धीश्चेत्परिदर्शय, नन्वविद्यामात्रेण प्रतीयमानत्वात्तथेति चेत्, अथेदं विचार्यते, का सा अविद्या? किमधिकरणिका चेति प्रश्नद्वयं, प्रथमपक्षे किमज्ञानरूपा? उत तद्भिन्ना जवनिकावत् यथार्थज्ञानप्रतिबन्धरूपा? आहोस्विददृष्टविशेषजन्या वा, नाद्या, कारणजिज्ञासायां [ब्रह्मणस्तवं निर्गुणत्वेनेच्छावत्त्वाभावेन तदिच्छा तदिति वक्तुमशक्यत्वेनाविद्यैव तदित्याहत्योत्तरतस्तस्यास्तत्कारणत्वेन] तद्रूपत्वाभावात्, न हि दण्डो घटो भवति, नन्वनाद्येव तदिति चेत् तत्कृत इतिपदं भवतामेवानर्थकं स्यात्, ननु समवायिकारणत्वं तस्या इति तत्कारणत्वं तद्रूपत्वमपि तन्नाशे तन्नाशोऽपि मृद्वद्धटोऽमृदित्यप्रतीतेरिति चेत्, सम्प्रति न्यायरीत्यैवोच्यते, एवमास्तां वा, यद्यविद्याया द्रव्यत्व स्वीक्रियेत कैरपि, अन्यथा रूपनाशोऽपि पटनाशः, तस्मात्समवायिकारणत्वं द्रव्यस्यैवेति नियमः, न चासमवायिकारणत्वमपीति वक्तुं शक्यं, तवाग्रहव्याघातात्, तथाहि, अज्ञानरूपा सेति वदतस्तवाज्ञानमेव सेति प्रतिफलितं, तथाच नाज्ञानोत्पत्तौ तस्यैव कारणत्वं, घटे घटकारणत्वानङ्गीकरणात्, अन्यथा रूपोत्पत्तावपि तस्य कारणत्वस्य दुर्वारत्वमेव, नच द्रव्यविशेषस्य कारणत्वं यथा तथात्रापीति चेत्, न, पूर्वोक्तेन निराकृतत्वात्, न च विमित्तत्वं, तत्त्वेत्वागतमतद्रूपत्वं, न हि दण्डो घटो भवति, न द्वितीया, ज्ञानस्य सविषयकत्वेन स्वीकारात्तेषां च तवासत्त्वेनाभिमतत्वार्थिकविषयकं यथार्थज्ञानप्रतिबन्धं करोतीति विचार्य वषतव्यत्वात्, निर्विषयतत्स्वीकारे नानाभावात् न तृतीया, तत्त्वेन जीवेत्यादितवाग्रहव्याघातात्, किञ्च, दर्पणादौ विम्बप्रतिविम्बवज्जीवानामविद्यायां तव ब्रह्मप्रतिविम्बत्वमिति स्वीकारात्प्रतिविम्बस्य दर्पणाधीनत्वेन तद्वतविशेषाणां च तदधीनत्ववत्तेषामविद्याधीनत्वेन तद्वतादृष्टविशेषस्य सुतरां तदधीनत्वात्तज्जनकत्वाभावात्, न हि घटो दण्डजनकः दण्डाधीनत्वात्, नन्वतत्त्वव्यतिरिक्तैव सेति चेत्, किलक्षणिकेति वदस्व, तच्छून्यैव चेत्, मैवं, प्रमाणाभावात्, ननु भवतां जीवाज्ञाने किं कारणमिति चेत्, भगवदिच्छैव 'मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च'त्यादिना, अत एव 'बुद्धिर्ज्ञानमसंमोह' इत्यारभ्य 'मत्त एव पृथग्विधा' इत्यन्तमपि श्रीमद्यदुपुरपुरन्दरेण, अत एव 'बुद्धिमेरककृष्णस्य पादपद्मं प्रसीद-

१ मिथ्या २ ज्ञानकारणजिज्ञासायाम् ३ अज्ञानरूपत्वाभावात्. ४ अविद्याया

५ अन्यथा रूपान्तरकरणे पूर्ववत्तायेन पदार्थनाशादित्यपि पाठो मम पुस्तके ।

६ किञ्च तस्य समवायिकारणसापेक्षत्वात् त्वैतदतिरिक्तस्य तथात्वाभावात् तस्यास्तथात्वस्य वक्तुमशक्यत्वात् अत्रात्रामकनयापि कारणद्वयस्यापि वस्तुमशक्यत्वादित्यधिकं दृश्यते मम पुस्तके ।

७ नाशव्याप्तिरसंभवत्वेत्यधिवम्मम पुस्तके ।

८ उक्तमितिपाठो मदीयपुस्तके ।

त्वितिवाच्यनेर्गीक, किञ्च सा सती वाऽसती वा? नाद्या द्वैतापत्तेः, न द्वितीया नेत्येव
प्रतिफलितत्वात्, नन्वस्तु सदसद्विलक्षणैव सेति चेत्, न, मानाभावात् 'परस्पर-
निरोधे ही'तिन्यायाच्च, न चानादिसांता भावक्येति वाच्यं, ब्रह्मज्ञाननाशयत्व
मिति हेतोस्तदाभासत्वेन • अनुमानासम्भवात्, अन्यपक्षतिरकक्ष्यभिचारात्,
साध्याभाववद्भुत्तित्वाच्च, द्वितीयपक्षे 'तुप्पत्तु दुर्जनन्यायेना'स्तु तत्राविद्या,
तथा च सा ब्रह्मगता जीवगता वा? नाद्या तस्य शुद्धत्वव्यावृत्तेः, किं
च तत्राभिमतं जीवतुल्यनापत्तौ 'गौणश्रेष्ठात्मशब्दात्' 'तन्निष्ठस्य मोक्षोपदेशात्'
'ह्येत्यावचनाच्च'तिसृजनिरोधात्, न द्वितीया, जीवस्य त्वन्मते प्रतिनिष्ठाङ्गी-
कारात्, आधेयस्य चाधारार्थानत्वात् प्रतिविम्बस्य दर्पणाधारकत्वेन तदर्धान-
त्वजनस्याप्यविद्यारूपाधारार्थानत्वेन दर्पणगतः प्रतिविम्बो न तु प्रतिविम्बगतो
दर्पण इतिवदविद्यागतो जीवो न तु तद्वता सेति वक्तव्यत्वात्*, किञ्च, जीवगत-

१ ताते परार्थज्ञाने नष्टम्

*मम पुस्तकेऽत्रैवमधिकं दृश्यते, तेन च विग्रहवाचक्यं रायमपि ग्रन्थोऽपकारांति विभाज्यते ।

• ननु नभो पदसत्त्वेति चेत्, स्यादेवं स्यादेति उभयोरेकस्य व्यापकत्वं, ननु नीलस्य तथाचमिति
चेत्, तस्यापि अनयान्तात्, न च त्वेत्यानुगतांति, गन्धदुर्गन्धे, गन्धप्रतीत्यनरोधेन गुणगन्धे द्वयसत्त्वं
मिति नियमात् तत्त्वत्वे तदयमर्थमर्थे सर्वविवक्ष्यमित्ययमर्थमिति निरोधः, ननु निवृत्त्यानुरोधेन समरा,
यस्य नष्टे वस्तुव्यपि सूक्ष्मन सप्तगुरीकुर्विति मद्भुतं कीदृशं, न च काठस्य तथोक्तं वस्तु शुष्कं, निवृत्त्यात्,
अन्वया जगन्मात्रस्थेति नियमवशादिति, जगन्मात्रस्थेति स्याति, ननु रूपेणैव भवदुक्तिरिति चेत्, सप्तभिन्नैरेव
जगन्मात्रे विद्येयं, मदेन्द्रधारातिरिक्तं तत्, ननु अयमर्थमर्थे निर्वाहत् व्यर्थं तदिति चेत्, जायता प्रमात्ते
गुणव्यापकानां योग्यत्वाद्भासोत्पत्त्या तत्रावगातिरिति, ननु पूर्वप्रतिपत्त्यवस्थायां तथेति चेत्, कदापि न
स्यात्, गन्धोपि नीलतत्त्वत्वात्, ननु शब्दोपपत्त्यादुत्पत्त्यनेन तथा न नेति चेत्, हर्षवत् पूर्वव्यापकवत्प्रति-
बन्धमादुद्यानुवर्तस्य भीतिगीरवतो वाग्दूस्व्य परत्वेन, तत्रावगातं गन्धमर्थे गुणे तत्रियम इत्येव सुत्रवत्, किञ्च,
उभयगन्धस्य कर्तृत्वमात्रेण तस्य स्थितिः त्रियकाल प्रमात्तेऽपि नष्टे तदयमर्थ अपि तत्र स्तु, अग्निरादे
मात्राभावात्, निरनुभवात्, तत्र तु तथा स्यात्, किञ्च, गन्धप्रतीत्यनरोधेन अनुमानासम्भवाच्च, गन्धे ह्याधि-
वरणानधिकदेवतुल्यत्वात् तदधिदेशात्तत्त्वगुणे प्रतीत्यावृत्ते तादेति व्यतिरेकेण अत्र 'एव दूरान्
गन्धो याति' 'व्यतिरेको गन्धवदिति धुनिमूययोस्तत्र पद, अत्र प्रसक्तं 'जीवस्याराप्रमात्रो हि गन्धवद्व्यतिरेक
वानि' निभीमदाचारैस्तत्त्वदीति, किञ्च, 'हृदि तेन आत्मा' 'भुक्तं प्रोक्तं' 'द्वामुक्तं' 'सयरा अस्मादि'त्यादिभू-
युक्ते स्थितिवती नीलपदेन चतेऽपि न, त्वन्म तु कथमस्मात्तत् तन्मादोऽस्यास्य यन्तरस्या मर्षागुस्वयोरसौ
कार्यः, किञ्च प्रत्युतापाराधेवमात्रानुगततिरिति सूत्रानिन्वयः, तन्मादोऽपि तथेति चेत्, न, मानाभावात्, नहि
व्यापकयोस्तथाभावात्, ननु तथोक्तेन तथाभावे तत्र प्रतीत्यनरोधेति चेत्, को वा सत्यः? सोऽपि भाविष्यती वा
तद्विदो वा' आप्ये जीवतुल्यं च, तथा च तस्मिन्नां तत्त्वं मर्यादामिति तूगीमा माययानस्यान्यामन्ये
तस्यापि ब्रह्ममिति द्वैतादिकल्पः, किञ्च, तस्य द्विनिष्ठत्वात् अनिद्याया तदभावेन तदभावात्, नात्र स्वस्व
मुक्तात्मनि तत्त्वमर्थे तथा तदभावात्, ननु 'मिथ्यं सर्वम्' इत्यादेः का मतिः? सद्गुणवत् प्रतीत्यनरोधेन निरापेक्षं,
अन्यथा अतिरिक्तं सत्यार्थं स्यात्, काविरसत्वात् अत्र एवमपि 'अथ चेनमिति, नहि तद्विनिमित्तस्य जन्मर-
ण, निर्यानात्, अनिद्यायास्य दतोत्तरत्वात्, अत्र एव व्यापकव्यतिरिक्तानिगमार्थः, तथा च षडे जलमिच्छत्
अनिद्यायां स इत्येव त्वयोक्तवणीय, एतदपि आगतवत्, वस्तुनस्तु त्वन्मते ब्रह्मणो नीलस्येन अनिद्याया
अनिमित्तत्वेन क. कस्य प्रतिविम्ब इत्येव, प्रभुवरणान्त पर्येति मद्भुतः, अस्मान्निष्ठु प्रवर्तिन विग्रहवद्वे

त्वेन ब्रह्मगतधर्मकल्पने सामर्थ्याभावात्, तथाहि, ब्रह्मगतास्तेऽविद्या कल्पिता इति तु तव मतं, तथा चासमानाधिकरणत्वात्तथा, ननुच्छेद एव तस्याः, त्वदभिमतत्वेनेष्टापत्तिः, भगवच्छक्तित्वेनास्त्येव दशमस्कन्धे मथुरालङ्कारप्रसङ्गेऽक्रूरदर्शने 'श्रिया पुष्ट्या गिरा कान्त्या कीर्त्या तुष्ट्येलयोज्या विद्यया-विद्यया शक्तं मायया च निषेवित' मितिवाक्यात्, तस्मात्पूर्वोक्तेन प्रतीयमानत्वाद-सत्त्वमिति वदतस्तवाविद्यत्वमेव, ननु चासनयैव प्रतीयमानत्वेन तत्तथास्त्विति चेन्न, पूर्वोक्तदूषणेनैव परिहृतत्वात्, नच स्वप्नवत्सत्त्वेऽप्यसत्त्वमिति वाच्यं, तस्य पूर्वानुभूतविषयविशेषजन्यत्वेन तेषामसत्त्वेन तदसंभवात्, तथा सत्यपि जगदसदिति वदन्तो बाह्याः* एव, स्यादेतत्, ननु मास्त्वसत्त्वमनित्यत्वमेवास्तु, तथाहि तत्त्वं ध्वंसप्रतियोगित्वे सति प्रागभावप्रतियोगित्वमि-

१ वैयर्थ्याच्च न स्वप्रादिनदितितत्त्वसूत्रविरोधाच्चैत्यधिकम्पुस्तके

अत्र मम पुस्तकस्थोऽयं विभागोऽधिको दृश्यते ।

* ननु मदमतौ परस्पर विरुद्धत्वात् अनिर्वचनीय जगत् इदमेव मिथ्यात्व, किञ्च, धृतिरपि तथात्व ब्रूते 'नेह नाना स्ति हिञ्चने'ति तस्मान्मिथ्यात्वखण्डनमयुक्तमिति चेत्, न, अनिर्वचनीयस्य मिथ्यात्वे प्रमाणाभावात्, उरीकियते चेत् ब्रह्मणोऽपि अनिर्वचनीयत्वेन मिथ्यात्वमापद्यते, यतोऽनिर्वचनीयत्वञ्च निर्वचनीयरहितं च, तथाहि 'अपाणिपादो जेवनो प्रहीता पश्यत्यचक्षुः सप्तगोत्र्यवर्ष', नन्वेव, नवा पाणिपादमहितः, न वाऽजगन्नामाहकत्व, शेष पूर्वम्, अत एव गह्वामारते वैसन्नायनमहल्लनामस्तांत्रे 'अणुर्बृहत्कश्च स्फूर्लो गुणभृन्निर्गुणो महानि'ति, किञ्च, नहि 'नेह नानास्तीति श्रुतिर्मिथ्यात्व वदति, किन्तु द्वैतप्रतिषेध, यत् 'पुरुष एवेद सर्व' 'महात्मान स्वयम कुस्त' 'स वै सर्वमिदं जगत्' 'सर्वं खल्विदं ब्रह्म' 'तस्यमिथ्यात्वञ्च' विष्णुपुराणे प्रथमेऽर्धे 'तदेतदक्षयं नित्यं जगन् मुनिवराखिलमात्रिर्भावतिरोभावजन्यनाशविरुद्धवत्' गीताया च 'नास्ततो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सत् इत्यारभ्य न कश्चिद्वक्तुमर्हतीत्यन्त' सूत्रकारेऽपि 'असदिति चेन्न प्रतिषेधनात् (पर) त्वात्' 'असद्व्यपदेशाच्चेति चेन्न धर्मान्तरेण वाक्यशेषात्' 'सच्चाचावरस्ये'त्यादिना तर्कबाह, ननु अनिर्वचनीयस्य मिथ्यात्वे प्रमाणाभावादिति चेत्, न, अनुमानस्य प्रमाणात्वात्, तथाहि जगदनिर्वचनीय सदसद्भ्यां वक्तुमशक्यत्वात् शुक्तिरजतवदिति, हेतो साध्याविशिष्टत्वेन अनुमानस्याप्रयोजकत्वात्, अस्तु वा तुप्यतु दुर्जनन्यायेन, तथापि जगदनिर्वचनीयत्वस्याप्ये नत्वनिर्वचनीयस्य मिथ्यात्वे, ननु यदुक्तं ब्रह्मणोऽप्यनिर्वचनीयत्वेन मिथ्यात्वमिति तदसत्, अनिर्वचनीयत्व नाम सदसद्भ्यां वक्तुमशक्यत्वं, ब्रह्म तु सत्त्वेन वक्तुं शक्यत्वादिति चेत्, न, 'न सत् तत्तात्तदुच्यते' नायगुण वर्म न सत् तन्नासदिति गीतापुराणवाक्यैर्न ब्रह्म सम्मात्रेणापि प्रतीयमानत्वात्, इदमेव तस्य अनिर्वचनीयत्व, अत एव 'यतो वाच' इति श्रुति, यत्तु विष्णुपुराणवचनं तच्च जगत्. प्रवाहनिन्यत्व ब्रूते ननु जगन्निन्यत्व, नहि विमारस्य नित्यत्व समवति, विमारो मित्येति प्रतिपादनात्, असत्त्वेनाभिवादाभावाच्च सूत्रविरोध इति चेत्, न, प्रपञ्चालि-कत्वात् तत्प्रवाहमित्यवशासम्भवात्, तथा सति शुक्तिरजतादपि कटककुण्डलादिप्रवृत्तिश्च, किञ्च नहि प्रपञ्चो विकार विचाराक्षमत्वात्, तथाहि एतेन भ्रुत्यर्थोऽपि व्याख्यात, कस्य विकारः ? न ब्रह्मण, तस्य अविकृतत्वात्, नेतरस्य त्वन्मते ब्रह्मभिन्नस्य सर्वस्य तद्रूपत्वात्, ननु ब्रह्मभिन्न सर्व मिथ्या प्रब्रह्मभिन्नत्वात् शुक्तिरजते च दृष्टान्त-सिद्धि तेन ब्रह्मभिन्ननिखिलप्रपञ्चमिथ्यात्वसिद्धिरिति चेत्, न, पक्षतादच्छेदकहेतोरेत्येनासत् सिद्धसाधनात् दृष्टान्तासिद्धेयेति ।

त्याकारकत्वं च जगन्मध्यपातिघटपटादिपदार्थे दृष्टं, घटो भविष्यति भूत
इत्यादिप्रतीतिबलादिति चेन्न, किन्नाम भावित्वं भूतत्वम्? धर्मविशेष एव, तथा
च धर्मस्य धर्मिणि समवायसंबन्धसंबन्धत्वेनाभिन्नत्वात्तस्य भाविभूतसमया-
सत्त्वाविराश्रयत्वेन स्थित्यनुपपत्त्या तत्समये तत्स्वीकारस्यावश्यवक्तव्यत्वात्,
नन्वन्यथानुपपत्तिर्भाविष्येव तथात्वं चेत्काले एव साम्नु इति चेत्, मैवं,
कालस्तथेतिप्रतीतिर्दुर्वारत्वात्, एव च सति तत्तत्समयेऽपि धर्मस्वीकार
आवश्यकः, ननु घटादेः सदा मत्त्वेन भावित्वादिबन्धुमशयमिति तत्रापि तथात्वं
चेद्विलक्षणकालेऽपि तथाप्रतीतिर्दुर्वारति तैवोक्तिर्दूषणग्रस्तेति चेत्, न हि
शुकरसमूहजनितभयेन कदाचिद् केसरी विभेति, तथाहि, 'पुरुष एवेदं सर्व'
'यद् भूतं यच्च भव्य'मिति श्रुत्या तयोरपि सत्त्व मदान्मकत्वेनावगम्यत इति श्रुति-
सिद्धं, तस्यास्तु स्वतःप्रामाण्यं, तथा च स्वतःप्रामाण्ये तत्सङ्कोचेन धर्मधर्मि-
णोरपि सत्त्वं यथा मन्तव्यं तथैतत्सङ्कोचेनैव तस्मिन्कालेऽवर्तत अनाविर्भूतः
स इत्यपि मन्तव्यं, तथा सति पदार्थसत्त्व एव भाविभूतइत्यादिप्रतीतिर्नैवसत्त्वे
अनित्यत्वेऽपि तत्कालेऽस्मत्त्वमेव, अवर्तमानत्वात्, अस्माकं त्वदर्शनमात्रं न
तु तत्त्वं, तस्योपजीविकापजीवकत्वात्, तथाहि, ननु तासां न स्वतःप्रामाण्यं
किंत्वीभगेक्तत्वात्तस्य चानुमेयत्वात् तथा च तादृशं तदुक्तत्वात् तथात्वं न स्वतः
इतिचेत्, न, मन्वादीनां सर्वज्ञत्वे मानाभावेन पूर्वपूर्वसर्गव्यवहारानुपपत्त्या तदन्य-
त्वकल्पने गौरवेण च त्वसिद्धो हीश्वरः प्रयोज्यप्रयोजकरूपेण व्यवहरति घटमानय
गां नयेत्यादिना, सर्वतो बलवती ह्यन्यथानुपपत्तिः, ततश्च तत्रत्यो बालस्तच्छब्द-
श्रवणानन्तरं तद्व्यवहारात्सकेतग्रहणं करोति नयनानयनाभ्याङ्कृतिवि-
षयात्मकं ततो घटादिपदं घटत्वाद्यवच्छिन्ने शक्तमित्यापि, तदनन्तरं भूयो
दर्शनेन तत्तत्कृतिविषयसादृश्यं वस्तुषु पश्यतीति शब्दोपजीवकत्वमध्यक्षस्येति
सिद्धं, अतएवाधुनिकस्यापि बालस्यायं पिता भ्रातेत्यादिवाक्यश्रवणानन्तरं तस्य
तथातथादर्शनं ऋते जनन्याः भगवदिच्छाधीनयावत्कालं जीवनादृष्टस्य विद्य-
मानत्वात्, अन्यथा तदसम्भवात्, एव च तथाविधबद्धिभूमज्ञाने कचिन्महानसा-
दाविन्धनसयोगादिना क्लृप्ताकारद्वागं चञ्चल्यत्वं तस्मिन्पश्यति, तदनन्तरं यो
यज्जन्यः स न तद्व्यभिचारी यथा कपालजो घट इति जानन् तत्रापि तज्जन्यत्वे-
नाव्यभिचारित्वं जानाति, ततश्च कदाचित्पर्वतादावनवच्छिन्नमूलं तं पश्यन्
तज्जन्यत्वेनाव्यभिचारित्वज्ञानेन बद्धिं स्मरति, पूर्वदृष्टसंस्कारस्यापि विद्यमानत्वात्,
सैवानुभितिरित्युच्यते तार्किकैः, तेन च दर्शनोत्तरकालीनत्वेन प्रत्यक्षोपजी-
वकत्वमनुमानस्येति सिद्धं, तस्मादुपजीव्योपजीव्यत्वात् शब्दस्य स्वतःप्रामाण्यं

त्यादिश्रुतिस्मृतिभिरेवेतिसुगमः पन्थाः, अत एव 'अखण्डं कृष्णवत्सर्वं' 'जगत्कर्ता जगन्मय' इति वागधीशचरणैः, स्यादेतत्, ब्रह्मणो निर्गुणत्वेऽमुष्य सगुणत्वे कथं तद्रूपत्वमिति ? तथाहि, 'अथात आदेशो नेति नेति', 'अस्थूलमनणु अप्राणो ह्यमनाः' 'यतो वाचो निवर्तन्ते' 'सर्वेन्द्रियविवर्जितं' 'न सत्तन्नासदुच्यते' 'अव्यक्तोयमाचिन्त्योयं' 'स वै न देवासुरमर्त्यतिरिक्' 'अरूपवदेवं हि' 'प्रकृतैतावत्त्वं ही' त्यादिश्रुति-स्मृतिपुराणतत्त्वसूत्रैः तथात्वप्रतिपादनाद्युक्तं चेत्तत्, यद्येवं न स्यात्, तदास्मात्सगुणस्य परिच्छिन्नत्वादव्यापकत्वमेव तस्मादिदमेव साधिति चेत्, यय न सहामहे, मूर्खजल्पितत्वात्, तथाहि, ब्रह्मणोऽलौकिकत्वेन श्रुत्येकसमधिगम्यत्वात्, तासां च 'अस्थूलमनणु' 'सहस्रशीर्षा पुरुष' इत्यादिनोभयविधप्रतिपादकत्वात्परस्परविरोधाय किमाहृतं ? उपजीव्योपजीवकभावेनैकतरवाधस्तु वक्तुमशक्यः, तत्त्वेनैव तौल्यात्, सन्देहादलक्षणमित्यपि तथा, तव शून्यवादापत्त्योद्भूतनास्तिकत्वापत्तेः, तथा सति तेष्वेवान्तर्भावेन चारितार्थं किमर्थमेतावद्गौरवमधिकमतस्तथेत्यप्यवधारय, तस्माद् व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरिति मन्तव्य, तथा च शृणुष्वारहितः, सन्देहवारणार्थं शास्त्राणां प्रवृत्तिः, स च तत्त्वाज्ञानोदव, तज्ज्ञानं च शास्त्रादेव, तत्रैव सन्देह उत्तरोत्तरशान्ततस्तद्गतपुक्तिभिश्च व्यवस्था कर्तव्या, तथाहि श्रुतिप्रामाण्यप्रतिपादनात् किंलक्षणं तदिति निर्गुणब्रह्मजिज्ञासायां, 'अथातो ब्रह्मजिज्ञासे'त्यनन्तरं, 'जन्माद्यस्य' इत्यवदत् सूत्रकार एव, अन्यथा जगत्कर्तृत्वं न स्यात्, स्यात्तन्व्याभावात्, ननु औपाधिकपरमेव तदिति चेत् 'गौणश्चेन्नात्मशब्दात्तन्निष्ठस्य मोक्षोपदेशात् हेयत्वावचनाच्चे'तिसूत्रविरोधः, न औपाधिकनिष्ठस्य मोक्षः, किञ्च औपाधिकत्वे तत्रैव जीवतुल्यतया प्रत्युत हेयत्वमित्यग्रिमविरोधः, व्यासस्यासर्गज्ञत्वं च नज्जिज्ञासाया इति तस्यापि तथात्वं मन्वानो व्यग्र एव, तेषां भगवदवतारत्वात्, अत एव 'अरूपवदेवं ही'ति 'प्रकृतैतावत्त्वं हीति, अयमर्थः, रूप्यत इति रूपं व्यवहारविषयः, तद्वत्सर्वमिदं त्वितो मिलक्षणं व्यवहारविषयवन्न भवतीति याचदनेनेतिव्युत्पत्त्या करादि भिन्नं तद्वान् भिन्न इति लोके यथा तथा नात्र, किन्तु करादितोऽभिन्नमित्यपि, तेषामेव तद्रूपत्वात्, रूपस्यापि रूपं, अन्यथा 'अरूपमेवं ही'त्युचितं, ननु गुणानां कथं तद्रूपत्वमिति चेत्, कलय, 'तत्प्रधानत्वा'दित्यग्रिमेणावगम्यत्वात्, एतेन परम्परया ब्रह्मप्रतिपादकत्वात् सगुणनिरूपकाणामुपजीवकत्वमित्यपि निरस्तं, रूपरूपप्रतिपादकत्वेनैतत्प्रतिपादकत्वात्, तस्याभेदेन ब्रह्मत्वात्, प्रत्युत तासां तथात्वनिषेधमग्रेकृत्य प्रतिपादकत्वात्, एतदपि त्वदुपरि, अस्माकं तु सर्वासां

तत्प्रतिपादकत्वेनैव सर्वत उपजीवकत्वमेव, अत एव 'प्रकृतैतावत्त्वं ही'ति, प्रकृते लोके यदेतावत्त्वं स्थूलत्वादि अथवा लौकिकमेतावत्त्वं तदादि तस्य निषेधः, अन्यथा प्रकृतपदस्यैतावत्पदस्य च सर्वमित्यर्थकत्वात् प्रकृतैतावत्त्वमित्यत्रैकमेवोक्तं स्यात्, प्रयोजनाभावाद्गौरवाच्च, एवं सति निर्गुणत्वं लौकिकगुणानधिकरणत्वमित्यागतं, अत एवानन्दमात्रकरपादमुखोदरादि'रिति आनन्दमात्रत्वेन लोकभिन्नत्वं, करादिमत्त्वेन सगुणत्वं, ननु तथात्वे परिच्छिन्नत्वादव्यापकत्वमिति चेन्न, तद्विशिष्टस्यैव तथात्वेन श्रुतिप्रतिपादितत्वात्, तथाहि, 'यः पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिवीमन्तरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स त आत्मा अन्तर्याम्यमृत'इति 'सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् स भूमि विश्वतो बृत्वात्यतिष्ठति'त्यादिना, अत एव 'प्राकृतधर्मानाश्रयमप्राकृतनिखिलधर्मरूपमिति निगमप्रतिपाद्यं यत्तच्छुद्ध'मित्यग्निकुमारैः, ननु श्रुत्युक्तेनैव तथात्वमिति दूषे तर्हि तदुक्तास्तेऽपि लौकिका एवेति चेन्न, अहो ब्राह्मणं विषदीभवति, पूर्वोक्तश्रुतिप्रणीतानेकलक्षणलक्षितो लोके व्यापकत्वेन कश्चिद् दृष्टश्चेन्मामप्युपदर्शय, तथा चावधारय. कलिकालक्रमानुसारेण विकलत्वमवाप्स्यसि भगवत्प्रेरिता बुद्धिस्तवेत्याकारिका यतः, नन्वप्रसिद्धानपि बोधनार्थं निषधति सेति चेत्, न, जगदप्रतीतेः, तथाहि धर्मप्रतिपादकश्रुत्यनुरोधेन धर्मानारोप्य निषेधति इति तवाभिमतं नहि तच्छ्रुतिसिद्धं यदारोप्य निषेधति, न च लोकसिद्धमेव तदनूय निषेधयतीति वाच्यं. तत्रैव वदतोव्याधातात्, बाधितविषयत्वापत्तेश्च, 'प्रक्षालिताङ्गी'तिन्यायाच्च, अन्योन्याश्रयाच्च, एतेन निर्धर्मकत्वं लौकिकतद्राहित्यमित्यपि ज्ञेयं, तस्मादनेन पथा निर्गुणत्वं सगुणत्वं व्यापकत्वं च ब्रह्मणो ननु त्वदुक्तेन, यद्वा 'तदेजति तन्नैजति तदूरे तदन्तिके' 'अपाणिपादो जवनो ग्रहीता' 'अणोरणीयान्महतो महीयान्' 'असक्तं सर्वभूच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च' 'आकाशमिव केवलं' 'नाभिर्नभोऽग्नि'रित्यादिश्रुतिस्मृतिपुराणवाक्योक्तविरुद्धसर्वधर्माधारत्वेनापि, अत एव 'अनन्तमूर्तिमद् ब्रह्म ह्यविभक्तं विभक्तिमदि'ति श्रीमदाचार्यैः, एतेन लौकिकालौकिकत्वेनाप्येतच्छङ्का निरस्ता, सर्वस्य तद्रूपत्वात्, तथा चास्मिन् भगवद्बुद्धिविपरीतबुद्धिमत्त्वेमेव लौकिकत्वमिति जानीहि, एतदपि त्वत्समाधानाय, वस्तुतस्तु सर्वसामर्थ्यसहिते सर्वरूपे ब्रह्मणि न कोऽपि विरोधो 'न हि विरोध उभयं भगवती'ति सूत्रकारोक्तत्वात्, विस्तरस्तु विद्वन्मण्डनेऽनुसन्धेय इति दिक् ।

१ नाशरत्नमि यधि पाठो मम पुस्तके ।

२ तस्मादिदं नित्यं ब्रह्मण्यमिति स्थितिर्नित्यविद्यमानं पुस्तके ।

ब्रह्मरूपे प्रपञ्चेऽस्मिन्वादिना परिकल्पिता ।
 स्वभ्रमात्किमर्ता शङ्का यथामति निवारिता ॥ १ ॥
 विधाव्य द्रुपणीयं चेतसन्तोषं प्राप्स्यसे बुध ।
 अन्यथा मम का हानिः परं सा यास्यति त्वयि ॥ २ ॥
 श्रीचिद्बलपदसरसिजनतिततिमुक्ताखिलाङ्गानः ।
 विद्वन्मण्डनसरणिरचीकृपद्विरिधरः किञ्चित् ॥ ३ ॥
 एतेनास्मत्पतिर्योऽस्ति प्रभुः श्रीद्वारकेश्वरः ।
 स एव हि प्रसन्नोऽस्तु किं वृथा *बहुभाषणैः ॥ ४ ॥

॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(रामकलीरागेण गीयते)

(१६)

पालय नन्दालयकृतवास,^१ अनुकम्पासम्पादितदांस ॥ १ ॥
अयनारुणानिजनयनविकास,^२ सालसतासञ्चितपरिहास ॥ १ ॥
विषमचलनविषमाहतमान, नयनयुगलसूचितरतिदान ॥ २ ॥
रससम्बन्धविलसदज्ञान, अतिशयशिथिलपीतपरिधान् ॥ २ ॥
नखरलिखितमृदुसकलशरीर, वयुषा सेवितशिशिरसमीर ॥ ३ ॥
मोयिकवचनरचनबहुधीर, वज्रयुवतिजनशिक्षाकीर ॥ ३ ॥
नन्दनन्दनमटनाधिकसुन्दर, प्रकटितवृन्दाविपिनपुरन्दर ॥ ४ ॥
सेवितगोवर्धनगिरिकन्दर, अमृतमथनसमये धृतमन्दर ॥ ४ ॥
ग्रथितमुकुटमेघककचभार, कुन्दकुसुमसुन्दरशृङ्गार ॥ ५ ॥
शोभाजितनीरजविधुमार, लीलाविहितविघ्नपरिहार ॥ ५ ॥
चरणपतनकुङ्कुमयुतभाल, अतिरतिविगलितनयनमाल ॥ ६ ॥
परिवर्तितकरसरसिजनाल, गोपितकृतलीलानोपाल ॥ ६ ॥
भावितभाववतीजनभाव, एकतानमानसहितदाव ॥ ७ ॥
श्रुतकोकिलकुलमधुराराव, एकदृष्टिदर्शितमृगशाव ॥ ७ ॥
सततस्मृतफललीलारासे, कृपयतु गोपीपतिविश्वासे ॥ ८ ॥
हरिरिह बल्लभवरपदवासे, गीतागणितगुणे हरिदासे ॥ ८ ॥

માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય.

સ ર્વાજમાવો વચનૈર્વ્યવૃત્તિરહિતૈઃ મદા ॥

પ્રેમામૃતવ્યસનતાં લભને ભજનક્રમાત્ ॥૧૪॥

શ્લોકાર્થ.—તે બીજાભાવ 'વ્યવૃત્તિ' ગદિત થઈને મદા પ્રભુભજન કરવું એ શ્રીમદ્વાચના પાઠ્યથી પ્રેમ, આસક્તિ, અને વ્યસનપણીને લગ્નના ક્રમથી પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગથી સેવાના ક્રમથી તે બીજાભાવ પ્રેમ, આસક્તિ, અને વ્યસનપણીને ફલ આપનાર થાય છે એ શ્લોકાર્થો થયો હવે ભાવાર્થનું ઉલ્લેખન કરીએ

ભાવાર્થ.—અતઃ બીજાભાવનું તાત્પર્ય અવશ્ય જ્ઞાનવ્ય છે બીજાભાવ ઉપર સાપ્રધાનિક પ્રાચીન બાતકોના અનેકનેક યોગો છે જેમાંથી જ મધ્યાભુદિ દિગ્ગજન કરીએ પ્રથમ તો બીજાભાવ ગુરુ પુષ્ટિમાર્ગથી આચાર્યદ્વારા માર્ગગીચ્છુસાર દેહ, ઇન્દ્રિય પ્રાપ્ત, અંત કરણ અને તેઓના ધર્મ, જ્ઞાની, વગેરે, પુત્ર, આત્મ, વિત્ત, ઔદિક પાંચકિન્દ્ર, આત્માની સાથે એટલે જીવાત્માની સાથે, સર્વ સાક્ષાત્ રસામક, રસપ્રચુર ઓગોપીજનવધાને નિવેદન કરતા પછી, અર્થાત્ એકદશારક ધર્મા કલ્યા પ્રમાણે આચાર્યદ્વારા નિવેદન થયા પછી, જ્ઞાનો અતઃ પ્રભુ જે અગીકાર કરે છે, અને ગરણ સિદ્ધ કરે છે, તે બીજાભાવ અર્થાત્ મુખ્ય પ્રજુકૃપા થયા, તે જ બીજાભાવ બીજાભાવ થયા પછી જ નાપ્રધાનિક ભાવામક શ્રવણાદિકની સિદ્ધિ થાય છે, અર્થાત્ બીજાભાવવ્યતિગત પુષ્ટિમા પ્રવેશ જ અનુપપન્ન છે અવ્યવૃત્ત રહીને ભગવદ્ભજન કરવાથી બીજાભાવ દહ થાય છે, કાળજી, બીજાભાવ થયા પછી પણ સાસગરૂપી જતસિયન કરવાની આવશ્યકતા છે જેમ ક્ષેત્રમા બીજા વાચ્ય હોય, તેમા જતસિયન કરવાથી અડગતપિત્ત કોર થાય છે, તદ્વાત્ બીજાભાવમાથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનરૂપ દ્વન્તરી ત્રાપિત કરવી હોય તો પૂજ્યા શ્રવણાદિમિ એ શ્રીમદ્વાચના વાક્યપ્રજુકૃત સદા, પ્રેમપૂર્વક મેવા તથા પુષ્ટિમાર્ગથી શ્રવણીર્જનાદિ કરવા તેનાથી તે બીજાભાવ પોતે જ ફલરૂપ થાય છે, એટલે સર્વક્રમભાવરૂપ અથવા વ્યસનરૂપ બનીને જ્ઞાને સાક્ષાત્ લીલામધ્યપાનપર્યંત ફલપ્રાપ્ત કરવામા બ્યવતર થઈ રહે છે એ જ અપ્રમેય બીજાભાવનો પ્રભાવ શ્રીમાન્ હરિરાયચરણે અતઃ પ્રદર્શિત કરાવ્યો છે અતઃ બીજાભાવનું તાત્પર્ય શ્રીગોકુલનાથજી આ પ્રમાણે આપતા કરે છે શુદ્ધ નિર્મુલ પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય શ્રીમદ્વાચના અનુશ્રવક પૂર્વક જ્ઞાને પુષ્ટિમાર્ગની રીતથી કરાવેલ ભગવન્નિવેદન પછી જે ભગવદગીકાર તે બીજાભાવનું સ્વરૂપ છે, એમ આપશીનું હેતુ છે, અર્થાત્ શ્રીમદ્વાચાનુશ્રવક પૂર્વક ભગવદગીકાર તે બીજાભાવ

તદર્થ મેરના પ્રોક્તા માપિ ભાવાત્મિકા પુનઃ ॥

તત્પ્રાપ્યફલરૂપોપિ પ્રમુર્ખાત્મકો મતઃ ॥ ૧૫ ॥

શ્લોકાર્થ.—તે બીજાભાવ દહ કરવા માટે મેરાં કહેલી છે તે મેવા પણ પુન ભાવાત્મિકા માનેથી છે તત્પ્રાપ્યફલરૂપ પુરુષોત્તમ પણ ભાવામક જ માનેલા છે

ભાવાર્થ.—પુષ્ટિમાર્ગમા મેવા, પ્રાત ધાવવી આબીને સાથ કાલપર્યંત સર્વ સેવા, ભાવાત્મક જ છે, શ્રીમાન્ હરિરાયજીએ સ્મૃતમેવાલાલનામા તે નિરૂપિત છે તેનું અતઃ અનુસધાન કર્તવ્ય છે મગનાભાવનાવિચાર, તત્સામયિક, અવ્યવૃત્તિવિચાર, પ્રાત કાલમા લલિતાદિ બીનનાદ કરીને પ્રભુને જાગવે છે, તત્તતઃ ગત્રિની ગ્લામક લીલા કરીને આત થયા અને પ્રિયાયુક્ત આતરયથી અર્ધ-ઉન્મીલિતનેત્રવાયા એકકાવલીથી સ્તોત્રપાન મુગમિત થઈ રવા છે, અને સ્વકીય શુદ્ધપુષ્ટિભક્તો

જે આમિનીશ તેની સાથે હાસ્ય કરનાર, સ્વપ્રિયાના સ્કંધ ઉપર શ્રીહસ્ત ધરીને બિરાજનાર, રતિના ચિકુથી જેમની સર્વ આકૃષ્ટિ પ્રપુષ્ટિત થઈ રહી છે, અર્થાત્ મ્વકીય ભગવદીયોના ની મીમ પ્રેમમ્કુટેથી સુપ્રકાશિત આવા ભાવાત્મક રસાત્મક પ્રભુને શ્રીયશોદ્ધ બાવભોગના સામગ્રી માતૃભાવથી આગેગાવે છે, અને વ્રજસુદરીઓ તો પોતાના ભાવથી એટલે શુદ્ધપુષ્ટિપ્રકાશક ભાવથી સ્વતંત્રતાથી સર્વ ભાવાત્મક સામગ્રી અગીકાર કરાવે છે, કારણ પ્રભુ ભાવાત્મક છે, અને તેના ભક્ત પણ ભાવાત્મક જ છે, પુષ્ટિમાર્ગીય મુખ્ય ફલ ક્યારે થયું કહેવાય કે ન્યારે અદ્યપ્રકાર ભાવાત્મક સ્વરૂપ સદાનદપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર થાય, ત્યારે શુદ્ધપુષ્ટિહસની ઉપલબ્ધિ થઈ, એવું તાત્પર્ય આ શ્લોકમા આપે પ્રતિપાદિત કર્યું છે અત્ર વિશેષ જ્ઞાન માટે આપની કહેલી સહસ્રશ્લોકભાવના વિચારવી

તહ્ણીલાપિ તથામૃતા મન્તવ્યા રસકોવિદૈઃ ॥

તસ્માત્તદેવ સ્વાચાર્યચરણૈકમકાશિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

શ્લોકાર્થ.—ભાવાત્મક પ્રભુની લીલા પણ ભાવાત્મિક છે, તેમ ભક્તિરસમા નિપુણ પુરુષોએ માનવું, તેથી તે એક સ્વાચાર્યચરણે જ પ્રકાશિત કર્યું છે

ભાવાર્થ.—રસપ્રચુર પુરુષોત્તમની સર્વ લીલા ભાવાત્મિક છે, અર્થાત્ શ્રીગોપીજનના ભાવરૂપ છે સુદમદૃષ્ટિથી તત્ત્વાવલોકન કરતાં રસાત્મક ભાવેતુ અધિકાન શ્રીગોપીજનો જ છે અત્ર પ્રમાણ મોપિકાતમેવ ભાવઃ સ યશોદાદ્કસસ્થિત શ્રીગોપીજનોનો ભાવ શ્રીમદ્દાસી ગોદમાં જ બિરાજમાન છે, નદ્યશોદ્ધ તદુત્ત્વ અર્થાત્ ન દાલવમાં યાવતી સામગ્રી છે, તે સર્વ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય શ્રીગોપીજનોના ભાવરૂપ છે પ્રભુની ભાવાત્મક રસાત્મક સર્વ લીલા છે, એમ શ્રીમદ્દાસી શ્રીમદ્દાસીના(રાસપદ્યાજ્ઞાપી)માં પ્રકાશિત કર્યું છે પંચોક્ત ભાવાત્મક રસાત્મક રસપ્રચુર પુરુષોત્તમનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરાવવો તથા લીલાતપાત કરાવવો તે માટે આચાર્ય પણ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય જોઈએ, શુદ્ધ ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગેતુ પ્રાકટ્ય સ્વામિનીવ્યતિરિક્ત અનુપપન્ન જ છે અને એવ સ્વામિનીહૃદયમ્ જે પ્રભુનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ છે, તેના આચર્યરૂપ એટલે મુખરૂપ શ્રીમદ્દાસી છે, તે આચાર્યસ્વરૂપ ભાવાત્મિકરૂપ છે, તે ભાવ વિરહાત્મક છે, તે વિરહાત્મક ભાવનું દાન કરવા માટે આપ વિરહાત્મક સ્વરૂપ ધરીને સદા શુદ્ધપુષ્ટિજ્યોતે વ્યસન્નિધાનમાવથી રસાત્મક સ્વરૂપનું દાન કરે છે ભાવાત્મકભગવદ્લીલાના જ્ઞાન માટે શ્રીમદ્દાસીના સ્વરૂપજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે

ભાવાત્મકં હિ વૃત્તજ્યં વિદ્વાદ્ગિરિહ સર્વથા ॥

યથા મૂલં તતો જાતં કાર્યં ચાપિ તથા ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥

શ્લોકાર્થ.—આ પુષ્ટિમાર્ગમા મર્વ ભાવાત્મક જ છે એમ વિદ્વાનોએ જાણવું જેવું મૂળ હોય એટલે કારણ હોય તેથી ઉત્પન્ન થયું કાર્ય પણ તેવું જ થાય છે

ભાવાર્થ.—ભાવાત્મક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર શ્રીગોપીજનોને જ થયો છે સર્વાત્મભાવાત્મક ભાવાત્મક સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાનો સભવ છે તન્મનસ્કાસ્ત્વદાલાપા તે પ્રભુમા જ મન તથા તત્ત્વ-પદિ જ આવાપ જેના છે, અને તાસ્તા વિચ્છેદા જગૃહસ્ત્વદાત્મિકા ધ્યાદિ વાક્યમા વિપ્રયુક્ત અવસ્થામા ભાવાત્મક સ્વરૂપની સાથે રમણ સુપ્રસિદ્ધ છે મૂળ પુષ્ટિપુરુષોત્તમ ભાવાત્મક રસાત્મક છે, તેથી તેના શ્રીઅંગની સૃષ્ટિરૂપ સકલ લીલાસમાજ પણ ભાવાત્મક છે આવા ભાવાત્મક રસાત્મક માર્ગમા અન્ય ભગવદ્લિલ્લાત્મક આચાર્યનો પ્રવેશ પણ અસંભવિત છે, ત્યા પુષ્ટિમાર્ગીય પરપરામા અન્ય રોદ નારદ બ્રહ્મવર્ગભાદિકની તો સંભાવના જ સુદૂર છે. નેમ વિરંચો ન મયો ન શ્રોતવંમસ્તથા એ શ્લોકથી જ અત્ર પુષ્ટિમાર્ગમા શ્રદ્ધા, રોદ શ્રી (લક્ષ્મી) વગેરેનો પ્રવેશ જ અનુપપન્ન છે, સુદમ દૃષ્ટિથી તત્ત્વાવલોકન કરતા આની માર્ગદિક ગુરુપરપરાના આ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગમા આવશ્યકતા પણ દેખાતી નથી અત્ર સાક્ષાત્ પ્રભુથી જ સમય વ્યવહારસિદ્ધિ મનાય છે, અને

એવ શ્રીમદ્વાચાર્યની પણ ગણના આ સપ્રદાયમા પૂર્ણ સ્વરૂપથી જ છે પ્રધાનચતુષ્ટયમા પણ અમ્મદીય આચાર્યોએ રુદ્રબિહ્વમંગલાદિ પરપરા કોષ્ટિણ સ્થને બતાવી નથી, કારણ ભાવાત્મક માર્ગના આચાર્ય પણ પૂર્ણ ભાવાત્મક જ બોધ્યો માટે જ પુષ્ટિમાર્ગીય ભાવાત્મક એવાસાગર આનંદ-પ્રચુર શ્રીમદ્વાચાર્યચર્યા જ દ્વિભવ્યો છે, અન્યથી નહિ. અત્ર પ્રમાણ શ્રીવલ્લભ શ્લોકમાં આનંદૈકસ્વ-રૂપાન્તદધિમુ યદમૂત્ કુળ્લસેવાસ્તાઘ્નિ એ શ્લોક છે આ ભાવાત્મક માર્ગની જ વાત ૧૮મા શ્લોકમા મુખ્યત્વે થશે

સ્વાચાર્યાસ્તત્કૃતો માર્ગઃ તત્માપ્યપુરુષોત્તમઃ ॥

સર્વમત્યુલ્લભાવાદ્ય્વ્યેવમન્તવ્યમુત્તમઃ ॥ ૧૮ ॥

શ્લોકાર્થ.—શ્રીમદ્વાચાર્ય તથા તત્કૃત પુષ્ટિમાર્ગ તથા પુષ્ટિમાર્ગપ્રાપ્તિ પુરુષોત્તમ તે સર્વ એમિ ઉચ્ચભાવયુક્ત છે, એ પ્રત્યે ઉત્તમ મગ્ગદીપ્તિ માનવું

ભાવાર્થ.—સ્વામિનીશ્લોકપદ્ય ભાવાત્મક વિગ્દાત્મક પ્રભુનું જે શ્રીમુખ તે ભાવાત્મિક છે, તે ભાવ વિરહાત્મક છે, માટે તે વિગ્દાત્મક ભાવનું પ્રદાન કરવા માટે તે ભાવાત્મક રસાત્મક પ્રભુ જ શ્રીમદ્વાચાર્યસ્વરૂપધારી બૃતત્વ ઉપર પ્રકટ થાય છે, પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટ્ય પણ આપે જ કયું, પુષ્ટિમાર્ગનું તો નિત્ય સર્વત્ર પ્રધાનચતુષ્ટયમા મુખસિદ્ધ જ છે, પરંતુ અન્યાચાર્યોની સસ્થામા આ માર્ગ તિંગેહિતપ્રાય જ સ્થો હતો, કારણ પૂર્ણસ્વરૂપવ્યતિરિક્ત આ માર્ગનું તાત્પર્ય ઉદ્ઘાટન કોષ્ટિથી પણ યદ્ જ મેં નહિ. પુષ્ટિમાર્ગપ્રાપ્તિ પૂર્ણપુરુષોત્તમ પણ તાપભાવ વિના અપ્રાપ્ય છે. માટે આ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગનું આચાર્યત્વ અન્ય માર્ગદિક રુદ્ર નારદ વિષ્ણુસ્વામી બિહ્વમંગલાદિકમા અનુપપન્ન જ છે, કારણ, શ્રીમાનહરિરાયચરણનું આ મ્નોહમા સર્વમત્યુલ્લભાદ્ય્વ્યે—અને આગમના બીજા શ્લોકમા હિતિ ચિન્તાકૃપાયુક્તઃ કુળ્લ સ્વાસ્ય ચકાર હ પ્રકટ સર્વસામર્થ્યસંહિતં વિધિવદ્ વિમુ—તાપર્ય એવું છે કે શુદ્ધતા પાત્મક એટલે ઉચ્ચભાવયુક્ત પુષ્ટિમાર્ગ સર્વમાર્ગથી વિશ્વશ્રેષ્ઠ છે, કોઈ પણ વિભૂત્યાત્મક સીતજ આચાર્યોથી તે માર્ગનું પ્રાકટ્ય નથી, તથા દૈવીચુદ્ધિર્વ્યયો ચમૂયાત નિજકલરહિતા એ શ્રીવિદ્ગુણનાયનુ વાક્ય પણ એમ જ છે શુદ્ધરસાત્મક ભાવાત્મક પ્રમુખ સાધાનુભવ દરાવવાને માટે પૂર્ણરસાત્મકસ્વરૂપ જ અત્ર શ્રીમદ્વાચાર્યસ્વરૂપે પ્રાકટ્ય થયું છે, તેથી શ્રીમદ્વાચાર્ય તત્કૃતપુષ્ટિમાર્ગ તથા તત્પ્રાપ્યપૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ તે સર્વ ઉચ્ચભાવ એટલે વિરહભાવથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ ઉત્તમ મગ્ગદીપ્તિએ માનવું

ઉપસંહાર.

ગુરુપરંપરાએ જે આ ગ્રંથમા લખવામા આવ્યું છે, તે માત્ર ગ્રંથકારના આશ નું જ ઉદ્ઘાટન છે કોઈ વ્યક્તિપર પ્રદેશયુક્તિથી આ લેખ નથી, પરંતુ ભાવુક પુષ્ટિભગવદીયોને શ્રીમાન હરિરાયચરણનો અભિપ્રાય હૃદયગમ થતા માટે આ લેખનો સમારલ થયો છે શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યથી માંડીને શ્રીવિદ્ગુણનાયનના મતે બાન્ધક તથા દમ્ભિતવિગ્નથી શ્રીપુરુષોત્તમશ્ચ મહારાજ કોઈ પણ ગ્રંથમા આવી પૂર્ણમાર્ગીય તામસ માર્ગદિક પરપરા દાખલ કરતા નથી, તેનું તાત્પર્ય એટલું જ દેખાય છે કે, તે માન્ય રાખવાથી પૂર્ણમાર્ગ તથા રસાત્મક ભાવાત્મક એવામાર્ગ એ બેનો ગોટાલો થવા સભવ છે સાપ્રદાયિક ભાષ્ય મુખોદિની, વિદ્વન્મહોનાદિ અન્ય ગ્રંથોની સમાયોચના કરતા, આ સાપ્રત ગ્રંથમા જે રુદ્ર નારદ વિષ્ણુસ્વામી બિહ્વમંગલાદિ પૂર્ણમાર્ગીય ગુરુપરંપરા પડિતોના હૃદયમાં ઉલ્લસી છે, તે ગ્રંથ ગ્રંથમહિમાનું જ પ્રાપ્ત્ય સૂચવે છે, શુદ્ધ માહાત્મ બગડત્ર્યોદન પુષ્ટિમાર્ગીય નિર્મલ સિદ્ધાન્તમા આવી પૂર્ણમાર્ગીય પા પગ પુષ્ટિરથ સીધાપ્ત લક્ષ્મીના ભાવાત્મક હૃદયપ્રદેશમા ક્યારે પણ ન ઉત્તરવો એ જ કૃષ્ણમુખાણુસ્વરૂપ તથા વિગોભાવાત્મિક પુષ્ટિપ્રાપ્તિ શ્રીવલ્લભાધીકારને આ દામાનુભવની આનંદ અન્યર્થના છે

॥ હિતિ માર્ગપ્રકાશિકામ્યગ્ન્યાત્મમેનો મર્મજાપાનગદ સત્સાક્ષિકાર્ણાત ॥

લેખકઃ—ગવલરામ મૂચરજી શાસ્ત્રીના વૈષ્ણવચૂડને સન્નેહ ઓલમરણ

‘વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક’

કહેવાય કે ?

(૬)

‘શકરે બ્રહ્મસૂત્ર ગીતા ઉપનિષદો પર બાળ્ય લખી તેમથી માયાવાદ પ્રસારી નાસ્તિકતામા આર વધારો કર્યો છે, એ વાતનો બચાવ થઈ શકે તેમ નથી, તેઓ પોતાના ગ્રંથોમા પ્રમાણ આપી શક્યા નથી’ ઇત્યાદિ શબ્દોમા મિગજ્જનન દેસાઈ શરની નાસ્તિકતા અગીકાર કરે છે, તેથી અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર અવૈદિક ગ્રંથોમા છે, શકર વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, તેથી શકર અવૈદિક છે એ, નિર્દોષ વિશુદ્ધ અનુમાનથી વિરુદ્ધ મિગજ્જનન દેસાઈને કાઈ પણ વક્તાવ્ય રહેતું નથી, એટલું જ નહિ પણ મિગજ્જનન દેસાઈ સ્વતઃ શરને ‘નાસ્તિક’, કહે છે તે વાતથી અમે અત કચ્છથી પ્રસન્ન થઈએ છીએ.

શકરને નાસ્તિક માનવા છતાં મિગજ્જનન દેસાઈ બૌદ્ધ મતના ખડનું માન શકરને આપવા મથે છે એ બાબત છે ‘બૌદ્ધ ચાર્યાંક ઇત્યાદિ નાસ્તિક મતોનું ખડન લગવાનું વેદબ્યા સજ્જે આગવથી જ કરી મૂક્યું હતું’ એ સંતનો પણ મિગજ્જનન દેસાઈ અગીકાર કરે જ છે, ત્યારે પછી બૌદ્ધના ખડનું માને શ્રીમદ્દેવ્યાસજીના એકદેશી શકરને નહિ ‘આપતા’ સાક્ષાત શ્રીમદ્દેવ્યાસજીને જ આપવું સુપુક્ત છે. બૌદ્ધ મતનું ખડન કરીને યથાર્થ વૈદિક સિદ્ધાન્ત સ્થાપન કરે, તેને જ બૌદ્ધ મતના ખડનું માને આપવું ઉચિત છે. બૌદ્ધ મતનું ખડન કરીને યથાર્થ વૈદિક સિદ્ધાન્ત સ્થાપનાર શ્રીમદ્દેવ્યાસજી જ છે. કુમારિલભટ્ટ કે શકર કોઈને પણ બૌદ્ધ મતના ખડનું માને આપી શકાય એમ નથી, કુમારિલભટ્ટ કેવલકર્મવાદી છે, કુમારિલભટ્ટ સર્વપ્રવર્તક કર્મનિષામ્ ઇન્ધરનો જ અગીકાર કરતા નથી. કુમારિલભટ્ટ ‘વેદને નિત્ય અને અપૌરુષેય’ માને ‘તેટલા માત્રથી જ તેના નાસ્તિક ઈર્મવાદની ઉપેક્ષા અથવા વિરમ્ભિ’ કરીલઈને તેને બૌદ્ધ મતના ખડનું માને આપવામા જ અસ્તિત્વશિરોમણિ બ્રહ્મવાદી શ્રીમદ્દેવ્યાસજીનું અપમાન થાય છે. શકરે તો ઉપનિષદ ગીતા અને બ્રહ્મસૂત્રનો અનર્થ કરીને સમગ્ર વૈદિક બ્રહ્મવાદનો જ ઉત્કેષ કર્યો છે. પામરે બૌદ્ધ તો વેદને જ માનતો નથી, પરંતુ પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ શકર તો વેદને પ્રમાણ માનવાનો આડખર કરીને વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા કહીને વેદની તિલાંજલિ કરે છે. ગૌતમજી સ્વતઃ બુદ્ધિબળે બૌદ્ધ મતનું સ્થાપન કરે છે, પરંતુ ‘શકર વેદને’ માનવાનો અને પરમવૈદિક આચાર્ય શ્રીમદ્દેવ્યાસજીના બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર બાળ્ય લખવાનો લગીરથ આડખર કરીને વેદ અને વેદબ્યાસ ઉભયથી વિરુદ્ધ માયાવાદજન પ્રસારીને બૌદ્ધ મતનું ખડન નહિ ‘પણ મડન કરે છે’. શ્રુતિમા ગીતામા બ્રહ્મસૂત્રમા વેદને જ્યે સ્યલે મિથ્યા, અને અનિત્ય કહ્યો છે તે કાઈ શકર યતાવશે ખરે. કે? શ્રુતિમા ગીતામા અને સૂત્રમા વેદને સત્ય અને નિત્ય માન્યો છે, બ્રહ્મને આનન્દાકાર માન્યું છે, જીવને બાળ્ય અને બ્રહ્મનો અશ માન્યો છે, જગતને બ્રહ્મનું સત્ય ગર્ભ માન્યું છે, અને સામ્ય યોગ તપ વૈરાગ્ય અને લક્ષિત એ ‘પંચ અંગ ધરે’ અથવા સાક્ષાત્ લગવદ્કૃપાથી અક્ષર અથવા પર બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માની છે. ‘આ સર્વંયી વિરુદ્ધ શરે બ્રહ્મને કેવલ નિરાશ કરે છે, જીવને વ્યાપક માને છે, જગતને પરમાર્થત મિથ્યા માને છે, તો જીવ સાધનસર્વત્ત સર્વને મૃયા માનીને લૌકિકા વ્યામોહ કરે છે’. બ્રહ્મસૂત્રના દ્વિતીયાધ્યાયના તર્કપાદના ૨૬મા સૂત્રમા બૌદ્ધ ખડનપ્રતાપમા ‘શ્રીમદ્દેવ્યાસજી આત્મા કરે છે કે ‘અમતમાથી’ સત્ ગર્ભ ધર્મ શકે નહિ’ મત્ બ્રહ્મમાથી જ સે કાઈ ધર્મ શકે, તથાપિ શકર સદસદ્વિલક્ષણા અસર્વ અવિધાને જગતનું ગમ્ય

હજી છે ! ૨૧^મ અને ૨૭મા સુત્રમા શ્રીમદ્દેવ્યાસજીએ કારણને સ્વરૂપ કહ્યું છે, 'તેથી વિરુદ્ધ જઈને શકર કાગળને અસત કહે છે ! આગલ ૨૮મા સુત્રમા શ્રીમદ્દેવ્યાસજી ઉપદેશ કરે છે કે 'કાર્ય સત્ય છે, કારણ કે કાર્યની ઉપલબ્ધિ થાય છે,' પરંતુ શકર આથી વિરુદ્ધ જઈને કાર્યને અસત્ય માને છે ! ૨૯મા સુત્રમા શ્રીવેદવ્યાસજી ગ્રંથ કરે છે કે 'આ જગત સ્વપ્નાદિવત્ મિથ્યા નથી, કાગળ કે ગ્વપ્નાદિમાન અને જગતમા બહુ વૈધર્મ્ય છે,' જગતને 'મિથ્યા માનતા' મોક્ષાર્થ પ્રવૃત્તિનો જ વ્યાખ્યાન કરી જાય છે, તથાપિ 'આ સર્વથી વિરુદ્ધ શકર' જગતને અસત્ય માને છે, અને મોક્ષાર્થ પ્રવૃત્તિનો જ વ્યાખ્યાન કરી મુકે છે ! આના ચેદ્રોહી, પાંચસ્રોહી, જગદ્રોહી, પ્રવંછનબોદ શકરને બોદ 'મનના ખડનુ માન ન આપના 'અભિયુક્ત' મિથ્યપ્રસ પુરુષો સદાસર્વદા તે માન શ્રીમદ્દેવ્યાસજીને જ આપતાં આવ્યા છે એ ઉનમોષમ છે.

'વેદ અથવા વેદધર્મનો શ્રીમદ્દેવ્યાસજી કરનાર માત્રને ફાસીને લાકડે ચઢાવી દેવામા આવતા હતા' એમ 'મિ ગગનન દેસાઈ' માને છે, પરંતુ તે ઐતિહાસિક સત્યથી કેવલ વિપરીત જ છે બાદનો જય બુદ્ધિને જ થયો દ્યારે બોદ કદાપિ શાસ્ત્રીય વિષયમા શસ્ત્રાગ્નિના ઉપયોગ કરતા નહિ, એ ઐતિહાસિક સત્ય છે શાસ્ત્રીય વિષયમા પણ મજબુદિનો ઉપયોગ કરવાનો આક્ષેપ 'શકર ઉપર જ છે', અને તે 'આમેષ દૂર કરવાને રામણિયાસ નજીભાઈ દિવેદી તરફથી વારવાર પ્રયત્ન' પણ થયો 'પ્રવંછનબોદ' પદની શકરને ખાત્રાત્ય પડિતોએ આપી નથી, 'પરંતુ અત્ય પ્રાચીન પડિતોએ જ આપી છે, એમ અમારે રાગગનન દેસાઈને સવિનય જાણાવવું પડે છે બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર પ્રાચીન ગોધાપનવૃત્તિનું ખડન કરીને માયાવાદ પ્રસારીને પહેલો વાડો શકરે જ બાધ્યો શકરે ભાખતા આગભમા 'નિરાકાર ધર્મરની સ્તુતિ' પણ કરી નથી શાકર મતમા ધર્મર જ મિથ્યા છે એટલે સ્તુતિ જ ઘટતી નથી શકરે રાજધાની સ્થાપી નથી એ અમને સુવિદિત છે, પરંતુ તારીખ ૩૭ માર્ચના મુમુક્ષુમાચારમા લેખ આપનાર શકરમાર્ચના કારભારી કપડવણુજીએ મિત્રિવેદીને તેનું ભાન નથી સન્યામીને 'રાજધની' તો સર્વથા ન જ હજી

ઉપરિચન પ્રશ્ન એ છે કે 'વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શકર વૈદિક કહેવાય કે નહિ ?' રાગગનન દેસાઈએ તેનું ચોખ્ખું ઉત્તર ગ્રંથ આપી દીધા પછી 'શકર મત અવૈદિક હોય તો વૈષ્ણવ મત કેવો ?' એ વિભિન્ન પ્રશ્ન ચર્ચા હોતો એવું પ્રશ્ન નિરાકરણ થયા પહેલા અસમદ્ધ દ્વિતીય પ્રશ્ન ઉપગ્રાપન કરવું અન્યાય છે, તથાપિ મિ ગગનન દેસાઈના ઉપરામાર્ય એ પ્રશ્નની પણ ચર્ચા અત્ર પ્રારભીશું

મિ ગગનન દેસાઈ હજી છે કે, 'શકરથી આગલ વર્ધીને કોઈ પણ વૈષ્ણવ આચાર્યો શકરથી જૂદા પડી પોતાનો સિદ્ધાન્ત દર્શાવી શક્યા નથી' અન્ધકારયુગમા આ બ્રાહ્મિ આત્મી હતી ખરી, પણ આ બુદ્ધિયુગમા સર્વ ભાષ્યકારોના ભાષ્ય પ્રસિદ્ધ થયા છે, અને 'સર્વના સિદ્ધાન્ત શકરથી સ્વતંત્ર જ છે એમ નેત્રાન્ત્રીયનું હવે તો થવા માંડ્યું છે શ્રીરામાનુજ, શ્રીમદ્ધ અને શ્રીવલ્લભ એ ત્રણે વૈષ્ણવ આચાર્યોએ શકરથી આગલ વર્ધીને, શકરથી જૂદા પડીને, પોતાના સિદ્ધાન્ત દર્શાવ્યા છે, એમ તે સર્વના ભાષ્યનું અધ્યયન કરનારને સુવિદિત જ છે તે સર્વના ભાષ્યના અધ્યયન વિના અપ્રામાણિક પ્રલાપ કવલ ઉપલાસારપદ ચર્ચા પડે છે

'શ્રીરામાનુજ વિરિટાદૈત સીકરે છે, સત્ય મિદ્ધાન્ત ઘોટાળામા જ રાખે છે' એ રા દેસાઈની ઉક્તિ પણ કેવલ નિર્મૂલ છે શ્રીરામાનુજે નિજ સત્ય સિદ્ધાન્તનું ગ્રંથીકરણ શ્રીભાષ્યમા પ્રથમ સુત્રમા જ વિસ્તારથી કર્યું છે શ્રીમદ્ધવાચ્ય કેવલ્યમોક્ષ જ અગીકાર કરતા નથી શ્રીમદ્ધભાચાર્યજીનો ગુદાદૈત સિદ્ધાન્ત શાકર મતને આધારે નથી, પણ શાકર મતને વિરોધ છે, એ સમજવાને અણુભાષ્યાદિ આદર 'અન્યાના અધ્યયનનો અવકાશ ન હોય તો તરવરીપનિબધના

ગાત્રાદ્ય પ્રદરણમાત્રનું અધ્યયન પ્રારભાય તો પણ સુચુકત છે “ જ્યં બ્રહ્મનો અંશ છે અને પ્રત્યક્ષમા જ્યં ભોગી છે તો બ્રહ્મ પણ ભોગી જ હોવા બેઠયે ” એ ઉદ્દેશ રાગગ્નનન દેસાઃ ઈએ કયા વાક્યબ ગ્રન્થમાથી કરી નાખ્યો ? વસ્તુસ્થિતિ એમ છે કે ‘દ્વા સપર્ણી લયુજા સન્ધાય ‘એકસ્તથા સર્વભૂતાન્તરાત્મા ન લિપ્યતે લોકદુ સ્થેન વાહ્ય’ ઇત્યાદિ શ્રુતિજયે શ્રીમદ્દેવ્યાસજીએ જ ‘વક્તા ચરાચરગ્રહણાત્’ ઇત્યાદિ બ્રહ્મસત્ત્વમા સ્વતત્ર બ્રહ્મનું નિર્જેપ ભોક્તૃત્વ સિદ્ધ કર્યું છે જ્યં પણ બ્રહ્મનો અંશ છે તથાપિ અવિદ્યાબદ્ધ હેવાથી જ્યંને ભોગમા બંધન પ્રાપ્ત થાય છે ‘તત્ર યઃ પરમાત્મા હિ સ નિત્યો નિર્ગુણ. સ્મૃત ન લિપ્યતે ફલૈશ્ચાપિ પદ્મપત્રમિવાંમસ કર્માત્મા ત્વપરો યોડસૌ મોક્ષવન્ધૈ’ સ યુજ્યતે’ ઇત્યાદિ ભાષ્યોદ્ધિખિત વાક્યવૃથ્ની વિચારણુ બુદ્ધિશુદ્ધિપૂર્વક કયે. આનન્દનો આવિર્ભાવ થતાં બ્રહ્મવ-જ્યમાં પણ નિર્જેપ ભોક્તૃત્વનો પ્રાદુર્ભાવ બ્રહ્મવિદ્યામા પરમ ભૂપણુ છે શ્રીમદ્વેદાન્તાચાર્યજી સામાન્ય યુક્તિનો આદર જ કરતા નથી ‘નૈવા તર્કેણ મતિરાપનેયા’ ‘બલૌકિકાસ્તુ યે માવા ન તૌસ્તર્કેણ યોગ્યેત્’ ઇત્યાદિશ્રુતિસ્મૃતિ સિદ્ધ યથાશ્રુત વૈદિક યુક્તિનો જ આદર નિર્ભયતાથી કરે છે શ્રીકૃષ્ણ ભોગવિહારી છે કે એવં વીર્ય શ્રી યશ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ પદ્ધતિ કરીને પરિપૂર્ણ નિર્દોષ પૂર્ણજીવ પરમાત્માની જ કામચમુષીય અભિવ્યક્તિ છે એ નિર્ણય કરવાની આકાશ હોય તો ‘વેદૈશ્ચ સર્વૈરહમેવ વેદો વેદાન્તઃ દ્વેદવિદેવ વાહમ્’ ઇત્યાદિ વાક્યનું અનુસન્ધાન કયે. ‘ન માં દુઃકૃતિનો મૂઢા’ ‘બવજાનન્તિ માં મૂઢા’ ઇત્યાદિ ગ્રંથકમા શ્રીકૃષ્ણની અવજ્ઞા કરનાર દુઃકૃતિને રાક્ષસ અને આશ્ચર્ય ગણેશ છે એ સુપ્રસિદ્ધ જ છે

આ ઉપરથી નિષ્પ્રત્યુદ્ધ સિદ્ધ થાય છે કે ત્રણે વૈષ્ણવ આચાર્યોએ અર્વેદિક શકરતું કેવલ જ સ્વીકારતા નથી પ્રથમ અધ્યાયોપ કરીને પછી તે અધ્યયારોપનો અપવાદ કરીને શકર કેવલ્ય સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન છે, તેથી જ શકરને અર્વેદિકત્વ પ્રાપ્ત થાય છે કોઈ પણ વૈષ્ણવ આચાર્ય અધ્યાયોપાપવાદ જ સ્વીકારતા નથી, તેથી કોઈ પણ વૈષ્ણવ આચાર્યને અર્વેદિકત્વનો પ્રાપ્ત થવાનો સ્વપ્ને પણ સંભવ નથી વૈષ્ણવ આચાર્યમાત્ર પ્રાગભયી અતપર્વત વેદને નારાયણ રૂપ જ માને છે વેદો નારાયણ સાદ્યાન્ત્ સ્વયંભૂરિતિ શુદ્ધમ્ ઇત્યાદિ વાક્ય વૈષ્ણવ આચાર્યોને શિરસા વન્ધ છે વાયક અને વાગ્ય ઉભય સર્વ અવસ્થામા નાગવલુરૂપસ્વરૂપ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે, અર્થાત્ શકરત્વ કોઈ પણ વૈષ્ણવઆચાર્ય વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા કહેતા નથી વેદ અનિત્ય અને મિથ્યા માને તે અર્વેદિક કહેવાય, પરંતુ વેદને જે સર્વ અવસ્થામા નાગવલુરૂપસ્વરૂપ માને તે વૈષ્ણવ આચાર્ય શુદ્ધ વૈદિક બ્રહ્મવાદી ભગવત્પરાયણ કહેવાય છે. અદ્ભ લાભનું શ્રવણમનનાં તો દૂર ગયું પરંતુ પ્રસ્તુત શકર, રામાનુજ, મધ્વ અને શ્રીવલ્લભ એ ચાર આચાર્યના પદ લાભનું અધ્યયન કરીને રાગગ્નનન બુદ્ધિશુદ્ધિપૂર્વક કોઈ લખે તો ખડનમડનમા પણ સાં આનંદ આવે એમ છે તારીખ ૧૧મી એપ્રિલના ‘યુજરાતી પત્ર’મા પણ પ્રસ્તુત વિષયર્થામા છે, તે તરફ વાચકવર્ગનું ધ્યાન આકર્ષીને પ્રકૃત લેખનો ઉપસહાર કરીએ છીએ

(૭)

કુમારિલભદ્ર અને શકરતી અતિપ્રથંમા કરવાના ઉદ્દેશથી તા ૩૭ માર્ચના મુમર્ષસમામાર : મિ કપડવણુજકર ત્રિવેદીએ શ્રીરામાનુજથી પ્રાગભાને દયાનંદસ્વામિપર્યંતના યાવન્માત્ર સિદ્ધાન્તર્ન એકરવે નિન્દા કરેલી છે એ નિન્દાની સમીક્ષા કરીને મિ ત્રિવેદીને પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે ‘વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શકર વૈદિક કહેવાય કે ?’ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા મા જ તે અર્વેદિક છે, શકરાચાર્ય વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, અને તા. ૪ અને તા. ૧ નીના એપ્રિલના ‘યુજરાતી પત્રમા’ મિ ત્રિવેદીએ અત તેમ અગીકાર પણ કર્યું જ છે, તેથી શકર

માર્થ અવૈદિક છે એ નિહુદ્ધ વિશુદ્ધ અનુમાનથી વિરુદ્ધ મિત્રિવેદીને ઉપરિચિત પ્રશ્નમાં કાંઈ પણ વક્તવ્ય રહેતું નથી પૂર્વોક્ત નિષ્પ્રત્યુદ્ધ અનુમાનરૂપ નિગ્રહસ્થાનમાં મિત્રિવેદીનો નિમઢ થઈ ચૂક્યો છે એમ બુદ્ધિમાન વાચકવર્ગના લક્ષમાં તો ક્યારેતુ આવી ગયું છે, તથાપિ મિત્રિવેદી અને તેમના મિ 'તટસ્થ' મિ પડિન આદિ મિત્રો વ્યથે વિતંડા કરી રહ્યા છે, તે કેવલ શોચનીય જ નહિ પરંતુ વસ્તુતઃ ઉપેક્ષણીય જ છે સર્વને અવૈદિક કહેવાના વ્યસનવાન માધવતીર્થના આદિ શુક જ અવૈદિક છે એમ નિષ્પ્રત્યુદ્ધ સિદ્ધ થઈ જવાથી અસહ્ય પરિણામ આવતો હોય તો હવે માધવતીર્થે એ દુર્બ્યસનનો પરિણામ કરીને સર્વ સાથે સૌમનસથી વર્તવાનું સુશિક્ષણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. એ સુશિક્ષણનો માધવતીર્થાદિ તરફથી અનાદર કરવામાં આવશે તો શકર અવૈદિક છે એટલું જ નહિ પરંતુ નારિતક પણ છે એમ સામાજિક પ્રતીતિ કરાવવા અમારે બદ્ધપરિહર થવું પડશે કલહનું ખીજ મિત્રિવેદીનો તો ઊંચ માર્ચનો મુખર્ષસમાચારમાં છપાયેલો લેખ જ છે, અને તે લેખનો જ સર્વેશ નિગ્રહ કરવાનો અમારા તરફથી અર્થાપિ પ્રયત્ન થયો જાય છે એ વિવેચક વાચકવર્ગને સ્મરણ કરાવવું પડે એમ નથી, તથાપિ સ્વપક્ષદોષાચ્છાદ કરવાના દુષ્ટ ઉદ્દેશથી તે આરોપ શ. બ લક્ષ્યભાર્થ પ્રાણવક્ષભાસ પારેખ ઉપગ કરવામાં આવે છે એ નીચ અન્યાય છે શુદ્ધદ્વિતસબધી જે નિબધ સુગૃહીતનામધેય શ બ લક્ષ્યભાર્થ તરફથી મિ દેશત્રયીએ સાહિત્યપરિષદમાં વાંચ્યો તે નિબધમાં કાંઈ પણ અયુક્ત હોત તો પરિપૂર્ણ પ્રમુખ રાધુવ તે નિબધ પરિપૂર્ણ વાચવાની અનુદા જ ન આપત એ નિબધની એક પ્રતિ શિષ્ટ તરીકે માધવતીર્થને મોકલવામાં આવી, તેથી તો ન્યાયવિદ્ શ બ લક્ષ્યભાર્થનું હૃદય કેવલ વિશુદ્ધ અને બીતરહિત છે એમ સિદ્ધ થઈ રહે છે શ બ, લક્ષ્યભાર્થએ 'શ્રીવલ્લભચરિત્ર' ગ્રન્થ પ્રસિદ્ધ કરીને શ્રીવલ્લભચાર્યજીના સનાતન વૈદિક સમ્રાટનો સમુક્ષે સિદ્ધ કયો તે માધવતીર્થ સહન ન કરી શકે એ જ માધવતીર્થનું માત્સર્યમય કૌટિલ્ય છે. 'શકરે અસત્ શાસ્ત્ર પ્રવર્તાન્વિયુ' 'શકર માયાવાદી છે' ઇત્યાદિ શબ્દ શ બ, લક્ષ્યભાર્થની પોતાના નથી, પરંતુ માધવતીર્થના પરમ ઉપાસ્ય શ્રીશિવજીના જ છે પદ્મપુરાણના ઉત્તર ખડમાં શ્રીશિવજી પાર્વતી પ્રતિ નીચે પ્રમાણે આજ્ઞા કરે છે

માયાવાદમસચ્છાસં પ્રચ્છન્નં ચૌદ્રમુચ્યતે ।
મયૈવ કથિતં દેવિ કલૌં બ્રાહ્મણરૂપિણા ॥
અપાર્થં શ્રુતિવાક્યાનાં દર્શયંત્લોકગર્હિતમ્ ।
કર્મસ્વરૂપત્યાજ્યત્વમૈવ પ્રતિપાદ્યતે ॥
સર્વકર્મપરિબ્રષ્ટં વૈકર્મત્વં તદુચ્યતે ।
પરેશજીવયોરૈકયં મયાત્ર પ્રતિપાદ્યતે ॥
બ્રહ્મણશ્ચ પરં રૂપં નિર્ગુણં વક્ષ્યતે મયા ।
સર્વસ્ય જગતોઽપ્યત્ર મોહનાર્થં કલૌં શુભે ॥
વેદાર્થવન્મહાશાસ્ત્રં માયાવાદમૈવૈદિકમ્ ।
મયૈવ વક્ષ્યતે દેવિ જગતાં નાશકારણાત્ ॥

શબ્દાર્થ.— માયાવાદ 'અસત્' શાસ્ત્ર છે, એ શાસ્ત્ર પ્રચ્છન્નપૌદ્ધ કહેવાય છે. હે દેવિ ! કલિયુગમાં મેં જ બ્રાહ્મણરૂપે એ શાસ્ત્ર કહ્યું શ્રુતિવાક્યનો એ શાસ્ત્રમાં અપાર્થ છે, એ શાસ્ત્ર વૌદાનિકિન દર્શાર છે કર્મ અસ્વરૂપતાન્ય છે એમ એ શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. મર્ત-કર્મમદ્દ વિકર્મત્વ એ કહેવાય છે એ શાસ્ત્રમાં પરમેશ્વર અને જીવનું વ્યક્ય મેં પ્રતિપાદન કર્યું

છે. એ શાસ્ત્રમા સર્વ જગતનો મોહ ચવાને બ્રહ્મનું પરમ સ્વપ્ન નિર્ણય છે એમ હું કહીશ ' હ દેવિ । જગતનો નાશ કરવાને હું જ એ અવૈદિક માયાવાદ મહાશાસ્ત્ર વેદાર્થવત્ કહીશ.' યદપિ એવાં અનેકાનેક વચનનો ઉપન્યાસ કરવાની આવશ્યકતા નથી, તથાપિ એ સર્વ વેદાર્થોપબૃહલ્લો પયોગિ' વચનો 'માયેત્યસુરા' 'અસત્યમગ્રાતેષ્ટં તે જગદાહુરનીશ્વરમ્' ઇત્યાદિ શ્રુતિગીતાને આધારે છે એ સૂચના તો ઉપયુક્ત જ છે મહાગ્યાર્થના મતને રા. બ. લક્ષુભાઈજી 'માયાવાદ' કહે છે એમ કાંઈ નથી, ગ મહિલાલ નજીભાઈ દિવેદી જેવા આસ્તદ શાકર પણ શાંકરમતપ્રતિપાદક પોતાના પુસ્તકને 'Doctrine of Maya' અર્થાત્ 'માયાવાદ' સંજ્ઞા આપવામા મદત્વ માને છે એ માધવતીર્થાદિને સસ્મરણ કરાવતું પડે છે આદ્ય શકરને નહિ પણ તેના માતામહને રા. બ. લક્ષુભાઈજી 'તપોધન' સંજ્ઞાથી માન આપ્યું છે, નિન્દા કરી નથી, એ શ્રી-વલ્લભચરિત્રના નિમ્ન ઉપન્યાસથી સર્વને સ્પષ્ટ થશે

'પછી આચાર્યશ્રી ચિદમ્બર ગામમા પધાર્યા, ત્યાં આદ્યશક્તિજ મહાદેવના દર્શન કરી બેટ સહિત પ્રણામ કરી પૂજા કરાવી અને મહાદેવજીની સ્તુતિ કરી પછી મુદ્રામપર આવી પોતાના શિષ્યો પ્રતિ આચાર્યશ્રી યોગ્યા કે 'અહિં એક તપોધન' બ્રાહ્મણ અને એની કામાક્ષી નામની પતિવ્રતા સ્ત્રી રહેતા હતા, તેઓ આ મહાદેવજીના ભક્ત હતા, તેમને મહાદેવજીની કૃપાથી વિશિષ્ટ નામની એક કન્યા થઈ, એ કન્યાને એમણે પૂણર્ભગની પાસે કોઈ અગ્રહારમાં લલ્લુરી નામના દ્રવિડ વિશ્વજીત નામના બ્રાહ્મણને આપી, એ બ્રાહ્મણ ચિદમ્બરમા આસક્ત હતો, અને વિષયમા વિરક્ત હતો, એક વખત વિશિષ્ટા મહાદેવજીની પૂજા કરતી હતી, ત્યારે એને બગાડુ આગ્યું, તે વખતે મહાદેવજીએ તે જ સ્વપ્ને એના ઉદરમા પ્રવેશ કર્યો, તેથી વિશિષ્ટા ગર્ભવતી થઈ, દશમે માસે વૈરાગ્ય મુદ્ધ પને જોજ પ્રસવ થયો, અને શ્રીરાકાચાર્યજી પ્રકટ થયા', (શ્રી-વલ્લભચરિત્ર પા. ૫૭)

આ ઉપન્યાસ વાચતા નિશ્ચય થશે કે અત્ર 'તપોધન'નો અર્થ 'તપોધન' પ્રાપ્તિનો બ્રાહ્મણ થતો નથી, પરંતુ 'તપસ્વી' થાય છે 'તપોધન' બહુત્રાહિ સમાસ છે, અને તેનો અર્થ 'તપ છે ધન જેવું' એવો થાય છે 'તપોધન' શબ્દના આવા વિસ્પષ્ટ અર્થમા પણ માધવતીર્થને વિચિત્ર સ્મૃતિ થાય તેમા રા. બ. લક્ષુભાઈનો શો દોષ ? અષ્ટાક્ષરમંત્રબ્રાહ્મણમા ભસ્મરુદ્રાક્ષ ધારણ કરનારની નિન્દા યોગ્ય જ છે નિય તિલકમાલાના અધિકારી અનન્ય વૈષ્ણવોભસ્મરુદ્રાક્ષ ધારણ કરે તો તે નિન્દાપાત્ર જ છે, બે કે શુણ્ણાતીત પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ત્રીકુણના તમોગુણાર્થતાર રૂરના અનન્ય ઉપાસક નિજપરપગપ્રાપ્ત ભસ્મરુદ્રાક્ષ ધારણ કરે એમાં વૈષ્ણવોને નિન્દા કરવાનું પ્રયોજન જ નથી પ્રકરણના અનુસંધાનથી કે નૈસર્ગિક કૌટલિકથી જ માધવતીર્થાદિને દુષ્ટ થાય તો તિતિક્ષાસપ્તિતું એવન કરવું શકર બહને નિરજન નિરાકાર માને છે, અર્થાત્ શાકર મત પ્રમાણે ભસ્મરુદ્રાક્ષલિંગ નિરજન નિરાકાર બહના નથી, પરંતુ માયોપહિત સચળ રૂરના છે રૂર અને તેના ભસ્મરુદ્રાક્ષાદિ લિંગ સર્વ માયિક છે, વાન્તવિક નથી, એ શાકર મતનું મર્મ છે શકરે પ્રધાનત્રયના ભાષ્યમાં કોઈ પણ સ્થાને ભસ્મરુદ્રાક્ષાદિનો આગ્રહ કર્યો નથી શકરનો માયાવાદ અને નીલકણ્ણનું વિશિષ્ટાદૈત શૈવ મત ઉત્તમના અવિવેકથી યોગ્ય પરિપાકીના અભાવમા શાકરને ભસ્મરુદ્રાક્ષવિધિનો મોહ થાય છે ભસ્મરુદ્રાક્ષાદિ શૈવ લિંગનો આગ્રહ માયિક સચળ શિવોપાસક ઐવમા યુક્ત છે, પરંતુ અહ બ્રહ્મવાદી દષ્ટિસૂત્રિવાદી માયાવાદી શાકરમાં તો અત્યન્ત અયુક્ત છે

શ્રીવલ્લભચરિત્રના અવશુથી માધવતીર્થમા અસ્થાને માત્સર્યવિભાવ થતા પણ શ્રીમદ્ધ્યાન રાચાર્યવર્ચના અખડગુહાદૈત બ્રહ્મવાદ સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ તેને કાંઈ પણ વકતવ્ય નહિ હોવાથી

અમ ગણ ચિતાભરમેદધૂનનપ્રિય માધવતીથે કુકુમચુનાલાદિ મગલમય દ્રવ્યોના જ વિદ્યેય ચોપડીદ્વારા આરબ્યો, અને એ કાશ્ચરિયન ચોપડીની પ્રસિદ્ધિને અર્થે જ મિત્રિવેદી આદિના લેખની પ્રશ્નિ યદ્ય એમ અવપર્જનના એમના મનનાં ઉત્તર વાચતા પ્રતીતિ થાય છે, તો કના મુખપ્રસિદ્ધિમાચારમાં મિત્રિવેદીએ એ કાશ્ચર્ય અપ્રસિદ્ધ ચોપડી વિષે કાષ્ટ પશુ સૂચના કરી નાખી હોત તો એ ચોપડીનું જ ગ્રંથાકારે ખડન પ્રથમ આરંભના રા બ લઘુભાઈએ જ આ વિદ્યેય પ્રારબ્ધો એમ આશેષ કરનાર માધવતીપાંદિએ ગિઠ તરીકે રા બ લઘુભાઈને એ ચોપડી સમીક્ષાર્થે મોકલી હશે તો રા બ. લઘુભાઈ એટલા તો બુદ્ધિશીલ બચ્ચારુશક્ત અને કર્તવ્યપરાયણ છે કે તેમને એ ચોપડીનું ખડખડન ગ્રંથાકારે કરવાની સૂચના કરવી પણ અત્ત આવશ્યક નથી રા. બ લઘુભાઈ ઉપરાંત અખડભૂમંડલાચાર્યવર્ય શ્રીનાથદ્વારસ્થ તિલકાચિત શ્રીગોવર્ધનજાસજી આદિ સર્વ ગોસ્વામિવર્ગમા પશુ એ ચોપડી માધવતીપાંદિ મોકલશે તો એ ચોપડીને એ મહાભૂતાની ધર્માત્માઓ તરફથી ન્યાય મત્યા વિના રહેશે નહિ ન્યાય પાચનારે સદૈવ ધૈર્વની મેવના કરવી એ ચોપડીનું ખડખડન અમારે હાથે જ થાય એવી માધવતીપાંદિની ઉકટ આકાશા હોય તો આ પત્રદ્વારા અમને એક ચોપડી સમીક્ષાર્થે મોકલી આપવાથી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શંકર અવેદિક કહેવાય કે ?' એ પ્રથમ ઉપરિચિત પત્રનો નિર્ણય યદિ રજા પછી અમે પશુ ગ્રંથાકારે તેનું ચૂર્ણન ખડખડન સ્વરૂપ કલ્પમા પ્રકટ કરીશું ઉપરિચિત પ્રશ્નના અગ્રિમ નિરાકરણમા અકાશનાક્ય કરવામા આવશે તેટલો વિચંબ ન્યાયપાત્રક માધવતીપાંદિએ જ સહન કરવો પડશે એ તેણે લક્ષમા રાખતુ અખડભૂમંડલાચાર્ય શ્રીમદ્દેવચીન દનકાવજીદ્વારા શરણુ અને નિવેદનમત્ર-મહાશક્તી નંદદ્વારના થોડા સામવેદી આહારોને માધવતીથે જાતિપદિકર કરાવ્યાનું ફક્ત પાંચ વિપ્રોને બોગવતુ પડે એ ઉક્ત માધવતીથેની કુટિલતાનું નિદર્શન છે

શકરમતમા જગદતપાતિ વેદાદિ પ્રમાણુ પ્રમેય ચુરુપસતિ આદિ વદિક સાધન પરમાર્થેત અ-લીક છે, મિથ્યા છે, મૂયા છે, તેથી વૈશ્વપરિવદની સ્વાગતમહાલીના પ્રમુખે રમાતાંનુયાયી ચુરને 'અલીક' વિશેષણુ આપ્યું હોય તો તેનું મિથ્યા પ્રાચિત્ત મિથ્યા માધવતીથે મિથ્યા શંકરને આપીને મિથ્યા શક્તિની મિથ્યા પ્રાપ્ત કરી લેવી બેધ્યે ચુરને સત્ય માનવા મનાવવાની દત્તર આકાશા હોય તો જીર્ણોત્થાણુપણુજીર્ણ માયાવાદુમનુદમનો દુરાશય દૂર કરીને હુકિન કનકપક્કસધટિત વિવિધનિગમમહામણિવિરચિત અહાવાખનમમા માધવતીપાંદિએ પ્રવેશ આદરવો.

શકર શ્રીરામહનુજ શ્રીમધ્ય શ્રીમિથ્યાઈ આદિ પછી શ્રીમદ્વૈશ્વનારાયણર્ચવર્ણનો જગતીતલ ઉપર પ્રાદુર્ભાવ થયો તેથી શકરમત સનાતન અને શ્રોમદ્વૈશ્વનારાયણર્ચના સિદ્ધાંત અવતન કહેવાતો હોય તો બૌદ્ધ અને જૈન પછી ઉપજ્ઞવી કાંટિલ શકરનું પશુ મન અધતન અને બૌદ્ધ જૈન આદિ બાણ મન સનાતન ગણાય. એવા સનાતન બૌદ્ધ જૈનના મનનું ખડન કરવા શકરે પ્રયાસ કર્યો એ પશુ મિ પડિતના પાડિય પ્રમાણે તો શકરની અકુચલતા જ. 'પાશ્ચિમાયો' નહિ પણ 'પાશ્ચાત્ય પડિતપ્રવર શકર કરતા યુદ્ધ ઉપર વિશેષ માનની દૃષ્ટિએ ભુચે છે, છતાં શકરે 'બૌદ્ધનું ખડન' કરવા પ્રયત્ન કર્યો એમ કહીને અહવાદી માયાવાદીનું ખડન કરે એમા મિ પડિતને ખેદ પામવાનું લેશ પશુ કારણુ નથી મિ પડિને ખડનમખડમા ખેદ કરવો યોગ્ય નથી મિ 'તટસ્થ' પશુ ૨૫-૪-૦૯ ના મહીકાશ ગેઝેટમા જણાયે છે કે 'બૌદ્ધનો પરમજય કર્યાનું માન મેક્સમુલર આદિ પાશ્ચાત્ય પડિનો આદિ શકરને આપે છે અને રોમેશયદ્રદત આદિ ધનિદ્વૈમયેખકા તે પાત કબુલ રખે છે ' વિશેષમા તટસ્થ સી જે, ઘોખના પુસ્તકમાથી પોતાને સર્વાંશે માન્ય ઉલ્લેખ પશુ તે કરે છે મિ પડિત પશુ અત્ત તે જ અનુવાદ કંટે છે એ સર્વ આડબરનું ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે ઉચ્ચેખમાથી એમ ફલિન થાય છે કે શકરાચાર્ય કાંકટ પછી અષ્ટમ શતકમા ચયા શતટસ્થના

ઉત્તરમા સકરનો કાલ આપે છે તે કાલ માધવતીર્યાદિ શાકરોને જ માન્ય નથી એમ તેમના શુરુસ્થાનમાથી વારવાર નીકળતી આસાપત્રિકામા અપાતી શકરાખંડસંખ્યાથી સિદ્ધ થાય છે. માધવતીર્યાના મત પ્રમાણે શકરને ૨૩૭૮ વર્ષ થયાં અર્થાત્ કાષ્ઠપ્રતી , પૂર્વે પાંચમા સતકમાં શકર થઈ ગયો એમ માધવતીર્યાન મતબધી વિરુદ્ધ રાતટસ્થનો ઉલ્લેખ છે રાતટસ્થના ઉલ્લેખમાથી એમ પણ દ્રશિત થાય છે કે શકરાચાર્યે સ્વત ચારે મઠ ગયાં, પરંતુ પ્રોધુવ આસ્થા શકર છતાં આ વાત અગીકાર કરતા નથી એમ માધવતીર્યાના કેસમા પ્રોધુવની જુલાની ઉપરથી ૨૫૪ નિઘય થાય છે રાતટસ્થના ઉલ્લેખમાથી બે સિદ્ધાંત બ્યારે માધવતીર્યા અને પ્રોધુવ જેવા શકર જ, અગીકાર કરતા નથી ત્યારે તે ઉલ્લેખ કોઈ પણ રીતિએ વળનદાર ગણાય નહિ વસ્તુત ભારત વર્ષના પ્રાચીન ઇતિહાસનું સર્વમાન્ય એક પણ પુસ્તક અવાવધિ પ્રસિદ્ધ થયું નથી એ શાસ્ત્રીય છે. Bombay Gazetteer પણ વેદવત્ નિત્ય અષ્ટાશ્વેય સ્વત પ્રમાણુ નથી, નવીનવી શોધિ યતાં તેમા પણ વિકૃતિ થયા કરે છે જ 'વિપયાક્રાંતદેહાનાં નાવેશ સર્વથા હરેઃ' 'સ્વર્ધમા-ચરણ શકયા વિધર્માશ્ચ નિવર્તન ઇન્દ્રિયાશ્ચોધનિમાહઃ સર્ધથા ન ત્યજેત્ વ્રય' 'વૈરાગ્યં સાં-લ્પયોગૌ ચ તપો મક્તિશ્ચ કેશવે પશ્ચપર્વેતિ વિવેચ્યં યયા વિદ્વાન્ હરિં વિશેત' ધ્યાદિ શ્રીમદ્-વલ્લભાચાર્યનાં લક્ષણધિ વચનમા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે અને 'દોષેષુ પ્રથમ કામો વિવિચ્ય વિનિરુપ્યતે ચસ્મિન્નુત્પદ્યતે તેસ્ય નાશક સર્વથા મત' ધ્યાદિ કોટ્યવધિ વાક્યમા શ્રીહરિરામજીપ્રભૂતિ મહાનુભાવી અનુયાયીઓએ સુઅક્ત વિવચનિદા કરી છે, તથાપિ કલિપ્રિયતાના પ્રભાવે નવનનિ-ગોલન થયાથી તેવા વાક્યનાં દર્શન ન થાય અને ઉપરિચિત પ્રશ્નને દૂર કોણુમા નાખી યદ્વાતઠા અકાણુક તાણુક કરવામા આવે એ નિર્ભજજતાનાં લક્ષણ છે 'અણુ' અને 'પરમાણુ' શબ્દ લખતા આવડતા નથી એવા 'પડિત'ને વૈજયંત વહિરાદસ મુરહાએ પ્રસિદ્ધ કરેલા ગુટકાના પુસ્તકોમાં પણ અધિકાર નથી તેા આકર અન્યનો અધિકાર આ જન્મમાં સિદ્ધ થવો અત્યન્ત કઠિન છે અણુભાષ્ય ઉપર દશદિગ્નતવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી આદિ મહાનુભાવી શિષ્ટવિશિષ્ટ વિદ્વાંશ્રવરના પ્રકાશાદિ અન્યરસોની નિરીક્ષા કરવાની આકાંક્ષા હોય તેા શ્રીનાથદ્વારાદિ મુખ્ય ધામના પુસ્તકાલય તેા અનિદૂર રણાં પણ રાજનગરમાં શ્રીમન્મહાસુદનલાલજીના પુસ્તકાલયના અથવા મુબાઈમા ભારતમાર્તણુક વેદાન્તભટ્ટાચાર્ય પડિત ગદુલાલના પુસ્તકાલયના દર્શન પણ ફલપ્રદ થયા વિના રહેશે નહિ.

૭૫ વર્ષના માધવતીર્યા તરફથી દેશના હિત કરતા અહિત વિશેષ થયા જાય છે એ શાસ્ત્રીય છે ઐદિક દૈદિક ધર્માપકૃતિની વિકસના કરતા આભીય આધુનિક મક્તિમાર્ગવિપ્રવૃત્તિ અધિક પારમાર્થિક છે. માધવતીર્યાના ધર્માપકૃતિના પ્રગણિત કરવા છતાં પણ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શંકરનું વૈદિકત્વ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ ગમનકુમ્ભસમાન છે.

(૮)

બ્રમવાદમા બ્રાન્ત મિથ્યાભિમાની મિથ્યાવાદીને એટલું પણ અવધાન રહેતું નથી કે શાકર મનમાં અમેદનું પ્રતિપાદન નથી, પ્રત્યુત મેદનું પ્રતિપાદન છે 'જીવે ર્શો વિશુદ્ધા ચિદ્વિમાગસ્ત્વ નયોદ્યોઃમવિદ્યા તત્કૃતો વન્ધઃ પદ્મમાક્રમનાદ્ય' ધ્યાદિ વાક્યાખ્યાનમા શાકર એક કૃપ્ય અદિતીય બદાને જ નહિ પરંતુ (૧) જ્ય (૨) ધ્ય (૩) વિશુદ્ધ ચિત્ (૪) એ ઉભયનો વિભાગ (૫) અવિદ્યા (૬) અને તત્કૃત બન્ધ એમ છને અનાદિ માને છે ! અર્થાત્ શકર અમેદવાદી નથી, પરંતુ વસ્તુત પડનાદિમેદવાદી છે અખંડ શુદ્ધ અદૈત શ્રીમદ્વેદ્યાસહજ્યે બદાસત્તમા સૂચ્ય છે, અને બગવાન બાખ્યકાર શ્રીમદ્વેદ્યાનરાચાર્યવર્ષે તે સિદ્ધાન્ત બાખ્યાદિ અન્યોમાં પ્રકટ કર્યો છે

શાકર મનમાં જગત્ મિથ્યા અવિદ્યાકાર્ય છે, ત્યારે પછી જગદત્ પાતિ અનિષ્ટ પણ મિથ્યા અવિદ્યાકાર્ય જ છે જગદત્ પાતિ મિથ્યા અનિષ્ટનો નિર્દેશક પરિહાર માનતા વેદાદિ સન્નિજ્ઞ અને શાકર અસન્નિજ્ઞ ઉભય વ્યર્થ જાય છે. મિથ્યા અનિષ્ટનો સહેલુક પરિહાર માનતા પણ મૃત્યાવાદી પારાનજ્ઞમાથી મુક્ત થાય એમ નથી, કારણ કે પરિહાર્ય અનિષ્ટ અને પરિહારક વેદાદિ ઉભયે તે મનમાં અવિદ્યાકાર્ય છે. વન્ધ્યાપુત્ર રજ્જુઅર્થનો પરિહાર કરી શકતો નથી, તેમ અવિદ્યાકાર્ય મિથ્યા વેદ મિથ્યા અનિષ્ટનો પરિહાર કરી શકતો નથી પ્રત્યક્ષાનુભૂતિની અપેક્ષાએ વેદ જ્યેષ્ઠ અને શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ છે એટલું જ નહિ પણ વેદ સત્ય છે, નિત્ય છે, નારાયણસ્વરૂપ છે, આનન્દમય સર્વોન્નત સાક્ષર બ્રહ્મનું સાક્ષર મનોમય સ્વરૂપ છે, તેથી જ બ્રહ્મના માહાત્મ્યમાનપૂર્વકે પરબ્રહ્મના સુદૃઢ સર્વવ્યાપક સ્નેહરૂપ માત્ર અનિષ્ટપરિહારનું જ નહિ પરંતુ પરમપુરુષાર્થ બ્રહ્મપ્રાપ્તિનું પરમ સાધન વેદ ઉપદેશ છે એમ તૈત્તિરીયાદિ પરમાત્મનું સરસ મત છે, અર્થાત્ માયામતાધૈવાતમા પરિબ્રમણ કરનાર મૃત્યાવાદી ઉચ્ચ જ દયનીય છે

અદ્વૈતબ્રમવાદ ઉપજ્ઞવી કાદનાર શકરને તેના શાકર અનુયાયીઓ સ્વતઃ જ 'માયાવાદી' કહી રહ્યા છે! અને તેના ઉપદેશમાં **इन्द्रो मायाभिः पुद्गरूप ईयते** ઇત્યાદિ મધુવિદ્યાર્થ શ્રુતિનો પણ તેમના તરફથી વારવાર ઉપન્યાસ થાય છે. શ્રુતિના સ્વાસ્થ્યમાનના વિરુદ્ધમાં શકરે માયાવાદ ઉપજ્ઞવ્યો ખરે, પરંતુ શ્રુતિગીતાસૂત્રનો યથાર્થ અર્થ પ્રકટ કરીને શુદ્ધ બ્રહ્મવાદીઓએ મૃત્યાવાદીનો પરાજય કર્યો 'ઇન્દ્રરૂપ પરમાત્મા માયાઓએ કરીને બદ્ધરૂપ જણાય છે' એ ઉક્ત શ્રુતિનો અર્થ છે અન માયાभिઃ શબ્દનું અનેક વચન અને રૂપે ક્રિયાપદ શાકર મતથી વિરુદ્ધ જાય છે આ શ્રુતિ વિવર્તવાદિની હોન તો 'ઇન્દ્ર માયાએ કરીને બદ્ધરૂપ થાય છે' એમ વદત, પરંતુ શ્રુતિ તો 'ઇન્દ્ર માયાઓએ કરીને બદ્ધરૂપ જણાય છે' એમ નિર્ણયનાથી વદે છે અત્ર 'માયાઓ'નો અર્થ 'બુદ્ધિશક્તિઓ' થાય છે આ અર્થ નિષ્કર્ષ અને અનેકાધ્યાયમાં સુપ્રસિદ્ધ જ છે ઇન્દ્ર બુદ્ધિશક્તિઓ વડે અનેક રૂપ જણાય છે, સર્વેત્ર એક જ આનન્દાકાર વ્યાપક બ્રહ્મ છતાં બેદની પ્રતીતિ થાય છે તેનું બીજ જીવની અવિદ્યાશક્તિઓ છે નામરૂપાત્મક સમસ્ત જગત્ શુદ્ધ નિર્ચુલ્ય બ્રહ્મનું સત્ય કાર્ય હોવાથી બ્રહ્મ જ છે, તથાપિ જગત્ના પદાર્થમાં બ્રહ્મદર્શન ન થતા બ્રહ્મવ્યતિરિક્ત બેદદર્શન થાય છે તે જીવની બુદ્ધિશક્તિઓને લીધે નામરૂપ બેદાત્મક જગત્ મૃત્યા નથી, પરંતુ એ જગત્માં બ્રહ્મવ્યતિરિક્ત બેદપ્રતીતિ થાય છે તે બુદ્ધિશક્તિઓનું કાર્ય છે એમ બ્રહ્મવાદગોષ્ઠ શ્રુતિનું માર્મિક રહસ્ય છે 'માયાએ કરીને પરમાત્મા બદ્ધરૂપ થતા નથી,' પરંતુ 'પરમાત્મા બુદ્ધિશક્તિઓએ કરીને અનેકરૂપે જણાય છે' માયોપહિત ચૈતન્ય અનેકરૂપ થતું નથી, પરંતુ શુદ્ધ નિર્ચુલ્ય બ્રહ્મ બુદ્ધિશક્તિઓએ કરીને અનેકરૂપે જણાય છે શ્રુતિઓ માયાવાદનું પ્રતિપાદન કરતી નથી, પરંતુ માયાવાદ દુર્મતદુર્મત સમૂહોન્મત્ત કરીને શુદ્ધ બ્રહ્મવાદનું પ્રતિપાદન કરે છે તત્વમાનની ત્રણ શાખાઓમાં શાકર વિવર્તવાદ શ્રુતિવિરુદ્ધ છે, યુક્તિવિરુદ્ધ છે, અનુભવવિરુદ્ધ છે આ વિભાવિતરોભાવાત્મક અવિકૃતપરિણામવાદ જ શ્રીત છે, યૈકિકત છે, એમ શાકરવ્યતિરિક્ત સર્વ બ્રહ્મવાદપ્રાયણ પડિતપ્રવચ્ચેની પૂર્ણ પ્રજ્ઞા પ્રકાશી રહી છે પાશ્ચાત્ય સાયન્સનું પર્ચવસાન પણ વિવર્તવાદમાં થતું નથી, પરંતુ આશ્ચર્યાનુભવિગોભાવવાદમાં જ થાય છે જગત્ મિથ્યા છે એમ સાયન્સે કદાપિ કહ્યું નથી, કહેતું નથી, અને કહેશે પણ નહિ પાશ્ચાત્ય સાયન્સ અધવાધિ સંદેશમાં વિવાસ કરે છે, પરંતુ કાચક્રમે ચિદ્ર અને આનંદાશમાં વિલાસ કરશે સાયન્સને સપૂર્ણ સહાય મકરો તો સર્વ જગત્ને માત્ર સદૂપ વા ચિદૂપ કહીને નહિ અટકતા આનંદમય પણ કહેશે શ્રીવેદગાસસન્નિત શ્રીમદ્દેશનગચાર્યપ્રકટિત અખંડ બ્રહ્મવાદનું સર્વ વિદ્યા અવલબન કરે છે અને કરશે વિવર્તવાદનું અવલબન સર્વ વિદ્યા કરશે એ આશા બુદ્ધિયુગમાં સ્વરૂપાસિદ્ધ છે

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના ભાષ્યાદિ ત્રયો પ્રસિદ્ધ થયા ન હતા ત્યારે ધ્વાન્તયુગમા શાકર મ્હાને આધારે જ શ્રીવલ્લભસિદ્ધાન્ત ચાલે છે એમ ધૃષ્ટ શાકરોએ માનવામાનાવવા પ્રયાસ કર્યો હશે, પરંતુ પ્રત્યુત બુદ્ધિયુગમા શ્રીરામાનુજ શ્રીમદ્વ શ્રીનિર્વાર્ક શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય ભારકર ભિન્ન અને નીવડક એ સર્વ ભાષ્યકારોના ભાષ્ય પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે, એટલે સર્વ ભાષ્યકારોના સિદ્ધાન્ત શકરથી સ્વતંત્ર જ છે એમ તેઓએ જાણ હવે સુભાગ્યે થયા માલ્યુ છે શ્રીરામાનુજાદિ સર્વ આચાર્યોએ શકરથી આગલ વર્ધીને શકરથી જુદા પડીને નિજ સિદ્ધાન્ત પ્રકટ કર્યા છે એમ તે સર્વના ભાષ્યના અધ્યયન કરનારને તો સુવિદિત જ છે તે સર્વ આચાર્યોના ભાષ્યોના સ્વાધ્યાય વિના અપ્રામાણિક દુષ્પ્રનાય ઉપદ્રાસરૂપક થઈ પડે છે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યનો સિદ્ધાન્ત આકર મ્હાને આધારે નથી પ્રત્યુત વિરોધ, છે એ સંગતવા આજુબાજુ આકર અથવા અધ્યયનનો અવકાશ ન હોય તો પ્રકાશ અને આનંદ ભગસંહિત શ્રીતત્ત્વદીપનિવનના શાસ્ત્રીયપ્રકરણમાનુ અધ્યયન પ્રારંભાય તો પણ સુચુકા છે

અહલવાદવિરુદ્ધ કિમપિ વક્તવ્ય ન હોવાથી બ્રાન્ત મિથ્યાવાદી વ્યક્તિ ઉપર આશ્લેષન શરૂ અંગીકાર કરે છે એ શોચનીય છે અહલવાદીનો આશ્લેષ વ્યક્તિપરતે નથી પરંતુ શાકર મિથ્યાવાદ પરતે જ છે. શ્રુતિગીતાસૂત્રમા પ્રતિષ્ઠા નિષ્પ્રત્યુદ્ધ ઉપદિષ્ટ શુદ્ધ અર્ખક અહલવાદની ઉપેક્ષા કરીને જે મુખાવાદને અવલમ્બે છે તે વસ્તુત પરધર્મી જ છે

‘માયા’ અને ‘લીલા’ ‘કૃત્ય’ અને ‘અપરિણામી’ નહિ પરંતુ ‘અવિકૃત પરિણામી’ ‘અજ્ઞાન અને ‘પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ’ ‘નિર્ગુણ નિરાકાર’ અને ‘આકાર અપ્રાકૃત અદૌષ્ઠિક’ સ્વસ્તુત વિભિન્ન છે માયા મિથ્યા ઉપાધિ છે એમ શાકર માને છે, માયા નિર્ગુણ અહલની વાસ્તવ શક્તિ છે એમ શાકર અંગીકાર કરતા નથી, કારણ કે અહલની અહલભિન્ન સર્વભવનસામર્થ્યરૂપ માયાશક્તિ માનતા લક્ષ સંગ્રહ થઈ જાય એમ શકરને ભાનિ રહે છે અહલને નિઃશ્ચ શુદ્ધ શુદ્ધ સુકત વ્યાપક ઇલાખિ માનવામા અહલ ક્યારનું સંગ્રહ થઈ ચૂક્યું છે એ અનુસંધાનનો પણ શકરને વિરુદ્ધ થયો છે શ્રીવેદ્યાસે લોકવચ્ચુ લીલાકૈવલ્યમ્ અહલસૂત્રમા જેવો લીલાવાદ ઉપદેશ્યો છે તેવો લીલાકૈવલ્યવાદ અહલવાદી અંગીકાર કરે છે લીલા ઉપાધિ નથી પણ કૈવલ્ય છે શકર માયાને ઉપાધિ માને છે તેમ ન માનતા, અહલવાદી લીલાને શુદ્ધ નિર્ગુણ અહલરૂપ માને છે અહલ કેવલ કૃત્ય જ નથી પરંતુ ચલ પણ છે, ચલ જતા કૃત્ય, અને કૃત્ય જતા ચલ, એ અવિકૃતપરિણામ અહલમાહાત્મ્ય છે માત્ર પ્રત્યગાત્મજ્ઞાન નહિ પરંતુ પેતદાત્મ્યમિદં સર્વ સર્વ સ્વલિરંદં દ્રઘ ઇલાલિશ્રુતિપ્રતિપાદિત અખંડ શુદ્ધ અહલમાહાત્મ્યજ્ઞાન થયા પછી કેવલ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનો અત્યંત આવિષ્કાર થાય છે અહલસ્વરૂપાદિ નિર્વિશેષ છે, સુચરિત છે, આકારરહિત છે એમ માયાવાદી વ્યર્થ દુરાગ્રહ કરે છે, અહલ આનંદાકાર છે, અહલના સત્પાદિ ધર્મે પણ માયિક નથી પ્રત્યુત અહલરૂપ જ છે એમ શુદ્ધાદિત અહલવાદી અંગીકાર કરે છે અહલના ગુણ આકાર માત્રિક નથી, પરંતુ આનંદાત્મક સ્વરૂપાત્મક જ છે. શોભામેક ઉદ્ધક ગાનવાજીત આદિ ઋચામા છૂતાર્ધ્વપુદ્ગ રૂતચક્રધારો આદિ કાન્તાપમા અને ઓમ્ નમસ્કૃત્ય ભગવંતે નારદ સર્વેશ્વરે વાસુદેવે પમચ્છ શ્રીમગવજૂર્ણપુદ્ગવાર્ધે હ્રવ્ય મંત્રસ્થાનાદિસહિતં મ વૃદ્ધિ આદિ સામવેદના વાસુદેવોપનિષદમા તિલ્લમાનાદિ વિધાનના વ્યક્ત ઈર્ષન સર્વચક્ષુમાનને થાય છે, તથાપિ જાતિવ્રજરૂપ સન્યાસપાલકમા શિષ્યાસૂત્રગાયત્રીના શત્રુ તિલ્લમાનાનુ પ્રામાણ્ય નિરર્થક જ છે ‘વક્રમેવાદિતીયં’ આદિ હિદાય શ્રુતિ અને ચદા તમસ્તત્ત દિવા ન રાત્રિ આદિ સ્વેતાન્ધર શ્રુતિમા અહલની કારણપરથાનો ઉપદેશ છે, તેથી એ શ્રુતિ પર્વમાન વિવર્તવાદમા થઈ શકતું નથી, કારણપરથામા અહલના સર્વ અહલાત્મક ધર્મે અવ્યક્ત હોય છે કાર્યવૃથામા તેમનો અહલ આવિષ્કાર કરે છે ‘નાસતો વિદ્યતે માત્રો નામાવો વિદ્યતે સત’ ‘તત્તુ સમન્વયાત્ ઇલાલિત્વ અનુસન્ધાન અત્ર પરમ ઉપયુક્ત થશે. અમન સત્ થઈ શકતું નથી,

તેથી શુદ્ધ નિર્ગુણ સદૃષ ચિદ્રૂપ આનંદરૂપ બ્રહ્મને જ સત્ય જગતનું સત્ય ઉપાધાનકારણ બ્રહ્મવાદી માને છે. બ્રહ્મવાદી સત્કારણકાર્યવાદી છે શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ વિના માયા આદિને ઉપાધાન માનતા અદ્વૈત સિદ્ધાન્તનો ભંગ થઈ જાય માટે યથાશૃત શુદ્ધ નિર્ગુણ સત્ત્વિયદાનંદ બ્રહ્મને જ જગતનું ઉપાધાન કારણ માનીને અખંડ બ્રહ્મવાદમાં બ્રહ્મવાદી વિલાસ કરે છે. 'ઈશસ્વરૂપ' અને 'ઈશસ્તુ' આદિમાં શ્રોતા અભિવિરુદ્ધિગન્યાયે અશાશિભાવથી અંશજન્યનો અસિદ્ધ સાથે અબેદ માનવામાં આવે તો બ્રહ્મવાદીની ક્ષતિ નથી, અત્ર ભાગ્યશયકાણુની કૃત્વના અગીકાર કરાય એમ નથી. માયોપહિત-
 ચૈતન્યમોશ્વરઃ શાકર ત્રયીમાં પ્રસિદ્ધ છે, પણ તે ઉપાધિવાદ શ્રુતિ ગીતા સૂત્ર કોષ્ટને પણ સમત ન હોવાથી હેષ છે. ઈકોડંદં બહુ સ્યાં પ્રજાયેય આદિ છદોગ્યશ્રુતિમાં શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મની જ ઉપાધાનકારણના સ્પષ્ટ અગીકાર કરી છે, તેથી એ શ્રુતિથી અવિકૃતબ્રહ્મપરિણામવાદ સિદ્ધ થઈ રહે છે. આ શ્રુતિમાં ઉપહિત માયાશયજ અત્તાત્વિક ઇશ્વરને જગતકારણ ન માનતા શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મને જ તથા ઉપાધાન કારણ માન્યું છે, તેથી અત્ર વિવર્તવાદનો ગદ્યમાત્ર પણ નથી શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મને જ જગતનું ઉપાધાન કારણ વિવર્તવાદી આની લે તો પ્રકૃતહાનિ અને અપ્રકૃતાભ્યાગમદોષ પ્રાપ્ત થાય. સર્વાત્મક બ્રહ્મ વિના ધૃતર રુદ્રાદિ તામસ વિભૂતિની ભેદબુદ્ધિએ ઉપાસના કરનાર અન્યાયથીની નિન્દા કરીને ચોડન્યાં દેવતામુપાસ્તે આદિ બૃહદારણ્યકશ્રુતિ અખંડબ્રહ્મવાદપ્રોક્ત માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સર્વાત્મક પરબ્રહ્મની અનન્ય ભાવે સેવના ઉપદેશ છે. જે સર્વ નદીનો સાગરમાં સાયુજ્યાત્મક પ્રવેશ થાય છે, તેમ બ્રહ્મવિષ્ણુરુદ્રાદિ શુણ્ણવતારનો પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રવેશ થાય છે, તેથી સર્વાત્મક શ્રીકૃષ્ણની અનન્ય ભક્તિનો માર્મિક ઉપદેશ આ શ્રુતિ કરે છે. વાદમાત્ર શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદના જ એક દેશનો ઉપદેશ કહે છે, સર્વ વાદસરિતાનો બ્રહ્મવાદસાગરમાં જ અતે સાયુજ્યાત્મક પ્રવેશ સિદ્ધ જ છે, તથાપિ સર્વદેશી બ્રહ્મવાદ ઉપર નિજ ચંપાવાદનું અવલબ્ધન વિરમરણ કરીને દેવાનાપ્રિય ભાષણીયોદિને મિથ્યા કાલાહલ જ ઇષ્ટ હોય છે સર્વ ભાષ્યકારોના સિદ્ધાન્તની સમીક્ષારૂપ નવીન ભાષ્યની ધરના કરવાને તેમણે પ્રવૃત્ત થઈ જવું યુક્ત છે આ દુર્લ્લેહ ધરનામાં જે કુશલતાની અપેક્ષા છે તેના વિરહમાં સનાતન બ્રહ્મવાદ ઉપર વિજયની આશા કેવલ ગર્વનકુસુમસમાન^૧ છે

૧ આ પૃષ્ઠ સપ્તમ અને અષ્ટમ એ પૃષ્ઠ ખંડ ૧૮-૪૦૯, ૨-૫૦૯, અને ૬-૫૦૯ ના આયેપ્રકાશમાં પ્રમિદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. પૃષ્ઠ અક્રમાં ૨૧. અબ્જનન દેસાઈની સ્વતંત્ર રાકાનું ઉત્તર છે, સપ્ત અને અષ્ટમમાં મિ ત્રિવિધતા પદ્ધતિને નિરુત્તર કરવામાં આવ્યો છે. આગામી નવમ ખંડમાં એ વિષય સમાપ્ત કરવામાં આવશે.

स्वीकारः ।

सैन्धवहयदरावादाख्यपत्तननिवासिपुष्करणाब्राह्मणकुलजनिना मुरलीधरशास्त्रिणा विराचितः श्यामशर्मणा प्रकटीकृतः कलाद्वयमूल्यः 'शाङ्करसाहससमाख्य. कोवि लेख. समायातोवलोकनार्थं 'पुष्टिभक्तिमुधा'कार्यालयम् । समदर्श्यस्माभि साद्यन्तः । कस्य-चिच्छाङ्करस्य मायावादिनो निर्मूलं दुर्वचो निशम्भ तन्मुखमर्दनं कर्तुमशक्तेन तदसहिष्णुना श्यामशर्मणा प्रेरितेन मुरलीधरशास्त्रिणायं लेखो निरमायीति निश्चिन्म प्रस्तावनया । उपोद्घातदर्शनेन तु वयं प्रहृष्टा यदस्मिन् 'विद्वद्वयं' मायावादस्याश्रौतत्वं श्रीमद्वल्लभाचार्यप्रकटितसिद्धान्तानां वैदिकत्वं युक्तिप्रमाणप्रदर्शनपूर्वकं सम्यक् प्रतिपादितं भविष्यति । किन्तु यदा लेखो नयनसरणिमकारि तदा तु सातिखेदाश्चर्यं समजनि नः स्वान्तम् । मुद्रायन्त्राननुभवाद्धान्यस्माद्धेतोः पुस्तकेऽस्मिन् भूयांसो व्याकरणादिशास्त्रापप्रयुक्तदोषा दृग्गोचरीभवन्ति । गैर्वाणीं वाणीं समाश्रित्य विवेचनं न त्वनभिज्ञसन्तोषार्थं स्वीक्रियते परन्तु संस्कृतभाषापरिचितविद्वद्वगणसन्तुष्टयै । तत्र यदि श्रेणीं श्रेणीं प्रति खण्डनप्रतिभायात्तर्हि निष्फलमेव प्रयत्नं मन्यहे । लेखारम्भे लेखकानिर्मितपथे 'जाल भ्रमिता' इत्यत्र छन्दोभङ्गोऽपि । शब्दविश्लेषप्रयुक्तानां दोषाणामुद्भूतं तु रज कणगणनासमतामावहति । शाङ्करसिद्धान्तस्यावैदिकत्वं प्रतिपाद्य स्वमतस्य वेदानुकूल्यं प्रतिपादनीयमत्र । तदेव च लक्ष्यम् । तत्तु लेखकेन नानुसन्धीयते । कापिलकाणादगौतमीयपातञ्जलदर्शनानामयाप्यार्थ्यं प्रकटीक्रियते न्यासचरणैरेव तदेव च शाङ्करमाप्ये सुविस्तृतं समवलोक्यते तत्र किं शङ्कराचार्येण महत् पापं कृतम्? एवञ्चेत्तर्हि श्रीमदाचार्यचरणैरपि दर्शनानां श्रीमद्व्यासकृतमेव खण्डनमुररीकृत्य तेषां मतं चूर्णशः खण्ड्यते तेपि भवद्दृष्ट्या दोषमात्र एव । लेखकेन नैयायिकसम्मतनानात्मवादरक्षणं विधीयते शङ्कराचार्यवाग्जालात् किमुपलब्ध तेन? नैयायिकसम्मतनानात्मवादो मानुषयुक्तितर्कयुक्तोऽपि श्रुतिसम्मतो भवति न वा शाङ्करमतस्वीकृतो जीवो श्रुतियुक्तिपुष्टो न वेति विचारस्य पण्या, तमलक्ष्योक्त्य व्यर्थमेवाटाट्यते लेखक । नात्र स्वमतप्रतिपादिकाः श्रुतयो युक्तयश्चोपन्यस्ताः । केवलं शङ्कराचार्येण न्यायादिदर्शनं खण्डितं तेन महाबौधमार एवोढ परमं साहसमनुष्ठितमित्यत्रैव कृतकृत्या लेखनी लेखकस्येत्यलमनल्पजल्पनेन ।

સ્વીકાર, અવલોકન ઇત્યાદિ.

ધીયમુનાઘક વિવેકધૈર્યાશ્રય તથા મક્તિવર્ધિની ગ્રન્થ. પ્રકાશક તુલસીદાસ લલ્લુભાઈ, ધ. ધુકા. ધધુકાના શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયદ્વારા પ્રકટ થયેલો આ બીજો ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં 'સાધારણ બહેણા વૈષ્ણવોને માટે' ઉપરિચિદ્ધિ અન્વરતનયના 'ધણી જ સરલ ગુજરાતી' ભાષામાં અર્થ કરવામાં આવ્યા છે. ગ્રંથનો અર્થ કરવામાં શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજે પ્રકટિત યોગ્ય ગ્રંથના મળ્યાભાગ્ય ભાષાતરનો આશ્રય લીધો છે એમ જાણાવવામાં આવ્યું છે. મુદ્રણ કરવામાં અશુદ્ધિ એટલી બધી રહી ગઈ છે કે જેનું ઉદ્ધરન પણ અશક્ય થાય હવેથી પ્રકટ થનાર ગ્રંથોમાં તેવું બનવા ન પામે એવી અમે પ્રકાશકને સૂચના કરીએ છીએ. આનું મૂલ્ય ફક્ત નવ પાઈ છે. તેના પ્રકાશક પામ્યો જ તે ગ્રંથ મહે છે.

શ્રીવલ્લભદિગ્વિજય, ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજનૃત દ્રવ્યશુદ્ધિ મૂલ સંસ્કૃત સાથે, તથા પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોને વાસ્તે સ્વેદાપ્રકાર, યોગક વિશ્વનાથ ગોવિંદજી, નામનગર એક જ પુસ્તકમાં ત્રણે વિષયોના સમાવેશ કરીને આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધકર્તાએ ત્રીજી વાર પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, જેની એક નકલ અમારા કાર્યાલયમાં આવી છે. પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમ આવૃત્તિદ્વયમાં બીજા બે વિષયો ન હતા, તૃતીય આવૃત્તિમાં તે ઉમેરવામાં આવ્યા છે. શ્રીવલ્લભદિગ્વિજય મૂલ સંસ્કૃતમાં (૧) હતો, તેનું ભાષાતર બાણુ સ્તીનારામ નામના કોઈ મનુષ્યે મળ્યાભાગ્ય કરીને પારાણુસ્તીમાં મુદ્રિત કર્યું હતું. તેનું જ ગુર્જરગિરામાં ભાષાતર કરીને આ ગ્રંથમાં યોગ્ય છે. ગ્રંથમાં સાપ્રદાયિક સિદ્ધાંતો ઘણા જ થોડા પ્રમાણમાં, અને તે પણ ક્વચિત્ ક્વચિત્ જ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. મૂલ ગ્રંથમાં રિચત વિષ્ણુસ્વામિપર પરા પણ આમાં એક રચને દૃષ્ટિગોચર થાય છે વસ્તુતઃ આ વલ્લભદિગ્વિજય સંસ્કૃતમાં કેણે અને કયા સમયમાં રચ્યો તે વિષે વિચાર કરતાં કંઈ પણ સતોષકારક સમાધાન થતું નથી, અર્થાત્ એ ગ્રંથનો કોઈ પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ઉદ્ભવ અથવા તો તે જ ગ્રંથની પ્રાચીન પ્રતિ મળતી નથી, તેથી એ ગ્રંથની પ્રામાણિકતા અને પ્રાચીનતા માટે સંશયો ઉપરિચિત થાય છે. વિષ્ણુસ્વામીની ગાદીના છેલ્લા આચાર્ય, સાતસો વર્ષ સુધી વાયુરૂપે રહેલા, ખિસ્મતગંભે શ્રીમદ્ભક્તિઆચાર્યને ઉપદેશ આપ્યો, એવું નિર્મૂલ, કટિપત, અમાન્ય ધતિષ્ઠત જ એ ગ્રંથની આધુનિકતા અને અપ્રામાણ્યનું સૂચન કરે છે.

શ્રીપુરુષોત્તમજીવિરચિત દ્રવ્યશુદ્ધિ પણ આ ગ્રંથમાં મુદ્રિત કરી છે. મુદ્રણ અતીવ અશુદ્ધ છે. શુભ ઉદ્દેશથી એટલે કેટલેક અંશે સ્વાર્થત્યાગ અને અન્યના લાભનો વિચાર એ બંનેના આશ્રયથી થયેલું કાર્ય જ સુચ્ય અને પ્રશંસનીય ગણાય છે, અન્ય નહિ. આ સિવાય આ ગ્રંથમાં કેટલાક જાણવાયોગ્ય સાપ્રદાયિક વિષયો અત્ર તત્ર છુટાછવાયા દૃષ્ટિપથને પ્રાપ્ત થાય છે. એકદર પુસ્તક સંગ્રહ કરવા યોગ્ય હોયે શકાય. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ છે તેના પ્રકાશક પાસેથી તે પુસ્તક મળી શકશે.

સ્વધર્મવર્ધક અને સંશયચ્છેદક, પ્રકાશક, વૈષ્ણવ હરિદાસ ઝવેરદાસ, અમદાવાદ, સિદ્ધાવયોગનન્યાયે લગભગ ૫૦-૬૦ વર્ષ પહેલાની આ માર્ગની લૌકિક રિચિતિનું સ્મરણ કરતાં કયા પુષ્ટિમાર્ગીયનું હૃદય ખિન્નમાન નાહ થાય ? એક તરફથી અધપતનોન-મૂલ ઉચ્છૃંખલ સુધારકોનો હુમલો, એક તરફથી સાપ્રદાયિક વિદ્યાની પ્રચ્છન્નતા, મહારાજ લાયબલ કેસથી પ્રસરેલી બ્રાન્તતા, એ સર્વ શુ સાપ્રદાયિક હાનિ નથી સૂચવતા ? શોધની વાત છે કે તે સમયમાં એક પણ વિદ્વાન વૈષ્ણવ કે ગોસ્વામી સંપ્રદાય ઉપર આવી પડેલી દુષ્ણુપરપરાને પરાસ્ત કરવાનું સામર્થ્ય બતાવી

શક્યા નહિ પ. ગદ્ગલાલાજીનો તો તે વખતે ઉચ્ચકાલ ગાલ્યસમય હતો, નહિ તો અમે એટલુ તો કહીશુ કે પડિતજી જે તે વખતે યોગ્યવસ્ત્ર હોત તો અવશ્ય આવુ અતિઅનિદ્ર પરિણામ આવવાનો સભવ અવ્ય રહેત પગલુ ભગવદ્દિગ્ધ પાસે જીવેગ્ધ શા કામની? આ લાપચલ કેસથી આલખાયલા સુરતવાલા શ્રીચંદુનાથજી મહારાજે આવા સ્વસ્થ હોજો તે સમયમા કમરા પ્રકટ કરેલા હતા તે સર્વ હોજો બહુધા સુધારકા તરફથી થતા હુમલાના પ્રયત્નરૂપે જ હતા, તેથી તેમા સાપ્રદાયિક વિષય અનુસૂત રહેવા ન પામે એ સ્વાભાવિક છે આ છુટાછવાયા સર્વ હોજોનો સંગ્રહ કરીને કાઢ ઉત્તેજકના ઉત્તેજનથી સર્વોત્તમસ્તોત્રવાળા વૈષ્ણવ હુરિદાસ ઝવેરદાસ મુદ્રિત કરે છે અત્યાર સુધીમા તેના ચાર ભાગ આવી ગયા છે, જેના સ્વીકાર 'પુષ્ટિભક્તિસુધા'ના ગત અંકમા કરવામા આવ્યો છે અધુના ઉપવચ્ચ થયેલા પચમ ભાગ છે, તેમા મહારાજશ્રીના ૬-૭-૮-૯-એ સખ્યાના પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે. તેની સાથે શ્રીમહાપ્રભુજીવિરચિત સિદ્ધાન્તસુકતાવલી અથનુ ભાષાતર શ્રીયુસાધજી અને લાલુભટ્ટજીની દીકાને આધારે આપવામા આવ્યુ છે, તેના લેખક પણ ઉક્ત મહારાજશ્રી જ છે ભાષાતર વિસ્તૃત પણ સરલ ભાષામા હોવાથી વૈષ્ણવોને ઉપયુક્ત થાય એ સ્વાભાવિક છે. અથમા છેવટે સમશ્લોકિ ગોપીગીત પણ આપવામા આવ્યુ છે

મહારાજશ્રી પોતાના લેખમા વેદના ગાનકાડમા ઉપાસનાકાડ વિષે વિચાર કરતા લખે છે કે, 'વિષ્ણુસ્વામીની ગાદીના આચાર્ય શ્રીવલ્લભાચાર્યજી થયા' આ ઉપરથી સમજાય છે કે મહારાજશ્રીના હૃદયમા પણ પ ગદ્ગલાલના સમાગમથી સંપ્રદાયની 'આધુનિકતા'ની ભીતિએ સ્થાન મેલવ્યુ હશે, અને તેથી જ આ પરિકલ્પિત પરપરાનો આશ્રય લીધો હોય એમ જણાય છે. વિષ્ણુસ્વામિપરપરા માટે આ માસિકમા ઘણું લખાયુ છે, અને હલુ પણ તે વિષયમા અમારે ઘણું વક્તવ્ય છે, પણ તે સર્વ કોઈ સમયપરતે મુલતવી રાખીને પ્રસંગાનુસાર જ બે શબ્દો લખીશું.

'પુષ્ટિભક્તિસુધા'નું લક્ષ્ય દર્શિનિદુ એ છે કે આધુનિક વેદવિરુદ્ધ સર્વ પાપડમતોનુ પાપડલ કપોલકલ્પિતત્વ પ્રસિદ્ધ કરીને, તેની સાથે જ, આ માર્ગમા પણ સંપ્રદાયને નામે ચાલતા ધર્મિગો દાલિકતા વગેરે પ્રકાશમા લાવીને, વૈષ્ણવો સમક્ષ શ્રીમદ્વલ્લભપ્રભુનું શુદ્ધ મત કઈ પણ ભીનિ વિના ઉપનિયત કરતુ આ કાર્ય વૈષ્ણવો સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી વિચારશે તો સ્વતં સમજી શકશે કે તે કેવલ પક્ષપાતરહિત અને શુભભાવનાયુક્ત છે વિષ્ણુસ્વામિપરપરાવિષયમા આ માસિકમા જે કઈ લખાયુ છે, લખાય છે અને લખાશે, તે સત્પરોધક હુદ્ધિથી જ, નહિ કે દુરાગ્રહથી આનદની વાર્તા છે કે આ પરપરાની સવેગ અર્થા થવાથી કેટલાક તે પરપરા માનનારાઓને પણ નવીન માર્ગ અહણુ કરવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે તે માર્ગ એ છે કે માયાવાદીઓને સમજાવી દેવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો, પણ નિજજનોને સમજાવવા માટે તો શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યની સાક્ષાત્ પરપરાનો જ નિર્દેશ કરવો આ ભીત્કિત છે આથી પણ એક નવો માર્ગ 'અમારા પથ તો સખસે ન્વારા'વાચ્યોનો છે, તેમણે પોતાની હુદ્ધિ આવી રીતે દોઢાવી છે સ્વામીની ગાદીના છેલ્લો આચાર્ય બિલ્વમગલ ૭૦૦ વર્ષ સુધી વાયુરૂપે રહ્યો, પછી જ્યારે શ્રીમદ્વલ્લભપ્રભુ જાતલ ઉપર પ્રકટ થયા, ત્યારે તેમને વિનંતિ કરી કે 'આપ મારા ઉમિજન થયલા સંપ્રદાયને આપનો માર્ગ જેમ ચલાવો છો તેમ ચલાવો,' તે વિનંતિનો સ્વીકાર કરીને શ્રીમહાપ્રભુએ તેના માર્ગનો નિર્વાહ કર્યો, અર્થાત્ શ્રીમહાપ્રભુજી વિષ્ણુસ્વામિમતપ્રવર્તક પણ છે, પણ તેના શિષ્ય આપ છે કે તેના માર્ગ સાથે સ્વમાર્ગનો સખધ છે એમ માનવુ નહિ, આ માર્ગના આચાર્ય તો આપ પોતે જ છે જે ઢેકાણે 'પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યપરપરા'મા શિવ વગેરેના પ્રવેશ, જ્યાં બિલ્વમગલજેવા પ્રેનને ઉપદેશ શુરુ (અને તે પણ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરનો ?) બનાવવાનો પ્રયત્ન, ત્યાં આના વિચારો સ્થાન મેલવે એ શુભસૂચક ચિહ્ન કહેવાય. પરતુ સત્યની દ્રષ્ટિએ વિચાર

કરતાં અમને ધણુ કુતહલ થાય છે કે સમુજ્જ્વલ પરપરાને પ્રચલ કરીને શા માટે નવી દિશામાં વળખા મારવા? અમે પુન પુન પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ કે કોઈપણ મહારાજ પડિત અથવા વૈષ્ણવ શ્રીમહાપ્રમુખ અને શ્રીગુણાધરના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોમાંથી વિષ્ણુસ્વામીની પરપરા પ્રકટ રીતે બનાવી આપશે તો અમે અમાને આગ્રહ સદૈવ ત્યાગ કરીશું. માત્ર એટલું અવરય ખ્યાલમાં રાખવાનું કે કોઈ પુસ્તકમાંના 'છતિશ્રી' ને આધારભૂત નહિ માનવામાં આવે પ્રાચીન જ પુસ્તકમાં મગદ્ગાયરણમાં અથવા તો સ્વામિન્યો ગુરુવ ની પેઠે વિષ્ણુસ્વામી કે તેના પયના પછી ચલતા કોઈ પણ આચાર્યના નામને આ સપ્રદાયના આચાર્ય તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો પ્રકટ આવશે તો અમે આ કરવામાં ચર્ચાને બંધ કરીને તે પરપરાને તરત જ સ્વીકારીશું. પણ જ્યાંસુધી તેમ નહિ થાય અને કેવલ માનસ તરંગોના રંગમાં જ બ્રમમાંણુ અવસ્થા હશે ત્યાંસુધી અમારો દૃઢ નિશ્ચય કદી ફરવાનો નથી. શ્રીગોપીજનપરપરાને સિદ્ધ કરનારા, તેને જ પુણ બનાવનારા, ધણુ વાક્યો આચાર્યના ગ્રંથોમાંથી પ્રસિદ્ધ કરવા સમર્થ છીએ આટલું બધું વિસ્તૃત વિવેચનનું તત્કર્ય છે કે વૈષ્ણવો સાપ્રદાયિક અસ્તાનમાં અનેક પ્રકારે ભ્રામકાથી ભ્રમે છે, તે ન થાય અને સન્માર્ગ અવલોકે.

આ પુસ્તકનું નોંધાવ ૩-૦ ૮-૦ છે પુસ્તક તેના પ્રકાશક પાસેથી મળશે

શુદ્ધાદ્વિતદર્શન, લેખક તથા પ્રકાશક પં મદ્દ રમાનાથશર્મા, મુબાઈ, હિંદી ભાષામાં લખાયેલું આ પુસ્તક અત્યંત મોટા મદિરના ગેસ્વામી શ્રીગોકુલનાથ મહારાજના આશ્રિત ઉક્ત પ્રકાશક તરફથી અભિપ્રાયાર્થ મધ્યું છે અભિપ્રાય હવે પછી યથાવકાશ આપવામાં આવશે.

ઉપકાર.

'પુષ્ટિભક્તિમુધા'ના પ્રચારની અભિવૃદ્ધિને અર્થે નિસ્વાર્થ ગ્રમ લેનારા નીચેના ભગવદ્ધર્મ-પરાયણ સદ્ગુહરથોનો અતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનવામાં આવે છે

૧. રા. રા. હરિકૃષ્ણદાસ જગજીવનદાસ, ભરુચ.
૨. રા. રા. મધુરાદાસ માનચંદ, પાટણ.
૩. રા. રા. મધુરદાસ ગોપાલદાસ પટેલ, હાસરા.
૪. રા. રા. ગેઠ રવચંદ વેણીચંદ, સાધુઉસર, (માનગામ)
૫. હુયદરાખાદની ગુ સંસ્કૃત પાઠશાલાના અધ્યાપકો.

અનુકરણીય કાર્ય.

પુષ્ટિભક્તિમુધાના નોંધાવર સાથે એતન્માર્ગીય પ્રાચીન ગ્રંથો પ્રકટ કરવાને નીચેના ગ્રાહ-કોએ જે યથાશક્તિ સાહાય્યદાન કર્યું છે, તેને માટે તેમને ધન્યવાદ આપીને બીજા ગ્રાહકોને પણ યથાશક્તિ સાહાય્યદાન કરવા ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

- ૩ ૧ -૦-૦ રા રા પુરુષોત્તમદાસ નાથાબાઈ દેસાઈ B A, LL B Vakil વડોદરા
- ૩ ૦-૧૧-૦ રા રા તુલસીદાસ હાથીબાઈ પટેલ, ધરમજ

૧ વસ્તુતઃ શ્રીમહાપ્રમુખ સ્વરૂપ પણ શ્રીસ્વામિનીસ્વરૂપ જ છે, એમ પ્રાચીનતમ 'શ્રી-મદ્વલ્લભાચાર્યચરિત્ર'માં મુરલીપરદામ લખે છે ગોપીજનપરપરાથી વિરુદ્ધ યમ કથા વિરમશે ?

ગ્રાહકોને નિવેદન.

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના જે ગ્રાહકોએ ચાલુ (તૃતીય) વર્ષનું નોંધાવર હજી સુધી નથી મોકલી આપ્યું, તેમને નોંધાવર તાકીદે મોકલી આપવાને સવિનય વિનંતિ કરવામાં આવે છે નોંધાવર મથ્યા પછી જ લેટનું પુસ્તક ‘શ્રીમદ્ભક્તમાચાર્યચરિત’ મોકલવામાં આવશે. જે ગ્રાહકો નોંધાવર મોકલવા થમ નહિ લે, તેમને આવવો હશે. અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે, તે તેમણે સ્વીકારી લેવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

ગ્રેસમાં કામના દબાણને લીધે ૭-૮ અંકો સાથે જ પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે હવેથી નિયમપુર સર પૃથક્ પૃથક્ જ નીકલશે.

ભરૂચના ગ્રાહકો નોંધાવર રા રા હરિકૃષ્ણદાસ જગજીવનદાસ, ડે લલ્લુભાઈ ચકલા, એ સ્થલે ભરશે તો પણ અમને મલશે.

પાટણના ગ્રાહકો પણ રા રા મયુરાદાસ માનચંદ, બગર, એ સ્થલે ભરશે તો પણ ચાલી શકશે.

પ્રસિદ્ધ થયલું નવીન પુસ્તક.

શ્રીમદ્વિજયપરિવદ તરફથી પ્રકટ થતી ‘શ્રીમદ્ભક્તમાચાર્યચરિત’ના તૃતીય ગ્રંથ ‘શ્રીમદ્ પ્રસ્થાનરત્નાકર’ પ્રસિદ્ધ થયો છે આ ગ્રંથ દશદિગ્તવિજયગોસ્વામીશ્રીપુરુષોત્તમજી કૃત છે આ ગ્રંથમાં અનેક મતમતાન્તરોના નિદર્શન સાથે સામ્પ્રદાયિક મતો સુવિસ્તૃત સપ્રમાણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે અન્ય વિદ્વાંસરીઓના માનને પણ મદન કરનારો છે ભાષા સરકૃત છે નોંધાવર રૂ. ૦-૮-૦ મલવાનું ટૂંકાણું—શ્રીચિમનદાસજીના મદિરમાં બૂલેધર, મુબાઈ નં ૨

ચિત્ર—દશદિગ્તવિજય પંડિતપ્રવર ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજના એક પ્રાચીન ચિત્ર ઉપરથી બ્લૉક તૈયાર કરીને, તેને આઈ પેપર ઉપર છાપીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે ચિત્ર સુદર અને મનોહર છે શ્રીમદ્પુરુષોત્તમજીની સામ્પ્રદાયિક આસક્તિ અને એતન્માર્ગીય સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે તેમની એકતાનતા આ ચિત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે નોંધાવર રૂ. ૦-૧-૦ એક આનો જ રાખવામાં આવ્યો છે ટપાલ ખર્ચ ૦-૦-૬ જુદું પડશે અન્ય ‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’કર્ષાંબલયમાથી, બલદેવદાસજી કીર્તીનીઆ પાસેથી તેમ જ નડીઆદમાં ત્રિભુવનદાસ પીતાબરદાસ શાહ પાસેથી પણ તે મલી શકશે.

શ્રીમદ્વેષ્યુવપરિપદ્ના વિધાવિભાગનો તા. ૧૧-૧-૧૯૦૮ થી

૧૭-૪-૧૨ સુધીના ખરચનો.

રિપોર્ટ.

શ્રીમદ્વેષ્યુવપરિપદ્નો વિધાવિભાગ કેવા પ્રકારનું, કેટલું, અને કેટલા યોડા ખરંચથી સાંપ્રદાયિક કાર્ય કરે છે એ સર્વ ખ્યાલ આપવાના સુભ હ્દેશથી આ રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. આશા છે કે વાચકો તેનું મનન કરીને સાંપ્રદાયિક વિધાપ્રસારમાં યથાશક્તિ સહાયદાન કરીને કૃતાર્થ થશે.

અ. પાટણપરિપદ્ પછી વિધાવિભાગ સ્થાપવામાં આવ્યો ત્યારથી તે નંદુરખાર પરિપદ્ ભરાઈ ત્યાં સુધીના વિધાવિભાગના ખરચનો હેવાલ.

૧૦-૦-૦ તા ૧૧-૧-૦૮	૩૩-૧૩-૯ તા ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા ૧૧-૨-૦૯ સુધી
રોકડા, પારખ લ- લ્યુભાઈ પ્રાણુવપ- ભદાસ તરફથી	માસ ૧૩૬ પરચુરણ ખરચ નીચે પ્રમાણે- ૫-૧૧-૦ 'કેસરી' પત્રમા લઢીઆ માટે જાહેર ખબર છપાવી તેના ખિલ નં ૭૩૪ના મનિઆઈર ન.૪૩૨૩નો મોકલ્યો તેના
૫૦-૦-૦ તા ૧૬-૪-૦૮	૦- ૨-૦ મનિઆઈર કમિશનના. ૦- ૧-૩ શાહિલ તથા એકસસાઈફ ૧- ૪-૬ દપાલ ખરચ
૧૦૦-૦-૦ તા ૧૬-૫-૦૮	૪- ૬-૦ 'યુજરાતી'મા લઢીઆ માટે જાહેરખબર છપાવી તેના ખિલ ન. ૩૩૦૭ તથા ૩૩૪૨ના
૨૮-૮-૦ તા ૨૭-૨-૦૯	૦- ૨-૦ રિપોર્ટ આપ્યા તેના તુરના ભગવા પકેટા તે. ૧- ૪-૦ પરિપદ્ના નામના સિક્કાના
૯-૦-૦ તા ૪-૩-૦૯	૨૦- ૦-૦ પુસ્તક રાખવા કચાટ લીધું તેના. ૦-૧૩-૦ કપાટની હેલના ૦- ૨-૦ દ્રામના, માણસને આપ્યા તેના
૨૩૭-૮-૦	૩૩-૧૩-૯ ૨૨- ૭-૦ તા ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા ૧૧-૨-૦૯ સુધી લઢીઆ પામે પુસ્તક ઉતરાવ્યા તેના, શગલ સાથે ૮- ૦-૬ શ્રીધમુનાટકની શ્રીયુસાઈતિ તથા શ્રીદ- રિરાયજીની ટીકા, બાલમોધની શ્રદિવ-

જ

કીર્તનજી તથા શ્રીપુરુષોત્તમજીની દીકા
અધુરી, નવરતનની શ્રીગુસાઈજીની
દીકા, તથા સંન્યાસનિર્ણયની શ્રીગોકુલ
નાથજીની દીકા ઉતરામણ, કાગલ સાથે

૬-૦-૦ ભક્તિહેતુ તથા બાલબ્રાહ્મ ઉપર શ્રીપુરુ
ષોત્તમજીની અધુરી રહેલી દીકા, તથા
સિદ્ધાતમુક્તાવલીની શ્રીગોકુલનાથજી
તથા શ્રીવલ્લભજીની દીકા ઉતરામણ,
કાગલ સાથે.

૮-૬-૬ યદુનાથવિજય, સિદ્ધાતમુક્તાવલીટીપણી,
ભક્તિહસ ઉપર શ્રીરધુનાથજીનીભક્તિ-
તરંગિણીવિવૃત્તિ, સિદ્ધાતમુક્તાવલી ઉપર
શ્રીગુસાઈજીની દીકા ઉતરામણ, કાગલ
સાથે

૨૨-૭-૦

૧૧૫-૬-૬ પુસ્તકો ઇપેલાં લીધા તેના

૧૫-૧૩-૬ પુસ્તકો નિર્ણયસાગર પ્રેસમાથી લીધા
તેના

૭-૦-૦ વાક્યભક્તિરમાયણ સદીક

૩-૮-૦ મગધેદસ હિતામૃત

૨-૦-૦ રાકરાનદી દીકા સાથે શ્રીમ
હરગવદ્ગીતા

૧-૮-૦ મનુસ્મૃતિ

૦-૧૨-૦ ગીતગોવિન્દ

૧-૪-૦ ચૈતન્યચંદ્રોદય

૦-૧૪-૦ પ્રબોધચંદ્રોદય

૦-૬-૦ જયભાનુજન

૧-૮-૦ જોકબનો વેદાન્તસાર

૨-૬-૦ લોકિકન્યાયાજ્ઞલિ

૨૧-૨-૦

૫-૪-૦ કમિશન ૨૫ દકા લેખે
બાદ જતા

૧૫-૧૩-૬ બાકી

૨૨-૦-૦ બ્યક્ટેશ્વર પ્રેસમાથી પુસ્તકો લીધા તેના

૧૫-૦-૦ પદ્મપુરાણ

૭-૦-૦ ભવિષ્યપુરાણ

૪

૬

૮-૦-૦ અક્ષયવૈવર્ત પુરાણ

૩૮-૦-૦

૮-૦-૦ કમિશન બાદ જતા

૨૨-૦-૦ બાકી

૩૮-૧૪-૦ વ્યક્ટેશ્વર પ્રેસમાથી પુસ્તકો લીધા તેના

૫-૦-૦ ગરુડપુરાણ

૪-૦-૦ અગ્નિપુરાણ

૫-૦-૦ શ્વેતપુરાણ

૭-૦-૦ શિવપુરાણ

૫-૦-૦ લિંગપુરાણ

૭-૦-૦ નારદપુરાણ

૫-૦-૦ ભરત્યપુરાણ

૨-૮-૦ કૃર્મપુરાણ

૫-૦-૦ બ્રહ્માન્ડપુરાણ

૩-૦-૦ વામનપુરાણ

૪-૦-૦ માર્કંડેયપુરાણ

૫૨-૮-૦

૧૩-૧૦-૦ કમિશન બાદ જતા

૩૮-૧૪-૦ બાકી

૧૮-૧૨-૦ ગોપાલ નારાયણની દુકાનેથી પુસ્તક
લાવ્યા તેના

૨૫-૦-૦ મહાભારત

૬-૪-૦ કમિશન બાદ જતા

૧૮-૧૨-૦ બાકી

૧૩-૦-૦ ચોખ્ખા સિરીઝનું આયુષ્માળ્ય સપ્રકાશ,

૪-૧૩-૦ બનારસથી નીચેના પુસ્તકો મગાવ્યાં તેના

૧. વિદ્વન્મણ્ડન મુવર્થુ સૂત્રસંહિત, ૨.

મર્યાદાનરનાકર, તથા ૩ ભક્તિમાર્તણ્ડ

૨-૨-૦ શ્રીનાથકારવાલા પુસ્તકો, ૧ શ્રીયમુ-
નાયક, ૨ આયળોધ તથા ૩ સિદ્ધાન્ત-
મુક્તાવલી સટીક

૧૧૫-૬-૬

૧૭૧-૧૧-૦ કુલ સરવાળો.

૬૫-૧૨-૮ બાકી સિવિક

૨૩૭-૮-૦

*આ આક્ટો તા.૧૧-૧-૦૮થી ૧૧-૨-૦૬ સુધીનો છે, અને તે રા બ લલ્લુબાઈએ નંદુર-
બારની પરિવહન પોતાના રિપોર્ટમાં દાખલ કર્યો હતો, અને પરિપેદ નિયમસર મજૂર કર્યો હતો

૬૫-૧૨-૯ બાકી પુરાંત	૦- ૪-૯ ટપાલખરચ તા ૧૧-૨-૦૯ થી તે તા ૨૨-૩-૦૯ સુધી.
૧૦- ૦-૦ શાસ્ત્રી મગન- લાલ પાસેથી	૭૭- ૫-૦ નીચેનાં પુસ્તકો ઉતરાવ્યા તેના, લઈઆને.
ઉછીના લીધા	૨૨- ૪-૦ શ્રીસુમોધિનીજીદશમસ્કંધ ઉપર લાલુ ભટ્ટજીની યોજના.
૨-૦-૦-૦ વાડીલાલ પાસેથી	૪૧- ૦-૦ શ્રીસુમોધિનીજી ઉપર શ્રીવલ્લભજીનો લેખ
ઉછીના લીધા	૧૨- ૫-૦ ચતુર્થ અને એકાદશસ્કંધ શ્રીસુમોધિ નીજી, તથા ભાગવતશકાનિરાસવાદ.
૭૭-૧૨-૯	૧-૧૨-૦ કાગલના, લઈઆને
	૭૭- ૯-૯
	*૭૭- ૯-૯
	૦- ૩-૦ બાકી શિક્ષક.
	<u>૭૭-૧૨-૯</u>

*નંદુરબારની પરિષદ બરાઈ ત્યાં મુખીના અધ્યક્ષે કે તા ૧૨-૧-૦૮ થી તે ૧૦-૩-૦૯ સુધીનો વિદ્યાવિભાગનો રિપોર્ટ રા વાડીલાલે વાચેલો તેમા આ પ્રમાણે વિશેષ ખર્ચ દર્શાવ્યો હતો, અને તે પરિષદે નિયમસર મંજૂર કર્યો હતો.

વ. નંદુરખારની પરિષદ્થી તે સુરતની પરિષદ્ સુધીનો હિસાબ.

જ

ઉ

૦-૩-૦ બાકી પુરાત
૧૨૫-૦-૦ મેડા, મંત્રી જીન-
લાલ વાલજી પાસેથી
તા ૧૮-૭-૦૬
૧૦૦-૦-૦ મેડા, મંત્રી જીન-
લાલ વાલજી પાસેથી
તા ૫-૧૨-૦૬
૨૦-૦-૦ કબાટ, પ્રથમ ૩
૨૦ મા લીધેલું તે
વેચી નાખ્યું તેના.

૨૪૫ ૩-૦

૪૭-૧૦-૩ પરચુરણ ખરચ.

૩- ૦-૦ 'આર્થિક પ્રકાશ'ના લવાજમના
૧૦- ૦-૦ 'સાજવર્તમાન'ના લવાજમના
૫-૧૨-૬ શકરાચાર્યના કેસોની નકલ
૨-૧૧-૦ 'શુજરાતી પત્ર'ના લવાજમના ૧૯૦૮ના
૮- ૦-૦ 'શુજરાતી પત્ર'મા પાઠશાલા સારૂ શાસ્ત્રી
મોટે જાહેર ખર્ચર આપી તેના
૧૩- ૮-૦ 'શુજરાતી' પત્રમા તેવીજ જાહેરખર્ચરના
૨-૧૧-૦ 'શુજરાતી પત્ર'નું ૧૯૦૯નું લવાજમ
૧- ૨-૦ પુસ્તકબંધામણી
૦-૧૩-૯ દવાખર્ચર

૪૭-૧૦-૩

૧૨- ૦-૦ ઉછીના લીધેલા તે પાછા આપ્યા

૧૦- ૦-૦ શાસ્ત્રી મગનલાલને

૨- ૦-૦ વાડીલાલને

૧૨- ૦-૦

૩૧-૧૫-૦ પુસ્તકો છાપેલા લીધા તેના

૬- ૦-૦ ભામતીટીકાસાથે શાકરભાખ્ય

૨૧-૧૪-૦ સિદ્ધાંતકેસુદી ઇંગ્લિશ ભાષાતર પોસ્ટુમ ૩

૨- ૭-૦ બ્લાકટાનદના પુસ્તકો ત્રણ

૧- ૬-૦ મિ ઝવેરીકૃત કૃષ્ણચરિત્ર.

૦- ૪-૦ બર્ધપુરમાર્તણ્ડ

૩૧-૧૫-૦

૧૨૫- ૦-૬ પુસ્તકો ઉતરાવ્યા તેના, લઈઆને

૨૭-૧૪-૦ શ્રીમુખોદિનીજ ઉપરની શ્રીગુણાધજી

કૃત ટિપ્પણીજી, શ્રીપુરુષોત્તમજીકૃત

પ્રકાશ, પત્રાવલખન, તથા નિવંધ-

ટિપ્પણીના.

૪

ઉ

૪૦-૦-૦ ઔગિરિધરજીત ભાખ્યવિવરણુ શાસ્ત્રીજી
પન્નાલાલજી, શેઠ ખીમજીભાઈ ખાસેથી
વેચાતુ લીધું તે

૩૨-૮-૦ સર્વોત્તમજીની ટીકા, સુખોધિનીદશમસ્કંધ
કારિકાર્ય, સિદ્ધાંતરહસ્ય અને બાલબોધની
ટીકા, પ્રહસ્ત, અને પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા
અથવાની ટીકા.

૧૨૫-૦-૬

*૨૧૬-૯-૯

૨૮-૯-૩ બાકી પુરાત

૨૪૫-૩-૦

૨૮-૯-૩ બાકી પુરાત

૧૮-૦-૦ પુસ્તકો ઉતારાવ્યાં તેના, લહીઆને

૪-૮-૦ કાગલના

૧૩-૮-૦ બૃહદ્ભાષ્ય અપૂર્ણ, તથા અધિકરણ
સમઠ

૧૮-૦-૦

*૧૮-૦-૦

૧૦-૯-૩ બાકી પુરાત

૨૮-૯-૩

* અહિં સુધીના હિમાળ જનરલ સેક્રેટરી મિ હમનલાલ વાલજીભાઈએ સુગત પરિપક્ષમાં
પાતાના ગિર્ણામાં દાખલ કર્યો હતો, અને પરિપદે નિમગ્ન મજ્જુર કર્યો હતો

* વિદ્યાવિભાગના ગિર્ણા ગ વાડીલાસે વાચેલા તેમાં આ પ્રમાણે વિગેષ અર્થ દર્શાવ્યો
હતો, અને તે પરિપદે નિમગ્ન મજ્જુર કર્યો હતો

ક. સુરત પરિષદમાં વિદ્યાવિભાગનો હિસાબ મંજૂર થયો ત્યાંથી
તે સંવત ૧૯૬૮ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ* ૧૦ સુધીનો હિસાબ.

૧૦-૯-૩ બાકી પુરાત	૧૯-૧૩-૦ પરચુરણ ખરચ
૪૦૦-૦-૦ રોકડા મત્રી જાન- લાલ પામેથી	૧-૧૧-૬ ટપાલ ખરચ
૪૧૦-૯-૩	૦-૧૦-૦ સહીના સીસા નંગ ૨ પુસ્તકો ઉતરાવવા લીધાંને
	૧-૪-૦ ચીનાઈ કાગલનું રીમ નંગ ૧
	૨-૧૦-૦ 'શુભરાતી' પત્રનું લવાજમ સને ૧૯૧૧નું
	૧૩-૯-૬ પુસ્તકો ઉતરાવવા એક્સસાઈડો
	૧૯-૧૩-૦
	૧૫૫-૨-૩ પુસ્તકો છાપેલા વેચાતા લીધા તેના.
	૫-૪-૦ જ્યેશ્ઠરામ મુકુદ્ધ પાસેથી બિહુભાષ્ય વૈશ્યુમ નંગ ૬
	૬-૦-૦
	૦-૧૨-૦ કમિશન બાદ જતા
	૫-૪-૦ બાકી
	૨૮-૯-૦ બ્યક્ટેમ્પર પ્રેસમાંથી પુસ્તકો લીધા તેના
	૪-૦-૦ વાયુપુરાણ
	૫-૦-૦ વરાહપુરાણ
	૩૦-૦-૦ રકન્દ્રપુરાણ
	૩૯-૦-૦
	૧૦-૮-૦ કમિશન બાદ જતા
	૨૮-૯-૦ બાકી
	૦-૧-૦ હેલ
	૨૮-૯-૦
	૩૭-૦-૬ નિર્ણયસાગર પ્રેસમાંથી પુસ્તકો લાભ્યા તેના
	૩-૦-૦ ઋગ્વેદ પદપાઠ
	૨-૦-૦ શુક્લયજુર્વેદસહિતા
	૦-૧૨-૦ અષ્ટાધ્યાયીપનિષદ્
	૦-૩-૦ અષ્ટાધ્યાયીસૂત્રપાઠ

* પરિષદનું તબુ વર્ષે શ્રીમદ્દાપ્રબુજીના પ્રાકટ્યોત્સવથી જ ગણવામાં આવે છે

૪- ૦-૦ તત્ત્વબોધિની સાથે સિદ્ધાન્ત-
કામુદી

૪- ૦-૦ વ્યાકરણમહાભાષ્ય નવાલિક

૨- ૦-૦ યાત્રવલ્ક્યપરમૂતિ

૨- ૦-૦ નિર્ણયસિંધુ

૦- ૬-૦ વિદુરનીતિ

૦- ૧-૦ પ્રસ્થાનત્રય ત્રિકા

૦- ૧-૬ આશૈયનિર્ણય

૨- ૪-૦ અભિધાનસ ગ્રંથ, ભાગ ૧-૨

૦-૧૨-૦ અમરકોશ મૂલ

૪- ૦-૦ અમરકોશ સટીક

૦- ૮-૦ ગીતા, દલાલવાલી

૦- ૧-૦ પુરુષોત્તમસહસ્રનામ

૦- ૨-૦ કૃષ્ણસહસ્રનામ

૦-૧૦-૦ વિષ્ણુભકિતકલ્પલતા

૦- ૪-૬ ગોપાલસહસ્રનામ

૦- ૪-૦ મહિમસ્તોત્ર

૦- ૮-૦ કુવલયાનદકારિકા.

૩- ૦-૦ સાહિત્યદર્પણ

૦- ૮-૦ વાગ્ભટાચાર્યકાર

૨- ૮-૦ સાહિત્યસાર.

૩- ૮-૦ સુભાષિતરત્નભાગાર

૦- ૬-૦ સમયોચિતપત્રમાલિકા

૨- ૮-૦ ભટ્ટિકાવ્ય

૧- ૦-૦ કાવ્યમાલા, તૃતીય ગુચ્છક.

૦- ૧-૦ સંકિતસ ગ્રંથ.

૦-૧૨-૦ ભગવદ્ગીતા, શ્રીધરીટીકા
સાથે.

૬- ૦-૦ શ્રીમદ્ભાગવત, સચ્ચલિક

૧- ૪-૦ શિક્ષાદિ પદ્યગ

૪૬- ૪-૦ કુલ્લે

૧૨- ૫-૦ રપટકા લેખે કમિશન બાદ

૩૬-૧૫-૦ બાકી.

૦- ૧-૬ હેલ.

૩૭- ૦-૬

- २६- ६-० वेदिक कोन्डोर्न्स
 ६- ८-० ड्युसन्स डिबोसोर्न्स ऑर्न्स धि डिपनिपद्म
 ४-१३-० श्रीलाभ्य, भद्रासथी
 ०- ६-० शास्त्रिउत्थसूत्र
 ०-१२-० ३८ डिपनिपद्मो अष्टको
 १- १-० सर्वसिद्धान्तसंग्रह, भद्रासथी
 १-१४-० नारदपञ्चरात्र तथा विष्णुसहस्रनाम
 डिपर लाभ्य
 ४- १-० ड्युसन्स ऑर्न्स धि सिस्टम् ऑर्न्स वेदान्त
 ०- ८-० तत्त्वव्यापिनी टीकासह श्रीमद्भगवद्गीता
 १५- ८-० आर्यसमाजभाषी पुस्तिका लाभ्या तेना
 १०- ०-० वेदिक कोन्डोर्न्स.
 ५- ८-० आर्न्स वेदनी संहिता
 १५- ८-०

- ७- १-३ श्रीलालजभाषी नीचेना पुस्तिका लाभ्या
 तेना -
 १ शुद्धादितभाषा, २ शिक्षापत्र,
 ३ अरुपरपत्र, ४ आचार्यपरपत्र, ५
 पाठश्रमग्रंथ, ६ शिक्षासुधाकर
 ५- ५-० पंडितगङ्गुलालजना पुस्तकालयभाषी पु
 स्तिका लाभ्या तेना
 ०- ७-० आचार्यनिर्णय
 ३- ४-० यदुनाथद्विविजय
 १- ०-० सम्यक्साधनी गीता
 ०-१०-० पञ्चमविधास.
 ५- ५-०

- २- ८-० सेवाप्रकार (वस्त्राल पुष्टिप्रकाश)
 ०- ६-० डिपदेशकनिरासवाद.
 ०- ६-६ निर्णयसागर प्रेसभाषी पुस्तिका लाभ्या
 तेना
 ०- ७-० भूतस्तोत्ररत्नाकर, भाग
 १ दो
 ०- ०-६ न्योतिदिगमानसपूर्ण
 ०- १-० क्षादेश स्तोत्र

૦-૧-૦ અહનામાવલી

૦-૧-૦ ચમુનાષ્ટક

૦-૦-૬ શિવાપરાધક્ષમાપનસ્તોત્ર

૦-૧૧-૦

૦-૧-૬ કમિશન બાદ જતા

૦-૮-૬ બાકી

૦-૧૫-૦ શ્રીમદ્ભાગવતનો ગ્રંથકો

૧-૪-૦ " "

૦-૫-૦ કમિશન બાદ જતા

૦-૧૫-૦ બાકી

૧-૧૨-૦ બનારસના શ્રીસુબોધિનીજીના જન્મ
પ્રકરણનાં બે પુસ્તકો

૨-૦-૦ " "

૦-૪-૦ કમિશન બાદ જતા

૧-૧૨-૦ બાકી.

૦-૪ -૦ ગોવર્ધનદાસપ્રકાશિત શ્રીવલ્લભચરિત્ર

૩-૬ -૦ વિષ્ણુપુરાણ

૪-૮-૦ "

૧-૨-૦ કમિશન બાદ જતા

૩-૬-૦ બાકી

૧૫૫-૨-૩

૧૭૨-૧૧-૬ પુસ્તકો લઈઆ પાસે ઉતરાવ્યા તેના

૧૫-૧-૬ બદિર્ખમુખધ્વસવાદ (પુરુષોત્તમજી
કૃત)૧૩-૪-૦ નવરત્નપ્રકાશ શ્રીપુરુષોત્તમજીકૃત, અં-
તઃકરણપ્રબોધી ટીકા (શ્રીગોપાલના-
થજીકૃત) પડિતકરભિદિપાલ (પુરુષોત્ત-
મજીકૃત) અને વચાવલી

૪- ૬-૦ શ્રીમાતૃશ્વેત્રમહારાજ પામેથી પુસ્તકો

હાથે ઉતરાવ્યા તેના

૧ પ્રકરણના સંગ્રહિત (પુરુષોત્તમ)

૨ અગ્નિહોત્રાદિનિયકર્મવિચાર

૩ ઊર્ધ્વપુણ્ડ્રનિર્ણય

૪ શાખ્યકોર્ધ્વપુણ્ડ્રાદિ

૫ નિયકધારણવાદનિર્ણય (શ્વેત્યદ)

૬ બેદાબેદવાદ

૭ શાખ્યધારણવાદ

૮ વિદ્યાભાગવતવાધિ

૯ શ્રીવત્સભૂત સર્વાભિભાવવિરતિ

૧૦ અક્ષર

૨૬-૧૨-૦ શ્રીશ્વેત્યન્દ્રજન અક્ષરસૂતરતિ

૪- ૮-૦ શ્રીમુખોધિનીજ્ઞાના પ્રથમ અધ્યાયનું વિવરણ તથા મુખધોનિસ્તરીક

૬- ૨-૦ શ્રીદરિયાવજ્ઞની એવાભાવના

૭-૧૨-૦ પુરુષોત્તમપ્રતિજ્ઞાપ્રકાર, અગ્નિ ઉપર નીવડેલું ગર્ભક બાળ્ય, મુનિરક્ત્ય, પુરિષ્વાદમર્પણ તથા સ્ફુરતકુશ્મુદ્રેભામુનની દીક્ષા

૨- ૦-૦ શ્રીમત્સત્યમચરિત્ર (મુનિપદસમૂત)

૧- ૨-૦ નૃસિંહનાપિની ઉપનિષદની દીપિકા (શ્રીપુરુષોત્તમન્દ્રજન) અપૂર્ણ

૧- ૮-૦ શાસ્ત્રિયસૂત્રભાષ્ય (મુનિપદનાસ)

૨૭-૧૦-૦ નવાર્થી દીક્ષા

૨૯- ૬-૦ શ્રીમત્સુરાનાથજીનો પ્રકાશ, પ્રથમાધ્યાયના તૃતીય પાદ પર્વન (અપૂર્ણ)

૮- ૪-૦ ૧ આવરણુત્તમ, ભાગવતાર્યના પ્રથમ અંશે દ્વિતીય રકષેનો

૨ ચરિત્રચિત્રામણિ

૩- ૦-૦ ગાયત્રીનું સાહિત્ય ઉત્તમમણિ

જ

ઉ

૭૮-૮-૦ રોકડા,

૧૨-૦-૦ જપામણી ખરચ

૫૭-૦-૦ પ્રદીપના દ્રોર્મ, ૪-૫-૬ જપામણ

૫-૦-૦ પ્રદીપની નકલનો થોડો ભાગ હિતરામણ
પેટે, લણીઆને.

૧૨-૦-૦

૪૦૯-૧૦-૯

૦-૧૪-૬ બાકી પુરાત

૪૧૦-૯-૩

૭૮-૮-૦ પ્રદીપ જપાવવાનો ખરચ

૨-૮-૦ અણુભાષ્યની નકલ

૧૯-૦-૦ રિપાઝિટ નિ સા પ્રેસમા

૫૭-૦-૦ ૧-૨-૩ દ્રોર્મ જપામણી

*૭૮-૮-૦

વાડીલાલ નગીનદાસ શાહ બી એ.એલ્ એલ.બી. હાઈ કોર્ટ પ્લીટર.

સુબાઈ,
૧-૧૧-૧૨ }મળી,
શ્રીમદ્વિજયવર્ણિય વિદ્યાવિભાગ

• પ્રદીપ જપાવવાનો ખરચ વિદ્યાવિભાગ તરફથી આપવામાં આવ્યો ત્યાં પહેલા તે ખરચ જનરલ આતામા આ પ્રમાણે રજુ થયો હતો, અને તે જનરલ રિપોર્ટ સાથે મજબૂત પણ થયો હતો

પામે છે' એ શ્રુતિમા ભેદદર્શન કરનારાઓ ઉપર મુચ્ચુ પરાક્રમ ચાલી રહ્યો છે એમ શ્રવણ થાય છે. આથી સર્વોત્તમાવસ્થામાં સર્વના આત્મભાવ એવો અર્થ લેવો ભગવદ્ભૂતિ થાય તે ભિન્ન નહિ, પણ અમેદની જ થાય. આત્મપદથી ભગવતીતિ અમેદને લક્ષ્ય કરે છે, કે નહિ યાવદધિકા-નમેદથી તેનો પણ ભેદ થાય તેમાના આતરપદાર્થની પેઠે આત્મામા ઉપજત થતો ભાવજ્ઞાન પણ અમેદથી જ વચ્ચુના મદિમાથી જ ઉપજ થાય છે. ભાવપદથી 'હૃદયકિશન સ્મરતો પ્રભુમય જગતને જ દેખતા લાગ્યો, એ વાક્યમા તેની રીતે થતા ભગવદ્સ્પુરણમા (શનુતાથી થતા), સર્વોત્તમાવસ્થા ગણના નથી દેખતે લક્ષને પ્રચુરપ્રગ્ણ થાય છે, માટે તે ભાવ ગણાય નહિ. શ્રીધર પણ તે જ કહે છે કે, એકાન્તભક્તિ તે જ સર્વોત્તમાવસ્થા છે 'રેએકાન્તભક્તિ ગોવિન્દમા ક્યાને થાય' વ્યાજે સર્વત્ર ગોવિન્દનુ દર્શન થાય,' એવા લક્ષણથી અમાગ કથનની સાથે તેની એકનાજ સમજવી રીતે સર્વમા આત્મભાવ—પરમાત્મભૂદિ તે સર્વોત્તમાવસ્થા, એવો નિષ્કર્ષ છે.

તે સર્વોત્તમાવસ્થા મર્યાદા અને પુષ્ટિમા ભેદથી બે પ્રકારનો છે તેમા મર્યાદા સર્વોત્તમાવસ્થા નવમરકથમા અનુવીચનો કહે છે. 'સર્વોત્તમાવસ્થા વિષે ઉપદેશાયતો સર્વોત્તમાવસ્થા અનુભવતો શમ આ પૃથ્વીનુ સાગન કરતો હતો દ્વિતીય પુષ્ટિમાર્ગીય સર્વોત્તમાવસ્થા શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય વ્રજ-સુદરીઓનો છે, તે દશમરકથમા નિરૂપ્યો છે. વિરહદશામા સર્વત્ર ભગવદ્ભૂતિ થતા તે પણ અપત ભાવથી, સર્વોત્તમાવસ્થા સિદ્ધ થાય છે. મર્યાદામાર્ગીય સર્વોત્તમાવસ્થા આત્મા આમા વિશેષ છે. શ્રીમદ્ધ્યુવતીઓના શ્રીકૃષ્ણમા શૃંગારસસળથી ભાવો ધણ છે તેથી તે તે ભાવો સાથે સર્વોત્તમાવસ્થા જાનના અનુભવમા અપત નિપુણ છે, એમ પુષ્ટિમાર્ગીય વાગ્યાર મુતિ કરે છે, તે જ ભગવાન ભાષ્યકાર કહે છે. 'લિહ્યમૂયસ્ત્યાત્તદિલ્લીયસ્તદાપિ એ સૂત્રમા એથી સર્વોત્તમાવસ્થા સ્વસ્થ સ્પષ્ટ થાય છે. ત્યાં વિરહભાવમા અત્યંત ગાઢ ભાવથી સર્વત્ર પ્રભુ જ સ્પુરે છે. 'તે જ નીચે છે' એ શ્રુતિ અત્ર પ્રમાણ છે, એમ કહી, આગળ ભાષ્યકાર ભણે છે કે, કાઈ વખતે પોતાનામા પણ ભગવદ્ભૂતિ થાય છે તે કથન 'પહેલે અહકારાદેશ છે' એ વાક્યથી શ્રુતિ કહે છે. એ પ્રમાણે કહીને આ સર્વ વ્યભિચારિભાવો હોનાથી નિવૃત્ત નથી એમ જણવવાને પુનઃ સર્વત્ર ભગવદ્ભૂતિ કહે છે 'હવે આત્માદેશ છે'.

આ પુષ્ટિમાર્ગીય સર્વોત્તમાવસ્થા શૃંગારસમ્બધવાની છે. આની પ્રાપ્તિમા શુદ્ધપુષ્ટિભક્તોનો જ અધિકાર છે. ભાષ્યમા પણ આ જ વિરોધ કરીને બતાવ્યો છે. મર્યાદામાર્ગીય તો શ્રુતિનુત્તિ-વેદનુત્તિમુખીઓના કહેલી દિશાથી અપરિપક્વભક્તિદેશાન્ત ગમ્ય છે. એ પ્રકારનો પણ જને સ્વ-લમા પરમકાવપત્તભક્તિરૂપ છે, શ્રીમાન-વિરહ શાતાઓ ગણો.

અત્ર આગકા થાય છે. અમગીતમા 'જેતમાંગે પ્રભુમા રહેલો સર્વોત્તમાવસ્થા મેં જાણ્યો' એ વાક્ય છે. એ શ્લોકની વિરૂદ્ધિમા સર્વ જ પોતાનો ભાવ તે સર્વોત્તમાવસ્થા એવો અર્થ કર્યો.

- ૧ ચિન્તયન્તો હૃદયકિશનમયત્તમય જગન્ ।
- ૨ એકાન્તમક્તિર્ગોવિન્દે વત સર્વત્ર તદીક્ષમમ્ ।
- ૩ સર્વોત્તમાવસ્થા વિદ્યન્મદીમિમા તત્રિષ્ટવિપ્રામિહિત સ્થાનમ્ ।
- ૪ મ એવાપસ્તાત્ ।
- ૫ અપાહકારાદેશ
- ૬ અપાત ભાત્માદેશ ।
- ૭ સર્વોત્તમાવસ્થાજિગતો ભવતીનામધોલમે ।

છે, નહિ કે સર્વમા આત્મભાવ તો પહેલા બતાવેલું લક્ષણ તેવું કેમ બને? તે ન જ કહી શકાય આનુ સમાધાન આ છે ઉદ્ધવના જ્ઞાનમાં પૂર્વનિર્દિષ્ટ સર્વાત્મભાવ નથી પરંતુ અંત કરણોના સર્વ ભાવ-આપના-મને જ્ઞાનવિષય થયો, એવો અર્થ છે એ કે ગોપીજનો તો પૂર્વોક્ત સર્વાત્મભાવ-વાદ છે, તથાપિ ઉદ્ધવે તે સર્વાત્મભાવ બોલ્યો નહિ. ફક્ત તેમણે ઉક્ત શ્રુગારગ્ગસમબધી ભાવ માત્ર બોલ્યો. મધુપ કિતવવન્ધો મા સ્વૃણાદ્ધિ સપત્ન્યા વગેરે વાગ્વિજ્ઞાસથી ન-ગોપમી મંતિનીશ્ચે પૂર્વોક્તાતિવિકતને જ સ્પુટ કર્યો છે. 'સર્વ દેહિના આત્મા એવા એક મને જ શરણુ યા. સર્વાત્મભાવથી માફ શરણુ પ્રાપ્ત કરીશ. તે શરણુ સર્વત લય વગરનું છે' અત્ર, 'સર્વાત્મભાવથી માફ શરણુ પ્રાપ્ત કર' એમ આજ્ઞા હોવાથી સર્વાત્મભાવ તમે કહો છો. તેવો હોવો બ્રેમ્હિ આ શકા નિરસ્ત કરવામા આવે છે આ સ્ત્રોતકનો અર્થ આવો છે સર્વ દેહિ-ઓનો આત્મા શરણુભૂત મને સર્વાત્મભાવથી પામીશ સૂત્રભાષ્યમા બીજા પક્ષમાં આ જ અર્થને આદર કર્યો છે આવી રીતે સર્વાત્મભાવનો મહિમા પૂર્વોક્ત જ છે લક્ષણ પણ પૂર્વોક્ત જ છે, માટે આટલો વિસ્તાર જ બસ છે.

અત્ર 'સર્વાત્મભાવવિવેક' સંપૂર્ણ થાય છે.

ફલવિવેક.

અચકાર વિવેકારૂકથી જોત-માર્ગીય પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન, એ ત્રણોના વિવેક કરીને અવશિષ્ટ ફલવિવેક પ્રાપ્ત છે.

હવે પુષ્ટિમાર્ગીયનું ફલ વિચારવામા આવે છે તેમા પહેલા તો આ માર્ગને પ્રવર્તાવનાર સાક્ષાત્ શ્રીગોપીજનો જ છે, તેથી જ આ માર્ગમા મુખ્યતા પણ તેમની જ છે અત્ર ઉદ્ધવનું વાક્ય પ્રમાણુ છે (આ સ્ત્રોત અધિકારવિવેક સમાપ્ત થતા આવે છે, તે અવયોકવો) આ કારણે શ્રીનૃસિંહની પ્રાધાન્યતા હોવાથી તેમનો ફલપ્રકાર લખવામા આવે છે.

પ્રભુની અનંત લીલામા એક નિરોધલીલા છે નિરોધોસ્થાનુશાયનમાત્મનઃ સદ્ શક્તિમિઃ એ દ્વિતીયસ્થના શુક્રનાશ્ચર્યા નિરોધસ્વરૂપ એવું નિમિત્ત થાય છે કે, સર્વ શક્તિસાથે પ્રભુની જે પ્રપચમા લીલા-લીલા તે નિરોધ છે આત્મશબ્દ લગવશાયક જ છે અનુશાયનશબ્દથી તેવીતેવી લીલાને યોગ્ય સ્થિતિ સમજવાની છે નહિ કે નિદ્રા. પુરુષશબ્દથી પુરુષા ગયન એવા જે અર્થ ઉપરબધ થાય છે, તે પુરિશેતે એ બ્યુત્પત્તિને આધારે થાય છે પુરુષશબ્દમાં શીદ્ધ ધાતુનો અર્થ મિથિ ન થાય છે, નિદ્રા કરવી એવો અર્થ નથી થતો (વશુન શીદ્ધ ધાતુનો નિદ્રા કરવી એવો અર્થ છે) મત્ર એવો અર્થ વિવશિત નથી પુરુષશબ્દની પેઠે અત્ર અનુશાયનમા

૧. મામેકમેર મરણમામાન મર્તદેહિનામ્ । યાદિ મર્ગોન્માવેન વાસ્વમે લ્લુનોમયમ્ ॥

૨. સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ અચકાર ધણી જ ઝામડોલ મિથિનમા રણુ કરે છે બાપ્ય વગેરેમા જેવું નિમિત્ત સ્વરૂપ શ્રીમ-પ્રભુવગ્ણે પ્રકટ કર્યું છે, જેવું શ્રીહરિગણ્ધ ઉપરે છે, તેવું અચકાર કરતા હવે કે કેમ, એ મને તો તેમની અનિમિત-આપ્તિથી સરખે પ્રમેયુ લાગે છે આ વિષય ઉપર એક સ્પુટવેષ રા તેલીલાજીએ ૧૧ મા અકમા લખ્યો છે, તે સર્વાત્મ-ભાવનુ ગપેશન સ્વરૂપ યથાર્થરીત્યા અનુભવાવે છે

પણ નિરા અર્થ નથી થતો. માટે જ સુયોધિની અને નિગધમા પણ નિરોધનું લક્ષણ એવું જ ઉપદેશુ છે. ‘અર્થિય, અનવાનત શક્તિઓ સાથે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણનું પ્રપચમા કીડન-રમણુ તે ~ આનુ અનુશયન અને નિરોધ, એવું લક્ષણ છે.’

ભગવાનની તે નિરોધરૂપનીના ત્રણ પ્રકારની છે, નિરોધવાત્રા ભક્તો તામસ, રાજસ, સાત્વિક એ ત્રણ બેઠથી ત્રિવિધ છે, તેા તેમના મન ન રોકવા માટે કરાતી લોકાનુસારિણી ત્રિવિધ થાય છે. સુયોધિનીમા પ્રભુ આત્મા કરે છે કે, ‘સ્વભાવ પડતી જવો કાઈ પણ રીતે શક્ય નથી, એથી ત્રણ પ્રકારના જીવોમા ત્રણ પ્રકારની ભગવાનની કૃતિ—ત્રીવા છે’ તે ત્રિવિધ લીલાવડે કરાતી ભક્તોની પ્રપચવિરમરણુ સાથે ભગવાનમા આમકિત થાય છે તે પણ નિરોધ જ દહેવાય છે. નિતરાં રોધઃ (અન્યત રોધ) એરી જ્યુત્પત્તિથી. રોધ કોનો એવી અપેક્ષા થતા ભક્તોનો, એ પ્રમાણે પૂર્વમ્કધની સગતિવડે અર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. કાનાથી રોધ એમ જે સશય પ્રાદુર્ભવતો હોય તો પ્રપચ સેવો—અર્થાત્ પ્રપચથી રોધ એવો અર્થ સિદ્ધ થાય છે. ‘પૂર્વ કંજે લકતો નિર્દિષ્ટ છે, તે નિયુક્તિમાટે રોધ કરવા જેવા છે’ અર્થાત્ તેઓને નિરોધ થવો જોઈએ એ નિગધવાક્ય છે. ‘હરિએ પ્રભુએ જે મુખ દીધા તે તો ભવાર્ણવમા કુખ્યા, જેમને રોકવા તે જ અત્ર અનુર્નિય હવે પામે છે,’ એ નિરોધસક્ષણપ્રથ છે. ‘કર્મેન્દ્રિયોનો “સયમ કરતા પણ જે માણસ ધંદિયના અર્થોને મનથી રમરતો રહે તે મૂઢામા મિથ્યાચાર કહેવાય છે’ એ ન્યાયે પ્રપચથી નિરોધ જતાં પણ પ્રપચનું રમરણુ કરે તો ભગવત્સ્તીનાનુભવમા મુખ્ય અધિકાર નથી થતો, માટે પ્રપચવિરમરણુ આવશ્યક છે તે અર્થ નિરોધમાના નિ એ ઉપસર્ગથી નિસરે છે નિતરાં રોધ એટલે અન્યત રોધ—પ્રપચનુ અસ્પુરણુ વળી કેમા રોધ એરી આકાક્ષા થાય તો ભગવાનમા રોધ એમ સમજવું. ‘કૃષ્ણમા જેમની ધંદિઓ નિરુદ્ધ—રોકાયતી છે, તે લકતો મુક્ત થાય છે’ આ નિગધવાક્ય છે. આ નિરોધ પરમકચુત્પાદક લીલાથી જન્મ છે, પરમ સુખરૂપ છે, આસક્તિરૂપ છે, એમ ન હોય તો નિમ્નભાવ કહેવાય સુખકર ન થાય. ‘જમના નિમ્નહથી એ આપક્ષા’ એ વાક્યથી પ્રપચની વિરમ્ભિતિ થાય તો જ ભગવન્સુખનો અનુભવ થાય છે, માટે નિરોધ આસક્તિરૂપ બને છે. માટે જ પ્રપચવિરમ્ભિતિપૂર્વક ભગવાન આસક્તિ એ નિરોધપદની વાચ્યા છે. ‘એટ પ્રમાણે નદાદિગોષો હવે વડે કૃષ્ણ જનરામની કથા કરતા અને રમના સસારવેદનાને જાણી શક્યા નહિ કૃષ્ણમા અત કરણુવાળા યાદવો શ્યામા, આસનમા, અદ્વનમા, અંધાપમા, સ્નાનમા, કીડામા, ભોજનમા, અસ્તિત્વ ભોગવના આત્માને—પોતાને જાણી શક્યા નહિ’ વગેરે સ્વને તેવું જ નિરૂપણુ છે તો હવે આ અર્થ નિગ્ધત્ર વાપ છે પ્રપચના વિરમરણુપૂર્વક

૧. નિરોધોડધનુશયન પ્રવજ્ઞે કીડનં હરે । શક્તિમિદુર્વિમાલ્યામિ કૃષ્ણસ્વેતોદ લજ્જનમ્ ।

આ શ્લોકનો વિસ્તૃત—વિષદ અર્થ પે. રા. સ મન્નવાલ રાસ્ટ્રીને હસ્તે લખાયલા મીસુ-બાધિનીજી નામના માસિકના ૬ મે પાને જુઓ.

૨. સમાવસ્વાન્યયામાવો ન વૈ શક્ય કયચન । અતસિવિવર્તીવેવુ ત્રિવિધા મગવત્કૃતિ ।

૩. મક્ષા પૂર્વેત્ર નિર્દિઢાસ્તે રોદ્ધવ્યા વિનુકયે ।

૪. હરિષા યે વિનિર્મુક્ષાસ્તે મદ્મા મવસાગરે । યે નિરુદ્ધાસ્ત એવાત્ર મોદમાયાન્ત્યહર્નિશમ્ ।

૫. કર્મેન્દ્રિયાણિ સયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરત્ । ઇન્દ્રિયાર્થોન્ વિમૂઢાત્મા મિથ્યાચાર સ ડચતે ।

૬. કૃષ્ણે નિરુદ્ધકરણા મક્ષા મુક્ષા મદન્તિ હિ ।

૭. મનોનિમ્નહકાર્તિના ।

૮. ક્ષિતિ નન્દાદશે ગોપા કૃષ્ણરામકથા મુદ્ધા । કુર્વન્તો રમમાણાથ નાવિદન્ મવવેદનામ્ । શય્યાસના-દનાભાવસ્તાવકીશાસનાદિષુ । ન વિદુઃ સન્તમા માન વુખ્યવ કૃષ્ણચેતસ ।

ભગવાનમાં આસક્તિનું સપાદન કરનાર પ્રપચમા ધ્યાન પામેલી જે ભગવદ્દીક્ષા તે નિરોધ કહેવાય, તે ભગવદ્ધર્મ છે. તેવી લીલાથી ઉત્પન્ન થતી પ્રપચના વિષ્ણુભક્તિપૂર્વક ભગવાનમાં આસક્તિ એ પણ નિગ્રહપદવાચ્ય છે, તે હૃદયધર્મરૂપ છે. તે બન્નેનું દગમરૂઢમાં પ્રતિપાદન છે, 'ક્રોધયુક્ત-લીલામિશિષ્ટ દરિના સહુદય-પરિકર જન્મવાપી છે ભક્તોને યોગથી પ્રપચતી વિષ્ણુતિ થવી તે આસક્તિ છે' આ નિગ્રહવાક્યથી તેમાં (દશમ સ્કંધમાં) પહેલું તામસ પ્રકરણ છે વ્રજસ્થ ભગવદીયો- 'તામસ ભક્તો ત્રિવિધ છે વિધિપ્રાપ્ત નહિ એવા ભક્તિરૂપી રસનો અનુભવમાં સાધનરૂપ પારિભાષિક તામસત્વ, એ પ્રથમ પ્રકારનું' તામસત્વ છે બીજું તામસત્વ ધર્મવિરોધરૂપ છે ત્રીજું ભગવન્માપાકૃત છે

પહેલું તામસત્વ આ પ્રકારનું છે. તેમાં સ્ત્રીય મનોરથને અનુકૂલ યોગ્યુદ્ધ ભગવાદીલાની રૂચિ થાય છે. વળી બાહ્ય દર્શનમાં જ કેવળ અભિલાષ થાય છે (આતરમાં નહિ) પ્રભુનો વિરહ અસહ્ય થઈ પડે છે, તામસ ભગવદીયો દહપ્રધાન ધણા જ હવીલા હોય છે, તેમનો ન્તાં આગ્રહ બંધાય છે, ત્યાથી તે છુટતો નથી. જ્ઞાનરહિત અને મુગ્ધ થાય છે જ્ઞાનના અભાવે જ લોક અને વેદનું ઉત્તપન કરે છે વ્રજસ્થ ભગવદીયો પણ અતીત આમહયુક્ત હોઈ લીલામાં અનુપયોગિ જ્ઞાન ધરાવના નથી 'એ ઉગ્રમણે મારે મારે લોક, વેદ અને સ્વર્ગજ (સર્વસ્વ) જેમણે ત્યાગ કર્યું છે' આ વાક્યથી એમ કહેવામાં આવે છે કે, ભગવદ્ધર્મ લોક અને વેદને ઉત્તપન કરી નાંખે છે, તેથી તેવા ધર્મના સામ્યથી તામસત્વ છે. (અર્થાત્ તામસ જેમ (નિરર્થક) લોક વેદવાચક કરે છે તેમ આત્ર ભગવદીયો (નિર્ગર્થક નહિ, પણ ભગવત્ જ લોકવેદનો ત્યાગ કરે છે, માટે તેમને તામસ એવી મંત્રા આપવામાં આવી છે આ વાત પદોક્તિવાદ (આકસ્તરી ગતિ કહેવાતો વાદ છે) 'જેપ્રેક્ષપ્રિય દેવ છે' એ શ્રુતિથી ભગવદ્વાક્ય પણ એમ જ છે કે, 'પદોક્ત મને પ્રિય છે' આ તામસત્વ તામસપ્રકરણમાં સર્વ ભક્તોમાં એકમરૂપ છે બીજું ધર્મમિશેષરૂપ તામસત્વ તો જ્યાં જ્યાં ઉદ્ભવે ત્યાં ત્યાં તેવું કાર્ય કરે છે. અત્ર શસ્ત્રદુદ્ધારણ વગેરે ગોપીગીતના વાક્ય પ્રમાણ છે આ તામસત્વ એક પ્રકારનો ભાવ છે એ પ્રમાણે રાજસત્વ અને સાત્ત્વિકત્વ પણ ભાવવિશેષ જ છે માટે જ તામ સપ્રકરણના કોઈ ગોપીજનનું રાજસત્વ અને અન્યાનું સાત્ત્વિકત્વ, વળી કોઈનું નિર્ગુણત્વ ઉપદેશ્ય છે મધુપ કિતવચન્યો એ રાજસપ્રકરણમાં તામસત્વનું અનુવર્તન પણ થાય છે તૃતીય તામસત્વ ભગવાનની માપાનું વર્ણ છે માયા આ ઠેકણે લીલામુદ્દિષ્ઠ જ્વલબન્ધિની સમજાવી. ન વચ્ચાએડવર્ણ મે મોહિતો મમ માયયા એ શ્લોકમાં બોમુસાંપીનીગ્રામાં આ વિશેષ માયા છે' વગેરે વિવેચનથી તે માયા અનિરિક્ત પ્રદર્શી છે સૈવજ્યો વ્યતનોન્માયો એ ઠેકણે પણ મંત્રમાં વૈષ્ણવી પદ છે તેથી, માટે જ તે માયા પણ પશુ, પુત્ર, મૃદ વગેરેમાં આગ્રહિત ઉત્પન્ન કરે છે.

૧ સમુદાયો જમનાતી ક્રીડાયુક્તસ્ય વૈ હરે । પ્રત્યવિસ્તૃતિ સત્કર્મકાના વાપિ યોગત ।

૨ આમાં તામસત્વ વગેરે લોકિક ન સમજતા પારિભાષિક-એવી સમા જ તેને આપનામાં આવી છે, એમ અવધાર્યુ

૩ દ્વ ખચ્યોગિતલોએદસ્વાનામ્ ।

૪. પરોક્ષપ્રિયા દ્વ દિ દોવ ।

૫. વરાદા ચ મમ પ્રિયમ્ ।

તે કાર્ય મજરથ ભક્તોમા પ્રતીત થાય છે 'પદ્ધિસર્મા વ્યાપારગ્રસ્ત થયેલું અને રાત્રે અનિશ્ચયને મુદ્ધિ જતુ' એ વાક્યથી કાર્ધ વખતે તે વૈષ્ણવી માયા ભગવાનની વિસ્મૃતિ પણ કરાવી દે છે, 'સ્તોત્રે પુત્ર રૂદન ન જ સાભળ્યું' એ વાક્ય, અને '૩૦તે બાળકને અતૃપ્ત છોડીને વેગથી ગઈ' એ વાક્યથી કાર્ધ વેળાએ માયાના ધર્મોની પણ ભગવાનમા પ્રતીતિ થાય છે તે મેહનાદોનિ એ સ્થયે નિરૂપાર્ધ છે યત્ સમ્પરેત પુનરેવ વાલકઃ વગેરે વાક્યો, તો અજ્ઞાનમૂલક છે, વિશેષ માયાનું કાર્ય તામસત્ત્વડે તે વાક્ય ઉચ્ચાર્યા છે માટે આવા વાક્યોને ઉત્પન્ન કરનાર તામસત્ત્વ દોષરૂપ છે આ માયાકાર્યરૂપતામસત્ત્વને ભગવાન ક્રમેક્રમે લીલાઓથી નાશ કરે છે આગલ નિવૃત્ત થવાનું તામસત્ત્વ, પહેલા (તે ભગવદ્દયોમા) જે સ્થાપ્યું, તે તો અત્યંત નિરુદ્ધ સાધનનાત્માએને પણ અદ્વાદિ દુષ્પ્રાપ્ત કલ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રભુ આપે છે, એમ મહિમા પ્રસિદ્ધ કર્યા સારુ છે, એમ જાણવું તામસ પ્રકરણની લીલાની સમાપ્તિમા આ માયાનું કાર્ય તામસત્ત્વમા વિરત છે એમ જ તામસ ભક્તોનો નિરોધ થતા, આગળના કાર્યમાટે કરવા ધરેલી લીલાનું પ્રતિજ્ઞાધક્યૂત પહેલું તામસત્ત્વ, જેથી વિયોગને ન સહી શકાય અને લોહવેદને ઉલ્લઘન કરી જનાય છે, તેનું નિવારણ થાય છે એકલા માટે જ સ્વપ્રેક્ષ પ્રયત્ન અકૂરસહ મયુરા જવાતુ સાભળી શ્રીજગન્નકોતી વિજ્ઞાપ કરતા કહેવા લાગ્યા કે, 'આપણો માધવ પાસે જઈને તેમને જતા અટકાવિએ, આપણા કુલકુળથી બાધવે આપણને શુ કરશે?' આ કહ્યું, પણ તે કંઈ નહિ, કેમ કે તામસભાવ પ્રભુએ પરિહરી લીધા હોતો ત્યાર પછી રાજસભાવ છે તે, 'પ્રક્રિયાવડે વિકાર કરતો અને અત કરણુમા વ્યાધિ અને અનિવૃત્તિ કરે છે, ગાત્રમા અસ્વસ્થતા અને મનમા ભ્રાતતા એ ભક્ત્યુવડે રનેભાવ સમજ,' એ વાક્યથી મનને વિક્ષેપ કરે છે એથી જ 'તમારો વિયોગ તમને સર્વાંગે નથી, કેમકે હું સ્વમાનથી જ સત્પરક્ષા, આત્મસ્વરૂપ અને ભક્તીને વશ છું' એ પ્રમાણે પ્રભુએ ઉદ્ધવદ્વારા મોકલેલા સંદેશાથી એમને આત્મુજ્ઞાન થયું. તેથી જ અમને ભગવદ્વિયોગ નથી એમ પણ જાણ્યું 'ત્યારપછી તેઓ કૃષ્ણસંદેશથી વિરહજ્વરરહિત થઈને ઉદ્ધવને આત્મા અને અધોક્ષજ સમજીને પૂજવા લાગ્યા' એ વાક્યથી ૭ એ પ્રમાણે આત્મરૂપે જ્ઞાન થયા પછી પણ દૃષ્ટૃવમપદે ગોપીનાં કૃષ્ણાલેગાત્મવિનિમલ્યં (એ પ્રમાણે કૃષ્ણાલેગથી શ્રીગોપીજનોના આત્મવૈકલ્ય અને અવયોકાને) એ વાક્યથી ભગવદુપદિષ્ટ જ્ઞાન પણ તિરેહિત થયું કેમકે રનેશુરે વિનેષ નાખ્યો તેમ થતા ભગવદ્વિરહ છે એમ જાણવાથી પુન ખેદ જ રહ્યો. જ્યાં સુધી રાજસભાવ છે ત્યાંસુધી ભગવદુપદેશની સ્મૃતિ થતા વિરહના અભાવના જ્ઞાનથી મુખ્ય, પરંતુ ઉપદેશની વિસ્મૃતિ થતા વિરહના જ્ઞાનથી દુઃખ, એમ અને છે એમ સમજવું.

શરદુદાશયે સાધુજાતમસગસિજોદરધ્રીમુખા દ્વિતા । સ્મરતાવ તૈ શુલ્કદાયિકા વરદ નિમ્નતે નેહ કિ વધ ?

અર્થ—હે વરદ, સ્મરતાવાય, શરદ નદીના જલાસાયમા મારીપે ઉત્પન્ન થયેલા જે ઉત્તમ કમલ, તેના અન્તર્ભાગની શોભાને ચોરનાર એની દૃષ્ટિ વડે તમારી શુલ્કદાયિકાઓને હણતા એવા તમે શુ અમારો વધ—ખાત નથી કરતા ?

૧ અહ્યાટન નિશિ શયાનમતિધમેજ ।

૨ નૈવાશ્રગો દ્વૈ રુદિતં સુતસ્ય સા ।

૩ અતૃપ્તમુસૃજ્ય જવેન સા ચયૌ ।

૪ નિવારયામ સમુપેત્ય માધવં કિં નોઠકરિપ્યન્ કલનુન્દનાન્ધવા ?

૫ ત્રિકુર્વન્ ક્રિયયા જાધિરનિવૃત્તિથ ચેતસ । શાન્નાસ્થાસ્ય મનોધ્રાન્ત રજ્જ એતૈર્નિશામય ।

૬ મવતીના વિયોગો મે ન દિ સર્વાત્માના વચિત્ । આત્મવાદ્વચકવદ્યચાત્સયવાક્યાસ્વમાવત ।

૭. તતસ્તા કૃગમન્દેશૌર્વેપેતવિરહજ્વરા । રૂઢવ પૂજયવકુર્ણોત્વાત્મામનમધોજન્મ ।

ત્યારપછી રાજસભાવની નિવૃત્તિ થતા સત્ત્વ ઉપજ થાય છે, ત્યારે તે સાત્ત્વિક કહેવાય છે સાત્ત્વિક દશામા ‘સત્ત્વથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે’ એ વાક્યથી ઉદ્ભવદારા પ્રભુએ ઉપદિષ્ટ જ્ઞાન રિયો થયું. માટે જ કુરુમેત્રના પ્રસંગમા ‘ચૈવંકુરુ મેવન કરતા અમારા મનમાં તેવું સદા ઉદય પામે’ એમ જ વાચ્યું. અન્યથા આગળ બિરાજમાન પ્રભુ પાસે વ્રજમા પધારવાની પ્રાર્થના કરત માટે ભગવદ્ગાથ પ્રમાણે ભક્તસમાગમ સમીચીન અને નિરતર છે, એમ તેઓએ જાણ્યું, એમ નિશ્ચય થાય છે ત્યાર બાદ સત્ત્વ પણ બ્યારે નિવૃત્ત થાય ત્યારે નિર્ચુણાવસ્થામા પ્રવેશાય પછી ભગવદ્દૂપતા થતા નિષ્પક્ષીકામા પ્રવેશાત્મક મુક્તિ મળે છે ‘અન્યથાસ્ત્વ ત્વજ્ઞ અસ્ત્વે રહેવું તે મુક્તિ’ તત્ત્વ રમણાદિક પણ સર્વ પુરુષોત્તમાત્મક છે, એવી આશ્રયપ્રાપ્તિ છે, એમ ભગવદીયોએ વિભાવના કરવી

હવે આધુનિક પુષ્ટિમાગી‘યોત્’ ફક્ત લખવામાં આવે છે. તે લખનાં પહેલા એટલું જાણાવવું આવરણ છે શ્રીમદ્ભગવતમા બે પ્રકારનો બોધ છે, એમ જાણવું. એક વાચનિક અને બીજો આર્થિક—આધ્યાત્મિકરૂપે કહેવાતો વાચનિક બોધ રાજ્જ્ઞાનથી જાણે છે આર્થિક—આધ્યાત્મિક બોધ તો લીલાનામય વગેરે જ્ઞાન થયા પછી વિશેષ અનુભવથી ઉદ્ભવે છે વાચનિકનો દદાત આ છે. ‘દહુ બકતને પરવશ છું’ એ નવમરકધમા આવેલા ભગવદ્દાશના શ્રવણથી ભગવાન ભક્તાધીન છે, એટલી પ્રતીતિ થવી તે વાચનિક બોધ આર્થિક બોધ તો ‘પરોપીજનોએ રોકેલા ભગવાન નૃત્ય કરવા લાગ્યા’ એ વાક્યથી તેની ભગવદ્લીલાના તાત્પર્ય સમજાયા પછી પ્રજ્ઞ પુષ્ટિભક્તિપરવશ છે, એવો નિર્ધાર થાય છે અથવા તો ‘યોગિત્—જીના સગથી જેમ પુરુષ એ ઠેકાણે વાચનિક છે ‘સ્વપ્ન ભૂ મનને હુતી તન્ની, પુત્રી સરસ્વતીને’ એ ઠેકાણે આર્થિક છે એમ માર્ત જીવ—તર્ક કરવો તે આ મુખોધિની અને નિમ્નપ્રાદિમાં આધ્યાત્મિક પક્ષ તે તે લીલાપ્રમગમા સિદ્ધ કર્યો છે એમ જના આધુનિક પુષ્ટિસ્થાને કેમ પ્રાપ્તિ થાય એવી છતાસા થતા, ‘હે ઉદ્ધવ, આત્મનિવેદનવાદા ‘મનુષ્યોના આવા ધર્મ વડે’ વગેરે વાક્યવડે પ્રકારસામ છે પણ ખરો ‘મને અન્યસિચાર ભક્તિયોગથી જે એવે છે, તે આ શુભોને ઉદ્ધવથીને મોક્ષમાટે સમર્થ થાય છે’ વગેરે વાક્યોથી નિર્ચુણાવસ્થાપછી ફલપ્રાપ્તિ છે, ધત્યાદિરૂપ સિદ્ધાંત સિદ્ધ જના પણ નિર્ચુણ થયા પછી ફલ છે, એવો આર્થિક સિદ્ધાંત પણ સપદમાન થાય છે

તે ભાગવતમૂલક મુખોધિની અને નિમ્નધમા છે તેમાંથી બોધમુકરતા માટે ઉદ્ધારીને લખવામાં આવે છે. તેમાં જે જીવોમા ભગવાને પારમાર્થિક ફલવિરોધ મિદ્ધ થયા માટે અતૈકિક અનુગ્રહવિરોધથી પુષ્ટિભક્તિ બીજરૂપે સ્થાપિત છે, તે પુષ્ટિમાગીયા છે તેઓને સાધનોથી ફલ થશે એ પ્રકારનો નિર્ધાર કરાય છે. તેમા ત્રિગુણના^{૧૦} તો સર્વત્ર છે’ એ ભગવદ્વાક્યથી તે જીવો માયાના

૧. સત્તાસજ્જાયતે જ્ઞાનમ્ ।

૨. મેઘવઙ્ગુપામપિ મનસ્પુદિવાત્ સદા ન ।

૩. મુક્તિર્હૈવાન્યપારૂપ સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિ ।

૪. અદ્ મક્ષપરાધીન. ।

૫. ગોપીમિ સ્તોમિતોનૃત્યદ્રગવાન્ ।

૬. યોપિ સદ્ગાદયા પુત્ર ।

૭. વાચં દુહિતર તન્વીં સ્વયમ્મૂર્દરતીં મન ।

૮. એવ ધર્મમિતુષ્યાનામુદ્ભવાત્મનિવેદિનામ્ ।

૯. માં જ યોગ્યભિચોરેણ મત્તિયોગેન સેવતે, સ ગુણાન્ સમતોચૈતાન્ વ્રજમૂયાય કસ્યવે ।

૧૦. ત્રેગુણ્ય સર્વં એવાદિ ।

કાર્યરૂપ તામસાદિથી વ્યાપ્ત છે. જે કે સર્વમા વશુ શુભો છે, તે પણ 'પ્રધાનતાથી તેના વ્યપદેશ થાય છે' એ આપે જેમા જે શુભની અધિકતા હોય તે શુભથી વ્યપદેશાય છે વ્યવહારાય છે તેમા સત્વશુભની પ્રધાનતાવાળા સાત્ત્વિક ભક્તોને સેવા શ્રવણ વગેરે સાધનોવડે શીઘ્ર-જલદી પ્રેમાભિપ્રતિ થાય છે, માટે જ નિમંધમા કહ્યું છે કે, 'સાત્ત્વિક ભગવદ્ભક્તો જે મુક્તિમા અધિકારી છે' નિમંધના સેવાપ્રકરણમા 'સાત્ત્વિકને ઉપદેશે છે' માટે સાત્ત્વિક ભક્તો મુખ્ય અધિકારી છે રાજસ અને તામસ મધ્યમ અને હીન અધિકારી છે એટલામાટે જ ભક્તિરસકીધી ભક્તોમા હીન મધ્યમ અને ઉત્તમ, મરે કહ્યા છે. હરિ^૩ અને એમને અનુસરતા પુરુષોની ઈશકયા કહી છે, એ વાક્યથી સામાન્યતઃ સર્વનું ભક્ત્ય સૂચવ્યું હમાણુ તો કલિકાલના દોષથી મોહ, લોભ વગેરેથી યુક્ત તામસ ગજ્યો ધણ છે તેમા પણ પૂર્વચ્ચાપિત કરેલા, નહિ નાશ પામનાર, પુષ્ટિભક્તિરૂપ ખીજ હોવાથી ભગવત્સેવા, શ્રવણ વગેરે કરતા કરતા પણ દોષની પ્રવચતાથી પ્રેમવશ્યા ભક્તિને નથી મેળવી શકતા કેમ કે પ્રતિનિધક ન હોય તો કાર્ય થાય 'સેવામા આદર રાખવા' વગેરે ભગવદુક્ત સેવાશ્રવણાદિસાધનોવડે ખીજ દહ યતા સેવાથી જ ક્રમેક્રમે તમ, રજ, સત્વ નટ થાય છે, 'મને પશ્યઅભિચાર ભક્તિયોગથી જે સેવે છે' એ ભગવદ્વાક્યથી તે ગોકુલરચના પ્રસંગમા સૂચવ્યું છે તેઓનું પહેલા તમ નિવૃત્ત થયું અને પછી રજસ અને સત્વ નિવૃત્ત થયા નિમંધમા આ પ્રમાણે વિશદીકરણ છે

इतोऽपि चेद्धरिर्गच्छेत् नीत्वा सर्वस्य तामसम् ।

राजसास्ते भविष्यन्ति गोकुलस्था न संशयः ॥

उभये च ततस्त्वग्रे सात्त्विकास्त्वगुणास्ततः ।

त्रयोऽपि सम्भविष्यान्ति मुक्तौ तेषां निरूपणम् ॥

ભાષાર્થ—અત્ર શંકા થાય છે કે, તામસપ્રકરણની લીધા પૂર્ણ થતા સુધીમા ગોકુલશ્રેણી તામસત્વે તો છે જ, પછી ભગવાન મથુરા પધાર્યા, એટલે લીલાનું પાહારથી તિરોધાન થયું, અને શાસ્ત્રીય સાધનોના ગોકુલરચમા અભાવ છે, તો તામસત્વની નિવૃત્તિ કેમ થાય ? આ આશંકા મનમા લાગીને તેની નિવૃત્તિનો પ્રકાર શીમનમહાપ્રભુ ઉપદેશે છે, ઉપયુક્ત શ્લોકદ્વયથી આ અર્થ છે જે કે અહિં ભક્તિરાજની મર્યાદા વિચારતા તો તામસત્વ નિવૃત્ત થવામા કંઈ પણ કારણ નથી, કારણના અભાવમા કાર્ય ઉપજે તામસત્વ નિવૃત્ત થાય તો સર્વમર્યાદાનો ઉન્નિષ્ઠ થાય, તો પણ હરિ-ભગવાન પોતે તે ભગવદ્દિગ્ધ તામસત્વ લઈ જાય તો શાસ્ત્રની મર્યાદા દુર્બલ હોવાથી તામસત્વ ચાલ્યું જાય માટે પ્રમેયજલ જ મુખ્ય છે, પ્રમાણજલ નથી પ્રમેયજલથી તે રાજસ થાય છે આ અર્થમા સંશય નથી, તેથી કેષપણુ વિરોધી નથી નથી થતો મર્યાદાનો ભગ પ્રમાણજલના વિચારમા તેવું થતું હોય તો પણ પ્રમેયજલના વિચારથી તો સમાધાન થાય છે, એ ઉપરની કાર્ગિકાને ફજિતાર્થ જે કે લીલાચરિત્રા ભક્તોનું સ્વરૂપ તો 'જે નંદ છે તે પરમાનંદ, યશોદા મુક્તિરૂપા, ગોપીજન, આયો તેની ઋચાઓ છે' વગેરે વાક્યોથી કૃષ્ણોપનિષદમા

૧ પ્રાધાનેન વ્યપદેશા મવન્તિ ।

૨ સાત્ત્વિકા ભગવદ્ભક્તિ યે મુક્તાવધિકારિણ ।

૩ પુસામીશકયા પ્રોક્તા હરેવાસ્વાનુવર્તિનામ્ ।

૪ આદર પરિચર્યાપામ્ ।

૫ મા ચ યોગ્યમિચારેણ મત્તિયોગેન સેવતે ।

૬ યો નન્દ પરમાનન્દો યશોદા મુક્તિરૂપિણી ગૌપ્યો માવ ઋચસ્તસ્ય...

જયન્ પ્રશંસાપાત્ર ગણ્યુ છે, પ્રપંચથી વિવક્ષ્ય માન્યુ છે, તો પણ અમુક અંશમાં દષ્ટાન છે, માટે દોષ નથી અત્ર એવી શક્ય થતી હોય, કે પુષ્ટિભક્તિ તો નિર્ગુણ છે, તો તેવી ભક્તિવાદીઓ રાજસ, તામસ કેમ સંભવે, તો તે શક્ય ન કરતી જ્ઞાતા તામસ્ય જણાય છે ‘હે બ્રહ્મને રક્તસમસ્તભાવવાલા પાપક્રમા જ્ઞાતા’ એ વાક્યથી અજ્ઞાતવક્ષા હવ માત્ર સગા વગેરે વાક્યોથી જ્ઞાતુ પુષ્ટિભક્તિવ નિર્ધારિત છે માટે ભક્તિ નિર્ગુણ છે, તો પણ ભક્તો તો સંયુક્ત છે જ અમિસન્નવાય યદ્દિસાં વગેરે વાક્યોવડે તેવી કામનાથી ઉત્પન્ન થતી જ ભક્તિ સંયુક્ત છે, આ ભક્તિ સંયુક્ત નથી, એ તો નિર્ગુણ જ છે. ભક્તો તો સાત્ત્વિકાદિભેદે ત્રિયુગ્મ છે

હવે અદ્વિતી આધુનિક પુષ્ટિભક્તોને સાધનની અપેક્ષા હોવાથી પહેલથી આરબીને સેત્ર શ્રવણાદિ પ્રકાર, તામમાદિયુગ્મની નિવૃત્તિનો પ્રકાર આધ્યાત્મિકરીતિએ નિરૂપાય છે આ પ્રમાણે જેમ લીલાવૃત્તિમાં તામસપ્રકરણના પ્રારભમાં પ્રથમાધ્યાયમાં ભગવાનના આવિર્ભાવનો ઉત્સવ છે, તેમ અદિ પણ સાધકભક્તને શ્રીમૂર્તિના આવિર્ભાવનો ઉત્સવ કરવો માટે જ નિમગ્નના મેવાપ્ર-કરણમાં અને ઉદ્ધાનીય એવી ધ્મજથી મૃતિકા વગેરેથી પ્રકટ થયા, એમ ઉક્ત છે મૂર્તિરૂપે પ્રભુને આવિર્ભાવ જ સ્વીકાર્યો છે લીલાપ્રકરણમાં ‘અદિ રમકુ દિવસ ન રહેતુ, કેમ કે યોકુલમાં ઉગાનો થાય છે’ એ વાક્યથી પ્રાદુર્ભૂત ભગવાનના સુખના અનુભવમાં પ્રતિમધક ઉત્પાનોત્તુ જ્ઞાન થવામાં જેમ વસુદેવનું કાણુ છે, તેમ અદિપણ ગુરુપામેથી ભક્તિમાર્ગના પ્રતિમધકો આ જાખવા ત્યાગપછી પૂતનાતુ મરણુ થાય છે. ‘^૩અવિદ્યારૂપ પૂતના નાશ પામી’ એ વાક્યથી તે પૂતના અવિદ્યા—અજ્ઞાનરૂપા જ છે પૂતના, બક વગેરે અવિદ્યા, દલ વગેરેરૂપ છે તેમાં પ્રમાણુ નથી, એમ ન કહેતુ ‘સોભ, કોથ વગેરે દેવો છે’ એમ કૃષ્ણોપનિષદમાં સર્વ દેવોના દેખાતા મ્વરૂપ કરતા જુદા દોહાદિમ્વપ્રતિપાદિત છે ‘જ સોભ, કોથ વગેરે’ એમાં વગેરેથી સર્વ દેવોના સંગ્રહ કરવો આ ઉપનિષદને આધારે જ ધેનુગદિમાં દેહાધ્યાસન વગેરે ઉક્તિ મુખ્યોધિનીનુંમા છે, એમ જણતું ત્યારે હવે જેમ ત્યા અવિદ્યારૂપ પૂતનાનો પ્રભુએ નાશ કર્યો, તેમ અદિ પણ ભગવાનથી બહિર્મુખ બનાવનારી અવિદ્યાનો સેવ્યમાન પ્રભુ નાશ કરે છે. સકુ દિપ્તાદિપુરુષ એ વાક્ય અત્ર પ્રમાણુ છે વળી ત્યા જેમ વસુદેવના મુખથી ઉત્પાનતુ શ્રવણ થતા, તેની નિશ્ચિત અર્થે શીનદે ‘^૫હરિને ગણુ ગયા’ એ વાક્યથી સંજ્ઞાપાતિ કરી, તેમ અત્ર પણ સાધક ગુરુદ્વારા ભક્તિમાર્ગના પ્રતિમધકો ત્રવણુ કરીને હરિને શરણુ જતુ તે જ નિમગ્નમાં કયુ છે—‘પહેલામાં તે ભગવન-માર્ગમાં ધણુ આધક છે, દ્વિતીયમાં તે આધકનો અભાવ હરિવડે જ થાય છે’ ત્યાં જેમ સચિત ક્રેલા, પોનાની આમક્રિતમાં વિપયભૂત, ભગવાનને અનુ-પયુક્ત ગૃદરૂપ શકટને (ચકટા મુગ્ધે) ભક્તિરૂપ ચણુથી જેમ ઉચો ફેંક્યો, તેમ અદિ ભક્તને પણ ભગવાનને અનુપયુક્ત વસ્તુનો અજાણ નિશ્ચિત થાય છે (અર્થાત્ર પ્રભુને અનુપયોગિ વસ્તુને સર્ગ ભક્તે ન રાખતો) તજ્ઞાવર્ત અચુર ભગવાનના સાક્ષાદ્કારમાં પ્રતિમધકરૂપ રહે શુચુરૂપ હોવાથી હણુયો તેમ ભક્તને પણ ભગવાનમાં પ્રતિમધ નાખનાર રત્નેયુ નટ થાય છે ત્યાર પછી શ્રીપદે

અમ્વપદર્શન કરાવી મદિમા જણાવ્યો તેમ અદિ પણ સાધક ભક્તને

સેવ્યસ્વરૂપમા સ્વપ્રાદિદ્વારા કોઈક અનુભવ જણાય છે. પત્રીથી ગમે એકાતમા ભગવત્તમા એવા તેમા સ્વપ, શુશુ, લીલાથી યુક્ત નામનિરૂપણ ક્યું 'તમારા પુત્રના શુશુકર્મને યોગ્ય ધણુ નામ તથા સ્વપ છે તે હું જાણુ છું, માણુસો જાણુ નથી' એમા 'ધણુ નામ તથા સ્વપ છે, એમ સત્તા જાણુઆથી તે નામ, સ્વપ, શુશુ, કર્મતુ નિશ્ચય અવગોધુ.

આ સર્વથી આ સિદ્ધ થયુ સાધક બને ભગવદીવના મુખથી શુશુલીલાયુક્ત નામોત્તુ હુ સમગ્રાગપૂર્વક સ્વસ્વપ અનુશુ કરીને, તે તે લીલાયુક્ત સ્વસ્વપ અને શુશુભરણુસદ્ તે તે નામ અનુશુ કરવુ જેમ 'ગોવર્દનોદરણુ ધીર' એ નામનુ અનુશુ કરવામા ગોવર્ધન પર્વતને ધારણુ કરતી વંખનની લીનાથી યુક્ત વામકુમરજનમા ધારણુ કરેલા ગોવધનનાશુ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ સ્વસ્વમા લાવવુ આ સર્વ નામકરણુ પ્રસંગના મુગધિનીશ્રમા ઓમવાચાચરણુ વિચારપૂર્વક કહ્યુ છે

ત્યારપત્રી રત્નનુરિંગણુલીલા છે 'રવિધર્મતિ—હરિના એ જનુ મુનવસ્વપ છે,' એ વાચ્યથી શ્રીકૃષ્ણના જનુ મુનવત્તા આધિદેવિકસ્વપ છે, તેથી અને જનવત્તા—(પાનાવતુ નામ છે) દેવોનો નિવાસ હોવાથી જનુવડે ગમનથી ગમરીતે અનોકિક પ્રગરે દેવ્યનુ મર્દન કર્યુ તેમ અદિ પશુ એવ્યમાન ભગવાન અનેક જનના નદિ જણાતા ભક્તમા રહેલા વણુ આસુરભાવોને દૂર રૂ છે ચૌધારિપ્રસંગમા મજસુદરીગણુ ધણુદોરા (ભગવાનતા) નિવેદન કર્યો—તેમની માતાને જણાયા, પશુ માહાત્મ્યવાન ન જીતા કેવલ સ્નેહથી જ માતાએ તે દોષા ધ્યાનમા લીધા નહિ 'હંપકા આપવા હજી ન કરી' એ વાચ્ય સાક્ષીબૂત છે એ પ્રમાણે ભગવદીય પશુ જાનરહિત હોય તો પશુ ભગવાનમક્ત સ્વભારથી ભગવાનમા દોષ મમજતો નથી, અર્ધાત્ પ્રભુમા દોષ જેતો નથી પછી શ્રુતિજ્ઞાના ભક્ષણુના પ્રસંગમા 'હે પમાત, મે માટી નથી લક્ષણુ કરી' વગેરે વાચ્યોથી સર્વ સાધાગણુ રીતિએ પ્રતીત અશન—ભક્ષણુસ્વપ ધર્મ મારામા નથી, 'સુધા મનુષ્યની બ્રાતૃવ્ય-ભત્રીજ જેરી છે' એ શ્રુતિથી ભક્ષણુમા કાચ્યુસ્વપ સુધા તો મનુષ્યને અસાધારણુ ધર્મ છે તે મારામા નથી, એમ પ્રભુએ કહ્યુ ત્યારે પ્રભુ સુધાને લીધે અશન કરતા નથી, લક્ષિપૂર્વક ભક્ત આપે તે જ અશન ક્રૂ છે 'પન, પુષ્પ, ફલ, જન, જે મને ભક્તિથી આપે છે, તે પતામાએ ભક્તિથી ભેટ ધરેણુ સર્વ હું અશન કરે છું' અશન એટલે અગીકાગ, નહિ કે ભક્ષણુ જ. કેમ કે પુષ્પનો પશુ સચ્ચ છે તો હવે સર્વ વજ્ર, બૂધણુ, માવા વગેરે ભક્તિથી સમર્પે તો સ્વીકાર ક્રૂ છે, આવા પ્રકારને અમજને નેવેલાલિ ભક્તિથી જ સમર્પવુ, એવો અથ ઉપનમ્ધ થાય છે. આ તો મૃભક્ષણુના ટિપ્પણીમા રજૂ છે શ્રીવશોદાજીને ભગવાનમા સાધાગણુ અશનસ્વપ જણાવે, પરવુ ભગવાને મુખ ઉઠાડીને તેમા ચિત્તસ્વપનુ દર્શન કરાવેને સર્વસદ્શ ધર્મનો અભાવ જણાવ્યો, આગળ આપતા 'જેની 'માયાથી આ કુમનિ યદ તે મારી ગતિ છે' એ વાચ્યથી ત્યારે માતાની સરાગિ એવ નિગદિત થયો ત્યારે 'એ' શુરી માવા વિરતારી' એ વાચ્યથી લીલાસ્થ જીવોનુ

૧. શ્રદ્ધાને સાને નામાને રૂપાગે ચ સુતસ્થ તે । મુગકર્માત્તુરૂપાગે તાન્વદ્ વેદ નો જના ।

૨. પ્રભુએ ત્યારે બાધ્યાવ-યામા અનુક્રમે ગોદણુથી આલતા આલતા પુર રિયત વ્રજના પદમા અને ગાયોનાવાડા વગેરેમાં જે બીલા કરી તે જનુનુરિંગણુલીલા ।

૩. દે જાતુનો સુતલ વિશ્વપૂર્તે ।

૪. ન દયુવાન્નુપૈષ્ઠર્ ૫. તાદ મક્ષિવવાનન્ ૬. મુડ જાતુ જે મનુવ્યસ્ય બ્રાતૃવ્ય ।

૭. પન પુષ્પ ફલ તોય યો મેમનવ પ્રયચ્છતિ । તદ્ મન્નયુવદ્વતય આનિ પ્રયગામન ।

૮. યન્માસયેત્થ કુમતિ સ મે ગતિ ।

૯. વૈવ્વવો વ્યવનો માયાન્ ।

નિયમન કરનારી વૈષ્ણવી માયાવડે માતાને મોહ પમાડીને સ્નેહ વધાર્યો એવી રીતે આ સાધક ભક્તને પણ મેઘ્યવ્યવસ્થામાં જ્યારે લૌકિક લાભ મળે, ત્યારે તેના નિરાકરણ માટે ભગવાન શ્રીમદ્ ભાગવતાર્થિ ત્રયના અર્થેનું વિશેષ મુદ્રણ કાઢી સ્વમહિમા જણાવે છે ત્યાં પણ અન્યત્ર મહિમાની સૂક્તિ થઈને સ્નેહોપચાર સિથિલ થઈ જાય તો એકી ભક્તના સગ વગેરેથી તેની સ્નેહોપચારમુદ્દને ભગવાન દદ દરે છે પૃત્રીથી દ્રોણો વસુનો પ્રગર વગેરે પ્રત્યેકરથી શ્રીનિષ્કલેષીભક્તની ભક્તિમા મેઘા પુરુષની કૃપા જ દારણ છે, એમ સિદ્ધત થ્યો છે એ પ્રમાણે આદિ પણ ત્રીમહાત્માચરણ અને શ્રીમદ્ગિરિમારની કૃપાથી ભક્તિ થાય છે, એમ જાણવું ત્યાગ્યાદ માતાછ દધિમન્યુ કન્યા કરના ભગવાન શુભ ગાતા હતા, 'દધિ મન્યવાના સમયમા મરણ કરનાચરિત્રે' ગાવા લાગ્યા' એ વાક્યથી એ પ્રમાણે સાધક બંધને પણ ભગવદ્ગુણનું ગાન કરતા જ દૈવ કાર્ય કરવા ત્યારપછી દધિમન્યુના પાત્રને શેડી નાખ્યું, અને નવનીત (સિકામાનુ માખણ) મકંદ-માકંદને આપ્યું તે બંને લીનાથી આ બિંદુ થાય છે ભગવાનને ન હોય તે વખતે ભગવાનથી દંતરના ભાગમા ઉપયોગ થાય એવી બુદ્ધિથી સપાદિત પદ્યોને ભગવાન અગીય કન્યા નથી

આમ છ તો ભગવાનને સમર્પવાની વસ્તુ સ પાદન કરવાના સમયથી લઈને ભગવદુપયોગના સમયસુધી ચિત્તને કૃષ્ણરૂપ ગમખુ, એમ સાધક સમજવું ત્યાગ્યાદી અલ્પગણાદિ દોરણથી બનવાનું બાધના તપાસ વગ, પણ તેમ બાધના નહિ જ્યારે માતાને ખેદ જોયો ત્યારે ભગવાન કૃપાવડે ભક્તવચ્ચલ સચવતા બાધથી તેની રીતે સાવજન્ય અને તહેની પત્ની પુરુષોત્તમને વગ કરવાને સમર્થ નથી થતા, પણ ભક્તિથી જ વાય છે હવે યગજ્ઞાલુનના પ્રસંગે ભગવાનના નાદના સમાગમથી લક્ષ્મીમહારૂપ મહાદેવથી જન્ય ત્રીસગની નિશ્ચિત થઈને મળમા શુદ્ધિ પામીને શુદ્ધિ નવજન્ય અને મહિમીવને ભગવાને મુક્ત કર્યા ત્યાં પણ 'તે તેવી રીતે' માધીશ કે, જે મહાત્માએ ગાયુ છે' ભક્તથી અનુકરણ કરવાથી મુક્ત કરીશ એમ પ્રભુએ કહ્યું છે મટે ભક્તોનો સગમ છે, તે મદ્દ પુરુષાર્થોને સાધક છે, એમ સિદ્ધ થયું ત્યારબાદ 'ગોપીભક્તોએ મેઘેલા નાચવા લાગ્યા' એ વાક્યમા ભક્તને વરણપણું મુદ્દ જ છે પછી વૃન્દાવનકીડા છે ત્યાં 'અનેક પ્રાન્ના' ગમદા લઈને વત્સોને ચારવા લાગ્યા' એ વાક્યથી બમગ્યક, સુદમઃ, કાષ્ઠપદ, બનાવડી રથ, વાલ્મી, આકર્ષણ વગેરે કીડાપયોગી સાધનો લઈને ભગવાન કીડા દરે છે એમ છે તો તે સર્વ ગમદા મેવામા પણ સ્થાપના, 'એ પ્રમાણે તે બંને લોકસિદ્ધ દોડાવી વનમા કન્યા હતા એમ પચ્ચદશાધ્યાયમા કહેવાના છે 'જે જે લોકમા હૃદયમ હોય છે, તે પોતાને અનિષ્ઠિય હોય તે મને નિવેદવું, તે અનતજ્ઞાનસુધી સમર્થ થાય છે,' એવું ભગવાન પણ છે. આ સેવાકૌમુદીમાં વિસ્તારપૂર્વક રહ્યું છે ત્યાગ્યાદી વસ્તુમુરનો વધ છે તે અસર વચ્ચારણસામગ્રીરૂપ વત્સોના દોષરૂપ છે તેના નિવારણથી વત્સોને નિર્દોષ કર્યા એમ આદિ પણ સેવાપયોગીના સામગ્રી પ્રભુવડે શુદ્ધ થાય છે વળી ત્યાં જેમ મિત્ર ભક્તોના દોષરૂપ, લોભ,

૧ દધિનિર્મળને કાલે સ્મરન્તી કાયાગાયત્રી ।

૨ તત્તથા સાધયિષ્યામિ યદ્વૈત દન્નહામના ।

૩ ગોપાંભિ સ્તોમિતોઽનુલ્લ ।

૪ ચારાપાસતુર્નસ્તાજાનાશ્રીઙ્ગપરિચ્છદી ।

૫ એવ તાં લોકસિદ્ધાંભિ કીડામિધેરતુવેને ।

૬ યદિદૃષ્ટમ લોકે યચ્ચાતિપ્રિયમત્સન । તત્તદિવેદ્યેમથ તદાનત્યાપ કર્ષતે ।

અસંન્યથી યુક્ત દલરૂપ નટ દર્શો, તેમ અહિં પણ વોલ અને અનુનયુક્ત દલાદિદોષ એવાથી નટ થાય છે. ત્યા જેમ ક્ષતિ નન્દાદયો ગોષા એ વાક્યથી શુભગાન અને પ્રેમસૂચન કર્યું, તેમ અહિં પણ ભગવદીવાદિરૂપ શુભગાન પ્રાપ્ત થાય છે

એ પ્રમાણે પ્રમાણ પ્રકરણની સમાપ્તિમા જેમ તેઓનું પ્રેમપૂર્ણત્વ સિદ્ધ છે, તેમ અત્ર પણ સાધકને એટલી સાધનસપત્તિ મળ્યા પછી પૂર્ણ પ્રેમ ઉપન થાય છે ત્યા જેમ દેહાધ્યાસરૂપ ધનુઃ માર્ગે તેમ અત્ર પણ એવા કનગના દેહ ઉપર ગ્રહેઓ મમતાધ્યાસ (આ માર્ગ દેહ છે એવી બાળિ) આપે જાત છે, જેમ કાલીય (નાગના) મનકા, (વિવ્યાસકત દ્રિયરૂપ) ભૂતિરૂપ ચરણાગ્રિથી મર્દન કરીને ગુદ કર્યા ' આપે' આ અમાગ ઉપર અનુગ્રહ કર્યો' એ વાક્યથી, તેમ અત્ર પણ વિવિધ તરફ વળેથી દ્રિયોને ભગવતથી શુદ્ધ કરીને ભગવતપર કરવાની છે. જેમ દ્વિત દોષના અગિમાની દાવગિથી સર્વની ગ્લા કરી, તેમ અહિં પણ દ્રિયના દોષનો નિરામદ આગુભાવ છે, તેથી લક્ષ્મી રક્ષા છે. જેમ ત્યા અત વરુદોષરૂપ પ્રલપ્ત હણુઓ, તેમ અત્ર એવા કરનાના અતરુણના દોષો નિરૂપ થાય છે જેમ અત્તાનરૂપ આતમનોષ દ્વિતીય દાવા-મિત્રી નિરૂપિત કરી, તેમ અહિં પણ સ્વરૂપ-અગાનની નિરૂપિત થાય છે જેમ અટ્ટાદશાધ્યાયમા ભાવવિગેયથી ગાનવુ નિરૂપણ છે, તેમ અત્ર પણ એવાનો અવસર ન હોય ત્યારે ભગવાનવુ કીર્તનરૂપ ગાન કરવુ ત્યારપછી પ્રભુએ ઇંદ્રના પાત્રનો ભગ કરીને સ્વપાગ કરાવ્યો તેમા દ્વિ-દના ઉપદ્રવથી ગોચરનનો ઉદાર કરીને નજની રક્ષા કરી, તે સમજીને અહિં પણ માધકાએ અન્યાયન ન કરવો એ પ્રમાણે કેવલ ભગવદાત્રય કરતા જો ધાર ઉપદ્રવ થાય તો ભગવાન રક્ષણ કરશે એવો વિશ્વાસ રાખવો એ પ્રમાણે ભગવાને ઉપદિષ્ટ વચ્ચેમધર્મના આચારણથી, પેરાપ-કાગદિ ધર્મના આચરણથી, રણુઓનું અત્ર લેવું અને અન્યાયવનો ત્યાગ કરવો, માયે જ ભગવાનની મેરા કરી ત્યારપછી કુમારિકાત્રનના પ્રસંગમા, પત્તપત્ની વનપ્રસંગમા આધ્યાત્મિક પદ સિદ્ધ છે નિવ વમા જ કહ્યું છે કે ' કૃષ્ણાક્ય સદા કરવુ, માયાનો મોહ નિવારીને વૃક્ષવત મિથિત કરી ગુહાતથી રૂપિત ચનાવની' આ ભાવાર્થ છે વ્રતપ્રસંગમા અગ્નિકુમારોએ લગ્ન-લગ્નને સર્વ દ્યુ અને તેથી ભગવાનનો અનુગ્રહ થયો માટે ભગવદાક્ય સર્વથા કરવુ તે શ્રુતિસ્મૃતિરૂપ અહિં છે, તેથી તે જ કરવુ, એમ ક્ષિત છે માયાથી દિપ્ત થયો ' આ મારુ ' એવો અત્તાનામક મોહ તેને દૂર કરીને વૃક્ષનો પેડે કેવલ પગેપકારણુ ગ્રહેવુ મહોં પર્ણાં વર જન્મ એ વાક્યથી આરંભીને તૈન્મયે કામાન્ન ચિત્તન્યત. ત્યાનુથી પેરાપકાર કરવાનો પ્રભુએ ઉપદેશ આપ્યો છે ' આ રુદુધા અમને પીડે છે' એમ ગોપેએ વિનવેલા પ્રભુએ ' હુ આપ્યો છુ એમ વનપ નીચીને જણાવવા' એમ કહીને, પત્તપત્ની પામે ગોપીને મોહકીને, તેમણે લાવેના અત્તરડે ગોપીને તૃપ્ત કર્યા પત્તપત્નીએ ભગવદીય હતી ' ભગવાન ઉત્તમ સ્વોદમા અવત શ્રુત થત જેમનો આશય છે એવા' એ વાક્યથા માટે આ ફેકાણે આ અર્થ ઉપતપ્ત થાય છે. વંચુઓનું અત્ર જ લેવું માટે જ કહ્યું કે ' ગુહાતથી રૂપિત ચનાવની' ત્યારપછી ' એ પ્રકારની

૧ અનુપદ્રોય ભવતા કૃતો હિ નં ।

૨ કૃષ્ણાક્ય સદા કાર્ય માયામોહ નિવાર્ય હિ । વૃક્ષવત સ્થિતિ કાર્યો શુદ્ધાતેન ચ વર્તેયેત્ ।

૩ પુણ્ય જૈ માપતે સુજ ।

૪ મા જ્ઞાનયત પત્નીન્ય ।

૫ ભગવત્તમમ્પ્રેકે દોષમ્ભૂતપ્રતાશયા ।

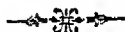
‘ભગવાન વૃન્દાવનચંદ્રની કીડાઓને પરસ્પર વર્ણવતા ગોપીઓનો કૃષ્ણભય થઈ ગયા’ એ વાતેમની જેવી આસક્તિ છે, તેની સાધન બંધને આટલી સાધનસંપત્તિ થયા પછી આસક્તિ થાય છે પ્રતિમધક પાપનો નાશ થતા ભગવદ્ગુણ થતા દ્વિમાણુ શ્રવણદિરૂપ ભક્તિનો પેા, શ્રીજીમાવની દહતા અને વ્યસનરૂપ થાય છે તે વધતા ક્રમે ગુણોનો નાશ થાય છે લીલાસિદ્ધિનો જેમ ‘તમસૂથી પર, સય, જ્ઞાન, અનત, જે બ્રહ્મ, સનાતન જ્યોતિસ્વરૂપ પોતાના યોગને જોયેને દેખાડો’ એ વાક્યથી વ્યાપિતૃત્વ અક્ષરબ્રહ્મનો અનુભવ થયો, તેમ પૂર્વોક્તિ ગીતે મેવા કરવાથી વ્યસન સિદ્ધ થતા ગુણોનો નાશ થઈ બ્રહ્મભાવ થાય છે, ‘તે જ ભક્તિયોગ આત્મતિક દલી છે, જેથી ત્રિગુણને ઉદ્ધારીને મદ્ભાવ માટે ઉપપન્ન થાય છે’ એ વાક્યથી ત્યારપછી ફલપ્રવરણમા સર્વાત્મભાવવતી શ્રી ગોપિકાઓને બળ્લાનંદનો અનુભવ છે, તેમ અત્ર પણ સાધક ભક્તને સર્વાત્મભાવ ઉત્પન્ન થયા પછી સઃ પુરુષોત્તમનો આવિર્ભાવ હોવાથી મેરામા બળ્લાનંદનો અનુભવ થાય છે ત્યારપછી મોતેન દિગ્તરે ક્ષયિત્વાથ સમ્પદ્યતે એ સ્વના બાળ્યમા દશા પ્રમાણે મૂનસિંગ શરીરનો નાશ થયા પછી ભગવન્નીમોપયોગી દેહને પ્રાપ્ત કરીને નિય-લીલામા પ્રવેશે છે તે જ મોક્ષપદાર્થ છે ૪અન્યથારૂપ ત્વજને સ્વરૂપે રહેવું તે મુક્તિ એવું લક્ષણ છે ત્યાં ‘તે અતુલ્ય સાથે સર્વ (અધૈકિક) કામોનું અશન કરે છે,’ એ શ્રુતિમા દશા પ્રમાણે પુરુષોત્તમ માથે પુરુષોત્તમાત્મકાનું પુરુષોત્તમાત્મક ભાગાશન તે આશ્રય પ્રાપ્તિ, એ નિર્ણય ‘નિ રોધવીતા કહીને પછી મુક્તિ વર્ણવાય છે મુક્તનો આશ્રય કૃષ્ણ છે, અન્યનો નહિ, ‘એ શાસ્ત્રથી’ એમ સુઓધિની૭ છે

અત્ર ‘પ્રમેય રતનાણ્વિયાં ફલયિવેક સ પૂર્ણ થયા સાથે અથ પણ પૂર્ણ થાય છે.

૧. एवमेवा भगवतो या वृंदावनचारिणः । कर्णयन्त्यो मिथो गोप्यं क्रीडास्तन्मयतां ययुः ।
૨. दर्शयामास लोके ह्य गोपानां तमस पर, सत्य ज्ञानमनत यद् भद्र ज्योति सनादनम् ।
૩. स एव भक्तियोगाख्य आत्यन्तिक उदाहृत । येनातिवज्र त्रिगुण मद्रासमोपपद्यते ।
૪. मुक्तिर्हि त्वावधारूप स्वरूपेण व्यवर्हति ।
૫. सोधून सर्वान् कामान् सद व्रपणा विपाम्बदा ।
૬. निरोधलोलामुक्तया मुक्तिस्तदनु वर्णये । मुक्तानामाश्रय कृणो नान्येषामिति शास्त्रतः ।

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે
૨. જગત, શુદ્ધ, અતર્કીય, અક્ષર દેશાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
૩. શુદ્ધ અવિદ્યાથી કન્યેયો અહન્તામતાત્મક સસાર મિથ્યા છે
૪. શુદ્ધ આત્મા છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણુ ધામ અક્ષર બ્રહ્મ મણિતાનં છે
૬. સર્વોપદિ દેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાશ્યત્વ વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
૭. કૃષ્ણુની એવા એ જ અક્ષર શુદ્ધનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુત્વ સ્વધર્મ કૃષ્ણુએવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિધિધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS

The 'Suddhādhwanta Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya,'
Mr Mulchandra T Telivala, B A, will be posted to any gentleman
plying to—

Haram Street,
BOMBAY. I.

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJIVANDAS SETH

‘પ્રુષ્ટિભક્તિસુધા’ના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્રદાયિક મેવા કરવાની વિભવ શ્રુતિથી જ લખે છે, તેથી ખીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં ફરજો અરચ પિલેકુલ, યનો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની છપામણી વગેરે ખરચ ઘણી જ કઠસરથી કરવામાં આવે છે, તેથી નોંધવરમાંથી જે દર્ષિ જનરો તેમાંથી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન ગ્રંથો, પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે વૈષ્ણવભાઈઓએ આવાં માસિકના પોતે ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ પશુ પોતાના મિત્રોને પશુ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

મુંબઈ,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, ૧

મહારાજ.

वर्ष ३ शु] श्रीगुणानन्द ५१३६, मार्गशीर्ष

पुष्टिभक्तिसुधा.

— पृष्ठ ११ श्रीगुणानन्द ४३५ [अक्ष ८.

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मोक्षया न बहूनां श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लम्पस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥ १ ॥
नाह वैदर्भे तपसा न दानेन न चेज्यया
शक्य एवमिधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवमिधोऽर्जुन ।
हातु द्रष्टुं च तत्त्वेन मयि च परतप ॥ ३ ॥

प्रकाशक,

वासीलास नजीनदास शास्त्र

जी.जे. एम्.एम्.सी. पणजी, दार्जिलिंग

नो. १४२, र. २-०-०

पृष्ठ २५ नजी, ०-१-०

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीपुरुषोत्तमजीविरचितः प्रतिविम्बवादः ॥

ज्योतिस्तमालनीलं करुणाशीलं मुदा स्तौमि

हरति तमोनिगुरम्बं यत्प्रतिविम्बं स्वकीयानाम् ॥ १ ॥

नन्वेतदयुक्तं, प्रतिविम्बपदार्थस्यैवाभावात्, दर्पणादिसन्निधानदोषप्रतिहतपरा-
वृत्तनायनकिरणस्य स्वमुखदर्शनमात्रेण दर्पणादौ प्रतिविम्बाभिमानात्, न च
प्रादुर्मुखादेः प्रत्यङ्मुखत्वादिदर्शनात्रैवमिति वाच्यं, दर्पणोपाधिसन्निधानदोषज-
न्यस्येदृशज्ञानस्य भ्रमत्वात्, न च विम्बभेदानुभवात्रैवमिति वाच्यं, तस्यापि
भ्रमत्वात्, दर्पणे मन्मुखं भातीतिस्वमुखभेदप्रत्यभिज्ञानेन तद्भावात्, न
च दर्पणे मुखं नास्तीतिज्ञानादभेदज्ञानं भ्रम इति वाच्यं, दर्पणे मुखसंसर्ग-
मात्रवाधेऽपि तादृग्ज्ञानसम्भवात्, न च दर्पणोपाधिभिर्नयनकिरणप्रतिधातस्य
तत्परावृत्तेश्च कल्पनागौरवमिति वाच्यं, अतिरिक्तप्रतिविम्बकल्पनापेक्षयास्य
धर्मकल्पनस्य लघुत्वात्, न च दृष्टान्ताभावः, तादृगुपपत्तिः, न चोपा-
धिप्रतिहतनयनकिरणानां परावृत्त्य विम्बग्राहकत्वनियमकल्पने प्रमाणाभाव इति
वाच्यं, प्रतिविम्बवादिनापि नयनरश्मिपरावृत्तिमन्तरेण दर्पणे स्वमुखप्रत्याभि-
ज्ञायाः समर्थयितुमशक्यत्वात्, पूर्वमनुभवाभावात्, न च नामादिदेशव-
च्छिन्नपूर्वानुभवादेव संस्कारोपपत्तिः, तावतापि नयनगोलकादिविषयकसहकारा-
नुपपत्तेः, तन्निर्दिष्टसमारूढादृष्टचरपुरुषप्रतिविम्बभ्रमस्थले पूर्वानुभवस्याशक्योप-
पादनत्वाच्च, एव चोपाधिप्रतिहतनयनरश्मिनां परावृत्त्य विम्बग्राहकत्वेऽवश्यवक्तव्ये
फलबलादर्पणादिप्रतिहतानामेव परावृत्त्य विम्बग्राहकत्वं न गिलादिप्रतिहतानाम्
नतिस्वच्छताम्रादिप्रतिहतानां च मलितापाधिसम्बन्धदोषान्मुखसंस्थानविशेषा-
ग्राहकत्वं, साक्षात्सूर्यमेष्मनामित्रोपाधिसम्बन्धात्परावृत्तानां तेजसात्प्रतिधात
प्रतिविम्बसूर्यावलोकने च साक्षात्तदवलोकन इव नाशक्तिर्जलाद्युपाधिसन्निकर्षे
केषामिन्वेदेव प्रतिहतिः केषाञ्चिच्चाप्रतिहत्या जलाद्यन्तःस्थसिकतादिग्राहकत्व-
मिति करुणीयं, कार्यलिङ्गकानुमानसिद्धत्वाच्च न प्रमाणाभाव इति सर्वथातिरिक्त-
प्रतिविम्बकल्पनं न साधीय इति, अत्र केचिच्चैत्रमुखाद्वेदेन तत्सदृशत्वेन पार्श्वस्थितैः
स्पष्टैर्निरीक्ष्यमाणो दर्पणे तत्प्रतिविम्बस्ततो भिन्न एव स्वरूपतश्च मिथ्यैव
शुक्तिरजतवत्, न च दर्पणे स्वमुखप्रत्यभिज्ञाविरोधः, स्पष्टभेदद्वित्वमत्यङ्मुखत्वा-
दिज्ञानविरोधेन प्रत्यभिज्ञायाः सजातीयविषयत्वात्, दर्पणे मम मुखमितिव्यप-
देशस्य स्वच्छायासुते स्वमुखव्यपदेशवद्गौणत्वात्, न च भेदज्ञानविरोधाद्वेदव्यप-

परावृत्तौ तत्सर्ववैवानुपपन्नं, मुखे व्यवधानाभावेन परावर्तनाद्विभक्तगृहस्यानि-
 वार्यत्वात्, न च केशादिप्रतिहतरश्मीनामग्राहकत्वान्नानुपपत्तिः इति वाच्यं,
 इस्तादिना मुद्रितैकनयनस्यापि तथादर्शनप्रसङ्गात्, कतिपयरश्म्यप्रतिघातेतरत-
 दप्रतिघातयोस्तुल्यत्वेन शिष्टैस्तथाग्रहस्यापि तुल्यत्वात्, किंच शलाकाव्य-
 वहिते स्थाल्युदके खण्डितमुखावलोकनोत्तरं शलाकायास्तदुदकान्तस्तलभागे
 प्रवेशने मुखं आखण्डितमवलोक्यते। शलाका चान्तःसिकतादिवत्तेनान्तर्जलं
 मध्यदेशे प्रतिबिम्बोद्भव इति निश्चीयते, परावृत्त्य ग्रहणे तु तत्र स्यात्, किं
 बहुना पराक्षिण प्रतिबिम्बदर्शनात्स्वाक्षिण्यापि तथैवेतिनिश्चयात्प्रतिबिम्बोत्तरमेव
 सर्वस्य चक्षुर्गोचरीभाव इत्यापि सुधीभिरवधेयं, न चाध्यासानुपपत्तिः,
 तस्य भ्रमपर्यायत्वात्, लक्षणस्य त्वन्यातिग्रस्तत्वेनैवोपेक्षणीयत्वात्, न च
 लक्षणाभावे प्रतिबिम्बज्ञानस्य प्रमात्वापत्तिः, मायिकेतरविषयाजन्यत्वे सति
 मायिकविषयजन्यज्ञानत्वस्य भ्रमत्वात्, न च तमःस्थस्य बहिःप्रादर्शं प्रतिबिम्बा-
 दर्शनाद्बहिःपुरुषस्य तमःस्यादर्शं प्रतिबिम्बदर्शनात्परावृत्तिरपि युक्तिसहेति
 वाच्यं, तेजोऽभावे मायया तमोजननात्तेन विम्बावरणे प्रतिबिम्बानुद्भवादर्थ-
 नाभावसिद्धौ आलोकवर्तिविम्बस्यान्तरालिकतमसानावरणात्तदुद्भवे दर्शनस्य
 च सिद्धौ परावृत्तियुक्तेर्वाधितत्वात्, अतः प्रतीतितोष्युचितैव प्रतिबिम्बसिद्धिः,
 न चादर्शादिप्रतिहतरश्मिरश्मीनां परावृत्तिदर्शनाच्चक्षुरिन्द्रियस्यापि तैजसत्वेन तद-
 रश्मिपरावृत्तिरप्युचितेति वाच्यं, इन्द्रियमात्रस्य राजसाहङ्कारकार्यत्वे चक्षुषे-
 ऽतैजसत्वात्, तैजसत्वपक्षेपि प्रौढत्वाभावेन परावृत्त्यभावात्, अन्यथा तैजसत्र-
 सरे एवादिरश्मेरपि परावृत्तिकल्पनाप्रसङ्गात्पूर्वाक्तदूषणापत्तेश्चेति दिक्, केचित्तु
 दर्पणादिषु प्रतिबिम्बमुखच्छायाविशेषरूपत्वात्सत्यमेवेत्याहुः, तन्न, 'छाया-
 प्रत्याहुष्य भासा असन्तोष्यर्थकारिण' इत्येकादशस्कन्धे तस्य असत्यत्वकथ-
 नात्, न च घृते प्रतिबिम्बमवलोक्य दाने छायादानव्यपदेशात्प्रतिबिम्बोऽपि
 छायाैवेति शङ्क्यं, कान्तिमादाय तथापदेशात्, अन्यथा पूर्वोक्तवान्यस्यभेद-
 निर्देशविरोधात्, न चात्राद्गुल्यादिसम्पर्कजाभासो विवक्षित इति वाच्यं,
 अर्थकारित्वालङ्घविरोधात्, तेन कस्याप्यर्थस्याभावात्, इतरे तु प्रतिबिम्बस्य
 छायारूपकत्वमयुक्तं शरीरादेरवयवैः कियदेशवार्तिनालोके निरुद्धे तत्र देशे लब्धा-
 त्मकस्य तमस एव छायात्वात्तस्य च नीलरूपत्वेन मौक्तिकमाणिक्यादिप्रतिबि-
 म्बस्य सितलोहितरूपतस्तमोरूपच्छायात्वस्यायुक्तत्वात्, तमोरूपच्छायारहि-
 तस्य तपनादिप्रतिबिम्बस्य तादृक्छायात्वायोगाच्चेत्याहुः, तदप्यसङ्गतं, छाया-
 शब्दस्य कान्तावपि रुदत्वात्तां विहाय तमोर्नपच्छायात्वस्य चक्षुष्मता यक्तुम-

शक्यत्वेन तमोरूपकत्वमादाय दूषणस्याप्ययुक्तत्वात्, तद्वद्वृद्धं तु युक्तं, ईषिकाद्वयमात्रस्थूले निविडावयवे आदर्शादिवेनावस्थूलस्य मुखादेर्निम्नोन्नतस्य स्थातुमशक्यत्वात्, यदा यत्रैकेन प्रतिबिम्बं दृश्यते तदैव तद्देशावच्छेदेनान्यैर्न दृश्यत इतोऽपि सत्यत्वस्याशक्यवचनत्वाच्च, द्रव्यत्वोद्भावनमपि छाया-
याः कान्तिरूपत्वादेव निरस्तं, आरम्भकपरिणामिनोस्तदुत्पत्तिनाशादेरपि निर्वस्तुमशक्यत्वाच्च, न च 'सकिन्नरानि'तिस्मृतौ प्रतिबिम्बेन सृष्टिकथना-
त्तस्य सत्यत्वं शक्यं, प्रतिबिम्बस्य व्यापारताया एव तत्र विवक्षितत्वात्, स्वस्यैवोपादानत्वात्, प्रकरणेन तथा निश्चयात्, तृतीयायाश्च हेतावप्यनुशा-
सनाच्च, तेन रूपात्मकत्वं गुणसमुदायरूपत्वं च तथा आदर्शादौ तादृशपा-
भावाद्भव्यान्तरकेवलानां रूपादीनामशक्यवचनत्वाच्च, तस्मान्मायिक एव सः, सर्वविलक्षणत्वाच्च, तथाहि, स्वाधारस्वभावानुविधायित्वे सति सम्मुख्यस्थिता-
र्थानुविधायित्वेन प्रतीतियोग्यो हि प्रतिबिम्बः, न हीदृशत्वमन्यस्मिन्नास्ति सत्य-
न्तरूपतायाः स्फटिकादौ द्वितीयदलोक्तरूपतायाश्च छायादौ सत्त्वेऽपि समुदित-
रूपकत्वस्य काप्यभावात्, न च स्वपदमनर्थकं, यत्किञ्चिदाधेयानिरूपिता-
धारतायाः सम्मुख्यस्थितार्थेऽपि सत्त्वेन तत्स्वभावानुविधायित्वस्य च छायायां
सत्त्वेन पुनस्तत्रातिव्याप्तेः, न चात्माश्रयः, प्रतिबिम्बस्य प्रत्यक्षतो गृह्यमाण-
त्वात्, नाप्याधारपदं तथा, असम्भवग्रासात्, स्वस्वभावानुविधानांगीकारस्या-
नुभवविरुद्धत्वात्, स्वस्वभावमनुविदधातीतिप्रयोगादर्शनात्, ग्रहिलतयाङ्गीका-
रेऽपि छायायामतिव्याप्तेस्तदवस्थ्यात्, न चाधारत्वं नियामकसम्बन्धे विव-
क्षिते पूर्वदलस्य नातिव्यापकत्वमिति शङ्क्यं, तदापि तन्त्वादिष्वतिव्याप्तेः,
आदर्शादौ प्रतिबिम्बाधारत्वस्य विशेष्यतासम्बन्धनियतत्वात्प्रतीतिव्ये तादृशा-
धारस्वभावानुविधायित्ववत्पटे तन्तव इत्यादिप्रतीतेः पटादावपि तन्त्वाधाधा-
रत्वस्य तथात्वेन तत्स्वभावस्य च आवरकत्वादिरूपस्य तन्त्वादिभिरनुविधा-
नन तेष्वातिव्याप्तेः, नापि योग्यपदं तथा, अप्रतीतिप्रतीतिव्येऽव्याप्तेः, अतः
सर्वं सुष्ठु, केचित्तु तदधीनत्वे सति तत्सदृशत्वं प्रतिबिम्बत्वमित्याहुः, तन्न, छाया-
यामतिव्याप्तेः, न च तदर्धनिप्रतीतिकत्वे सति तथात्वे विवक्षिते न दोष इति
वाच्यं, आभासेऽप्यतिव्याप्तेः, तस्मात्पूर्वोक्तमेव लक्षणं, अतः पदार्थान्तरमेव
प्रतिबिम्बः, मायिकत्वं चास्य 'यथाभासो यथा तम' इति द्वितीयस्कन्धीयभग-
वदाक्यादेव सिद्धं, तस्मान्न कोऽपि चोदावसरः ॥

श्रीविठ्ठलेशरूपया तत्त्वदर्पप्रकाशतः ।

प्रतिबिम्बं निश्चितवांस्तद्भासः पुरुषोत्तमः ॥ १ ॥

॥ इति श्रीपुरुषोत्तमचिरचितः प्रतिबिम्बवाद् ॥

॥ स्ववृत्तिवादः ॥

ननु स्वशिष्यस्यैव गृह्यते नेतरस्य च, तत्रापि उपायनमेव गृह्यते, न तु हस्तेन सङ्कल्पितं प्रगृह्यते, तत्र किं बीजं प्रमाणं वा ? दातुः फलं कथमिति बहव आशङ्कन्ते, तत्रैदमुच्यते, काष्णानां वृहदारण्यके पडाचार्यब्राह्मणे जनकेन दाने आरब्धे याज्ञवल्क्ये शिष्यस्यैव ग्राह्यं नेतरस्येति स्वस्य नियमो दर्शितः, हस्त्यृषभसंहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञ-
वल्क्यः पिता मे मन्यतमा, ननु 'शिष्यस्य हरे'रिति श्रुतः श्रीभागवते तृतीयस्कन्धे च 'यज्जाताः सह वृत्तिभि'रिति स्वस्ववृत्तिसहितवर्णोत्पत्तिकथनं ब्राह्मणस्य सहजा वृत्तिः शिष्याद् ग्रहरूपैर्वाक्ता, 'मुखतो वर्तते ब्रह्म पुरुषस्य कुरुद्रह यस्तन्मुखत्वाद्वर्णानां मुख्योऽभूद्ब्राह्मणो गुरु'रिति, अत्रोन्मुखत्वादुत्त्व-
कथनं वृत्तिप्रदर्शकं, उपदेशावसरे सर्वपामरिक्तपाणीनां वर्णानां नीचीनमु-
खत्वेन गुरोर्हृच्चमुखत्वात्, एकादशस्कन्धे च ब्राह्मणवृत्तीरुपक्रम्य 'प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजो यशोनुदममन्याभ्यामेव जीवेत शिलाद्वा दोषहृक्तयो'रिति भगवतोक्तं, तत्रेदानीं कुटुम्बिनां शिलेनावर्तमानत्वं जानतां भूतकाध्यापनं प्रतिग्रहे च दोषं पश्यतां कालस्य यज्ञप्रतिपक्षतां च पश्यतां पारिशेष्याद्
ध्यापनमेव वृत्ताववशिष्यते, तेनापि गुरुत्वमेव वृत्तित्वेन फलति, युक्तं चैतत्,
अनुपकृत्य परस्वग्रहणे रित्वेन बन्धस्य प्रसंजनात्, परस्परपकारे च श्रेयः-
प्राप्तेः गीतायां यज्ञप्रसंगे उक्तत्वात्, तन्व्यायस्य इहापि शक्यवचनत्वेन निर्णीतत्वे
बन्धाभावाच्च, किंच ऋतोत्तरममृताख्याया अयाचितवृत्तेरुक्तत्वात्, तस्या-
मपि शिष्यस्यैव ग्राह्यं नेतरस्य त्वेवं संकोचे तस्या अपि प्रशस्तत्वसिद्धिः,
किंच 'वार्तासंचयशालीनशिलोच्छ इति वै गृहे' इत्युक्तासु चतुर्षु गृहस्थ-
वृत्तिष्वपि वार्ताया ग्राह्यत्वात् अल्पधान्याच्चाया अवरापरपर्यायशालीनेन शिलो-
च्छनेन चाजीवनात्, शिलं नाम शाल्यादेर्निपतितस्य परित्यक्तस्य वा परिग्रहणं,
उच्छस्तु एकैकस्य कणस्योपादानं, संचयवृत्तिरेव समीचीना पूर्वोक्त-
रीतिकया वर्ण्यवस्त्यैव प्राप्तस्य संचयात्, 'अनया ते कात्यायन्यां तं करवाणी'-
त्यादि श्रौतलिङ्गेन याज्ञवल्क्यादिषु तथा निश्चयाच्च, तत्रापि कुसूलधान्यत्वादिक-
रणे त्वतिप्रकर्षः, अतएवाचार्यैरश्वैस्तनिकता कृता तदुरं तु कुटुम्बवाङ्मुख्येन संचय
इति जानीहि, दातुः फलं तु भवत्येव, 'गुरौ पितरि चाध्यक्षे अध्यात्मव्रति-

કેષુ ચ 'સ્વસ્ત્યક્ષગવિરજિતં' વિદ્યતે સાગરસ્યાન્તો નાન્તો દાનસ્ય વિદ્યતે' શતિ
ગૌનકસ્મરણાત્ 'મનસા પાત્રમુદિચ્ય જલં ભૂમૌ વિનિહિષેત્ વિદ્યતે સાગ-
રસ્યાન્તો નાન્તો દાનસ્ય વિદ્યતે' इत्योग्रये दानपरिभाषासु वचनात्, तथा कृत्वा
देशान्तरस्थपात्रगृहे प्रेषणस्य सर्वसम्मतत्वाच्चेति दिक् ॥

॥ इति श्रीमद्गोस्वामिश्रीपुरुषोत्तमविरचितस्ववृत्तिवादः संपूर्णः ॥

વાદપરિચય.

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના તૃતીય વર્ષના ચતુર્થ અંકથી ક્રમશઃ ઉપલબ્ધ થતા એતત્સાપ્રદાયિક
વાદગ્રંથોનુ મુદ્દલ્ય બરચના એક ભગવદ્ભરપરણ્ય ગૃહસ્થના દ્રવિણસાહાય્યથી આરબ્ધ છે, એ
વાગ્દેશને મુવિસ્તિ ન છે અત્યારમુધીમા પ્રકટ થયેલા વાદ્ય-થો કયા વિષયને આવલમે છે, એ
બંધુનાને સસ્તૂતાનભિય છતાંસુચોને આતુરતા યાવ એ સહજ છે, માટે મુદ્દિન થયેલા સર્વ વાદ-
ગ્રંથોના પરિચય અત્ર કરાવવામા આવે છે

પ્રથમ છપાયેલા વાદગ્રંથનો પરિચય તે જ અક્રમા કરાવેલો હોવાથી અત્ર વિષ્ટોપયણની આ
વરચકતા નથી

દ્વિતીય વાદગ્રંથ મક્તિરસ્તવાદ છે, અને તે પચમ અક્રમા મુદ્દિત છે આ વાદગ્રંથ દશાદિ-
મતવિશ્વથી ગોસ્વામિશ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજે પોતાના પિતાના નામથી રચ્યો છે તેમાં શુભાશાદિ
આદિ, નવ, અથવા તો દસ રમી માનનાગ્રંથોએ ભક્તિપરસનો સ્વીકાર નથી કર્યો એવો પૂર્વપક્ષ
કરીને, યુક્તિપ્રમાણુપલથી ભક્તિ એ પણ એક રસ છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે

તૃતીય વાદગ્રંથ વિમ્બહવાદ છે આ વાદ પણ પચમાક્રમા જ અક્તિ છે તેમા પ્રભુના નિત્ય,
અસાદિક, સચ્ચિદાનંદ રસામક શ્રીઅમની માયાવાદાદિ દુર્ભત વાદોના વિધિ મપૂર્વક સિદ્ધિ દર્શાવી છે.
ચૈતુર્થ વાદગ્રંથ પ્રવજ્ઞવાદ ૭-૮ અક્રમા મુદ્દિત છે તેમા જગતના સમ્પત્તિ નિરૂપણ
અને જગતને વ્યસત્ય અને ભગવત્સ્વરૂપ નર્દિ માનનારાઓના અનેક સિદ્ધાંતોનુ યુક્તિપ્રમાણુપુર મર
સમૂલોન્મૂલન કર્યું છે આ ગ્રંથ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે વિમ્બહવાદ અને પ્રવજ્ઞવાદ
ના કર્તા એક જ છે અને તે તૃતીય ગૃહના શ્રીગિરિધરજી છે

પચમ અને ૫૮ વાદગ્રંથો આ અક્રમા છપાયેલા છે પચમ વાદગ્રંથ પ્રતિવિમ્બવાદ છે
આ વાદમા પ્રતિનિધિ એ પણ પદાર્થ છે એમ અનેક મનમતાતરોના ખડનપૂર્વક સિદ્ધ કર્યું છે આ
વાદના કર્તા શ્રીપુરુષોત્તમજી જ છે

૫૮ સ્વવૃત્તિવાદમા અશિષ્યના દ્રવ્યાદિના અપ્રનિકેદપૂર્વક કેવલ શરણાપલ શિષ્યના જ
દ્રવ્યાદિથી ગુરુદનિનુ અમર્ધન કર્યું છે

આ સર્વ વાદગ્રંથના પરિશીલનથી સપ્રત્યયને અતીવ લાભ થશે એમ આશા રાખવામા આવે
છે આ વાદગ્રંથોનુ દાન અમને અમાગ ગુરુ શ્રીઆસદ્ગુણસાલજી તરફથી થયુ છે, જે વારતે
તેઓશ્રીના શુદ્ધ અન્તરરુણથી પ્રસિદ્ધ ઉપકાર માનવામા આવે છે સ્વવૃત્તિવાદ તો સાક્ષાત્ શ્રીવજ્ર-
ભૂયાણુજીએ નિજ દુઝાલગથી લખ્યો છે, તે ઉપરથી પ્રતીત ગોસ્વામીઓની આપ્રદાયિક આસક્તિનુ
પણ સહજ અનુમાન થઈ શકે એમ છે આ ગ્રંથોના અન્ય આદર્શના અભાવમા એકથી જ સતોપ
માનનો પડો છે આદર્શાન્તરના અભાવમા અમન્ત શુદ્ધ ગ્રંથ પ્રકટ થવા દુર્લભ છે,

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

પ્રોફેસર ફ્રેન્જ અને પુરુષોત્તમ નીચે હિતરી ચોપાડીના રસ્તાપર ગયા, ત્યાં નીતિસેન અને વિચિત્રવીર્ય તેમને મળ્યા. પુરુષોત્તમે તેમને અર્પે સમાચાર જ્યાં નીતિસેન પ્રસન્ન થયો, પણ વિચિત્રવીર્ય બોલ્યો, “ભાઈ, ગોર્વિંદભટ્ટજી અને તું જે નહિ કરો તે થોડું હવે શરૂમત્ર અપાવ, એટલે એમનો ઉદ્ધાર થઈ જાય,—અને બૂલ્યો—નીલામા પ્રવેશ થઈ જાય.” પુરુષોત્તમ કાંઈ બોલ્યો નહિ, પણ પ્રોફેસર ફ્રેન્જે વિચિત્રવીર્ય સામું બોલ્યું, કાંઈક ગુસ્સે થયો, અને પોતાનું મોઢું પાછું ફેરવી, પુરુષોત્તમ તરફ જોઈ બોલ્યો, “તારી આની સાથે મેંત્રી સંભવે છે જ કેમ? મને બહુ આશ્ચર્ય લાગે છે.”

પુરુષોત્તમ—આવાવરણમાં કામલ હૃદયો રમત ગમતમાં નિષ્કામ મેહુથી સંધાય છે, તે સ્નેહ સ્વભાવની ભિન્નતા છતાં મોટાપણે ટકી રહે છે.

પ્રો. ફ્રેન્જ—પણ આ વિચિત્રવીર્ય તો મેહુ શું તે જ સમજતો હોય એમ લાગતું નથી.

પુરુષોત્તમ—સ્નેહને સમજ સાથે બહુ મળધ નથી સમજવું એ બુદ્ધિનું કાર્ય છે, મેહુ હૃદયનો સંબંધ છે, અને તે જળવાન હોય તો વિરુદ્ધ આચાર વિચારના મનુષ્યોને પણ એક કરી શકે છે. વિચિત્રવીર્ય બિચારો ગમકડા જોયો, વામા આવે તેમ વચર વિચાર્યું બોલતો, શુદ્ધ હૃદયનો મનુષ્ય છે વળી પ્રભુમાં ચિત્ત લાગ્યા પછી અન્યના પ્રેમની બિલકુલ અપેક્ષા રહેતી નથી.

પ્રોફેસર ફ્રેન્જે કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ, અને સર્વે આનતા ચાપતા કૃષ્ણભવનની બહાર આવી પહોંચ્યા. પુરુષોત્તમે આગળ જઈ અદર નજર કરી તો પાછળ કૃષ્ણોદ્યાનમાંથી સ્વર આવતો મહાળાંધા, તેથી સર્વે બહારને જ રસ્તે પાછળ કૃષ્ણોદ્યાન આગમ્ય ગયા. કૃષ્ણોદ્યાનની આસપાસ મોટા ઝાડોની ઘટા આવી રહી હતી તેથી અદર બગેચા જોઈ શકાતું નહિ, પણ સ્વર અષ્ટ સભાષાતા હતા સદ્યા સમય થઈ ગયો હતો, અને ગાર્ગી, કુમુદ અને ગોર્વિંદભટ્ટ કૃષ્ણોદ્યાનમાં બેસી પ્રભુની લીલાના લજ્જન ગાતા હતા, આ મહાળી બહારથી તે સાંભળતી હતી ત્રણે જણુ ગાવામાં એટલા લીન થઈ ગયા હતા, કે પોતાના ગરીબુ લાન પણ બૂલી ગયા હતા. તેમના ચિત્ત પ્રભુના-પ્રભુની સુંદર લીલાના રમજૂમાં લીન થઈ ગયા હતા, અને થોડીવાર પછી પુરુષોત્તમ ધીમેથી સાકળ ઉઘાડી-સર્વેને એક પછી એક અદર લઈ ગયો, ત્યારે ત્રણેમાંથી કોઈને નવા આવેલા મનુષ્યો વિશે કાંઈ બગેચા પડી નહિ. પ્રભુની લીલાનું જે મુદ્ર ગીત તેઓ ગાતા હતા, તે નીચે પ્રમાણે હતું—

સાંખી.

^૧બંક, ^૨સરત, ^૩રસ ‘દષ્ટ હે’, ^૪દર્શન, ^૫મન અભિવાધ,

^૬પૂર્ણ, ^૭લોક, ^૮મનમથ, ^૯રટણ, ^{૧૦}કુજસદન, નિજબાસ.

રયામબરણ ગિરિવરધરણ, ગોપીજનચિત્તચોર,

ત્રજરાજ કુવર જ્યામેં બસો, સુંદર નંદકિશોર.

રાગ સામેરી.

- શ્રી ગોવર્ધનવાંસી સાંવરે, લાલ તુમ ખિન રહો ન જાય હો,
બ્રજરાજ લડતો લાડિલો ટેક.
- ૧ બંક ચિત્ત મુસકાય છે, લાલ સુંદર બદન દિખાય,
લોચન તલપે મીન જ્યો, મોંહિ છિન છિન કટપ બિહાય હો—શ્રીગો. ૧
- ૨ સપ્તે મુર બંધાન છે લાલ મોહન બેન બબાય,
મુરત મુહાઈ બાંધિકે, લાલ મધુરે મધુરે સ્વર ગાય હો—શ્રીગો. ૨
- ૩ રસિક રસીલી ગોલની, લાલ ગિરિ ચઢિ ગૈયાં બુલાય,
ગંગ બુલાઈ ધુમરી નેક ઉંચી ટેર સુનાય હો—શ્રીગો. ૩
- ૪ દષ્ટ પરે જ દિવમતે, લાલ તખતે રૂંચે નહિ અજ,
રજનિ નિદ ન આવહી, મોંહિ ખિસ્યાં ભોજન પાન હો—શ્રીગો. ૪
- ૫ દર્શનકાં નૈનાં તપે, લાલ બચન મુનનકાં કાન,
મિલવેકું હિયસે તપે, મેરે છયકે છવન પ્રાન હો—શ્રીગો. ૫
- ૬ મન અભિલાષ વહે રહી, લાલ લગત નયન નિમેષ,
એક ટક દેખું આવતો, પ્યારો નાગર નટવર ભેષ હો—શ્રીગો. ૬
- ૭ પૂરન શશિમુખ દેખકે, લાલ ચિત ચાંટયો વાહી ઠાર,
રૂપ સુધારસ પાન છે, લાલ સાગર ચંદ્ર ચકાર હો શ્રીગો.—૭
- ૮ લોક લાજ કુલ બેઠકી, લાલ છાંડયો સકલ વિવેક,
કમલ કલી રવી જ્યો બઢે, લાલ છિન છિન પ્રીત વિરોધ હો શ્રીગો.—૮
- ૯ મનમય કોટિક વારણે, લાલ નિરખી ડગમગી આલ,
જીવતી જન મન ફક્ના, લાલ અંબુજ નેન વિશંસ હો—શ્રીગો. ૯
- ૧૦ યહ રટ લાગી લાડિલે, લાલ જૈસે આતક ચોર,
પ્રેમનીર બરખાય છે, લાલ નવધન નંદકિશોર હો—શ્રીગો. ૧૦
- ૧૧ કુંજસદન ક્રીડા કરે, લાલ સુખનિધિ મદનગોપાલ,
હમ શ્રી વૃંદાવન માલતી, તુમ ભોગી બ્રમર લુપાલ હો—શ્રીગો. ૧૧
- ૧૨ જુગ જુગ અવિચલ રાખીએ, લાલ યહ સુખ શૈલ નિવાસ,
શ્રીગો. વર્ધનધર રૂપે, બલિજયે ચતુરભુજદાસ હો—શ્રીગો. ૧૨.

સાખી.

યહ મેરે અભિલાષ છે, પૂરો નદકુમાર,

યહ છયીપે કોટિક વારણે, તનમન પ્રણુઆધાર. ૧

તૈ જી રતન પાયો ભલો રે, જ્યન્યો ન સાધન માજ,
 પ્રેમકથા અનુદીન સુની રે, તોહ ન ઉપની લાજ ॥ ૧૨ ॥
 સદા સધાતી આપનો રે, જ્યદા જીવન પ્રાણ,
 સો તો બિસાચો સહજહી રે, હરિ ઈશ્વર ભગવાન ॥ ૧૩ ॥
 બેઠ, પુરાણ, સ્મૃતિ સમે રે, સુરમુની સેવે જહિ,
 મહામોહ અજ્ઞાનમેં રે, ક્યોં ન 'સુમરે' તાહિ ॥ ૧૪ ॥
 ખગ મૃગ મીન પતંગ લો રે, મે સોધે સજ્જોર,
 જલ થલ જીવ જીતે કિતે રે, કહુ કહાં લગિ આર ॥ ૧૫ ॥
 પ્રભુ પૂરણ પાવન સખા રે, પ્રાણુનહીકે નાથ,
 પરમ કૃપાલ દયાલ દયાનિધિ, જીવન જહિકે હાથ ॥ ૧૬ ॥
 ગર્ભબાસ અતિ ત્રાસમેં રે, જહાં ન જ્યેઠા અંગ,
 સુન શઠ તેરે પ્રાણપતિ રે, તહાં ન છાંડ્યો સંગ ॥ ૧૭ ॥
 દીન રાત પોખત રહે રે, જૈસેં ચોલી પાન,
 વા ફુ.ખતેં તોહિ કાઢિકે રે, ગહિ દીનો પથપાન ॥ ૧૮ ॥
 જહિ' જડને ચેતન કિયોરે, રચિ ગુણ તત્વ બિધાન,
 ચરણ ચિકુર કર નખ દિયેરે, નયન નાસિકા કાન ॥ ૧૯ ॥
 અસન બસન બહુ બિધિ દિયેરે, ઐસર ઐસર આનિ,
 માત પિતા ભૈયા મિત્રેરે, નઈ રૂચિ નઈ પહિચાન ॥ ૨૦ ॥
 સજન કુટુંબ પરિકર બઢ્યોરે, સુત, દારા, ધન, ધામ,
 મહા મોહ બિપચી ભયોરે, ચિત આકર્ષ્યો કામ ॥ ૨૧ ॥
 ખાન પાન પરિધાનમેંરે, જોબન ગયો સખ ખીત,
 જ્યોં વીટ પરચિયસંગ ખસ્યોરે, બોર ભયે ભયભીત ॥ ૨૨ ॥
 જૈસેં સુખહી ધન બઢ્યોરે; તૈસેં તનહિ અનગ,
 ધૂમ બઢ્યો લોચન ખસ્યોરે, સખા ન સૂઝ્યો સંગ ॥ ૨૩ ॥
 જમ જન્યો સખ જગ સુન્યોરે, બઢ્યો અજશ અપાર,
 ખીચ ન કાહુ તખ કીયોરે, જમદૂતન દીની માર ॥ ૨૪ ॥
 ઠા જને કેવાર મયોરે, એસે કુમતિ કુમીચ,
 હરિસો હેત વિસારી કેરે, સુખ આહત હે નીચ ॥ ૨૫ ॥
 જોયે જીવ લજ્જા નહીરે, કહા કહાં સોખાર,
 જ્યેઠા અંગ ન હરિ ભજ્યોરે, સુન શઠ સૂર ગમાર ॥ ૨૬ ॥

ગાઈને પાંચ મિનિટ શાંત રહ્યા વિચિત્રવીર્યના મનપર ગીતના એક, એક શબ્દે ધણી અગળ્ય અસર કરી ગોવિંદભટ્ટજી ગાતા ગાતા વિચિત્રવીર્યની સામુ જ એપ્રોટસે જોઈ રહ્યા હતા, ગાતા ગાતા કોઈ કડીપર ભાર મુકતા હતા, કોઈ કડી બેવાર ગાતા હતા, અને વિચિત્રવીર્યને હરેક પ્રકારે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. “અજ રમકો રસ પ્રેમ હૈરે, વિપથી ખેલે સાર, તન મન ધન જોખન ખરયોરે, તખડુ ન જાની હાર” એ કડી બે વાર ગાઈ, વિચિત્રવીર્ય તરફ જોઈ ગોટ્યા, “ભાઈ વિપ બહુ જ ખરાબ વસ્તુ છે પ્રભુના દર્શનમાં, પ્રભુના સ્મરણમાં, એના જેવા વેરી કોઈ નથી તે છતાં એ વિપયમાં આસક્ત થિત, તન, મન, ધન, જોખન સર્વનો નાશ પોતાના સમક્ષ જોવા છતાં તલ્લીન થઈ રહે છે, તેમ જ તાર થિત પ્રભુમાં એવી રીતે લીન થી જોઈએ કે તુ તન, મન, ધન, જોખન કશાની દરકાર કરે નહિ, કશાની દરકાર કરવાનું તને સૂઝે પણ નહિ, પણ તન, મન, ધન જોખન સર્વે સંપૂર્ણ પ્રેમથી પ્રભુને અર્પણ કરી પ્રભુની ચેતનામાં સર્વં તપ્પર રહે, સર્વંદા એકતાન રહે માત્ર પ્રભુ જ હૃદયના પ્રેમને લાયક છે સ્ત્રી પુત્ર કોઈ નથી” ગાઈ ગયા પછી જોવા “ભાઈ આપણા પરમ મિત્ર પ્રભુ જ છે, આપણા પ્રાણનાથ છે, પરમ દયાલ છે, ગર્ભવાસમાં પણ પ્રભુએ તારી માંખન છોડી નથી, જન્મતાવાર તારે માટે માતાના સ્તનમાં દૂધ તૈયાર કરી રાખ્યું. લાય, પગ, કાન, નાક, આંખ સર્વ પ્રભુએ જ તને આપ્યા, અને જેમ જેમ કુટુંબ પરિશર, સુત, દાગ, ધન, ધામ સર્વે વિટળાતા ગયા, તેમ નિકટના સ્નેહી પ્રભુને તું જુલોતો ગયો, મોહપાશમાં પડ્યો, વિપ્સી થયો, લોચનમાં ધુમાડો ભરાયો, અને અધ થયો, હરિની મૈત્રી વિસારી, હે નીચ, સુખ કેમ થાય? સૂરદાસ પોતાના જીવને કહે છે “હે જીવ, તને લગ્ન નથી, તને સાંવાર શું કહું? હે સુર ગમા? હે શક? એક અગથી પણ તે હરી લગ્યા નથી” ભાઈ, સૂરદાસની આ ગિખામણ સર્વને લાગુ પડે છે દુનીઆમાં લગ્ન-લાંબોમાં કોઈકને જ “શક, ગમા?” વચનો લાગુ પડતા નહીં હોય પ્રભુના ભક્ત બહુ વિરલ હોય છે, તેમાં પણ શુદ્ધ પ્રેમી તો બહુ જ દુર્લભ છે ત્યારે આ પ્રમાણે તે વિરલ ભક્તનું થિત પ્રભુમાં તન્મય થાય છે, ત્યારે તેને પ્રપંચની વિખરિત યજ્ઞ જાય છે, અને પ્રભુના વિરહથી પીડિત મન પ્રભુના દિવ્યરૂપમાં, અને પ્રભુની દિવ્ય લીલામાં મગ્ન થાય છે ભગવન્મય થયલા આવા જીવને પ્રભુના અર્ચન, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, વેરાગ્ય સર્વ શુભો પ્રાપ્ત થાય છે, પણ ભગવત્ સ્વરૂપને શોધે તો જીવ એ શુભોની અપેક્ષા ન કરતા સ્વરૂપમાં જ મગ્ન રહે છે એવો જીવ તન્મય પરમ આકાશમાં રહેલા સત્ય જ્ઞાનસ્વરૂપ અનંત બ્રહ્મને જોઈ છે, આજીવે છે અને તે વિપક્ષિત બ્રહ્મની સાથે સર્વ કામ ભોગવે છે શ્રુતિ કહે છે કે સત્ય જ્ઞાન અનંતં બ્રહ્મ યો વેદ નિહિતં મુહ્યં પર્મ ધ્યોમન્ સોઽશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ દ્રઢગા વિપક્ષિતા. અહીં જે કામ શબ્દ વાપર્યો છે તેનો વિપય સાથે સબ્રમ ન કરવો બ્રહ્મ પરમત્તમાં સાથે જીવ વિપય ભોગ ભોગવે છે એવો અર્થના અનર્થ કરવો એ તો મહિમના અને તન્મય અધકારની પરાકાષ્ઠા કહેવાય

વિચિત્રવીર્ય-નહિ જ, નહિ જ, અહિં વિપય ક્યાથી? હવે હું સમજ્યો. મારા જેવું વિપયગ્રસ્ત થિત પ્રભુ પાસે જાય જ ક્યાથી? મને કોઈ કોઈવાર એમ થઈ આવે છે કે તમોરો દાસ થઈ અહીં રહું, કે કોઈ દિવસ આમ તમારી માથે પ્રભુના શુભાંગનો આનંદ—પણ મારા લાગમમાં એ સુખ ક્યાથી? તમારા જેવા પવિત્ર જીવ પ્રભુસાથે જે કામ ભોગવે તે મારા જેવા શુદ્ધ, પાપી જીવ આપે પણ કેમ જોઈ શકે? પ્રભુના જ દર્શન દુર્લભ-ત્યા જ અધાર, તો પ્રભુની લીલાના દર્શન તો ક્યાથીજ? એ ગીતગોવિંદ એશ્વાર વાચના માણું હવે, પણ વિપયવાસના ઉદ્દીપ્ત યવાથી બધું કરું પડ્યું.

ગોવિંદભટ્ટ-સામાન્ય મનુષ્યે એકદમ એવા ભગવદ્ગીતાના પ્રયોગ ન વાંચવા, કેમકે ભગવાનની લીલામા અન્યથા બુદ્ધિ યવાથી વધારે પાનિત થવાય છે

વિચિત્રવીર્ય-એ વાંચવા સમજવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય શાકવા મે રા રા. કેશવ લાલની દીકા જોઈ, પણ તેમાથી કાંઈ મળ્યું નહિ

ગોવિંદભટ્ટ-પરમ ભગવદ્ગીય ભાષિતા પ્રાકારીના વંશજ સહૃદય રસિક કેશવલાલભાઈની દીકા સાહિત્યની દૃષ્ટિથી લખાવથી છે, ભક્તની દૃષ્ટિથી નથી, પરમ ભક્ત જયદેવે રાધા-કૃષ્ણને ઉત્તમ નાયક નાયિકા બનાવી માત્ર સાહિત્યની દૃષ્ટિથી એ સુદ્ધ ગ્રંથ લખ્યો હોતો, એમ સમજવું જોઈ છે. માતૃપિતાને નાયક નાયિકા બનાવી તેમનો શુભાર વર્ણવવો, એ જેમ પુત્ર માટે અયોગ્ય, પાપ ગણાય, તેમ કૃષ્ણનો પરમભક્ત જયદેવ માત્ર બાલ્ય દૃષ્ટિથી રાધાકૃષ્ણને નાયક નાયિકા બનાવી શુભારસ વર્ણવતો હોય તો ભક્ત તરીકે તે અધમ જ ગણાય પણ વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી એમા તો આનંદમય પરમાત્માની સ્વરૂપાભક્તિ, નિત્ય લીલાતુ વર્ણન છે જેમ પરમાત્મા પ્રકૃતિથી પર છે, તેમ એમની લીલા પ્રકૃતિથી સ્વતંત્ર, સ્વરૂપાભક્ત છે

પ્રથમ તો સમજ કે પ્રભુ સર્વ સૌંદર્ય સુક્ત છે. પ્રભુએ પરમ કૃપા કરી અર્જુનને જે સ્વરૂપના દર્શન કરાવ્યા તે જો —

અનેકવક્ત્રનયનમનેકાદ્ભૂતદર્શનમ્ ।

અનેકદિવ્યાભરણં દિવ્યાનેકોદયતાયુધમ્ ॥ ગીતા ૧૧ ॥ ૧૦ ॥

દિવ્યમાલ્યાંવરધરં દિવ્યગંધાનુલેપનમ્ ।

સર્વાશ્રયમયં દેવં અનંતં વિશ્વતોમુખમ્ ॥ ૧૧ ॥ ૧૧ ॥

દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય ભવેયુગપદુત્થિતા ।

યદિ માઃ સદૃશી સા સ્યાદ્દાસસ્તસ્ય મહાત્મનઃ ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥

તત્રૈકસ્યં જગત્કૃત્સ્તં પ્રવિભક્તમનેકથા ।

અપશ્યદેવદેવસ્ય શરીરે પાંડવસ્તદા ॥ ૧૧ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — એ સ્વરૂપ અનેક મુખ અને નયનોવાળું, અનેક અદ્ભુત દર્શનવાળું, અનેક દિવ્ય આભરણવાળું, અનેક દિવ્ય આયુધ ધારણ કરેલું, દિવ્ય માલા અને દિવ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરેલું, દિવ્ય ગંધન લેપન કરેલું, સર્વે આશ્રયોંધી ભરેલું, પ્રકાશવાન અનંત અને સર્વ તરફ દૃષ્ટિ કરતું, હવે આકાશમાં એક જ સમયમાં હજાર સૂર્યોનો પ્રકાશ પ્રગટ થાય તો તે પ્રકાશ તે મહાત્માના પ્રકાશને મળે તો આવે ત્યાં તે સ્વરૂપમા અર્જુનને અનેકરીતે વિભાગ પામેલું સમસ્ત જગત્ તે દેવના દેવ કૃષ્ણના શરીરમા એક ભાગમા સ્થિત જોઈ

બાઈ, આ અને આવા ભગવાનના સ્વરૂપ પ્રકૃતિમય-માયાવેષિત છે એમ ન સમજવું ગીતાના સાંતમાં અધ્યાયમા પ્રભુ કહે છે કે આઠ પ્રકારના ભેદવાળી પ્રકૃતિ મારી છે, અને મારાથી પર બીજું કાંઈ નથી. મત્ત પરતર્દ નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનંજય અને

ત્રિભિર્ગુણમયૈર્ભવિરોમિઃ સર્વમિદં જગત્ ।

મોહિતં નાભિજ્ઞાનાતિ મામેભ્યઃ પરમવ્યયમ્ ॥ ૧૩ ॥ ૧૩ ॥

દૈર્ઘ્યોપા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।

મામેવ યે પ્રપચન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ:-એ ત્રણ ગુણવાળા ભાવોએ આ સર્વ જગત્ મોહ પામેલું છે, તેથી એમનાથી પર, અને અવ્યય એવા અને જ્ઞાણખતુ નથી મારી, આ ત્રણ ગુણોવાળી, દૈવી માય દુસ્તર છે, જેઓ મને જ શરણ આપે છે, તેઓ એ માયાને તરી નાથ છે

ભગવાનનું ખરૂં સ્વરૂપ તો ધ્યાનમાં આવી શકે જ નહિ, કેમકે 'વેદ નેતિનેતિ' કહે છે એ સર્વ ભ્રમ છે, તેના ખરે અર્થ એ જ છે કે પ્રકૃતિ-માયા તથા તેના ગુણોથી પ્રભુ પર છે પ્રભુ પ્રવચનથી, બુદ્ધિથી, બહુ શ્રુત ચર્ચાથી, લબ્ય નથી, કેમકે મન, બુદ્ધિ વગેરે સર્વ પ્રકૃતિ-જન્ય છે, માટે પ્રભુ જેને વરે છે-પસંદ કરે છે તેનાથી જ પ્રભુ લબ્ય છે પ્રભુકૃપા સિવાય કોઈ પણ સાધન પ્રભુપ્રાપ્તિને યોગ્ય નથી જેને પ્રભુ વરે છે તેના શરીરને પોતાના શરીર તરીકે પસંદ કરે છે જ્યદેવપર પ્રભુની કૃપા હતી પ્રભુમક્તિ, પ્રભુપર દદ આનક્રિતિને લીધે પ્રભુમા મનને નિરાધ જેમ જેમ ચતો જાય છે, તેમ તેમ ઇન્દ્રિયોની બહિર્મુખતા મટતી જાય છે, ઇન્દ્રિયો અતર્મુખ થઈ પ્રભુ તરફ વળે છે, પ્રપચમા સર્વ સ્થલે પ્રભુમયતા સ્ફુરવા લાગે છે, વાસુદેવમ્ સર્વમિદમ્ એમ જ્ઞાન થાય છે, સર્પૂર્ણ રીતે નિરુદ્ધમન સૌહર્દમય-આનંદ-મય પ્રભુના અને તેમની લીલાના દર્શન કરે છે જ્યદેવનું મન પ્રભુમય હતું, પ્રભુ સિવાય બીજું કાંઈ કર્તવ્ય, દૃષ્ટવ્ય, પ્રાપ્તવ્ય એને ન હતું, પ્રભુએ કૃપા કરી પોતાની પવિત્ર, આનંદમય, સ્વરૂપમય લીલાના દર્શન એને કરાવ્યા, તેના કાંઈક અંશના દર્શન એ આપણને ગીતગોવિંદદ્વારા કરાવે છે એમા પ્રકૃતિમય વિષયની ભાવના કરવી એ મનની અધિગતિ સૂચવે છે

નીતિસેન-જ્યદેવ વિષયી ન હતો પણ રસિક તો હતો જ રસરાત્રિ એને સારી રીતે ખબર હતું પણ રસ અને વૈરાગ્ય એકએકના વિરોધી છે. સામાન્ય વિષયનિમ્મ મનુષ્યોને રસની સમજ હોતી નથી, અને વિષયવાસનાની મયાતથા તૃપ્તિ કરવી એટલું જ સમજે છે, કોઈક રસિક રસ અને શૃંગાર સમજે છે, અને તદ્વારા ધણો હિસા પ્રકારનો આનંદ ભોગવે છે, દયારામ "જે કોઈ પ્રેમ અથા અવતરે" વગેરે ગરબીઓમા, કાલીદાસ પોતાના સુદર નાટકો તથા મેઘદૂતમા, અમર પોતાના શતકમા, એ રસ ખીસાવે છે, અને રસમા મ્હાલે છે, પણ એ રસમાં, શૃંગારમા, વિષય-વાસનાનું બીજું તો છે જ, અને તેને લીધે જ શૃંગાર તે શૃંગાર અથવા રસ છે, જાહન, પ્રભુને, એવા શૃંગાર સાથે શુ સંબંધ ?

ગોવિંદહસ્ટ-વિષયવાસનાનું સામાન્ય મનપરથી ખસતું જાય છે, તેમ પ્રેમ, રસ, શૃંગાર, કોઈક વિરલ, રસિક મનુષ્યના મનમા સ્ફુરતો જાય છે દરેક મનુષ્યને રસ સ્ફુરતો નથી જ રસ આંતર, સ્વતન્ત્ર, નિત્ય છે, વિષય બાહ્ય, પરતન્ત્ર, ક્ષણિક છે રસોવૈસ શુનિ કહે છે કે રસ પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા છે વિષયવાસના તો હૃદયનો ગેગ છે રસરૂપ પરમાત્માના આનંદમય સ્વરૂપમાથી જે જીવો વિછર્પા છે, તે જ રસિક હોઈ શકે છે, માટે રસ શૃંગારમા વિષયનું બીજું છે એ સમજ ખોટી છે, હિંદુ વિષય રસના ઉદ્ઘાટનનો અને દર્શનનો વિરોધી છે પ્રખલ ઇન્દ્રિયો જીવને બાહ્ય વિષયોમા ખેંચી

આનંદમય, રસમય પરમાત્માથી વિખુટા પાડે છે અને સસારચક્રમાં જમણું કરાવે છે, પણ ધર્મીઓને સંપૂર્ણ સયમ થયો હોય તો હૃદયગુહામાં બિરાજમાન રસમય પ્રભુનું સાત્રાન્ય જીવતા શરીરપર પણ ચાપે છે, અને તેને દેદીપ્યમાન કરે છે

પુરુષોત્તમ-ભાઈ નીતિસેન, સામળનો મૃગાર ક્ષુપિત છે, ત્યારે દયારામનો ભક્તિથી ઉભરાતો પવિત્ર છે, આ દુનીઆના વિષયપાસમાં બંધાયલા મનુષ્યોની દૃષ્ટિ ઘાણુંખડં અથવા થઈ ગયલી હોય છે, અને પ્રભુની લીલાનું તેજ ખમી શકતી નથી ગીતગોવિંદ વિચિત્ર વીર્ય નહિ વાંચી શક્યો, તેનું કારણ પણ એ જ દયારામને—એના રસને—મૃગારને, વિદ્વાન ગણાતા સભળ્લો પણ સમજી શક્યા નહિ, તેનું કારણ પણ એ જ સદ્ગુણ સાક્ષર રા રા ગોવર્ધનરામભાઈ દયારામની કવિત્વશક્તિ વખાણુતા, પણ પ્રથમ તો એના રસમાં એ પણ વિષય જ બેસતા મુગરાતના કવિએ વિષેના પાતાના વિદ્વાત બરેલા ભાષણમાં એણે કહે છે કે “So far as poetical powers are concerned, he is undoubtedly the greatest genius since the days of Premanand His poems on Krishna and the maids of Gokul are a stream of burning lava of realistic passion and love, and if lewdness of writings do not take away from the merits of a poet, he is a very great poet indeed . . . He, too, no doubt, philosophises, and rises to the beautiful and sublime of the Bhakti mārga with equal power, but he is also an open advocate of Vallabh at times, and even the greatest master of advocacy needs must fail in a hopeless cause”

ભાવાર્થ—કવિત્વ શક્તિમાં તો એ પ્રેમાનંદના સમય પછી સૌથી વિચલણુ હતો કૃષ્ણ અને ગોકુળની ગોપીઓ વિષેની એની ગરબીઓ ઉઘાડા શૃંગાર અને પ્રેમરૂપી ઝળહળતા અગ્નિના ઉભરાતા ઝરા જેવી છે, અને બે લખાણોમાં સ્ફુરતી વિષયવાસનાથી (લંપટપણથી) કવિના ગુણોને આચ આવવી નથી એમ ગણીએ તો એ ખરેખર ઘણોજ ઉત્તમ કવિ કહેવાય . . વળી એ પણ ધર્મના તત્ત્વોની શોધમાં ઉઠે ઉતરે છે, અને ભક્તિમાર્ગેના સૌદર્ય અને પ્રેમના શિખર સુધી તેટલીજ શક્તિથી ચઢી શકે છે, પણ વળી એ કાઈ કાઈ વખત વલ્લભના પુષ્ટિમાર્ગેના ખુલ્લે ખુલ્લો પક્ષ કરે છે, અને એ છેકજ નકામા, નકારા, પુષ્ટિમાર્ગેના પક્ષ એ ચતા ઉત્તમોત્તમ વકીલને પણ અપયશ જ મળે તે છતાં એ સૌદર્ય ભક્તિ, મૃગારભક્તિની ઉત્તમતા અને પવિત્રતાથી અચાત ન હતો નિર્મલ સુદર હૃદયના ભક્તના મુખથી મૃગારભક્તિથી ઉભરાતી ગરબી એ ગવડાવે છે અને તેમાં સૌદર્ય, રસની આખી ચતા ખેલી ઉઠે . . . ear—I swear—there is no lascivious note of / જોભાગ પામેલું સમગ્ર - good friend Dayaram in spite of / સ્થિત બેસુ r over them which is meant

બાઈ, આ અને આવા લગવાનના સ્વરૂપ પ્રકૃતિમાં the unlearned worldly ગીતાના સંતમાં અધ્યાયમાં પ્રશ્ન કહે છે કે આઠ પ્રકારનું may rise therefrom like the મારાથી પર બીજું બાઈ નથી મત્ત પરતરં નાન્યત્કિચ્છિotion Is then this a lewd

religion as they say ? Is this mere worship of the fetish as they say ? Most certainly not As I understand and realize the depth of this sweet girl's heart, she is not more distant from the highest purity and the abstractest devotion than Cowper was when he loved and worshipped the Eternal Fan in his Olney hymn. The girl's vision is at this moment stretched over the vistas of Infinity and Beauty and Love far beyond this man-manufactured Idol, far beyond this Temple of clay and stone, exactly like the vision of Byron's Dying Gladiator looking at his distant Dacian dame and children as if they were present before his eyes in the midst of the Roman audience against whom he had closed them' Her ideal is sweet and harmless, and has all the pleasure and sport which they in the West, get from their balls and dances ! If there be no vice in the latter, surely there is none in this—the former And have my countrymen a right to object to all this as being a wrong side of religion ? No-no-not until the generation that frowns at this can boast of the birth of a new poet of God whose fervour of soul shall be able to soar as high as does the spirit of this song in this child ! And the Christian missionaries—? I think I realize, what must always make them full in a country so rich in the light of the Heart Then only chance lies in waiting until our people become colour-blind on this their light-some land Are they destined to be so blind ? No—this sweet girl says—No ! Keshab Chunder's last stage, too, says—No ! Evil will be that day for India when these temples of divine raptures will have been turned into the soulless laboratories and work-shops of materialistic ideals ! Science I love !—but not at the cost of this—the sweet living heaven of the poverty-stricken angel of my country. Can't give them up for the highest blessings of the Western civilization ! Poor sweet angels ! You shall live through the din and the turmoil that the world wakes with ! ”

ભાવાર્થ:—હું જાગત ખાઈને કંઈક કે આપણા બધા મિત્ર દયારામની આ દડીઓમા વિશ્વાસના મુસ્તી નથી જ અણત, કમપાસમા બદ્ધ આત્માને આજ નાખી, પોતાના ભડકામા ઝીલી લઈ, બકિતરસના સુદ્ધ મર્મમા શ્રીનીકસની માફક ઉચે સઘનવાને માટે જ તેના પા ત્રિપથિગમનુ આવરણ દાકેલુ છે ભારે વેકાના દેહમા પ્રમાણે આ વિષયગ્રન

માર્ગ-ધર્મ છે? લેકિના કહેવા પ્રમાણે આ માત્ર પ્રકૃતિની પૂર્ણ છે? નહીં જ, નહીં જ. આ સુંદર છોકરીનું હૃદય હું સમજું છું, તેના મર્મભાગના અનુભવને કળી શકું છું, અને કહું છું કે જેમ કાઉપર કવિ પોતાના “અંસને” ભજનમાં “નિત્ય સૌદર્ય-નિત્ય લીલા,” ને પ્રેમપૂર્ણ હૃદયથી આદરે છે ને પૂજે છે, તે વખતે તેના હૃદયમાં જે પવિત્રતા અને પૂજ્ય ભાવ છે, તેનાથી આ છોકરીના બાવ કાષ્ઠપણ રીતે ઉતરતો નથી ખાવરનો મૃત્યુને વશ થતો મલ્લ પોતાના બધ થતા ચલુ આગળ જેમ રોમન પ્રેક્ષક વર્ગને બેસતો નથી, પણ પોતાની ધણે દૂર આવેલી ડેરીઅન સ્ત્રી છોકરાને જુએ છે, તેમજ આ છોકરીનું હૃદયચક્ષુ પ્રભુના સૌદર્ય, પ્રેમ, અને નિત્યતા-સર્વમયતાના દર્શન કરે છે, અને આ માટી અને પથરાના દેવાલય અને તેમાં રહેલી મનુષ્યકૃત મૂર્તિ સાથે એને કરોડ સબધ નથી એ સુંદર છોકરીના બાવ સુંદર અને નિર્મલ છે, અને પશ્ચિમના ગોરાઓ પોતાના બાવમાં અને નાચ પાર્ટીમાં જે આનંદ અને ગરમત મેળવે છે, તે સર્વ આનંદ આ ભાવમાં રહેલો છે જે ઔદ્યમા અને નાચપાર્ટીમાં કાષ્ઠ દુર્ગ્ધણ ન કહેવાય, તે. આ સૌદર્યભરપૂર ભાવમાં પણ નથી જ અને આયો? મારા દેશભાઈઓ? તમે આ ભાવને ધર્મની પતિત અવસ્થા કહેશો? ના, ના આ ગીતનો ધ્વનિ આ છોકરીના હૃદયમાં-આત્મામાં જેટલો ઉચે ચઢી ગયો છે, તેટલો જ ઉચો હૃદયનો બાવ દર્શાવનાર બીજો કાષ્ઠ કવિ જન્મે નહીં, આ જમાનો બીજા એવા કાષ્ઠ ભક્ત કવિને જન્મ આપી શકે નહીં, ત્યાં સુધી આ જમાનાને એ ભાવદર્શક કવિતા અને કવિ તરફ ઝુકેલો દર્શાવનાર કાષ્ઠ હક નથી અને ન્યા-સુધી હૃદયના આવા દિવ્ય ભાવવાળા મનુષ્યો આ દેશમાં છે ત્યાં સુધી ખ્રિસ્તી ધર્મચુર્યોના પરાજય નક્કી જ છે એમાં શું આશ્ચર્ય! તેઓએ તો ન્યા સુધી આપણા હૃદયો અધ ધર્મ બધ ત્યાં સુધી થાલવું જ પડશે પણ મારા દેશભ્રાતાઓના હૃદય અધ ધર્મ જ જશે? ના, ના આ સુંદર છોકરીનું હૃદય દર્શાવે છે કે, નહીં જ થાય કેરાવચ્છરસેનની અવસાન સમયની રિધતિયરથી જાણાય છે કે એમ નહીં જ થાય ન્યા જે દેવી પ્રેમના ઉભરાથી છલકાતાં આ દેવાલયો બધ ધર્મ જશે અને તેમને રથોને જડ પ્રયોગગાળાઓ અને દ્રવ્યાસક્ત ભાવોથી ચાલતાં કારખાના થશે ત્યારે મારા દેશનું કમનશીબ જ સમજવું પદાર્થવિજ્ઞાનને હું આહુધુ-પણ તેથી મારા દેશના ગરીબ પણ સુંદર ફિરસ્તાઓના આ ભાવપૂરિત, નિત્યસ્વર્ગનો નાશ તો કદીપણ સહી શકીશ નહીં જ. પશ્ચિમના સુધારાના ગમે તેટલા ફાયદા હોય પણ આ સુંદર ભાવમય સ્વર્ગ હું તજી શકું નહિ મારા ગરીબ સુંદર પવિત્ર, આર્થ ભાઈઓ! આ ભૌતિક દુનીયાના ખળભળાટ અને અધકારમાં પણ તમે જાગ્રત, જ્યત રહેશો જ

આ ગ્રંથી થવાનો પ્રતાપ એમના પિતાની શુદ્ધ ભક્તિ તેઓ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ હતા, અને પુષ્ટિમાર્ગની રીતે પ્રભુને સર્વ સમર્પણ કર્યું હતું, અને વ્યાપારમાં પણ “શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની પેઢી” એ નામ રાખ્યું હતું “એમના હૃદયની ઉપમા ઉડી ઇચ્છા જૂઓ તો કાંઠારજીની મેવા કરવી, ભજન ગાવા અને ભક્તિમાં જ આજી જીવન ગાળવું સસારની ખટપટમાં એમનું ચિત્ત પેસતું નહિ. સ્વભાવે બહુ નરમ, દિલના બહુ ભોળા, અને ‘મરતાને પણ મેર કહે નહિ એવા ભલા’ હતા. સર્વ કાંઠને માટે એમના વિશાળ હૃદયમાં દયા અને માયા જ હતાં... એ એ વિરાગીભક્ત હતા” એ વિરાગીભક્ત “પોતે ગીતગોવિંદ ધણુ સાડ તથા ધણુ ભક્તિ-ભાવથી ગાતા તેમ બ્રાહ્મણોને મ્હોંએથી સામગાન સંભળતા, કે દેવની પૂજા કરના નિર્ભર રસથી દેવ સમુખ બેસે સામગાન કરતા, ત્યારે એમનું હૃદય તેમાં લીન થતું રહતું” “હરિતા

સ્વર્ગ જોતા તથા હરિનું નામ જપતા આ ભક્ત, આ અસાધ્ય સસાર છોડી, છેવટે હરિપદમાં લીન થયા. મૃત્યુને સમયે માધવરામને કથી ચિતા હતી નહિ, કારણ કે ભક્તિરસથી ભીનું એમનું હૃદય સસારના વિષોમાથી તો ક્યારનું એ ઊડી ગયું હતું. "ભાઈ નીનિસેન, આપા આસ્ત્ર ભક્ત પિતાના કીર્તિમાન પુત્રની જીવિ વિદ્યા હતી, પણ તે આત્મરૂપ ધર્મ ન હતી, તેણે હૃદયગુહામાં ગદ્ગદા પ્રભુને જોળ્યા આ ન હતા, અને એ જીવિએ સન્યાસનો પણ વિચિત્ર, નવીન અર્થ યોગ્યો હતો. "આ દુનીઆના બધા આર્થો, પોતાને જ પાતરની બધી સસારી ચીજો, ત્યજ દેવી, અને પ્રાણીમાત્રના—આખા વિશ્વના કલ્યાણ અર્થે પોતાની જીવિનું સમર્પણ કરવું" એ એમને મન સન્યાસ હતો. વિશ્વનું કલ્યાણ કરવાની ઋતુનવાળા ધણા મનજનો બહુ શુ અને બુદ્ધ શુ તેનો વિચાર બજાવ કરતા નથી, શાસ્ત્રદષ્ટિએ જેના જ્યાં મુધી મનુષ્ય જાણી ગિયતિ પામ્યો નથી, પોતાનું સત્સ્વરૂપ સમજ્યો નથી, ત્યાં મુધી અધારામાં જ છે, પ્રભુની માયાને તરી ગયો નથી મનુષ્યોને સત્સ્વરૂપ સમજાવવું, અને મિયા માયાભાદમાંથી છોડવવા એ જ તેમનું કલ્યાણ છે. સાખ્ય, યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ, સર્વનો સંદાહ એજ છે કે મુક્તિ-પરમ ક'યાણુ-એટલે સ્વરૂપગિયતિ મુક્તિર્હિત્વાઙ્ગયારૂપં સ્વરૂપેણ દ્યવસ્થિતિ ॥. જ્યાં મુધી સ્વરૂપસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ નથી, ત્યાં મુધી ઉપરઉપરનું ક'યાણુ, દેહનું, કંડ્યાણુ કરવું, એ મુખને માટે ધુમાડાના બાથકા ભરવા જેવું છે. પોતાનું કલ્યાણ જેણે દર્શ્યું નથી, તે પારખનું શું ક'યાણુ કરશે? માયાઘરત, મોહજાદ, ખીનને સીધે, ક'યાણુ માર્ગે કેમ લઈ જઈ શકશે?

ગોવર્ધણદેવ—હવે જો ભોળા, સરલ, અતર્કુષ્ણ દષ્ટિવાળા, ભગવાનની ભક્તિમાં લીન, ભગવાનની લીલાના દર્શન કરનાર, પ્રપચની વિસ્મૃતિવાળા માધવરામને પ્રભુની લીલાના સાક્ષાત્કાર થયો હતો, અને ગોવર્ધનરામનું ચિત્ત તો જીવિને અવસાન સમયે યોગ્યાભ્યાસમાં ગયું. અને દયારામભાઈની રસમય કવિતામાં એમણે માત્ર યોગના છાંત્ર કુકા જોયા. ભક્તિ તો રસ છે, યોગ તો ભક્તિનું માત્ર બાણ શરીર છે, અને રમિક દયારામને તે ન જ ગમે એ સ્વાભાવિક છે, એ રહસ્ય એ ન જ મમન્યા.

દયારામની સ્વતંત્ર રસથી રેલાતી ગરબીઆમાંથી યોગ સમજાવનારને દયારામ પોતે જ શું કહેશે? સાબળ

જોગ તો તેને જોઈએ રે, જેનું મન જગતમાં ભમે,
તે તો અચળ હમાઈ રે, ચિત્ત રસિયામાં રમે.
જેનું મન માને રે, જોગ સૂખેથી ગ્રહો,
અમો તો એહ મારું રે, પ્રીતમજી શું પ્રીત રહો
વળી, જ્ઞાનીની ગતિ નવ પહોંચે રે, પ્રેમ રસ પ્રેમીને જરે,
જેમ હુધ સિંહણ કેડે રે, સિંહણ મુતને ઠરે
એ પ્રેમ પરમ આનંદ રસ રે, રખે વિષયર (વિષય) સમ આણે,
એમાં શુક મુની ને શિવ છામ્યા રે, તે શું કામી જન જાણે.

જેણે કામને મોહ પમાડ્યો કે, તે પ્રભુ કામવશ કયમ થાયે ?

એ કૃષ્ણ ક્રીડા રસ ગાતાં કે, કામ રોગ હરશે નયે.

વળી, અજીઠા સરખા જોગને, મું પાથરીએ કે ઝોડીયે ?

પ્રત્યક્ષ પાવક પરહરી, શીઠ પત્યરમાં શિર ફોડીયે ?

તાત્પર્ય એકે પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતોથી અદ્વાત આ પ્રીતિમાન સાક્ષરને પ્રભુના સૌંદર્યની શ્રુગાહાસિતની ઉત્તમતાની માત્ર અલ્પ અલ્પ ઝાંખી થઈ હતી, દયાગમ, નયદેવ, અન્ય અનેક અનન્ય ભક્તો અને વૈષ્ણવ આચાર્યોની માફક પ્રભુના પ્રેમરસથી ભીના એ થઈ શક્યા ન હોય. આખીજી દગી સુધી માયાવાદના પ્રચલ અધવાર તળે ઉછરેલાને અવગમન અમયે શુદ્ધાદ્વૈતમિદાંત-પ્રદીપ પુષ્ટિમાર્ગીય રસમય પ્રભુના દર્શન કરાવી ગઈ એ અશક્ય જ હતું જે મનુષ્ય બ્રહ્મને, પ્રભુને, સર્વધર્મરહિત અતદ્વય, અગમ્ય, અકર્તા, અ ભોક્તા માને તે અદ્વાકિક પ્રેમના, રમના, શૃંગારના સતત ઝરાતુ પાન કેમ કરી શકે ?

નીતિસેન-એ બહુ ખરું, પણ ગીતગોવિંદમાં જે પ્રભુની લીલા જ હોય તો એમાં ઉઘાડો સ્ત્રી પુરુષનો શૃંગાર વર્ણવેલો છે તેનું કેમ ? રાધાકૃષ્ણના નામ આપવાથી કાઈ શૃંગાર મટી તે ભક્તિની ટોરીમાં આવી ગયો નથી

ગોવિંદભટ્ટ સાર્થ નીતિસેન, તારા પ્રજ્વરથી અષ્ટ ભાવમ પડે છે કે હજી તારુ મન ક્ષુપિત છે, વિષયપાસમાં છે, ન્યા સુધી તારા મનપર આ પ્રપચની વસ્તુઓનું આકર્ષણ છે, ત્યાં સુધી ભગવાનનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજવા યોગ્ય તું થયો નથી પણ એક ક્ષણ તું એ આકર્ષણ દૂર કરવા પ્રયત્ન કર હૃદયમાં ઉડા ઉતર અને અતદૃષ્ટિથી હૃદયમાં બિરાજતા પ્રભુના દર્શન કર એ પ્રભુપર પ્રીતિ કર બીજી ગિથ્યા ભાગ્યક સુધી દે પ્રભુને સર્વભાવથી શશ્વ નત પ્રેમ પ્રેમને એ ચશે પ્રભુના દર્શન થશે, પછી પ્રભુની લીલાના દર્શન થશે, ત્યારે શુદ્ધ થયેલા તારા જીવ પ્રભુ, પરમાત્મા સાથે ખેલશે તારુ ભાતિક, પ્રકૃતિમય, શુભ્રમય શરીર ખરી પડશે, અને તને દિવ્ય શરીર પ્રાપ્ત થશે ગીતગોવિંદમાં એવા દિવ્ય જીવોની પ્રભુ સાથેની લીલાનું વર્ણન છે પ્રકૃતિબદ્ધ જીવ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ગીતામાં પ્રભુએ કહ્યું છે કે-

નાન્યં ગુણેભ્યઃ કર્તારં યદા દૃષ્ટાનુપश्यति । .

ગુણેભ્યશ્ચ પરં વેત્તિ મદ્ભાવં સોઽધિગચ્છતિ ॥ ૧૪ ॥ ૧૯ ॥

ગુણાનેતાનર્તીત્ય વ્રીન્દેહી દેહસમુદ્રવાન્ ।

જન્મમૃત્યુજરાદુઃ સૈર્વિમુક્તોઽ મૃતમશ્નુતે ॥ ૧૪ ॥ ૨૦ ॥

માં ચ યો ઽન્યભિચોર્ણ ભાક્તિયોગેન સેવતે ।

સ ગુણાન્સમર્તીત્યૈતાન્ બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥ ૧૪ ॥ ૨૬ ॥

- બ્રહ્મણો હિ પ્રાતિષ્ઠાહમમૃતસ્યાન્વયસ્યચ ।

શાશ્વતસ્ય ચ ધર્મસ્ય સુસૃત્યૈકાન્તિકસ્યચ ॥ ૧૪ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ, ત્યારે હજી હવે ગુણો મિલાય બીજા કાંઈને સ્તંભિત નથી, અને આમાને, પ્રભુને ગુણોથી પર નહોતે છે, ત્યારે તે મારા બાને પામે છે

દેહના ઉત્પત્તિના કામગીરીમાં આ વસ્તુ ગુણોને ઓળંગી જઈને દેહી જન્મ, મૃત્યુ, જરા, દુઃખોત્તરી, વિમુક્તિ વગેરે અમૃતને-આનંદને ભોગવે છે.

જે અનન્ય ભક્તિયાગથી મારી મેવા કરે છે, તે ગુણોને ઓળંગી જઈને જ્ઞાનરૂપ થવાને યોગ્ય થાય છે

કારણ કે અમૃત અવ્યય પ્રાપ્ત, અને ગાંધારી ધર્મનું, અને અન્ય મુખ્ય સ્થાન, આ-શ્રેય હું છું

નીતિમેન-આપનું સ્થેનું મમજ્યો પ્રભુ અને પ્રભુની લીલાને પ્રકૃતિ તથા તેના ગુણો સાથે કાંઈ સબંધ નથી, અને તે આનંદરૂપ, પરિત્ર અને નિત્ય છે જ્યારે પ્રભુ-કૃપાથી હવે પ્રકૃતિને છતી પ્રભુની ભક્તિમા લીન થાય, ત્યારે જ એ પ્રભુ તથા તેની પવિત્ર લીલાના દર્શન થાય

ગાવિદ્ભક્ત-દા

નીતિમેન-પણ લીલામાં જન્મવત, આડો, પશુ, પક્ષિ વગેરે પ્રકૃતિમય વસ્તુઓ છે તેનું કેમ? સ્ત્રીપુરુષના હાવભાવ, કીડા વગેરે છે તેનું કેમ? અપૂર્ણ.

ગોસ્વામી શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજે આપેલી શિક્ષા ।

સામાન્ય પ્રસ્તાવના.—આજના સમયમા વૈષ્ણવો સ્વસિદ્ધાંતના સ્વરૂપના જ્ઞાનથી ધણે ભાંડે અજાણ્યા છે, તેનું જરણુ સાપ્રદાયિક ગ્રંથની અપ્રસિદ્ધિ છે, તેથી વૈષ્ણવોને સંપ્રદાયનું જ્ઞાન થવ માટે મહારાજશ્રીએ આશરે ૨૮-૨૫ વર્ષ થયા શ્રીમુખોધિની મંથા સ્થાપેલી હતી. તેનાથી વૈષ્ણવોને સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન થવા માટે બનતી તળવીજ આલતી હતી, તોપણ સાપ્રદાયિક ગ્રંથો ધણા હોવાથી અનુક્રમે તમામ ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ થવી જોઈએ, તેમાં દ્રવ્યના મહોટા વ્યયની જરૂર છે, તેને માટે ૬૬ કરી સભાનો હેતુ પૂર્ણ રીતે સાચવવાની આવશ્યકતા જણાતા તે વિષે ધણા સ્વદ વૈષ્ણવોની સૂચના ઉપરથી તે બાબતનો પરિશ્રમ લઈને જુદે જુદે સ્થલે વૈષ્ણવોની સભા ભરીને તે વિષે અસરકારક શિક્ષા આપીને સભાનો હેતુ પાર પાડવા માટે પાંચે પૂર્ણ મન કરેલો હતો. મુખ્ય ઉપરાત આ સભાની શાખાઓ પણ વડોદરા ડબોઈ અને ભરૂચમાં સ્થાપીને ૬૬ ઉચુ કરવામાં આવ્યું હતું આ ૬૬ શાકુકાર મારફત જુદે જુદે સ્થલે રાખવાનો દરાવ કરેલો હતો, માટે મુખ્ય તેમ જ બહારગામના વૈષ્ણવો પણ સંપ્રદાયના ઉત્તેજન માટે આ સભાના સભાસદો થયા હતા ઉક્ત સભાની અવગ્યા અને નિયમો વડોદરાની શાખા તરફથી છપાવના સ્વક્રીય માસિક ક્ષત્રી અંકની સાથે મોકલેલા પ્રોસ્પેક્ટસ ઉપરથી સમજશે

મહારાજશ્રીની શિક્ષા તથા સભાની હકીકત નીચે આપીએ છીએ

ઉપક્રમ-મહારાજશ્રીનું વડોદરા પધારણ થતા ત્યાં હમેશા ચાલતી નિત્યકથામાં સ્વમાર્ગીય ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવા વગેરે બાબત વૈષ્ણવોને સ્વસિદ્ધાંતનું જ્ઞાન થવાના ઉપાયો લેવા વિષે મહારાજશ્રીએ કથામાં આવેલા સર્વ વૈષ્ણવોને કેટલીક સમજુત આપતાં. ત્યાં સભા ભરીને તે હકીકત સર્વ વૈષ્ણવોને સમજાવવાનો નિશ્ચય થયો આ ઉપરથી સવ ૧૯૫૩ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૧ ને શુક્રવારને દિવસે રાત્રિના ૮ વાગે શ્રીદાઉલના મદિરમાં એક મહોટી સભા ભરવામાં આવી હતી, જેની અદર સ્ત્રીપુરુષ મંદીને લગભગ ૮૦૦-૧૦૦૦ વૈષ્ણવો એકઠા થયા હતા આ સભામાં નગરશેઠો, મુંડ ગોણ, બક્ષીજી આદિ સમાવિત સદગૃહસ્થો પણ હતા મહારાજશ્રી રાખના દર્શન કરીને ૭-૪૫ મિનિટે સભામાં બિરાજ્યા ત્યાં વૈષ્ણવોનો મહોટો ભાગ આવવાનો બાકી હોવાથી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજીકૃત સિદ્ધાંતરહસ્યનામના ગ્રંથની બાબ્યાની શરુઆત કરી તે નિત્યકથા સંપૂર્ણ થતામાં સભાનું સ્થલ વૈષ્ણવોથી ભરપૂર થઈ ગયું, કેમકે આવી રીતે આચાર્યવર્ગે સ્વમાર્ગીય ગ્રંથોનું બાબ્યાન આપે અને વૈષ્ણવો તેમના ઉપદેશનો લાભ લે એવો બનાવ વડોદરામાં તો આ પ્રથમ જ હતો.

સભા ભરાઈ રહ્યા પછી મહારાજશ્રીએ નીચે પ્રમાણે શિક્ષાનો આરંભ કર્યો—

શ્રવણાદિક આવે પ્રસંગે એટલે યથા વૈષ્ણવોનો સમૂહ જોઈને મને અત્યંત સતોષ ઉપજે છે, ધર્મદર્શનમાં આવો ઉત્સાહ રાખવો એ ઉન્નતિનું ચિહ્ન છે, અને તેથી જ વૈષ્ણવોને આપણા સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપજ્ઞાન થાય તેવા ઉપાયો લેવાના જે વિચારો ધણા દિવસ થયા મારા મનમાં આવ્યા છે છે તે સદૃઢ થતો એમ આશા બધાય છે આજે ઉત્સાહ રાખીને જેવી રીતે અર્થ

૧ શ્રીનૃસિંહલાલજીમહારાજ તરફથી પ્રતિભાસ પ્રસિદ્ધ થતા અને તેમના આસુરબ્યાગોહ પછી તરત જ વિરત થયેલા પુષ્ટિમાર્ગપ્રકાશ નામના માસિકના

સર્વ એકતા મન્યા છે તેવી જ રીતે આપણા ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવા માટે ખરેખર કરીને એકમાત્ર કરે. લૌકિક આખતમાં લેણે જેવા તત્ત્વ રહે છે તેના કરતા ધર્મનો બાબતમાં વિશેષ તત્ત્વ રહેતું જોઈએ, એ જ આપણા મનુષ્યજન્મનું સાર્થક છે. હું નથી ધારતો કે આટલા વૈષ્ણવો એકલા થયા છે તેમાથી સેકડે પાંચ ટકા પણ ધર્મના જ્ઞાનવાદા નિકળે, એ કાંઈ થોડી ખેદકાંઈ બાબત નથી જુઓ કે આજકાલ ધર્મના નામથી કેટલાક નવીન માણે ચાલેલા છે, તેના અનુયાયીમાથી હરકોઈને પણ તે ધર્મસંબધી બાબત પૂછશે તો બીતર તેનું તત્ત્વ કાંઈ પણ નહિ હોય. મોપણ ઉપરની બનાવટની એવી તો વાળો તે કરશે કે સાધારણ માણસને એક વખત તેની કાંઈ શું થોડીમણી અસર થયા વિના રહેશે નહિ. પરંતુ વેદ, ગીતાજી, બ્યાસસૂત્ર અને શ્રીભાગવતાદિક પ્રમાણોથી સિદ્ધ આ સપ્રદાયના વૈષ્ણવોને સ્વધર્મસંબધી કાંઈ હકીકત કાંઈ પૂછશે તો તે એમ જ ઉત્તર આપશે કે ‘અમારા બાપદાદાની રીત પ્રમાણે અમે પણ વૈષ્ણવ થયા છીએ,’ બીજું કાંઈ સમજતા નથી’ આ કેવી ખેદની વાત છે. તેમ જ કેટલાક સ્થાનોમાં ભગવદ્વાર્તા થાય છે, તથાપિ ત્યાંની વ્યવસ્થા જોતા પણ અસંતોષ જ રહે છે. સામ્રદાયિક ગ્રંથો મજ્જાગીના લખેલા હોવાથી કેવળ અશુદ્ધ હોય છે, અને તે એટલે સુધી કે પૂર્વાપર તેનો સંબંધ પણ મને નહિ, તથાપિ વાચનારને તે જ્ઞાન નહિ હોવાથી કેવળ અક્ષરમાત્ર વાંચી જાય અને સાલગનાર કાંઈ જીન વગેરેનો આધાર લઈને જેટલા હોવાથી નિંદા લીધા કરે, એટલે શું વચાણ તેનું તેમને કાંઈ બાન હોય નહિ, ત્યારે તેમાથી શું જ્ઞાન મેલવવાનું છે તે તો ક્યાંથી જ સમજી શકે? શ્રવણ કરતું તે વિશે પણ આજકાળના લોકો એમ જ માની લે છે કે ‘અમને કાંઈ તેમા સમજ પડતી નથી, પણ જ્ઞાન તો પવિત્ર થાય છે.’ આ વાત ઠીક છે પણ એટલું જ ક્ષત નથી, એવી વિશેષ ધણ છે નિષ્પ્રધમા શ્રીમહાપ્રભુજીએ એવી આગ કરો છે કે શક્તિતાર્પણનિધાર ઇચ્છા પદ્માવ્યયો અર્થાત્ વક્તાના સુખમાથી જે પદ કે વાક્યના ઉચ્ચાર થાય તેનો અર્થ શું છે અને શા અભિપ્રાયથી તે કહેલું છે એ નિશ્ચય કરીને સાબવતું તે જ શ્રવણ કહેવાય છે, અને તેવી જ રીતે શ્રવણ કરતાં સાત્ત્વમાં વિધાન છે, જેમકે વેદમાં ભાતમા ઘરે દ્રષ્ટવ્ય ઓતવ્યો મતવ્યો નિદ્રવ્યાસિતવ્ય અર્થાત્ સર્વેના આત્મરૂપ ભગવાન દર્શનકરવાયોગ્ય, શ્રવણકરવાયોગ્ય, મનનકરવાયોગ્ય, અને નિદધ્યાસનકરવાયોગ્ય છે, અર્થાત્ તેમનું શ્રવણાદિક અવરથ કર્તવ્ય છે એમ કહેલું છે ત્યા પ્રથમ દર્શન કરવાનું કહેલું છે તેનો એવો અભિપ્રાય છે કે સાત્ત્વથી પ્રજ્ઞના સ્વરૂપનો પ્રથમ અનુભવ લેવો, અને તેને અનુસરીને શ્રવણાદિક કરવા, કે તેથી અન્યથા જ્ઞાન, અસંભાવના કે વિપરીત ભાવના થાય નહિ. તેવી જ રીતે શ્રવણાદિક કરવાનું શ્રીકૃષ્ણજીએ દ્વિતીય કથના પ્રથમાધ્યાયમાં પરીક્ષિત પ્રતિ કહેલું છે તસ્માન્નરત સર્વાન્મા મગવાન્ હરિરીશ્વર ઓતવ્યઃ કોતિતવ્યઃ સ્મતવ્યઃ સ્વેચ્છતાડમયમ્ અર્થાત્ હે ભરતવશમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજા પરીક્ષિત! અભય ઇચ્છનારા પુરુષે સર્વના આત્મરૂપ ઈશ્વર હરિ ભગવાનનું શ્રવણ, કીર્તન, અને રમરણ અવરથ કરતું જોઈએ એ ભગવાન સર્વના આત્મા છે, પદગુણૈશ્વર્ય સપન્ન છે, ભક્તનું દુઃખ હરનાર, અને સર્વને નિયમમાં રાખનાર છે, એમ સ્વરૂપ સમજીને શ્રવણાદિક થાય, ત્યારે જ તેનાથી અમય થવાનું ક્ષત લખેલું છે તે સિદ્ધ થાય, માટે શ્રવણ કરતું તે તેમા ચિત્ત રાખીને કરતું જોઈએ, અને ત્યારે જ તે ‘ઓતા’ કહેવાય છે, નહિ તો ‘સંગેતા’ અર્થાત્ પોતાની જીલ્લને કુહિન કરનાર કહેવાય છે તેમ જ પુરુષક શુદ્ધ વાચવા અમારી સજ્ઞા તરફથી મહેલો ખરચ કરી શુદ્ધ જાણેલા શિક્ષાપત્રો વગેરે ગ્રંથો, તેમ જ માંમિડમા ઊપાતા મીસુમોધિનીજી તથા બીજા પરસુરણ ગ્રંથો ધ્યાન આપીને વાંચવા જોઈએ, કે જેનાથી સિદ્ધાંતનું ખરું જ્ઞાન મળે.

સત્સંગ અને દુસ્સંગનો વિવેક સત્સંગ કરવાનું સર્વ શાસ્ત્રોમાં લખેલું છે, તેવી રીતે આપણા સપ્રદાયમાં પણ તે આત્મતા પૂર્ણ આપદ છે, પણ જેવા સંપુર્યોનો સંગ કરવાનું નિશ્ચયનાદિમાં લખેલું છે તેવા આનંદાસ મળવા દુર્લભ છે, તેથી પુત્રકેતીના જ સંગ કરવો જોઈએ અમારા તન્મૂલ્ય પ્રસિદ્ધ થતા મલિન ચોપાનિવામાં દુ સંગવિનાશપ્રકારનામનો અથ ધીરે-રાયભૂત પ્રસિદ્ધ થયો છે, તેમાં લખ્યા ગયાં છે આપણને મહેલા લગવડલાવરૂપ નિધિને ચોનાર વચ્ચે એની તરફનો હોય છે કે તે ઠગનું બહારનું તમામ સ્વરૂપ ઉત્તમ ધર્મવાનના જેવું જ દેખાતું હોય છે. આથી ઘણા લોકો તેની મોહનશક્તિ દ્વારા જઈ લગાડલાવરૂપ નિધિને જોઈ જાય છે, અને ઉલટા લોકિક વિષયમાં આમકત થઈ જાય છે આ માર્ગ રસમય છે એમ અંશોમાં લખેલું હોવાથી તેનો અભિપ્રાય નહિ સમજીને, ઘણાખરા લોકો લોકિક વિષયમાં લંપટ થયલા હોવાથી, બીજા લોકો જેઓ ગાંધીને જાણતા નથી પરંતુ ધર્મમાં શ્રદ્ધાવાળા છે તેવાઓને વિષયાસક્તિમાં લગાડે છે પણ વિષયાસક્તિમાનને માટે શ્રીઆચાર્ય મહાપ્રભુએ સંન્યાસનિર્ણયનામના અંશમાં લખેલું છે કે વિષયાકાંતદેહાનાં નાવેશ સત્ત્વા હરે અર્થાત્ દ્વિતીયા જેમનો દેહ વિષયો વડે દબાઈ ગયો છે, વિષયોને અધીન થયો છે, તેઓને હરિના આવેશ સર્વથા યોગ નથી તેથી જ શ્રીદરિયાવળી કામાચ્યદૌષવિવરણનામનો અંશ કહેલો છે, તેમાં પણ 'જેનામાં તે દોષ ઉત્પન્ન થાય છે તેનો તે સર્વથા નાશ કરે છે' એમ અપ્પ લખેલું છે, માટે તેવાઓના ઉપરથી કાંઈએ પણ કાંઈ જઈને વિષયાસક્તિમાં દોગડું નહિ રસમય આ માર્ગ છે તેનો અભિપ્રાય એવો છે કે પ્રભુનું સ્વરૂપ આનંદમય હોવાથી સર્વ દ્વિતીય તેમનામાં લગાડીને તે અપ્રાપ્ત અર્થાદિક આનંદનો અનુભવ કરવો તે જ જાણતુ શ્રીકામન દત્તમ મંડના વૈષ્ણોત્તના અધ્યાયમાં અક્ષયવર્તાં ફલમિદં ન પર વિદામ 'દ્વિતીયાને અથવા નેત્રાને અથ દ્વિતીયા અથવા નેત્રાથી પ્રભુના સ્વરૂપનો આનંદ લેવો એજ કલ છે, બીજું કલ નથી, એમ અમે (શ્રીગોપીજન) જાણીએ છીએ,' એમ કહેલું છે, અને તેમ કહેવાથી નેત્રાની આસક્તિ તેમનું દર્શન કરવામાં જ થશે, અને શ્રોત્રેદ્રિયની આસક્તિ તેમના ગુણગાનનું અથવા કરવામાં જ થશે એવી રીતે સર્વ દ્વિતીયાના ધર્મ કેવલ પ્રભુમાં જ લાગવાથી, તેમનામાંથી લોકિક વિષયાસક્તિ છૂટી જશે, અર્થાત્ લોકિકવિષયાસક્તિ છોડાવવાને માટે જ સર્વ દ્વિતીયાને પ્રભુના જ રસમાં નેત્રાને રસમય શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તે અભિપ્રાયને નહિ જાણીને, વિષયામકત થયલા લોકો લોકિક વિષયો અભિપ્રાય સમજાવે તેથી મોટા લોકોને જામાઈ જવાનો સક્ષર રહે છે, તે સારું તમને હું બતાવું છું છું કે તેવાઓનું સ્વરૂપ જાણવા માટે પુણ્યમાર્ગપ્રકાશમાં 'મિતિ' વિષયમાં આવી રીતે કહેલું વિવેચન લક્ષ્ય દઈને વચીને તેવા પચક (કમ) વાકાની જગમગ તમારે આપણું નહિ એટલું જ નહિ પણ બીજા લોકો દ્વારા જતા હોય તો તેમને પણ અટકાવવા આ જાણતમા માર્ગ તન્મૂલ્ય પણ યોગ્ય સહાયતા મળશે

સાંપ્રદાયિક પ્રયોજી શુદ્ધ મુદ્રણ ઉપરની શિક્ષાથી સર્વની સમજવામાં આવ્યું હતું કે માર્ગની કેવી દુર્બલતા થઈ છે! અને લોકો અર્થનો અનર્થ કેવી રીતે કરે છે! ને આવી રીતે જે આજે છે તેમ, આપણે કરે તો પછી ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવાની આજ્ઞા જ મળી રહે! માટે ધર્મનું ખરું જ્ઞાન થાય તેવા ઉપાયો કરવામાં આપણે કાંઈ રીતે પણ પડાન નહિ પોગ્ય નથી, અને તેનું પ્રથમ ઉપાય તો એ છે કે આપણા સપ્રદાયના નડાનામદોષો સર્વ ત્રયો અનુક્રમે પ્રસિદ્ધ કરવા જોઈએ. પણ તે ત્રયમાં ક્યોની અપેક્ષા દેવાથી, એનાથી ને બની શકે તેમ નથી, તેથી તમામ સમુદાય નવીન અને નવું નવું હોય તો તેવા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની મુગમત થાય એ કે વ્યાપારન ગમે દાન લોકો પણ આપણા નપ્રદાયના પુણ્યો ઓપાડવા લાગ્યા છે, ૪'

તુ તેઓને અમાર્ગીય જ્ઞાન નહિ હોવાથી અસમ્યક્ભૂતિવાદા અગુરુ પુસ્તકો જોવામા આવે છે, તેમા કેટલેક સ્થલે તો અર્થનો અનર્થ થાય તેવી ભૂલો અધ્યયોધનાગના અજ્ઞાનથી જ થયેલી હોય એમ પણ અનુમાનથી સમજી શકાય છે, ત્યારે તેવીભૂલોવાવાં અગુરુ પુસ્તકો વાચવાથી શું ફલ આમ ન થાય માટે શ્રીકૃષ્ણોધિનીસલાની શાખા અહીં ગ્યાપવા હુ તમને બધામણુ ડક છું. આ કાર્ય નિર્વહયોતેજઃ હોવાથી તેની અંદર કાંઈના પણ મતભેદ નહિ થવા માટે ચાગપાય ગોત્વામિ-આવકોની અધ્યક્ષતા નીચે આ સલા સ્થાપિત થવી જોઈએ, અને તે અધ્યક્ષતા સ્વીકારવા માટે હુ આગ તરફથી તેમને પત્ર લખીશ, તેમ તમારા તરફથી શેડ ચિમનવાલ મોતીલાલ શામલ ભેચરવાલા, જેઓ મમાના મત્રી નિમાયા છે, તેઓએ પણ વિનિમિત્તે લખવા

મહારાજની નિજ ઉદરતા આ મલાની સહાયતા માટે દરેક પંચરામણીએ એકેકે પાંચ રૂકા પ્રમાણે સેવકી તરીકે હું લેતો જઈશ, અને જ્યાં તેમ આપવામાં હોઈના તરફથી વાંધો આવશે ત્યાં મને આવેલી ભેટમાંથી હું તે પ્રમાણે આપીશ. એમ કહીને સલાની સ્થાપના કરી મહારાજશ્રીએ શિક્ષા મમાસ કરી.

ઉપસહાર ઉપનુ ભાષણ સાંભળીને સર્વ વંષજોવાતા ચિત્તમા જે આનન્દ અને આ કાર્ય કરવા માટે ઉત્સાહ થયો તે તે જ વખતે લગયેલી રૂપીઆની રકમ અને કાર્યમા જોડાયેલી પ્રતિબિંબ શુદ્ધ્યોની હકીકત ઉપરથી સર્વના સમજવામા આવશે ભાષણુ થયણુ ર્વા પછી સવ સલામદોએ વિનિતિ કરી કે આપ જને મહોદો પરિશ્રમ લાગે આવા કાર્યમા તપર થયા છો તો આપની પાસેથી રકમ લેવાનુ અમે દુગ્ધન ધાગતા નથી, માટે જનતા મુધી મેવળી તરીકે આપે દરેલા નિયમ પ્રમાણે અથવા તેથી સ્વીકારતી જે રકમ મને તે લેરી, પણ આપવીની ભેટમાંથી કાઢ પણ રકમ લેવા અમે ખુની નથી સમાના આગ્રહથી આ વિનિતિ મહારાજશ્રીએ સ્વીકારી હતી. ત્યાગ્યા મહુધાવાલા વડનગર નાગગૃહસ્થ વેંજુલ જેલલાલ શીખરવિંચ સમાના પ્રચગને અનુસૂતી અને ગમિક નીત્ર કરિતા તે જ વખતે ગઈ સલાનાવી હતી, જે સાંભળી સર્વના ચિત્ત અત્યંત આનંદિત થયા હતા આ મહારાજશ્રી તરફથી તેમને થોડા આશીર્વાદ અપાયા પછી, ભરુચવાલા શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામ, જેઓ આ કાર્યમા તન, મન અને ધનથી વધી મહેનત વે છે, તેઓએ મહારાજશ્રીને વિનિમિત્તે રૂપે, અને પછી સલાતુ વિસર્જન થયુ હતુ.

વિદૂન્મણ્ડન.

ઉપર પ્રમાણ છે ત્યાં પડી વેદના અર્થ, મનન અને નિષ્ક્રિયાસન કરવાયા વગર, અર્થ, જ્ઞાન, વગેરે મિથ્યા છે એમ જ્ઞાન થાય છે. આ ઉલ્લેખ પ્રજ્ઞાના જ્ઞાન વેદમાયી જ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ઉત્પન્ન થયેલું ગદ્યપ્રમાણ છે. ઉલ્લેખ જ્ઞાન - ગદ્યપ્રમાણથી થાય છે તેથી જ્ઞાન મિથ્યા છે, એવું પડી થયેલું જ્ઞાન ખર્ચના જ્ઞાનનો બાધ કરી મરતું નથી, તેથી સર્વ મિથ્યા છે એ જ્ઞાન દર્શાવે ધર્મ મંદે જ નહિ.

વર્ણપત્રી—મેદજ્ઞાન એ જ અનર્થ છે. દૈન જોઈએ છીએ તે જ મહાન અનર્થ છે આ દૈનની પ્રતીતિ માત્ર જ્ઞાનજ્ઞાનથી જ દૂર થાય, તેથી જ્ઞાનજ્ઞાન માટે પ્રગતિ થાય છે.

મિદાન્તી—દૈનની પ્રતીતિ અનર્થ છે, અને જ્ઞાનજ્ઞાનથી તે દૂર થાય છે એવું નમે કેમ બતાવું?

પૂર્વપક્ષી—શ્રુતિમાથી જ, વેદ જ એમ કહે છે.

મિદાન્તી—આનો નિષ્કાસ વેદો છે, જે જ્ઞાનને પ્રથમ માંડે છે, સર્વ વેદથી વેદાન્ત જ્ઞાન વેદ બતાવનાર હું જ.

(અપૂર્ણ)

અધિપતિની નોંધ—રા. ગ. નાનાવાલ નારાયણરામ ગાંધી, એન. એ. એન. એન. બી. તરફથી 'વિદૂન્મણ્ડન' નો અનુસાર આટલે મુઠી જ અમને મળ્યા છે. રા. ગાંધી હાવમા મોઝ બીગલના ઉપપ્રધાનના પદ ઉપર નિમાયા છે, તેવી જોડવના દિવાન રા. પટવારીમાહેનની માફક તેમજે પણ વ્યવસ્થાપનનાગે કરીને પોતાના સાપ્રદાયિક જ્ઞાનનો વેચ્યુરોને લાભ આપવાનું મોઝ ગમ્યું હોય એમ બનવા જોઈએ છે, પરંતુ ન ગાંધીના લેખથી પશિવ 'પુષ્ટિભક્તિપુષ્પા' નો આદેશ તેમના જ્ઞાનનો લાભ દેવાને ઉદ્દેશ 'પરંતે એ પણ સ્વાભાવિક છે. રા. ગાંધી આ અનુસાર ઉપગત પ્રથમ વર્ષના અ. કે. ના 'શ્રીયમુનાર.' અને 'પુષ્ટિભક્તિ' એ બે વિષયો લખના હતા. પૂર્વ વિષય તો એમણે પૂરું કર્યું છે, પરંતુ 'પુષ્ટિભક્તિ' વિષય હતું અપૂર્ણ અવસ્થામાં જ છે. ભે. કે. રા. ગાંધી કહેવા હતા, કે 'ને વિષયની સદસના (Plan) મ કરી ગઈ છે. આના છે કે રા. ગાંધી આ વિષય પણ પૂર્ણ કરના પશ્ચિમ વેગે.

રા. પટવારીસાહેબ પણ કહેવા હતા કે 'મહાગત લાભગત કેસ' પરંતે તેની અવ્યાવધિકતાની સમાવેશનારૂં હું તાર્કિક લખીશ' આગા છે કે તેઓ પણ પોતાના અમૂલ્ય સમયનો દેવ આપીને સ્વાનુભવનો લાભ આપવા તકપર બનશે.

પ્રશંસનીય સાહાય્યદાન.

મુજબના તાનાશાહના જામીના વેપારી ભગવદ્દર્મપરાયણ ગે. ગ. રા. વેણીસાલ બ્રજભૂષણ હાદામ તરફથી શ્રીમદ્વેદ્યપરિવર્તને પ્રતિવંદ્ય વર્ષના આગલમા સો. રૂપીઆ જે માહાસાધાન તરફ આપવાનું યુક્ત કર્યામા આવ્યું હતું, તે સુશ્રમ એઓ તરફથી મ-૧૧૬૮-૬૯ એમ જે વર્ષના ૨૦૦૦ અંકે બસો રૂપીઆ. પરિવર્તે આપવામા આવ્યા છે, માર તેમનો પ્રતિવંદ્ય ઉપકાર માનવામા આવે છે. વેચ્યુરપરિવર્તે મુ. તરફ કરે છે, એ વેચ્યુરો રિપાટેથી સગવડ નામે અને આટલા વર્ષોમા એ સગવડો શુ સાપ્રદાયિક કાર્ય કર્યું તે પણ આદત અ. કે. માં સમગ્રવર્ષના આસરે આગા છે કે વેચ્યુરો અંકોને અપદાવના દિનાર્થે પ્રતિ દરનારી આ એક જ મર્યાદાના હવ ઉદ્દેશોને સાહાય્યદાન કરી ઉત્તરોત્તર સદ્વ કરશે.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ।

શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિષદ્નો સામાન્ય હિમાવી રિપોર્ટ.

અ. તૃતીય વૈષ્ણવ પરિષદ્ નાનદ્વાર મુકામે સંવત ૧૯૧૫ના ચતુર્થાશ્વિ ૮-૯-૧૦ના દિવસોએ મહી તે પછી પરિષદ્નો હિમાખ અમારી પામે આબો ત્યાંથી તે મુન્ત પરિષદ્ લગાઈ ત્યાં મુધીના રહિમાખ

૧૧૦-૦-૦ નવુ કડ ખાતે પુગત	૭૫-૧૨-૮ નવ ગ બ લખુભાઈ માજી મની હસ્તક ખગ્ય
૫૦૭-૧૨-૯ ચાચુ કડ ખાતે પુગત	૬૨-૧૪-૩ નન્દુખાગ પરિષદ્ લગાઈ તે વખતે થયેના ખગ્ય
૩૩-૧-૬ સવત ૧૯૧૪ ના આસાવદ્(૦)મુધી બ્યાજ	૧-૧૪-૦ કાકુનના દિન ૨૪નો પગાર
૪૩-૩-૬ સવત ૧૯૧૫ ના આસાવદ્(૦)મુધી બ્યાજ	૬-૦-૬ હેન્ડમિન વગેરે ખગ્ય
૨-૦-૦ કોલ વૈષ્ણવ નવ કૃથી	૭૭-૧૨-૬
૩૨૮-૪-૯ વિદ્યાવિભાગ ખાતે બમે	૫૨-૧-૦ પરિષદ્નો એકિસનું ભાડુ મવત ૧૯૧૫ ના નવ વદ ૧થી મવત ૧૯૧૫ ના એક વદ(૦) મુધી (અધિક મામ સાથે) મામ ૧૧૧નુ દર ૩ ૮ લેખે
૮૫૦-૦-૦ નન્દુખાગ પરિષદ્ માલગયા પેલી વમુખ આબો	૨૪-૦-૦ કપાટ નગ ૧ નવુ લીડ તેના
૧૦૦-૦-૦ કીર્તનીઆજબ્યાસ બવદેવદામ કૃષ્ણદામ તગકૃથી	૬-૧-૦ પરિષદ્ના નામનુ પાટિયુ કગચુ તેના
૨૦-૦-૦ જુના કપાટના ઉપત્યા	૯-૧૨-૦ પુરનીઆ નગ તણુ
	૯-૦-૦ પાગેડ તગકૃથી જગદેર બ્યાખ્યાન અપાબ્યા તેના હેન્ડમિનના
	૭-૧-૨ પન્થુરણ ખગ્ય, પાસલ, ભાડુ, પાસ્ટેજ, લેક્ષ મજુરી વગેરે
	૨૨૬-૦-૦૩
	૨૮૨-૩-૬ વિદ્યાવિભાગના એકેટરિ રા ગ વાડી ૧૧૪ હગત ખગ્ય
૨૮૮૭-૬-૬	૫૦૧-૫-૬ કુલે ખગ્ય

૧ નન્દુખાગ પરિષદ્ બરાઈ તે પહેલાનો હિમાખ સ્વ. ગ બ લખુભાઈ પામે હતો અને તે નન્દુખાગ પરિષદ્મા નમાય થઈ ગિર્ધામા અપાઈ ગયો છે.

૨ આ હિમાખ મુરત પરિષદ્મા જીવુ અને પસા કરવામા આબો હતો.

૩ અહિં મુળીનું ખગ્ય ચાચુ કડ ખાતે છે.

૪ આ ખગ્યની તપરિણ ગત અકમા પ્રમિદ્ થઈ ગઈ છે.

૪

ઉ

૨૪૭૯- ૧-૦ બાકી પુગલ

૪૦૮- ૯-૩ વિદ્યાવિભાગના સેક્રટરિ પામે
 ૪૦૦-૦-૦ પ્રદીપતી પ્રતિદિના.
 ૨૮-૯-૩ વિદ્યાવિભાગના ખ-
 રચ સારુ

૪૨૮-૯-૩

૧૨૦૦- ૦-૦ અમદાવાદના ગા. મોતીલાલ કેવલ-
 દાસ પામે
 ૧૯૩- ૦-૦ શેઠ ચતુર્ભુજ મોગજીને ખાતે
 ૬૫૭- ૭-૯ જનગજ મેકેટરિંગ રા જગનલાલ
 વાલજીભાઈ પામે

૨૪૭૯- ૧-૦

૨૯૮૭- ૧-૬

આ. મુરત સુકામે ચતુર્થ પરિપદ લખાઈ તેમાં રિપોર્ટ રજુ થઈ ઉપર પ્રમાણે
 હિમાબ પમાર થયો ત્યારથી તે સવત ૧૯૬૮ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૦ મુધીનો હિસાબ

૪

ઉ

૨૪૭૯- ૧-૦ બાકી પુગલ મર્ચ ૧૯૨- ૦-૦ સવત ૧૯૬૬ના વૈશાખ સુદ ૧ થી સવત ૧૯૬૮ના
 ખાતાની ચૈત્ર કૃષ્ણ ૦)) મુધી માસ ૦૪નું પગિદ્દની
 ૦૦-૧૨-૦ સવત ૧૯૬૬ના ચોદસીસતુ ભાકુ દર ૩ ૮ લેખે
 ચૈત્ર કૃષ્ણ નામ ૪૭- ૮-૦ પરિપદ તરફથી વ્યાખ્યાન કરાવ્યા તેના હેન્ડાઈસના
 મુ'નીના વ્યાજના ૧૨-૧૨-૦ જાહેર વ્યાખ્યાનો વખતે ગ્યાસખતીનું ખરચ
 ૭- ૮-૦ નાખાકાદાના વે- ૨૧-૧૪-૩ મુરત પગિદ્દમા આમત્રણપત્રિકા છપાવીને મોકલી
 જીવો તરફથી તેનો ખરચ
 જાહેર વ્યાખ્યાન- ૮૧- ૦-૦ નન્દુરખાર પરિપદનો રિપોર્ટ છપાવી બહાર પાડ્યો
 ના ખરચ તેનો ખરચ
 ૫- ૦-૦ ભરચવાલા રોડ ૨- ૦-૦ તાલુ લેખડનું
 લન્ડુભાઈ પ્રાણવ- ૧૧-૧૪-૦ સુગત પગિદ્દમા થયેલા ફરાવો છપાવીને ગોસ્વામિ-
 લખદાસ તરફથી બાલકો ઉપર મોકલ્યા તેના
 ૩- ૦-૦ એલ રે'ણુવ તર- ૨૫- ૦-૦ ગોસ્વામિશ્રીગોપાલજીલજી તથા શ્રીરમજીજીલજી
 ફથી મહાગજને અલિનદનપત્ર આપ્યું તેના ખરચના
 ૭૨- ૧-૩ સવત ૧૯૬૬ના ૧૦૦-૦-૦ શાસ્ત્રી વમતરામ હરિકૃષ્ણને સવત ૧૯૬૬ના
 આગોવદો))મુધી આપાદ શુદ્ધ ૧ થી ૧૯૬૮ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૦))
 વ્યાજના સુધી માસ ૧૦ની શિખવૃત્તિના, દર ૩ ૧૦ લેખે.

૧૦૦- ૦-૦	શેઠ હરિભાઈ પર- માનદ તરફથી	૧૨-૧૨-૦	શાસ્ત્રી વસંતરામને અભ્યાસ કરવા સારુ પુસ્તકો આપ્યા તેના
૭૫- ૨-૯	સવત ૧૯૬૭ના આશોવદશી સુધી	૧૧- ૭-૦	પરચુરણ અરચ, કાંડે જામણી પારેજી વગેરે
	વ્યાજના	૫૧૮- ૩-૩૧	
૧૧૫૦- ૪-૬	સુરતપરિવહન ભ- રાયલા પૈકી આવ્યા.	૧૩૩- ૫-૬	રા બ લક્ષ્મીભાઈએ ડાક્ટર પાઠશાલા માટે અરચ કરેલો તે
		૧૦૩-૧૨-૬	કાળીથી પુસ્તકો મંગાવ્યા
		૨૯- ૯-૦	પરચુરણ અરચ
૧૫૦- ૦-૦	રા બ લક્ષ્મીભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસે ભ- રેલા તે	૧૪૦- ૮-૦	પ્રદીપની પ્રસિદ્ધિનો અરચ
		૨-૮-૦	આલુભાખ, મિ ગાંધી પાઠથી વેચાતુ લીધું તેના
૭૬- ૧-૬	રા બ લક્ષ્મીભા ઈએ ડાક્ટર પાઠ- શાલા માટે કાળીથી પુસ્તકો મંગાવ્યા તેમાંથી પુસ્તકોના વેચાણના આવ્યા	૧૩૩-૦-૦	પ્રદીપના ફોર્મ જની જામણી તથા એક ફોર્મના ડિપોઝિટ દર રૂ ૧૯ લેખે
		૫-૦ ૦	અશત પ્રદીપની પ્રેસકોપિ ઉત્તરામણી માટે
		૧૪૦-૮-૦	
૧૦૦- ૦-૦	પુસ્તકોની જા. - મણી માટે કીર્તી -	૩૬૫-૧૦-૯	વિદ્યાવિભાગમાં મેકેટરિ મારફત યથેચ્છા અરચ
	નીઆજ બ્યાસ ૧૧૫૭-૧૧-૬	૬૩૯- ૮-૩	કુલે અરચ
	અલદેવદાસ કૃષ્ણ-૩૬૦૧- ૩-૬		બાકી પુરાત
	દાસ તરફથી	૧૯૩- ૦-૦	શેઠ ચલુભુજ મોરારજી ખાતે
૪૭૫૮-૧૫-૦		૧૦૦- ૦-૦	ભારતમાર્તેજી પડિત ગદલાલ- જના પુસ્તકાલય ખાતે, પુસ્તકોના ડિપોઝિટ તરીકે
		૧૬-૧૦-૬	રા બ લક્ષ્મીભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસને ખાતે
		૦-૧૪-૬	વિદ્યાવિભાગના મેકેટરિ ખાતે
		૨૦૦૦- ૦-૦	શા અમૃતલાલ કારીનાયને ખાતે
		૧૦૦૦- ૦-૦	ધિ બમાં બેકને ખાતે
		૨૯૦-૧૦-૬	મેકેટરિ રા રા જગનલાલ વાલજી- ભાઈ પાસે
		૩૬૦૧- ૩-૬	
	૪૭૫૮-૧૫-૦		

જગનલાલ વાલજીભાઈ મેકેટરિ શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિષદ

૧ અહિ સુદી ચાલુ કડ ખાતે અરચ છે

૨ આ અરચની તપગિત ગત અકમા પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે

Śud hādwaita Brahma-Vāda.

BRAHMAN IS KARTRI.

The next question which now confronts us is whether Brahman the Nirguna Supreme is a kartri doer or akartri non doer? The point has been fruitful of much discussion. Except S'ankara almost all the Indian Theistic philosophers have declared Brahman to be sole and only doer and mover. The greatest opposition to this view, is to be met in the writings of S'ankara and his followers, and numerous other scholars Oriental and Occidental who have been inspired by his writings. The greatest difficulty which perplexed S'ankara is that if Brahman Nirguna were accepted as sole and only doer, the existence of evil with the perfect knowledge and wisdom of God would become quite inexplicable, and so to avoid this difficulty S'ankara advocates the non-existence of any sort of activity in the Supreme Nirguna Brahman. But as in that Vedic age Veda was omnipotent, and its sentences directly taught the opposite of it in numerous places, he thought of the ingenious plan of transforming Brahman into two, one real called Nirguna Brahman and other its shadow S'abala Brahman. And as the shadow was unreal-non-existing, its attributes, activity, etc., were equally illusive and non-existent. As the activity was illusive and non-existent its result action (pleasure and pain) was also illusive and non-existent. So teaches S'ankara. The source of S'ankara was of course the Buddhist doctrine of void which also aimed at an exactly similar purpose. This is the greatest and most important objection to the view that Nirguna Brahman alone is independent cause-doer. There are other minor objections of rather a technical order which we shall consider presently. The first and greatest objection resolves itself into so-called fault of partiality and cruelty accruing to Brahman Nirguna from its being a kartri, and it shall be treated as such further on in some details. For the present we shall mention the opinion of Vallabha.

Brahman the Nirguna Supreme is all-doer sarva-kartri. Vallabha-charya does not accept the view of S'ankara that S'abala Brahman is all-doer, while Nirguna Brahman is devoid of activity, or that Brahman's being a kartri is an exoteric teaching, while denial of any activity in Brahman an esoteric one. It is not through nescience or innate ignorance that the all-embracing activity sarva-kartri-tva, has been superimposed on the Supreme Nirguna Brahman. Brahman alone without any sort of nescience-maya is the sole doer. This is what is taught by the Upanishads, Geeta and Vyasa. 'The Lord is the creator of the Universe and the protector of the Universe,' and 'Hari Lord is Karta and Karayita², sing the glory of the Highest Nirguna Brahman, and not that of a S'abala Brahman which only claims to exist through

१ निष्कस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता । २ कर्ता कारयिता हरे , अहं सर्वस्य जगत् प्रभव प्रलयस्तथा ।

nescience-maya, or to put it more accurately, which is truly-speaking non-existing. The Upanishads¹ further declare that the Kartri-tva-action of Brahman is the only real doing-kartri-tva. The kartri-tva of Brahman is divine Sukrita².

This question has much nonplussed S'ankara and no where does he so miss the true aim of the Vedic scriptures as he does in this case. He seems to believe that the arguments for accepting Nirguna Brahman as cause-doer of the Universe, are overbalanced by those against it. Some of these arguments against Brahman being accepted as a cause-doer are thus expressed

Firstly, if Brahman is accepted as the cause-doer, the non-duality-adwaita would be sacrificed. Secondly, if self-satisfied atma-kama Brahman is the cause-doer of the Universe, it would be liable to the fault of want of perfection-apârta. Thirdly, on the same view Brahman would be liable to a change-vikrta dosha. And as changing things are perishable, Brahman would cease to be eternal. Lastly, if Brahman is the sole doer the fault of being unjust to some and partial or cruel to others will accrue to it, and as Brahman is just-sama, this injustice will deprive Brahman of its essential characteristic-samata.

Being guided by these and similar objections S'ankara thinks that the best way to avoid these objections is to absolutely deny any activity or action in Brahman Nirguna by saying that it is falsely superimposed on Brahman Nirguna through maya-nescience or avidya-innate ignorance and thus giving scope³ also to the passages of the Upanishads which teach that Brahman is the sole doer.

As said before these objections are of a rather technical order, and we shall now examine them in some details.

The first objection arises thus. Except Madhva almost all Vedic thinkers lean towards non-duality in some form or other; nay even Madhva in a rare case accepts non-duality which fact inclines Vallabha to look upon him as a dvaitâdwaita philosopher. Thus when non-duality-adwaita is almost unreservedly accepted as the highest teaching of the Vedas, the diverse complexity resulting from Karta, Karma, and Kriya-action would become inexplicable. Non-duality-unity and complexity-duality being diametrically opposed one or the other must be set aside. And in order to preserve the so-called adwaita-rigid unity-intact S'ankara opines that Brahman Supreme Nuguna is entirely devoid of any energy or activity, and that the Vedic passages describing Brahman as doer-kartri-describe its shadow.

१ स आत्मानं स्वयमुच्यते । २ तस्मात् सत्सुखमुच्यते

३ Something about this has been said before while criticising Dr. Thibaut.

This objection is based on a mistaken conception of the nature of the Supreme Brahman. In our daily intercourse it becomes our common experience that every action presupposes a number more than one, but in case of Brahman our ordinary experience does not help us much. The very nature of Brahman Nirguna is such that in the infinite diversity there is perfect non-duality, or to put it the other way, the perfect non-duality does not do away with Brahman's power of manifesting itself in myriad forms. At will from being one it can multiply itself into infinite. This is no reproach on Brahman, but it bespeaks of the eternal glory of the unchanging divine eternal Supreme. Thus Brahman's being the cause doer of the Universe does not sacrifice the pure non-duality, because it is the pure Brahman which at will develops itself into the infinite diversity through its own ever-multiplying inherent power without undergoing the least change within itself. Bearing this in mind Vyasa most emphatically asserts the perfect non-duality of the cause and effect in 2, 1 14 V S. The same unchangeable pure Brahman becomes the cause and effect. This is taught in Vedic passages like 'He' made himself, etc., and sutras 'This² world has pure Brahman as its cause for it is a self-creation-atma-srishti'. The whole section³ from 14 to 20 V S 2 1 teaches the pure non-duality of the cause and the effect, the part and the whole, S'akti and S'aktimān, Dharma and Dharmin. There being thus no violence to the 'non duality' the first objection is to be set aside.

The second objection arises thus. It is taught in the Ved is that the pure Brahman Nirguna is self-satisfied-atma-kūṇa and also apta-kama, and hence one would naturally see no reason why pure Brahman should work? Why should it have any sort of any activity? This objection is met by Vyasa in the Sutra 2, 1, 33 V S. Self-satisfied-aptakama-atma-kūṇa-Brahman evolves this Universe for its own sport-Līlā and out of its own sweet will. There is absolutely no other motive in pure Brahman. The Vedic passage 'He' does not sport alone, 'He desired for the second,' and the Sutra 'The evolution' of the Universe is a mere sport on the part of Brahman (and there is no motive in this sport) as is seen in ordinary life teach the same thing. The Sūtra teaches that the self-satisfied pure Brahman becomes many out of its own sweet will for its own sport. Again another Vedic passage⁴ declares that Brahman is pūrṇa-perfect and its effect this Universe is also pūrṇa perfect, for pūrṇa evolves out of the pūrṇa which itself exists pūrṇa even then. A perfect master imputs perfection to all his

१ स आत्मानं स्वयमकुर्वत । २. आत्मकृते परेयमान् । ३ तदन्वयव्यवहारम् २ १ १४ to २० V S

४ स एकाकी न रमते, द्वितीयमेच्छतु, स एवायम् आस १:१

५ सोऽवत्स लीलाकृतम् । In this Sūtra Sankara adds his mayavada but it clearly goes against the wording of the Sūtra

६ पूर्णमिदं पूर्णमदः पूर्ण-पूर्णमुदच्यते । पूर्णम् पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

creatures and it is quite natural that Brahman should impart its own completeness to Universe its creature. Moreover, Brahman has no desires to fulfil, Brahman does not evolve this Universe to satisfy its desires. It is a sport merely. Like a perfect being it depends on itself. Hence *apūrṇatā* want of perfection does not accrue to pure Brahman.

Thus this objection does not come against the view that pure Brahman is the sole and independent *kartṛi*-doer. It only tells us that Brahman is not an imperfect being like us, nor has it any of our earthly desires to accomplish. Its activity is for eternal divine sport, but active it is, it is not devoid of any action or energy, though to be active or not depends solely upon its own sweet free will.

Like the preceding one this objection is also raised by a Sāṅkhya. It is put forth in the form of a dilemma. There are Vedic passages which teach that Brahman is without parts—*niravayava*, etc., while there are others which declare that Brahman is the cause-doer of the Universe. On this fact the objection¹ is raised that either Brahman must evolve wholly in which case its original nature would be destroyed or that it must evolve partly, in which case the Vedic passages declaring Brahman to be partless would be violated. As a thoroughly Vedic Vyasa has given the solution of this problem in the Sūtra² 2 1 27 V. S. Both the facts are taught by the Vedic passages, hence the pure Vaidic follows them to the letter. It is impossible that he should question the truth of the words of the Vedas. Contradictory as may appear some passages, he cannot subordinate one to the other. So to him Brahman is both impartite-*Niravayava* and at the same time the cause-doer of the Universe. The word of the Vedas is beyond dispute, and Brahman is understood to be such as is revealed from those words. To the Vedic the *Śvarūpa* of Brahman is such that it evolves the Universe and yet remains quite unchanged. Gold does not cease to be gold even when it is turned into

1. कृत्स्नप्रसक्तिर्निर्वयवतश्चद्रूपो वा । 2 1. 26 V. S.

2. धृतेस्तु शब्दमूलत्वात् । 2 1 27 V. S. It is interesting to read Śaṅkara's Bhāṣya on this Sūtra. In his usually pointed and lucid style he first comes to the above-mentioned conclusion, but then soon discovers his mistake, for such a conclusion gave a rude shock to his theory of nescience; but he would not allow that, and in order to save one he sacrifices the fidelity of a true commentator and proceeds, unlike a true Vaidic, to twist the interpretation of the Sūtra, forgetting what he said then directly contradicted what he has just said before.

numerous ornaments. This question¹ is also incidentally touched by Vyāsa in 1 1 12. V S Brahman is the cause of the Universe, but as it is pracharya it does not undergo any change. The causality and at the same time inchangeability of Brahman² can be learnt from a host of Vedic³ passages, Smritis,⁴ and Puranas⁵. Thus there is no fault of Vikṛiti—change accruing to Brahman though it is the cause-doer of the Universe.

The fourth objection will presently be dealt with, and shown to be untenable.

'The ruler⁶ and controller of all,' 'That⁶ by whose order the heaven and earth stand supported' 'The⁷ creator created the Sun and the Moon as before' 'I am the beginning and end of the Universe' and numerous Vedic and other passages teach the Sarva kartritva of Brahman. The Vedic passage 'He sees without eyes, hears without ears, runs without feet, catches without hands' teaches that Brahman is not a doer like the individual soul. The powers and resources of Brahman are unlimited and infinite. So in the Vedic passages where Brahman is described as a non doer, there the denial of activity refers not to the assertion of activity in Brahman spoken of before but only to Prakṛiti one. The Svarūpa of Brahman is such that it acts naturally and at the same time it is free from the faults, if there be any, arising out of its kartritva. The activity⁸ of Brahman is quite distinct from the activity of Prakṛiti, Brahman has no guṇābhimāna of what it does and hence no fault accrues to Brahman even though it is kartri.

1 विमर्शदात् नेति चेन्न प्राचुर्योक्तं । 1 1 12 V. S. Max Muller here charges Vallabha charya with having done violence to the text of the Sutra in his Anu Bhāṣhya. But it appears that Max Muller never took pains to read Anu Bhāṣhya on that Sutra, much less to understand it. Had he done that we are sure he would not have passed such an ignorant remark. The word प्राचुर्योक्तं is interpreted by Vallabha charya in the fifth case also, hence there is no violence to the Sutra text. But one is surprised how that Professor did manage to forget Śāṅkara Bhāṣhya on 1 1 384 V S where actual violence is done to the Sutra. Max Muller's source of information was that late Mr. Kunte who himself was equally ignorant of the writings of Vallabha. This reminds one of a Vedic passage अन्धेन नीयमाना ययान्वा । Max Muller did not care even to verify whether Mr Kunte was right. It is an irony of fate that so many scholars including Dr Bhandarkar have described Vallabha charya according to their whims, and without taking the least possible trouble whether their assertions can at all be justified. At the end of this book I shall mention this in some details.

2 यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते, & तज्जलात् etc

3 अहं सर्वस्य जगत् प्रभव प्रलयस्तथा, etc

4 जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरत, etc

5 सर्वस्य यतो मयि स्थेयान् 6 एतस्यादरस्य प्रशासने यात्रापृथिवी विद्युने तिष्ठत, 7. सूर्यचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत् । 8 स एव हि जगत्कर्ता तथापि सगुणो नहि, गुणाभिमानिनो ये हि तदशा. सगुणा स्मृता । कर्ता स्वतन्त्र एतस्याहं सगुणत्वे विरुद्धे ॥ 1.79 तत्त्वदीय

Up to this time we followed the 'Vidhi' affirmative method by giving reasons and setting aside objections why Brahman should be accepted as a doer, but now we follow the 'nishedha' negative method to show that none but Brahman Nirguna alone can be an independent kartri-doer

If pure Brahman is not accepted as kartri-doer it would be impossible to answer the question who else can be kartri? For there must be some creator of the Creation Universe. If Brahman with Maya is accepted as kartri, the acceptance of Maya beginningless sacrifices the adwāta the rigid unity, or if Maya is not accepted in the beginning there would be no creation as Brahman is akartri according to S'ankara. Moreover, the kartritva accepted in the first alternative is unreal which fact goes against the view of the Vedic passages declaring Brahman to be sole-doer 'The Creator' of Universe and protector of it' and 'karta², karayta is Hari' do not speak of the attributes of Lower Brahman-exoteric one in the words of Dueson. Such a belief is at best problematic, and on further consideration is to be negatived by the fact that such a belief does not solve the question but only shirks it.

Again, the conception of Maya according to S'ankara is also objectionable. It is not the meaning given to it by Yaska. A belief in a beginningless Sadasat Maya has no illustration to support itself, and hence it is a mere creature of the author's imagination. The non-existence before creation-pragabhāva of the Naiyāyikas cannot be cited to support it, because the pragabhāva is a mere non-entity-abhāva, while Maya is not so. Besides the Sadasat meaning of the word Maya is itself very objectionable. *Sad and asād both being contradictory cannot exist in one Maya at the same time. Vyasa never suggests the causality of such a Maya. Maya if at all it means anything means some sort of power, the innate multiplying power of the supreme Nirguna Brahman, Sātvā-Bhavana Sāmīrthyā as Vallabha would call it. This power is real and not illusive and so kartritva caused through such a Maya would be real and not illusive. It would not destroy the glory of highest Brahman accruing to it from its divine kartritva.

True to the principle that the karta must always be perfectly independent Vyasa declares that pure Brahman is the cause-doer of all generation, existence and absorption of the whole Universe, and not Maya environed Is'wara. It must be thoroughly borne in mind that, *'karta must be always independent, and as Māya environed Brahman is saguna, subject to Māya, it can never be a doer. The real karta is the same pure Nirguna Brahman defined by Vyasa in second³ Sutra of his immoal work

* नैकस्मिन्मन्त्रात् V. S.

1 विश्वस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता, 2 कर्ता वारयिता हरिः ।

3. जन्माद्यस्य यतः शास्त्रयोनिवत् ॥ 1. 1. 2 V S

It is a point to be marked that instead of defining Brahman as 'Truth knowledge and bliss' Vyasa defines it as one from which the origination, existence and dissolution of the Universe take place. It cannot be supposed that just after undertaking the solemn inquiry of Brahman in the first Sutra Vyasa should not in the very next Sutra, define the pure Brahman whose inquiry he undertakes, but the Śārira of Ramanuja or an exoteric Śābala Brahmin of Śāṅkara which after all is a creature of illusion, and a knowledge of which is also another illusion. Thus neither Śābala Brahmin of Śāṅkara, nor Chidabid Viśiṣṭa Sūtra of Ramanuja is kartṛi according to Vyasa. According to him only pure Brahman alone is kartṛi.

Neither can Jiva human soul can be an independent kartṛi. He is dependent because his Bliss-portion has been latent, and with the non-manifestation of Bliss portion, his divine nature (power, glory, etc.) as 'an Anśa' of the supreme, has * also been non-manifest. Hence Jiva human Soul becomes bound by avidyā (power of god), and thus being dependent, he ceases to be an independent kartṛi. The human² soul inherits his working capacity from the supreme Brahman, but that does not deprive Brahman of its kartṛitva.

Nor can Jada non-intelligent-prakṛti³ of the Sāṅkhyas or Maya of Śāṅkara can be the cause-doer independent kartṛi. They are devoid of intelligence chaitya, and kartṛitva is only possible in only intelligent-chetana-beings; hence an independent activity is impossible in a non-intelligent Jada-Prakṛiti and its prototype Sadāśat Jada Maya.

We thus see that neither Maya nor Jiva, nor Prakṛiti, nor Śābala Brahmin, nor chidabid Viśiṣṭa Śārira of Ramanuja can be an independent kartṛi. Hence our conclusion is that pure Brahman alone is the independent kartṛi. It alone is the material and efficient cause of the whole Universe.

In the Brahma Sūtras Vyasa undertakes an inquiry into pure Brahman in the first Sutra¹. In the second Sutra² he defines Brahman as the independent cause-doer of the Universe. The Swarupa of Brahman is to be learnt from Vedas alone. In the third³ Sutra Brahman is declared to be the material cause of the Universe, thus teaching that Sadrūpa Brahman is the cause doer. From the fourth up to tenth Sutra Chidrūpa Brahman is taught to be the cause-doer. The fourth⁴ Sutra declares that Brahman is not as 'abda', it can be revealed through the Vedas alone, on account of 'l'kṣatī'⁵. The fifth Sutra⁶ teaches that Brahman the independent kartṛi.

स्वयमिदं हरे शक्ती माययैव विनिर्मिते । तत्त्वदी

1 परमेश्वरानात् तिरहित ततोऽप्यस्य वक्ष्य प्रत्यक्षी । 3 2. 7 V S

2 परातुल्यं गुणे । 3 ईक्षते नोऽस्मिन् ॥ 1 1 4 V S कानावा नापुः।नावेक्ष ।

4 अवाचो प्रदाजिज्ञासा । 5 जन्मायस्य यत् शब्दयोगित्वात् । 6 तत्त्वमस्य तत् ।

7 ईक्षतेनोऽस्मिन् । 8 Will, thought, etc 9 गणयन्नेत्यस्य तद्वात् ।

is not 'gauna' acting; because the word Atma¹ denotes only Nirguna Brahman. The sixth² Sutra gives a further reason declaring that one who has nishtha³ in this Brahman gets Moksha. This independent attributeless doer is not Saguna (subject to Sattva, Rajas and Tamas), for one who is gunabhimani⁴ can be Saguna. Brahman is beyond Sattva, Rajas and Tamas vs Vishnu, Brahma and Siva, respectively, hence it cannot be gunabhimani as these deities are. Again, the kartritva⁵ of Brahman is not Saguna for primary independent action is nowhere denied in Brahman in the Vedic texts. The Sūtras⁶ 8th to 10th give further reasons to support the same view. From the 11th Sutra⁷ Vyasa teaches that Ananda rūpi Brahman also is the cause-doer. The twelfth Sutra removes the fault of Vikārin Brahman. Hence according to Vyasa pure Nirguna Brahman alone is the independent material and efficient cause of the Universe.

On the authority of the Vedic passages, Geeta, Vyasa and Bhagavata it has been shown before that pure Brahman is the only independent kartri. But in spite of the clear wording of the Vedic texts one is surprised why some writers giving prominence to some negative śrutis want to say that all these passages refer to a lower Brahman. How does the idea of kartritva lower Brahman? kartritva is as real an attribute of Brahman as Truth Satya is, and like Satya it is also revealed from the Vedas. Obviously there is no valid reason for the denying of activity in Brahman. On the contrary the denial of any activity in Brahman not only degenerates the ancient conception of Brahman as possessed of knowledge and action, the one aspect being revealed from Vyasa Sūtras, while the other from Jaimini Sūtras, but it completely results in a sort of queer atheism by refusing to acknowledge and sing the highest glory of the eternal Divine Maker.

1. आत्मसङ्गो मु-प्रतया परमप्रयत्नी । 2. तत्रित्यस्य मोक्षोपदेशः ।

3. faith, sole dependence on the will of Brahman

4. Consciousness of prakṛti and its attributes viz सत्त्व, रजस् and तमस्, and hence subordination to it and its attributes

5. हेयव्यापकनाशः ।

6. स्वाप्ययात्, यनिसामान्यात्, and श्रुत्याच्च ।

7. आनन्दमयाविरक्षणम् । 11 to 18 । 1. V S

‘પ્રુષ્ટિભક્તિસુધા’ના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્તાહિક સેવા કરવાની વિગત સુદ્ધિથી જ લખે છે, તેથી ખીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં દ્રવ્યનો ખર્ચ બિલકુલ થતો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની જામાંણી વગેરે ખર્ચ લણી જ કરકસરથી કરવામાં આવે છે, તેથી નોંધાવરાખથી જે કાંઈ બચશે તેમથી સાપ્તાહિક પ્રાચીન ગ્રંથો અસિદ્ધ કરવામાં આવશે. વૈષ્ણવભાઈચોખ્ખે આવા માસિકના પોતે ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ. પણ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

વર્ષ ૩ ૦૬] શ્રીકૃષ્ણાબ્દ ૧૧૩૬, ૧૫૫

પુષ્ટિભક્તિસુધા.

ક્રમ ૧૧ શ્રીવલ્લભ ૪૩૫ અંક ૧૦]

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લખ્યો નામેયયા ન વદુના શ્રુતેન
યમેવૈષ્ટુષુતે તેન લખ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા શ્રુતે તત્ત્વં સ્વામ્ ॥ ૧ ॥

નાહ વેદૈર્ન તપમા ન દાનેન ન ચેઙ્ગયયા

શરપ્ત્ય એવંવિષો દ્રષ્ટું દષ્ટવાનસિ માં યયા ॥ ૨ ॥

મત્તયા ત્વનન્યયા શ્રવયઃ અહમેવંવિષોઽર્જુન ।

દ્વાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેદું ચ પરંતપ ॥ ૩ ॥

પ્રકાશક

વાડીલાલ નગીનદામ શાહ,

બી એ, એપ્લેર બી, વડી ૧, કાલુખેડ.

નોંધવડ ૩૮ ૨-૦-૦

૨૮૩ અક્ષર ૩, ૦-૪-૦

Printed by
published by

Mangaldas Shah at the Gujarat Printing Press and
N. S. L. B., Princess Street, Bombay.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સળથી સઘલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક મામની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિક છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમા ચૂંટા સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાર્યાર્થજ્ઞના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે
૫. વર્ષનું નોંછાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગ નોંછાવરે આ માસિક મેલકવામા આવશે
૭. કોઇ પણ બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જવાબ સાર દિહિટ બિડવી, સિવાવ જવાબ આપવામા આવશે નહિ
૮. મા માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવા હોય તેમજ પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું

પુણેભક્તિસુધાકારીલય,
મિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઇ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. વાદ્યથો.	રા. રા મૂલચંદ તુલસીદાસ તેલીવાલા B. A
૨. શ્વામિનીપ્રાર્થનાદક	વે રા સ અવલરામ બૃધરજી શાસ્ત્રી.
૩. લીલાવૈચિત્ર્ય.	એક લીલાલોચક
૪. વાદપરિચય	રા. તેલીવાલા
૫. કવિવગ્દયારામભાઈના કાવ્ય... ..	એક વૈષ્ણવ
૬. ચર્યાપત્ર.	ભટ્ટ શ્રીગમાનાથ, મોટા મદિરના ગામ્ત્રી.
૭. એવલોકન, નિવેદન વગેરે... ..	પ્રકાશક

॥ श्रीविद्वलेशो जयाति ॥

॥ आत्मवादः ॥

प्रत्यक्षादिप्रमाणैर्यदगम्यं, श्रुतिवाक्यतः ।

स्वतःप्रमाणभूताद्यदगम्यं ब्रह्म समाश्रये ॥ १ ॥

नन्विदमसाम्प्रतम्, ईश्वरस्यानुमानगम्यत्वात्; तथाहि, न तत्र चाक्षुषं प्रत्यक्षं, रूपाभावात्; नापि मानसं, परमात्मनः परेण मनसा प्रत्यक्षवारणायात्म-प्रत्यक्षं प्रति परात्मव्यावृत्तविजातीयमनःसंयोगत्वेन हेतुत्वस्यावश्यकतया ईश्वरे तस्याभावात्; नापि श्रुतिः, तत्प्रामाण्यस्येश्वरसिद्धयधीनत्वं, तत्सिद्धेस्तत्प्रामा-ण्याधीनत्वमित्यन्योन्याश्रयात्; नाप्युपमानम्, तत्सदृशाभावात्; तथा च परि-शेषादनुमानगम्यमिति; तदुक्तम्,

“कार्यायोजनधृत्यादेः पदात्यत्ययतः श्रुतेः ।

वाक्यात्सद्द्रव्याविशेषाच्च साध्यो विश्वविद्वद्व्ययः” इति

अनुमानानि तु, भित्त्यङ्कुरादिकं कर्तृजन्यं कार्यत्वात्, घटवत्, अन्ये तु जन्य-त्वादित्यपि प्रयुज्यते; सर्गाधिकालीनद्वयशुक्लप्रयोजकं कर्म प्रयत्नजन्यं कर्मत्वात्, अस्मदादिशरीरजन्यक्रियावत्; गुरुत्ववतां ब्रह्मशङ्करादीनां पतनाभावः पतन-प्रतिबन्धकप्रयत्नप्रयुक्तः धृतित्वात्, वियति चिह्नमधृतिवत्; ब्रह्माण्डादिप्रयत्न-वद्दिनाशयं विनाशित्वात्, पाठ्यमानपटवत्; घटादिव्यवहारः स्वतन्त्रपुरुषप्रयोज्यः व्यवहारत्वात्, आधुनिककल्पितलिप्यादिव्यवहारवत्; वेदजन्यप्रमा वक्तृयथार्थ-वाक्यार्थज्ञानजन्या शब्दप्रमात्वात्; धर्मादिरूपम् पूर्वोक्तं ज्ञानं करणशुणजन्यं प्रमात्वात्, प्रत्यक्षादिप्रमावत्; वेदः असंसारिपुरुषमणीतः वेदत्वात्, वेदः पौरुषेयः वाक्यत्वात्; द्वयशुक्लपरिमाणजनिका सद्द्रव्या अपेक्षाबुद्धिजन्या, एकत्वान्यस-द्द्रव्यात्वात्; द्वयशुक्लपरिमाणं सद्द्रव्याजन्यं परिमाणत्वात्, तुल्यपरिमाणकपालद्वयारब्धघटपरिमाणवादिति बोध्यानि; तस्मादनुमानमेव प्रमाणमिति प्राप्ते,

उच्यते,

श्रुतिवृन्दैः सदा जुष्टं श्रुतिवृन्दैः सदाद्भूतम् ।

श्रुतिवृन्दैः सदा सन्तं श्रौतं श्रीकृष्णमाश्रये ॥ २ ॥

नहि तत्रानुमानस्य प्रमाणत्वा वक्तुं शक्या, त्वदभिमतस्याप्यसिद्धेः; कार्यत्व-
 लिङ्गकानुमानेन ज्ञानादिमत्त्वस्येव शरीरवत्त्वस्याप्यन्वयव्यतिरेकासिद्धत्वात्, त-
 याहि, यत्र कुलालादिषु कर्तृत्वं तत्र शरीरित्वम्, यत्र च मुक्तात्मस्वशरीरित्वं, न
 तत्र कर्तृत्वम्, अत ईश्वरः शरीरी कर्तृत्वात्, अस्मदादिवत्, यन्नैवं तन्नैवं
 मुक्तात्मवादित्यनुमानेन ईश्वरस्यादिकर्तृत्वाच्छरीरित्वमवश्यमङ्गीकर्तव्यम्, अन्य-
 थेच्छादिकमपि न सिद्ध्येदविशेषात्; ननु चेष्टां विनापि प्रयत्नमात्रेण कार्यकरण-
 समर्थत्वात् ईश्वरस्य न चेष्टाधिकरणतदपेक्षेति चेत्, न, ज्ञानमात्रेणैव सर्वकरण-
 समर्थस्येच्छादिमत्त्वस्याप्यसिद्धेः; ननु शरीरं परिच्छिन्नं शरीरत्वाद्, अस्मदादि-
 शरीरवत्, शरीरमनित्यं कार्यत्वात् पटवादित्यनुमानाभ्यां शरीरस्य परिच्छिन्न-
 त्वेनानित्यत्वेन च युगपत्सकलदेशगतकार्यानुत्पत्तिप्रसङ्गः; ब्रह्मधर्मतानुपपत्तिश्चेति
 चेत्, न, अन्यथानुपपत्तिबलात्सिध्यच्छरीरस्य यावतानुपपत्तिपरिहारस्तावत् एव
 सिद्धेः; तथा ईश्वरशरीरं नित्यं सर्गाद्यकालीनद्वयणुकारम्भकपूर्वकालीनद्रव्यत्वात्,
 परमाप्वादिवत्, यन्नैवं तन्नैवं, अस्मादादिशरीरवत्, इतिप्रत्यनुमानेन पूर्वोक्तानु-
 मानस्य सत्प्रतिपक्षत्वात्; अनुकूलतर्कश्च, यदि शरीरित्वं न स्यात्कर्तृत्वमेव न
 स्यादित्याकारको बोध्यः; न च पूर्वोक्तेनास्य सत्प्रतिपक्षत्वं शङ्क्यम्, अप्रयो-
 जकत्वात् पूर्वोक्तानुमानस्य, अन्यथा ईश्वरज्ञानादीनामप्यनित्यतापत्तेः; ननु
 शरीरस्य महत्त्वेनोद्भूतरूपत्वेन च ईश्वरशरीरं चाक्षुषं महत्त्वे सत्युद्भूतरूपत्वादि-
 त्यनुमानेन प्रत्यक्षं स्यादिति चेत्, न, ईश्वरशरीरमचाक्षुषं, लौकिकप्रत्यक्षाविषय-
 त्वात्, इन्द्रादिशरीरवदिति प्रत्यनुमानात्पूर्वोक्तानुमानस्य लौकिकप्रत्यक्षाविषय-
 त्वरूपोपाधिग्रस्तत्वात्, स्यादेतत्, ईश्वरस्य यच्छरीरं साध्यते तच्छरीरं किमी-
 श्वराद्भिन्नमभिन्नं वा, नान्त्यः, आत्म भिन्नस्यापि तस्यासिद्धत्वात्, अतोभिन्नं
 नित्यं नित्यसम्बद्धञ्चाङ्गीकार्यम्; तथासाति यथा कार्यत्वेन कर्तृपूर्वकत्वसाधनं
 कुर्वतश्चेतनकार्यत्वशरीरजन्यत्वसाहचर्यस्य भूयोदर्शनन शरीरजन्यत्वाविशिष्टकार्य-
 त्वस्य व्याप्यत्वात् साध्यतावच्छेदकशरीरनिविष्टकर्तरीश्वरे तादृशशरीरासिद्धिस्तद-
 सिद्धौ च कर्तृत्वासिद्धिः; एवं वायुरनित्यः कार्यत्वात्, घटवादित्यनुमानेपि रूप-
 साहचर्यलिङ्गस्य दृष्टमिति रूपाविशिष्टस्य तस्य व्याप्यत्वेन रूपाभाववाति वायौ
 कार्यत्वासिद्धिः; तत्सिद्धौ च रूपस्यापि सिद्धिः स्यात्, नत्वेवं, प्रत्यक्षवाधात्,
 तस्मात्साहचर्यमात्रप्रयोजकं, व्याप्तिरेव प्रयोजिका साहचर्यत्वानित्यत्वयोरेवेति

वायौ तत्सिद्धिरूपासिद्धिश्चैवं प्रकृतेऽपि कर्तृत्वप्रयोजकं ज्ञानेच्छाप्रयत्नवत्त्वमेवेति शरी-
रित्वस्य न तत्साहचर्यत्वेऽपि न तत्प्रयोजकत्वमतो नेश्वरे तत्सिद्धिः, अन्यथा दृष्टान्ती-
याशेषधर्मापत्तिः पक्षे स्यात्, तथा च घटदृष्टान्तेन जले नित्यत्वसाधने पृथिवीत्वा-
दिकमापि सिद्धयेदिति; यैवं, किमिदं साहचर्यमात्रेत्यत्र मात्रपदं यावत्तत्परमुत
भूयोदृष्टतत्परम्, अन्त्ये त्वोमितिब्रूमः, लोहलेख्या पृथिवीत्वादित्यादौ भूयःसाह-
चर्यस्याप्यप्रयोजकत्वदर्शनात्, पूर्वोक्तदोषापत्तेश्च; आद्ये तु व्याप्तरूपप्रयोजकत्वा-
पत्त्या अनुमानस्यैवोच्छेदादिच्छादेरप्यसिद्धेस्त्वन्मतस्याप्यसिद्धेः, तस्मात् शङ्का-
नामन्यथानुपपत्तिवलात्सिद्धवत्सर्वानुपपत्तिपरिहारपूर्वकं सच्चिदानन्दात्मकमीश्व-
राभिन्नमेव सिद्धमिति सिद्धिव्यवहृतत्वान्नोदयः, एतेनैव कार्यस्य शरीरादिमत्कर्तृ-
पूर्वकत्वनियमः प्रत्यग्रजायमानाङ्कुरादावेव शरीरिणः कर्तुरनुपलम्भान्निर्स्त इति
मीमांसकमतमपि निरस्तम्; किञ्च जीवसाधने प्राणधारणप्रयत्नवत्त्वेन प्राणसि-
द्धिवदत्रापि तादृशप्राणसाधकत्वेनाथ प्रयोजकत्वमस्य; कथं जीवस्य प्राणत्वमि-
ति चेत्, इत्थम्, तथाहि, निरात्मवादिनां वा ईश्वरसाक्षात्कारवारणा(णाय) (ज्ञज)
यज्ञजन्येति नाडीमनःसंयोगः कर्षजन्यः, यावत्प्रतिबोगिसत्त्वेऽपि कादाचित्कत्वात्,
स्थाणुसंयोगवत्, यन्नैवं तन्नैवं स्यान्वाकाशसंयोगवत्, मनो भूतं क्रियावत्त्वात्
वायुवदित्यनुमानेनागुणत्वेन सुखसाक्षात्कारः सकरणकः जन्यसाक्षात्कारत्वात्,
चाक्षुषसाक्षात्कारवदित्यादिना करणत्वेन च सिद्धस्य मनसो भावादिकं नाणुगुणः,
प्रत्यक्षत्वात् घटरूपादिवत्, यत्रैवं तत्रैवं, यथापरमाणुरूपवदित्यनुमानेन ज्ञानादे-
स्तथात्वनिश्चयेन ज्ञानाद्यनाधारत्वे सिद्धे तेनानात्मत्वासिद्धिः; ततः प्राणोवागिष्यते,
तस्यात्मभिन्नत्वसाधनं दुर्घटम्, प्राणसत्त्वे जीवस्य तदसत्त्वे तदनावश्यत्वदर्शनात्
ज्ञानप्रयत्नाधारत्वस्य तत्रैव पर्यवसानात्; न च सुषुप्तौ ज्ञानाभावेन ताम्पि
ज्ञानाद्यनाधारत्वे निश्चिते प्राण आत्मभिन्नः, ज्ञानाद्यनाधारत्वाद् देहादिवदित्यनु-
मानेनात्मभेदसिद्धिरिति शङ्क्यम्, आसौष्ट्यासक्रियादर्शनेन तदानीमापि तस्य प्रय-
त्नवता निश्चयात्, ज्ञानाभावस्य मनःसंयोगाभावजन्यत्वेन ज्ञानाधारत्वयोग्यता-
विघटनाभावात्, अतो ज्ञानाद्याधारत्वेनात्मत्वसाधने तदभावस्यादर्शनात् प्राण-
स्यैवात्मत्वेन सिद्धिः, नतु ततोऽप्यतिरिक्तस्यात्मनः; देहप्राणवियोगस्यैव मृत्युत्वेन
जीवदेहे तस्यावश्यकत्वात्, अतिरिक्तात्माभ्युपमेन पदार्थलाघवाच्च; यादे च
योगिनां आसानिरोधेऽपि जीवनज्ञानदर्शनात् तदतिरिक्त एवात्ममिति विभाव्यते
तदापि निरुद्धवृत्तिप्राणस्य तदेहे सत्त्वान्न तदतिरिक्तात्मसिद्धिः, यादे च निरोधज-

नकस्य प्राणातिरिक्तत्वं विभाव्यते तदापि चेतनाधर्मकस्य तस्यैव लाघवात् सिद्धिरिति न कथमपि प्राणभिन्नात्मासिद्धिरिति । एवं क्षित्यादिकर्तृत्वाद्याश्रयत्वेन व्यापकप्राणसिद्धेर्नानुमानस्येश्वरसाधकत्वम् ; एतेनाहंविचोरेष्यप्रयोजकत्वमुक्तप्रायमिति श्रुतिरनुसरणीयैव ॥

अत्र साङ्ख्यास्तु प्रकृतेः कर्तृत्वमङ्गीकृत्येश्वरं न मन्यन्ते; तथाहि, प्रत्यक्षेणानवगम्यमानस्येश्वरस्य कार्यत्वादिलिंगकानुमानेन कर्तृतया साधने तादृशप्रकृति सिद्ध्या, अर्थान्तरत्वेन तदसिद्धिः, तस्य कर्तृतानिर्वाहकमादायैव सिद्धयङ्गीकारे तु तुल्ययोगक्षेमत्वात् शरीरस्यापि सिद्धिः, सशरीरेश्वराङ्गीकारे तु शरीरवद्भागस्यापि अन्वयव्यतिरेकसिद्धत्वाद्वागीण ईश्वरस्य सिद्ध्या तस्य जीवतुल्यतापत्तिर्नित्यमुक्तत्वहानिश्च; न च प्रकृतेर्जडत्वेन कर्तृत्वानुपपत्तौ तदधिष्ठानत्वेन विवक्षितस्यैवेश्वरस्य सिद्धिरिति शङ्क्यम्, अधिष्ठातृत्वस्यैव विचार्यत्वात्, तथा हि, किं नामाधिष्ठातृत्वम् ? प्रकृतिनियामकत्वं वा तत्संनिहितत्वं वा तस्यां प्रतिविम्बित्वं वा; नायः; चेष्टां विना ज्ञानादिमात्रेण तथाङ्गीकारे जीवानामपि तथात्वापत्तेः, तथासत्यनेकेश्वरापत्तेः; न द्वितीयः, तदाशुक्तदोषापत्तेः, तत्सन्निधानस्य सर्वेषु तौल्यात्; न तृतीयः, प्रतिविम्बिते शरीरमणौ च चलति शरीरमणिचलनप्रतीतिवत् प्रकृतिकर्तृत्वेनैव तस्य त्वास्मिन् कर्तृत्वाभिमानात् स्वातन्त्र्यासिद्ध्या पारिभाविकत्वापत्तौ विवक्षितरूपेश्वरासिद्धेः; किञ्च, ज्ञानादिमात्रेणात्मनो जडनियामकत्वाङ्गीकारे मृतशरीरेष्याहारादिक्रियापत्तिः, तदभावात् तस्याः प्राणबुद्ध्यादि कार्यत्वेन मृतशरीरे च तेषामभावाज्जीवच्छरीरेपि तेषामेव नियापकत्वासिद्ध्यात्मनि तदभावात्, अतः पुरुषच्छायापातेन चेतनत्वापन्नस्य बुद्ध्यादेरन्तःकरणस्यैवाधिष्ठातृत्वं न तु तटस्थस्यात्मनः, अग्निसम्बन्धेन लोहस्य दाहकत्ववत्; अतो नैवमपीश्वरासिद्धिः, किञ्च, तस्य स्वातन्त्र्येण कर्तृत्वेऽकृताभ्यागमादिप्रसक्तिः, कर्मसहकारित्वेनीश्वरापत्तिः, तथा स्वार्थजगत्करणेनात्मकामत्वापत्तिः, परार्थ करणे वैषम्यनैर्घृण्यादिप्रसक्तिः, अतः प्रकृतिरेव कर्त्री, प्रधानाज्जगज्जायत इति; न च स हि सर्ववित्सर्वकर्तेति श्रुतेरीश्वरस्य कर्तृत्वं शङ्क्यम्, एतस्य मुक्तात्मसिद्धात्मान्यतरप्रशंसापरत्वादित्याहुः ।

रामानुजाचार्याश्च क्षित्यादिषु सावयवत्वेन कार्यत्वमपि नानुमातुं शक्यम्; अकार्यं, अशक्यत्वात् अशक्योपादानविज्ञानत्वात्, महाभूतशब्दवाच्यत्वाच्च आकाशादिवादिति भट्टभास्करोक्तेः प्रत्यनुमानैस्तस्य सत्यतिपक्षत्वात्; यदि वाकाशे निरव-

यवत्वस्यानुकूलतर्कस्य सत्त्वेन क्षित्यादिवायुपर्यन्तेषु तदभावेनोक्तहेतूनामयोजकत्वं विभाव्यते तदापि कार्यत्वेन हेतुना बुद्धिमत्कर्तृपूर्वकत्वमात्रसिद्ध्या तादृशक्षेत्रज्ञानामेव कर्तृत्वेन सिद्धिरिति हेतोरर्थान्तरसाधकत्वान्न तेनेश्वरसिद्धिः, न च क्षित्यादिवायुपर्यन्तस्य पक्षीकरणेन तदुपादानगोचरापरोक्षज्ञानादिमत्त्वस्य क्षेत्रज्ञेष्वशक्यवचनतया पक्षधर्मतावलात् तत्सिद्धिः, विवादाध्यासितं क्षित्यादिकं स्वोपादानगोचरापरोक्षज्ञानादिमदनेककर्तृपूर्वकं, कार्यत्वाद्, विचित्रसन्निवेशसार्वभौमसदनवदितिदृष्टान्तेनानेककर्तृसिद्ध्या पक्षधर्मताया दुर्बलत्वात्, महीमहार्णवादीनां कार्याणामनेकत्वात्तेषां सर्वेषामेकदैकेन निर्मितत्वे प्रमाणभूतस्य हेतोरभावात्, पृथग्भूतेषु कार्येषु कालभेदकर्तृभेदयोः प्रत्यक्षसिद्धत्वेन मत्स्युत वाधात्; न च जीवानां तादृशनिर्माणशक्यदर्शनेन तन्निवृत्तौ कार्यत्वबलेनैव तत्सिद्धिरिति वाच्यं, पूर्वमशक्तानामपि पश्चात्पुण्यविशेषोपचयेन शक्तिदर्शनात् पुण्यविशेषोपचयेनातिशयितादृष्टसम्भावनया च तादृशविलक्षणकार्यकर्तृत्वस्यापि सम्भवात्; इदमेवोक्तं कपिलाचार्यैर्-
 'शुक्तात्मनः प्रशंसावाक्यमुपासासिद्धस्य वेतिमुने; इदं योगिनोऽप्युपलक्षकम्; किञ्च, युगपत्सर्वोत्पत्तिस्थिती न प्रमाणपदवीं व्रजतः, लोके क्रमेणैव तयोर्दर्शनाद्युगपत्तत्कल्पकस्य हेतोरशक्यवचनत्वात्, क्रमेण तत्कल्पने विरोधाभावाच्च; अतः क्षित्यादिकं बुद्धिमदेककर्तृकं कार्यत्वाद् घटवादित्यत्र तन्नैककर्तृकं कार्यत्वाद् घटपटस्तम्भादिसमूहवादितिदृष्टान्तेन हेतोः साधारणत्वम्; तथा भूभूधरादिनिष्ठं कार्यत्वं न बुद्धिमदेककर्तृकत्वसाधकं समूहनिष्ठत्वाद् घटपटस्तम्भादिसमूहनिष्ठकार्यत्ववादीत्यनुमानान्तरादपि तथा; किञ्चेदं दैत्यादिगतं कार्यत्वं युगपदुत्पद्यमानसर्वगतत्वे वा कामिकोत्पद्यमानसर्वगतं वा? आद्ये, आश्रयासिद्धत्वम्, द्वितीये तु विरुद्धत्वम् तस्मान्न कार्यत्वलिङ्गकानुमानेनेश्वरसिद्धिः; नापि जगदेकचेतनाधीनं, अचेतनारब्धत्वात्, नीरोगस्वशरीरवादित्यनुमानात् सिद्धिः; तथाहि, किमिदमेकचेतनाधीनत्वम्? एकचेतनायत्तोत्पत्तिस्थितिकत्वमिति चेत्, न, नीरोगस्यापि शरीरस्य पितृपुत्राद्यनेकचेतनादृष्टजन्यत्वेन तदुत्पत्तिस्थित्योस्तदधीनत्वेनैकचेतनाधीनत्वाभावाद् दृष्टान्ते साध्यवैफल्येन हेतोरसाधारणत्वापत्तेः; किञ्च, शरीरस्थितिरपि किं स्वावयवसमवेता, उत प्राणनम्? आद्ये, अवयवाधीनत्वान्न चेतनाघटादिवत्; द्वितीये, क्षित्यादीनां शरीरत्वाभावेन पक्षेऽसम्भव इति पक्षसपक्षानुपलम्भः; नाप्येकचेतनाधीनप्रवृत्तिकत्वम्, पक्षान्तरभूतेषु गुरुतररथशिखामहीरुहादिष्वनेकचेतनाधीनमावृत्तिकत्वदर्शनेन व्यभिचारात्, नापि चेतनमात्राधीनत्वम्,

सिद्धसाधनत्वादर्थान्तरापक्षे; किञ्च, ईश्वरः कर्ता न भवति, प्रयोजनशून्यत्वाद-
शरीरत्वाच्च, मुक्तात्मवदिति बाधकानुमानादपि नेश्वरकर्तृत्वसिद्धिः; किञ्च, अत्य-
न्तापरिदृष्टेश्वराख्यपुरुषस्य तस्मिन् सामर्थ्यविशेषस्य च कल्पनेत्यन्तगौरवात्,
कल्मानां जीवानामेव तपोयोगादिलब्धसामर्थ्यानामेव कर्तृत्वेन कल्पनं लघीय-
इत्यचेतनारब्धत्वाल्लिङ्गकानुमानेनापि नेश्वरसिद्धिरित्याहुः ।

यच्च कार्यायोजनेत्यादिकारिकाव्युत्पादने भवेदेवातिश्रमः, अत्र प्रथमे प्रयोगेः
कर्तृजन्यत्वं तु स्वोपादानगोचरापरोक्षज्ञानचिकीर्षाकृतिमददृष्टद्वारकजन्यत्वम्; अ-
त्रादृष्टद्वारकेतिविशेषणान्न जीवात्मनिरूपितादृष्टद्वारकजन्यत्वेन सिद्धसाधनमर्थान्तरं
वा, जीवानां क्षित्याद्युपादानाभूतपरोक्षज्ञानाभावेन तज्जन्यत्वाधानं तैरपि तथा;
नच 'क्षितिघटादिसाधारणस्यैकस्य साध्यस्याभावेन स्वपदार्थाननुगमात् कथं
व्याप्तिग्रह इतिवाच्यं, स्वपदार्थाननुगमस्यादोषत्वात्, अन्यथेच्छादिना ज्ञानाद्य-
नुमानं न स्यात्, स्वविशेष्यकस्वत्वप्रकारकज्ञानत्वादिनैव तत्र कारणभावात्;
अत्र च स्वकर्तृकत्वादिसाधकानुमाने कर्तृत्वेनैव कारणता, ज्ञानजन्यादिकं च
ज्ञानत्वादिना, एवं कार्यतापि कार्यत्वेन जन्यत्वेन च; नच शरीरगौरवेणामयोज-
कत्वं शङ्क्यम्, अवच्छेदककोटौ घटत्वादीनां प्रवेशे आनन्त्यगौरवात्, ध्वंसस्य
जन्यत्वेन तस्य च जन्याभावत्वेनावच्छेदकतया प्रवेशे शरीरैर्गौरवाच्च; एवं तु
विवक्षितविवेके जन्याभावत्वैकदेशस्य जन्यत्वस्यैव प्रवेश इति शरीरलाघवात् हा-
मान्यलाघवादेकत्वलाघवात् कल्पनालाघवादुपस्थितिलाघवाच्च जन्यत्वेनैव कार्य-
ता, न घटत्वादिना; कार्यत्वं च स्वसमवायिजन्यताख्येन परम्परासम्बन्धेन कृति-
त्वमेवेति न तत्रापि गौरवम्; नच विशिष्यान्वयतिरेकाभ्यां घटत्वकुलालत्वादिना
विशेष्यकार्यकारणभावस्पावश्यकत्वात् सर्वमेव तद्विरुद्धमितिवाच्यम्, कार्यमात्र-
वृत्तिजातीनां कार्यतावच्छेदकत्वमिति सिद्धान्तसमुद्घोषात्; नचाङ्कुरादौ हेतोर्वि-
पक्षगामित्वेनैकान्तिकत्वं शङ्क्यम्, तत्र साध्यसन्देहस्यानन्याहितत्वेन तस्य पक्षस-
मत्वात्; नच शरीरजन्यत्वस्योपाधौर्विध्यमानत्वात् शरीरजन्यत्वस्याप्रतिसाधनस्य
सत्त्वाच्च साध्यसन्देहस्यानन्याहितत्वेनैकान्तिकत्वं सिद्धमिति शङ्क्यम्, कर्त्रादि-
जन्यतायामपि गुरुभूतस्य शरीरजन्यत्वस्यानवच्छेदकत्वाल्लघुभूतस्य जन्यत्वमात्र-
स्यैवावच्छेदकत्वेन तस्य च साधनव्यापकत्वेनानुपाधित्वे हेतोरदुष्टत्वात्; एवञ्च
कर्त्रादिजन्यतायामिव शरीरजन्यतायामपि जन्यत्वस्यैवावच्छेदकत्वादीश्वरे नित्य-

ज्ञानादिकमिव नित्यशरीरत्वस्याप्यंगीकारेण प्रतिपादनदोषस्याप्यभावात्, अनुमानं च, सित्यादिकं शरीरजन्यं जन्यत्वात् घटवत्, ईश्वरः शरीरं कर्तृत्वात् कुलालवादीति, अनुकूलतर्कश्चात्र कर्तृत्वजन्यत्वाभ्यामिव शरीरित्वजन्यत्वाभ्यामपि पूर्वोक्तयुक्ति-
तुल्ययुक्तिक एव कार्यकारणभावः; श्रुतिश्च 'यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते'
इत्यादि, 'सहस्रशीर्षो पुरुष' इत्यादि, आकाशं शरीरं ब्रह्मे'त्यादि चोक्तम्; यदापि
श्रुतीनां चानुकूलतर्कविधया स्वतन्त्रतया च ब्रह्मणि प्रामाण्यमिति नवीनमतम्,
साम्प्रदायिकमते शरीरस्य कुलालशरीरत्वादिनैव कारणत्वं न तु शरीरत्वेनेतीश्वर-
स्य नित्यशरीरं लोकानुग्रहेण व्यवहारप्रवर्तनार्थम्, अतोऽस्मदाद्यदृष्टजानेति रामकृ-
ष्णादिनामके शरीरे भूतावेशन्यायेनावेशः, कार्यकरणानन्तरं च स्थापयति ।

अभिनवमते तु महेश्वरस्य विश्वमेव शरीरम्, तच्च नित्यपुञ्जघटितमित्यनित्या-
शचिरामेपि नित्यांशमादाय नित्यमेव, आकाशात्मकं च नित्यमेव, रामकृष्णादि-
नामकं स्वाविर्भावतिरोभावशालि भक्तानुग्रहेण कदाचित् कचिदाविर्भवति तिरो-
भवति च, अत एव तत्त्ववादिभिर्मूर्तमपि तन्नित्यं विभु चेत्यंगीक्रियते, सर्वत्र सर्वदा
तथाभूतभक्तभावनया भक्ते साक्षात् क्रियमाणत्वात् तादृशसाक्षात्कारस्य प्रमाणत्वे
सम्भवति भ्रमत्वकल्पनस्यान्याय्यत्वात्; तदुक्तम्, 'औत्सर्गिकं धियां प्रमात्व'मिति,
विश्वात्मकं तु योगिप्रत्यक्षगम्यमपि विश्वरूपदर्शनादौ श्रूयत एव सहस्रशः, एवं
श्रुत्यादिभिः शरीरैर्गीकृते तदनुसारिकर्तृकत्वानुमानं निर्दुष्टमेव, एवमेकेनेश्वरेण
सकलसित्यादिकार्यसम्भवे सति प्रमाणाभावाद् गौरवाच्च नानेकेश्वरसिद्धिः; कि-
ञ्चानेकेश्वरांगीकारे तेषामैकमत्यं वैमत्यं वा स्यात्, तत्राद्ये स्वातन्त्र्याभावेनैश्वर्य-
हानिः, द्वितीये तु कार्यासिद्धिरितिकार्यदर्शनादेकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिभ्य-
स्तादृशैः पुराणैश्चैकसिद्धिरिति न पूर्वोक्तं किमपि दूषणम्, एवमेकेश्वरसिद्धौ कर्म-
त्वादिलिङ्गकानुमानान्यापि तमेकमेव साधयन्तीति न कोपि कापि दोष इति;
तत्सर्वमप्यविचारचारुः

रामानुजाचार्यास्तु सार्वभौमसदनदृष्टान्तस्य महीमहार्णवेत्यादिपूर्वोक्तदोषाणां
मनुद्वारेण सिद्धसाधनादिदोषाणां हेतोराभासतायाश्चानिष्टत्वेः, एवं शरीरित्वसा-
धकानुमानेपि कपिलोक्तानां दोषाणामनपगमाजीवतुल्यत्वापत्त्यनुद्धार एव, एवमेव
जन्यालिंगकज्ञानजन्यत्वादिसाधकानुमानेपि द्रष्टव्यम्, अतः श्रुतिसाहाय्यं विना
कथमपि न निर्वाहः, एवं कर्मत्वाल्लिङ्गकानुमानमप्याश्रयासिद्धम्, 'असतः सद्येत-
तश्चरि'त्यादिश्रुतिषु, 'तन्मायाफलरूपेण केवलं निर्विकल्पितं, बाह्यमनोगोचरं सत्यं

द्विधा समभवद् बृहदि'त्यादिभगवद्वाक्येनात्रापि विभागादेव सृष्टिकथनेन पक्षता-
वच्छेदकस्य पक्षेभावात्, एवं धृतिपक्षकानुमानेपि धृतेर्ब्रह्माण्डादिपतनात्यन्ताभाव-
रूपत्वं वा तत्प्राग्भावरूपत्वं वा वक्तव्यम्, तयोरुभयोरनादित्वेन चेतनमयत्नपूर्व-
कत्वाभाद् बाधितत्वम्, अतो धृतिशब्दार्थोविष्टम्भात्मकसंयोगविशेषो वक्तव्यः,
तदापि चेतनप्रयत्नपूर्वकत्वसाध्ये तादृशानेकजीवमयत्नेन सिद्धसाधनमयन्तरं वा,
एकचेतनमयत्नपूर्वकत्वसाध्ये तु गुरुतरशिलादिदृष्टान्तेन हेतोः साधारणत्वं दुर-
पोहम्, एवं ब्रह्माण्डादिपक्षकेनुमानेपि सिद्धसाधनादिकम्, एकमयत्नवादिनाश्यत्व-
साधने तु खन्यमानमहाभवनदृष्टान्तेन हेतोः साधारणत्वं द्रष्टव्यम्, एवं व्यवहार-
पक्षकेनुमानेपि लिप्यादिव्यवहारसाकेतिकदृष्टान्तेनोक्तदोषादिकं द्रष्टव्यम्, तथा
धर्मादिज्ञानपक्षकानुमानेपि वेदापीरूपेयवादिनं प्रति सिद्धसाधनादिदोषदुष्टत्वम्, एवं
वेदत्वलिङ्गकानुमाने हेतोः साधारणत्वम्, तथा वाक्यलिङ्गकानुमानेष्पाकाशवाणी-
दृष्टान्तेन हेतोरसाधारणत्वम्, एवं द्व्यणुकपक्षकानुमानेपि तादृशसंख्याज्ञानस्य यो-
गिनामपि सम्भवात् तैरर्थान्तरमिति सर्वाण्येवाभासरूपाणि, एवं नवीनमते य-
दीश्वरस्य शरीरमंगीकृतं तदपि युक्तिमूलत्वे रागादिमत्त्वप्रयोजनवत्त्वाद्यापत्त्यपरि-
हाराद्दुष्टमेव; श्रुतिमूलत्वे तु श्रुतिषु सच्चिदानन्दात्मकतदभिन्नशरीरांगीकारात्,
कर्तृत्वस्यापि तस्योक्तत्वात्, आसां श्रुतित्वेनैव मामाण्यं तदनुगतत्वेनेति ।

यदप्यभिनवमते ईश्वरस्य विश्वात्मकं शरीरमंगीकृतं, तच्च नित्यानित्यपुञ्ज-
घटितत्वेपि नित्यांशमादाय नित्यमाकाशादिरूपं च नित्यमेवेत्युक्तम्, तदपि फल्लु,
कर्तृत्वनिर्वाहकत्वेनांगीक्रियमाणस्य विश्वपूर्वभावित्वस्यावश्यकत्वेन विश्वात्मकत्वा-
नुपपत्तेः, नित्यांशमादाय तस्य पूर्वभावित्वांगीकारे तस्य परमाण्वादिरूपत्वेन कर्तृ-
तानिर्वाहकत्वविरहप्रसंगात्; नच नित्यानित्यपुञ्जात्मकमेव तदित्यापि युक्तम्,
'यस्य पृथिवी शरीर'मित्यादिश्रुतिगतप्रत्येकपर्याप्तैकावरोधप्रसंगात्, 'सर्वतः-
पाणिपादं तत् सर्वतोक्षीत्यादिश्रुतिविरोधापत्तेश्च, तस्माच्छस्त्रैकसमाधिगम्यं
ब्रह्मेतिसिद्धम् ।

तदुक्तम् बृहदारण्यके शाकल्यब्राह्मणे याज्ञवल्क्येन 'स एष नेति' इ'त्यात्मा
अशृणो नहि शृणोते, अशीर्यो नहि शीर्यते, असंगोऽसितो न सज्जते न व्ययते'
इ'त्येतान्यष्टावायतनान्यष्टौ लोका अष्टौ पुरुषाः स यस्तान् पुरुषान् व्युदुक्ष मत्पुत्रा-
क्रामात्' 'तं त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामी'तिवाक्ये मूर्तामूर्तब्राह्मणवदेव निषेधपूर्वकं
करणाद्यशृणो नित्योऽसंगो निर्दुःखः शरीरादीनष्ट पुरुषान्, पृथिव्याद्यायतनेषु

तत्तल्लोकेषु च विशेषेणोचैः स्थापयित्वा तत उपसंहृत्य योतिक्रान्तवानेतादृश
उपनिषदेभ्यः पुरुषः पृष्टः;

तत्र यद्यनुमानवेद्यत्वं भवेत्तदाऽग्राह्यपदेन न सामान्यता निषिध्येत, औप-
निषदमितीवानुमानिकमिति प्रसूयेत, तस्मादुपनिषदतिरिक्तप्रमाणागोचरत्वमेव
श्रुत्यभिप्रेतमिति ज्ञायते ।

नचाग्राह्यपदेनेन्द्रियाग्राह्यवमुच्यत इति शङ्क्यम्, तथा सत्यनुमानादिनापि वेद्य-
त्वासिद्धा औपनिषदपदस्यानतिप्रयोजनत्वापत्तेः; अतोऽग्राह्यपदेन यावत्प्रमाणागो-
चरत्वमावेदयदौपनिषदपदमुपनिषत्प्रतिप्रसवं साधयत्केवलौपनिषदेद्यत्वमावेदयति।
स्यादेतत्,

‘सर्वे वेदा यत्पदमानन्ती’तिश्रुत्युक्तमधिकं वेद्यत्वं, मनमैवानुद्वेग्यमिति श्रुत्युक्त-
मनोवेद्यत्वं, तथा योगिप्रत्यक्षगम्यत्वं, ‘अनागतमतीतं च वर्तमानतीन्द्रियं, विप्रकृष्टं
व्यवहितं सम्यक् पश्यन्ति योगिनः’ इतिवाक्यात्, तथा विश्वरूपदर्शनम्; किञ्च,
उपपत्तेश्चेत्यादिमूत्रे युक्त्युपन्यासः, आचारदर्शनादिति सूत्रं च विरुध्येतेति;

मैवं;

सर्ववेदा इत्यस्यौपनिषदत्वेन सर्ववेदवेद्यत्वस्याप्युपनिषन्मात्रवेद्यत्वात्, एवं
मनसोऽप्यौपनिषदत्वेनादोषात्, तथा योगिप्रत्यक्षविषयत्वमपि न, ‘विदूरकाष्टाय
मुहुः कुयोगिना’मितिवाक्यात्, ‘यमेवैष दृणुते,’ ‘धातुः प्रसादादि’ति श्रुतेश्च; एवं
चानागतमित्यत्र ब्रह्मभिन्नमिति वाच्यम्, एवं विश्वरूपदर्शनमपि ‘मया प्रसन्नेन
तवार्जुनेनैवं रूपं परं दर्शितमात्मयोगादित्यौपनिषदप्रसादादेव, उपपत्तेश्चेत्यत्र यदुप-
पत्त्युपन्यसनं तदपि न ब्रह्मस्वरूपज्ञापकतया, किन्तु हेत्वाभासैः परान्तरशंकानि-
रासकतया; आचारदर्शनादिति सूत्रस्य तु कर्मविषयो न ब्रह्मविषय इति न कि-
ञ्चिदेतत् ।

ननु ‘मन्तव्य’ इति श्रुत्या युक्तिभिरनुचिन्तनरूपं मननं विहितं, युक्तयथा-
नुमानरूपा इति श्रुत्यनुकूलानुमानस्य प्रामाण्यं श्रुतिमूचितमिति कथमनुमानमप्रमाण-
मिति चेत्; न वयमनुमानस्याप्रामाण्यं वदामः किन्तु करणत्वं निषेधाम इति
मननादेः श्रवणागत्वेनानुमानादेः सहकारित्वमनुमोदामहे ।

एतेनात्र ‘मां मार्गयन्त्यद्धा युक्ताहेतुभिरीश्वरं गृह्यमाणगुणैर्लिङ्गैर्ग्राह्यमनु-
मानत’ इति श्रीभागवतगतमनुमानमपि व्याख्यातं बोध्यम् ।

अतः श्रुतिमन्तरेण नानुमानं ब्रह्मप्रामेतिजननापालमिति सुधीभिरवधेयम् ।

न चान्योन्याश्रयस्य बाधकत्वं वक्तव्यम्, अनधिगतार्थगन्तुत्वेनव प्रामाण्य-
स्वीकारात्, नैयायिकमतादरस्तु नास्तिकादिदूषकत्वेन शिष्टानां भूषणधारणार्थं,
लाक्षाधारणवत्; इदमनुसन्धायोक्तमाचार्यैर्जन्मादिसूत्रभाष्ये इतरमतमनूय
तत्तु तं त्वौपनिषदं पुरुषं पुच्छामीति केवलौपनिषद्वेद्यत्वादुपेक्ष्यमिति । तदेतन्निव-
न्धे निकृष्टम्;

‘वेदाः श्रीकृष्णवाक्यानि व्याससूत्राणि चैव हि ।

समाधिभाषा व्यासस्य प्रमाणं तच्चतुष्टयम् ॥

उत्तरं पूर्वसन्देहवारकं परिकीर्तितं^१ मि^२त्यनेन

अत एव ‘न च वेदादृते किञ्चिच्छास्त्रं ब्रह्माभिधायकमि’ति कौर्म्ये उक्तमिति
सर्वं शुभम् ॥

सर्वसाधनहीनेन कृपामात्रावलम्बिना ।

कृतेनानेन प्रभवस्तुप्यन्तु मयि ते सदा ॥३॥

॥ इति श्रीविद्वन्मण्डनगोकुलोत्सवात्मजगोपेश्वरविरचितोय-
मात्मवादः सम्पूर्णः ॥

१ अस्य ग्रन्थस्यैकपुस्तकतो मुद्रितत्वात् शोधनादिकार्यं विदुषा सतोष जनयिष्यति या न
तन्नाहमनुमातुं शक्नोमि । अस्य ग्रन्थस्य अन्यत्पुस्तकं पण्डितगङ्गूलालपुस्तकालये वर्ततइति श्रुतम्,
तथापि तस्य साम्प्रतं दुष्प्राप्यत्वात्, तस्योपयोगो मयात्र न कृतः ।

શ્રીહરિરાયચરણમળીતં

॥ સ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમ્ ॥

મૂમિકા.

અખંડમ્ કલાત્માર્ચયન્મુક્તમણિ, લક્ષિતમાર્ગાગ્નિમાર્ત્તજ્ઞ, પ્રમાણપ્રમેયમાર્ગાધીશ્વર,
નિ સાધનજનોદારક, શ્રીમુખ્યાનનંપ, પુષ્ટિષ્ઠિપ્રચાર્ય શ્રીમદ્વૈશ્વનારધીશ્વર શ્રીસુખોધિનીજ્ઞા
તામસ પ્રકરણમાના અતિમ ક્લ પ્રકરણમા શુદ્ધ રસાત્મક પુષ્ટિપથનુ સ્વારસ્ય સુનિપુણતાથી
પ્રતિપાદન કરે છે તેમા અર્વાત્મભાવવાવા શ્રીગોપીજનોને સ્વરૂપાનંદનુ દાન થયુ એ પણ
અત્યાકર્ષક રીતે સમર્થે છે વેદાત્મજ્ઞતા કલાધ્યાયમા પણ પ્રદીપાદિ અધિકરણોમા રસાત્મક
સદાનંદ પ્રભુની સાથે દિવ્ય દેહથી સર્વ કામાશનરૂપ અલૌકિક શ્રુગારરસાત્મક ભોગ શ્રુતિ
અને યુક્તિથી સિદ્ધ કર્યો છે મર્તા સન્ ત્રિયમાણો વિમર્તિ એ શ્રુતિનિર્દિષ્ટ શ્રુગારરસાત્મક
પ્રભુ વ્રજસુહૃદીગણના ભર્તા થઈને તે દ્વારા પોષણને પણ પ્રાપ્ત યાય છે રસશાસ્ત્રનુ સાદૃશ્ય
કરવા વાસ્તે એવી અનંત હૃદયગમ લીલાઓ લક્ષ્મી સદ્ કરે છે

શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ પ્રકટિત આવા રસાત્મક માર્ગની સમીક્ષા આગ્રયમા શ્રીહરિરાયચરણો
કરી છે શ્રીમાન હરિધનચરણ પ્રાપ્ત સ્વછીય મધોમા શ્રીમદમિકુમાર વગેરેના ગૂઢ આશયનું
સમર્થન ધણી જ કમનીય ભાષામા કરે છે. આ ગ્રંથો વાચતા રસિક પુરોષોના સ્વાભાવિક
ઉદ્ગારો નિસરે છે કે, અહાહા ! શુ શુદ્ધ દિવ્ય અલૌકિક પ્રેમની પરિસીમા ? આવા દિવ્ય
વિભાવોથી રસાત્મા શુદ્ધ પ્રેમને ક્યા અધિષ્ઠાનમા સ્થાપવો ? વળી વિશ્વમા બે ડાહ્ય ટેકાણો
સુખનું દર્શન યતું હોય તો શુદ્ધ પ્રેમમા જ છે શરીરયોગ, ધનયોગ, પદ્મયોગ એ સર્વ યોગો
કરતા હૃદયનો યોગ સર્વથી શ્રેષ્ઠ એણીમા પણ અગ્રણી થઈને રહે છે હૃદયનાન્શુક નહિ
પણ રસનુંત હૃદયના વિસ્તૃત પ્રદેશમા પ્રેમતતિમય ખરી લક્ષિત અને ખરો ધર્મ વસે છે.
તેવા દિવ્ય પ્રેમનુ સ્થાન હૃદય તેને ધારણ કરવાનુ ઉત્તમ રચન હૃદય છે પરંતુ હૃદય-
માના એવા અલૌકિક, અવિકૃત દિવ્ય રસને-પ્રેમરસને ક્યા સ્થાપવો ? એવું કહ્યું તેને સ્થાપવા
લાયક નિલ આનંદાયક રસાત્મક સ્થાન છે ? આ વિચાર કરવા યોગ સુખ્ય સિદ્ધાંત છે
સક્તમદષ્ટિથી તત્ત્વચિંતન કરતા નિસીમ રસાત્મક શુદ્ધ પ્રેમ સંયોગ વિપ્રયોગથી અચિત
પ્રેમ ક્યા આધારમા ધરવો, તેની પદાધોગ્ય વેદાંતશાસ્ત્રાનુકૂલ સમીક્ષા, આગ્રમાડીન આચાર્યો
શ્રીવલ્લભાધીશ્વર, શ્રીવિદ્યવ્રજ અને શ્રીહરિગયચરણ વગેરે કરવાને સમર્થ થયા છે, તેવા
દત્તર નથી થયા. કેમકે તેવા દિવ્ય પ્રેમનુ સ્થાન તેવું જ રસાત્મક પુરોષોત્તમ છે, એમ બી-
જાઓના ખ્યાલમા આવ્યું નથી અર્વાચીન, અનૈકાદિપ્રવિષ્ટ, ક્ષવભૂતિ, કાલીદાસ તો શું
પણ પ્રાચીન ભગવદ્વિજ્ઞાત્મક વાત્સ્યાયન, ભરતાદિકા જેઓ નાટ્ય અને રસશાસ્ત્રના વેદા
તથા પ્રણેતા છે, તેઓ પણ આ અલૌકિક પ્રેમરસદર્શનના ભાગી થયા નથી તેનું કારણ
સુખ્યત એ જ છે કે, રસશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનું પર્યવસાન ન્યા થયું બેધખેલા તેઓ કરી શક્યા
નથી પ્રાકૃત નાયક નાયિકાના ભેદમા જ તેઓનું દષ્ટિબિંદુ સ્થિર થયું છે માટે જ શ્રીમ-

દયાર્થચરણુ નિબંધમાં આરા કરે છે કે,—ઠાવ્યાદીનામસત્યત્વાન્નોપયોગઃ કયચન કાવ્યાદિકાનુ અસત્યત્વ હોવાથી કથો ઉપયોગ નથી આ વિવેચનથી દ્વિતિ થાય છે કે, શુદ્ધ પ્રેમને અ-
લૌકિક સ્થાનમા યોજવામા સમર્થ માર્ગ પુષ્ટિમાર્ગ જ છે. જેમા અવગાહન કરવાથી પરબ્રહ્મ પુરષોત્તમનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરવાની યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે.

મુક્તમનુસરમ—આ સ્વામિન્યષ્ટકમાં શ્રીમાનહરિસયચરણુ પૂર્વોક્ત શુદ્ધ પ્રેમાવસ્થાના ફલરૂપ વિરહાવસ્થાનુ જ વર્ણન કર્યું છે પુષ્ટિમાર્ગથી જીવોને એટલી જ અવ્યર્થના છે કે, આવા ફલાત્મક ગ્રંથોનુ સ્વારસ્ય હૃદયારૂઢ કરવુ જેમ્મએ, ડારણુ કે પુષ્ટિમાર્ગમા લીલા મધ્યમાતી થવાની આવશ્યકતા તો અસદ્વિધા જ છે. તે શાથી સદ્ધ થાય ? જ્યારે ફલરૂપ વિપ્રયોગને અનુભવે, જ્યારે દૈન્ય અને પુષ્ટિમાર્ગથી મુક્તિ સ્વરૂપનો પરિચય થાય. આ સર્વનો અભાવ તો પુષ્ટિમાર્ગમા પ્રવેશનો પશુ અત્યંત અભાવ જન્મવૈકલ્યનિરૂપણાષ્ટકમા આપ જ આરા કરે છે કે, ન સ્ત્રીલાચિન્તન નૈવ દીનતા વિરહાત્ હરે । આ અષ્ટકમા સ્વામિનીજના નિસીમ વિપ્રયોગનુ વર્ણન છે. આના ગ્રંથો વાચવાથી હૃદયમાની પ્રાપ્ત કામવાસના નિર્મૂળ થઇ જાય છે, અને અલૌકિક કામાકુશો ઉદ્ગમ પામે છે

વિમાલવચન્યા પ્રિયરૂપમન્ત સન્તોષફુલ્હાનનલોચનાયા ॥

લીલાસમારોપિતચેતસઃ સ્યાં કદા તવાહં પદપાસુજન્મા ॥૧॥

શ્લોકાર્થ—પ્રાણપ્રિયના રૂપની વિશેષ લાવના કરનારા, સતોષથી પ્રદુક્ષિત મુખ અને નયનવાસા, લીલામા જેમનુ અંત કરણુ સારી પેઠે આરોપાયુ છે, એવા તમારા ચરણુપરાગમા જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં.

ભાવાર્થ—આ ગ્રંથમા જે ભાવાર્થ ઉદ્ઘાટન કરવામા આવશે તે પ્રાય શ્રી સુજોધિ-
નીજ અને શૃંગારરસમહનાદિક રસમૂઢભાવાત્મક સામદાયિક ગ્રંથોને આધારે જ છે, મન કલ્પિત નહિ, એ વાત સ્મૃતિમા રાખતી પ્રાણેશની વિમુક્ત અવસ્થામા સર્વ લીલા વિનિષ્ટ પ્રિય સગમનુ ધ્યાન કરીને માનસિન્ વ્યથા સમર્પનાર શોકાશ્રુને દૂર કરવા વાસ્તે પ્રભુસ્વ-
સ્વરૂપ સખધી જ કલ્પના પ્રિયાજ કરે છે. અત્ર પ્રમાણુ શ્રીમદ્દાયાર્થ વિરચિત કૃષ્ણ પ્રેમા-
મૃત ગ્રંથ છે તેમા આચાર્યચરણુ આરા કરે છે કે,—પ્રકાદા કૃષ્ણવિરહાદ્વપાન્તી પ્રિયસંજ્ઞમમ
એક સમયે કૃષ્ણના વિરહથી પ્રિયનો સમાગમ ક્યારે થાય એમ ચિંતન કરતા પ્રિયાજ આ
ઉપરથી એ તાત્પર્ય નિસરે છે કે નિસીમ પ્રેમની સમીક્ષા વિરહાવસ્થામા જ થાય છે. રનેહ-
માર્ગમા નિરુપધિ પ્રેમ સિવાય અન્યની આવશ્યકતા નથી નિરુપધિ પ્રેમનુ સ્વરૂપ કેવું છે તે
શાસ્ત્રકાર કહે છે ખરો વિશુદ્ધ પ્રેમ ક્રોધપણુ અવસ્થામા રખસિત થતો નથી, ખરા પ્રેમના
ઉન્માદમા સકાય લલ્લ, લય વગેરે દૂર થાય છે. આવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતા જ શ્રીકૃષ્ણુ
પ્રેમામૃતનો અનુભવ થાય છે વિશ્વમા જેવા નિરુપધિ, નિસીમ પ્રેમ શ્રીગોપસીમતિની અને
તેમા પશુ મુખ્ય તો શ્રી સ્વામિનીજમા જે પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો છે તેવો શુદ્ધ પ્રેમ ક્રોધ પશુ
સ્થાન પ્રકટાવવા લાગ્યાણી થયુ નથી માટે શીહરિધનચરણુ આ શ્લોકમા આરા
કરે છે કે, શ્રી સ્વામિનીજના ચરણુકમલની રજમા હું ક્યારે જન્મુ ? શ્રીસ્વામિનીજ કેવા
છે ? તેનુ વર્ણન કરતા ગ્રંથકાર પહેલા આરા કરે છે કે, ‘પ્રાણપ્રિયના રૂપની
વિશેષ લાવના કરનારા.’-સ્વકીય પ્રિયતમના સ્વરૂપની અંતરમાં નિરંતર વિભાવના કર્યા કરે છે

છે. આ વિભાવન વિરહાવસ્થાનું છે. તેના એ પ્રકારો રસવિદોએ વર્ણવ્યા છે. એક તો સ્વતઃ વિભાવન અને બીજું પરત વિભાવન એટલે સખીદારા. જ્યારે વિરહભાવ અધિક થઇ સમાતો નથી, ઉભરાઇ જાય છે, ત્યારે સ્વતઃ વિભાવન કરે છે—જેમકે, હા નાય રમજ પ્રેષ કાસિ હે નાય, હે રમણ, હે પ્રિયતમ, ક્યા છો, ક્યા છો? એવી રીતે રસાત્મક પ્રભુના સંગે મારે અહર્નિશ સ્વતઃ તાપકલેશ કર્યો કરે છે દેહાનુસંધાન ન રહેતાં વૈકલ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. અસ્વાસ્થ્યપણામાં સ્થિતિ કરે છે. આવી વિપ્રયુક્ત અવસ્થામાં શૃંગાર રસાત્મક પ્રભુભાવ, વિભાવ અને અનુભાવ સ્વરૂપે પરિણત થાય છે. રસમય પુરષોત્તમને આધારે ભાવાદિ સર્વ ભાવો સ્થિત છે સખીદારા પરત વિભાવન આ પ્રમાણુ થાય છે. પ્રિયતમા વિરહાસ્થામાં સ્વપ્રાણેશનું સ્વરૂપ લક્ષિતાદિ સખીદારા સરંભરણ કરીને સ્વાંત પ્રવેશ કરે છે. શ્રીમદ્દશિન્કુમાર શૃંગારરસમંડનમાં આ ભાવને રજૂ કરે છે—

મર્દદ્ધિરવ્દમન્ધરા સુમુખિ સા ગતિસ્તત્સ્મિત
મનોમવવિમોહનં કિમપિ ચ્ચાચ્ચાદ્રેક્ષણમ્ ॥
મુલ્હેન્દુસુપમા ચ સા ઘચનચાતુરી માધુરી
જિતામૃતચયા ચત ત્રિભુવનેપિ નૈવાસ્ત્યદો ॥ ૧ ॥

રજૂટતાત્પર્ય—હે પ્રિય સખી, અત્યાતુર એવું મારું મન ક્ષણ માત્ર પણ પ્રિયતમસ્વરૂપને ત્યાગ કરતું નથી. પ્રભુના વિવિધ વિલાસયુક્ત તરજિતાપાગ નયનવિશિષ્ટોથી મારી મનોમૂગગતિ વિહત થઇ ગઇ છે હા સુમુખિ, મોહાન્મત ગજસદૃશ હૃદયરમણની મંદમંદ ગતિ, કામને પણ મોહમાં નાખનાર મહાસય, ‘અનિવચનીય સદૃશ સ્નેહ ભર્યું નિરીક્ષણ, મુખચંદ્રની પરમ શોભા, અમૃતના ગર્વને હરનાર એવી વચનચાતુરીની મધુરતા, આ સર્વ હે સખિ, ત્રિભુવનમાં કેાઇ ટેકાણે નથી, એ અચિત જ માનજે આમાં સખીને ઉદેશીને પોતાના વિભાવનનું ઉદ્દીપન કરે છે

હરિપનચરણ શ્લોકમાં ‘સતોપથી પ્રજુલિત મુખ અને નયનવાક્ષા એમ આગા કરે છે ‘વિરહાવસ્થામાં ભાવાત્મક સ્વરૂપનું દર્શન, પરિરંભણ, મુખસંયોગાદિ યવાથી પ્રિયાણના મુખ અને નેત્ર પ્રજુલિત રહે છે અને તે અવસ્થામાં અનંત ભગવદ્ભક્તિઓમાં ચિત્તનો સમાર્પ થાય છે પૂર્વોક્ત વિરહાવસ્થાના સર્વ ધર્મથી યુક્ત શ્રી પ્રિયાણના ચરણરંજમાં ક્યારે જન્મુ? એવી પ્રાર્થના કરે છે

રસાલપત્રે શતપત્રપત્રે પ્રિયં લિલ્લન્ત્યા મૃગતાસિતા રહ્ ॥
આયાતનીરાકુલ હૃદ્દશ સ્પર્પ કવા તચાહં પદપાંસુજન્મા ॥ ૨ ॥

શ્લોકાર્થ—રસાલ-લીલા-કામલ જેના પત્ર છે એવા કમલપત્રમાં એકાતરસલમાં કર્ણરિકાથી પ્રિયને પત્ર લખતા લખતાં નેત્રમાં આવેશાં જલથી હૃદય અને દષ્ટિ જેમની આંકુલ વ્યાકુલ થઇ ગઇ છે એવા શ્રીસ્વામિનીજીના ચરણરંજમાં હું ક્યારે જન્મીશ ?

૧. કવિવર હયારામભાઈની રસમય કવિતામાં અવગાહન કરનાર ભગવદીશ આ ભાવથી અજ્ઞાત નહિ જ હોય કવિવર કરે છે કે—‘મદ દસીને ચિત્તુ એર્ધુ, કુટિલકટાણે કાલણુ’ કોર્ધુ, અપીઆપી આખે ઝીઝુ ઝાખ મારે.’ ૨ જુઓ દરિયાવળી ભાવના

॥ લીલાવૈચિત્ર્ય ॥

૧. વૈષ્ણવો જાણીને આનન્દ પામશે કે સુરતવાસી લાલખાવા ચિં. શ્રી મનરતનલાલજીએ રા. તેલીવાસાને સ્વપુસ્તકાલયનુ, કોઇ પણ પ્રકારના પ્રતિષ્ઠા વિના, નિરીક્ષણ કરવાની સગવડ ગત ક્રિસ્તમસમા કરી આપી હતી. અને તેદનુસાર તે નિરીક્ષણ પ્રારંભાયું હતું, પરંતુ તેને બીજે દિવસે લાલખાવાને વડોદરા પધારવાનું થવાથી અવશિષ્ટ અનુકૂલ વખતે કરવાની તેઓએ સૂચના કરી છે. સ્વપુસ્તકાલયનુ પુસ્તકોનું સિસ્ટ પણ તેમને આપ્યું છે. એટલું જ નહિ પણ કેટલાક દુષપ્રાપ્ય અમર્ય ગ્રન્થો વૈષ્ણવપરિપદ્માં જે ઉતરાવી લેવાયા છે તે પણ ઉક્ત લાલખાવાની કૃપાનું જ પરિણામ છે. આ લાલખાવાના વર્તનને અનુસરીને જો અન્ય ગોસ્વામીઓ વર્તે તો ગુરુ અને શિષ્ય ઉભયને અત્યંત લાલ થાય એમ છે તેથી પૂર્વાચાર્યોના અગાધ પરિશ્રમથી લખાવડા ગ્રન્થો પણ સમયાનુસાર પ્રકાશ પામશે. પુસ્તકાલયના નિરીક્ષણસંબંધમાં એક પત્ર શ્રી બાલકૃષ્ણલાલજી મહારાજ ઉપર પણ લખ્યું હતું, અને તેના પ્રત્યુત્તરમાં મહારાજશ્રીએ કૃપા કરીને કાકરાલીના સરસ્વતીસંગરનું યથેષ્ટ નિરીક્ષણ કરવાનું આમંત્રણ પણ કર્યું હતું, અને તેને વારતે સર્વ પ્રકારની સગવડ પણ કરી આપવાનું મહારાજશ્રીએ દર્શાવ્યું હતું, પરંતુ મહારાજશ્રીનું પ્રત્યુત્તર બહુ મોડું મળવાથી આ ક્રિસ્તમસમા ઉક્ત પુસ્તકાલયના નિરીક્ષણને લાલ લેવાયો નથી. ભવિષ્યમાં અનુકૂલ સમયે તેમ કરવામાં વૈષ્ણવપરિપદ્ તરફથી શિયલતા નહિ થાય. કદાચિત્ જો મહારાજશ્રીને અનુકૂલ હશે તો આવતી ઉષ્ણકાલની રમમાં પણ તે કાર્ય વૈષ્ણવપરિપદ્ તરફથી કરવામાં આવશે, અને તેનું પરિણામ વૈષ્ણવોને આ જ પત્રિકાદ્વારા નિવેદન કરવામાં આવશે. આ એ પુસ્તકાલય ઉપરાંત આ ક્રિસ્તમસમા વડોદરાના સયાશ્રાય સેદલ લાયજરીમાં સાપ્રદાયિક ગ્રન્થોનું નિરીક્ષણ કરવાનો લાલ રા. શાસ્ત્રીજીને તથા તેલીવાસાને મર્યો હતો તેનું સિસ્ટ પણ કરી લીધું છે, એમાં પ્રાય પોણઝ ગ્રન્થોની પ્રાચીન બાલકોની કરેલી ટીકાઓ છે. હાલ એ સંસ્કૃત પુસ્તકો મહારાજ ગાયકવાડની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં એક મદાસી શાસ્ત્રીના હાથમાં છે. એમાંથી યોગ્ય પુસ્તકોને લખી લેવાની યોજના પણ યોજવામાં આવશે.

૨. વડોદરામાં સુરતવાસી શ્રીમનરતનલાલજીએ બ્રહ્મરાવીમાં બિરાજતા શ્રીનાથજીને શહેરમાં પધરાવ્યા હતા. ઉક્ત શ્રીહકારજીની પ્રતિષ્ઠા જન માસમાં શ્રીમદ્વિશ્વેશ્વરપ્રભુચરણના પ્રાકટ્યોત્સવને દિવસે કરવાનું મુક્ત હતું, આ પ્રતિષ્ઠા વેદોક્ત વિધિથી કરવી કે શ્રીમદ્વિશ્વેશ્વરોક્ત 'પુરોહિતપ્રતિષ્ઠાપ્રકાર' ગ્રન્થાનુસાર કરવી એ વિષે સહજ ચર્ચા ત્યાં ચાલી હતી. સાધારણ બ્રાહ્મણો વેદોક્ત વિધિને આગ્રહ કરતા હતા, પરંતુ મન્ત્રવિધિથી જો પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે તો એ સર્વ પ્રકાર ઉપાસનામાર્ગીય યજ્ઞ જાય અને તેથી નિરુપાધિ ભક્તિમાર્ગીય સેવામાં બાધ આવે એમ હોવાથી, આપણી પ્રાચીન પ્રજ્ઞાલિકા પ્રમાણે જ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમદ્વિશ્વેશ્વરોક્ત ગ્રન્થથી જ યજ્ઞ. પુષ્ટિમાર્ગમાં મહારાજો અને વૈષ્ણવો જે પ્રભુની સેવા કરે છે તે મન્ત્રાધીન ભક્તિની નથી, પરંતુ લોકવેદાંતીત સાક્ષાદ્ભાવૈકગમ્ય પ્રભુની જ છે, તેથી ભાવાત્મક પ્રકારથી ભાવાત્મક પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થાય એ જ યોગ્ય છે. બ્રાહ્મણો ઉપાસનામાર્ગીય પ્રતિષ્ઠાએ દુરાગ્રહ કરે એ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે એમાં સ્વાર્થહાનિ ઉપરાંત નિરુપાધિ ભક્તિમાર્ગની અનલિસના કારણજૂત છે. બ્રાહ્મણોને ખુશી રાખવાને

માટે આપણે ત્યાં પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થતી નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ કોટિક-દર્પણાવણ્ય પ્રભુની સેવા કરવાને માટે થાય છે, તેથી એ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠામાં ગોપવધૂના લાવ સિવાય અન્યની કાંઈપણ અપેક્ષા હોય એમ અમને તો લાગતું નથી આશા છે કે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોને જ્યારે જ્યારે આવે પ્રતિષ્ઠાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે બાળજોથી મોહ ન પામીને સ્વમાર્ગીય પુરોહતમ પ્રતિષ્ઠા પ્રકારને અનુસરીને જ પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનું લક્ષ્યમાં રાખજે આ સાંપ્રદાયિક પ્રતિષ્ઠાપ્રકારમાં યજ્ઞયાગાદિ પણ કાંઈપણ અંશે અગ્રભૂત નથી

૩ વારંવાર આ પત્રિકામાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે શ્રીનૃસિંહલાલજીના તિરોધાન પછી વિરાજના ગોસ્વામીમાં માત્ર પોરબંદરવાળા શ્રીજીવનજીવજી તનમનધનથી શ્રીમહાપ્રભુજીની નામસેવા કરવાને સર્વદા મધાસક્તિ તત્પર થાય છે. ઉક્ત ગોસ્વામીશ્રીના આશ્રયથી હાલમાં મમલાલ શાસ્ત્રીએ દશદિગ્ગન્થવિજયી શ્રીપુરપોત્તમજીને ‘પ્રસ્થાન રત્નાકર’ નામનો અન્ય પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. તેમાં શ્રીમત્પુરોત્તમજીનું પ્રાચીન ચિત્ર પણ આપવામાં આવ્યું છે, પુસ્તકનું મૂલ્ય પણ અતીવ અંપ છે, અને કાંઈપણ વિદ્વાનને તેનો લાભ લેવાની જો છુટ્છા હોય તો લઈ શકે એમ છે મહારાજશ્રીની ઉદારતા આટલેથી અટકી નથી પરંતુ જ્યારે અમે મહારાજશ્રીને આર્યના કરી કે આ અન્ય સમસ્ત જૂમડલના સરકૂતર પડિતોને વિના મૂલ્ય મોકલી આપવો જોઈએ, ત્યારે જ મહારાજશ્રીએ ઉક્ત અન્યની (૧૨૫) નકલ પડિતોને દાન કરવાને અમને આપી છે, અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે આથી પણ બીજી વિશેષ નકલો જો આપવાને જોઈશે તો પ્રસન્નતાથી આપવામાં આવશે. ભારતમડલના તેમ અન્ય દેશોના પડિતોને મોકલવાનું એ કાર્ય પ્રારંભાયું છે, અને આમ કરવાથી સંપ્રદાયને જે લાભ થશે તે મહારાજશ્રીની ઉદારતાનું જ પરિણામ સમજવું. જે પડિતોને આ પુસ્તક મોકલવામાં આવશે અને તેના જે અનુત્તર આવશે તે પણ આ પત્રિકાદ્વારા યથાકાલ પ્રસિદ્ધ થશે.

૪ વળી જ્યારે આ અન્ય પૂર્ણ થયો ત્યારે મહારાજશ્રીને આર્યના કરવામાં આવી હતી કે હવે કર્યો અન્ય આપ મુદ્રણ કરાવવા છુટ્છો છો ત્યારે જણાવેલા મત અન્યમાંથી મહારાજશ્રીએ પોડશઅન્યનું સંપૂર્ણ સાહિત્ય ઉત્તમરૂપે છપાવવાની પ્રસન્નતા દર્શાવી તેને વાસ્તે મહારાજશ્રીએ પૂર્વવત્ તનમનધનથી સાહાય્યદાન કરવાનું સ્વીકાર્યું અન્ય ગોસ્વામીઓ આ મહારાજશ્રીના આ વર્તનને અનુસરે તો સંપ્રદાયને કેટલો બધો લાભ થાય ! પોડશઅન્યનું સડીક મુદ્રણ સ્વદંપ સમયમાં આરંભાશે.

૪ ઉત્સવાદિના નિર્ણયમાં પ્રતિવર્ષ સંપ્રદાયમાં અનિષ્ટ મતબેદ થાય છે, તે દૂર કરવાનું સૌથી ઉત્તમ સાધન પ્રાચીન ઉત્સવાદિ નિર્ણય અન્યોનું મુદ્રણ જ હોવાથી, તેનું મુદ્રણ કરવાનું કાર્ય શ્રીનૃસિંહલાલજીના લાલજી શ્રીગોવર્ધનલાલજીએ પોતાને ત્યાં પુત્રપ્રાકટ્ય થયું તેની ખુશાલીમાં અમારી આર્યનાથી સ્વીકાર્યું છે. ઉક્ત ગોસ્વામીના આશ્રિત શાસ્ત્રી કંપાણજીએ આ કાર્ય હાથ ધર્યું છે, અને સ્વદંપ સમયમાં સર્વ પ્રાપ્ય નિર્ણયઅન્યોનું શુદ્ધ મુદ્રણ થશે એમ આશા રાખવામાં આવે છે મહારાજશ્રીની આ સેવા પણ પ્રભુપ્રીત્યર્થે થવાની છે. અન્ય ગોસ્વામીઓ પણ પુત્રપ્રાકટ્યના અથવા કોઈપણ શુભપ્રસંગના નિમિત્તે જો એકેક અન્યનું આ પ્રકારે મુદ્રણ કરાવે તો કેવું સુંદર પરિણામ આવે !

॥ વાદપરિચય ॥

પ. પુ. ભ. સુ. ના આ અક્રમા સર્વવિદ્ શ્રીમદ્ગોપેશ્વરજીને. ' આત્મવાદ ' અન્ધ પ્રસિદ્ધ થાય છે. અણુમાષ્ટના પ્રકારા ઉપરિ સવાલાખ શ્લોકની રસિમ નામની ટીકા યોજનાર, યજ્ઞવેદ ઉપરિ નવાર્થ ભાષ્ય રચનાર અને અપૂર્વ મક્તિમાર્તણ્ડના કર્તા આ જ ગોસ્વામીશ્રી છે. આજથી આશરે ૧૫૦ વર્ષ ઉપર આ મહારાજશ્રીએ શ્રીનાથદારમા દ્વિતીયગૃહને અલંકૃત કર્યું છે. દશ દિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી પછી કેવલ આ જ ધુરધર વિદ્વાન યયલા છે. ઉક્ત અન્ધમા સવિસ્તર જહાપોહથી એમ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે ઇશ્વરસિદ્ધિમાં વેદ વિના પ્રત્યક્ષાદિ કોષ્ટપણુ પ્રમાણ્યુક્ત નથી. નૈયાયિકાનું અનુમાન તો સર્વથા અયુક્ત છે. આ જગત્ કાર્ય છે અને કાર્ય હોવાથી જેમ ઘટ કુભકારનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે છે તેમ, આ જગત્કાર્ય તત્કર્તા ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે એવું અનુમાન જે નૈયાયિકા ઇશ્વરસિદ્ધિને માટે અવલબે છે, અને જે અનુમાનનો ઉપયોગ સદ્ગત પડિત ગદ્દલાલ વેદાન્તચિન્તામણિ અને ઇશ્વરસિદ્ધિ નામના અન્ધોમા ઇશ્વરના અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવાને કરે છે, તેનું સમર્થ નિરાકરણ આ અન્ધમાં છે અત્યન્ત અદૃષ્ટ પદાર્થ એવું બ્રહ્મ તેમા નૈયાયિકાનું કેવલ યૌક્તિક અનુમાન અયુક્ત હોય એ સ્વાભાવિક જ છે. ' જન્માવસ્ય યત્ નાસ્ત્યોનિત્વાત્ ' એ સૂત્રમા સર્વ વેદાન્તાચાર્યોએ અને વિશેષે કરીને શ્રીમદ્ધાર્મયરજી નૈયાયિકાના યૌક્તિક અનુમાનનો સ્પષ્ટ નિષેધ કર્યો છે, અને તદનુસાર શ્રીગોપેશ્વરજીએ પણ એનો સંપૂર્ણ નિષેધ કરીને ઇશ્વરસિદ્ધિમાં બ્રહ્મપ્રતીતિજનનને વારસે કેવલ વેદ જ સમર્થ છે, કેવલ સ્વતત્ર યુક્તિ અસમર્થ છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે ' કાર્યયોજન ' ઇયાદિ ઉદયનાચાર્યની કારિકાનું સમર્થ ખંડન આ અન્ધમાં કરેલું છે. શ્રી ગોપેશ્વરજીની પહેલા પણુ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પ્રસ્થાનરત્નાકર આદિ અન્ધોમા ઇશ્વરસિદ્ધિ શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણથી જ કરી છે વસ્તુરિચિતિ આમ હોવાથી પંડિત ગદ્દલાલે ઉક્ત પૂર્વાચાર્યોથી ખડિત કારિકાનો ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવાને કેમ ઉપયોગ કર્યો તે સમગ્રનું નથી તકદાચિત્ આ અન્ધો પડિતજીને દષ્ટિગોચર નહિ થયા હોય અથવા તો શ્રી ગોપેશ્વરજીના જ શબ્દમાં કહીએ તો " નૈયાયિકમતાદગ્સ્તુ નાસ્તિકાદિદૂષકત્વેન શિષ્ટાના મૂળધારણાર્થે લાક્ષાધારણત્વ " વેદાદિ સમ્પ્રચારનો અનાદર કરનાર નાસ્તિકના વિગ્રહને માટે જ કર્યો હોય તો પ્રભુ જીએ તથાપિ તેમ કરવામા પણ અતિપ્રતતા જણાય છે. ગમે તેમ હો પણુ આટલું તો સિદ્ધ જ છે કે નૈયાયિકાની કેવલ યુક્તિ બ્રહ્મવાદમાં લેશમાત્ર પણુ માલ નથી.

માત્ર એક જ પુસ્તકના અધારથી આ અન્ધનું મુદ્રણ કરેલું હોવાથી પુસ્તકનું શોધન સંપૂર્ણરિતે સંતોષજનક ન થાય એ સ્વાભાવિક છે. પ. ગદ્દલાલના પુસ્તકાલયમાં આ અન્ધની નકલ છે, તથાપિ ત્યાંના કાર્યવાહકોની તે પુસ્તકાલયનો લાભ અમને આપવાની પ્રયત્ન અનિચ્છાને લીધે, અત્ર તેનો ઉપયોગ થયો નથી. પ્રાચીન પ્રત ઉપરથી જે કોષ્ટ વિદ્વાન આ અન્ધમાં રહી ગયલી અશુદ્ધિ લખી જણાવશે તો હવે પછી તેનો સોપકાર સ્વીકાર કરીને શુદ્ધિપત્ર રૂપે આગામી અક્રમા પ્રકટ કરવામા આવશે. અશુદ્ધિ દર્શાવ્યા વિના ' અશુદ્ધ ' એટલું માત્ર ઉચ્ચાર કરનાર સન્નજનો અમારી વિનંતિ લક્ષમા લેશે.

બીજી પુ. ભ. સુ. માં પ્રાપ્ત સર્વ છોટા વાદઅન્ધોનું મુદ્રણ કરવાનો અમારો નિશ્ચય થયો છે, તેથી અમે સર્વ ગોસ્વામી બાલકોને તંયા સર્વ સાપ્રદાયિક અને અન્ય પંડિતોને

વિનતિ કરીએ છીએ તેઓ પોતે કૃપા કરીને પોતાની કને જે જે વાદ ગ્રન્થો હોય તે તે અમને મોકલી આપો એમ કરવાથી વાદગ્રન્થોની અનેક પ્રત મળવાથી વાદગ્રન્થનું અતીવ શુદ્ધ મુદ્રણ થશે, અને અન્ય વાદગ્રન્થો જે અમારા તથા અન્ય વૈષ્ણવ વિદ્વાનોના જાણુમા નહિ હોય તે પણ પ્રકાશ પામશે જે ગોસ્વામી તરફથી અથવા તો વિદ્વાન તરફથી જે વાદગ્રન્થની પ્રાપ્તિ અમને થશે તેનો પ્રસિદ્ધ રીતે આ માસિકમા સ્વીકાર કરીશું, અને કાર્ય સંપૂર્ણ થયેથી તે ગ્રન્થ તેઓને યથાસ્થિત પાછા મોકલી દઈશું. આશા છે કે આ અમારી નમ્ર પ્રાર્થના વીદ્વાન ગોસ્વામી મહાસત્ને તથા વૈષ્ણવો લક્ષ્મણ લેશે, કારણ કે વિદ્વાની વૃદ્ધિમા જે તેઓને જુદાજુદા છે કદાચિત પ્રાર્થના પ્રતિ મોકલવાની અનીચ્છા હોય તો તેના ઉપરથી બીજી શુદ્ધ પ્રતિ પણ જે મોકલવામા આવશે તો પણ મહાન ઉપકાર વૈષ્ણવસંપ્રદાય ઉપર સદંજ થશે.

કવિવર દયારામભાઈનાં કાવ્ય.

કવિવર ભક્ત દયારામભાઈએ ગુર્જર સાહિત્યને પોષવાને અનેક કાવ્ય ગ્રન્થો લખ્યા છે, અને તેમ કરીને તેમણે શુદ્ધ-દુષ્ટા જણાતા ગુર્જર વાદગ્રન્થને રસિક અને હૃદયગમ કર્તુ છે, એમા કંઈ સંશય નથી. ભક્ત કવિવરે લખેલા કાવ્યોમા ભાગ્યે જ કોઈ કાવ્ય એવું હશે કે જેમાં આ સમઘડની છટા છવાયેલી ન હોય; પરંતુ શોકની વાત છે કે, તે કવિવર પછી થયેલા આધુનિક વાતાવરણથી આદ્ય હૃદયવાદા ઉપરઉપરથી જોઇને જ અમુક પ્રકારના નિશ્ચય ઉપર આવી જનારા મુગ્ધજનોએ કવિનું હૃદયનિહુ સમજ્યા વિના, તેમની કવિતાનું મર્મ નિર્ધાર્યા વિના, અનેક રીતે કવિને દૂષણ આપીને તેમની કવિતાનો ખેદખેદ દુરથ કરવામાં કર્તાવ્ય માન્યુ છે, અને કવિમૃતિને અમાનપણુમા ગમેતેમ આલેખી છે.

કવિવરના ધણા કાવ્યો પ્રસિદ્ધ થયેલા છે, અને તે ઉપરાંત પણ હજુ ઘણાં કાવ્યો અપ્રસિદ્ધ અવસ્થામા જ છે, એમ અવલુપયને પ્રાપ્ત થયું છે આ અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોમાંનાં પાંચેક પદ 'પુણ્ડિકિતસુધા'ના ગત વર્ષના છેલ્લા અંકમા પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. પછી પણ તે કાવ્ય જેમના તરફથી મળ્યા હતા, તેમના તરફથી જ બીજાં મળવાની આશા હતી, પણ સાક્રમ વિચારના વચ્ચેના પરિણામે એ તિરોહિત થઈ છે. આ અકથી જે કાવ્યો (ઉક્ત-વિરચિત) પ્રકટ કરવામા આવશે, તે પણ અપ્રસિદ્ધ અને દુર્ભાષ્ય છે. વળી અશુદ્ધ અવસ્થામાં રહેવાને શુદ્ધ કરીને ન સમજી શકાય એવા કાવ્યોનો સરસ અર્થ પણ આપીને મુદ્રિત કરવામા આવશે. આશા છે કે વૈષ્ણવો કવિવરની રસિક અને સચોટ, ચમત્કૃતિવાદી અને હૃદયગમિન વાણીનું મનન કરીને શીવલક્ષ્મીધરના પુણ્ડિકાનું મર્મ સમજીને મૃતાર્થતા સંપાદન કરશે.

બ્રાહ્મણુભક્તસંવાદઃ

છંદ-દુવૈયા.

પ્રથમ નમન શુર ગોવિંદને કરી, ટાણુ સહુની બ્રાંત લ; નાટક બ્રાહ્મણુભક્તવિવાદે, પ્રતિપાદન સિદ્ધાંત લ. ૧

શ્રીહરિગુણ ગાઓ, સહુ સુખ સહેજે મલે લ, મન નિર્મલ થાય, સંદેહ સર્વ ટલે લ. ટેક. ૨

હરિહરનામે દ્વિજ એક હતો, કાંચીપુરનો વાસી લ, તે બ્રાહ્મણુને સુત બે હતા, ઉભય શાસ્ત્ર અભ્યાસી, હરિગુણુ ગાઇએ લ. ૩

શિવશંકર નામે એક સુત દ્વં, સ્માર્તધર્મી કહાવે લ, વિષ્ણુદત્ત ખીલે સુત તેને, ભક્તિ હરિની લાવે લ. ૪

એક સમય વૈષ્ણુવાચાર્યલ, પધાયો તે પુરી માહે લ; વિષ્ણુદત્ત વૈષ્ણુવી દીક્ષા, લેવાને આંદયો ત્યાહે. ૫

તે સમયે શિવશંકર બંધુ, બોલ્યો ગર્વવચન લ; આપણુ બ્રાહ્મણુ શ્રેષ્ઠ સર્વથી, શિદ્ધ થઇએ હરિજન લ ? સુણીએ વૈષ્ણુવ લ. ૬

વિષ્ણુદત્ત કહે વિત્ર વડા થઈ, એ ફલ જગ પૂજાય લ; ભક્તિવિના ભગવાન મલે નહિ, વેદ શાસ્ત્ર સૌ ગાય, સુણીએ બ્રાહ્મણુ લ વૈષ્ણુવજન થઈએ લ. ૭

શિ—બ્રાહ્મણુ તે જ રૂપ ઈશ્વરનું, ઈશ્વર મલવા કેવા લ ? વિષ્ણુવદનથી ઉત્પત્તિ જેની, ભવ^૩ સેવે ભૂદેવા. ૮

૧. આ સવાદ સ્માર્ત અને વૈષ્ણુવ વચ્ચેનો છે વિષ્ણુદત્ત અને શિવશંકર નામના બે પાત્રોને કર્પાને ઉત્તર પ્રત્યુત્તર રૂપે સ્માર્ત મતનું વ્યર્થત્વ અને પુણિમાર્ગનું જ શ્રેષ્ઠત્વ પ્રતિ પાદન કર્યું છે આ સવાદને બે કે કવિ 'નાટક' સંજ્ઞા પહેલી અને છેલ્લી દ્રુકમા અર્પે છે, પરંતુ એમા ભરતપ્રણીત નાટ્યશાસ્ત્રમાના નાટકલક્ષણોક્ત અંગોના અભાવ હોવાથી અત્ર તેને 'સવાદ' સંજ્ઞા આપવી ઉચિત ધારી છે

૨. શ્રીમહાપ્રભુલ.

૩ ભવ એટલે સકલ તેને બ્રાહ્મણો સેવે છે, ભવ ચળ્લનો સસાર અર્થ કરીને આખો સસાર ભૂદેવોને સેવે છે, એવો અર્થ એક માક્ષરે કર્યો છે, તે નીચેની દ્રુકને બંધ બેસતો નથી અને ઉત્પટાંગ છે.

વિ—પિતા ભજે તે પુત્ર સ્વધર્મી, શ્રુતિ કહે કરીને સોર જ;
હરિથી ઉપન્યા ન ભજે હરિને યથા હરિના ચોર. ૯

શિ—કર્મકાંડ યજ્ઞાદિ વિષ્ણુને વેદે એમ જતાંયું જ;
નિત્ય કર્મ દ્વાદશ ક્રિયા તેમાં, હરિભજન શું ન આપ્યું? ૧૦

વિ—વિષ્ણુ વિમુખ હરિ દ્વાદશ^૧ શુભયુત, તરે ન સ્વયં આભમાની જ;
તેથી ચર^૨ હરિભક્ત શ્રદ્ધા^૩ પણ, સકુલ તરે શુભગાની. ૧૧

ધિક્^૪ વિધિ જન્મ યત બહુસતા, કુલ ક્રિયાદિ ધિક્કાર જ;
ધિક્ દક્ષતા વિમુખ અમો હરિ, મુનિ કહ્યું ધન્ય નિજનાર. ૧૨

શિ—યજ્ઞપુરુષનું પૂજન યજ્ઞે, તે પ્રાણજનું કર્મ જ,
વેદવચન એમ કહે છે કે નહિ? તમે શું બહો મર્મ?
આર્ત રહીએ જ. ૧૩

વિ—પશુ મારી મખ કરી કદા કોઈ, સ્વર્ગવિષય મુખ પામે જ,
ઘય^૫ પુણ્યે મુર પૃથ્વી પટકે, નિર્ભય પદ ન વિરામે. ૧૪

૧ ધર્મ, સત્ય, દમ, તપ, આત્મસર્વ, લજ્જા, નિતિક્ષા, અનસૂયા, યત, દાન, ધૃતિ અને શ્રુતત્વ. આ આજીવન આહજીવન છે આ દેક ઉપરની નોટમાં હરગોવિન્દાસ કાંટાવાલા જે બાર શ્લોકો ગણાવે છે, તે કેવલ મન કલ્પિત છે જ્યારે આ દ્વાદશ શ્લોકો શ્રીમદ્ભાગવતોક્ત છે.

•૨. શ્રેષ્ઠ.

૩. આપાત બારશ્લોકીયુક્ત આહજીવની પણ હરિભક્ત આપાત શ્રેષ્ઠ છે. આજીવન શ્રીમદ્ભાગવતના સપ્તમસ્કંધમાં નિર્ણિત છે. વિષ્ણુદ્વિષ્ણુયુગયુગાદિવિન્દનામધારાવિન્દનિમુક્તાચ્છપચ ચરિત્રમ્ । મન્યે તગર્પિતમનોવચનેદિતાર્થપ્રાપ્ત પુનાતિ મકુલ ન તુ મૃતિમત્ । આ શ્લોકનો સંપૂર્ણ ભાવાર્થ એવિ સ્વોક્તિમાં ગુરૂ છે

૪. ધિગજન્મ નચિદુદ્ધિયા ધિગત્ત ધિગમહુક્ષતામ્ । ચિકુલ ધિર્ તિવાદાસ્ય વિમુક્તા યે સ્વયંક્ષત્રે । આ ૬ સ્વ ૪ ૨૩-૨૪ શ્રીમદ્ભાગવતના આ શ્લોકનું ઉપરની દેકમાં અહરેશ ભાષાત્ છે જ્યારે ભગવાને યજ્ઞપત્નીનો ઉદ્ધાર કર્યો, ત્યારે સ્વકીય સ્ત્રીઓની પ્રભુમાં અત્યાસક્તિને બોધને પોતાની બહિર્મુખતાને અવધાન્નાગ યજ્ઞદક્ષિતોની આ પ્રાયશ્ચિત્તોક્તિ છે. કવિરે સ્વકથનના પ્રમાણમાં આ શ્લોક યોજે છે

૫ પશુહત્યાને આદરીને મખ-ચર કરે અને તેના પુણ્યબલથી સ્વર્ગ ગયો પણ તેથી શુ^૬ ક્ષોણે પુણ્યે મર્ત્યલોક વિરાન્તિ-પુણ્યનો ખખનો ખૂટતા મૃત્યુલોકમાં પ્રવેશે છે, એ ભગવદ્દક્ષિણે આધારે સ્વર્ગ જેવા અધુરપદ્ધત આજીવન કરવા કરતા યત્પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદ્વામ પરમ મમ-જેને પામીને પાછું આવવાનું રહેતું નથી, એ મારું શ્રેષ્ઠ ધામ છે, તો એવા નિશ્ચિત પદને પામવા પ્રયત્ન કેમ ન કરવો?

શિ—પશુધાતનું પાપ ન લાગે વેદવિહિત^૧ તે સારું;
પુનરાવૃત્તિ ફરી મળ કરીએ, વલી સ્વર્ગ સુખ સારું. ૧૫

વિ—વ્યસન વિમરવા મધમાંસ, શ્રુતિચુકિત ન સમજે^૨ ખૂંધીછ;
વેદરહસ્ય હરિ મલવાઈ કર્મજડ ન લહે મતિ બધી. ૧૬

શિ—વેદવચન તે વિષ્ણુ બોલ્યા, તે પ્રમાણ કેમ ઘેલું છ ?
વેદવિહીન કરે કૃત્ય જે કામ, તે જ માનવું મેલું. ૧૭

વિ—વેદવચન કોણ વ્યર્થ કહે છે ? ઉધુ બોલો સવળું છ,
શ્રુતિહાર્દ છે તે નવ સમજ્યા, ગ્રહ ઉપલું અવળું. ૧૮

શિ—નિર્ણય નિગમતણા તમે સૂધો, સમજો છો તો બોલો છ,
તેને પ્રતિઉત્તર અમો આપુ રહ્યાપણુમા શીદ ઝોલો ? ૧૯

વિ—ત્રિશુભવિષય શ્રુતિ તથા ત્રિશુભપર, હરિ-અર્જુનપદ દાખ્યો છ,
પશુચર પ્રભુ પ્રસન્નહતા તો, શિદ^૩ જપમળ ગીતા લાખ્યો ? ૨૦

શિ—કર્મબ્રહ્મ બે વિષય થાય તો, બ્રહ્મ બાલ્યો તેને છ;
સુકર્મ કરીને કુકર્મ ટાલે, મોટા પામવો જેને. ૨૧

વિ—ઢોર વેદીઆ તે એમ બોલે, કર્મ^૪ કર્મ સુકાય છ,
પકે લેખું અંગ હોય જડ, પકે કેમ ધોવાય ? ૨૨

શિ—ધર્મ પારકો^૫ બલદાતા છે, સ્વધર્મથી કસ્યાણુ છ,
મધ્યાતર્પણ બ્રહ્મચર્યાદિક વિપ્રકૃતિ પ્રમાણ. ૨૩

વિ—સધ્યા ગાયત્રી બ્રાહ્મણને, ઋણ શિર છે શ્રુતિ ઉક્તિછ;
કર્મે ન પુણ્ય દોષ છોડેથી, ભદ્ર થવા હરિ લક્ષિત. ૨૪.

૧. આત્મિનોનીય પશુમાત્રમતે એ શ્રુતિ-વેદ યરીય પશુદનનને સમતિ આપે છે, માટે પાપ નથી. ફરીને મુસુલોકમા આવીએ તો ફરી સ્વર્ગ વારતે યજ આચરીએ

૨. મૂર્ખ. ૩. શ્રુતિનું તાત્પર્ય. ૪. ત્રેગુણવિષયા વેદો નિર્દેશગુણો મવાનું વેદો સત્ત્વ, રજસ્ અને તમમનુ પ્રતિપાદન કરે છે, પણ હે અર્જુન તુ ત્રિશુભરુદિન યા. આ લગન-દામનું તાત્પર્ય ઉપરનું દૂષમા મુક્યુ છે. ૫. જપમળ-જપમળ ત્રયગામ્યસ્તોત્રમ. ૬. કર્મ કર્મથી કર્મનો સંન્યાસ-ત્યાગ થાય એમ વેદનું તાત્પર્ય સમજવામા અધુરા લોકો બોલે છે. દાદરથી ખરડાપણુ શરીર તે દાદરથી કેમ ધોવાય ? કર્મના કર્મનિર્હારો ન છાત્રાન્તિકા રૂપને કર્મવડે કર્મનો નાશ સદાને માટે થવો નથી એ ભાગવતનામ્ય અવ પ્રમાણ છે.

૭. દયપમે તિલક શ્રેય પરપન્નો મવાવડ. ૮. ગીતા.

૮ મધ્યા ગાયત્રી એ તો નિત્ય કર્મ બ્રાહ્મણને માથે દેવા સરખા છે. જેવુ પતાવતુ જ લોહ્યે માટે સરખા વગેરે બાળજે દગા પગ તે કર્મથી પુણ્ય નથી, ન કર્મથી પ્રત્યવય છે. તો દેવબાણની દુનંતા રાખનારે તેમા અન્યાસક્તિ ન રાખતા પ્રભુમજનપરાયણ થવું.

શિ—ભદ્ર ન હોય તો બ્રાહ્મણ મોટા, શીદ કરે આચરણુ છ ?
સ્વધર્મ તો સહુને પાલવો, જે જન્મ્યુ જે વર્ણુ. ૨૫.

વિ—'આત્મધર્મ' તે પરમધર્મ છે, સદાસર્વ હરિભક્તિ છ,
વર્ણુધર્મ તો દેહ લગી 'તેથી શી અતિ આસક્તિ ? ૨૬.

શિ—આર્જીક વિધિ વિપ્રને કહી છે, તેજ પ્રમાણે કરવી છ,
અવર વાત આપણુને કહે ભાઈ, શીદ પડે સાંભલવી ? ૨૭.

વિ—સ્વધર્મનિષ્ઠ રાત જન્મ લગી દે, વિરચિ^૨ લોકે નાથ છ,
વૈષ્ણવ તે જ દેહને અતે હરિપદ લોગી થાય છ. ૨૮.

શિ—ભક્ત હરિના સર્વ ઘરાણર, કો મોટા કો નાના છ,
આપણુ બ્રાહ્મણ સર્વશિરોમણિ, શ્રેષ્ઠ રહ્યા પછી ગાના ? ૨૯.

વિ—આરના બ્રાહ્મણપદ લાઈ કૂલો ? સહજ થયા કેમ બ્રાહ્મણુ છ ?
વેદશાસ્ત્ર પ્રત્યુત્તર દે, શુ આવડુ અકલામણુ. ૩૦.

શિ—જન્મ^૩ શુદ્ધ ઠિજ/સસ્કાન્થી, વેદાભ્યાસથી વિપ્ર છ;
બ્રહ્મ ભણ્યાથી બ્રાહ્મણુ કહાવે, સ્મૃતિવાક્ય લો ક્ષિપ્ર. ૩૧.

વિ—જાણે બ્રહ્મ તે સર્વે બ્રાહ્મણુ, તમો અધિકા કેમ છ ?
ઉત્તર બાધ યશે બાહુ યુધે, નથી સમજતા મર્મ. ૩૨.

જો કહેશે બ્રાહ્મણુ^૪ આત્મા તો, નાથ કદા નથી થાતો છ,
અપર તનુ પેસે છે ત્યા કેમ, બ્રાહ્મણુ નથી કહેવાતો ? ૩૩

૧ વર્ણુશ્રમ ધર્મો દેહને લાઈને છે દેહ ન હોય તો તે કઈ પ્રાપ્ત થતા નથી પરંતુ હરિભક્તિ તો આત્મધર્મ છે. જીવ ભગવાનનો અંશ છે, ચિદંશ છે, તેણે મોટે આત્મ-ભાવુ-ભવાર્થે ભગવત્સેવા કરી જ નોહ્યે, એ ધર્મ જીવ, જીવ થયો છે ત્યારેતો એમાં રહેલો છે માટે ભગવત્પરિચયો એ આત્મધર્મ છે, વર્ણુશ્રમધર્મ દેહ ધર્મ છે માટે એમાં આસક્તિ રાખવાની વિવર મુક્ત કો મના કરે છે પ્રભુચરણુ અણુભાષ્યમાં આ જ ભાવાર્થનું ઉદ્ધાટન કો છે. મગ્ગવદ્ધર્માનામાત્મધર્મત્વેનાન્તરદ્રવ્યાગ્રમરમંજેન દેન્યમત્વેન બહિરદ્રવ્યાગ્રમરોધેન તત્ત્વ કર્ત-વ્યાપ્તિસ્થિતમ્—ભગવદ્ધર્મો એ આત્મધર્મ છે, માટે અતરંગ છે, આશ્રમધર્મ દેહધર્મ છે, માટે બહિરંગ છે, તેથી ભગવદ્ધર્મને અડચણુ ન આવડા દેતા વર્ણુશ્રમધર્મો આચરવા.

૨ બ્રહ્મલોકમાં ૩. જન્મના જાયતે શબ્દ સત્કારાદિક્ષિપ્ત ડચ્યતે । વેદાભ્યાસાદ્ધર્મો પ્રથમ જાનાતિ બ્રાહ્મણ । એ સ્મૃતિવાક્ય ક્ષિપ્ર—તુરંત લાઈ લો ૪ અદિતી વર્ણુમયિ ઉપનિષદના વાક્યનુ ભાષાનું જ છે તત્ત્વ ચોથમસ્તિ નાં ત્રા બ્રાહ્મણો નામ, પ્રથમો જીવો બ્રાહ્મણ इति ચેત્તન, અતીતાનાગતોને સ્ફેદાના જીવસ્યેકસ્પત્વાદ, નસ્માન્ન જીવો બ્રાહ્મણ, તર્હિ દેહો બ્રાહ્મણ इति ચેત્તન, ..પિત્રાદિગરીરુદ્ધને પુત્રાનીના પ્રજ્ઞાલ્યાદિકોપમન્મનાચ ।

કહેશેા બ્રાહ્મણ દેહ કદાપિ, તો યણ સંકટ જાગે છ;
દગ્ધ કરે છે પુત્ર તેને કેમ, બ્રહ્મહત્યા નવ લાગે. ૩૪.

આત્મા દેહ મલે બ્રાહ્મણ કહેશેા, તો યણ નહિ ફાવેા છ;
આત્મા દેહસંબંધ આખલને, બ્રાહ્મણ સર્વ ઠરાવેા. ૩૫.

વજ્રસૂચિ ગ્રથે બહુ વાક્ય, શંકર એવાં લખ્યા છ,
બ્રાહ્મણપદનો ગર્વ ગાળવા, કાંઈ તમને કહી દાખ્યા. ૩૬.

દેવ^૧ પિતૃ નર ઋણ ઋષિઋણ ચારે, કૃષ્ણ શરણથી છુટે છ;
હરિજન વેડ ત્રીશ ત્રણ કોટિ ઋષિ, તે કર્મે શિર ફૂટે. ૩૭.

સુણીએ બ્રાહ્મણુછ, ભગવદ્જન થઇએ છ,
સહેજે ભવ તરીએ વેકુઠપદ લાઇએ. ૩૮.

શિ--દેહ ન્યાં લગી કર્મે ત્યા લગી, વળખ્યા નવ છોડાય છ,
દેહાધ્યાસ છુટે માને ત્યારે, આપો આપ રહી જાય. ૩૯.

સુણીએ વૈષ્ણવ છ, બ્રાહ્મણપદ રહુ છ,
જેથી મોક્ષ મલે કોણ કહે કહુ છ? ૪૦.

વિ--કર્મે આવશ્યક^૨ ત્યા લગી સહુને શ્રીમુખ હરિજન ગતાવે છ;
ન્યા લગી મુજ કયા શ્રવણ આદિક્રમા શ્રદ્ધા ન આવે. ૪૧.

શિ--કર્મે આચરીએ^૩ લક્ષિત કરીએ, જાનને વસ્તુ પ્રહીએ છ,
છેક કર્મેને ત્યાગ કરે તો અકલ્યાણ તો લાઇએ. ૪૨.

વિ--કર્મે ત્યાગ કરી હરિપદ ભજતાં, પડે કદા રહી કાચો છ;
તદપિ અભદ્ર થાય ન તેનું નારદવાક્ય^૪ વાચો. ૪૩.

શિ--બ્રાહ્મણ ભક્ત થયો માટે શું બ્રહ્મકર્મથી નાસે છ;
સંધ્યા ગાયત્રીરહિત દિજ શુદ્ધ સરીખો ભાસે. ૪૪.

વિ--કુશળ ભત્રે સંધ્યા થાય ન, અથર્વ ઉપનિષદ વાણી છ,
કૃષ્ણથી મન રોધિ તે સંધ્યા, સર્જન સત્ય પ્રમાણી. ૪૫.

૧. દેવઋણ, પિતૃઋણ, ઋષિઋણ, મનુષ્યઋણ એ ચાર દેવા દરેક મનુષ્યને શિર હેાય છે. પરંતુ શ્રીકૃષ્ણશરણથી તે ઋણમાથી જાતી જવાય છે. હરિજનના કર્મથી વેડ તેત્રીશ કરોડ ઋષિએ કર્યા કરે છે.

૨. તાત્કર્મ્યાણિ કુર્વાતિ ન નિર્વિચિત યાવતા । મરુપાશ્રવણાં વા અન્ના યાવન્ન જાયતે ।
મકારાદિમુખ્ય.

૩. ત્યક્ત્વા સ્વર્ગમ્ ચરણામ્બુજ દરેમંજરપદ્મોય પતેતતો યદિ, યદ્વ ક વા મદમમદમુષ્ય કિં
કોવાય આતો મજતાં સ્વર્ગમત પ્ર. સ્ક. અ. ૫.

- ગાયત્રી દૈવત બ્રાહ્મણનું તે જ બ્રાહ્મણે શાપીયું,
ભક્ત ભક્તિને શાપ ન લાગે, જુઓ સર્વ અધાપિ. ૪૬.
- પરમ ભાગવત વસિષ્ઠ માટે, શાપ ગાયત્રી લાગ્યો જ,
દુર્વાસાનો અંબરીષને અડ્યો ન ઉલટો લાગ્યો. ૪૭.
- ત્રિવર્ણ શુદ્ધ દિવ્ય ગાયત્રી બલ, તે સંન્યાસી પૂજે જ;
પ્રભુવ જપે તે પ્રભુવની પહેલા, દરિ પડિત જૂને. ૪૮.
- વિષ્ણુ સમજાવિને સહુ પૂજે, ને કરે ધ્રુવ પરિક્રમા જ,
મકટ જુઓ ધ્રુવ ક્ષત્રિયનો મુત, તે સાતે કુલ બ્રહ્મા. ૪૯.
- શંખરીચરણે ગંગા પવિત્ર થઈ, તેમા મુનિ સહુ નાહ્યા જ,
સિંહડી ભક્ત ભગવાને માની, ઋષિ અભિમાની દબાયા. ૫૦.
- પાંડવે કોટ્યવધિ મુનિ પોષ્યા, પાંચજન્ય નવ બોલ્યો જ,
શ્વપચ વાલ્મિકિ મુળકણ પડતા, બોલ્યો મહિમા બોલ્યો. ૫૧.
- વ્યાસ સરીખા ભક્તિ મુખ્ય, માન્યા વિના અતર દાધ્યા જ,
નારદાશક્ષા રચ્યું ભાગવત, ત્યારે આનંદ લાધ્યા. ૫૨.
- શૌનકાદિ શ્રોતા થઈ વક્તા, સૂત પુરાણી સ્થાપ્યા જ;
ક્યાં મુનિ ક્યાં સૂત હૃદય વિચારે, ભક્ત શ્રેષ્ઠ આલાખ્યા. ૫૩.
- ધર્મકર્મથી કોણ તર્ક્ય છે ? જુઓ ત્રિકાલ વિચારી જ,
ભાગ્યહીન હરિ ભક્તિ ન મલે, ભક્તાધીન ગિરિધારી. ૫૪.
- કોટિજન્મ તપયજ્ઞ સમાધિ, સાધે ધરી આસક્તિ,
કરે એમ નિષ્પાપ થાય નર, તદા ઉદય હરિભક્તિ. ૫૫.
- ભક્તિ અગ હરિનામ ગચિ જાણે, પૂર્વ તપાદિક કરીઆં જ;
અથવા મુસંગબલ કીર્તન રતિ, કર્યા કાર્ય વિના દરીઆ. ૫૬.
- ચિતામણિ શ્રીકૃષ્ણભક્તિમા, સહુ ધન સાધન આજ્યું,
પૂર્ણ પુણ્યવાલાને પ્રતીત, મહાજન રહસ્ય બતાવ્યું. ૫૭.
- દમાર્તને ગચિ અધિક કર્મમાં, કર્મતણ કૂલ જ્ઞાન જ,
જ્ઞાને મુક્તિ પણ ભક્તિ વિના વશ ન થાય ભગવાન. ૫૮.
- અનન્ય સુરમા ભક્તિમિત્ર પુરુષોત્તમ અન્યાધ્યય નવ લાવે જ,
સહુ સુરમા હરિસમાન જુદિ, નારદીશ તે કહાવે. ૫૯.

સુર નિજ સુખ જોડ્યા હરિ સુકીને, અમને લજે તે અંધણ,
સ્થાનપુત્ર શ્રી સિંધુ તરાય ન, લાખ્યું^૧ ધક સ્કંધ. ૬૦

અતિશય રુદુરાચારી હોય તદ્દપિ, અનન્ય થઇ મુને ગાયણ,
તેજ સાધુ માનજે તું અર્જુન ગીતાવચ વ્રજરાય. ૬૧

અવર દેવની ત્યજે ધર્મી, લજે એક ભગવાનણ;
સિંધે મૂલ વૃક્ષનું પોપણ, શાસ્ત્ર કરે સહુ ગાન. ૬૨

હરિનું આપ્યું કદા નાશ નહિ, આપ્યું શિવાદિક જાયણ;
સહુમા હરિ પણ અવિધિપૂર્વક, લજે અન્યાશ્રય થાય. ૬૩

સર્વ ધર્મ પરિત્યાગી અર્જુન, ગ્રહે એક મુજ શરણુણ,
સર્વ પાપથી મુકાવીશ હું, જોડ્યા શ્રીગિરિધરણ. ૬૪

ઉભય વિવદ સુણીને પિતૃ હરિહર, જોડ્યો એવી વાણીણ;
સાધન ફલ સમાન કેમ આવે ? વૃથા મરે શીદ તાણી. ૬૫

ચાલ વિશ્ણુદત્ત હું પણ આવું, વૈષ્ણવી દિક્ષા લેવાણ,
તક સરીખો શ્વેત કર્મપથ, નવનીત છે હરિસેવા. ૬૬

જનક બધુ મત એક જોઈને, શિવશંકરે વાત વિચારીણ,
પડિત પિતા વૃથા ન જોલે, છે મૂર્ખતા મારી. ૬૭

શ્રીવૃક્ષભાચાર્યને શરણે, સહકૃદુબ ત્રણે આવ્યાણ,
નામ નિવેદન ધરી મર્યાદા, શ્રીણ શિર પધરાવ્યા. ૬૮

ભક્તિ પ્રેમ આસકિત પામ્યા, સેવ્યા શ્રીગિરિધારીણ,
લીલા પ્રાપ્ત થઇ તનુ છટે, પુષ્ટિપથ શુભકારી. ૬૯

હયારામ દ્વિજ વૃક્ષભ વૈષ્ણવ, તેણે આ નાટક રચીયુંણ,
વેદશાસ્ત્ર વચઃ પ્રમાણુ સઘળે, સુખુદ્ધિ પડિત સંચિયું. ૭૦

एकादशम् विनोपसर्पतपरा हि वालिना बलादङ्गुलेनातितितर्ति सिन्धुम् ।

૩. ત્યજો ચેતુરુરાચારો મજતે મામનન્યમાત્મ, સાધુરેવ સ મન્તવ્ય સમ્યગ્વ્યવસિતો હિ સ
કૌંત્રાય આમો મર્જનપરિચય મામેક શરણ વ્રજ, અહ ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચ ।

ચર્ચાપત્ર.

(ગોસ્વામી શ્રી ગોકુલનાથજી મહારાજના આશ્રિત શાસ્ત્રી રમાનાથજીના આ લેખને યોગ્ય ન્યાય મહે માટે અત્ર કોષપણુ જાતના ફેરફાર વિના સ્થાન આપવામા આવે છે આ લેખની તરફેણમા કે વિરુદ્ધમાં જતા કોઇ પણ પ્રામાણિક લેખને સ્થાન આપવામા આવશે. છેવટે સાંપ્રદાયિક અથાને અનુસરીને શુ યાવ્ય છે, એ વિષયે બે શબ્દ લખીને આ ચર્ચા પૂર્ણ કરવામા આનરો અધિપતિ.)

॥ શ્રી હરિઃ શરણમ્ ॥

‘સાધન’ વા ઉપાય.’

પુષ્ટિ, પ્રવાહ અને મર્યાદાના એકબેકના અનેક બેદને લખીને જે સાધન લખવા બેસીએ તો ધણો વિચાર થઈ જાય છે, માટે સાધનના વિષયમા નણુ અધિકાર માનવા બેદુએ. આ ત્રણુ અધિકારમા બધા ઉત્તમફલના અધિકારીઓનો સમાવેશ થાય છે

તેમા પ્રથમ દશામા જ્ઞાતીઓ છે. યદ્યપિ દર્મ અને જ્ઞાનમા પણુ લક્ષિતની અપેક્ષા છે, તથાપિ પ્રધાનવ્યવસ્થાન્યાયે આ વાત ઠહી છે. જ્ઞાતીઓનુ ફલ અક્ષરૈક્ય અથવા તો જિનરચિના અનુસારે તત્ત્વેવોનુ એક જ ફલ છે તેની પ્રાપ્તિ માટે સાધન પણુ ત્રયો, (નિષ્કામ-કર્મોનુષ્ઠાન), સામ્પ, (આત્મજ્ઞાન), યોગ, (વૃત્તિનિરોધ), શૈવ, શાકત સૌર અને તપસા મહાચર્યેણ ધન્યાદિ વાક્યોક્ત તપસ્ આદિ અનેક સાધન છે. કિન્તુ ‘ન તવા હ્યગમ્ રાજન્’ ‘પ્રાયશ્ચિતાનિ સ્વીર્જાનિ’ ‘યેન્યેડર્ગવિન્દાસુ’ ‘કવિત્વેયલ્પા મત્તવા’ ધન્યાદિ વાક્યથી માણુમ થાય છે તે અધિકારથી ઉત્તમ અને મધ્યમ દશાના છવો માટે લક્ષિત સિવાય બીજુ સાધન નથી અને તેનુ ફલ માનસી ભક્તિ અર્થાત્ ‘અમુષ્મિન્ મન જ્ઞાન’ ‘મનોમાતિરવિચ્છિન્ના’ ધન્યાદિ વાક્યોક્ત ભક્તિ છે તે સાધન લક્ષિતના નવ બેદ છે ‘અવળ સૌતેને શિષ્ણો’ ધન્યાદિ. તે જ નવ ભક્તિઓનુ કોઇ ભાવુક વિદાને નિષ્પણુ કહ્યું છે —

ધીચિષ્ણો ધ્રુવણે પરીક્ષિદમઘદૈયાસકિ કીર્તને
મલ્હાદ સ્મરણે તદહિમજને હ્રમો પૃથુ પૂજને ॥
અકૂરસ્ત્વમિવન્દને કપિપતિર્દાસ્યેડય મ્હલ્પેર્જુન
સર્વસ્વાત્માનિવેદન વલિરમૂત્કુળાગ્નિરેપાં પરમ્ ॥ ૧ ॥

૧ આ વિષયનું વ્યાખ્યાન તો શ્રી ગોકુલનાથજી મહારાજના અધ્યક્ષપણુ નીચે રવ રમ્ વિવર્ધિની સભામા થઈ હઈ તેના વિષયમા યોગાત્મજિન રચિના અનુસારે કેટલાકનું એમ કહેવાનું છે કે ‘તમે એ વ્યાખ્યાન શ્રીમદ્વેદાભાષ્યના મત પ્રમાણે કહ્યું નથી અને વિદ્વાન લોકો તમને દયાનંદનો જિતાબ આપે છે’ ધન્યાદિ અસ્તુ જે વિદ્વાન શ્રીમદ્વેદાભાષ્યના મતથી અપરિચિત છતાં મને એવો જિતાબ આપે છે, તો તેના વિષયમા મારે કંઈ કહેવાનું નથી, તેમ જ જે લોકો તેનો અનુવાદ કરે છે તેના પણુ કહેવાથી મારા હૃદયમાં હૃદય થતો નથી, કારણ તેમા કેટલાક મારા રોડીબંધ છે અને કેટલાક જૈનશાસ્ત્રન છે કિન્તુ આપારંતોપાદ્રેદુસ આ ન્યાયથી જે વ્યાખ્યાન મેં કહ્યું છે તે શ્રીમદ્વેદાભાષ્યના મત પ્રમાણે છે કે નહિ તેનો નિર્ણય લેડર્ગમવિધી કરાવવા માટે તેનો અરિહન અનુવાદ કરું

અર્થાત્—શ્રીકૃષ્ણના ગુણશ્રવણના વિષયમા પરીક્ષિત ગમ્, કીર્તન વિષયમા શુક, સંમંગલુમા પ્રસાદ, પાદસેવનમા શ્રી લક્ષ્મી, પૂજનમા પૃથુગમ્, અભિવદનમાં અહર, હાસ્યમા હનુમાન, સખ્યમા અર્જુન અને આત્મનિવેદનમા બલિગમ્ શ્રેષ્ઠ થયા છે

આ શ્લોકમા સાધ્ય અને સાધનનું નિરૂપણ કરવાનો ઉદ્દેશ નથી, કિન્તુ સાધનભક્તિનું ઉદ્દાહરણ માત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ છે. જો નવધા ભક્તિ સાધન છે અને ભગવતપ્રાપ્તિ સાધ્ય છે એમ કહેવાનું હોત તો શ્લોકમા વિષયસંપત્તી ન કાવતા તૃતીયાનો જ નવવશ કરત; પરંતુ એમ નથી અહિં તો પરીક્ષિત આદિને ઉદાહરણ માત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ છે તેથી એમ સમજવાનું છે કે નવધા ભક્તિથી ભગવતપ્રાપ્તિ થતી નથી, ભગવતપ્રાપ્તિનું સાધન નવધા ભક્તિ નથી અથવા તો ભગવતપ્રાપ્તિ નવધા ભક્તિ આદિ સાધન-ગણ્ય નથી, કિન્તુ ભગવતપ્રાપ્તિ માટે તો એક માત્ર અનુગ્રહ જ સાધન છે. પ્રભુનો અનુગ્રહ હોય તો જ પ્રભુપ્રાપ્તિ થાય છે, અન્યથા નહિ. નવધા ભક્તિ તો માનસ-ભક્તિનું સાધન છે માનસભક્તિ નવધા ભક્તિથી પ્રાપ્ય છે, નહિ કે ભગવતપ્રાપ્તિ પરીક્ષિત, અર્જુનાદિને જે ભગવતપ્રાપ્તિ થઇ છે તે તો અનુગ્રહથી જ થઇ છે, સાધનથી નથી થઇ. નવધા ભક્તિ અને માનસભક્તિ એ બંને જવના ધર્મરૂપ છે. તે વિશેષ ફલ ન જતા કર્તવ્ય જ છે, જેમ સધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મ બ્રાહ્મણના ધર્મ છે, તે વિશેષ ફલ ન જતા કર્તવ્ય જ છે, તેમ જ સાધન ભક્તિ પણ જવનો ધર્મ છે માટે પરમ ફલ ન જતા પણ અનુકૂળ જ છે. સાધનભક્તિનું ફલ માનસી ભક્તિ છે, ભગવતપ્રાપ્તિ નહિ આ વાત નિશ્ચિત જ છે તેથીજ, એવાદશમા ‘ન્ય ધર્મેનંદુષ્યાણામુદ્ધવાત્મનિવેદિના -યયિ સજ્જાયતે ભક્તિ કૌડવ્યોર્ધૌડસ્યારીશ્યતે’ ઇત્યાદિ વાક્યોથી શ્રી ભગવાને ઉદ્ધવને માનસી ભક્તિ માટે સાધન ભક્તિનો ઉપદેશ કર્યો છે ભગવતપ્રાપ્તિ તો અનુગ્રહક્રમજ છે અને તે દિવિધ ભક્તિ ભક્ત માત્ર જવનો ધર્મ છે, માટે ફલાનુસધાન ન ગમ્ના પણ અનુકૂળ જ છે તેથી જ શ્રીમદ્ભલાયાર્થજીએ ‘સર્વદા સર્વ-માધેન’ ઇત્યાદિ શ્લોકથી ભક્ત માત્રને પોતાના ધર્માનુષ્ઠાનની આજ્ઞા કરી છે

નવધા ભક્તિ પણ મધ્યમ કક્ષાના અધિકારીઓ માટે છે, કિન્તુ ઉત્તમ કક્ષામા સ્થિત પુષ્ટિભક્તો માટે તો અનુગ્રહ જ સાધન છે ‘અનુગ્રહ પુષ્ટિમર્ગો નિવામક इति स्थिति’ તેથી ઉત્તમકક્ષામા અનુગ્રહ સિવાય બીજા સાધનો અથવા તો સાધનરૂપ નવધા ભક્તિ સાધન નથી, કિન્તુ એક પ્રભુનો અનુગ્રહ માત્ર સાધન છે. અનુગ્રહ બસવડે અસાધન પણ સાધન થઇ પડે છે અનુગ્રહ લૌકિક વૈદિક નિષ્ઠાભાવથી અનુમેય છે. અર્થાત્ પુષ્ટિ અથવા તો અનુ-ગ્રહ ઉપરથી ન જણાતા જતા પણ ન્યારે લૌકિક અને વૈદિક વિષયોમા આસક્તિ નથી રહેતી ત્યારે જણવામા આવે છે તે વાત ‘વદા યસ્વાનુગ્રહ્ણાતિ’ ‘ત્રિર્વર્તિત્રાયાસવિધાતમસ્મત્પાતિર્વિધત્તે’ ‘અનુગ્રહો લોકમિન્દ્રો ગદમાવાનિરુપિત’ ઇત્યાદિ શાસ્ત્ર પ્રમાણોથી સિદ્ધ છે,

ભગવાનનો અનુગ્રહ ન્યારે થાય છે ત્યારે અસાધન પણ સાધન થઇ જાય છે કામ, ક્રોધ, દ્વેષ આદિ સાધન નહિ જતા પણ અનુગ્રહ વડે તે સાધન થાય છે. એમ જ અ-નાચાર, અનાહર, વિસ્મરણ, ધર્મત્યાગ આદિ પણ સાધન થાય છે. પણ એટલો ભેદ છે કે અનાહર આદિ બધા સાધન શ્રી ગોપીજનો માટે જ છે, અન્ય માટે નથી કારણ કે તેમના ઉપર પ્રભુનો અત્પ્રત્યક્ષ છે દ્વેષાદિથી પ્રભુપ્રાપ્તિનો ચેદાદિને પણ સ્પષ્ટ કહેલ છે તેથી તૃતીયકક્ષામા અનુગ્રહ જ સાધન છે, અન્ય નહિ યદ્યપિ તે અવસ્થામા પણ ભગ-વાનમા નિરૂપધિ પ્રેમ અથવા ભજન નો કર્તવ્ય ધર્મ છે જ, તથાપિ તેથી તે ભગવતપ્રાપ્તિનું

સાધન નથી તેનો માત્ર હેતુના ધર્મ માનીને જ કરવાનું છે પ્રભુપ્રાપ્તિ તો એક અનુગ્રહથી જ છે. તેથી ઉત્તમ કક્ષામાં શ્રવણાદિ નહિ, કિંતુ અનુગ્રહ જ સાધન છે. તે અનુગ્રહ પણ સાધનથી સાધ્ય નથી, કિંતુ વશ્યથી પ્રાપ્ત છે. પ્રભુ જેનું વશ્ય કરે છે તેને તે અનુગ્રહ પ્રાપ્ત થાય છે અને જેના ઉપર અનુગ્રહ છે તેને પ્રભુ મહે છે, એ સિદ્ધાંત છે. તેથી જે લોકો અનુગ્રહને સાધનસાધ્ય માને છે તે ભ્રાંત છે. અનુગ્રહ પણ સાધનથી પ્રાપ્ત અથવા તો સાધ્ય નથી; કિંતુ વશ્યૈકલ્ય છે. આ વાત ‘યન્નૈવ વૃણ્ણતે’ ઇત્યાદિ શ્રુતિમા ૨૫૪ છે. અનુગ્રહ ભગવાનનો ધર્મ છે તેથી તે જીવકૃતિલભ્ય નથી જીવકૃતિલભ્ય તો ફલશ્રી ભક્તિ છે. પુષ્ટિ અને મર્યાદાનો આવી રીતે ૨૫૪ બેદ છતાં જે લોકો એનું અિક્ય કરીને વિવેક કરવાનું ધારે છે, તેમાં કારણ માત્રમ પશું નથી. અનુગ્રહ અથવા તો પુષ્ટિ એ સબ્દો ૨૬ છે. તેથી ‘તેનો’ અર્થ ‘નિસાધનનો અંગીકાર’ એવો થાય છે જે અમે નિરપણ કર્યું છે, તેના વિષયમાં કેટલાક પ્રમાણો લાગ્ય, પ્રકાશ આદિમાંથી આપીએ છીએ,

‘મુક્તિપ્રતિયગ્ધક્ત્વેન હ્યત્વેનોક્તાનાં કામાર્દનામાપિ ભગવત્સમ્યન્ધાન્મુક્તિ-સાધકત્વમુચ્યતે’, ‘સ્નેહાભાવેપ્યવિહિતત્વભગવદ્વિષયકત્વયોરવિશેષાત્ દ્વેષાદિરપિ સદ્ગૃહ્યતે’ ‘તથ સાધનસાધ્યત્વે પ્રમાણમાહ-નાયમાત્મા પ્રવચ્ચનેન ઇત્યાદિ’ ‘નાયમાત્મેતિશ્રુતિરિતરસાધનનિષેધપૂર્વક વરણસ્ય સાધનત્વમુક્તયા વૃત્તલભ્યત્વે હેતુત્વે વદન્ વરણસ્ય, વિષયમપ્યાહ’ ‘ભક્તિમાર્ગે યદ્ધરણં સ્વીય-ત્વેનાદ્વીકારરૂપં તદેવ’ ‘ચકારેણ પુષ્ટાવદ્વીકૃતસ્ય મર્વાનપેક્ષેતિ સા સમુદ્યોયનં’ અનુગ્રહસ્તુ ધર્માન્તરં કૃપાપરપર્યાય’ ‘પુષ્ટૌ તુ નાન્યાપેક્ષેતિ ન વિરોધગન્ધોપિ’ ‘તથા ચ વરણસ્ય ભગવદિચ્છામાચાર્ધીતત્વાત્ તસ્યાશ્ચ પૂર્વ જ્ઞાતુમશક્યત્વાત્ ભગવતા સૂત્રકૃતા ઇયમ્ભૂતેત્યાદિ’ અત્રેવં સતિ કૃતિસાધ્યં સાધનમાનમાકિરૂપં જ્ઞાત્રેણ ધોષ્યતે, તામ્યાં વિહિતાભ્યાં મુક્તિ-મર્યાદા તદ્વિહિતાનામાપિ સ્વસ્વ-રૂપયલેન સ્વપ્રાપ્તે પુષ્ટિરિત્યુચ્યતે’ ઇત્યાદિ

યલ્પિ આવી રીતે સાપ્રતમા અનુગ્રહ કરવા લાયક નથી કારણ કે અધિકાર નથી, તથાપિ વસ્તુસ્થિતિ માત્રનું નિરપણ કરેલ છે. અનુગ્રહ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે કરવું જોઈએ તે કાંઈ વખતે લખવામાં આવશે.

મદ્ શ્રીરમાનાથ શાસ્ત્રી.

શ્રીમદ્દાલકૃષ્ણપાઠશાળાધ્યાપક.

ગ્રંથાવલોકન.

૧ પુ. બ સુ મા સ્વઅન્થોનુ અવલોકન થાય તો સાર એમ લેખકો વારવાર અમને સૂચને છે, એ સૂચનાનુસાર હવેથી અમે અન્યાવલોકનનું કાર્ય સ્વીકારીએ છીએ, અને વિનંતિ કરીએ છીએ કે સમગ્ર સભ્યધર્મો જે કાંઈ પણ પ્રગટિ થાય તો તે અમને જણાવવી અને તેના ઉપરી અમે અમારો અભિપ્રાય શુદ્ધ અન્ત કરણથી પ્રકટ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ તેથી જેમને અવલોકનની અભિલાષા હોય તેઓએ પોતાની સર્વ કૃતિ આ પત્રિકાના કાર્યાલયમાં મોકલી આપવા પરિશ્રમ લેશે. એમ ક્રિયાથી યથ વડાગ કર્યું અન્થનું નિરીક્ષણ કર્યા પછી તેના અભિપ્રાય પ્રકટ કરવામાં આવશે. કાંઈપણ અન્થનો અભિપ્રાય સર્વગ્ન અન્થ મહેથી જ કરવામાં આવશે અપૂર્ણ અન્થનું અવલોકન અન્થ પૂર્ણ મળતા મુદ્દી વિવ માગે

અર્થાત્—શ્રીકૃષ્ણના ગુણશ્રવણના વિષયમાં પરીક્ષિત ગંગ, કીર્તન વિષયમાં શુક, સ્મરણમાં પ્રહલાદ, પાદમેવનમાં શ્રી લક્ષ્મી, પૂજનમાં પૃથુગંગ, અભિવંદનમાં અકૂર, દાસ્યમાં હનુમાન, સખ્યમાં અર્જુન અને આત્મેનિવેશનમાં બલિરાજ શ્રેષ્ઠ થયા છે

આ શ્લોકમાં સાધ્ય અને સાધનનું નિરૂપણ કરવાનો ઉદ્દેશ નથી, કિંતુ સાધનલક્ષિતનું ઉદાહરણ માત્ર કરેવાનો ઉદ્દેશ છે. જો નવધા લક્ષિત સાધન છે અને ભગવતપ્રાપ્તિ સાધ્ય છે એમ કહેવાનું હોત તો શ્લોકમાં વિષયસંપત્તિ ન લાવતા તૃતીયાનો જ નવશ કરતઃ પરંતુ એમ નથી અહિં તો પરીક્ષિત આદિ ઉદાહરણ માત્ર કરેવાનો ઉદ્દેશ છે. તેથી એમ સમજવાનું છે કે નવધા લક્ષિતથી ભગવતપ્રાપ્તિ થતી નથી, ભગવતપ્રાપ્તિનું સાધન નવધા લક્ષિત નથી અથવા તો ભગવતપ્રાપ્તિ નવધા લક્ષિત આદિ સાધન-ગચ્છ નથી, કિંતુ ભગવતપ્રાપ્તિ માટે તો એક માત્ર અનુગ્રહ જ સાધન છે. પ્રભુનો અનુગ્રહ હોય તો જ પ્રભુપ્રાપ્તિ થાય છે, અન્યથા નહિ. નવધા લક્ષિત તો માનસ-લક્ષિતનું સાધન છે માનસલક્ષિત નવધા લક્ષિતથી પ્રાપ્ય છે, નહિ કે ભગવતપ્રાપ્તિ. પરીક્ષિત, અર્જુનાદિને જે ભગવતપ્રાપ્તિ થઇ છે તે તો અનુગ્રહથી જ થઇ છે, સાધનથી નથી થઇ. નવધા લક્ષિત અને માનસલક્ષિત એ બંને જીવના ધર્મરૂપ છે તે વિશેષ ફક્ત ન જતા કર્તવ્ય જ છે, જેમ સમ્યાવદનાદિ નિત્યધર્મ બ્રાહ્મણના ધર્મ છે, તે વિશેષ ફક્ત ન જતા કર્તવ્ય જ છે, તેમ જ સાધન લક્ષિત પણ જીવનો ધર્મ છે માટે પરમ ફક્ત ન જતા પણ અનુકૂળ જ છે. સાધનલક્ષિતનું ફક્ત માનસી લક્ષિત છે, ભગવતપ્રાપ્તિ નહિ આ વાત નિશ્ચિત જ છે તેથીજ એવાદશમાં ‘જય ધર્મેનુગ્યાણામુદ્ધવાત્મનિવેદિના મયિ સજ્જાયતે મક્તિ જોડન્વ્યર્થોડસ્યાર્વાવિષ્યતે’ છત્રપ્રાપ્તિ વાક્યોથી શ્રી ભગવાને ઉદ્ધવને માનસી લક્ષિત માટે સાધન લક્ષિતનો ઉપદેશ કર્યો છે. હરિપ્રાપ્તિ તો અનુગ્રહકેન્દ્રિય છે અને તે દ્વિવિધ લક્ષિત લક્ષ્ય માત્ર જીવનો ધર્મ છે, માટે કલાનુસાધન ન ગણતા પણ અનુકૂળ જ છે તેથી જ શ્રીમદ્ભગવાદ્યાર્થશ્રુતિએ ‘સર્વદા સર્વ-માત્રે’ હતાદિ શ્લોકથી લક્ષ્ય માત્રને પોતાના ધર્માનુષ્ઠાનની આત્મા કરી છે

નવધા લક્ષિત પણ મધ્યમ કક્ષાના અધિકારીઓ માટે છે, કિંતુ ઉત્તમ કક્ષામાં ગ્રિયત પુણ્યલક્ષ્યો માટે તો અનુગ્રહ જ સાધન છે ‘અનુગ્રહ પુણ્યમાર્ગે નિયામક इति स्थिति’ તેથી ઉત્તમકક્ષામાં અનુગ્રહ સિવાય બીજા સાધનો અથવા તો સાધનરૂપ નવધા લક્ષિત સાધન નથી, કિંતુ એક પ્રભુનો અનુગ્રહ માત્ર સાધન છે. અનુગ્રહ બંધવડે અસાધન પણ સાધન થઇ પડે છે અનુગ્રહ લૌકિક વૈદિક નિષ્કાલાવથી અનુમેય છે અર્થાત્ પુણ્ય અથવા તો અનુ-ગ્રહ ઉપરથી ન જણાતા જતા પણ જ્યારે લૌકિક અને વૈદિક વિષયોમાં આસક્તિ નથી રહેતી ત્યારે જણાવામાં આવે છે તે વાત ‘યદા યત્પાનુદ્ગમાતિ’ ‘ત્રિર્ગમ્યાયસવિધાતમસ્મત્પાતિર્વિષયં’ ‘અનુગ્રહો લોકાસિદ્ધો ગદ્યમાત્રાનિરૂપિત’ હતાદિ શ્લોક પ્રમાણથી સિદ્ધ છે,

ભગવાનો અનુગ્રહ જ્યારે થાય છે ત્યારે અસાધન પણ સાધન થઇ જાય છે કામ, ક્રોધ, દ્વેષ આદિ સાધન નહિ જતા પણ અનુગ્રહ વડે તે સાધન થાય છે. એમજ અ-નાચાર, અનાહર, વિસ્મરણ, ધર્મત્યાગ આદિ પણ સાધન થાય છે. પણ એટલો ભેદ છે કે અનાહર આદિ બધા સાધન શી ગોખીજો માટે જ છે, અન્ય માટે નથી કાગણ કે તેમના ઉપર પ્રભુનો અત્મનુગ્રહ છે દ્વેષાદિથી પ્રભુપ્રાપ્તિનો ચેદાદિને પણ સ્પષ્ટ કહેવ છે તેથી તૃતીયકક્ષામાં અનુગ્રહ જ સાધન છે, અન્ય નહિ. યદ્યપિ તે અવસ્થામાં પણ ભગ-વાનમાં નિરૂપધિ પ્રેમ અથવા ભજન નો કર્તવ્ય ધર્મ છે જ, તથાપિ તેથી તે ભગવતપ્રાપ્તિનું

સાધન નથી તેનો માત્ર જીવના ધર્મ માનીને જ કરનાર છે પ્રભુપ્રાપ્તિ તો એક અનુગ્રહથી જ છે. તેથી હિતમ દ્રક્ષામાં શ્રવણાદિ નહિ, દિતુ અનુગ્રહ જ સાધન છે તે અનુગ્રહ પણ સાધનથી સાધ્ય નથી, દિતુ વસ્તુથી પ્રાપ્ત છે. પ્રભુ જેનું વસ્તુ કરે છે તેને તે અનુગ્રહ પ્રાપ્ત થાય છે અને જેના ઉપર અનુગ્રહ છે તેને પ્રભુ મળે છે, એ સિદ્ધાંત છે. તેથી જે લોકો અનુગ્રહને સાધનસાધ્ય માને છે તે ભ્રાંત છે. અનુગ્રહ પણ સાધનથી પ્રાપ્ત અથવા તો સાધ્ય નથી, દિતુ વસ્તુસ્વભવ છે આ વાત ‘યર્થેવ વૃણ્ણતે’ ઇત્યાદિ શ્રુતિમા રખે છે. અનુગ્રહ ભગવાનનો ધર્મ છે તેથી તે જીવજીવિભ્ય નથી જીવજીવિભ્ય તો ફલરૂપી ભક્તિ છે પુષ્ટિ અને મર્યાદાનો આવી રીતે રખે ભેદ છતાં જે લોકો એનું અક્ય કરીને વિશ્વવ કરવાનું ધારે છે, તેમાં કારણ માત્ર મ પડતું નથી. અનુગ્રહ અથવા તો પુષ્ટિ એ શબ્દો રહે છે. તેથી તેનો અર્થ ‘નિ સાધનનો અંગીકાર’ એવો થાય છે જે અર્થે નિરપણ કર્યું છે, તેના વિષયમાં કેટલાક પ્રમાણો ભાષ્ય, પ્રકાશ આદિમાંથી આપીએ છીએ,

‘મુક્તિપ્રતિષ્ઠકત્વેન હેયત્વેનોક્તાનાં કામાદીનામપિ ભગવત્સમ્બન્ધાન્મુક્તિ-સાધકત્વમુચ્યતે’, ‘સ્નેહાભાવેપ્યવિહિતત્વભગવદ્વિષયકત્વયોરવિશેષાત્ દ્વેપા-દિરપિ સદગૃહ્યતે’ ‘તત્ર સાધનસાધ્યત્વે પ્રમાણમાહ-નાયમાત્રા પ્રવચનન-સ્ત્યાદિ’ ‘નાયમાત્રમેતિશ્રુતિરિતરસાધનનિષેધપૂર્વક ચરણસ્ય સાધનત્વમુક્તયા-વૃત્તલભ્યત્વે હેતુત્વે ઘટન્ ચરણસ્ય વિષયમભ્યાહ’ ‘ભક્તિમાર્ગે યદ્દરશં સ્વોચ-ત્વેનાઙ્ગીકારરૂપં તદેવ’ ‘ચકારેણ પુણ્યવઙ્ગીકૃતસ્ય સર્વાનપેક્ષેતિ સા સમુદ્યોયનં’ અનુગ્રહસ્તુ ધર્માન્તરં રૂપાપરપર્યાય’ ‘પુણ્યં તુ નાન્યાપેક્ષેતિ ન વિરોધગન્ધોપિ’ ‘તથા ચ ચરણસ્ય ભગવદ્દિચ્છામાત્રાધીનત્વાત્ તસ્યાશ્ચ પૂર્વે જ્ઞાતુમશક્યત્વાત્ ભગવતા સૂત્રકૃતા યવમ્ભૂતેત્યાદિ’ અન્નેયં સતિ કૃતિસાધ્ય સાધન જ્ઞાનમાકિરૂપં શાસ્ત્રેણ યોધ્યતે, તામ્યાં વિહિતામ્યાં મુક્તિ મર્યાદા તદ્વિહિતાનામપિ સ્વસ્વ-રૂપવલેન સ્વપ્રાપ્તિ પુષ્ટિરિત્યુચ્યતે’ ઇત્યાદિ

યદ્યપિ આવી રીતે સાધનમાં અનુગ્રહ કરવા લાયક નથી, કારણ કે અધિકાર નથી, તથાપિ વસ્તુસ્થિતિ માત્રનું નિરપણ કરેલ છે. અનુગ્રહ યોગ્યતાના અધિકાર પ્રમાણે કર્યું જોઇએ તે કોઇ વખતે લખવામાં આવશે.

મદ્મ શ્રીરમાનાથ શાસ્ત્રી.

શ્રીમદ્વાલકુળપાઠશાલાધ્યાપક.

ગ્રંથાવલોકન.

૧ અષ્ટાક્ષર મંત્ર; વ્યાખ્યાનકાર તથા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર દેસાઈ કરસનદાસ જેસ ગલાઈ સમજાવ જાણુસર, ઉક્તવ્યાખ્યાન અન્યકારમાં પ્રકટ કરીને ઉક્ત સદ્ગુરુસ્થ તરફથી અવલોકનાર્યે અમને મલ્યુ છે અષ્ટાક્ષર મંત્રનું ગૌરવ દર્શાવીને લોકોની તેમજ રૂચિ ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયાસ વ્યાખ્યાનકારે (આદ્યન્ત અન્ય અવલોકના) કર્યો હોય એમ લાગે છે; તથાપિ અમે નથી ધારતા કે એથી એમનો પ્રયાસ બહુ સફળ થયો હોય. વ્યાખ્યાનકારે શ્રીમદ્ગોસ્વામિદ્વિત અષ્ટાક્ષરનીરૂપણુ અન્યને આધારે સ્વવ્યાખ્યાન યોગ્યું હોત તો એમાં વૈષ્ણુવતાની ગંધ વિશેષ આવન અને તેથી વૈષ્ણુઓને વિશેષ રચિકર થાત. વધી લક્ષ્યાર્થ પ્રકટ કરવાના ઉત્સાહમાં વ્યાખ્યાનકારે શ્રીમદ્વાચાર્યજીને છૂટ મુખ્યાર્થને ગોણુ ગણ્યો છે, અષ્ટાક્ષર મંત્રનું ગમે તેમ પણ જે કોષ વૈષ્ણુવ રટણુ દરે ઉચ્ચાર કરે, તો, અમારો તો નિશ્ચય છે કે પ્રભુ સ્વતામ મહાત્મ્યનું દર્શન તે જીવને સ્વદૃષ્ટાથી અવસ્થ કરાવે. આશા છે કે વ્યાખ્યાનકાર ભવિષ્યમાં આવા જ વૈષ્ણુવોપયોગી વ્યાખ્યાન શ્રીમદ્વાચાર્યજીના તથા અન્ય ગોસ્વામી બાલકો તથા વૈષ્ણુઓના અન્થોનું અનુસંધાન કરીને આપશે. જે તેઓ એમ કરશે તો એમની સેના સપ્રસાદમાં અસ્થાને નહીં ગણાય એટલું જ નહિ પરન્તુ વૈષ્ણુઓને લાલ-જનક થઇ પડશે

એક કર્તવ્ય.

આ અક સાથે પુ ભ સુ ના પ્રાકટ્ય વિગેની માહિતી આપનારા હેડખીલો દરેક ગ્રાહકો ઉપર મોગ્યવામાં આવ્યા છે. પુ ભ સુ ના ગ્રાહકો પોતાના એકએક મીત્રને આ હેડખીલ બતાવીને આ ધાર્મિક કાર્યમાં સહાયજીત થવા શું નહિ પ્રેરે ?

નોંધાવર વિષે નિવેદન.

પુષ્ટિ ભક્તિ સુધાનું વાર્ષિક નોંધાવર ર. ૨-૦-૦ છે. ફક્ત અમુક સમય સુધી જ ૧-૧-૦ લેવામાં આવે છે, તે પણ કાવમ રહેનાર ગ્રાહકોના લાભ માટે જ જ્યારે વાર-વાર નિવેદન કર્યા છતાં, પત્રદ્વાગ ખખર આપ્યા છતાં જે ગ્રાહકો તરફથી નોંધાવર નથી મળતું, તેમને છેલ્લા ૯-૧૦ અક્રામાંથી એક અક ર. ૨-૧-૦ થો વી પી. મારફત મોકલવામાં આવે છે

પુષ્ટિભક્તિસુધા કેવીરીતે ચાલે છે તેની આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે એ અમે વારંવાર જણાવીને ખેદમાં નાખવા માગતા નથી, પણ જણાવવાને રત્ન લઈએ છીએ કે આટલી નાની વલ્લભ સંપ્તિ વિદ્યમાન છતાં ગમે વર્ગે પુ ભ સુ ને ખોટ જ ગણે છે! જોકે તેના નોંધાવરમાંથી એક પાઈ પણ અમારા ખાનગી લાભાર્થ વાપરવાની અમને મુદ્દલે પ્રવૃત્તિ નથી. આથી પણ જે યજ્ઞ વ્યયશે તે શ્રીમદ્વાચાર્યજીના પ્રાચીન ગ્રંથો જ પ્રકટ થશે એ અમે ખાતલ પેટજ ઉપર પ્રત્યેક અક જણાવીએ છીએ

પરંતુ સ્થિતિ આમ હોવા છતાં પણ ગ્રાહકો વી પી નહિ સ્વીકારીને આ ધાર્મિક મા પ્રાણ નુકશાન પોચાડે છે, એ શોકની વાત છે. જલેથી બધા અકે સખીને છેવટે મામાં વાળવું અને ધાર્મિક કાર્યને હાનિ પોચાડવી એ શું ઉચિત છે ? આશા છે કે ગલનાર ગ્રાહકો જેટલા અક પોતાને મલ્યા હોય તેનું નોંધાવર અમને મોકલેમ અથવા હાનિ પોચાડવામાં સાધનમૂત નહિ બને જોએએ વી પી સ્વીકાર્યું છે, ધાર્મિક અર્થના સદાયક માનીએ છીએ.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

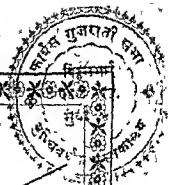
૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, હવ, અતર્યામી, અક્ષર દુઃખાગ્નિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણુ મુક્તિ નિર્ગુણ બ્રહ્મ દૃષ્ટુ પરમાત્મા જ છે.
૩. હવે અવિદ્યાથી કલ્પેતો અદન્નામમનાત્મક સસાર મિથ્યા છે.
૪. હવ અણુ છે, મુદ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક તથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ દૃષ્ટુનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. મર્ગપરિ વેદાદિ ગામે પ્રતિપાદિત પરમદાત્રપત્ર વસ્તુ શ્રીદૃષ્ટુ જ છે.
૭. નૃજની મેવા એ જ અંશ હાતો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ દૃષ્ટુસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રાપ્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોષ્ટ મહે જ નહિ.

GRATIS.

The 'Suddhadhwanta Philosophy' or 'System of Vallabhaacharya' by Mr Mulchandri T. Telivala, B. A., will be posted to any gentleman applying to—

Hornum Street,
Bombay, I

ISHWARDHAS TRIPUR ANDAS VALJELWANDAS SETH

વર્ષ-૩ ૦૬] શ્રીકૃષ્ણાબ્દ ૫૧૩૯, મા. ૧

પુષ્ટિભક્તિસુધા:

[રૂ. ૧૧ શ્રીકૃષ્ણાબ્દ ૪૩૫ અક ૧૧]

નાયપાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન બહુના શ્રુતેન
 યમેવૈષ વૃણુનેતેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વૃણુતે તત્તુ સ્વામ્ ॥ ૧ ॥
 નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચૈજ્યયા
 શરય પવંચિધો દ્રુપ્દ દૃષ્ટ્વાનસિ યાં યયા ॥ ૨ ॥
 ભક્ત્યા ત્વનન્યયા શરયઃ અહમેવંચિધોઽર્જુન ।
 જ્ઞાતું દ્રુપ્દે ચ તત્ત્વેન પ્રવેદું ચ પરંતપ ॥ ૩ ॥

તત્તિ તયા પ્રકાશક

વાલીસાર નગીનદાસ શાહ,

બી.એ., એમ્.એલ્.બી., વકીલ, હાઈકોર્ટ.

મુંબઈ

નોંધાયેલ રૂ. ૨-૦-૦

ફટકે અકનાં, રૂ. ૦-૪-૦

આવશ્યક નિવેદન.

1. આ માસિક સ્વર્ણ સરસો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
2. આ માસિક દરેક માસની મુખ્ય એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
3. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં સુધારેવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
4. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
5. વર્ષનું ત્રીણાંશ પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
6. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળશે તેમજ ત્રીણાંશ પર આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
7. કોઈ પણ બાબતની ખચર મગાવવી હોય તો જવાબ સાથે ટિકિટ મોકલવા જવામ આપવામાં આવશે નહિ.
8. આ માસિકમાં જાહેર ખચર છપાવવી હોય કે દેશભિન્ન વહેંચાવા મા પ્રકાશકને લખવું અથવા મંત્રવું.

પ્રિન્સિપાલ મુદ્રાકાર્યાલય,
પ્રિન્સિપાલ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

1. વાચકશ્રી...	વે. શા. સં. ગણપતિરામશાસ્ત્રી
2. પ્રાચીન કોર્નનો	રા. રા. મથુરાદાસ હરિજીવન
3. જન્મસ્મરણ સ્મરણ	એક વૈષ્ણવ
4. સ્વામિનીઆર્યનાદક	વે. શા. સ. અવલમ
5. દયામગ્નિનાં કાવ્ય	એક વૈષ્ણવ
6. જન્મસ્મરણ	"
7. મધાવર્ણન	પ્રકાશક.
8. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય મહારાજે આપેલી શિક્ષા.	બાલ મનમોહન નાથ

गोस्वामिभ्रातृपुरोचमजीकृतो
भेदाभेदस्वरूपनिर्णयः

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

ब्रह्माभेदोपासनाज्ञानतो वा ब्रह्मात्मैक्येऽप्यंशतामत्यजन्तः ॥
यस्यैश्वर्यादासते यन्नियम्यास्तं श्रीकृष्णं देवदेवं नमामि ॥१॥

ननु ब्रह्मात्मैक्यस्य भेदात्यन्ताभावरूपत्वादंशत्वात्पागो भगवन्नियम्यत्वं च
यदुक्तं तत्कथमिति चेत्,

उच्यते,

ब्रह्मात्मैक्येऽप्यभेदोऽस्य किं भेदसहनक्षमः किं वा तदक्षमः श्रुत्या सिद्धयत्येत-
द्विचार्यताम्,

अत्राह तदक्षम इति, कुतः ? अद्वैतश्रुत्या शुद्धस्याभेदस्यैव बोधनात्,
'मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यती'ति नानात्वदर्शनेऽनिष्टश्रवणाच्च,
सिद्धे ब्रह्मणोऽद्वितीयत्वे भेदस्याशक्यवचनत्वात्, न च नानात्वं न भेदः किन्तु
सङ्गयेति शङ्क्यं, 'बहुस्या'मिति श्रुत्या तस्या उपादेयतया भगवदिच्छागोचरत्वेन
निन्दानर्हत्वात्, 'स्या'मिति क्रिययैकत्वविशिष्टस्याहंपदबोधितस्य कर्तृत्वश्रवणेन
तस्या एकत्वाविरुद्धत्वनिश्चयात्, न चैवमेकत्वबहुत्वयोरविरोधे एकत्वेनैव बहुत्व-
कार्यसंभवादवैयर्थ्यमिति शङ्क्यं, अनयैव श्रुत्यैकत्वेन बहुत्वकार्यासम्भवस्य निश्च-
यात्, अन्यथा तद्वैयर्थ्यापत्तेः, न च भेदं विना नानात्वासम्भवात्तस्यापिच्छागोच-
रत्वमिति शङ्क्यं, 'यदा होवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते अयं तस्य भयं भवती'ति-
श्रुत्या हंपदपि भेददर्शने निन्दाश्रवणेन तस्येच्छाविरुद्धत्वनिश्चयात्, अन्यथा भेद-
निन्दाश्रुतिवैयर्थ्यापत्तेः, तस्माद्भेदस्य सर्वथाऽभेदविरुद्धत्वात् सृष्टिदशायामेवाभे-
दस्य भेदसाहित्यत्वमिति न मुक्तिदशायां तथात्वमतस्तदानीं जीवब्रह्मणोर्भेदाभा-
वरूप एवाभेदः, स चोभयोर्विरुद्धधर्मसद्भावे सर्वथा न सम्भवतीति भागत्याग-
लक्षणया जीवब्रह्मणोर्धर्मान्निरस्य केवलं स्वरूपेणैव, सिद्धयतीत्येकः पक्षः, यद्वा
'एकमेवाद्वितीय'मित्यादिश्रुतौ द्वितीयनिषेधेन प्रतिपाद्यमानमेकत्वं भेद एव पर्य-
वस्यति, स च सृष्टिपूर्वदशायामेव, सृष्टिदशायां तु 'आत्मा वारे श्रोतव्य' इत्यादौ

जीवब्रह्मणोः श्रवणादिकर्तृकर्मत्वबोधनाद् भेद एव, अत एव 'अधिकं तु भेद-
निर्देशा'दित्यत्र व्यासचरणैर्भेदः प्रतिपादितः, एवं जगतोपि भेद एव, 'बहु स्या'-
मिति श्रुतौ 'इदं सर्वमसृजते'त्यनेन सृज्यसृष्टभावश्रवणात्, स च यावत्सृष्टिः सत्यः
यत्तावत्तत्त्वमसि' 'अयमात्मा ब्रह्मे'त्यादौ जगतो ब्रह्मत्वश्रवणं तत्तु 'तद्गुणसा-
स्त्वात्तद्व्यपदेश' इति सूत्रात् 'तज्जलानि'ति श्रुत्युक्तयुक्तेश्चौपचारिकः, भोगादिव्य-
वस्थया कार्याणां परस्परवैलक्षण्यप्रमया च भेदस्यैव निश्चायनात्, अन्यथा 'श्रोतव्य'
इत्यादिसाधनबोधकश्रुतिविरोधेन मुक्त्युच्छेदप्रसंगात्, एवं जगतोपि कार्यत्वाद्य-
प्रसङ्गाच्च तस्मात्सृष्टिदशायामभेद औपचारिक एव ।

एवमनुच्छिन्तिधर्मा इत्यनेन श्रावितं धर्माणां नित्यत्वमपि देवामरन्यायेन
यावत्सृष्टिः स्वरतीच्छायां प्रलये जीवानां सर्वेषां लीनत्वेन श्रोतृणामभावे श्रोत-
व्यत्वस्यैव जगद्व्यये जगत्कर्तृत्वस्यापि तिरोधानात्, एवमन्येषामपि बोध्यं, एवं रम-
णादिलीलानामपि तथात्वं, 'स वै नैव रेमे' इति श्रुत्या सृष्ट्यारम्भकाले रमणाभाव-
श्रावणात्, एवमनित्यत्वे सर्वेषां सिद्धे प्रलयदशायां केवलं ब्रह्मैवाद्वितीयमिति सि-
द्धयति, तथा जीवस्य मुक्तिदशायां ब्रह्मत्वाद् ब्रह्मैव केवलं सिद्धयति, तथाचा-
भेदप्रतियोगिना जीवानां जगतश्च लयात्मलयदशायां च निवृत्ते भेदे केवल एवा-
भेदः पर्यवस्यतीति प्रामे उच्यते, भेदसहनक्षम इति, कुतः ? सत्कार्यत्वादस्यैव
श्रोतत्वेन सृष्टिपूर्वदशायामपि सर्वसत्त्वात्, तथाहि, 'सदैव सौम्येदमग्र आसी'-
दिति श्रुत्या इदमा पुरोवर्त्तिनं प्रपञ्चं निर्दिश्य पूर्वकाले तस्य सद्रूपताहुत्वा सतो
ब्रह्मरूपत्वं जगत्कारणत्वं च बोधयित्वा तस्याद्वितीयत्वं वाक्ते ततस्तद्वैक आहुरि-
त्यादिना, असत्कार्यत्वादमाशङ्क्य कुतस्तु खलु सौम्येवं स्यादित्यादिना तन्निषेधति,
एवं सति आकारकार्यत्वप्रभृतयो धर्मा यदि ब्रह्मणि पूर्वे न स्युस्तदाऽसत्कार्य-
निरासिका सत्कार्यबोधिका च श्रुतिः पीडयेत्, यदि कार्याणां भिन्नतया स्थितिः
स्यात्तदाऽद्वैतश्रुतिः पीडयेत्, अता शुभयसामञ्जस्यार्थं तत्तद्वर्गादिविशिष्टमेकमेव
ब्रह्म कारणाभितिमन्तव्यं, तथासति यथेदानीं कार्याणां तत्तद्वर्माणां तदाकाराणां
च परस्परभेदः कारणेन सह चामेदः कार्यत्वादिरूपेण भेदश्च लोके दृष्टकृष्ण-
लसुवर्णप्रभृतीनां दृश्यते तथा ब्रह्मजगतोरपि मन्तव्यः ।

एवमंशानिनोर्जीवब्रह्मणोरपि सुवर्णशकलसुवर्णयोरिव सृष्टिप्रकाशे मन्तव्यः ।
नचैवं सति सर्वस्य सत्त्वात् बहुभवनव्युत्पत्त्युत्पत्त्योर्विरोधः शङ्क्यः, प्राकट्यवादि-
र्भावाभ्यामेव तदुपपत्तेः, अन्यथाऽन्तःश्रुतिविरोधापत्तेः, पुरुषविद्यब्राह्मणे हि

सृष्टिमुत्तवाग्रे तद्वेदं तर्ह्यव्याकृतमासीत्तन्नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतेऽसौ नामाय-
मिदं रूप इति, अत्र हि नामरूपव्याकरणे लौकिकमेवोदाहरणं, तत्साधनायाह
लोके हि सिद्धमेव वस्तुनामरूपाभ्यां व्याक्रियते इति, सृष्टिपूर्वदशायामपि तस्य
सिद्धत्वमेव व्यक्तीभयतीति नास्तत्कार्यवादः प्रामाणिकः, तृतीयस्कन्धे च विश्वं वै
ब्रह्मतन्मात्रं संस्थितं विष्णुमायया यथेदानीं तथाचाग्रे पश्चादप्येतदीदृशमिति
कालत्रये एकरूपामेव सर्वस्य स्थितिमाह, इदमेवाविरोधाध्याये असद्व्यपदेशाधिक-
रणे व्यासपादैरपि व्युत्पादितः, 'असद्वा इदमग्र आसी'दिति श्रुतौ सृष्टिपूर्वदशायां
यः जगतः असत्त्वेन व्यपदेशः सोऽव्याकृतत्वेन धर्मातरेण विद्यमानत्वेपि व्याकृत-
त्वेनाविद्यमानत्वात् तदात्मानं स्वयमकुरुतेति वाक्यशेषेण तथावगमात्, इदमिति
पदप्रयोगादासीदिति प्रयोगाच्च, अन्यथा तद्विरोधापत्तेः, नित्यस्य समवायस्य सम्ब-
न्धस्य द्विनिष्ठत्वेन कार्याभावे तदभावापत्तेस्तन्नित्यताहानेश्च, असम्बद्धोत्पत्तौ
जगद्वृष्टान्तेन घटादीनामपि कार्याणां नियतावधिकत्वहानेश्च, नच यत्र यत्प्रागभाव-
स्तदेव कार्यं ततः कारणादुत्पद्यत इति नियमान्न नियतावधिकत्वमङ्ग इति वाच्यं,
कारणावस्थातिरिक्तस्य प्रागभावस्यैव वस्तुमशक्यत्वात्, कपालावस्थां पश्यत एव
इह कपाले घटो भविष्यतीति प्रत्ययेन तथानिश्चयात्, तदवस्थाव्यवहारप तदति-
रिक्तस्य प्रागभावस्याङ्गीकारे गौरवाच्च, नचोत्पत्तेः पूर्वं कार्यस्य सत्त्वे कर्तृव्यापार-
बाधप्रसक्तिरिति शङ्क्यं, कार्याभिव्यञ्जनार्थतया सार्थक्यात् सर्वोद्विग्नपटप्रसारणा-
दौ तथानिश्चयात्, नचैवमनुद्भूतसच्चाङ्गीकारे अदृश्यमेतादिजानितदुःखवत् ततः
काचेदर्थक्रियापात्तिरिति शङ्क्यं, अनुद्भूतगन्धरूपादौ व्यभिचारात्, योगेन प्राणा-
दिनियमने जीवनमात्रस्य नियमनत्यागे आकुञ्चनादेरूपकार्यस्य च दर्शनेनानुद्-
भूतदशायामर्थक्रियाकारित्वाभावस्योद्भूतदशायां चार्थक्रियाकारित्वस्य दर्शनेन तथा-
निश्चयादिति, एवंस्थिते सत्कार्यवादे सृष्टिदशायामपि जगज्जीवयोः सत्त्वादेकमेवा-
द्वितीयं ब्रह्मेत्याद्युक्तोऽभेदस्तद्भिन्नतया जगज्जीवमतीत्यभावे पर्यवस्यन् भेदसह-
नक्षममेवाभेदं साधयतीति सृष्टिदशायां जगद्वन्नक्षणाः कार्यकारणभावाज्जगज्जीव-
योरंशांशिभावाच्चौपचारिको भवशपि न वास्तवाभेदं निहन्ति, तेनेदानीमपि भेद-
सहिष्णुरेवाभेदः ।

एवंसति नानात्वभेददर्शनयोर्भेदानिदाश्रयणमप्यभेदविरुद्धभेददर्शन एव पर्यव-
स्यतीति चोध्यं, य एष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते इति श्रुतौ कुरुतइति पदेन क्रियार-
न्धस्यैव निन्दनात्, आरम्भस्य च सतः सत्तायामेव पर्यवसानात्, अभेदविरुद्ध

॥ प्रपञ्चसंसारभेदः ॥

ननु प्रपञ्चसंसारयोः सत्यत्वासत्यत्वाभ्यां भेदो नाङ्गीकर्तव्यो मानाभावात्, नाशोत्पत्तिमुक्तप्रपञ्चवदाविर्भावतिरोभावान्वेव, तथाच श्रुतिः 'सत्यं चानृतं च सत्यमभव'दिति, एतदर्थस्तु सत्यं घटपटादिरूपं जगत्, अनृतं संसाररूपं सत्यं ब्रह्मैवाभवदिति, एवंप्राप्त उच्यते, संसारस्य सत्यत्वाभाव एव, भगवत्कार्यत्वाभावात्, 'प्रपञ्चो भगवत्कार्यस्तद्रूपो माययाभवत् तच्छक्त्या विद्यया त्वस्य जीवसंसार उच्यते' इतिनिबन्धे उक्तं, 'बन्धोस्याविद्ययानादि'रिति वचनाच्च मायाशक्त्यविद्याकार्यत्वमेव तस्य तत्राप्युच्यते, न तु जन्यते कथनमात्रेणैव सत्त्वं, न वस्तुतः, जीवाभिमानात्मकत्वात्, 'अहङ्कारविमूढात्मा कर्त्ताहमिति मन्यते' इति श्रीगीतावाक्यात्, एवं सत्याविर्भावतिरोभावान्वयसङ्गता, सत्यत्वे एव तयोरङ्गीकारात्, न रालीकत्वे तौ सम्भवतः, किञ्च, अहंममाभिमानस्य जीव एव संसारपदवाच्यत्वमविद्याकार्यत्वात्, नहि देहो जीवो 'वासासि जीर्णानि यथे'ति 'देही नित्यमवध्योयं' 'न जायते वा कदाचि'दिति वाक्यैर्भेदानिरूपणात्, तत्र चेदहम्बुद्धिः सालीकेव, पदार्थेष्वपि ममताबुद्धिः सापि तथैव, नहि सर्वे पदार्था एतदीयाः, भगवत्क्रीडार्थकत्वात्, 'क्रीडार्थमात्मन इदं त्रिजगत् कृतं ते स्वाम्यं तु तत्र कुपियो पर ईश कुर्युः, क्रीडाभाण्डं विश्वमिदं यस्य भूम्न' इति श्रीभागवतोक्तेः, परवस्तुनि स्वाम्यमलीकमेव, संसराति ज्ञाने सति गच्छति इति संसारः, स जीवाधिकरणक एव, अन्यथा 'अहं सर्वस्य प्रभवः' 'अहमात्मा गुडाकेश' 'अहं भक्तपराधीनः' 'न मे भक्तः प्रणश्यति' 'मम योनिर्महद्ब्रह्म' 'ममैवांशो जीवलोक' इत्यादिवाक्यैरहंताममतयोः श्रवणाद्भगवत्प्रविद्यासम्बन्धः स्यात्, न त्वेव, स आत्मानमेवावत् 'अहं ब्रह्मास्मी'ति अहन्ताशब्दो भगवद्धर्मज्ञानरूप एव, सर्वं भगवत एवेति ममता तथैव, न तत्र संसारमयोगो वास्तवत्वात्, जीवस्यापि भगवान् मम प्रभुरहं दास इति ममताहन्ताशुद्धज्ञानरूपैव, भगवत्सम्बन्धित्वात्, तथा च सत्यं चानृतं चेति श्रुत्यर्थस्तु सत्यं घटपटादिरूपं, अनृतं तस्मिन्नेव विषयताग्राहनाशोत्पत्तिप्रतीतिविषयं मायिकं जगदनृतशब्देनोच्यते, नटवदन्ययारूपप्रदर्शनादित्यर्थः, स्वस्मिन्मायया अन्ययाभावं दर्शितवान्, अतएवोक्तं निबन्धे 'तद्रूपो माययाभव'दिति, तथा च श्रुतिः 'सर्वस्य वशी सर्वस्येशान' इति, 'जीवा ब्रह्मदासा ब्रह्मकितवा' इति 'अंशो नानाव्यपदेशादन्यया चापि दाशकित-

वादित्वमधीयत' इतिव्यासभूतं, 'धर्मः प्रोज्झितकैतवोत्र परम' इतिभागवतं च, तेन भगवद्भजनमेव मुख्यो धर्मो नेतरः, देहान्तरे धर्मे वा तत्त्यागात्, न हि नित्यः कदापि त्यागमर्हति, 'देवो सुरो मनुष्यो वेति वाक्यात्, ननु पश्यादिदेहे कथं भजनमितिचेतत्राह, 'धन्यास्त्वित्यत्र' 'पूर्णा दधुर्विराचिताप्रणयावल्लैके' रिति, 'गा- वस्तु कृष्णमुखानिर्गत'मित्यत्र 'गोविन्दमात्मनि दृशाश्रुकलाः स्पृशन्त्य' इति, 'प्रायो वताङ्गविहगा' इति, 'तत्र शृण्वन्त्यमीलितदृशो विगतान्यवाच' इति, 'प्रण- तभारविट्पा मधुधाराः प्रेमदृष्टतनवःसमुजुःस्मे'त्याद्यनेकप्रमाणेर्भगवद्भजनमेव नित्यो धर्मः सर्वयोनिषु, तस्मात्पणश्चसंसारयोर्भेद एव ब्रह्मवादाभिमत इतिसिद्धम् ॥

॥ इति श्रीविठ्ठलायाम्भजश्रीवल्लभकृतोयं लेखः सम्पूर्णः ॥

होरीके पद.

(धमार, राग गोडी)

छेल छत्रीलो दोटा मन हयो ॥ दोटा चीतवत भोंह मरोरे हो ॥ १ ॥

वन वन आवे सुघर वजावे गावे चटक मटक दे गार ॥

हो हो वीले गलीयन डोले हसत सखा कीलकार ॥ २ ॥

हो ठाडी अपुने द्वारेलो थोरोसों घुंघ- मारि ॥

• अखीयनमें जु गुलाल मुठीभर दीयोहैं अचानक डारि ॥ ३ ॥

अरी बाके बडे नेना मधुरे बेना कहत कछु मुसकाय ॥

श्रीविठ्ठल गिरिधरन चले मेरे हीयरे चटक लगाय ॥ ४ ॥

(राग, नायकी)

भली भई दीन हारी आई घर आये घनश्याम ॥

धन तेरो भाग्य सोहाग लाडली ओर न दुजी वाम ॥ १ ॥

लोक कहे दीनवा पदि डार्यो ए राधेके काम ॥

कृष्णजीवन लछीरामके प्रभु प्यारे मोहन पुरन काम ॥ २ ॥

वृजकी तोहे लाज मुकटवारे ॥

चंद सूरज तेरो ध्यान धरत हैं ध्यान धरत नव लख तारे ॥ १ ॥

इंद्रने कोप कीयो वृज उपर तब गिरिवर करपर धारे ॥

पुरुषोत्तम प्रभुकी छत्री निरखत गाय गोपके रखवारे ॥ २ ॥

ढफ बाजे नंदववा घरके ढफ बाजे ॥

चलरी सखी मील देखन जैये छेल छीकनीया नागरके ॥ १ ॥

पुरुषोत्तमभुसों मील खेलो कहा करेंगे घरचारे ? ॥ २ ॥

(राग, वसंत, चर्चरी.)

येईताथेई करत नचत नटवरलाल गावत हींदोल रस रंग रहो भारी ॥

मुरालिका अधर धरी वजावत संगीतसों नाद सुनि विवस बहे चली व्रजनागरी ॥ १ ॥

आय ठाही भईलालके दींग सब पढके गुलाल कछु मोहनपें डारी ॥

काछनी सुल गई चांद्रिका लटकके मदनमोहन जुकी लेत बलिहारी ॥ २ ॥

नृतत गावत वजावत मधुर मधुर मृदंग सप्तसुरन राग हींदोल ॥

पंचम सुरले अलाय उघटतहें सप्तमान थेईत थेईता थेई थेई कहेत बोल ॥ १ ॥

कनक वरन टीपारो कमल वरन काछनी छीरकत राधा करत कलोल ॥

कृष्णदास हंदावन नटवर गिरिधर पीय सुरवनिता वारत हार अमोल ॥ २ ॥

वनढन खेलत आयेरी वसंत ॥

हंदावन निजघाम अद्भुत कोकिला कीलकंत ॥ १ ॥

सेहरो मिर स्याम के सोभित दुलहनी हु लसंत ॥

मृगमदमलय कपुर कुमकुमा छीरकत राधा कंत ॥ २ ॥

मालती जाती नीवारी पवन बहेत हेमंत ॥

मंद सुगंध सीतल जमुना लतावेली लपटंत ॥ ३ ॥

राधा गीरधर बीहरत टोड भये रस मेमंत ॥

कामकला बिलास भरे एसे एसेही बिलसंत ॥ ४ ॥

(राग, रीहाग)

दरसन दे नीकस अठामें ते ॥

तुहे श्री वृन्धवाननंदनी यह नीकस्यो चंद घटामें ते ॥ १ ॥

कोटि रमा सागित्री भवानी सो नीकसी तेरी अंग छटामें ते ॥

पुरुषोत्तम भु यह रस चारुयो जेसे माखन नीकस्यो मठामें ते ॥ २ ॥

वन आयो छेला होरीको वन आयो ॥

मलकाछ सिंगार धर्यो हें याके फेंटा सीस मरोरीको ॥ १ ॥

सोंधे भीनो उपरना सोढे याके माये चेंदा रोरीको ॥

पुरुषोत्तमभुसुंवर लाईलो यहतो रसीया याही गोरीको ॥ २ ॥

અહસંબંધનું સ્વરૂપ.

પરમભાગ્યવાન વૈષ્ણવો,

ગયા વ્યાખ્યાનમાં શુદ્ધાદૈત અહસવાદનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરી આપ્યું. શુદ્ધાદૈત શબ્દનો અર્થ કરતા સાખ્ય, ન્યાય, વૈશેષિક આદિ દૈત મતનું તાત્પર્ય સૂચન કર્યું હતું. શાનાવતાર બાદરાયણ કૃષ્ણદ્વૈપાયનાચાર્યે દૈતમત નિવારીને, શુદ્ધ અખડ અદૈત સિદ્ધાંતનું સ્થાપન કરીને, નામ-૨૫, કાર્ય-કારણ, હવ-ઈશ્વર ઇત્યાદિ દૈતભાવના નિવૃત્ત કરીને, નિવૃત્તિ કરાવીને એક જ અદ્વિતીય અનિદૃત અહસ નામ-૨૫ે કૃપા કરે છે એમ વૈદિક ઉપપત્તિથી સુક્તિપ્રસુક્તિપૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું એ શુદ્ધ અખડ અદૈત મિદાન્તને અર્વાકતાન આધુનિક કલ્પનાકારોએ કેવી રીતે કલ્પિત, મક્લિન, દુષ્ટ કરી નાખ્યો હતો અને શ્રીમદ્ગ્નિસ્વરૂપ શ્રીવૈશ્વનારાયણ શ્રી વલ્લભાધીશે તે દુષ્ટ કલ્પનાનો નિરાસ કરીને નિર્દોષ અખડ અદૈત શુદ્ધ અહસવાદનું કેવી રીતે સ્થાપન કર્યું એ પણ ગયા વ્યાખ્યાનમાં સ્પષ્ટ કર્યું હતું. શુદ્ધાદૈત અહસવાદમાં મનાતા ચારે પ્રસ્થાનની વિરચુતિ થવી જોઈએ નહિ પ્રથમ વેદ, ગીતા, અને સૂત્ર એમ ત્રણ જ પ્રસ્થાન મનાતા હતા, પણ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યેએ શ્રીમદ્ભાગવતને સર્વનિશ્ચાયક મિદ્ધ કરી ચતુર્થ-પ્રસ્થાનપદ આપ્યું અર્થાત્ વેદ-ગીતા-સૂત્રમાં જે સદેહ હોય તેનું અતિમ નિવારણ શ્રી ભાગવત સાસ્ત્રીથી કરવું, અને વેદ-ગીતા-સૂત્ર અને શ્રીમદ્ભાગવત ચારે પ્રસ્થાનની એકવાક્યતા કરતા જે સિદ્ધાન્ત સ્વાભાવિક રીતિથી ક્ષિપ્ત થાય તે સિદ્ધાન્તો સમાશ્રય વૈદિક પુરુષોએ કરેલા યોગ્ય છે, એમ ઉદ્ઘોષ કરનાર શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ હતા કેટલાક પ્રાકૃત પુરુષો આ અખડ શુદ્ધ અદૈત સિદ્ધાન્તને અર્વાચીન માને તો તેમની શખા નિવારણ કરવાને નવી પર પરા ઉપગમની કાદવાની આવશ્યકતા નથી, પરંતુ પ્રકાશકાર દશદિગ્નતવિજયો શ્રીમદ્ગૌરવામી શ્રી પુરુષોત્તમહરિના પ્રકાશના પ્રારભમાં જ જે પર પરા આપી છે તે પર પરાનો આદર કરવો એ પ્રમાણિકતા છે અર્થાત્ અહસવાદ અર્વાચીન નથી, પણ પ્રથમ વ્યાપિવૈકુઠસ્થ પુરુષોત્તમે અહસાને એ શુદ્ધાદૈત અહસવાદનો ઉપદેશ કર્યો હતો અવતારી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે અર્જુન અને ઉદ્ધવસમક્ષ એજ અખડ શુદ્ધ અદૈત અહસવાદનું ગાન કર્યું હતું વેદવ્યાસ શ્રીકૃષ્ણ-દ્વૈપાયને એજ સિદ્ધાન્તનું સુનિપુણતાથી સમર્થન કરીને સદેહનિવારક સૂત્ર પ્રકટ કર્યો, અને એતમાં અખડભૂમંદાચાર્યવર્ય વાગીશ્વર શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યવર્યે એ જ સૂત્રનું ભાષ્ય કરીને દિવ્ય અઢોક્ષિક શુદ્ધાદૈત અહસવાદને પ્રકાશ કર્યો પ્રારભમાં, મધ્યમાં અને અતમા શ્રીકૃષ્ણ વિના ઇતરે આચાર્ય છે જ નહિ, માટે સર્વાવસ્થામાં શ્રીકૃષ્ણને જ આ સિદ્ધાન્તના આચાર્ય માનવા સુયોગ્ય છે શુદ્ધાદૈત સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરતા અહસ નિર્ણય છે કે સચણ છે ઇત્યાદિ પ્રશ્નનું સમાધાન પણ આપ્યું હતું અહસ સર્વ અઢોક્ષિક ધર્મવિશિષ્ટ છે, પ્રાકૃત ધર્મનો લેશ માત્ર પણ અહસમાં નથી સચણતા અને નિચણતા ઉભાને વિરદ્ધ ધર્મ પણ અહસનો આશ્રય કરી શકે છે એવું અદ્ભુત માહાત્મ્ય અહસનું છે શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાન્તનું બીજું નામ અવિદ્યપરિણામવાદ કહેવાય છે તેનો પણ સ્પષ્ટ અર્થ પ્રતિપાદન કરી આપ્યો હતો પ્રાર-ભમાં, મધ્યમાં અને અતમા અહસ વિના કોઈ પણ પદાર્થ આપણે અંગીકાર કરતા નથી,

૧ ન્યારે શ્રીઅનિરુદ્ધવાચક મુખાપુગીમાં વિરાગતા હતા ત્યારે આ ભાષણ તેમને સમર્પવાને મિઠા શાસ્ત્રીએ સિદ્ધ કર્યું હતું.

માટે આપણા સિદ્ધાન્ત અલ્પવાદ કહેવાય છે એ પણ નિરૂપણ કરી આપ્યું હતું. વૈદિક મર્યાદા માર્ગસ્થ જીવ નિષ્કામ કર્મ કરે તો શુદ્ધાદૈત અલ્પવાદમાં ક્રમશઃ તેનો પ્રવેશ થાય છે અને અક્ષરઅલ્પસાધુન્ય ફલ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીપુરુષોત્તમ તે વૈદિક શુદ્ધાદૈતીય જ્ઞાની ઉપર કૃપા કરે, તો અલ્પસાધુન્યમાથી તેનો ઉદ્ધાર કરીને, વ્યાપિવૈકુંઠસ્ય અલ્પલોકસ્ય પુરુષોત્તમની સેવાના અધિકારનું દાન કરે છે. વૈદિક મર્યાદામાર્ગમા વ્યાપિવૈકુંઠસ્ય પુરુષોત્તમ પર્વત ગતિ પણ પ્રાપ્તિ વિરલ જીવની જ થાય છે. સામાન્ય વૈદિક જ્ઞાની તે શુદ્ધાદૈત અલ્પવાદનો ક્રમશઃ આશ્રય કરીને અલ્પમા, અક્ષર સ્વરૂપમા જ પ્રાપ્ત લભ પામે છે. વૈદિક જ્ઞાની લક્ષ્મી જ અલ્પ વિષે, અક્ષર અલ્પ વિષે, અલ્પલોકનું દર્શન કરે છે, અને એ અલ્પધામમા—વ્યાપિવૈકુંઠમા શ્રીપુરુષોત્તમની લક્ષ્મી કરે છે લોકાતીત વેદાતીત સ્વતંત્ર પુણિમાર્ગમા જ જીવનો પ્રથમથી જ અગીકાર થઇ ચુક્યો છે તે ભાગ્યવાન લક્ષ્મીને અલ્પસંબંધ થયા પછી તતુલ્લ વિતલ્લ સેવા કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે અને શ્રીમત્પ્રભુચરણની તતુલ્લ વિતલ્લ સેવામા સર્વસ્ય વિનિયોગ થતા થતા તેને માનસી સેવાનો અધિકાર સિદ્ધ થાય છે તતુલ્લ વિતલ્લ સેવા કર્યા પછી અને માનસીસેવાત્મક પરમ ફલ પ્રાપ્ત કર્યા પહેલા મધ્યમા તે લક્ષ્મીને પ્રભુ શુદ્ધાદૈત અલ્પવાદનું પણ જ્ઞાન કરાવી દે છે, એટલે પુણિસ્ય લક્ષ્મી તે રૂપસેવા અને નામસેવા એમ બંને સેવા જ કરીને, મધ્ય અવસ્થામા સેવાથી જ શુદ્ધાદૈત અલ્પવાદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને, સમાપ્તિમા માનસીસેવાશ્વ બ્યસન અવસ્થા પ્રમેયબલવડે જ પ્રાપ્ત કરે છે.

વૈષ્ણવો, આપે જોયું કે પુણિસ્ય લક્ષ્મીને શુદ્ધાદૈત અલ્પવાદ સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનાર્થ પણ બૌદ્ધિક વૈદિક સાધનની અપેક્ષા નથી, આવશ્યકતા નથી, રૂપસેવા અને નામસેવાના પ્રભાવથી તેને સર્વ સિદ્ધ થઇ જાય છે, શુદ્ધાદૈતજ્ઞાન તો શુ પણ નિરોધશ્વ પરમ ફલ પણ તેને તે સેવાથી જ સિદ્ધ થઇ જાય છે પરંતુ રૂપસેવા અને નામસેવા કરવાનો અધિકાર અલ્પસંબંધ વિના થતો નથી માટે આજના વ્યાખ્યાનમા અમે અલ્પસંબંધનું સ્વરૂપ આપ સર્વસમક્ષ પ્રતિપાદન કરી આપીશું, તેથી સર્વસદ્દિહ નિવૃત્ત થઇને, આપ સર્વને નામસેવા અને રૂપસેવાનો અધિકાર સુદૃઢ થશે.

પરમભાગ્યશાલી વૈષ્ણવો, અલ્પસંબંધમત્રનું વ્યાખ્યાન અસ્પર્શમા જ થઇ શકે છે એટલે આજના વ્યાખ્યાનમા અલ્પસંબંધના મત્રનો ઉચ્ચાર અમે કરીશું નહિ, પરંતુ અલ્પસંબંધનું સ્વરૂપ, તેનું માહાત્મ્ય અને તેનું ફલ એટલું જ માત્ર આપ સર્વને શ્રવણ કરાવીશું. પ્રભુકૃપા હશે તો, કોઇ વિશાલ એકાન્ત નિરૂપાધિ સ્થલમા આપ સર્વને અસ્પર્શમા અલ્પસંબંધના મત્રનો મુખપાઠ કરાવીને, અલ્પસંબંધ ઉપર જેટલી ટીકા પ્રાપ્ત થાય છે, ગદ્ય મત્ર ઉપર જેટલા લેખ પ્રાપ્ત થાય છે, તે સર્વ ટીકાનું તે સર્વ લેખનું વ્યાખ્યાન પણ કરીશું. અસ્પર્શમા સમસ્ત ટીકાનું વ્યાખ્યાન કરતા ઝોઝામા ઝોઝા ત્રણ અને વધારેમા વધારે પાંચ દિવસ જોઇએ એટલા દિવસ આપ સર્વ પ્રતિભાથી જ્યારે અવકાશ લાઇ શકો અને યોગ્ય સ્થલ અને સમયનો નિશ્ચય કરીને અમને જણાવશો ત્યારે તે સ્થલે અને તે સમયે આપ સર્વની સમક્ષ અસ્પર્શમા ગદ્યમત્ર ઉપર જેટલા લેખ વિદ્યમાન છે તે સર્વ લેખનું તાત્પર્ય પ્રતિપાદન કરવામા અમે મહા આનંદ માનીશું. ગુપ્ત માર્મિક રહસ્ય સિદ્ધાન્તની આપ સર્વને વિસ્મૃતિ થઇ હોય તો તેનું પુનઃસ્મરણ ૧૫ જે અમારો પ્રથમ ધર્મ છે, અમારૂં પ્રથમ કર્તવ્ય છે. અમારૂં કર્તવ્ય નિરંતર કરતા રહીએ એવી સુમતિ બુદ્ધિપ્રેરક શ્રીકૃષ્ણ અમને

સદા સર્વદા દાન કરો એમ પરમ પ્રથમપૂર્વક શ્રીપ્રભુચરણને વદન કરીને હવે આજના વ્યાખ્યાનનો વિષય આરભ કરીએ છીએ

વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબંધનો શબ્દાર્થ શુ એ પ્રથમ જાણવાની આવશ્યકતા છે. વ્રહ્મસંબંધ એટલે બ્રહ્મનો (વા બ્રહ્મ સાથે) સંબંધ વ્રહ્મણ વ્રહ્મણા વા સમ્યક્ વચા વ્રહ્મસંબંધ । વ્રહ્મ-સંબંધનો શબ્દાર્થ બ્રહ્મનો કિંવા બ્રહ્મ સાથે સંબંધ એ પ્રકારે થાય છે પણ ત્યારે બ્રહ્મ એટલે શુ ? વેદમા કહ્યું છે કે સત્ય જ્ઞાન અનન્ત વ્રહ્મ । સત્ય વિજ્ઞાન આનન્દ વ્રહ્મ । યતો વા ઇમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે યેન જોગન્તિ યત્રયન્તિ અભિસવિશન્તિ તદ્વ્રહ્મ । શ્રુતિ કહે છે કે સદ્રૂપ, જ્ઞાનરૂપ અનન્તરૂપ બ્રહ્મ છે, બ્રહ્મ સદ્રૂપ છે, વિજ્ઞાનરૂપ છે, આનન્દરૂપ છે જેમાથી સર્વ પદાર્થ પ્રકટ થાય છે, જેવડે સર્વ પદાર્થ જીવે છે, સર્વ પદાર્થ જેમા પ્રયાણ કરે છે, પ્રવેશ કરે છે તે બ્રહ્મ. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામા કહ્યું છે કે નિર્દોષ હિ સમ વ્રહ્મ બ્રહ્મ દોષરહિત છે, નિર્દોષ છે, સમ છે, સર્વની તુલ્ય છે, બ્રહ્મ વસ્તુત સર્વથી અધિકાધિક છે, છતાં પોતાની સ્વેચ્છામાનથી બ્રહ્મ સર્વસમ યદ્દને રહે છે બ્રહ્મ નિર્દોષ છે, બ્રહ્મમા વૈષમ્ય-વિષમતા નથી, અર્થાત્ શ્રુતિ અને ગીતાવાક્યની એકવાક્યતા કરતાં આપને પ્રતીત થશે કે બ્રહ્મ સદ્રૂપ છે, ચિદ્રૂપ છે, અનંતરૂપ છે, આનન્દરૂપ છે, સર્વનું પરમ કારણ છે, છતાં દોષથી રહિત છે, વૈષમ્યરહિત છે બ્રહ્મશબ્દનો યૌગિક અર્થ બ્યુત્પત્તિથી કરતાં પણ એવા જ સુદર અર્થનો પ્રદાશ થાય છે વૃદ્ધ (વૃદ્ધ) ધાતુમાથી બ્રહ્મ શબ્દ સિદ્ધ થાય છે 'વૃદ્ધ' એટલે 'વૃદ્ધિ પામવું' અર્થાત્ બ્રહ્મ બૃહત્ છે, મહત્ છે, બ્રહ્મના માહાત્મ્યનો મહિમાનો પારાવાર નથી બ્રહ્મ નિરંતર વૃદ્ધિ પામે છે, બ્રહ્મમાથી જગત્-જનાદિ આવિર્ભાવ પામે છે, છતાં બ્રહ્મમા વિકાર યનો નથી એવું અવિકૃત વિકૃતિરહિત બ્રહ્મ છે. અનેકરૂપે અનેકનામે બ્રહ્મ પરિણામ પામે છે, વૃદ્ધિ પામે છે છતાં બ્રહ્મમા વિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી, એવો અચિત્ત્ય મહિમા બ્રહ્મનો છે. એવું અચિત્ત્ય અનંતગુણમાહાત્મ્ય બ્રહ્મનું છે, માટે જ શ્રુતિ કહે છે કે પૂર્ણમદ પૂર્ણમિદ પૂર્ણત્પૂર્ણમુદચ્યતે પૂર્ણત્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે । બ્રહ્મ એવું તો પૂર્ણ છે કે તેમાથી પ્રતિદાણુ અનેકનેક જગત્ પ્રકટ થાય તો પણ બ્રહ્મની પૂર્ણતાની લેશમાન હાનિ આવતી નથી. પૂર્ણમાથી પૂર્ણ લઈ લેતા અવશિષ્ટ પણ પૂર્ણ જ રહે છે, અર્થાત્ બ્રહ્મ સદ્રૂપ છે, ચિદ્રૂપ છે, અનંતરૂપ છે, દેશ, કાલ, વસ્તુ અને સ્વભાવથી બ્રહ્મ પરિચ્છેદ પામતું નથી બ્રહ્મ આનન્દરૂપ છે, બ્રહ્મમાથી જ (મામામાથી પ્રકૃતિમાથી અવિદ્યા-માથી નહિ પણ બ્રહ્મમાથી જ) સર્વ પદાર્થ પ્રકટ થાય છે, સર્વ પદાર્થ બ્રહ્મને લીધે જ સ્થિતિ કરી શકે છે, ટકા શકે છે, બ્રહ્મામા જ સર્વનો લય થાય છે, પ્રવેશ થાય છે, બ્રહ્મ નિર્દોષ છે, વિષમતારહિત છે બ્રહ્મનું માહાત્મ્ય અનવગાહ છે, અચિત્ત્ય છે, અતર્ક્ય છે, બ્રહ્મ પૂર્ણ છે, આનન્દનિધાન છે, એવા બ્રહ્મનો સંબંધ તે જ બ્રહ્મસંબંધ, અર્થાત્ નિર્દોષ પૂર્ણ-શુણ્ય બ્રહ્મનો સંબંધ, સમ્યક્, સુદૃઢ, સર્વતોડધિક બંધ એ જ બ્રહ્મસંબંધ પૂર્વોક્ત સકલ અપ્રાપ્તશુણ્યનિકરવિશ્રુતિ બ્રહ્મ સાથે સુદૃઢ દઢપિ મુટે નહિ એવો બંધ એવી પ્રથિકા, એવી ગાઠ, તે જ બ્રહ્મસંબંધ આપણા સપ્રણયની પરિભાષામા બ્રહ્મશબ્દ સાધનવાચક છે અને કૃષ્ણશબ્દ ફલવાચક છે વસ્તુત બ્રહ્મસંબંધથી શ્રીકૃષ્ણનો જ સંબંધ થાય છે, પરંતુ ન-સાધન જીવનો ઉદ્ધાર કરવાનો, સાધનરહિત જીવનું પરમ કલ્યાણ કરવાનો, શ્રીકૃષ્ણ સ્વત સાધન-સ્વરૂપ યદ્દ ગયા છે જે શ્રીકૃષ્ણ સર્વોપરિ પરમ ફલ છે તે જ શ્રીકૃષ્ણ જીવોદ્ધારાર્થ સ્વતઃ

પ્રિયવદ્-મધુરભાષિન, મારા વિરહાગ્નિથી જ્વલતા હૃદયમાં પુનઃ સમાસિંગનદ્વારા તાપને દૂર કરીને શાંતિસુધા પ્રસરાવે. આર્તજનેને મુખ્ય આપનાર છે, તો આપના મયાર્થ કરો. હા નાય, મૂર્છાવિદૂષક દામીને સ્વાધરામૃત સિન્ધીને સહ્યન કરો. આવી પત્ર લખતા ભાવની વૃદ્ધિ થતા હૃદય અને નેત્ર ભરાઈ આવે છે આ પ્રકાર પત્ર લે છે, અને બીજો પ્રકાર પ્રિયવદ્ પત્રને આલેખવાનો છે. પ્રિયતમા કોઈક સમયે સ્ત્રીય વિ નૈપુણ્યથી રસાક્ષ કમલપત્રમાં કોટિક દર્પલાવણ; ઈંદ્ર નીલમણિવત્ સ્વચ્છ શ્યામ, ઘૂર્ણાયમાન નયનદ્વયની સુપમાથી મુક્ત સ્વહૃદયંગમ સ્વરૂપ ચિત્રે છે. ચિત્રદારા અનુકરે પૂર્વેક્ત ચિત્રપટમાં સ્વપ્રિયતમના પારવાર દર્શન કરીને ભાવાનંદમાં ધડીતાર મન રહી રહવસ્થાને સમાવે છે. વસ્તુત સૂક્ષ્મદષ્ટિથી આલોચન કરતાં અત્ર નૂતન અર્થ પ્રતીત થાય છે. કમલપત્રને ‘રસાક્ષ’ એવું વિશેષણ ચોન્યુ છે, તો હવે કમલપત્રને બદલે કમલ લખ્યો તો કદાચ એક જ આનંદ થાય છે. અર્થાત્ શુષ્ક નહિ પણ રસ નિરુપધિ પ્રેમરૂપ રસથી રસાક્ષ એવા આર્ક-કામલ સર્વાત્મભાવમુક્ત હૃદયસ્થ. સ્વપ્રાણેશને પધરાવે છે, અને વિરહાવસ્થામાં અપૂર્વ રસેહથી પ્રિયતો અનુભવ કરે છે, શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગની દિવ્ય પ્રેમરસની સરિતાનો અખંડ પ્રવાહ એકતર છે, દષ્ટિપથ કયો છે, અને એકવાર જોણે તેમાં ઝંપવાળ્યુ છે, તે ભગવદ્ગો શુદ્ધ અને નીરસ શું તે સમજતા જ નથી. સ્વામિનીજી નયનમાં નીર ભરાઈ આવવવાથી આનંદકલ્પ અને વ્યાકુલનયન થઈ જાય છે. અર્થાત્ સાશ્રુવદના પ્રિયાજી તીવ્ર વિરહાવસ્થામાં ત્યારે જ અનુભૂત પ્રિયતમ સગને રમરે છે, ત્યારે તે સર્વ સંગમલીલા એમનાં નયનસંચિતે પ્રા થાય છે, અને તેને જોતાં જ વિકલ થઈ જાય છે અને કહે છે કે—અરે, નવનિકુંજ ક્યા છે? તેના નાયક ક્યાં લોપ થઈ ગયા? હૃદયમાં મુધા રેડનાર વેણુનાદ ક્યા? હા, રસનાલ આભલાષિન, આપની અનંત લીલાના આધાર રમણીય દુમો ક્યા છે? વનવેલી કે જે પ્રિયતમ સહરત્યનુભવ કરતા રસપોષક થયા હતાં, તે ક્યાં છે? આ પ્રકારે વિવિધ વિલાપ કરી શોકાશ્રુઆકુલ હૃદયનેત્રા સ્વામિનીજીથી ચરણ રજમાં ક્યારે જન્મું? અત્ર શ્રીમદ્ભક્તિ રાસભીંગૂદભાવપૂરિત શ્રીમદ્વાચ્યચરણરજના પુગ્ગમાં પણ જન્મ થવાની પ્રાર્થના છે.

પ્રાણોસના પચને નિહાળે છે. પૂર્વોક્ત સર્વલીલાવિશિષ્ટ સ્વામિનીજીના પદરંગે પ્રદેશમા ક્યારે હું જન્મુ ? કોઈ વખત નવનિકુળમા પ્રિયતમા સુરેતનાથના સગમાર્થ રચિર વિવિધ પુષ્પની રચના કરીને વિવિધ મનોરથ કરે છે. પુનપુન ગ્રીવા ઉઘી કરીને પ્રિયપચને અવલોકીને વિરહથી નિ શ્વાસયુક્ત બની જાય છે અમદાનદનો અનુભવ કરાવનાર રાસાદિવિહારતુ સસ્મરણ કરીને સ્વકીય કષોત ઉપર હનનકમલ ધરીને અપાર ચિતા પારાવારમા નિમગ્ન થઈ જાય છે સિદ્ધ કરેલા શય્યા વગેરે વિદારાપ્રયોગી પદાર્થપુજને જોઈને વિદલ બની જાય છે. હા નાથ, હા સ્વામિન, એમ વારવાર વદીને પ્રતિશ્લુ પ્રિયપ્રતીક્ષા કરે છે

ગુણેયુતાયા સ્વવપુ સમાશ્રિતૈર્વાંલું વ્રજાધીશ્વરમાત્મવદ્યમ્ ॥

સ્યા રાધિકાયા સકલાધિકાયા કદા તથાહં પદપાંશુજન્મા ॥ ૪ ॥

શ્લોકાર્થ—સ્વવપુ મળધિપને બોધ કરવા માટે સ્વશરીરનો સમાગ્રય કરીને રહેલા ગુણોથી યુક્ત અને સકલાધિકા એવા શ્રી રાધિકાજીના ચરણરંગમા હું ક્યારે જન્મુ ?

સાધાર્થ—આ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગમા લીલાત પાતી હોયોને મોદ, મદ, ક્રાંતિ, સ્વપ્ન વગેરે દશ અવસ્થાને પ્રભુ અનુભવ કરાવે છે. એ જ પ્રસંગને અનુસરીને વેદાન્ત સૂત્ર લાખ્યમા આચાર્ય ચગ્ગે પૂર્વોક્ત લીલા પ્રકટ લખી છે. તદનુકૂલ પ્રભુ ક્યારે સ્વભક્તને મદનુ દાન કરે છે. અર્થાત્ સૌભાગ્ય મદ કરાવે છે. જે સૌભાગ્ય મદ પ્રાપ્ત થતા લીલાત પાતી ભકતો સ્વવપુ સમાશ્રિત સકલગુણોવરે સ્વેતર સકલને હીન માને છે. પ્રભુ પણ મને જ વશ્ય છે અન્યને નહિ અને મારાથી અન્ય સર્વ આ બ્રહ્મસ્તબ્ધ તુચ્છ છે એમ અભિમાન ધગવે છે આ સૌભાગ્યમદનુ સ્વરૂપ આપે આ શ્લોકમા આબેદ્વૃગ્ન બતાવ્યું છે. આપ આજ્ઞા કરે છે કે, કોઈ વખત પ્રિયાજી મળધીશ્વર મને જ વશ છે એમ માનીને, વિશ્વમાં ખ્યાતિ થવા માટે નિજવપુને સકલગુણગુણાલકૃત માને છે અર્થાત્ વાસ્તવિક વિચારતા સૌશીલ્ય, માધુર્ય, સુકુ-માન્તા, રસશાસ્ત્રીય સમગ્ર લાવ, અનુભાવ, વિલાવ વગેરે શુભારસ પોષક સર્વ ગુણોનું મૂન કારણ આપજ છે આ સકલ ગુણોના આધાર રૂપ સ્વતંત્રને માનીને મારા પ્રાણનાથ મને જ વશ છે, એમ માનીને વ્યસૌભાગ્યમદનો આવિષ્કાર કરે છે એ મદ ફલરૂપ છે એ મદ થવાથી પ્રભુબલિચિન્ન અન્યની સંકીર્તિ નિવૃત્તિ પામે છે તેનું સ્વરૂપ આ છે પ્રમુર્ચકુમારો મે સ્વામિની વ્રુપમાનુજ્ઞા ૧ કો વા વ્રુપમેદ્વો વા મેદ્વો વા વરોણિ વા ૫ વ્રુપમેદ્વ જ્ઞાતાર્થેત્સિ દીના વ્રુહ્માદય મુરા ॥ અર્થ—મારા સ્વામી શ્રીન દુકુમાર, સ્વામિની શ્રીરાધિકાજી છે તો હવે બહા, મહેશ વગેરે દેવો અકિચિત્કર જ છે હું જ કૃતાર્થ છું બહાદિ દેવો હીન છે.

કવિવર દયારામભાઈનાં કાવ્યો.

વસંતઋતુવર્ણન.^૧

લે વચર્યે વદે સધિકા ઋતુ આવી વસંત, સંયોગી સુખસાગરી વિરહી દુઃખદા અનંત.	૧
કુલ નસૂલનું અલિ તલ્યું લલ્યું તે મધુ પેખી; રસિક પ્રિયતમને ન સાંભરે સ્નેહ તે ઋતુ દેખી.	૨
કુસુમિત વન ઉપવન થયાં શુંજે ભૂગ મદમાતા; મદન રતિ જાણે લગ્ન લહી મગ્ન મંગલ ગાતાં.	૩
કિંશુક કુલ પીત રકતતા લાગે એ જ પ્રમાણે, વિતનુ બ્યાદા વરહિ હૃદય વિદાર્યું નખ જાણે.	૪
ત્રિવિધ સમીર વૃન્દાટવી પરભૂત કલ ખોલે; લલિત સુમન મધુ કણ સવે હરિ વિન ઉર છોલે.	૫

૧. ભક્ત કવીશ્વર દયારામભાઈએ કરેલા પરઋતુવર્ણનગાથી પ્રસંગાનુસાર વસંત-ઋતુવર્ણન અત્ર આપવામાં આવે છે. એવી રીતે તત્તત્સમયે તત્તદ્રુતવર્ણન આપવામા આવશે. આ કાવ્ય ગહન હોવાથી તેનો સરલ ભાષામા અથ પછુ આપ્યો છે. તે દરેક દૂકની સખ્યા પ્રમાણે મેલવી લેવો.

૧. શ્રીસ્વામિનીજી વદે છે કે, હે સખિ, સંયોગીને તો સુખના નિસમુદ્ર સરખી, અતિ વિપ્રયોગરસમગ્નને અતિશય દુઃખ દેનારી એવી વસંત ઋતુ આવી.

૨. જનસુદીનુ પુષ્પ અલિએ-ભ્રમરે તલ્યુ, કેમ કે ખીજ પુષ્પમા મધુ-મકરદ જોયો. તેમ જ રસિક પ્રિયતમને તે ઋતુને અવલોકીને સ્નેહસ્મરણ થતુ નથી. અર્થાત્ ભ્રમર મકરદરસ લોહુપ થઈને જનસુદીનું પુષ્પ ત્યજ દે છે, તેમ રસિક પ્રાણેશ ખીજમા આસક્ત થઈ મને, મારા સ્નેહને વિસારી દીધો.

૩. વન, ઉપવન-ઉદ્યાન, સંજનપુષ્પ થયા. મદમત થઈ ભ્રમરો ઝણકાર કરવા લાગ્યા. આ વખતે એવુ લાગે છે કે, જાણે મનમથ અને રતિ મગ્ન બનીને લગ્ન લહીને મગન ગાતા હોયને શું ! ઉત્પ્રેક્ષા, અભિરવ ઉપર મંગલગાનની.

૪. કેસુડાનાં પુલ પીનતા પરિહરીને રક્ત વર્ણુ ધારે છે. એન લાગે છે કે વિતનુ-અનગ-કામદેવે વાધતુ રૂપ ધરીને જાણે નિરહતમતનુના સ્વાતને ચીરી નાંખ્યુ હોયને શું ! ઉત્પ્રેક્ષા, કિંશુકરક્તતા ઉપર; વિદીર્ણગોષ્ણિતરક્તહ્રસ્વની

૫. મંદ, સુગંધ, શીતલ પવન પ્રસરી રહ્યો છે, પરપુષ્ટ કાકિલગણુ અવ્યક્ત મધુર શબ્દ કરી રહ્યો છે, એવી વૃન્દાટવી-વૃન્દાવનની પરિસ્થિતિ, ત્યા લલિત-સુન્દર પુષ્પ મધુકણુને ઝરે છે, ખરે જ તેવા સમયમા હરિ વિના મારું હૃદય વિશીર્ણુ થાય છે.

પ્રકુક્ષિત કુમ સહકારનાં દ્વિજ પ્રમુદિત જૂએ;	
અનુપમ મોરી એલચી લચી ગોસ્તની લૂમે.	૬
હા હા હિત ઋતુરાજમાં ન મલ્યા શ્રીમજરાજ;	
સાજ સુખદ સુરલિ તથો મારે આજ અકાજ.	૭
ચુઆ ચદન પીચકારીઓ ચાગ કેસર રગ,	
અળીલ ગુલાલ વિલોકતાં દાઝે ઉલટુ અગ.	૮
ઝાલ મુદગ ડક ઝાઝનો રવ કાલજી કાપે;	
કૃષ્ણ કથ હોય સંગ તો સહુ આનદ આપે.	૯
આજ બસીબટ ચોકમા હોય ધમારોની ધૂમ,	
ચુગલ યૂથ ચાચર મલે થાય રમાજૂમ.	૧૦
ગાલ ગાયેરે ગોપાલજી મીઠી અમૃત સખી,	
ક્યા તે રસિક છબિ રંગ ભરી રીઝતી જેને નિરખી.	૧૧
હૈયે પ્રકટી હુતાશની કુસુમાકરે ઝાઝી,	
અનગ અનિલ ધમે તે થકી નખશિખ દેહ દાઝી.	૧૨
† † † †	

૬. સહકાર-આત્રણ પ્રકુક્ષિત થયા છે તે ઉપર ખુશખુશ થઇને કાકિનાઓ ખુબી રહી છે અનુપમ એલચી ફાલી રહી છે અને ગોસ્ત-દ્રાક્ષની લૂમે ઉપર લચી રહી છે.

૭. આ પ્રમાણે વસત ઋતુની મદનોદાપક લીલા જોઇને સ્વામિનીજી સતાપોદગાર કહે છે હિતકાંઠ ઋતુરાજ-ઋતુઓના રાજ વસત-ઋતુમા વજરાજ ન મ'યા તે ન જ મલ્યા. તેથી સુખ આપનાર એવો સુરલિનો-પુષ્પમય-વસત ઋતુનો સંગેલો સાજ તે અજો અને અકાજ-વર્થ થઇ પડ્યો છે સુરલિ એટલે વસત એક ટીકાકારે સુરલિનો અર્થ 'ગાય' એવો ગ્યો છે. તેવો અર્થ જો કે સુરલિ શબ્દનો થાય છે, પણ તેને અને ચાલુ પ્રસંગને સળધ શો છે, તે તો લેખકનું રસિક હૃદય (૧) જ બળતુ હશે. વસન્તે પુષ્પમય. સુરલિ એ અમરકાપતુ વાક્ય જુઓ.

૮. વસતઋતુની આવી આવી સામગ્રીઓ, ચુઆ, ચદન, પીચકારીઓ, સુદર કેમ-રનો રગ, અળીલ, ગુલાલ વગેરે વિલોકતા પ્રભુવિના માત્ર હૃદય ઉલટુ દગ્ધ થાય છે.

૯. ઝાલ, મુદગ, ડક, ઝાઝનો ધ્વનિ કાળજીને કાપે છે. તે નધુ કૃષ્ણ પ્રભુ હૃદયરમણ સગમા હોય તો આનદ આપે બાકી અત્યારે તે અકારાજ ચર્ષ રહ્યા છે.

૧૦. આજે બસીબટના ચોકમા ધમારોની-ધમારતાલના કીર્તનોની ધૂમ જળી રહે છે. તે વખતે જુગલજોડીના ટોળા ચોકમા મલે છે અને રમાજૂમ થાય છે. ધમાર રાગ નથી, પણ તાલ છે.

૧૧. ગોપાલ-કૃષ્ણ અમૃતસરખું મધુર શાસ્ત્રિપ્રદાન કરે છે પરંતુ તે રસિક રંગભરી છબિ જેને નીરખીને હું આનદ પામતી તે ક્યા છે ?

૧૨. એક તો હૈયામાં હોળી સલગી રહી છે, તેમાં વધી કુસુમાકરે ઘૂત હોમી ઝાઝી સલગાવી છે. તેને વધી અનગ, સરીર વગરને છતા કામદેવ પવનથી ધમે છે, તેથી મારી નખશિખ દેહ દાઝી ગઇ છે.

નટવર નંદકુમાર મારમનહર કોટિ લલિતાકૃતિ;
 મોરમુકુટ પટ કેસરી શ્રીઅ ગે રંગે ભર્યા રસ છડ્યા,
 કર પીચકારી ગુલાલ મુષ્ટિ મુક્તા વાંકી ઠટાક્ષે લખી,
 તાકી મુજ મુખ રશી ઓઘ છાટી છળિ તે ખસતી
 હૃદયેથી નથી.

૧૩

કેમ કરું યાં બાઉ ભેલી યા કધ થાઉં,
 હવે ન અલિ હવાશે તરફડી જવ બાશે,
 પતિ વસત વિહારી ભોગવે શોક ભારી;
 પિયુ પણ ન વિચારે આ સમો આજ મારે.

૧૪

‘જગત્સ્વરૂપ.

વસ્તુતસ્ત્વચિલં બ્રહ્મ ત્રિકાલેષુ તથાસ્મૃતિઃ ॥

વાસુદેવ સર્વમિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભ ॥ ૧ ॥

ત્વય્યગ્ર આસીત્ત્વયિ મધ્ય આસીત્ત્વય્યન્ત આસીદિદમાત્મતન્ત્રે ॥

ત્વમાદિરન્તો જગતોઽસ્ય મધ્યં ઘટસ્ય મૃત્સેવ પરઃ પરસ્માત્ ॥ ૨ ॥

ભગવત્સમવાયિત્વાત્તાદ્રૂપ્યાત્સત્ય પવ હિ ॥

પ્રપન્નો યાદૃશં સ્વર્ણં તાદક્ સ્યાદેવ કુણ્ડલમ્ ॥ ૩ ॥

‘પેતદાત્મ્યમિદં સર્વં તત્સત્ય’ મિતિપટ્યતે ॥

‘યદિદં કિન્ન તત્સત્ય’ મિત્યાચક્ષત હત્યપિ ॥ ૪ ॥

સર્વશબ્દેન નિર્દિશ્ય દ્વષ્ટં ધૃતમદોચિલમ્ ॥

પતસ્ય બ્રહ્મરૂપત્વં સત્યત્વં ચ નિરૂપ્યતે ॥ ૫ ॥

કાલત્રયેઽપ્યવાધ્યં યત્સત્યમિત્યુચ્યતે વુથૈ ॥

ત્વચ્ચગ્ર આસીત્પદ્યેપિ સદા સત્તામિધીયતે ॥ ૬ ॥

તસ્માત્સનાતનમિદમવગ્નં વર્તતે સદા ॥

મધ્યે કાર્યાત્મના પૂર્વોત્તરયો કારણાન્મના ॥ ૭ ॥

વિશ્વં હિ બ્રહ્મ તન્માત્ર સંસ્થિતં વિષ્ણુમાયયા ॥

યથેદાર્ની તથા વાગ્રે પશ્ચાદપ્યેતદીદશમ્ ॥ ૮ ॥

ઉત્કં તૃતીયસ્કન્ધેઽથ સૂત્રકર્ત્રા શ્રુતેર્થલાત્ ॥

કારણાનન્યતામસ્યોક્ત્યા સત્યર્થં પ્રપશ્ચિત્તમ્ ॥ ૯ ॥

આ જગત્ ઇશ્વરમાથી જ થયેલું છે, ઇશ્વરમા જ રહે છે અને લીન તેમા જ થાય છે, માટે જગત્ ઇશ્વરરૂપ છે. જેમ કોડીઆ, કુડા, દાયરી, ઘડા વગેરે ત્યારે કાર્યાવસ્થામા આત્મા ન હતા, ત્યારે તે મૃતિકા જ હતી. ત્યારે ઘટ વગેરે અવસ્થા થઇ ત્યારે પણ તેનું મૃતિકાપણ છુટયું જ નથી, અર્થાત્ તેવે તેવે આકારે મૃતિકા જ છે. ત્યારે તે અવસ્થાનું તિરોધાન થાય છે ત્યારે પણ મૃતિકામા મની નામ છે, માટે ત્રણે કાલમા તે મૃતિકારૂપ જ છે જેમ મૃતિકા તેમ બ્રહ્મ, જેમ ઘડા વગેરે કાર્યો તેમ જગત્ એ બ્રહ્મરૂપ છે માટે જ સત્ય છે.

જો જગતને અસત્ કહીએ તો તે બ્રહ્મરૂપ જ ન કહી શકાય શું બ્રહ્મ અસત્ છે ? વેદ, ગીતા, વ્યાસસૂત્ર એ ત્રણે પ્રસ્થાનોમા વારંવાર જગતને બ્રહ્મરૂપ કહ્યું છે. બ્રહ્મની સાથે જગતનો અભેદ એટલે એકતા કહી છે કેટલાક લોકો ‘અભેદ’ એટલે ‘ભેદનો અભાવ’ આમ કહે છે. અર્થાત્ જગત્ છે જ નહિ એટલે બ્રહ્મનો અને તેનો ભેદ કયાથી આવે ? પણ તેમ નથી વેદ વગેરે પ્રમાણોમા તો જગતને બ્રહ્મરૂપ જ કહ્યું છે જો ભેદનો અભાવ જ કહેવો હોત તો તેમ ન કહેત માન ‘જગત્ નથી’ આમ જ કહેત વેદમા પુરુષસૂક્તમા ‘પુરુષ (બ્રહ્મ) જ આ સર્વ જે થયું ને જે થશે,’ આમ કહ્યું છે એટલે મૃત અને લાપી સર્વ જગત્ બ્રહ્મરૂપ છે છાંદોગ્યોપનિષદની ભૂમવિદ્યામા કહ્યું છે કે ‘આત્મા જ આ સર્વ’ તે જ ઉપનિષદની ગોંડિયવિદ્યામા કહ્યું છે કે ‘સર્વ નહીં આ બ્રહ્મ’ તે જ અમે જન્મ, લય, રિથિતિવાલું ‘બૃહદારણ્યકોપનિષદ’મા કહ્યું છે કે, ‘આત્મ જ આ સર્વ આગળ હતું’ એતરેયોપનિષદમા કહ્યું છે કે ‘આત્મા નિશ્ચય આ (જગત્) એક જ આગલ હતો, નહિ બીજી કોઇ એકા કરનાર’ આવા અનેક વાક્યો છે તે સર્વ લખતાં બહુ મિત્તાર થાય. એમ જ ગીતા, વ્યાસસૂત્રમા પણ વાક્યો છે જેમ કે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામા કહ્યું છે કે-વાસુદેવ સર્વમિતિ ત્યારે સર્વ શબ્દનો કોઈ અર્થ જ નથી, ત્યારે વારંવાર ‘સર્વ’ને બ્રહ્મરૂપ શું કામ કહેવું જોઇએ ? જો જગત્ વસ્તુ જ ન હોય તો પછી ‘સર્વ’ શબ્દનો અર્થ જ શો સમજવો ? જો જગત્ ન હોય તો ‘સર્વ નથી જ’ એટલું જ કહેવું જોઇએ વ્યાસસૂત્રમા આ વાતનો ખુલાસો બીજા અધ્યાયના પ્રથમપાદમાં ૧૪મા સૂત્રથી આરંભીને ૭ સૂત્રોમા વ્યાસાચાર્યે કરેલો છે ‘તદનન્યપણ્ણ આનો અર્થ બ્રહ્મની સાથે એકતા એ જ થાય છે જગતનો અભાવ અભિપ્રેત હોય તો તન્માન આમ જ કહેવું જોઈએ. અથવા ‘જગદભાવ’ આમ જ સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ તેમ ન હોવા છતાં પણ વાચસ્પતિ વગેરે કોઈ ટીકાકારો આ ટીકાણે ‘ભેદનો અભાવ’ એમ

૧. પુરુષ એવે સર્વે યદ્ મૃત યદ્ મયમ્ ૨. આત્મવેદ સર્વમ્ ૩. સર્વે સ્થિતિદ મદ્મ તન્મલાત્ ૪.

આધ્યાન કરે છે, તેને યથાર્થ માનનારાઓને એમ જણાવીએ છીએ કે વ્યાસાચાર્યે તો તે સૂત્રની આગળ તરત ૧૫મા સૂત્રમાં 'જગત્તો લાવ છે, માટે જ તે ઉપલબ્ધ થાય છે,' એમ કહ્યું છે હવે જગત્તો લાવ સિદ્ધ થયો કે અભાવ ? જો અભાવ હોય તો મૂતકારના 'લાવ'શબ્દનો શો અર્થ ? સંસ્કૃતમાં પ્રચલિત 'યદિ^૧ન સ્થાનોપલબ્ધેત' 'યદિ સ્પાદુપલબ્ધેત' આ લૅલિક ન્યાય પણ એ સૂત્રને દૃઢતા આપનારા છે. વળી ૧૭મા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે 'અવરતુ (જગત્તુ) સત્ય જ છે' સત્ય એટલે વિદ્યમાનના 'અભરપતા' જો જગત્ સત્ છે તો તેનો અભાવ ક્યાથી આવે ? શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના બીજા અધ્યાયના ૧૬માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, 'નાસતો વિદ્યતે માત્રો નામાત્રો વિદ્યતે સત્ અસત્તો લાવ નથી સત્તો નથી. જો જગત્ છે અને તેનો અભાવ પણ છે, એમ માને તો ઉક્ત ગીતાવાક્ય વગેરેનો વિરોધ શું ન આવે ? એ ૧૬મા સૂત્રમાં 'અર' શબ્દનો અર્થ અભર થાય છે ? અને કોઈ પણ ભાષ્યકારે કયો છે ? ૧૬મા સૂત્રમાં પ્રથમ આવી શકા કરી છે જો અભવક્ષી ઉપનિપદમાં કહ્યું છે કે 'અસત્ પ્રસિદ્ધ આ આગળ હતું, ત્યાર પછી પ્રસિદ્ધ સત્ થયું.' આમ 'અસત્' કહ્યું છે ત્યારે પૂર્વોક્ત સર્વ ન ઘટે એ શકનો ઉત્તર આપ્યો છે. કે, એ ઠેકાણે અસત્ શબ્દનો અર્થ મિથ્યા નથી, પણ અવ્યાકૃત છે બ્રહ્મારસ્થકાપનિપદમાં કહ્યું છે કે 'તે સ્પષ્ટ આ તે વખતે (સદ્ધિ પૂર્વકાલમાં) અવ્યાકૃત હતું' તે નામરૂપથી વ્યાકૃત થયું. જુદા જુદા નામ અને રૂપના વિભાગવાળું તે વ્યાકૃત નામરૂપવિભાગથી રહિત તે અવ્યાકૃત માટે અવ્યાકૃતરૂપ ધર્માન્તરને લઈને અસત્ કહ્યું છે જો પૂર્વકાલમાં અસત્ એટલે મિથ્યા હોય તો 'ત્યારપછી તે સત્ થયું' આમ ન જ કહેવાય, કારણ કે પૂર્વોક્ત ગીતાવાક્યથી અસત્ હોય તે સત્ થાય જ નહિ વળી તે જ અભવક્ષીવાક્યના ઉત્તરાર્ધમાં કહ્યું છે કે 'પરમાત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ જ જગત્રૂપ કર્યું છે, એટલે પોતે જ પોતાની હૃદયથી જગદ્રૂપ થયા છે જો જગત્ મિથ્યા હોય તો આ વાક્યકોષ વિરૂદ્ધ પડે.

વળી ૧૮મા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે નિવિવાદ યુક્તિથી અને સ્પષ્ટ વાક્યાતરોથી જગત્તુ સત્યત્વ જ સિદ્ધ થાય છે, મિથ્યાત્વ નહિ. વાક્યાતર તો તે જ અભવક્ષી ઉપનિપદમાં કહ્યું છે કે 'આ જ કંઈ છે તે સત્ય કહ્યું છે' છોદાઅશ્વેતકેતુવિદ્યામાં શિષ્યને સમજાવવા માટે જુદા જુદા દૃષ્ટાંતો અને અનેક યુક્તિઓ કહીને નવ વાર કહ્યું છે કે, 'ઐતકામક (અભરૂપ જ) આ સર્વ તેથી સત્ય' આવા સ્પષ્ટ અનેક વેદવાક્યો જગત્તે સત્ય જ કહે છે. જગત્ મિથ્યા છે એમ સ્પષ્ટ કહેનાર એક પણ વેદવાક્ય પ્રચલિત શાખામાં નથી જ. તેમ જ ગીતાના અદારે અધ્યાયમાં અને વ્યાસસૂત્રના ચારે અધ્યાયમાં કોઈપણ ઠેકાણે જગત્ મિથ્યા છે એમ કહ્યું જ નથી ત્યારે વેદાનુયાયીથી જગત્તે મિથ્યા કેમ મનાય ?

ત્રી, પુત્ર, દ્વ્યાદિમાં વૈરાગ્ય સિદ્ધ કરવા માટે કોઈ પુરાણભાગોમાં તેવા વચનો છે, પરંતુ જગત્તે મિથ્યા કહેનારા કેવલાદૈત વેદાંતિઓ પુરાણોનો પ્રસ્થાનમાં ગણતા નથી વળી વેદથી જરાપણ વિરૂદ્ધ ન પડે તેવા જ સ્મૃતિપુરાણોનો અર્થ મનાય, એમ જૈમિનિમુનિએ 'પૂર્વમીમાંસા' પ્રથમાધ્યાયના ત્રીજા પાદમાં સિદ્ધાંત કર્યો છે. અને વેદમાં તો સ્પષ્ટ સત્ય જ કહ્યું છે. માટે સર્વસમત પ્રસ્થાનત્રયથી જગત્તું મિથ્યાત્વ સિદ્ધ થતું નથી. છોદાઅમાં વાચારમગ્વાક્યમાં સદેહ પડે છે તેનો ખરો અર્થ 'વ્યાસાચાર્યે પૂર્વોક્ત (અ. ૨.) પા. ૧, સ. ૧૪) તદનન્યત્વસૂત્રમાં સિદ્ધ કર્યો છે. તે સંક્ષેપથી આગલ લખીશું. ૧૮મા કહેલી યુક્તિનો વિસ્તાર સાખ્ય ત્રયોમાં પણ છે.

ગ્રંથાવલોકન.

પુષ્ટિસુધાકર, રચનાર શાસ્ત્રી ચિમનજીવ હરિશંકર ભટ્ટ, ધોરસદ, મૂ. ૦-૧૪-૦. લગભગ અર્ધ શતક સુધી અનેક પ્રહારો, અનેક અત્યથ આક્ષેપો, સમજોન્મૂલન કરવા માટેના અનેક પ્રયત્નો થયા પછી, લગવત્કૃષ્ણ કહે કે લગવત્તેરજ્ઞાથી છેલ્લા દસ વર્ષ થયા આ માર્ગનો સુપ્રતિયુગ વ્યતીત થઇને કંઈ જગૃત દશામાં આ માર્ગ આવ્યો છે, એ નિ-સશય છે આજથી દસ બાર વર્ષ ઉપરની જ રિયતિ તરફ નિહાળીએ છીએ ત્યારે જજ્ઞાપ છે કે પુષ્ટિમાર્ગની ૪૦ લાખ સખ્યાની વૈષ્ણવસંસ્થિમાથી કોઇ વિરલ જ આ માર્ગનું જ્ઞાન ધરાવનાર મળી શકતા આવી અવસ્થામાં શુદ્ધદૈતસિદ્ધાન્તપ્રદીપનું પ્રાકટ્ય ધાતુ જ ઉપ-યુક્ત થઇ પડ્યું આ સપ્રદાય ઉપર અધપર પરાન્યાયે દોષારોપણ કરનારા અને તેના ભોગ થતા જનોના હૃદયનો અધકાર દૂર કરવામાં આ પ્રભાશાલી પ્રદીપે પોતાનું સામર્થ્ય નિ-ત્વારીને ખચિત જ અધકાર યુગને પાછવ દુટાવ્યો છે. ત્યાં પછી આ સપ્રદાયના અનેક પ્રાચીન ગ્રંથો અને ગુર્જરભાષામાં પણ સાપ્રત્યિક સિદ્ધાન્તોને સરજનાથી સમજાવનારા પુસ્તકો પ્રકટ કરનારું આદિજ્ઞન શરૂ થયું છે જ્ઞેતજ્ઞેતામાં અત્યારે તો એટલા બધા પુસ્તકો અસ્તિત્વ ધરાવતા થયા છે કે, તેનો અભ્યાસ કરતા બધા સાચા સમયનો ભોગ આપવો પડે, આ પ્રભાણે પ્રગતિ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિગત થતી જાય છે, એ એકદરે સતોષપ્રદ જ છે.

આ પ્રભાણે પ્રદીપની પ્રભા પ્રસાર્યા પછી શુદ્ધદૈત અને પુષ્ટિમાર્ગને સમજાવવા માટે સંગત રા. બ. લઘુભાષાએ ભાષાતરરૂપે, સ્વનત્ર સમહરૂપે અનેક ગ્રંથો પ્રકટ કરવાનો આરંભ કર્યો. ત્યારપછી હાલમાં ગોંડલ એટના ધિવાન રા. પટવારી સાહેબે પણ લોકપ્રિય ભાષામાં આ જ સપ્રદાયના સિદ્ધાન્તોને સમજાવવાને ગ્રંથો બાહાર પાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ જ દિશામાં આ જ દષ્ટિબિંદુને અનુસરીને શુદ્ધદૈત અને પુષ્ટિમાર્ગનું તાત્પર્ય સમજાવવા માટે ધોરસદના શાસ્ત્રી ચિમનજીવ હરિશંકરે પ્રવાસ કર્યો છે તેમણે કરેલા આ સચ્ચદર્નું નામ 'પુષ્ટિસુધાકર' રાખ્યું છે. ગ્રંથ જો કે શુદ્ધદૈત અને પુષ્ટિમાર્ગને સમજાવે છે, પરંતુ તેથી તેને 'સેવામાં રાખી મનન કરવા લાયક' કહેવો એ અતિશયોક્તિભરેલું છે.

ગ્રંથના આરંભમાં શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનું ચરિત્રામૃત સક્ષેપથી વર્ણવવામાં આવ્યું છે ચરિત્ર ધાતુ જ સ્વત્ત્વ છે, અને તે રા. બ. લઘુભાષાના દષ્ટિબિંદુથી લખાયું છે.

ગ્રંથકરે આ ગ્રંથ પાંચ પ્રકરણોમાં વિભક્ત કર્યો છે પ્રથમ પ્રકરણમાં બ્રહ્મ, જગત્, સમારતુ વિવેચન છે, અને હવવિવચક વિચાર છે ચોખ્ખા અને સકલના 'પ્રદીપા'નુગામિની જજ્ઞાપ છે. દ્વિતીય પ્રકરણમાં લગવત્પ્રપત્તિ, આત્મનિવેદન, અષ્ટાક્ષર, ગદ્ય, વગેરેનું તાત્પર્ય દષ્ટિપથ થાય છે, અને પુષ્ટિ, પ્રનાદ અને મયોદાદિભેદનું દિગ્દર્શન છે વધી સેવાપરત્વે પણ કંઇ લખાયેલું છે. તૃતીય પ્રકરણમાં તુલસીમાલાની આવસ્થકતાનો વિચાર સપ્રભાણુ છે. ચતુર્થ પ્રકરણમાં ઉર્ધ્વપુત્રો નિર્ણય છે આ બે પ્રકરણો વેદાન્તચિંતામણિને આધારે છે. અંત્યમ પ્રકરણ વૈષ્ણવોને નિત્ય કર્તવ્ય ગાયત્રીરૂપ શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્રથી પૂરિત છે, જેથી ગ્રંથની સાર્થકતામાં વધારો થાય છે.

પ્રથમ પ્રકરણના આરંભમાં મગવાચરણના શ્લોકદ્વયમાં પ્રથમ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધનો શો અર્થ ગ્રંથકારે કહેના માગે છે અને તેનો પૂર્વાપર સબંધ શી રીતે બંધ બેસતો થઇ પડે

છે એ વિષયપરત્વે વિચાર કરતા કરો નિશ્ચય થતો નથી શ્રીમતા યદુનાથા શ્રીહરિનન્દન. સ્વયમ એ ઉત્તરાર્ધનો સમન્વય કેમ થાય છે, એ અચકાર લખી જણાવશે તો અમે સંતુષ્ટ થઈશું. બ્રહ્મવિષયક વિચાર અચકાર સાદી ભાષામાં સર્વ સમજી શકે તેમ સારી પેઠે કરે છે. બ્રહ્મનું સર્વધર્મત્વ, કર્તૃત્વ, જગદનન્યત્વ વગેરે શ્રુતિ અને યુક્તિના આધારે સક્ષેપમાં સારી રીતે પ્રતિ-
પાદન કર્યું છે. પુષ્ટિ, મર્યાદા, પ્રવાહ વગેરેનો 'મુક્તજલો' પણ અચકારે પુષ્ટિમાર્ગના પ્રકરણમાં ફીકડીક કરી બતાવ્યો છે. નિર્ગુણ પુષ્ટિભક્તિ, શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપવિચાર, સેવા વગેરે વિભાગો છતાંસુએને જાણવાને મદદગાર થઈ પડે તેવા છે. સમાપ્તિમાં વૈષ્ણવોને અત્યાવશ્યક ઉર્ધ્વપુણ્ડ અને તુલસીકાષ્ઠમાલાના સમર્થનમાં પ્રમાણ પુર સરે ફીક યોજના થયેલી છે કેટલાક માણસો પ્રવેષે છે કે, કુકુમતું તિલક અવિહિત છે અને શાકાત્વસ્યયક છે માટે તે ન કરતા બાવા જેવું સુખકનું અથવા ગોપીચંદનનું તિલક જ એક ગણવું અચકારે પોતે તો આ વાતને સ્વીકારતા નથી, એ તો છેવટે દર્શાવે છે કે, 'ઉર્ધ્વપુણ્ડ ભગવાનના પ્રસાદીજીત કુકુમથી જ કરવું' વાસ્તવિક નિષ્કામ, ભગવદ્દાસકિતસ્યયક તિલક કુકુમ ગુલાલાદિ ભગવદ્દ્રવ્યથી જ કરવું એ જ શ્રેયસ્કર છે.

આ પ્રમાણે સર્વાંશે શુદ્ધદૈત અને પુષ્ટિમાર્ગની અનેક બાબતો ઉપર સક્ષિપ્ત પણ ઉપયુક્ત વિષયો દર્શાવનાર અથ રચનામાં અચકારે જે શુભ પ્રયાસ કર્યો છે, તે સ્તુત્ય છે આવા સક્ષિપ્ત અથો આ માર્ગના સિદ્ધાંતોને ગુજરાતીમાં જાણવાને હ્રમ્મના જનમંથેને ઉપયુક્ત થઈ પડે એમાં બે મત હોઈ શકે નહિ છેવટે વૈષ્ણવોએ એકદર આ અથ સમજ કરવા યોગ્ય છે એમ અમારું માનવું છે.

અચકાર્તાએ અથગોધનમાં ઘણી જ ઉપેક્ષા કરી હોય એમ લાગે છે. આવા અથોમાં એવી ઉપેક્ષા અથની મહત્તાને હાનિ પહોંચાડે છે, એ અચકારની ધ્યાન બાહાર નહિ હોય. હવે પુનરાવૃત્તિમાં આટલી ઉપેક્ષા અચકારે ન રાખવી જોઈએ એમ અમે અચકારને સૂચવીએ છીએ.

અચકારે પુષ્ટિભક્તિસુધાના આહોકા માટે આ અચતું મૂલ નોંધાવર ઘટાડી ક્રંત ૩. ૦-૬-૦ ૭ આના રાખેલા છે.

શુદ્ધદૈતસિદ્ધાંત અથવા પુષ્ટિમાર્ગ, પ્રકાશક, શાસ્ત્રી મગનલાલ જગન્નાથ સીનોરવાલા, નોંધાવર વર્ષના ૩. ૩-૦-૦.

સાપ્રદાયિક માસિકોના ઇતિહાસ તરફ અવલોકન કરતા જણાય છે કે, સંપ્રદાયના વિ-
ષયો સર્વવાનો ઉપક્રમ માસિકદ્વારા કરવાનો શુભ પ્રયાસ મહારાજ લાયબલ કેસવાલા શ્રી યદુનાથજી તરફથી થયો હતો તે કેટલોક વખત ચાલ્યા પછી શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજ અને તેમના પ્રતિપર્થી પડિત ગુલાલાજી તરફથી થયો હતો. ત્યારબાદ રાજકોટના વૈષ્ણવે 'વૈષ્ણવ' નામનું માસિક ચલાવવાનું સાહસ' કેટલાક વખત સુધી ખેડ્યું હતું. આ સર્વ અમુક સમય સુધી અચલિત રહીને ક્રમગ તિરોહિત થઈ ગયા ત્યાર પછી રૂપાલના મુખ્ય-
કારભારી શા હામોદરદાસ રેવાદાસ તરફથી 'વૈષ્ણવધર્મપ્રકાશ' નામનું માસિક પ્રકટ થવા લાગ્યું છે, જે અદ્યપિ પ્રકટ થયે નય છે આ માસિકમાં સાપ્રદાયિક વિષયો ગૌણ છે તેવી જ રીતે પાટણવાલા ગ. જ્યેષ્ઠારામ તરફથી શ્રીદેવકીનન્દનલાલજીની આગાથી 'વૈષ્ણવ-
માર્તણ્ડ' પ્રકટ થવા લાગ્યું હતું જે કેટલાક વખત પહેલા લીન થયું છે.

આ પ્રમાણે સંપ્રદાયમાં સર્વાંશે માર્ગની જ સેવા કરનાર માસિકની ઘણી જ ખોટ હતી, તે ધ્યાનમાં લઈને વૈષ્ણવપરિપદ તરફથી એક માસિક કાઢવાનો ઠરાવ થયો હતો,

તેને અનુસરીને 'પુષ્ટિભક્તિશુધા' નામનું માસિક પ્રકટ થયું છે, જે અદ્વાપિ સર્વાંશે પુષ્ટિ-માર્ગની જ-પ્રજ્ઞાનામની જ સેવા કરતું રહ્યું છે સુબોધિનીનામક માસિક પણ પહેલા આ માસિકના પ્રકાશક જ પ્રકટ કરતા હતા, પરંતુ કારણાતરણથી તે બીજાના હાથમાં ગયું છે અને શેઠ ખીમજીભાઈના ઉદાર આશ્રયથી ચાલુ છે.

આ પારંપર્યનિભા એક નવીન માસિકનું પ્રાકટ્ય થાય છે. તે 'શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાંત અથવા પુષ્ટિમાર્ગ' સદા ધરાવે છે, તેનો પ્રથમ અંક માર્ગશીર્ષ શુકલ ૧૧ એ પ્રકટ થયો છે, જેની એક પ્રતિ અમને તેના પ્રકાશક તરફથી મળી છે. પ્રથમ અંકમાં ૧૬ વિષયો નજરે પડે છે પ્રથમ મગલાચરણ કરવામાં આવ્યું છે, તે પ્રસિદ્ધ શ્લોક ચિન્તાસન્તાનહન્તારો એ છે. સન્તાન શબ્દનો અર્થ સમૂહ અથવા ખગ્ગ પરા એવો થયો જોઈએ, પરંતુ નિવેચનકાર 'કારણ' એવો અર્થ કરે છે, એ આશ્ચર્ય છે શ્લોકનું વિવેચન હીકીક કર્યું છે અને શ્રી-મદ્ભક્તભાષાશ્રવણા માહાત્મ્યને સારી રીતે પ્રકટ કર્યું છે એ મગલાચરણ શ્લોક કોણે રચ્યો એ પ્રશ્નકાર જણતા હોય એમ લાગતું નથી, કેમકે પોતે જ જણાવે છે કે, 'પરમ દયાલુ પુરુષે આ મગલાચરણ કરેલું હોય જોઈએ અને જણાવીએ છીએ કે મગલાચરણના કર્તા કોઈ અન્ય દમાયુ પુરુષ નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ શ્રીમદ્ભક્તભાષાશ્રવણ જ છે દ્વિતીય વિષય 'અયોજન' છે. અર્થાત્ જ્યારે માસિકપ્રકટકર્તા પોતાના માસિકને પ્રથમ અંક બહાર પાડે છે, સારે માસિકનું શુ અયોજન છે, તેનો શા ઉદ્દેશ છે વગેરે દેવદાસે જણાવે છે, તે પ્રમાણે આ પ્રકાશક પણ પોતાનું માસિક શા અયોજનથી પ્રગટ થાય છે, એ વિષયપરતે એ શબ્દો લખે છે. તેમાં જણાવે છે કે, 'વૈષ્ણવસમૂહને વૈષ્ણવતા સમજાવવા માટે જોડતાં માસિકો નથી, છે છતાં મદ છે કારણ તેના કાર્યવાહકો બ્યવસાયથી ધેગયજ્ઞ હોય છે છતાં પોતાના સ્વધર્મની સેવા બળવવા તરફ લક્ષ આપે છે, એ તેમનું ભાગ્ય છે અને તેટલા માસિક આવડી અગાગ સંપ્રદિમાં પૂર્ણ નથી કારણ જે વસ્તુભવ'શને શરણે આજ લાખો જ છે, તો તેમને સ્વધર્મ તરફ દોરવાને બરોબર પ્રયાસવાનું માસિક જોઈએ એવો વિચાર કરી આ માસિક શરૂ કર્યું છે જેમાં વૈષ્ણવોની સેવા, ગુરુસેવા, ભગવત્સેવા, ભગવદત શુદ્ધિ પ્રમાણે કરવામાં આવશે.' માસિકનું આ પ્રમાણે અયોજન બતાવીને શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાંત અથવા પુષ્ટિમાર્ગ એ વિષય શરૂ કરવામાં આવ્યો છે પ્રકાશક શુદ્ધાદૈત અને પુષ્ટિમાર્ગને એક જ અર્થમાં માની બેઠા હોય એમ આ ઉપરથી પ્રતીત થાય છે પરંતુ તે એમાં એટલો બધો ફેર છે કે તે તુરંત જ સમજી શકાય આ લેખની ફક્ત ભૂમિકા જ બાધી છે, એટલે વિશેષ વક્તાવ્ય નથી. પછી ઇશ્વરની સત્યતા બતાવી છે, તે પણ એક ખીચડીઆ શ્લોકથી કદાચ લેખકને શ્રીમદ્ભાગવત અથવા અતિનું પ્રમાણ નહિ જડ્યું હોય ઇશ્વરને સહ કરાવવાનો પ્રયત્ન પિષ્ટપેષણમ જ છે પછીથી ઇશ્વરનું અનેકપણું નિર્ધાર્યું છે તેમાં એક વિચિત્ર જ અર્થ જણાય છે કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ ઉપનિષદમાં આ પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે. કૃપિ-મૃગાચરઃ સન્ધો ગન્ધ નિર્વૃત્તિચાચર । તયોરેક્ય પરમ્ભ કૃષ્ણ ઇત્યમિધીયતે ॥

અર્થ—'કૃપ' એ સત્તાપાચક છે 'લુ' સુખપાચક છે તેનું ઐક્ય અર્થાત્ સદાનંદ પર બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે ' આ વાસ્તવિક અર્થ છે આ લેખક એનો અર્થ આવો કરે છે— 'સત્તાપૂર્વક દ્વિત્રિયોનો નિગ્રહ કરવો આ બે શબ્દોનું ઐક્યતાપણું એ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે ' વાહ ધન્ય છે એવું બોધકશક્તિનો સત્તાપૂર્વક દ્વિત્રિયોનો નિગ્રહ કોણ કરે છે ?

ભગવાન કરે છે કે જીવ ? જીવ કરતો હોય તો જીવ જ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય । પ્રભુ કરતા હોય એમ કહેશો તો સામાન્ય મનુષ્યમા અને તેમનામા ભેદ જો ? લેખક ‘કૃષ્ણ’નો અર્થ સત્તા અને નિવૃત્તિઓનો છુદિયોનો નિગ્રહ કરવો એવા અર્થ સમજતા હોય એમ લાગે છે પરંતુ તે અર્થ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અસંગત અને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે વધી ‘ આ બે શબ્દોનું ઐક્યતાપણું ’ અત્ર શાસ્ત્રીયની સીમા લંબાઈ ગઈ છે ઐક્ય એટલે જ એકતા તેને ‘તા’ અને ‘પણું’ એમ અધિક પ્રત્યયપરપરા લગાડવામા શો મુદ્દો હશે એ સમજવાને અશક્ત હોઈ પછીથી લેખક એક કલ્પિત વાર્તા ‘લક્ષ્મીનો લોભી અને પૈસાનો ડામ’ એ નામે લખે છે તે લોક રચિત તૃપ્ત કરવા માટે જ છે. આત્મનિવેદનનો વિષય ઠીક છે. શ્રી-વિઠ્ઠલનાથ જન્મોત્સવવાસો લેખ યોગ્ય સમયે ઠીક ઉપયુક્ત છે. પછીથી માર્ગશીર્ષની બન્ને એકાદશીનું માહાત્મ્ય પુરાણોમાથી ભાષાતરરૂપે ઉતાર્યું છે. એ કાર્ય ભાવુકાને ગમશે. સત્સ-ગના વિષયમા સાધારણ માણસોની ઉક્તિનો સારો સંગ્રહ છે. પરમ પવિત્ર દયારામભાઈના પદનો ભાવ ઠીકઠીક આલેખ્યો છે. છેવટે ‘અમારા ઉર્ગારો’મા આ અંક પૂર્ણ થાય છે.

‘ પુષ્ટિભક્તિસુધા ’ના અભિપ્રાયનો ઉદ્દેશ કોઈને ઉતારી પાડવાનો નથી, પરંતુ ફક્ત તેના ધર્મવાદકો આ જ વ્યવસાયમા ધેગયલા છતાં પણ ગમેતેમ લખવા ઉદ્યુક્ત બને એ ઓછું ખેદગ્રસ્ત ન હોવાથી આ વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે એક જ વ્યવસાય હાથમા લાઈને કાર્ય ચલાવતા આ માસિકના ધર્મવાદકોને અમારી નમ્ર અચના છે કે, ખીજા લોકઝમિને જ તૃપ્ત કરત રા વિષયો જોણુ રાખીને ‘ શુદ્ધાદૈત્યમિદ્ધાત ’ના નામ પ્રમાણે તેમાં ઉચ્ચા સાપ્રદાયિક વિષયો આવના નેહએ ને કે અમે પુરાણોના ભાષાતરથી વિરુદ્ધ નથી, પરંતુ તેના કરતા શ્રીમદ્ધર્માચરણ, શ્રીવિક્રમાધીજીના ગ્રંથોનું તાત્પર્ય સમજાવવામા આવશે તો અનેક ગ્રહસ્થોના ઉત્તેજનથી નિકલતુ આ માસિક ખચિત જ સપ્રદાયતુ હિત કરવામા સક્ષમ નિનડો

શ્રી નૃસિંહલાલજી મહારાજે આપેલી શિક્ષા.

(૨)

મહાગજશ્રીનુ પધારણુ હોઈ યત, શ્રીમદ્ધર્માચરણમહાપ્રભુજીનું નવગ્નન ગ્રંથની કથા, પ્રકાશ વગેરે તે ગ્રંથના સાહિત્ય સાથે, ગત્રિએ નિત્ય કરતા, ધણા વૈષ્ણવો તેના લાલ લેવા આવના હતા. તથાપિ સર્વ વૈષ્ણવો નિયત ન આવી શકવાથી તેઓની વિનમ્રિ ઉપરથી તે સર્વને આમાન્યરીતે સરખો લાલ મગવામાટે, તેમ જ ત્યાં શ્રીસુબોધિની સભાની શાખા સ્થાપવા માટે જ્યેષ્ઠ શુભ્ર ૬ રવિવાર તા. ૬-૬-૯૭ની રત્રિએ નવ વાગે શ્રીદ્વારકાનાથજીના મંદિરમા અમમ વૈષ્ણવોનું બોલાવી મહારાજશ્રીએ નીચે પ્રમાણે અસરકારક શિક્ષા આપી હતી

મહારાજશ્રીની શિક્ષાનો સાર.

અગિર્નંદન—વૈષ્ણવો, આવા સમુદ્ધમા પોતાના ગુરુ પાસે ઉપદેશ શ્રવણ કરે એવો

દેખાવ તમારા ગામમાં આ પ્રથમ જ છે આ સમયમાં તમે સર્વ આબુ ઐશ્ય સંપ્તી રહ્યા છો તે સર્વથી આનંદજનક છે. તમારી વૃત્તિઓ કર્મ પ્રતિ વિશેષ દોરાય એમ જોઈને મને તેથી પણ વધારે આનંદ થશે મારા સર્વ વિચારો પરિપૂર્ણ થશે એમ માનવાને હવે મને સમર્થ કારણો મલતા જાય છે

અન્યાશ્રય અને અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ—પ્રથમ મારે તમારા આગત આપણા ધર્મના બે મુખ્ય સિદ્ધાંતસંબંધી વાત કરવાની છે વૈષ્ણવોને પ્રથમ આવશ્યકતા અન્યાશ્રય અને અસમર્પિત વસ્તુ એ ઉભયનો પરિત્યાગ કરવાની છે સર્વકલાસ પત્ર પૂર્ણાનંદ શ્રીપુર-ગોતમથી અન્ય ગણિતાનંદ પ્રાદૃત દેવોનો આશ્રય વૈષ્ણવોએ કદી પણ કરવો ન જોઈએ હવેમાત્રના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિના ખીજા ઉપર મન દોરાય એ એક જાતનો વ્યભિચાર છે. શ્રીકૃષ્ણના આશ્રયનુ સ્વરૂપ સમજાય કે અસમર્પિત વસ્તુનો પરિત્યાગ સ્વતઃમિદ્ધ છે શાસ્ત્રોમાં પણ આ જાને વાત બહુ આગ્રહથી વિસ્તારી છે તમે સર્વ શ્રીહરિરાયજીનું શિક્ષાપત્ર ધ્યાન દઇ વાચતા મ્હેશે તો તમારું મન સ્વમાર્ગેરીતિ અનુસાર દોડશે માટે વૈષ્ણવો ! તમે સર્વ રીતે આ સિદ્ધાંતનુ અનુસરણ કરશે એમ સંપૂર્ણ આશા છે

કેટલાક વૈષ્ણવોની વંચકતા—આજકાલ આપણા માર્ગમાં વચક વૈષ્ણવો ઘણા થયા છે માટે તેમના સંબંધી પણ મારે તમને બે શબ્દ કહેવાના છે આપણા વૈષ્ણવોને ગૃહસ્થાશ્રમ કેવલ સંન્યાસજીવો છે, કારણ કે જલમાં કમલ રહે છે તે જ પ્રમાણે સસારમાં વૈષ્ણવોને રહેવાનું છે સસારમાં રહીને ભગવદભજન આપણા માર્ગમાં યદ્ય શકિ છે કેટલાક વિરક્ત વૈષ્ણવો સસારનો ત્યાગ પણ કરે છે પ્રથમ તો આવા ત્યાગી વૈષ્ણવો ગૃહસ્થ વૈષ્ણવોના ગેહાદિક પવિત્ર કરી તેમને સત્સંગ આપતા એમ ચત્રિત્રજીનો અવલોકન કરવાથી જાણાય છે આજકાલ તો કેવલ નામના જ વેપારી વિરક્ત વૈષ્ણવો જોવામાં આવે છે. આવા વેપારી અને પાખડી વિગ્ગતોનો અટકાવ કરવા તેમની રિયતિનું નિરૂપણ કરવું પડે છે તેમનો વેપ વિરક્તનો હોવાથી ભાવ્યલા લોહિ ભાને લીધે તેમને ધરમાં આવતા અટકાવતા નથી, અને પરિણામે પછી તેઓ ઠગાય છે ભાદશાહના વખતમાં કેદીઓને આશ્રય મલતા જેમ તેઓ વધી ગયા, ત્યારે હવે તેમને રાખનારુ સ્થાન સસંગાવળથી ખરા કેદી જણાઇ આવ્યા, તેવી રીતે હાલમાં વિરક્ત વૈષ્ણવોને આશ્રય મળવાથી જે તેમની સંખ્યા વધી ગઇ છે તે ત્યારે તેમનું સ્વરૂપ દુર્મગવિકાસનિર્જય પ્રથમ કલા પ્રમાણે દ્રવ્યાદિકમાં આસક્તિવાનુ સમજીને તેમને આશ્રય મળતો બંધ કરવામાં આવશે ત્યારે ઘડી જઈને ભગવચ્ચંતણારવિન્દમાં આસક્તિવાનુ સિદ્ધાન્તના સ્વરૂપને જાણનાર ખરા વિરક્ત વૈષ્ણવો ઓલખાઇ આવશે કેટલાક સદ્ગુણી વિરક્તોને આથી નુકસાન થવા સંભવ છે, તો પણ આખરે સદ્ગુણીનો નિર્જય જ થશે ચેતવણી માત્ર એટલી જ આપવાની છે કે આવા પાખડી અને નામના જ વિરક્તોનો સત્સંગ કદી પણ કરશે નહિ, સત્સંગ કરતા દુસ્સંગ પ્રાપ્ત થશે એમ મારી નિશ્ચિત મતિ છે આવા લોહિ ગ્રેમ, રસ, ભાવ, વિભાવ, અનુભાવ વગેરે કાંઈ પણ સમજતા નથી કેવલ વિષયી અને વખતે તરકર પણ હોય છે.

શ્રી પુત્રપોને જૂઠાજૂઠાં દર્શનની વ્યવસ્થા—એક જ વિષય ઉપર ભાષણ કરવામાં જે આનંદ થાય છે તે એક જ ભાષણમાં અનેક વાતો કહેવામાં થતો નથી મારે એક જ

ભગવાન કરે છે કે જીવ ? જીવ કરતો હોય તો જીવ જ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય ! પ્રભુ કરતા હોય એમ કહેશે તો સામાન્ય મનુષ્યમા અને તેમનામા ભેદ શો ? લેખક 'કૃપ'ના અર્થ સત્તા અને નિવૃત્તિઓના છદ્ધિઓના નિગ્રહ કરવો એવા અર્થ સમજતા હોય એમ લાગે છે પરંતુ તે અર્થ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અસંગત અને શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ છે વહી ' આ બે શબ્દોનું ઐક્યતાપણું ' અત્ર શાસ્ત્રીત્વની સીમા લખાઈ ગઈ છે એક્ય એટલે જ એકતા તેને 'તા' અને 'પણું' એમ અધિક પ્રત્યયપર પરા લગાડવામા શો મુદ્દો હશે એ સમજવાને અશક્ત હોજે. પછીથી લેખક એક કદિપત વાર્તા 'લક્ષ્મીનો લોભી અને પૈસાનો ડામ' એ નામે લખે છે. તે લોક રચિને તમ કરવા માટે જ છે. આત્મનિવેદનનો વિષય હીક છે. શ્રી-વિદ્યનાથ જન્મોત્સવવાદો લેખ યોગ્ય સમયે હીક ઉપયુક્ત છે. પછીથી માર્ગશીર્ષની બન્ને એકાદશીનું માહાત્મ્ય પુરાણોમાથી ભાષાતન્ત્રુપે ઉતાર્યું છે. એ કાર્ય ભાવુદાને ગમશે. સત્સ-ગના વિષયમા સાધારણ માણુઓની ઉક્તિનો સારો સંગ્રહ છે. પરમ પવિત્ર દયારામભાઈના પદનો ભાવ હીકહીક આલેખ્યો છે છેવટે 'અમાગ ઉદ્ગારો'મા આ અંક પૂર્ણ થાય છે

' પુષ્ટિભક્તિસુધા 'ના અભિપ્રાયનો ઉદ્દેશ કોઈને ઉતારી પાડવાનો નથી, પરંતુ ફક્ત તેના કાર્યવાહકો આ જ વ્યવસાયમા ધેન્યતા છતાં પણ ગમેતેમ લખવા ઉદ્યુક્ત બને એ ઓછું ખેદપ્રદ ન હોવાથી આ વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે. એક જ વ્યવસાય હાથમા લઈને કાર્ય ચલાવતા આ માસિકના કાર્યવાહકોને અમારી નમ્ર સૂચના છે કે, બીજા લોકરચિને જ તમ કરન સ વિષયો ગૌણ રાખીને ' શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાંત 'ના નામ પ્રમાણે તેમાં ઉચ્ચ સાપ્રત્યયિક વિષયો આવવા જોઈએ જો કે અમે પુરાણોના ભાષાતરથી વિરૂદ્ધ નથી, પરંતુ તેના કરતા શ્રીમદચાર્યચરણ, શ્રીવિદ્યાધીશજીના અથોનું તાત્પર્ય સમજવવામા આવશે તો અનેક ગ્રહ્યોના ઉત્તેજનથી નિકળતુ આ માસિક ખચિત જ સપ્રદાયનું હિત કરવામા સફળ નિહજો

શ્રી નૃસિંહલાલજી મહારાજે આપેલી શિક્ષા.

(૨)

મહાનજશ્રીનું પધાનું ડોહાઈ થન', શ્રીમદચાર્યજીમદાપ્રભુજીકૃત નવગ્ન ગ્રંથની કથા, પ્રગણ પગેરે તે ગ્રંથના સાહિત્ય સાથે, ગત્રિએ નિત્ય કરતા, ધણા વંજીવો તેનો લાભ લેવા આવતા હતા તથાપિ સર્વ વંજીવો નિયન ન આવી શકવાથી તેઓની વિજક્ષિ ઉપરથી તે સર્વને સામાન્યરીતે સરખો લાભ મળવામાટે, તેમ જ ત્યાં શ્રીસુબોધિની સભાની શાખા રથા-પવા માટે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૬ રવિવાર તા. ૬-૬-૮૭ની રાત્રિએ નવ વાગે શ્રીદ્વારકાનાથજીના મંદિરમા સમગ્ર વંજીવોને બોલાવી મદારાજશ્રીએ નીચે પ્રમાણે અસરકારક શિક્ષા આપી હતી.

મહારાજશ્રીની શિક્ષાનો સાર.

મગિનંદન—વંજીવો, આવા સમયમાં પોતાના ગુરુ પાસે ઉપદેશ શ્રવણ કરે એવો

શક્તિ પ્રમાણે સભાને ઉત્તેજન આપ્યું. સભામાં સ્ત્રીપુરુષ મંદીને આશરે ૭૦૦ વૈષ્ણવો હાજર હતા. રીતિપ્રમાણે સ્ત્રીવર્ગ મંદિરના ઉપરના ભાગમાં ચક્ર નાખી શ્રીવહુજીમહારાજની સન્નિધિમાં બેસા હોતો ખરેખર ! મહારાજની નીતિ અનુકરણીય છે. ૬૩ ઉણું કરવામાં ભરુચથી આવેલા દલાય દામોદરદાસ દારકાદામે ઠીક લાગ લીધો હતો. શેઠ પ્રેમાનંદ છોટાલાલ દેસાઈ, વકીલ છોટાલાલ, ગેઠ હિમતલાલ હીરાલાલ અધિકારી, શ્રીગોવર્ધનનાથજીના મુખીયાજી પ્રદ્-લાદજીભાઈ આદિ આગ્રહી વૈષ્ણવો હજી પણ સભાનું કામ ઉત્સાહપૂર્વકે કર્યા જાય છે સભાનું કામ થઈ રહ્યા બાદ શાસ્ત્રી મગનલાલે મિજબતિલક કરી માલા ધરાવી હતી. સભાના કામ તરફ મહારાજશ્રીએ પ્રસન્નતાપૂર્વકે સતોષ બતાવ્યો. એટલે તરત જ સભા વિસર્જન થઈ : બીજે દિવસે ગામના નિશાલીઆઓને બેગા કરીને તેમને ચોખ્ખા ગિલા આપી તેમના ઉપર કૃપા કરીને “શિક્ષાસુધાનર” નામનું લઘુ પુસ્તક દરેકને દાનામ તરીકે આપ્યું. ડબોઈમાં આચાર્યે છોકરાઓને દાનામ આપવાનો પ્રસંગ આ પ્રથમ જ છે.

(૩)

ઉપક્રમ. મુઆઈમાં ચાનતી તાવતી બિમારીને લીધે લોકોની નહાસભાગ થતા મહારાજશ્રીના મંદિરના માણસોના ચિત્ત પણ રિથર ન રહેવાથી, તેઓની વિનિતિ ઉપરથી પોતાને માથે બિરાજતા શ્રીકૃષ્ણરહસ્યને પધરાવી મહારાજશ્રીએ ભગ્યમા મુકામ ગખતા, રા. રા. દેસાઈજી વિષ્ણુપ્રસાદ કૃયાણુરાયજી, રા. રા. મજમુદાર હીરાલાલ હન્ડાલાલ રા. રા. મોતીલાલ જુલનરામ, રા. રા. જગતલાલ નરસીદાસ, રા. રા. શેઠ લાલુભાઈ ધર્મદાસ વગેરે શહેરના સભાવિત સદગૃહસ્થોએ વડોદરાની માફક, અહિં પણ વૈષ્ણવોની જાહેર સભા ભરીને શ્રીમુખોધિની સભાની શાખા સ્થાપવા માટે વિનિતિ કરતા, મહારાજશ્રીએ તેનો સ્વીકાર કરીને સત્રની સમીતીથી દશા લાગની વાડીમા જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણ પ. રાનિવાર તા. ૧૬-૬-૬૭ ને રોજ જાહેર સભા ભરીને શિક્ષા આપવાનું નક્કી કર્યું હતું, તે મુજબ ઉપરના સદગૃહસ્થોએ ખર્ચ-પ્રતાકા વગેરેથી રાજગારેલી વાડીમા મહારાજશ્રી દિવસના ૪૫ વાગતે વાજતેગાજતે પધાર્યા હતા. સભામાં આશરે ૧૦૦૦ માણસની સખ્યા શિક્ષાનો લાભ લેવામાટે હાજર થઈ હતી. પાંચમા દશ મિનિટ બોહીએ મહારાજશ્રીએ શિક્ષા શરૂ કરીને ૬-૧૦ મિનિટ સમાપ્ત કરી હતી. તે ધણી વિસ્તારવાળી હોવાથી તેનો મુખ્ય સાર અને આપીએ છીએ.

મહારાજશ્રીની શિક્ષાનો સાર.

પુષ્ટિમાર્ગ

સપ્રદાયનો મર્વાચીન સ્થિતિ—“ આગલના લોકોમાં ધર્મના સ્વરૂપનું જેવું જ્ઞાન હતું તેવું આજના સમયમાં બેવામાં આનું નથી તેનું કારણ તપાસતા હાલના સમયમાં અવસાય વધી નવાથી તમામ વૈષ્ણવો એકઠા થઈ ઉપદેશ ગ્રહણ કરે તેવો નિયત સમય તમામને મળી રાકતો નથી, તેમ ખરેખર સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ મમજવનાનું પણ આગલની માફક હાલ સર્વત્ર મળતા નથી, અને કોઈ સ્થળમા મળે તો પણ તેમાં લઘુ ગખીને કોઈ સાલ-લતા નથી. એથી ક્રમેક્રમે માર્ગભ્રાથી શ્રદ્ધા બોહી થતી જાય છે એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે તે શ્રદ્ધા વધારવાનો ઉપાય અથોની પ્રસિદ્ધિ જ છે તેમ થયાથી કેલવણી પામેસો વર્ગ પણ ધરમા બેઠા પસ્તકો વાચીને મુગમતાથી સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ સમજી શકશે આ સપ્રદાય આધુનિક અને વિવિધાત્મક જ છે એમ, સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ ન જાણવાથી, ધણા લોકોને બ્રમ

મહ ગયો છે, તે નિવૃત્ત કરવા માટે પુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ, તેમા કર્તવ્ય, અને તેના સાધક-
બાધક વિશે હું થોડું વિવેચન તમારી આગલ કરું છું.

પુષ્ટિમાર્ગ—પુષ્ટિમાર્ગ એટલે પોષણનો માર્ગ, અર્થાત્ શ્રીમદ્વાગવતદ્વિતીયસ્કંધમા
'પોષણ તદનુગ્રહ' (લગવાનના અનુગ્રહનું નામ પોષણ છે) કહ્યું છે તે પ્રમાણે લગવાનનો
અનુગ્રહ જેમા શોધાય છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે જોવા લગવાનમાથી ઉત્પન્ન થયા, ત્યારે
લગવાનમા રહેલા સત્, ચિત્ અને આનદરૂપ ધર્મો હતા અવિદ્યાના સબધથી અહંતામ-
મતાત્મક સસારમા આસક્તિ થતા, તેમાથી આનદાશનો તિરોભાવ થવાથી, જીવ અશુદ્ધ
થયો છે તેને શુદ્ધ કરવા માટે અને પ્રથમથી જ હું લગવાનના સબધવાલો છું એમ સમ-
રણ કરાવવા માટે આ સ પ્રદાયમા જોવાનો લગવાન સાથે સબધ કરવામા આવે છે, તેને
બ્રહ્મસબધ કહે છે જેનું જે ઉત્પત્તિસ્થાન હોય ત્યાં જવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. તાત્રુ
પાત્ર હોય તે અત્યંત અશુદ્ધ થાય, ત્યારે કસાગનું મકાન જે તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે ત્યાં
ભોક્ષવાથી તે શુદ્ધ થાય છે, તેવી રીતે લગવાનમાથી જોવા ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી, તેઓનું
ઉત્પત્તિસ્થાન લગવાન છે, તેમની સાથે સબધ કરાવવાથી તેઓ શુદ્ધ થાય છે લગવાન
તમામ જોવાના સ્વામી હોવાથી જોવા તેમના ગર્ભદાસ છે, અને ગર્ભદાસનો એવો સહજ
ધર્મ છે કે સ્વામિની મેરા કરીને તેમનો અનુગ્રહ મેલવવો. જીવને નિરંતર સમજાવમા રહેવા
માટે બ્રહ્મસબધના મત્રમા 'હું આપનો દાસ છું' એમ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે અને
તેવી રીતના અનુસંધાનવાસા લક્ષ્મીની સાથે તે મત્રનું નિરંતર સમરણ કરવાનું મહત્ત્વ મા
શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ લખેલું છે તેનો પણ તે જ અભિપ્રાય છે વેદમા વર્તો વા દમાનિ મૂતાનિ
જાયતે ઇત્યાદિક શ્રુતિઓમા લગવાનથી જ સર્વ ભૂમિ પ્રાણિમાત્ર ઉત્પન્ન થયાનું લખેલું છે,
તેમ જ મર્મવાસો જીવલોકે જીવમૂત સનાતન (જીવલોકમા સનાતન જીવ મારો જ અશ છે)
એમ લગવદગીનામા કહેલું છે તેથી જીવ લગવાનનો અશ છે એમ સિદ્ધ થાય છે અને
યો વદશ સ ત મર્જત (જે જેનો અશ હોય તે તેને લજે) એ એક જ વાક્યથી લગવાનના
અશને તો લગવાનનું જ લજન કર્તવ્ય છે. તે કરે નહિ તો પ્રત્યવાધી થાય, તેથી જ દ્વિતીય-
સ્કંધમા કહેલા 'લગવાનની કથાનું શ્રવણ ન કરનારનો ખેદ બતાવવા માટે મૂક્ષમાં વત
અવ્યય લખેલો છે. જે કાન લગવાનના પરોક્ષમનુ શ્રવણ કરતા નથી તે (લમરીના) દગ્ની
માદક વ્યર્થ છે સૌનક સૂત પૌગણિકને કહે છે કે હે સૂત! ધણા લોકો જેમનું ગાન કરે
છે એવા લગવાનની કથાનું ગાન જે ગિદ્ધા કરતી નથી ને દેહકાની માદક મિથ્યા છે, એટલે
કાર્મ ઉપયોગની નથી, તેમ જ ૨ જે નેત્ર લગવાનના ચિદ્ગાનું દર્શન કરતા નથી તે મયૂરના
પિચ્છમા રહેલ ચા'નાની માદક નિગ્રહ છે, અને જે પગ લગવત્ક્ષેત્ર તન્દ્ર જતા નથી તે
તે વૃક્ષના જન્મને ભોગવનારા છે, એટલે જેમ વૃક્ષ ચાલતું નથી તેમ તે પગ બીજે સ્થળે
ચાલવા છતાં નહિ ચાલવા જેવા વ્યર્થ છે ઇત્યાદિક વાક્યોથી સર્વ ઇદ્રિઓ લગવાનમા જ

૧ ચિલે વતોઠક્રમાવિક્રમાન્યે ન દ્રાવણનં કર્ણપુટે નરસ્ય ॥

જિહ્વાડસતી દારુનિકેવ સૂત! ન ચોપગાયત્યુઠગાયગાથાઃ ॥ ૨૦ ॥

૨ વર્દાયિતે તે નયને નરાણાં લિંગાનિ વિષ્ણોર્ન નિરીક્ષિતો યે ॥

પાદો નૃણાં તૌ દ્રુમજન્મમાર્જી ક્ષેત્રાણિ નાનુવજતો હરેર્યૌ ॥ ૨૨ ॥

યોગવાદી સાર્થકતા થાય છે તે વિના નિરર્થક છે એમ સિદ્ધ કરેલું છે એ મ્લોકોમાં ભગવાનની ભક્તિ કરવાનો પ્રકાર બતાવ્યો છે. ભગવાનનું મહાત્મ્ય જાણીને તેમનામાં સર્વથી અધિક દૃઢ સ્નેહ થવો તે ભક્તિ કહેવાય છે. યતો વા દમાનિ મૂતાનિ જાયતે ઇત્યાદિક શ્રુતિ-ઓમાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું કારણ ભગવાન જ છે એમ લખેલું છે તે તેમનું મહાત્મ્ય સિદ્ધ કરે છે, અને બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાં પાસવંકય ઋષિએ મૈત્રેયી પ્રતિ કહેલું છે કે, ન વારે સર્વસ્ય કામાય સર્વે પ્રિય મય્યાત્મનસ્તુ કામાય સર્વે પ્રિય મયતિ (પતિ પુત્ર વગેરે સર્વ પ્રિય થાય છે તે સર્વની કામનાને માટે પ્રિય થતા નથી, પણ આત્માની કામનાને માટે સર્વ પ્રિય છે) અને તે સ્થલમાં પ્રિયપણુ આત્મામાટે જ છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. તે સર્વ ઉપદેશ આત્મરૂપ ભગવાનમાં સુદૃઢ સ્નેહ રાખવા માટે છે તેથી સ્નેહાત્મક ભક્તિનો અનુવાદ વેદાદિકમાં સર્વ સ્થલોથી કરેલો છે એવી ભક્તિ કેવલ અનુમૂલ્યથી જ સિદ્ધ થાય છે, જીવના પ્રવૃત્તિથી માત્ર થતી નથી, તેથી જ નાયમાત્મા પ્રવચનને લભ્યો ન મેળવ્યા ન વહુના શ્રુતેન યદેવંપ વૃણતે તેન લભ્ય તસ્યેષ આત્મા વૃણતે તન્નુ સ્વામ્ (વ્યાખ્યાન આપવાની કુશલતાથી, ધારણશક્તિથી, કે ધણા ગ્રંથો જાણવાથી, આ આત્મરૂપ ભગવાન પ્રાપ્ત કરી શકાતા નથી, પણ જે જીવને આ મારો છે એમ પોતાના દાસપણાથી સ્વીકારે છે તેનાથી જ તે ભગવાન મેલવી શકાય છે, અને તે જીવને જ ભગવાન પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત કરે છે,) એમ વેદમાં કહ્યું છે ત્યાં અનુમૂલ્યથી જ તેમનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે એમ પ્રસિદ્ધ છે. તે અનુમૂલ્ય મેલવવાનો માર્ગ તે જ પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે, અને તે માર્ગ વેદાદિકમાં સિદ્ધ છે, આધુનિક નથી, એમ ઉપરની શ્રુતિઓ વગેરેથી સર્વના સમજનામાં આવ્યું હશે, તો પણ શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજીએ પ્રકટ કરેલો હોવાથી તે પ્રાચીન કેમ કહેવાય ? એમ કોઇને ભ્રમ થાય તેની નિવૃત્તિ માટે હું તમને ઉદાહરણ આપુ છું વિભાવ-તમાં હીરાની ખાણ હાલ થોડા વખત થયા તેના કોઇ પરીક્ષકે જાણેલી છે, તેથી કદાચિત્ત તે ખાણ નવી કહેવાય તો પણ તેમાંથી નિકળેલા હીરાને પથ્થર તો શુ પણ પુખરાજ પણ કહી શકાશે નહિ, હીરા જ કહેવાશે તે હીરા પૃથ્વીમાં પ્રાચીન હતા જ, માત્ર તે તેના પરીક્ષકે હમણા શોધી કાઢ્યા છે, એવી રીતે આ સમગ્ર વદાદિકમાં અનાદિસિદ્ધ જ છે, તે તેના પરીક્ષક શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી પ્રકટ થયા, તેમણે તેમાંથી શોધી કાઢ્યો તેથી તે આધુનિક કહેવાય નહિ, વેદાદિકમાં જે બાબત હોય તેને આધુનિક કહેવાથી વેદાદિકને પણ આધુનિકપણુ પ્રાપ્ત થાય.

નિજમાર્ગ કર્તવ્ય—પુષ્ટિમાર્ગમાં કર્તવ્ય ભગવત્સેવા છે શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજીએ સિદ્ધાન્ત-મુક્તાવલીમાં કહ્યું છે કે ભગવાનમાં ચિત્ત પરિવૃત્ત તેનું નામ સેવા છે, તે સેવા માનસી કહેવાય છે, તે સિદ્ધ થવા માટે પ્રથમ શરીરથી અને ધનથી જનેથી સેવા કરવાની છે તત્તુવિત્તજ્ઞ એમ એક સમસ્ત પદ આપેલું છે તેના અભિપ્રાય એવો છે કે લાપ વિના કેવલ દ્રવ્યના લોભથી શરીર-વડે સેવા કરે અથવા શરીરના આગ્રસ્થથી પોતે સેવામાં પ્રવૃત્ત નહિ થતા કોઇને દ્રવ્ય આપી તેની પાસે સેવા કરાવે તો તેની જનને પ્રકારની સેવાથી માનસી સેવા સિદ્ધ થતી નથી. શરીરથી પોતે સેવામાં પ્રવૃત્ત થઇને શ્રીહૃદયારજીને સુખદ ઉપચારમાં વિલગ ન થવા માટે દ્રવ્ય ખર્ચીને મનુષ્યો રાખી સેવાના ઉપયોગમાં લે તેની તત્તુવિત્તજ્ઞ સેવા માનસીને સિદ્ધ કર-

નારી થાય છે. જીવને અવિદ્યાનો સંમંથ થવાથી પોતે ભગવાનનો અશ છે તે પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી જઈ દેહાધ્યાસ, ઇન્દ્રિયાધ્યાસ, પ્રાણાધ્યાસ અને અતઃકરણાધ્યાસ થવાથી તે જીવ અશુદ્ધ થયેલો છે તેને ભગવત્સેવાનો અધિકાર સિદ્ધ કરવા માટે આત્મનિવેદન કરવાનું વિધાન છે. બ્રહ્મણ, ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલો હોય તેને ગાયત્રીનો ઉપદેશ થાય ત્યારે વૈદિક કર્મ કરવાનો અધિકાર થાય છે એટલે પ્રથમ અશુદ્ધ હોય છે તે ઉપનયનસરકારથી શુદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ તેનું બીજું જન્મ થાય છે તેથી જ તેમની દ્વિજ એવી સજ્જા છે, (પ્રથમ માતાના ઉદરમાંથી જન્મ થાય છે અને બીજી વખત ઉપનયનસરકારથી જન્મ થાય છે,) તેવી જ ગતિ આત્મનિવેદન કરવાથી જીવ પ્રથમ અશુદ્ધ હોતા તે શુદ્ધ થઈને ભગવત્સેવા કરવાનો અધિકારી થાય છે તો તેનો નવો જન્મ કહેવાય છે, માટે ભક્તિ કરવાની ઇચ્છાવાલાએ આત્મનિવેદન અવશ્ય કરવું જોઈએ, કેમ કે એકાદશસ્કંધના ૧૯ મા અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ધવજી પ્રતિ મહદ્વિમુગ્ધ (મોટાઓને શોધવા યોગ્ય) ભક્તિયોગ કહ્યો છે ત્યાં શ્રદ્ધાઘ્નતરુણાયા મે (અમૃતરૂપ મારી કથામાં શ્રદ્ધો રાખવી) ઇત્યાદિક ચાર શ્લોકોએ ભક્તિના કારણો બતાવીને કહ્યું છે કે -^૧ હે ઉદ્ધવજી ! આત્મનિવેદન કરનારા પુરુષોને ઉપર બતાવેલા ધર્મોએ મારામાં સારી રીતે ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, ૫૪૧ તેનો બીજો કથો અથ ગેલવનો બાકી ગ્હે છે ? કાંઈ નહિ. અતઃ આત્મનિવેદન કરનારને ભક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું લખેલું છે, તેથી ભક્તિનો અધિકાર સિદ્ધ કરનાર આત્મનિવેદન છે, એટલે વૈદિક કર્મનો અધિકાર સિદ્ધ કરનાર જેમ ઉપનયનસરકાર છે, તે કયાં સિવાય વૈદિક કર્મ કરે તો તેનું ફલ પ્રાપ્ત થાય નહિ, પણ ઉદ્ધવે પ્રસવાધી થાય, તેવી રીતે આત્મનિવેદન દ્વારા સિવાય ભક્તિ કરે તો તેને ફલની પ્રાપ્તિ નહિ એમ સિદ્ધ થાય છે વૈદિક કર્મમાં અધિકાર સિવાય તે કરવાથી જેમ પ્રસવાધી થવાય છે, તેમ ભગવદ્ભક્તિમાં અધિકાર સિવાય તે કરવાથી પ્રસવાધી થવાનું નથી એટલી તેની મોટાઈ છે, પરંતુ ભગવાનને પ્રિય થવારૂપ ભક્તિનું ફલ તેને સિદ્ધ થતું નથી, તે સાર આત્મનિવેદન કરવાની જરૂર છે. તેથી જ આપણા માર્ગમાં આત્મનિવેદન (અહસસબંધ) કરવાની આવશ્યકતા બતાવેલી છે, અને પ્રાચીન વાર્તાઓ વગેરે પ્રથો વાચના અહસસબંધ કયાં ૫૪૧ હવે મારે શું કરવું છે ? એમ પૂછવાથી ભગવત્સેવા કરવાનો “ઉપદેશ કરેલો વાચવામાં આવે છે. અહસસબંધ કરતી વખત દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો, અતઃકરણ તેમના ધર્મો, સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ધર વગેરે જેટલાં પોતાના અહતામમતાના સ્થાન છે તે તમામ ભગવાનને અર્પણ કરવામાં આવે છે તેથી પોતાની અહતામમતા નિવૃત્ત થઈને આ સર્વ ભગવાનનું છે એવી ક્ષુદ્ધિ કરવાનો એ મુખ્ય ઉપાય છે. ધન વગેરે તમામ ભગવાનનું થવાથી પુત્રના વિવાહાદિક કાર્યમાં તેનો વિનિયોગ કેમ થાય અને ભગવાનને અર્પણ કરેલા પદાર્થમાંથી સામગ્રી કરી ભગવાનને ધરીએ છીએ તે આપણાથી શી રીતે લઈ શકાય ? ઇત્યાદિક સદેહાની નિવૃત્તિને માટે મોટા શાસ્ત્રાર્થ છે, તોપણ હું તમને સક્ષેપમાં સમજાવું છું કે જેમ ધન ભગવાનને અર્પણ કરેલું છે તેમ પુત્રાદિક પણ અર્પણ કરેલા છે એટલે અર્પણ કરેલા પદાર્થ, વસ્ત્ર, આભરણો વગેરે રાખવાના ઉપયોગમાં જેમ ધર અને તેની અદરના કપાટ, પેટી વગેરે આવે છે, તેવી રીતે ભગવાનને અર્પણ કરેલ પુત્રના વિવાહાદિક કાર્યમાં

૧. एवं धर्मैर्मनुष्याणामुद्धवात्मनिवेदिनाम् ।

મયિ સંજાયતે ભક્તિ કોઽન્યોઽર્થોઽસ્યાવશિષ્યતે ॥

લગવાનને અર્પણ કરેલું ધન લગવદાનપૂર્વક ઉપયોગમાં લેવામાં કાંઈ બાધ નથી. લગવાનની આશા માગીને તેવા ખરચ માટે દ્રવ્ય વાપરવાનો સમયાર આપણામાં છે અને લગવાનને ધર્માં સિવાય કાંઈ પણ લેવાનો લક્ષ્યને નિષેધ છે, તેથી લગવાનને ધરીને તેમણે આપેલા પ્રસાદ તરીકે અવહાર કરવો જોઈએ. એકાદસસ્કંધમાં ઉદ્ધવજીએ શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ કહેલું છે કે -^૧ 'આપે ભોગવેલી માત્રા ચંદન વસ્ત્ર અન્ન દારૂચી શણગારેલા અને આપનું ઉચ્છિષ્ટ ખાનાર અમે દાસ આપની માયાને નિશ્ચય છતાંએ.' ત્યાં લગવત્પ્રસાદથી માયાને છત્વત્કરૂપે દ્રવ્ય લખેલું હોવાથી આત્માને શુદ્ધ કરનાર લગવત્પ્રસાદ છે એમ સિદ્ધ થાય છે વધી દાન, નિવેદન અને અર્પણ એવા ત્રણ બેદ છે, તેમાં મુખ્યમદ સમ્રદં ન મમ ઇત્યાદિક ઉચ્ચાર કરીને પોતાની સત્તાનો ત્યાગ કરીને પારકી સત્તાનું જેમાં પ્રતિષ્ઠાદન થાય છે તે દાન કહેવાય છે. તે પાછું પોતાથી લઈ શકાતું નથી પદાર્થો બતાવી દેવા તે નિવેદન કહેવાય છે, તેમ જ પોતાના ધરમાંથી પોતાનો દાસ સામગ્રી લઈને સિદ્ધ કરી સ્વામિને આપે તે અર્પણ કહેવાય છે તે અર્પિત પદાર્થમાંથી સ્વામી જન્મ્યા પછી અવશિષ્ટ રહે તે દાસ પણ લઈ શકે છે, તેવી રીતે પ્રયુક્તે અર્પણ કરીને તેમના પ્રસાદ તરીકે તે લેવામાં બાધ નથી, માટે લગવત્સેવા કરીને લગવત્પ્રસાદથી નિર્વાહ કરવો એ જ પુષ્ટિમાર્ગીય જીવનું કાર્તવ્ય છે.

દુઃસ્વર્ગના યાચકતા.—ઉપર જે રૂઢરૂપ માનસી મેલા દુઃ કહી ગયો તે શુદ્ધભાવથી લગવત્સેવા કરે, સત્સંગ કરી ત્વમાર્ગીય ગ્રંથોનું અવગાહન કરે ત્યારે સિદ્ધ થાય તેમ છે તેમાં દુઃ સગ મોટો બાધક છે, જેનું વિવેચન શ્રી હરિગણજીએ દુઃ સંગવિજ્ઞાનનિર્ણયપ્રકાર નામના ગ્રંથમાં કરેલું છે કેટલાએક દામી પુરોના આચરણ ઉપરથી લોકોને દુઃ સગ થઈ આ માર્ગ દામાત્મક છે એવો ભ્રમ થાય છે, પણ તેવા આચરણવાદા લોકોને જોઈને તેના આરોપનો ભ્રમ માર્ગ ઉપર દેખાવો નથી જેમ સરકારે કાયદા બાંધેલા છે તે મનુસ્મૃતિ વગેરે આ ગ્રંથો અને બીજા ગ્રંથોની એકવાક્યતા કરીને બાંધેલા છે, તે ગ્રંથો પ્રજામાં તે કાયદા ચલાવવા માટે અધિકારીઓ પણ નિમેષા છે તેમાંથી કાંઈ વિરદ આવે તેથી કાંઈ કાયદાને દૂષણ લાગતું નથી, પણ વિરદ આજના 'દોષવાગો' ગણાય છે, તેવી જ રીતે આ સપ્રદાયમાં આવેલો કાંઈ વિરદ આવે તો તેના દોષનો આરોપ સપ્રદાય ઉપર કરવો એ કેવળ અયોગ્ય છે સપ્રદાયમાં તો શ્રીહરિગણજીએ કામાદ્યદોષવિવરણ નામનો ગ્રંથ કરેલો છે તેના થોડા શ્લોક સંભળાવીને અભિપ્રાય સમજાવું છું કે—^૨કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને માત્સર્ય એ ૭ દોષોમાં ત્રામ પ્રથમ છે તે સાર વિવેચન કરીને તેનું નિરૂપણ કરીએ છીએ જેનામાં તે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો જ તે સર્વથા નાશ કરે છે વિષયનો આવેશ થવામાં તે વારણરૂપે હોવાથી ચિત્તમાં તે વિદેષ કરે છે. તે જ્ઞેયુષ્યથી ઉત્પન્ન થયેલો

૧. ત્વયોપમુક્તસ્રગંધવાસોઢકારવર્ચિતાઃ ।

ઉચ્છિષ્ટમોજિનો દાસાસ્તવ માયાં જયેમ હિ ॥

૨. દોષેષુ પ્રથમઃ કામો વિવિચ્ય વિનિરૂપ્યતે ।

યસ્મિન્નુત્પચતે તસ્ય નાશક સર્વથા મત ॥

વિષયાવેશદેતુત્વાદિક્ષેપોત્પત્તિકારણમ્ ।

રજોગુણસમુત્પન્નો રજ-પ્રક્ષેપકો મુતે ॥

પ્રહાવેશવિરોધી ચ સદ્બુદ્ધેર્બોધકો મત ॥

છે તેથી જેનામા ઉત્પન્ન થાય છે તેના મુખમાં રજ નાખે છે, અર્થાત્ કામીના મુખમાં ધૂળ પડે છે વિષયમા આવેશ હોવાથી ભગવાનનો આવેશ થવામા તે વિરોધી છે. તે શ્રીઆચાર્યજીએ સંન્યાસનિર્ણયમા કહેલું છે કે—જેમના દેહ વિષયવડે આક્રાંત થયેલો છે, તેમને સર્વથા હરિનો આવેશ થતો નથી, તેથી વિષયનો આવેશ થતાથી તેને સદ્બુદ્ધિનો નાશ કરનાર માનેલો છે. કામાચ્ચદોષ થી શ્રીહરિરાયજીએ લખીને તેનથી ધણાની બુદ્ધિનો નાશ થયાના ઉદાહરણો પણ આપેલા છે કામી પુરુષોને ભગવાનની લીલામા પણ દોષબુદ્ધિ થાય છે તેથી જ શુકદેવજીએ પંચાધ્યાયીમા કામને દુઃકથનો રોગ કહેલો છે એવી રીતે દરેક સ્થળે કામને વિસ્તાર-વિવેચન આપ્યા છતાં ગ્રંથનો અભ્યાસ ન હોવાને લીધે કેટલાક લોકો આ માર્ગ રસમય છે એટલી જ હકીકત સાંભળીને અથવા વાચીને કામાત્મકતાકરુણા કરે છે, પણ રસમય શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રકારે થાય છે. રસો વૈ સઃ ઇલાદિક શ્રુતિઓમા અને વ્યાસસૂત્રના આનંદમયાદિક અધિકરણોમા પ્રતિપાદન કર્યા પ્રમાણે પ્રભુનું સ્વરૂપ આનંદમય છે એમ સમજીને તેમના જ આનંદના એક અંશમા સર્વ જગતનો આનંદ ગ્રહેલો છે તેવા પ્રભુ સિવાય બીજા સર્વ આનંદગ્રસ્ત છે એમ નિશ્ચય કરીને પ્રભુમા વ્યાસક્રિત કરવી, અર્થાત્ લૌકિક વિષયો તુચ્છ છે તેમા ચિત્ત ન લગાડતાં સર્વ હૃદયોનો વિનિયોગ ભગવાનમા કરવો એમ હું પ્રથમ કહી ગયો છું. આ રીતે અર્થ ન જાણવાથી લોકોની, અને તેને લીધે માર્ગની પણ દુર્બલસ્થા થાય છે તે નહીં થવા માટે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર છે તેમા જનસમૂહનો તેમ જ સપ્રદાયનો મોટો લાભ સમાયેલો છે. તે સાર આશરે ૧૨-૧૩ વર્ષ થયાં મેં મુખોધિનીસલા આપેલી છે તેમા અનુક્રમે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે શ્રીપુષ્ટિ-માર્ગપ્રકાશ નામનું માસિક પણ ચાર વર્ષ થયા સંભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય છે, પરંતુ સામ્પ્રત્યિક ગ્રંથો ધણા રહ્યા, તે સર્વની પ્રસિદ્ધિરૂપ કાર્ય મોટું હોવાથી તેને માટે ફડ થવાની જરૂર છે, એમ મારે અનુભવથી અને વૈજ્ઞાનોના અભિપ્રાયથી નિશ્ચય થતા, એ જ મુખોધિની સલાની શાખા વડોદરા તેમ જ ડોહાઈ ખાતે સ્થાપવામા આવી છે. તેવી જ રીતે અફઝી પણ રા રા દેસાઈજી વિષ્ણુપ્રસાદ કલ્યાણરાયજીના પ્રમુખપણા નીચે તે સલાની શાખા સ્થાપુ છું એમ કહી શિક્ષા સમાપ્ત કરી. ”

અપસંહાર—મહારાજશ્રીની શિક્ષા પરિપૂર્ણ થઈ ગયા બાદ રા. રા. વડોદરા પ્રાણલાલ શાહજીએ મહારાજના લાપણનો સાર સમજાવી વૈષ્ણવ ધર્મનો ઉપદેશ મનમા ઠસાવી, પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઉત્તમ કાર્ય ઉપાડી લેવા સચના કરી. મહારાજશ્રીની આજ્ઞાથી શ્રીમુખોધિની સલાના નિયમો શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામે વાચી સંભલાવ્યા હતા સલાના ફડમા આશરે ૩ ૧૦૦૦ ભરાઈ ગયા છે, અને હજી પણ વિશેષ રકમ ભરાવાનો સભવ છે સલાનું કામ થઈ રહ્યા બાદ રા રા દેસાઈજી વિષ્ણુપ્રસાદ કલ્યાણરાયજીએ, શેઠ જગનલાલ નરસીદાસે, શેઠ વ્રજમોહનદાસ અમૃતલાલે તેમ જ શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામે મહારાજશ્રીને વિનય-તિલક કરી માલા ધરાવી હતી બાદ મહારાજશ્રીએ સલાના કાર્ય તરફ સતોય બતાવતા સલા વિસર્જન કરવામા આવી હતી.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે
૨. જગત્, હતા, અંતર્વાસી, અમર દત્તપદ્મિના નિમિત્ત અને ઉપાગમ કારણ ગુદ નિર્ગુણ અથવા કૃષ્ણ પરમાત્મા ન છે.
૩. હવે અવિનાયી કાંપનો અનુભવામનાત્મક સમાર મિથ્યા છે.
૪. હવે અત્ત છે, ગુદ નિર્ગુણ અત્તનો અંત છે, વ્યાપક નથી
૫. પરંપરા પ્રાચીનતમ કૃષ્ણનું ધાર અદ્યતનતમ અભિપ્રાય છે.
૬. સર્વોપરિ નેતાદિ સામે પ્રતિપાદિત પરમપ્રાણના વસ્તુ મીઠુંજ ન છે
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અસહ્યને ધર્મ છે, એટલે વસ્તુના સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. સાત્ત્વનિવેગ અને પ્રભુપ્રપન્નિ નિવા અન્ય નિષધર્મ હોય શકે જ નહિ.

GRATIS.

The 'Sudharmanta Philosophy' or 'System of Vallabhacharya' by Mr. Mukherjee T. Tehrah, B. A., will be posted to any gentleman applying to—

HARBOUR STREET
POWELL, 1.

} ISHVAR DAS TRIPHTY ANDAS VADALI ANDAS SITH

પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર થતા ગંભીર આક્ષેપો.

જવાબદાર કોણ ?

આક્ષેપ કરનારાઓ પોતેજ શું થોડા જવાબદાર છે ?

કહેવામાં આવે છે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં બસો બાવન, ચોરાશી વૈષ્ણવ, ઘોળ વગેરે સાધારણુ ગ્રંથો સિવાય બીજા સમાધાન કરનારા ગ્રંથો ક્યા છે? હજો તો છપાયલા નહિ હોય છપાયલા હશે તો કમાવવા ખાતર ન અગચાપ એટલી નોંધાવરના હજો

આ બધો વાગ્વિશ્વાસ અધિકારમાં રહેલાઓનોજ છે એમ અમે ખચિત જ જણાવનાં અચકાઈશુ નહિ તેની સત્યતાનો નિશ્ચય કરવાં હોય તો ફક્ત રૂ ૪-૦-૦ અંકે ચારજર્જર્પઆનીચેને સરનામે મોકલો

નિયમ પ્રમાણે ૧૯ ગ્રંથો કે જેમાં શ્રીમદ્ભગવાદીશ્વરના મોટા ગ્રંથોનું તાત્પર્ય વિસ્તૃત-ગ્વાલી સંગ્રહ ગુજરાતી ભાષામાં આપવામાં આવ્યું છે તે ઉપરાંત ૨૬મ જયશે તો બીજા પછી મુદ્ર ગ્રંથો વિના મુદ્રે આપવામાં આવશે હુટક ગ્રંથો લેનારને પણ નોંધાવર વધારે ન થઈ પડે માટે છાપવાના ખર્ચના પ્રમાણમાં જ નોંધાવર રાખ્યું છે.

આ સિવાય આજ મુદ્દીમાં છપાયલા સમ્રદાવતા દરેક પુસ્તકો સસ્તે ભાગે પુરાં પાડીશુ

આ સંપ્રદાય ઉપર કોઈ પણ નિંતાના આક્ષેપ કરવા પહેલાં અમારા પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકોનું મનન કરો અમે નિશ્ચયપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે તેથી તમારી વ્રાન્તિ મોં ફાટી દર નાસશે

ત્રિભુવનદાસ પીતાંબરદાસ શાહ,

કે. શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય.

નડીઆદ.

વર્ષ ૩૧૦૦] શ્રીગણેશ પૂજાર્ચન

પુષ્ટિમત્તિસુધા.

ક્રમ ૧૧ શ્રીગણેશ પૂજાર્ચન, અંક ૧૨]

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેત્રયા ન વેદુના શ્રુતેન
યમેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વૃણુતે તનું સ્વામ્ ॥ ૧ ॥
નાદં વેદૈર્ન તપસા ન દાનં ન ચેજ્યયા
શવ્યં પૃથ્વિયાં દ્રુપ્તું દૃષ્ટ્વાનમિ માં યયા ॥ ૨ ॥
મત્તયા દરનન્યયા અરયઃ અહમેવંવિધોઽર્જુન ।
જ્ઞાતુ દ્રુપ્તં ચ તત્ત્વેન પ્રવેપ્તું ચ પરંતપ ॥ ૩ ॥

તત્ત્વી તથા પ્રકાશ-

વાંદીલાલ નાગીનદાસ, ગાદ,

બી.એ., એન.એલ.બી., વડોદરા, તા. ૧૯૨૬

મુંબાઈ

નોંધાયેલ ક્ર. ૨-૮-૮૬

છપક આદેશી ૩, ૧-૮-૮૦

આવશ્યક નિવેદન.

1. આ માસિક સબંધી મધ્યે પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
2. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
3. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
4. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુચાર જ લેખ લેવામા આવશે.
5. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે
6. આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમનાં તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે
7. દાહ પશુ બાળતની ખચર મંગાવવી હોય તો જવાબ સાર ટિકિટ મિલવી, તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ
8. આ માસિકમા જાહેરે ખચર છપાવવી હોય કે હેન્ડમિલ વહેવાવવા હોય તેમજે પ્રકાશકને લખવું અથવા મશ્રુ

પુષ્ટિશક્તિસુધાકાર્યાલય,
મિન્સેમ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

1. વાદ્યથો...	...	...	વે. શા. અ. ગણુપતિગમ દાલીદાસ શાસ્ત્રી.
2. આમિનીપ્રાર્થનાષ્ટક.	...	...	વે. શા. સ. અવધરામ બૃધરજી શાસ્ત્રી.
3. મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાનાસા	..	-	Mr. D. B. A. LL B. High Court
Plader.
4. બ્રહ્મસંભવનું સ્વરૂપ	..	...	એક લેખક V.
5. લીનાયૈચિત્ર્ય.	...	...	લીલાલોચકે.
6. સંખેડા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય	...	...	શા નારાયણદાસ પરમાનંદાસ એકાદશી

॥ मुक्तितारतम्यनिर्णयः ॥

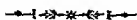

ननु मुक्तौ तारतम्यं नास्ति, प्रमाणाभावात्, 'परमं साम्यमुपैतीति' तारतम्यस्य प्रमाणाभावात्, मुक्तौ तारतम्ये दूषणं चास्ति, तात्किमिति चेदुच्यते, स्वर्गसंसार-साम्यं स्थानमुक्तेः इत्येकं दूषणं, द्वितीयं कथ्यते, मुक्तस्याधिकदर्शने दुःखद्वेषादिकं स्यादिति पूर्वपक्षे प्राप्ते, सिद्धान्त उच्यते, प्रमाणाभावादित्यसिद्धं, बहुप्रमाण-सत्त्वात्, 'सैषानन्दस्य मीमांसा भवति ते ये ज्ञातं मानुषा आनन्दा स एको मनु-ष्यगन्धर्वाणामानन्दः श्रोत्रियस्य चाकामहतस्येत्यादितैत्तिरीयश्रुत्या 'अथ ये ज्ञातं कर्मदेवानामानन्दाः स एक आजानजानामानन्दः यश्च श्रोत्रियोऽष्टजिनोऽकामहत' इत्यादिवाजसनेयश्रुत्या 'अक्षयवन्तः कर्णवन्तः सखायो मनोजवेष्वसमा बभूवुः' इत्यादितैत्तिरीयश्रुत्या 'नृपाद्याः शतधृत्यन्ता मुक्तिगा उत्तरोत्तरं सर्वैर्गुणैः शतगुणा मोदन्ता इति हि श्रुताः', 'मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः सुदुर्लभः प्र-शान्तात्मा कोटिष्वपि महामुने' इत्यादिस्मृतिभिः, 'यस्त आशिष आशास्ते न स भृत्यः स वै वाणिक् स वै भृत्यः स वै स्वामी गुणलुब्धो न कामुको मुमुक्षोर-मुमुक्षुस्तु परो लोकान्तभक्तिमान्' इत्यादिसाधनतारतम्येन फलतारतम्यप्रतिपा-दकस्मृत्या भक्तिसाध्यमुक्तितोषिकभक्तिसाध्यमुक्तेराधिक्यस्य प्रतिपादकतया 'अ-न्ये त्वेवमजानन्त श्रुत्वान्येस्य उपासवे तेषां चातितरत्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः' इत्यादिशब्देन 'स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेपि यान्ति परां गतिं किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा' इत्यादिसाधनतारतम्येन फलतारतम्यप्रतिपादकतया स्मृत्या साधनस्योत्तमत्वेन साध्यं चोत्तममाप्नुयुः, 'ब्रह्मादयः क्रमेणैव यथानन्दश्रुतौ श्रुताः' इतिस्मृत्या 'अधिकं तस्य विज्ञानमधिका च गतिस्तथे'तिभारतवचनात्, 'युक्तं वै साधनाधिक्यात्साध्याधिक्यं सुरादिषु नाधिक्यं यदि साध्ये स्यात्प्रयत्नः साधने कुतः' इत्युक्तिर्गतार्थवचनात् 'त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभा-वजा सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु श्रद्धामयोयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव स' इत्यादिस्मृत्या स्वभावजैतिस्वरूपभूतभक्तितारतम्येन चतुर्मुखादय इत-रेभ्य उत्कृष्टा इति उत्कृष्टतमप्रतिपादकतया अस्मदादिमुक्तभोगः मुक्तचतुर्मुखभोगा-त्रिकृष्टः अस्मदादिभोगत्वात् संसारस्यास्मदादिभोगवदित्यादिमुक्तिभिश्च मोक्षतार-तम्यस्य सिद्धेः, 'श्रोत्रियस्य अकामहतस्येत्यादितैत्तिरीयश्रुतिगतस्य यश्च श्रोत्रियो

ऽष्टजिनोऽकामहत'इतिवाक्यद्वयस्याप्यमर्थः, अकामहतत्वं कामाकृतोपद्रवः न त्वकाम-
 मत्वं हतशब्दवैयर्थ्यात्, स च 'सत्यकामस्य यन्नाप्ताः कामास्तत्र मामृतं कृधी'-
 त्यादिश्रुतेः 'स हि मुक्तोऽकामहत'इतिब्रह्माण्डोक्तेश्च, अष्टजिनत्वमप्यपापदुःखयोः
 सत्त्वात्, श्रोत्रियत्वं च मुक्तस्यैव मुख्यं, 'भ्राह्मश्रुतिफलत्वाच्च श्रोत्रियाः प्राप्तमोक्षिणः
 त एव चाप्तकामत्वात्तथाऽकामहता मता' इतिभारतोक्तेः, 'परमं साम्यमुपैती'ति-
 मुक्तसाम्यश्रुतेः कथं मुक्ततारतम्यमितिचेत्, तस्याः सावकाशत्वात्, दुःखाभाव-
 सत्यकामत्वादिना सरःसागरयोरिव स्वयोग्यानन्दपूर्त्या च साम्यात्, 'लिङ्गभेदः'
 परानन्दो दुःखाभावः समा मता' इतिस्मृतेः, अन्यथा मुक्तस्येश्वरवज्जगत्संपृत्वा-
 दिकं स्यात्तच्च 'जगद्भाषारवर्ज'मिति सूत्रे त्वयापि निषिद्धं, 'भोगमात्रसाम्य-
 लिङ्गाच्च' तिसूत्रस्थमात्रशब्दस्य मन्मते भोगसामान्य एव साम्यं, न भोगविशेषे
 इत्यर्थः, त्वन्मतेपि भोगसामान्ये मुक्तस्य ब्रह्मसाम्यात्, अन्यथापसिद्धान्तत्वात्,
 चाराहे च 'स्वाधिकानन्दसम्प्राप्तौ सृष्ट्यादिककृतिष्वपि मुक्तानां नैव कामः स्या-
 दन्यान् कामांश्च भुञ्जत' इति, न च हर्षेर्ष्यादिप्रसङ्गः, निःशेषगतदोषाणां बहुभि-
 र्जन्मभिः पुनः । स्यादापरोक्ष्यं हि हरर्द्वेर्ष्यादि ततः कुतः॥ भवेद्युर्यादि सेर्ष्येद्या स-
 मेष्वपि कुतो न ते । तप्यमानाः समान् दृष्ट्वा द्वेर्ष्यादिपुता अपि ॥ दृश्यन्ते बहवो लोके
 दोषा एवात्र कारणं । हतः सौगन्धिकवने मणिमांश्च पुनः कलौ ॥ जातो मिथ्यामातिः
 सम्यग्विस्तीर्यापि तमोधिकं । इन्द्रजालधियां सृष्टिं मन्यन्ते ज्ञानदुर्बलाः॥ नित्यनिर-
 स्तेन्द्रजाले स्वत एव कथं भवेत् । अशक्ताः सत्यसृष्टौ हि मायासृष्टौ वितन्वते ।
 अचिन्त्यानन्तविभवः कथं तामीहते हरिः ॥ अणुमात्रोप्ययं जीवः स्वदेहं व्याप्य
 तिष्ठति । यथा चाप्यशरीरेषु हरिचन्दनविप्लुतः ॥ ब्रह्मविष्ण्वीशरूपाणि त्रीणि
 विष्णोर्महात्मनः । ब्रह्मणि ब्रह्मरूपांशः शिवरूपी शिवे स्थितः ॥ पृथगेव स्थितो देवो
 विष्णुरूपी जनार्दनः ॥ ब्रह्मण्यप्रतिपन्नोपाध्यभावेपि पारमार्थिकत्वरूपधर्माभावस्य
 परिच्छिन्नसद्रूपत्वाविरोधितद्वयतादेः प्रतिपन्नोपाधिसद्भावेपि पारमार्थिकाभाववत्त्व-
 स्य घटादौ परिच्छिन्नसद्रूपत्वाविरोधोपपत्तेश्च, एवं च ब्रह्म कालत्रयेपि सत्,
 वियदादिरूप्यपि च कदाचिदेवेति नित्यत्वात्, नत्वाभ्यामेव वैषम्यं, न तु
 सत्यत्वमिथ्यात्वाभ्यां, तच्च सद्ग्रहः ॥ स्वरूपेण त्रिकालस्य निषेधो नास्ति ते
 मते । रूप्यादेस्तात्त्विकत्वेन निषेधस्त्वात्मनोपि हि ॥

॥ इति श्रीमद्विठ्ठलेश्वरविरचितो मुक्तिारतम्यनिर्णयः संपूर्णः ॥

॥ भक्तिजीवनम् ॥

श्रीमद्वल्लभपादाब्जप्रसादादुत्तमोत्तमात् ।

वक्ष्ये प्रवाहमर्यादापुष्टीनां भेदमुत्तमम् ॥ १ ॥

संसारसागरस्याथ तरणाय कलौ युगे ।

पापे चापजनोग्रेस्मिन्सर्वधर्मविदर्जिते ॥ २ ॥

दुष्टावृतमहातीर्थे सत्कथाव्यग्रसज्जने ।

श्रीमद्गुरुहृदि जीवः भवते माग्भवाश्रयात् ॥ ३ ॥

आश्चर्योन्मुख एवाथ भवत्यस्य ब्रजेश्वरः ।

ब्रह्मसम्बन्धतो देहे वृत्तिः स्थिरवरा भवेत् ॥ ४ ॥

तरणाय प्रवक्ष्येस्य समुद्रस्येव जीवनः ।

कृत्याकृत्यं न जानाति धर्माधर्मं तथा पुनः ॥ ५ ॥

अन्याश्रयं करोत्येव वेदशास्त्रावलोकनैः ।

भ्रान्तानि मुनिवाक्यानि हृष्टा सञ्ज्ञातसम्भ्रमः ॥ ६ ॥

वेदासंधुवाक्योर्मितादिर्तेन्द्रियसञ्जयः ।

भ्रान्तश्चेद्भवति मायः स प्रावाहिक उच्यते ॥ ७ ॥

तस्मात्प्रावाहिका भक्तिर्न कर्तव्या कदाचन ।

विचारोत्र न कर्तव्यः श्रीमदिच्छा बलीयसी ॥ ८ ॥

रासावलोकसम्बन्धसदृशी जायते रुचि ।

भक्तैश्चिन्ता न कर्तव्या श्रीमदिच्छा यतोऽचला ॥ ९ ॥

मर्यादा केवला भ्रान्तिः सर्वदोषमयस्य हि ।

मिथ्याचारस्य दीनस्य पुरुषोत्तमसम्भ्रमात् ॥ १० ॥

वेदशास्त्रोक्तधर्माणां राहित्याच्चित्तनैष्ठुरात् ।

न दोषनिवृत्तिस्तस्य साभिमानस्य जायते ॥ ११ ॥

स्वीकरोति प्रभुः स्वं चेदनन्यभजनो भवेत् ।

स्वीकाराद्वैष्णवैः सद्गो मनोवाक्तायकर्मभिः ॥ १२ ॥

जायते सुदृढः स्नेहः साक्षाच्छ्रीपुरुषोत्तमे ।
 मर्यादीयः समाख्यातो भक्तोयं केवलं श्रमात् ॥ १३ ॥
 न चास्य श्रीमतः प्राप्तिः पुरुषोत्तमसम्भ्रमात् ।
 भगवज्जनसंसर्गात् पुरुषोत्तमदर्शनात् ॥ १४ ॥
 प्रभुप्रसादभक्तौ तु दोषनाशोऽस्य जायते ।
 कदाचिद् भाग्ययोगेन वैष्णवावाससेवनात् ॥ १५ ॥
 संसाराम्बुनिधिर्वैश्यपदमात्रस्तदा भवेत् ।
 साक्षात्प्राप्त्यै तदा येषु तन्मयत्वं यदा हरौ ॥ १६ ॥
 देहरुधिरमांसास्थिमयं दृष्ट्वास्थिरं जगत् ।
 अद्वन्ताममतानाशे कृष्णे भक्तिः प्रजायते ॥ १७ ॥
 तदा तमनुशुद्धानि साक्षाच्छ्रीपुरुषोत्तमः ।
 भिन्नमार्गस्य वाक्यानां स्वीकारं मानसं त्यजेत् ॥ १८ ॥
 पुरुषोत्तमधाम स्याच्चेतो वैष्णवसंश्रयात् ।
 स्वप्ने तस्य प्रभोः प्राप्तिः स्वप्नवत् प्रकटा भवेत् ॥ १९ ॥
 विरहे तत्स्वरूपस्य भजनं शतधा भवेत् ।
 सर्वं समर्पयेद्भक्त्या निवेदनपरोनिशम् ॥ २० ॥
 असमर्पितवस्तूनां वर्जनाद्भगवज्जनः ।
 आश्रयो जायते कृष्णे कृष्णस्तस्याश्रयोन्मुखः ॥ २१ ॥
 विवेकञ्च तथा धैर्यं हरिः सर्वं करोति हि ।
 पुष्टिमार्गे प्रवृत्तोयं भक्तः श्रीपुरुषोत्तमः ॥ २२ ॥
 ब्रजराजो द्विजपतिर्हरिरेव न संशयः ।
 रहस्यं परमं चैतत् पवित्रं परमाद्भुतम् ॥ २३ ॥
 न प्रकाश्यमभक्ताय कल्याणं भक्तिजीवनम् ॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्विठ्ठलेश्वराविरचितं भक्तिजीवनं समाप्तम् ॥

શ્રીસ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમ્.

સર્વાસદાસેવિતપાદપદ્મલસન્નિધિપ્રેણ મુખં લિલંત્યા ॥

વિયોગભાવૈકગતાત્મન સ્યાં કદા તવાહં પદપાંશુજન્મા ॥ ૫ ॥

શ્લોકાર્થ—સખીએ મહાસેવિતપાદપદ્મમા સુશોભિત નખાએ ટરી પૃથ્વીને લખતા અને વિયોગભાવ એકમાત્ર પ્રાપ્ત છે આત્મા અંતઃકરુણ જેનું એવા પ્રિયાઈના પદરંગ પ્રદેશમાં જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં ? આ માર્ગમાં મહાન ભક્ત પ્રિયાઈ છે માટે તેના પાદરંગેભિષેક વિના અથવા તેા તદ્વપ સ્વાચાર્યચરણના પાદરંગેભિષેક વિના આ મોહમાર્ગમાં પ્રવેશ જ કઠિન છે એ અત્ર પદપાંશુજન્મમગ્નદયી ધ્વન્યર્થ મ્પુરિત થાય છે.

ભાવાર્થસમીક્ષા—અહા ! આ રસાત્મક મોહમાર્ગમાં વિરહાવસ્થાનું કેવું પ્રાપ્ત્ય છે કે ન્યા પ્રભુઅનિરિક્ત અન્ય આલાપનિ નિવૃત્તિપૂર્વક રતબ્ધતા યદ્ય રહે છે સક્ત ઇન્દ્રિય વ્યાપાર ઉપગમ પામે છે અંતઃકરુણની શ્રુતિથી કેવલ મોહભાગમાં દુખી જાય છે તેનું પ્રદર્શન આપ આ શ્લોકમાં કરાવે છે ક્યારેક પ્રિયાઈ વિરહાવસ્થામાં મિગળે છે, ત્યારે લક્ષિતા, ચંદ્રાવલી, વગેરે આપના પાદપદ્મ વગેરે સર્વાંગનું સેવન કરે છે તથાપિ પ્રિયતમના વિરહ પ્રાપ્ત્યથી અક્રીય સુશોભિત ચરણનખામયી ભૂમિ ખોદવા માટે છે અર્થાત્ પ્રિયતમના વિરહામિથિ પ્રજ્વલિત યદ્યને અવિવરપ્રાર્થના કરતા હોય તેમ પૃથ્વીને ચરુથી ખોદે છે (અત્ર પ્રમાણુ શ્રીમદ્ભોધિની) અને રસાત્મક વિયોગ-ભાવમાત્ર એકતાનતા આત્મા વિગેરે સકલેન્દ્રિયની ચર્ચ મ્હી છે જેની એવા પ્રિયાઈના પાદપદ્મપ્રદેશમાં હું ક્યારે જન્મ લઉં ? એમ આપ અભિકાષા કરે છે અહાહા, આ રસમાર્ગમાં વિરહ હું ખામિ કેવો અસહ્ય પ્રદીપ્ત થાય છે કે અપ્રિયતમના સગમવિના પોતાના શરીરની પણ અનપેક્ષા એથી વિશેષ શુ જ કહેનું. આ વિરહાત્મકતાપાભિકાષાએ વિરહાશિસ્વરૂપ પુષ્ટિપ્રત્યાયાર્થ શ્રીવૃક્ષભાષીશનોજ મમાથય કરવો એ તવ અને પદપાંશુજન્મ-એ ખરેખરે ધ્વનિ નિકલે છે તેનું વિગમરણ ન થયું જોછએ

પ્રતિક્ષણપ્રાપ્તસદાતેજસ સ્વપ્રાણનાથોદયજાતતદ્વત્તે ॥

ગુણાનુવાદં સતતં રટંત્યા- કદા તવાહં પદપાંશુજન્મા ॥ ૬ ॥

શ્લોકાર્થ—(પ્રતિક્ષણ પ્રાપ્ત થયેલ સદૃષ આર્ત ચિત્તે કરીને સ્વપ્રાણનાથના ઉદય માટે તદ્વત એટલે પ્રભુ સખીધિ વ્રતને કરનારા હે પ્રિયાઈ નિગતર પ્રિયતમના શુભાનુવાદને રટનારા એવા જે આપ, તેના પદરંગમાં જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં)—અથવા શ્લોકાર્થ—વિરહાવસ્થામાં હાણુ હાણુમાં ભાવનાથી પ્રાપ્ત સત્-એટલે પ્રભુ-તેમાં આર્ત છે ચિત્ત જેનું-અને સ્વપ્રાણનાથના ઉદયના સમુદાયને માટે એટલે સ્વપ્રિયતમના અનંત અબ્યુદયને માટે તેનાજ વ્રતને કરનારા-એટલે પ્રભુ સખીધિ વ્રતોનેજ કરનારા એવા પ્રિયાઈના પદરંગ પ્રદેશમાં જન્મ વાલો હું ક્યારે થાઉં ?

ભાવાર્થ—આ વિરહાત્મક માર્ગમાં નિકુળનાયક પ્રભુ ક્યારેક સ્વામિનીજની ઝંખનામાં પ્રિયાની-સર્વ શ્રીઅગની માધુર્યતાની ભાવભાવનામાં આર્તચિત્ત બની રહે છે અને આર્તના વાક્ય પણ પોતાના અંતરંગેસખા શ્રીદાસને પામે કહે છે હે સખે ગદા મારા હૃદયનો આ-

ધાર છે ગદ્યા મન, પ્રાણુજીવન છે, પ્રિયતમા-મારા નયનનો શૂંગાર છે, પ્રિયા મારા જન્મનું ફલ છે વિશેષ શું-રાધા માફ સૂર્યસ્વ છે, સુદર કકણુની ચાતુર્યતાવાલા ચલાયમાન નૃપુરવાલા કટિપ્રદેશમા સુશેખિત હ્રદ ધટિકાના નાદવાલા, નાલિ-અને હૃદય ઉપર સુદર મોતિના હારથી સુપ્રકાશિત શ્રી અંગવાલા-એવા પ્રિયાજીનું વિયોગાવસ્થામા સ્વરૂપાનુસંધાન કરી સદા આર્ત પ્રભુ થાય છે, પ્રિયતમા પણ કાણુ કાણુમા વિરહમા ભાવાત્મક સ્વરૂપાનુભવ કરી આર્તચિત્તવાલા બની જાય છે અહહહા. શું રસાત્મરનેહમાર્ગની વિરહાવસ્થા-કે જેનો અનુભવ-પ્રિયાજી જ કરી શકે પ્રિયાજી ક્યારેક વિરહાવસ્થામા ભાવાત્મક-હૃદયપ્રદેશમા પ્રાપ્ત પ્રભુમા અનેક ભાવના સ્પર્શ કરી આર્તચિત્ત બની જાય છે હા પ્રિયવદ-માફ હૃદય વિદીર્ણ થાય છે એમ પ્રવિધાપ કરી પીડાયુક્ત અંતઃકરણુવાલા યદ્ય રહે છે અને ક્યારેક સ્વપ્રાણુનાથના અનંત અબ્રુદ્યોને માટે અનન્યતાયુક્ત તક્ષીનતા કરીને સ્વપ્રાણુનાથના પ્રતો કરે છે એટલે પાતિવ્રત્યપરાયણુ રહી અન્યઆલાપ, અન્યધ્યાન, અન્યજ્ઞાન, અન્યદર્શન, અન્યઅર્પણ વિગેરેનો પરિત્યાગપૂર્વક, રસપ્રચુર સ્વપ્રિયમના જ ગુણાનુવાદની મટના કરે છે. એજ આ રસમાર્ગના પ્રતો છે અર્થાત્ વિરહાવસ્થામા ગુણુગાનાદિક કરી પ્રભુસંગમાર્થ જીવન ટકાવી રાખે છે એવા પ્રિયાજીની પાદરજપ્રદેશમા મારા જન્મ દ્રુષ્ટિ થશે એ અભિજ્ઞાપા આપ કરે છે તદ્દત્ સાપ્રતકાલમા પણ સ્વામિનીરૂપ પુષ્ટિસ્વ જીવોએ શ્રીમદ્વાચાર્યની જ્ઞાની ભાવના કર્તવ્ય છે હવે સમમ શ્લોકની સમીક્ષા તેમના કૃપાબલથી કરીએ.

શ્લોક-—સ્વાધીનગોપીજનવલ્લભાયા નિઃસાધનાનુગ્રહકારણાયા ॥

સ્વદ્વારસંપ્રાપિતમત્પ્રમો સ્યાં કદા તવાહં પદપાંજુજન્મા ॥ ૭ ॥

શ્લોકાર્થ-—સ્વાધીન છે ગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ જેને, નિસાધન જીવને અનુગ્રહના કારણુ રૂપ, પોતાના નિકુજદ્વારમા સારી રીતે પ્રાપ્ત કરેલા છે મારા પ્રભુને જેણે એવા પ્રિયાજીના પાદરજપ્રદેશમા જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં એમ આપ પ્રાર્થના કરે છે. શ્લોકાર્થ થયો. આ શ્લોકનો ભાવાર્થ વિચાર હરિગયોક્તભાવભાવનાનુસાર છે અહા આ પુષ્ટિમાર્ગમા પુષ્ટિભક્તોનો કેવો અપૂર્વ રનેહ જેના રનેહથી પ્રભુ વશ થઈ જાય છે નિકુજનાયિકાને પ્રિયાજીને પ્રભુ એટલા આધીન છે કે પ્રભુ સ્વતઃ શ્રીદામા અંતરંગસખાને કહે છે કે બહાર બીજા સન્મુખ ચાલતા એસતા, શયન કરતાં સ્વપ્નમા સુપ્રસિદ્ધ, કિ બહુના જગૃત અવસ્થામા પણ મારી દૃષ્ટિ પ્રિયતમાબ્યતિરિક્ત અન્યત્ર મૂર્તિરહિત યદ્ય રહી છે સક્ષમ દૃષ્ટિથી તત્વાલોકન કરતા આ પુષ્ટિમાર્ગમા પ્રિયાજીનું કેટલું સામ્રાજ્ય છે કે ભોજન, શયન વિગેરે સર્વ કાર્યમાં પ્રભુ વશીકરણત્વ, પ્રિયાજીનું સર્વત્ર સુરૂપ છે. પ્રભુ સ્વતઃ આત્મા મુદામા અંતરંગસખાને આત્મા કરે છે કે, સ્વામિનીસન્નિધાનવિના ભોજન પણ અશ્વિકર છે સ્વામિનીબ્યતિરિક્ત અન્ય વસ્તુ માહે સખે મારી રમિ નથી ઈર્ષ્યાદિક વાંચ્યથી ગોપીજનવલ્લભ પ્રભુનું પ્રિયાજીનું સ્વાધીનત્વ સુરૂપ છે નિસાધનેતિ નિસાધનને અનુગ્રહ કરનાગ નિસાધન જીવને અનુગ્રહ કેવલ પ્રિયાજીએ જ કર્યો છે.

નિસાધન શ્રીગોપીજનોને મનોરથાત પર્યંત નિકુજદ્વારમા આનંદની પ્રાપ્તિ પ્રિયાજીદ્વારા થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય નિસાધન જીવોને શુદ્ધ વિરહતાપ, સયોગ વિગેરે ફલાનુભવ કેવલ પ્રિયાજીના કૃપાકુરથી જ સમુદ્ભવે છે આ પુષ્ટિમાર્ગમા નિઃપ્રીમ ખરા પ્રેમનું સ્વરૂપ તથા વિરહ સ્વરૂપ તથા મહાન લક્ષ્મણ એ સર્વ આ નિકુજનાયિકામા જ મનાય છે. અથ નિસાધન

હવેને અનુગ્રાહકત્વ શ્રીમદ્વાચાર્યનું છે એ પણ પ્રિયાજ્ઞના કૃપાકટાક્ષનું જ ફલ છે અત્ર તાત્પર્યાર્થ વિચાર ઉત્કટ વિરહાનુભવ કરવા માટે અને નિસાધન હવે કે જે હવે બહુ સવત્સર પરિમિતકાલથી સ્વલીલા નિકુન્દારમાથી ભુલ પડ્યા છે અને પ્રભુસમધિ તાપ કલેશ અને આનંદ વિગેરેને વિન્નતીય હવેના સમાગમથી ભુલેલા નિસાધન હવેને સ્વકીયનિકુન્દારમા પુનઃ પ્રવેશાર્થ સ્વામિની રૂપાતરથી સ્વાચાર્યરૂપ ધરીને પણ સર્વનો સમુદ્ધાર કરે છે તે પણ કૃપાકટાક્ષ પ્રિયાજ્ઞનું છે, અને સ્વનિકુન્દારમા પ્રભુને પ્રાપ્ત કરનારા, વિરહાવસ્થામા નિસાધન થઈ જતા પ્રભુગ્રાહુર્ભાવ થાય છે માટે આ પદમા સયોગ સ્સમ્યક્ સુધારસ-વા-સ્વદાગ અથવા પ્રાપ્તિ પદ્ધતિ આપે ધર્મ છે તે ઉપપન્ન છે, અથવા સુધારસ પ્રાપ્તિ કરાવવા માટે પ્રભુને નિકુન્દારમા પદરાવવાવાલા પ્રિયાજ્ઞની પાદરજમા જન્મવાલો હુ ક્યારે થાઉં પ્રભુનું જેમ રૂપ-ઉભયભાવયુક્ત છે અર્થાત્ સ્વામિનીયુક્ત નિરતર છે અત્ર પ્રમાણુ સ્પુરત્કૃણુ પ્રેમામૃત દીક્ષા નમસ્વીભાવપૂર્ણય તામિ ક્રીડારતાય ચ । ત્રિપુમિલિતસ્વપાયપરમાનવદાર્વાગ્ને એ શ્લોકમા સ્ત્રીભાવપૂર્ણ અને તેની સાથે કીડામા આસક્ત અને સ્ત્રીભાવ તથા પુલાવથી ભિલિત એવા પદમાનંદ આપનાર પ્રભુને હુ નમન કરું છું એ શ્લોકમા સ્ત્રીભાવ તથા પુલાવથી ભિલિત એવા રસાત્મક કૃષ્ણને તે નમસ્કારકથન છે તદ્વાત્ શ્રીમદ્વાચાર્ય પણ ઉભયભાવવિશિષ્ટ નિલ્લીલામા સદા વિરાજમાન છતા પણ નિસાધન હવેના ઉદ્ધારાર્થ અત્ર અધિવિરૂત થયા એ તાત્પર્ય પણ અત્ર અનુપપન્ન નથી ક્યારેક માનાભાધિ સમાપ્ત થતા પ્રિયાજ્ઞ રચાધગ્નુધાનિષ્ટ સ્સ આપવા માટે પ્રભુને સ્વનિકુન્દારમા પદરાવે છે આપ પ્રિયતમે સિદ્ધ કરેલ નિકુન્દમા નથી પધારતા અહાહા શુ પુષ્ટિમાર્ગીય સાંભાવ્યપદનું વરીકરણત્વ કે જ્યાં સ્સાત્મક પ્રભુ પણ પોતાની ધર્મરમ્યાદા ત્યાગ કરીને પણ પુષ્ટિ મહાન લક્ષ્ય પામે પધારે છે એ શુ પુષ્ટિમાર્ગીય સામાન્યનિ સમુજવજ્ઞતા સાધારણુ કહેવાય ? લોકવેદાતીત કહેવાય. પુષ્ટિતત્વ લોકવેદાતીત છે એ, ન લોકવેદાતીત એ શ્લોકમા શ્રીમાન હરિશયરણે બનાવ્યું છે તે ન વિરમસ્તુ પૂર્વોક્ત લોકવેદાતીત સદ્ગમ પુષ્ટિતત્વયુક્ત પ્રિયાજ્ઞની પાદરજપ્રેમમા આપ જન્મ, લીલાનુભવાર્થ માગે છે અન્યથા પુષ્ટિપ્રવેશ અગમ્ય છે.

મૂલમ્—इति श्रीमत्स्वामिभक्तितशयितर्दने मयि परं पराधीने पीनेऽखिलमजतदंगैरपि सदा ॥ कृपा कार्या धार्या हृदि च मम चित्तं मुरारिपुम्रियस्वाचार्याणां चरणशरणोऽहं हरिरिति ॥ ८ ॥ इति श्रीहरिदासोदितं स्वामिनिप्रार्थनाष्टकं संपूर्णम् ॥ श्रीवल्लभार्पणमस्तु

શ્લોકાર્થ:—પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિરહાવસ્થાયુક્ત હે શ્રીમત્ સ્વામિન સ્વામિની, અતિશયનદીન અને કેવલ પરાધીન અને સમગ્ર લજ્જાનોષોધે કરીને પણ સદા સર્વદા પુષ્ટ એવો હુ તેને વિરો સદા કૃપા કરતી, અને તે કૃપા આપે સદા સર્વદા હૃદયને વિષે ધારણુ પણ કરી રાખતી. અને મારા ચિત્તને પણ આપના ભાવાત્મક હૃદયમા પ્રકટિત પુરોષોત્તમને વિષે ધરિ રાખો એટલે અન્યત્ર જવા નહીં આપો હૃદિમા રનિવાલો એવો હુ સદા સર્વદા મુરરિપુ પ્રિય એટલે લક્ષ્યપ્રતિબદ્ધ દુર દુરનાગ પ્રભુ તેના પ્રિય સ્વઆચાર્યના ચરણશરણુ હુ છું એ શ્લોકાર્થ થયો હવે ભાવાર્થસમીક્ષા કરીએ.

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રિયાજ્ઞની વિરહાવસ્થા વર્ણન કરતા ઉચ્છલિત પ્રેમાવેશથી પ્રભુમન

અને સ્વામિનીમા અભેદબુદ્ધિથી હે સ્વામિનુ એમ અત્ર સ્વામિનીનાયક પદમાં-પુષ્ટિય નિર્દેષ આપે કર્યો છે તે ઉપપન્ન છે. પૂર્વોક્ત વિરહાવસ્થા ધર્મયુક્ત હે પ્રિયાજી અતિદીન પરાધીન ભગ્ન દોષથી ભરેલાને વિષે આપે કૃપા કરવી. અને કૃપાનો ક્યારે પણ પરિણામ કરવો જ નહીં. આપના હૃદયમા પ્રકટિત પ્રભુમાં, મારા ચિત્તને સદા રાખવુ એમ ભક્ત દુષ્ દરેણુશીલ પ્રભુમા રતિવાલા આ દાસને ત્વદ્વંશ આચાર્યચરણુના પદપંક્ત્યમા સદા સર્વજ્ઞ રાખી વિરહાવસ્થાનું દાન કરો એ અત્ર ભાવાર્થ છે તાત્પર્યાર્થ છે.

આ સ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમા અગાધ વિરહાવસ્થાયુક્ત પ્રિયાજીના પાદરજના પ્રદેશમા જન્મ આપે માગ્યો છે તેનુ કારણુ વિના મહત્તપાદરજોભિષેકમ્ એ ન્યાયથી અત્ર પુષ્ટિમાર્ગ- મા પણ મહાન ભક્ત વ્રજ ભક્તો અથવા તેમાં પ્રધાનરૂપ પ્રિયાજીજ છે માટે તેના રમેશિયેક વિના અત્ર પ્રવેશજી દુર્ધટ છે આ રમેહ માર્ગમાં દોષની નિવૃત્તિને માટે સાધનાતરની આવ- સ્યકતા નથી કેવલ વિરહનાપથીજ પ્રભુને અનુપયુક્ત દોષો દહન થાય છે તે તાપનિ પ્રાપ્તિ- સ્વામિનીજીથીજ અથવા નદ્વંશ શ્રીમદાચાર્યથીજ થાય છે માટે તદાગ્રય મનવચનકર્મથી પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોયે કર્તવ્ય છે એ લેખક પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોના દાસાનુદાસ શાસ્ત્રી અવલ- રામની પ્રાર્થના છે. લેખકની સવિનય પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોને અનુચર્યાના આટલી જ છે કે આવા પ્રેમ્ય ગ્રંથો કે જેમા અઢોઢિક નૃમાર સપૂર્ણ રીતથી સુપ્રકાશિત થઇ રહ્યો છે આવા અઢોઢિક ભાવાત્મક પ્રભુનિષ્ઠ શુભારતી પ્રાદૃત આગમાપાયિ લૌકિક શુભાગ્રમા ભાવના કરવી નહીં ત્રિવિધ નરક દારમા મુખ્ય નરક દાર બૃત લૌકિક કામ મનાય છે કારણુ ભક્તિ શાસ્ત્ર-અને કામશાસ્ત્રની વ્યવસ્થા લિન્નજ છે સત્વાદિક ગુણોનો પશ્ચિયાગ કરી કેવલ નિર્ગુ- ભાવસ્થાપન થઇ પ્રભુની લીલાનુભવ કરવો તે ભક્તિશાસ્ત્રનુ પશ્ચિયામ છે તે કાઇ કામશા- સ્ત્રનુ નજ હોય આ સ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમા અસાધારણ રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણમા સ્વામિનીના અખંડ અભેદ અને એકરસ પ્રેમનુ ભક્તિનુ સરમ અને હૃદયવેષક ભાવેદધાટન આપે ર્થ છે કે જેના વાચવાથી પ્રિયપુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોની પ્રાદૃત કામનાદહપૂર્વક અલૌકિક રસપ્રભુ નિભગાદૃતિ લીલાસ્થ પુરોગતમમા શુદ્ધ પ્રેમયથી બધાવિ અનુપપન્ન નથી. પ્રભુમા આનંદ- ગ્રંથોનુ દાર્દય કરવા સાગજ આવા લેખોની જરૂરી છે. અહાહા આ પુષ્ટિમાર્ગમા શ્રીમદા- ચાર્ય તથા શ્રીવિદ્વત્નાથ હરિચંદ્રચરણુ પ્રભુનિ પુષ્ટિપથાચાર્યોના વિરચિત રસાત્મભાવાત્મક ગ્રંથરૂપિણી પ્રેમરસવાહિની સરિતા કેવી અમદ આવી રહી છે કે જેમા સર્વોત્તમભાવાદીક મોદ, પ્રમોદ, સૌભાગ્યમસાદિ વીગેરે ઝરણુ વહ્યા કરે છે માટે યથાધિકાર તેમા સ્નાનપાન નિષ્ક્રિય-
- નહ કે, સ્વામિનીસન્નિહૃદયમા લીલાનુભવ કર્તવ્ય છે વસ્તુ દેવે પરમાત્મિયંવા દેવે તથા ગુર્ત વસ્તુ માહે સખે મારી રચિતમયો દુષ્પ્રતાપ પૂર્વોક્ત શ્લોકાનુસાર શ્રીમદાચાર્યમા પ્રભુત્વ બુદ્ધિ સ્વાધીનત્વ મુરપટ છે નિસાપનેતિ નિ સાધને ધિકાર થાય અલમાતિપલ્લવિતેન કેવલ પ્રિયાજીજે જ કર્યો છે.

લેખક—શાસ્ત્રી અવલરામના

નિ સાધન શ્રીગોપીજનોને મનોરથાત પર્વત નિકુળપારમરણુ પુષ્ટિસ્થ સમગ્ર વૈષ્ણવોને થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગિય નિ સાધન જીવોને શુદ્ધ વિરહતાપ, સયા-
યાજીના કૃપાંકુરથી જ સમુદ્ભવે છે આ પુષ્ટિમાર્ગમા નિમીમ ખરા પ્રે સપૂર્ણમ્.
સ્વરૂપ તથા મહાન ભક્તત્વ એ સર્વ આ નિકુળનાધિકાગાજ મનાય

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

(અનુસંધાન પા ૧૮૭ થી)

ગોવિંદભટ્ટ—પ્રભુની લીલાની સર્વ સામગ્રી સ્વરૂપમય, પ્રકૃતિથી પર છે વૃદાવન, ઝાડો, પશુ, પક્ષીઓ વગેરે સર્વ સ્વરૂપમય-પ્રભુમય છે, પ્રકૃતિમય નથી.

નીતિસેન—એ તો કાંઈ મારી સમજમાં ઉતરતું નથી.

વિચિત્રવીર્ય—વળી સ્વરૂપમય ઝાડો અને પક્ષીઓ તે કેવા હશે? પ્રભુને પક્ષીઓ અને ઝાડો થવાનું મન થતું હશે?

ગોવિંદભટ્ટ—વસ્તુત આ સર્વ અલગ છે, એટલે પ્રભુ પોતેજ પક્ષી અને ઝાડ થાય છે, એ કાંઈ ખોટું, વેદવિરુદ્ધ કે આશ્ચર્યકારક નથી. પણ એમાં તારતમ્ય એ સમજવાનું છે કે પ્રભુલીલા આધિદૈવિક અને નિત્ય છે, અને તેની સર્વ સામગ્રી પણ આધિદૈવિક અને નિત્ય છે સામાન્ય મનુષ્યના જુદા અને મન એ નિત્યતા બરાબર સમજી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી, કારણકે મન અને જુદા પ્રકૃતિમય છે, અને પ્રકૃતિની પરની કાંઈપણ આજન તેમની ગતિની બદાલ છે એ મન અને જુદા કાલ અને દિશ (time and space) થી પરિવેષિત, નિયંત્રિત છે, અને પ્રભુ અને તેમની લીલા સ્વતંત્ર છે. પ્રભુ જ્યારે કૃપા કરી નેટસો આવિલાંવ તેના મન અને જુદામાં કરે, તેટલું જ જ્ય સમજી શકે સર્વસમર્થ પ્રભુ કાલ અને દિશના પાદા ખસેડી અશિક્ષિત, મુઘ્ધ અશોદામાતાને સ્વમુખમાં બહાસના દર્શન કરાવી શકે છે, અને પ્રભુકૃપા વિના સર્વ વેદવેદાંતપારંગ મુનિને પણ પ્રભુના અનિત્ય સરખાનું લાન થતું નથી. પ્રભુ કૃપા કરી અનુભવને દિવ્ય દષ્ટિ આપી લાવે જુદામાં સહારાતા યોદ્ધાઓના મૃત્યુના દર્શન અઘમથી કરાવી દાવની અવગણના કરી શકે છે, અને પ્રભુકૃપા સિવાય વિદ્વાનો વર્તમાનનું લાન બૂલી નાથ છે સાગશ એ કે એવી બાબતોમાં વેદપર અને આત્મવાક્યપર ગ્રહા રાખવી ઉચિત છે.

વિચિત્રવીર્ય—ત્યારે આપણી જુદામાં ન ઉતરે, વિચારગતિને અયોગ્ય લાગે, તે પણ વેદમાં હોય માટે માનવું?

ગોવિંદભટ્ટ—હા.

મો. રેરજન—કારણ?

ગોવિંદભટ્ટ—કારણ કે જુદા પ્રકૃતિના આઠ ભાગમાં માત્ર એક ભાગ છે, અને પ્રકૃતિ ભગવાનની અસંખ્ય શક્તિઓમાંની માત્ર એક શક્તિ છે, તો એવી ક્ષુદ્રજુદા અથવા મન સર્વ વ્યાપક પ્રભુને પોતાનો વિષય કેમ કરી શકે? નહિજ માટેજ વેદ કહે છે કે નૈષાતરજન મતિરાખેજા. વેદવિત આ સારી રીતે સમજે છે, અને તેથી જ કહ્યું છે કે વૌડન્યયા સત આત્માન અન્યથા પ્રતિપચતે । કિંતુ ન કૃત પાપ ચૌરેણાસ્માપહારિણા ॥ પણ આ શિક્ષા ધણાને ગમે ઉતરતી નથી, અને તેથી જ વેદમાં સ્પષ્ટ કહ્યું હોય તેના પણ ભગવત્કૃપા વિના પોતાના હૃદયમાં આવિલાંવ ન થાય ત્યારે વેદનો, શ્રુતિનો, સ્પષ્ટ વાચ્યાર્થ ઉગ્રવી દર્ષ, તર્દના યોગ્ય હોગ્રવી, પોતાની જુદાને આજ લાગે એવા લક્ષ્યાર્થ કરવા મંડી નાથ છે દૃષ્ટાન તરીકે રાંકર શાતીરક્રમાખ્યમાં આનંદમયાધિકરણની સમાપ્તિમાં અલની આનંદ-

(મુદ—પાને ૧૮૦ મે પાંચમી લીટીમાં “સાધના કોઠારીના વરાજ” ને બદલે “નાગજ્ઞાસના વરાજ” એમ વાંચવું.)

મયતા નિરૂપણ કરીને પણ પાછો આનંદમયની કોશતા નિરૂપણ કરવાને માટે અસ્મિન્નસ્ય ચ તદ્યોગ શાસ્ત્રિ સૂત્રના ભાષ્યની સમાપ્તિમા એતદુક્ત મવતિ ઇત્યાદિ કહીને પોતાના માયાવાદનો પુરસ્કાર કરવા મંડી જાય છે. નિષ્પક્ષપાતથી સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી અવલોકન કરનારને સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે માયાવાદ સૂત્રકારને કોઈપણ અંશમા સંમત નથી, અને ડા. થીબો. નો સ્પષ્ટ કહે છે કે શંકરે પોતાનો માયાવાદ સૂત્રકારના મતથી ભિન્ન ઉપજાવી દાઢ્યો છે.

વળી વ્યાસસૂત્રના ખીજા અધ્યાયના પ્રથમપાદમા શ્રુતેત્તુ શબ્દમૂલત્વાત્ સૂત્રમા વ્યાસ કૃત્સ્નપ્રસક્તિ શકાની નિવૃત્તિને માટે કેવલ શ્રુતિનુ જ શરણુ માને છે, અને શંકર પણ તે સૂત્રના પ્રથમ ભાગમા વિરદ્ધર્માશ્રયનો અગીકાર નીચે પ્રમાણે કરે છે—

તસ્માદસ્ત્યાવિકૃતં બ્રહ્મ । નચ નિરવયવત્ત્વશબ્દકોપોઽસ્તિ, ધ્યુમાણત્વાદેવ નિરવયવત્ત્વસ્યાપ્યભ્યુપગમ્યમાનત્વાત્ । શબ્દમૂલં ચ બ્રહ્મ શબ્દપ્રમાણકં નેન્દ્રિયાદિપ્રમાણકં તદ્યથાશબ્દમભ્યુપગમ્યમાનત્વમ્ । શબ્દશ્ચોભયમપિ બ્રહ્મણ પ્રતિપાદયત્યકૃત્સ્નપ્રસક્તિ નિરવયવત્ત્વં ચ । લૌકિકાનામપિ મણિમન્ત્રૌપધિંપ્રભૃતીનાં દેશકાલનિમિત્તવૈચિત્ર્યવશાચ્છક્તયો ચિરુદ્ધાનેકકાર્યવિપયા દૃશ્યન્તે । તા અપિ તાવન્નોપદેશમન્તરેણ કેવલેન તર્કેણાવગન્તું શક્યન્તેઽસ્ય વસ્તુન પનાવત્ય પતત્સહ્યાયા પતદ્વિપયા પતત્પ્રયોજનાશ્ચ શક્તય ઇતિ । કિમુતાચિન્ત્યસ્વભાવસ્ય બ્રહ્મણો રૂપં વિંતા શબ્દેન ન નિરૂપ્યેત । તથા ચાહુ પૌરાણિકા—‘અચિન્ત્યા યલ્લુ યે માયા ન તાંસ્તર્કેણ યોજયેત્ । પ્રકૃતિભ્ય પરં યદ્ય તદચિન્ત્યસ્ય લક્ષણમ્ ॥’ ઇતિ । તસ્માચ્છબ્દમૂલ પદ્યાતીન્દ્રિયાર્યયાધ્યાત્મ્યાધિગમ’ અહિં સુધી બ્રહ્મમા વિરદ્ધર્માશ્રયનો અગીકાર સ્પષ્ટરીતે કર્યો; પણ તરતજ ભ્રમિતશુદ્ધિના તુરંગ દોડવા મડ્યા, અને દોડતા, ઉછળતા, ખોખારવા મડ્યા, કે નનુ શબ્દેનાપિ ન શક્યતે વિરુદ્ધોઽર્થ પ્રત્યાપયિતુ નિરવયવં ચ બ્રહ્મ પરિણમેતે નચ કૃત્સ્નમિતિ । યદિ નિરવયવં બ્રહ્મ સ્યાન્નૈવ પરિણમેત । કૃત્સ્નમેવ ચા પરિણમેત । ... અને એમ ખોખારતા, શ્રુતિનો, શબ્દનો, અંકુશ પત નહિ કરી અપિધાના ખાડામા શુદ્ધિને લઇને પડ્યા, ને પડના પડતા ઉચ્ચાર કર્યો કે નૈવ દોષ । અવિદ્યાકલ્પિતરૂપમેદાભ્યુપગમાત્ । ન હ્યવિદ્યાકલ્પિતેન રૂપમેદેન સાવયવં વસ્તુ સંપદ્યતે ।

આમ જ્યાંજ્યાં શ્રુતિનો અર્થ ન સમજાય ત્યાંત્યા પ્રભુકૃપાનો આશ્રય છાડીને, પોતાને અનુભવગમ્ય ન હોવાથી અવિદ્યા-માયાનો આશ્રય કરવાથી જ વિશાલશુદ્ધિ છતાં શંકર માયાના અંધાગ ખાડામાં પડ્યો છે, અને એક જડશુદ્ધિની, પણ ભગવત કૃપાથી હૃદયમા પ્રભુના આવી-ભોવવાળી, વૈષ્ણવ કોશીને જે ભગવદ્ગીલાના દર્શન સદૃશ થઇ શકે છે તે એ કરી શક્યો નથી.

વળી ખીજા અધ્યાયના પહેલા પાદમા તદનન્યત્વમારમ્મણશબ્દાદિભ્યઃ સૂત્રમા બ્રહ્મ અને જગત્પત્ની અનન્યતા વ્યાસે અંગીકાર કરી છે તેનો વિસ્તાર કરીને પણ બેદખડને માટે બેદબેદ વાદનો ઉપન્યાસ કરીને, તેનું કાષ્ટક અંશમા ખડન પણ કરીને વિરદ્ધર્માશ્રય વિશે નનુ મૃદાદિદષ્ટાન્તપ્રણયનાત્પરિણામવદ્બ્રહ્મશાસ્ત્રસ્યામિમતમિતિ-ગમ્યતે ઇત્યાદિક કહીને નહિ કૂટસ્પષ્ટ બ્રહ્મણ સ્થિતિગતિવદનેકધર્માભયત્વ સંમવતિ । ઇત્યાદિક વડે વિરદ્ધર્માશ્રયનું ખડન કરતાં તત્રૈતત્તિસદં મવતિથી આરબીને તદેવમવિદ્યાત્મકોપાધિપરિચ્છેદાપેક્ષમેવેશ્વરસ્યેશ્વરત્વં મંતવ્ય, સર્વજ્ઞત્વં સર્વશક્તિ-

ત્વં ચ ન પરમાર્થતઃ વિચયાપાસ્તસર્વોપાધિસ્વરૂપે આત્મનિ શિશીશિત-
વ્યસર્વજ્ઞત્વાદિ વ્યવહાર ઉપપદ્યતે ક્ષીને ધર્મરત્ની ધર્મરતા વગેરે પણુ આવિધક છે
એમ સૂત્રની વિરુદ્ધ અગીકાર કરે છે.

તેજ પ્રમાણે તેજ પાદમા લોકચક્તુ લીલા કૈવલ્યમ્ સૂત્રના બાધ્યમા જગત્
બ્રહ્મની લીલામાત્ર છે એમ અગીકાર કરીને પણુ સમાપ્તિમા ન ચ દ્રવ્ય પરમાર્થવિચયા
સૃષ્ટિ શ્રુતિ અવિધાકલ્પિતનામરૂપવ્યવહારગોચરત્વાત્ કલ્યાદિ સૂત્રથી વિરુદ્ધ
અધિક કહે છે.

આ સર્વ બ્રમ છે, તર્ક છે, અને જે એ તર્કબલમા રૂપાય છે, તે અધિવાના અધ-
કારમા સદૈવ ગોચા ખાય છે. ગર્વિષ્ઠ બુદ્ધિની પ્રભુ દરકાર કરતા નથી, પ્રભુ તો દીનદયાલ છે,
અને દીનતાથી જ પ્રભુની કૃપા પ્રાપ્ય છે. કૃપાથી પ્રભુ અત કરણુમા પોતે પ્રકટ થઈ દર્શન
દે છે, અને પોતાની પવિત્ર લીલાના દર્શન પામર હવને કરાવે છે, એમા તર્ક બાપડો શુ કરી
શેકે ? બુદ્ધિ અને તર્ક બાણીતી બાબતોની યોગ્યતા-સકલના કન્વામા ઉપયોગી છે, પણુ તે
આનરપ્રેરણા (intuition) અને ભગવદ્દત જ્ઞાન (inspiration) ની ગરજ સારી શકતા નથી.

નીતિસેન—હુ સમજ્યો. Intuition અને inspiration અને પ્રભુકૃપાથી થયલા
દર્શનની ગરજ તર્ક અને બુદ્ધિ કોઈ દિવસ સારી શેકે જ નહિ માટે એ બાબતમા આપ
વાક્યપર, ભક્તોના અનુભવ ઉપર, શ્રદ્ધાજ ઉચિત છે વળી અને આપના તથા મારા પોતાના
પ્રથમ થયલા અનુભવપર શ્રદ્ધા છે અને વેદમા પણુ એ વિષે પ્રમાણુ હશેજ.

ગોવિંદભટ્ટ—હા અગ્વેદમા નોવે પ્રમાણુ છે—

તા ઘાં વાસ્તુન્યુપ્માસિ ગમધ્યૈ યત્ર ગાઘો ભૂરિશ્ઠ્ઠા અયાસ-અત્રાહ તદુરુ-
ગાયસ્ય ઘૃણ્ણ પરમં પદમવમાતિ ભૂરિતિ ।

અર્થ—તા તાને ઘાં યુવયો કુળ્ણરામયો ગોપીમાધવયો વા વાસ્તુનિ
સ્થાનાનિ ગમધ્યૈ પ્રાપ્તુમ્ ઉપ્માસિ કામયામહે । તાનિકાનીલાકાક્ષાયાં ગૂઢાભિ-
સંધિમુદ્દાટયતિ, યત્ર ગોકુલે ભૂરિશ્ઠ્ઠા દીર્ઘશ્ઠ્ઠા ગાઘો વસન્તીતિ શેષ ।
અથવાઽરણ્યપ્રામ્યપશુપલક્ષનાયૈ ભૂરિશ્ઠ્ઠા રુદ્રપ્રભૃતયો મૃગા ગાવશ્ચેત્યર્થ । અ
યાસ શુમા । અત્રાહ મત્ર સ્થાને ભૂમૌ તદ્દોકવેદપ્રસિદ્ધમ્ ઉરુગાયસ્યોરુકીર્તે-
ર્ભગવતો ઘૃણ્ણ કામાન્ વર્ષતીતિ ઘૃણા તસ્ય ગોપિકાસુ કામવર્ષકસ્ય તદ્દોકુલં
પરમં પદં સ્થાનં વૈકુણ્ઠં, તસ્માદપ્યધિકં પરમં પદં પ્રકૃતિકાલાચનીતત્વેનાપિ
વૈકુણ્ઠાચપેક્ષયાતિપ્રિયત્વેનાપિ પરમં તાદૃશં પદમવમાતિ પ્રકાશતે ભૂરિ બહુ-
તરમ્ । તથાચ યદેતાદૃશં તયો સ્થાનં તત્સ્થાનસંબંધીનિ વાસ્તુનિ પ્રસાદત્વેન
પ્રાપ્તું કામયામહે, નાન્વાનાતિ વાષયાર્થ સપદ્યતે ।

ભાવાર્થ—કૃષ્ણ બલરામના, અથવા ગોપીમાધવના, તે સ્થાન અમે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા
કરીએ છીએ કે બ્યા ગોકુલમા મોટા શીંગડાવાળી સુદર ગાયો છે. અહીં ભૂમિને વિષે તે પ્રસિદ્ધ
યશસ્વી કામ વર્ષાવનાર ભગવાનનું પરમ સ્થાન વૈકુઠથી પણુ અધિક સુદર વિગાળ રહ્યું છે.

તૈતિરીય ઉપનિષદમા નોવે પ્રમાણુ છે—

તે તે ધામન્યુપ્માસિ ગમધ્યૈ ગાઘો યત્ર ભૂરિશ્ઠ્ઠા અયાસ-અત્રાહ તદુરુ-
ગાયસ્ય વિણ્ણો પરમં પદમવમાતિ ભૂરિતિ ।

અર્થ—તેતથ તાને ધામાની સ્થાનાનિ ગમધ્યૈ પ્રાપ્તુમ્ ઉપ્માસિ કામયામહે ।

भूरेर्वद्वरूपस्य रासोत्सवादिषु तथा प्राकट्यात् ॥ आशीनो अर्थ उपरि प्रभावे उपेक्षिते ।
 छद्मिण्यभायी नित्यलीलातो प्रसंगं वर्णयता विद्वन्मंडनकार नीचे प्रभावे उहे छे — अथ
 यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहर पुण्डरीकं वेदम दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशस्तस्मिन्
 यदन्तस्तद्वेष्टव्यं, तद्वा व विजिज्ञासितव्यमित्येतस्याग्रे, किन्तु विद्यते य-
 द्वेष्टव्यं यद् वा व विजिज्ञासितव्यमिति प्रश्ने, यावान् वा अयमाकाशस्ता-
 वानेषोऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन् द्वाद्यापृथिवी अन्तरेव समाहिते इत्या-
 दिना अग्निवायुसूर्यचन्द्रविद्युन्नक्षत्राण्युत्तवा, यच्चोहास्ति यच्च नास्ति सर्वं
 तदस्मिन् समाहितमित्युक्त्वा ब्रह्मपुरे जीर्णध्वस्ते वा तदार्थितं किमवशिष्यते ।
 इति प्रश्ने, नास्य जरयैतज्जीर्यति, न यधेनास्य हन्यते, एतत् सत्यं ब्रह्मपुरम-
 स्मिन् कामा समाहिता एव आत्माऽपहतपाप्मेत्यादि । अत्र ब्रह्मपुराभ्येन
 ब्रह्मणो भगवतः पुरं लीलास्थानं श्रीगोकुलमथुराबुध्यते । शरीरार्थकत्वे, एत-
 त्सत्यं ब्रह्मपुरमित्यग्रिमवाक्यं विरुध्यते । अस्य नित्यत्वकथनार्थमेव तज्जरा-
 दिहेतुकतदाधितनाशं पूर्वपक्षत्वेनोक्तवा, वस्तुतस्तु तत्र जरावधादिसंभाषनै-
 व नास्ति, यत एतत्सत्यं ब्रह्मपुरम् । तथापि, 'तुष्यतु दुर्जन' इति न्यायेन,
 नास्य जरयेत्याद्युक्तं तर्कितं तदिति श्रेयम् । अत एव भक्तानां सर्वे कामास्त-
 स्मिन् सम्यगाहिता इत्युक्तम् । एतद्धानन्दमयाधिकरणे सोऽश्रुते सर्वान्
 कामान् सह ब्रह्मणेति श्रुतिव्याख्याने प्रपञ्चितम्, किंच दहरउत्तरेभ्य इत्यधि-
 करणेन व्यासैर्दहरशब्दवाच्योऽर्थो भगवानिति निर्णत । भगवत्स्थानस्यापि
 भगवद्धर्मवत्त्वेन तस्मिन्स्थितियोगव्यतिरिक्तं वक्तुं श्रीगोकुलस्थभक्तहृदयकमल-
 स्यापि दहरत्वमुक्तम् । तत्र व्याप्य प्रकटीभूय सर्वव्यवहारहेतुत्वेन स्थित इत्या-
 काशत्वमुच्यते । साक्षात्पुरुषोत्तमलीलोपयोगिपदार्था आकाशादयो द्युप्रभृत-
 योऽपि भगवदात्मका एवेति तदन्तस्थिता एव, नतु कालाद्यधीनास्तदार्थया-
 वा । ये त्यक्तलोकधर्माश्च मदर्थे तान् विमर्श्यहमिति भगवद्वाक्याच्च । यावान्
 वेतिपरिमाणसाम्यमुपलक्षणविधयोक्तमिति । तेन लीलास्थपदार्थाः स्वरू-
 पतत्त्वलौकिका एव, तथापि लौकिकस्वरूपा इवेति व्याप्यते । लोकान्तु ली-
 लाकैवल्यमिति न्यायात् । एव सति निष्प्रत्यूहं लीलानित्यत्वं श्रुतिबुद्धैरमन्द-
 गीतममन्दाऽऽनन्दकन्दमन्दभाग्यराशिभिर्मनुजैर्हृदि भावनीयम् ॥

पृष्ठद्विभक्तपुराणभा नीचे प्रभावे छे —

भृशु पगेने अलाश उहे छे १ —

पण्डितवर्षसहस्राणि मया तप्तं तप पुरा ।

नन्दगोपव्रजस्त्रीणां पादरेणूपलब्धये ॥

तथापि न मया प्राप्तास्तासां वै पादरेणवः ॥

त्यारे श्रुत्वैतद्ब्रह्मणो वाक्यं भृशु ग्राह्य सादरम् ।

वैष्णवानां पादरजो गृह्यते त्वद्विधैरपि ॥

सन्ति ते बहवो लोके वैष्णवा नारदादयः ।

तेषां विहाय गोपीनां पादरेणुस्त्वयापि यत्

गृह्यते संशयो मेऽत्र को हेतुस्तद्वद प्रभो ॥
ततो ब्रह्मा भृशं प्राह चिन्तयित्वा पुरातिनीं ।
कथां सर्वश्रुतीनां यद् रहस्य परमाद्भुतम् ॥

ब्रह्मोवाच ।

न स्त्रियो व्रजमुन्दर्य. पुत्र ! ता श्रुतयः किल ।
नाहं शिवश्च शेषश्च श्रीश्च तामि समा. कचित् ॥
प्राकृते प्रलये प्राप्ते व्यक्तेऽव्यक्तं गते पुरा ।
शिष्टे ब्रह्मणि चिन्मात्रे कालमायातिगेऽक्षरे ॥
ब्रह्मानन्दमयो लोको व्यापिवैकुण्ठसंक्षय ।
निर्गुणोऽनाद्यनन्तश्च वर्तते केवलेऽक्षरे ॥
अक्षरं ब्रह्म परमं वेदानां स्थानमुत्तमम् ॥
तल्लोकशाली तत्रस्थैः स्तुतो वेदैः परात्पर ॥
चिरं स्तुत्या ततस्तुष्टः परोक्षं प्राह तान् गिरा ।
तुष्टोऽसि ब्रूत भो ब्रह्मा वरं यन्मनसोप्सितम् ॥

श्रुतय ऊचुः ।

नारायणादिरूपाणि ज्ञातान्यस्मामिरच्युत ।
सशृणुं ब्रह्म सर्वेदं वस्तुबुद्धिर्न तेषु नः ॥
ब्रह्मेति पठयतेऽस्मामिर्यद्रूपं निर्गुण परम् ।
वाङ्मनोगोचरातीत ततो न ज्ञायते तु तत् ॥
आनन्दमात्रमिति यद्वदन्तीह पुराविद ।
तद्रूपं दर्शयास्माकं यदि देवो वरो हि न ॥
श्रुत्यैतद्दर्शयामास स्थं लोक प्रकृते परम् ।
केवलानुभवानन्दमात्रमक्षरमध्यगम् ।
यत्र घृन्दावन नाम वनं कामदुर्धैर्द्रुमैः ॥
मनीरमनिकुञ्जाढ्यं सर्वर्तुसुखसंश्रुतम् ।
यत्र गोवर्द्धनो नाम सुनिर्झरदरीयुत ॥
रत्नघातुमय श्रीमान् सुपाक्षिगणसंकुल ।
यत्रनिर्झरपानीया कालिन्दी सरितां वरा ॥
रत्नयद्धोभयतटी हंसपद्मादिलंकुला ।
नानारासरसोन्मत्तं यत्र गोपीकदम्बकम् ॥
कत्कदम्बकमध्यस्थ किशोरावृत्तिरच्युत ।
दर्शयिन्वेति च प्राह ब्रूत किं करवाणि वः ॥
दृष्टो मदीयो लोकोऽयं यतो नास्ति परं वरम् ।

श्रुतय ऊचुः ।

कंदर्पकोटिलावण्ये त्वयि दृष्टे मनांसि न ।
काभिनीभायमासाद्य स्मरक्षुब्धान्यसंशयम् ॥

યથા ત્વલ્લોકવાસિન્ય કામતત્ત્વેન ગોપિકા ।
મજ્જતિ રમણં મત્ત્વા ત્વિકીર્ણાઽજનિ નસ્તથા ॥

શ્રીમદ્ભગવાનુવાચ ।

દુર્લભો દુર્ઘટશ્ચૈવ યુષ્માકં સુમનોરથ ।
મયાઽનુમોદિત સમ્યક સત્ત્વો ભવિતુમર્હતિ ॥
આગામિનિ વિરથૌ તુ જાતે સૃષ્ટધર્મમુદયમે ।
કલ્પં સારસ્વતં પ્રાપ્ય વ્રજે ગોપ્યો ભવિષ્યથ ॥
પૃથિવ્યાં ભારતે ક્ષેત્રે માથુરે મમ મણ્ડલે ।
વૃંદાવતે ભવિષ્યામિં પ્રેયાન્ વૌ રાસમણ્ડલે ॥
જારધર્મેણ સુસ્નેહં સુદૃઢં સર્વતોઽધિકમ્ ।
મયિ સંપ્રાપ્ય સર્વેઽપિ કૃતકૃત્યા ભવિષ્યથ ॥

વ્રલ્લોવાચ ।

શ્રુત્યૈતચ્ચિન્તયન્ત્યસ્તા રૂપં ભગવતઃશ્ચિરમ્ ।

ઉક્ત કાલ સમાસાદ્ય ગોપ્યો ભૂત્વા હરિં ગતા ॥

ભાવાર્થ—ભૂયુ વગેરેને બ્રહ્માણ કહે છે કે —

નંદીઓપત્રજાઓની પગની રજા પ્રાપ્ત કરવાને સાઠ હજાર વર્ષ મુધી મે પહેલાં તપ કર્યું હતું, તે છતાં તેમના પગની રજા મને મળી નહિ.

ત્યારે બ્રહ્માણ આ વાક્ય સાંભળીને ભૂયુ આદર સહિત બોલ્યા કે તમારા જેવા પાણુ વૈષ્ણવોના પગની રજા લે છે, અને નારદાદિ વૈષ્ણવો લોકમા બાધુ છે, તેમના પગની રજા છાડીને ગોપીઓના પગની રજા તમે પણ લે છે, તેથી અહીં મને શકા થાય છે; એમાં શા હેતુ છે ? તે હે પ્રભુ, કહેા ત્યારે બ્રહ્મા સર્વ શ્રુતિઓની પુરાતન કથાનો વિચાર કરીને પરમ અદ્ભુત રહસ્ય ભૂટાને કહેવા લાગ્યા—બ્રહ્મા બોલ્યા—હે પુત્ર, મનસુ દરીઓ સ્ત્રીઓ નથી, એઓ તો નિષ્કલ્પ શ્રુતિઓ છે, હું, શિવ, શેષ, લક્ષ્મી, ક્રોધપાણુ દિવસ એમની બરોબરી કરી ગઈએ નહિ. ત્યારે પ્રકૃતિનો પ્રલય થયો હતો અને જગત અવ્યક્તમા લીન થયું હતું અને ત્યારે કાલ અને માયાથી પર અક્ષર ચિન્માત્ર બ્રહ્મ રચ્યું હતું ત્યારે કેવલ, અક્ષરને વિશે, નિર્ગુણ, અનાદિ અનંત વ્યાપિ વૈકુંઠનામનો બ્રહ્માનંદમય લોક છે જે અક્ષરબ્રહ્મ છે, અને વેદાનું પરમ ઉત્તમ આનંદ છે, ત્યાં રહેનારા વેદાએ તે લોકમા રહેનાર પરાતપગની સ્તુતિ કરી. ત્યારે લાખા કાલની સ્તુતિથી સતોષ પામી તેમને પરીક્ષા વાણ્ણીથી બોલ્યા—હે પ્રાણે, હું સતોષ પામ્યો છું, જે મનમાં ઇચ્છિત વરદાન જોઈએ તે કહેા.

શ્રુતિઓ બોલ્યા—

હે અમ્યુત, નારાયણ વિગેરે સ્ત્રીઓ અમોએ જાળ્યા છે, એ સર્વ સંશુણુ બ્રહ્મ છે, તેમને વિશે અમને યથાર્થ વસ્તુ બુદ્ધિ થતી નથી, જે રૂપ નિર્ગુણ અને પર છે તેનેજ અમે બ્રહ્મ કહીએ છીએ, તે વાદ્, મન વગેરેથી અતીત છે તેથી તે જ્ઞાણી શક્તાનું નથી. જો અમને વરદાન આપવુંજ હોય તો જોને વિદ્વાનો આનંદમાત્ર કહે છે તે રૂપના હમને દર્શન કરાવેા. એ સાંભળીને પ્રકૃતિથી પર, અક્ષરની મધ્યમા અવેશો, કેવલ અનુભવથી ગમ્ય આનંદ માત્ર, પોતાનો લોક દેખાડ્યો, ત્યાં સર્વ કામને આપનાર ઝાડોથી મનને આનંદ આપનાર નિકું-

જોથી ભરપૂર, અને સર્વ શુભોના સુખ અપનાર વૃદ્ધવન નામનું વન છે, જ્યાં સુદર મરણો અને કોટરો વાગે, રત્ન અને ધાતુઓથી ભરપૂર, લક્ષ્મીથી પૂર, સુદર પક્ષિગણના સુસ્વરના કોલાહલ વાગે ગોવર્ધન નામનો પર્વત છે, જ્યાં સુદર વહેતા પાણીવાળી, રત્નથી બાંધેલા બંને તટવાળી, હસપત્ર વગેરેના સુસ્વર પાળી યમુના નામની ઉત્તમ સરિતા છે, જ્યાં ભાત ભાતના રાસના રસથી ઉન્મત્ત ગોપીવૃદ્ધ છે, અને તે વૃદ્ધી મધ્યે કિશોર આકૃતિના કૃષ્ણ છે, અને દર્શન કરાવીને બોલ્યા “ કહો, હવે હું તમારે માટે છું, તમે મારો આલોક જોજો છે, કે જોનાથી પર બીજી કાંઈ નથી ”

શ્રુતિઓ બોલ્યા—

તમને કોટિકર્પણાવણ્યને જોઈને અમારા મન કામિનીભાવને પ્રાપ્ત થઈને ખરેખર રમજીવન થયા છે, જેમ તમારા લોકમાં ગૃહનાર ગોપિકાઓ કામતત્ત્વથી તમને રમણુ માની ભજે છે, તેમ અમને પણ ઇચ્છા થઈ છે.

શીલગવાન બોલ્યા—

તમારો સુમનોરથ દુર્વલ અને દુર્ધટ છે, પણ હવે મેં અનુમોદન આપ્યું છે, તેથી સત્ય યથોક્ત જોઈએ જ્યારે હવે પંચીનો બ્રહ્મા ઋષિ ઉત્પત્ત કંઈ જાણે સારસ્વતકંપમાં તમે મનમાં ગોપીઓ યથો પૃથ્વીમાં ભારતવર્ષમાં મનુગમાં માંગ મહામાં હું અવતરીશ, અને વૃદ્ધાવનમાં રાસમહામાં હું તમારો પ્રિય થઈશ, અને નમે અર્ધે જન્મધર્મથી મારે વિશે સર્વથી અધિક સુદૃઢ સુન્નેદ પ્રાપ્ત કરીને કૃતકૃત્ય થશે.

બ્રહ્માજી બોલ્યા—એ માલજાને તેઓ ભગવાનના રૂપનું ધણો કાલ સુધી ચિંતન કરીને, કહેશે કાલ આવી પહોંચના ગોપીઓ થઈને દરિને પામી

આવા આવા અસંખ્ય પ્રમાણો છે, પણ એ પ્રમાણોપર પણ શ્રદ્ધા આવવી જોઈએ, દીનતા અને તબળાન્ય પ્રભુ કૃપા શિવાય—

વિચિત્રવીર્ય—શ્રદ્ધા તો રાખીએ, પણ વેદના અર્થ ગમે તેવા કરવામાં આવે, નવા નવા ઉપનિષદો પણ કરવામાં આવે, એટલે જેનાપર શ્રદ્ધા રાખવી ને શું ન માનવું, તે સમજવું નથી.

ગોવિંદભટ્ટ—માટેજ દીનતા ધરી પ્રભુતા વચનપર (મમના મય મદ્ગત્તો મદાજી માં નમસ્કુર । મામેષ્યેપ્યાસિ સત્યં તે પ્રતિજાને પ્રિયોઽસિ મે ॥) શ્રદ્ધા ગમી પ્રભુનેજ ગરજુ જનુ, અને પ્રભુની ઇચ્છા હશે તો લીલાના દર્શન થયા પછી તાગ જાળ નામાં તે સર્વ કારણ રહેશે. જેને એ દર્શન થયા છે, તેને વેદના એ અર્થ સ્વાભાવિક છે, જેને દર્શન નથી થયા, તેને એ અર્થ નહિ જ ગ્મે, અને તે લક્ષ્યાર્થ કરવા મંડી પડશે એમાં તેનો વાદ નથી. બ્રહ્મ-ભગવાન પ્રકૃતિથી પર છે, અને પ્રકૃતિજન્ય વાદ, મન, બુદ્ધિથી અજોગ્ય છે, એટલે નેતિ, નેતિ કહ્યા શિવાય વાદ, મન અને બુદ્ધિનો છુટકોજ નથી માટેજ શકરે બ્રહ્મને અત્યંત નિર્ધર્મક માને છે, અને તે સત્ય છે, પ્રકૃતિના કોઈ પણ ધર્મ બ્રહ્મા હોઈ શકેજ નહિ. પણ એટલેથીજ અટકવાનું નથી; બ્રહ્મમાં પોતાના બ્રહ્મરૂપ શુણો છે, અને શ્રુતિ ગ્રંથ છે કે બ્રહ્મ સર્વશુણોપિત છે, તે દિવ્ય શુણો છે, અપ્રાકૃત છે, અને જેને પ્રભુ પસંદ કરે છે તેના હૃદયમાં પોતે પ્રકટ થાય છે (યમેષૈવ વૃણુતે તેન લભ્ય તસ્યૈવ આત્મા વૃણુતે તનું સ્વામ) કોઈક ધીંગ પ્રભુને જોઈ શકે છે (કશ્ચિદ્દીરઃ

પ્રત્યગાત્માનમૈક્ષત્) જે બુદ્ધિ દીનતા ન ધરતા ઉચ્છ્રંખલ યાચ તો માયા-અવિદ્યાનો આશ્રય લે છે, અને અવિદ્યાનો રનેયી સ્વાભાવિક રીતે અવિદ્યાના કૂપમા પડે છે. એવો માયાગ્રસ્ત જીવ બિચારો માત્ર પ્રાકૃત બુદ્ધિના આશ્રયથી વેદના અર્થ કરવા બેસે ત્યારે બ્રહ્મને નિર્ધર્મક દેખી-બ્રહ્મ, પ્રભુના દર્શન ન થવાથી-પ્રાકૃત બુદ્ધિથી પ્રાકૃત વસ્તુઓ જોઈ શકે, અને અર્થ પણ તેવાજ કરે. અતિ વિશાલ બુદ્ધિ ભગવત કૃપા વિના અવિદ્યાથી કેવી આડી દોરાઈ જાય છે, તેનો શંકરનો અદ્વિતીય દષ્ટાંત છે. પ્રભુ એનાપર કૃપા કરો અને એને સદ્ગતિ આપો.

વિચિત્રવીર્ય—નત્યા વેદના અર્થમાજ આમ ઘોંટાળો, ત્યાં પુરાણતુ તો પૂછવું શું ? કાછને ટાઢા પહોરના ગપ્પા મારવાનું મન થયું કે લખ્યું એક પુરાણ. બસો ગજ લાખી પૂછડીવાળા પૂછડીઆ મૂપકતુ પુરાણ લખવાનું મને પણ મન થયું છે અને દાલના છાપામા જાહેર ખમર--

પુરુષોત્તમ—વિચિત્રવીર્ય, મારી ખાત્રી છે કે તે એક પણ પુરાણ વાચ્યુ નથી, અને તે છતાં હાલના જમાનાને અતુસરી તુ પુરાણોની અવગણના કરે છે. તને જે બૃહદ્વામન પુરાણમાથી સલગાળ્યું તેમા તને શું અસંભવિત લાગ્યું ?

વિચિત્રવીર્ય—પુરુષોત્તમની સામુ જોઈ રહો કૃષ્ણને વિપથી, અને ગોપીઓને વ્યભિચારી માનવાથી અને તેમ કહી બતાવ્યાથી પોતાના શા હાલ થયા હતા તે એને અશરુમા આવ્યું, અને દીનતા ધારણ કરી બોલ્યો “ખીજુ બધું તો રહ્યું, પણ પુરાણોને ખોટા માનવામા પણ હું ભૂલ કરૂ છું ? એમાં કયો અને મન્વંતરોના ગપ્પાં માર્યા છે તે બધા મારે ખરા માનવા ?”

પુરુષોત્તમ—કયો અને મન્વંતરો ગપ્પા નથી આજકાલના હુદ્દસિદ્ધાંતથી તારી બુદ્ધિ સંકુચિત થઇ ગઇ છે. પણ ખગોલવિદ્યા (astronomy), ભૂસ્તરવિદ્યા (geology) વગેરે બરાબર શિખવવામા આવશે, અને ખ્રિસ્તી સનથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ માનવાની બૃક્ષ કરતા અટકીશુ ત્યારે પ્રભુની અચિંત્ય, અગાધ લીલાનો કાષ્ટક અંશ તારી સમજમા ઉતરશે. ત્યારેજ તને ખબર પડશે કે હાલ જે હુદ્દ પ્રતિહાસો શીખવવામા આવે છે, તેના કરતા આર્થવર્તતા પુરાણોમા સૃષ્ટિના પ્રતિહાસ ઘણો સુદર, સ્પષ્ટ અને સત્ય રીતે આપવામાં આવ્યો છે જેમ હાલના પ્રતિહાસોમા લેખકોની અજ્ઞાનતાને લીધે, કે દૃષ્ટિમિદુ લિન્ન હોવાને લીધે કાષ્ટ પણ બે પ્રતિહાસ એકજ રીતે લખાયલા હોતા નથી, તેમ પુરાણોમા લિન્ન લિન્ન દૃષ્ટિથી જૂદા જૂદા વર્ણનો હોય, તેથી તે સર્વ ખોટા સમજવાના નથી તેમા પણ ત્યારે બૃહદ્વામન પુરાણમાંથી કહ્યું તેમ મારા પોતાના અનુભવની, તેમજ અન્ય ભક્તોના અનુભવ-સિદ્ધ વિગતોનું વર્ણન હોય, ત્યારે તેની સત્યતા વિશે શું શંકા હોઈ શકે ?

વિચિત્રવીર્ય ચુપ રહો

ગો. શેરજી—(ગોર્વિંદલદ્વજને) કાલ (time) અને દેશ (space) ની બહાર બુદ્ધિ જઈ શકતી નથી, માટે લીલા નિત્ય છે કે નહિ, તે કહી શકાયજ નહિ. વળી ગોકુલ, વૃંદાવન, યમુનાપુલિન વગેરે લીલા સ્થલ જૂતલપર હયાત છે. છતાં ત્યાં પ્રભુ અને પ્રભુની લીલાના દર્શન થતા નથી, શાસો પણ સારસ્વત દ્વિપમાં એ લીલા થયાનું કહે છે, અને તે ક્ષલ (સારસ્વત દ્વિપ) વીતી ગયો છે, માટે લીલા નિત્ય કેમ કહેવાય ?

ગોવિંદભટ્ટ—(મહા મલકાવી)—મેં ઉપર કહ્યું તેમ એ હૃદયના અનુભવગમ્ય, અથવા શ્રદ્ધાનો, અથવા આત્મ પ્રમાણનો, વિષય છે. તે છતાં જેટલું કહી શકાય તેટલું કહું છું; કાલ અને દેશ મન અને બુદ્ધિને નિયંત્રિત કરવાને લીધે (mind being conditioned by time and space) દેશકાલની પાઠ કાઢ હોઈ શકેજ નહિ, એમ તમારાથી કહી શકાશે નહિ. માત્ર એટલુંજ કહેજો કે મન, બુદ્ધિથી એ બંધી શકાય એમ નથી. તેમ તમારે એમ પણ કબુલ કરવું પડશે કે જાત્ર, સર્વનું આદિ કામજી, દેશકાલથી નિયંત્રિત હોઈ શકેજ નહિ. વળી મન, બુદ્ધિ, કાલ અચળ (unchanging) વસ્તુ નથી, પણ એકજ મનુષ્યની બુદ્ધિ લિન્ન લિન્ન સમયે જૂદી જૂદી થાય છે, અને સર્વ મનુષ્યોની બુદ્ધિ જૂદી જૂદી હોય છે, અને ચિત્ત જૂદો જૂદો વિચાર કરે છે, યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ વગેરેથી મન, બુદ્ધિ વગેરેની શક્તિ વણી વધી જાય છે અને વળી એ પણ નિર્વિવાદ છે કે મન, બુદ્ધિના મૂલરૂપ પ્રકૃતિના અધિષ્ઠાતા પણ જાત્ર, પ્રભુજ છે અને તે સર્વ વ્યવસ્થાપક પ્રભુ સર્વત્ર છે. તે પ્રાકૃતિક વસ્તુઓનો ચિત્તચિત્તિમાથી બહિષ્કાર થતા ચિત્ત શાત થઈ જાય છે, અને શાંતિના નિર્ણય આપદને પ્રાપ્ત કરે છે. આનેજ યોગીઓ નિર્વિવાદક સમાધિ કહે છે, જ્ઞાનીઓ કૈવલ્યદશા કહે છે, અને ભક્તો ભગવદ્ધામ (તદ્ધામ પરમં મમ) વૈકુંઠ વગેરે સજ્ઞા આપે છે, યોગીઓ અને જ્ઞાનીઓ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી સતોષ માને છે, પણ ભક્તો, ભગવત્સ્વરૂપમાથી વિછેડા છડે અહીં પણ ભગવત્સ્વરૂપને શોધે છે, અને રસો છે સ પ્રભુને તેની કૃપાથીજ—અન્ય કોઈપણ સાધનથી નહિ—પ્રાપ્ત કરીને તેની સાથે પ્રાકૃતિક દેશકાલથી પાઠ કામભોગ કરે છે, શ્રુતિ કહે છે કે સર્વ જ્ઞાનં જનંતં વ્રજ યો વેદ નિહિત ગુહ્યાયં પરમે વ્યામનં સોઽશ્નુતે સર્વાનં કામાનં સહ વ્રજણા વિપશ્ચિતા ॥

ક્રીટપતંગન્યાયથી આવે છે એ ભગવદ્સ્વરૂપ થઈ ગયો હોય છે, અને છોટાચ્છમા કહી પ્રમાણે “તે આમ દર્શન કરતો, આમ મનન કરતો, આમ વિજ્ઞાન કરતો, આત્મરતિ, આત્મક્રીડ, આત્મમિથુન, આત્માનંદ, તે સ્વરાડ થાય છે, તેનો સર્વ લોકમા યથાકામચાર થાય છે.” ભગવાન અને ભગવત્જનનની આ લીલાને અખંડરામ, નિત્યરાસ, નિત્યલીલા વગેરે સંજ્ઞા આપવામા આવે છે.

પ્રો. રેરજન (હર્ષથી)—અત્યાનંદ યથો

ગોવિંદભટ્ટ—ભગવાનનું આ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપ છે. એનાથી પર બીજું કંઈ નથી. મક્ત પરતરં નાન્યત્ કિંચિદસ્તિ ધનજય ! એ આધિદૈવિક સ્વરૂપ છે એ પ્રભુનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ તે અક્ષરબ્રહ્મ અને આધિભૌતિક સ્વરૂપ તે નારાયણ આ પ્રમાણે પ્રભુના ત્રણ સ્વરૂપ છે ત્યારે શ્રી પુરુષોત્તમને સૃષ્ટિ કરવાની ઇચ્છા થાય છે, (સદૃશાંચક્રો સ હ પનાવાનાસ) ત્યારે અક્ષરબ્રહ્મથી થયેલો કાલ શ્રીપુરુષોત્તમના કટાક્ષમાથી પૃથક થઈ જાય છે શ્રીપુરુષોત્તમના બ્રહ્મટિરન્દ્રમાથી કાલ ઉદ્ભવે છે અને કાલમાથી પ્રકૃતિ અને પુરુષ પ્રકટ થાય છે. (પ્રો. રેરજન સામુ જોઈ) મારે ઇચ્છા, બ્રહ્મટિરન્દ્ર વગેરે શબ્દો વાપરવા પડે છે, કેમકે મારો છુટકોજ નથી—પણ તે પશ્ચાત્ત નથી વસ્તુત જે વાણિનો વિષય નથી તેને વાણિદ્વારા સમજાવવું એ અત્યંત દુર્ઘટ છે

પ્રો ફેરજજ—મને ધણોજ આનંદ થાય છે, કૃપા કરી આગલ કહો.

ગોવિંદભટ્ટ—ત્યારે પ્રભુલીલા દેશકલાતીત છે, અને કાલ એ ભગવન્નન્ય છે. સારસ્વતકંઠ્ય એ કાલનો એક ભાગ છે, અને તે કાલનો પ્રવાહ જ્યારે જૂતલપર ચાલતો હતો, ત્યારે શ્રીપુરપોતમ વા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ-સ્વલીલાસહિત જૂતલપર કાલને આધીન થઇ પ્રકટ થયા, અને વૃદ્ધવન, ગોકુલ વગેરે પોતાના લીલાધામ પણ પ્રકટ કર્યા. અને શ્રુતિઓ અને દેવાગનાઓને અન્ય અવતારમા આપેલું વરદાન પાળી, જૂતલપર પોતાની લીલા પ્રકટ કરી, અને આત્માશ્રમ છતાં તેમની સાથે રાસ રમ્યા, તેમને લીલાનો અનુભવ કરાવ્યો, અને પૃથ્વી અને પૃથ્વીના જીવોપર મહત્વ કૃપા કરી, અને જ્યારે તે કાલપ્રવાહ વ્યતીત થયો કે લીલા સામગ્રી સહિત પૃથ્વીપરથી અતર્ધાન યર્ષ ગયા, દેશ કાલાતીન થઇ ગયા. આથી લીલાની નિત્યતાને કાંઈજ બાધ આવતો નથી.

પ્રો. ફેરજજ (અત્યાનંદથી)—નહિ જ. હું સમજ્યો. સારસ્વતકંઠ્યના જનોનું મહત્વ ભાગ્ય હતું કે સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમના તથા તેમની લીલાના દર્શન કાંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યા વગર થયા.

ગોવિંદભટ્ટ—નિશચય તે જેમ પ્રભુકૃપા, તેમ હાલમા ગણુ જે ભક્તપર પ્રભુકૃપા થાય તે ભક્ત દેશકાલના પ્રવાહમા પડ્યો છતાં તેના હૃદયમાં દેશકાલાતીત પુરુષોત્તમ સ્વલીલાસહિત પધારે, આવિર્ભૂત થાય એમા શું આશ્ચર્ય ?

વિચિત્રત્રયી—મારા જેવા જીવોને પણ તે વખતે ગમ્મત પડી હશે, કેમકે પુરુષોત્તમ સ્વન જૂતલપર પધારે, અને મારા જેવાને મુક્તિ ન મળતાં રહી નવ્ય તો દોષ પુરુષોત્તમને, આપણને તો કાષ્ટએ નહિ, આપણે તો છઠ્ઠાએ તે છઠ્ઠાએ.

ગોવિંદભટ્ટ—(હસીને)—હા ભાઇ, તે મગલ સમયમા કોઈ પણ જીવ હીનભાગી ગયો નહતો, આખા ગોકુલને મુક્તિ મળી હતી.

વિચિત્રત્રયી—(હર્ષથી)—ત્યારે હવે જુઓ, હું મારા મનમા સારી રીતે સમજું છું કે હું અભાવથી જ દુષ્ટ છું, મારાથી સાખ્ય, યોજ, જ્ઞાન ને ભક્તિ, વિવેક, વિરાગ, જપ કે તપ, કાંઈ યંત્ર શકે એમ નથી, પણ તમે કહો છો તેવા ઉદાર અને દયાળુ પ્રભુએ મારા જેવા દુષ્ટ પર પણ ક્યા કરી છે. અને (આહુ જાઇ) એક દયાળુ, બલનિષ્ઠ ગુરુ મેલવી આપ્યા છે, તેને હું મારા સર્વ ભાવથી શરણે જાઉં છું, અને મારી ખાતરી છે કે માત્ર એવ થશે જ.

એમ કહી વિચિત્રત્રયી ગોવિંદભટ્ટને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા.

ગોવિંદભટ્ટ—ભાઇ, તારાથી વિરોધ પાપીઓનો પણ પ્રભુએ ઉદાર કર્યો છે, અને શ્રીવલ્લભપ્રભુની કૃપાથી તારો પણ ઉદાર કરશે જ.

પ્રો ફેરજજના હૃદયમા ધણો આનંદ પ્રસરી રહ્યો હતો અને આનંદાશ્રુથી ભીન્નથવા નયનોથી સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરતા બોલ્યો “આવા ઉત્તમોત્તમ પુષ્ટિમાર્ગનું દર્શન કરાવી આપે મને કૃતકૃત્ય કર્યો છે.”

અહસસંબંધનું સ્વરૂપ.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૩૭.)

અહસ સ્વરૂપ છે, ચિદ્રૂપ છે, આનંદરૂપ છે, નિર્દોષ છે તેથી પદાર્થમાત્રના તિ-
રોહિત ચૈતન્ય અને આનંદ અશ પશુ અહસસંબંધ વડે આવિર્ભાવ પામે છે, ત્યારે સ્વરૂપ
ચિદ્રૂપ પૂર્ણાનંદરૂપ નિર્દોષ પૂર્ણગુણ પ્રભુની સેવાદ્વારા તેમનો વિનિયોગમા અધિકાર પ્રાપ્ત
થાય છે. જેમ વૈદિક વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થામા યજ્ઞોપવીતાદિ સરકારથી બ્રાહ્મણ ક્રમચુકત્યધિકારી
છે, તેમ સ્વતંત્ર ભગવન્-માર્ગમા અહસસંબંધથી અધ્યાસમાત્ર દ્વોપમાત્ર નિષ્ઠત યુતાં, નિર્દોષત્વ
પ્રાપ્ત થાય છે, અહસતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે નિર્દોષ અહસતાથી ભગવત્તેવારૂપ સંઘોમુક્તિનો
પશુ અધિકાર સહજ સિદ્ધ થાય છે. બ્રાહ્મણને તો ગાયત્રીસરકાર થયો એટલે અહસસંબંધની
આવશ્યકતા નથી એ ઉત્તમાદ પશુ નિર્ચય છે, કારણ કે વૈદિક વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થામા બ્રાહ્મણ
ક્રમચુક્તિનો જ અધિકારી છે, સંઘોમુક્તિની આકાંક્ષા બે દિવને હોય, કૃષ્ણાધિદામૃતનો
આસ્વાદ કંપાની પ્રસુર ઉત્કૃષ્ટ દિવને હોય, તો બ્રાહ્મણને પશુ ભક્તિમાર્ગીય અહસસંબંધની
આવશ્યકતા છે. વૈદિક સરકારથી તો કેવલ વૈદિક હસ જ પ્રાપ્ત થાય છે, પશુ ભગવત્સરકારથી
તો ભગન્દ્રૂપ હસ સિદ્ધ થાય છે. વૈદિક સરકારથી પ્રાપ્ત અહસસંબંધનું જ પ્રાપ્ત થાય છે,
અને અહસસંબંધથી તો શ્રીપુરુષોત્તમની સુખારવિદભક્તિપર્યંતનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી
અહસસંબંધના સાધુન્ય ઉપરાત શ્રીપુરુષોત્તમની ભક્તિની અપેક્ષા દિવને હોય તો દિવને પશુ
અહસસંબંધ આવશ્યક કર્તવ્ય છે.

વસ્તુતઃ અહસસંબંધ સર્વવિધાનુ સાર છે, તરવ છે વેદમૂલ ગાયત્રીમા જ શ્રેણ્યશબ્દ
આવે છે, તેનો અર્થ ' વરણ કરવા યોગ્ય ' ' અગ્નીકાર કરવા યોગ્ય ' થાય છે. આ શબ્દનું
વ્યાખ્યાન કરતા ભાષ્યકાર શ્રીમદ્ભટ્ટભાષ્યાર્યે આતા કરે છે કે ' વરણ્ય' ભક્તિબીજ છે, કારણ
કે યમેવંપભુતિમા વરણુ અથવા અગ્નીકાર ભક્તિનું બીજ છે એમ સ્પષ્ટ ઉપદેશ કર્યો છે જેમ
પર કન્યાનું વરણુ કરે છે અને જેમ કન્યા પરનું વરણુ કરે છે, જેમ વરકન્યા પરપર સ્વા-
ભિમત વરણુ કરે છે તેમ ભગવાન અને ભક્ત સેવ્યમેવકતાએ કરીને પરપર વરણુ કરે છે.
વરણુ, અગ્નીકાર, નિવેદન, અહસસંબંધ કાર્ષ્ણીયભાગ્યાર્યની કલ્પનામાત્ર નથી, પશુ ગાયત્રી-
મંત્રનો જ પરમ નિગૂઢ આશય છે અર્થાત્ ગાયત્રીનો સરકાર યદ્યપે પશુ યદિ મંત્રના
પરમ નિગૂઢ આશયનું મહણુ કરવામા ન આવે તો દિવનો ગાયત્રીસરકાર પશુ વસ્તુતઃ
નિર્ચય છે. ગાયત્રીના શબ્દમહણુમાત્રથી દાહિક ન થતા ગાયત્રીના પરમ રહસ્ય અહસસંબંધનું
મહણુ કરીને, ગાયત્રીના તાત્પર્યોર્થ નિશ્ચય કરીને, ગાયત્રીદ્વારા, ગાયત્રીના અર્થદ્વારા,
ગાયત્રીપ્રતિપાદિત શ્રીમત્પ્રભુચરણમા ચિત્ત પ્રવણુ કરવું એ બ્રાહ્મણાદિ દિવનો પ્રથમ

૧. શ્રેણ્યમિતિ ભક્તિબીજ, ' યમેવંપ વૃણુતે તેન લભ્ય'ઈતિશ્રુતે', ઇતેન પરમ્પરવરણમુક્ત,
વરણીયત્વોક્તવા યથા કન્યા સ્વભિમતમેવ સ્વપતિત્વેન વૃણુતે વરોમા તાદર્શીમેવ કન્યા સ્વસ્તિત્વેન,
તથા મગવાનુ સ્વદામત્તેનાત્મીયત્વેનાગીરતીરતિરુચ્યતે

ધર્મ છે. સર્વ દ્વિજમાત્રના પ્રાથમિક ધર્મમાં પણ એ આત્મજી પ્રમાદ કરે તો તે આત્મજી નથી, પરંતુ કેવલ બ્રાહ્મણભાસ જ છે, અને આત્મજી પણ ભગવત્ત્વેવારૂપ પરિચર્યાત્મક નિજધર્મનું પ્રતિપાલન કરે તો ભગવદ્ભક્તિસંબંધે કરીને તે શુદ્ધ ઉત્તમોત્તમ જ છે, તેથી જ ગીતામાં શ્રીમત્પ્રભુચરણ ૨૫૪ આજ્ઞા કરે છે કે

અપિ ચેત્સુદરાચારો ભજતે મામનગ્યમાક્ ।

સાધુરેવ સ મંતવ્ય સમ્યગ્વ્યવમિતો હિ સ ॥

વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબંધ માત્ર ગાયત્રીનું મર્મ નથી, પણ સમન્ત વિદ્યાનું પદ્મ આધિદૈવિક રહસ્ય છે. વિદ્યામાત્રનો વિનિયોગ ને પ્રભુસેવામાં ન થાય તો તે વિદ્યા જ નથી, અવિદ્યા છે. પદાર્થમાત્રનો વારંતવિક વિનિયોગ પ્રભુમાં જ થવો જોઈએ, તેથી વેદમાં પુરુષસૂક્તમાં શ્રીપુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ પ્રતિપ્રાદન કરીને તે પુરુષોત્તમમાંથી સર્વ પદાર્થનો રમણાર્થ આવિર્ભાવ નિરૂપણ કરીને સમાપ્તિમાં કહ્યું છે કે ‘દેવતાઓએ યજ્ઞવેદે યજ્ઞનું યજન કર્યું અને એ જ ધર્મ પ્રથમ હતા’ ભગવત્કીડાનિષ્ઠ દૈવજીવોએ ભગવદ્વપ આધિદૈવિક પદાર્થવેદે ભગવદ્બળનું કર્યું, ભગવદ્બળનું ધર્મ જ પ્રથમ હતા અલૌકિક આધિદૈવિક ભગવદ્વપ સામગ્રીવેદે આદ્યગત્મક પૂજનએ કરીને મગતિવેદે, ભગવત્સાધુન્યાત્મક ભગવત્સંગમ વેદે, દાન વેદે, દેહ પ્રાણ, ઇન્દ્રિય, અત કરણ, તદ્ધર્મ, દાર, આગાર, યુગ, આત્મ સર્વ અહતામતોત્તપાદક પદાર્થ ઉપરથી જીવસત્તા નિવૃત્ત કરીને પ્રભુસત્તા સ્થાપન કરીને, ભગવત્કીડાનિષ્ઠ દૈવજીવોએ ભગવદ્બળનું કર્યું. પરમ-પૂજ્ય પરમાદ્યજીવિય પરમભેદ્ય યજ્ઞો વે ત્રિણ શ્રુતિપ્રતિપાદિત સર્વઆપક બ્રાહ્મસંબંધરસા-મિષ્ટ પ્રભુનું યજન કર્યું, પરિચર્યા કરી, અને એ જ ભગવત્પરિચર્યાત્મક રાસાદિકીડારીલ પ્રભુનો આદર, પ્રભુની પરિચર્યા, પ્રભુભક્તિ, પ્રભુસેવા પ્રથમ મુખ્ય અગ્રગણ્ય આધિદૈવિકધર્મ હતા. કોપનિવૃત્ત અને મુકોપનિવૃત્તમાં પણ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે ‘એ અપરમાત્મા પ્રવચનથી મેધાથી કે બહુ શ્રવણથી પ્રાપ્ત થતા નથી, પરંતુ જે જીવનું એ પ્રભુ વરણ કરે છે, અગીકાર કરે છે, તે જીવ જ એ પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. એ જીવ પ્રભુનું અગ છે, સ્વક્રીય અગ હોવાથી જ પરમાત્મા તેનું વરણ કરે છે.’ આ મંત્રમાં નિવેદન, અગીકાર, બ્રહ્મસંબંધ એ સર્વનો વાયક વરણશબ્દ સ્પષ્ટ છે, એટલું જ નહિ પણ વૃત્ત બ્રહ્મસંબંધ જીવ ભગવદગ છે, એમ પણ નિષ્પ્રવૃત્ત કહ્યું છે સુષ્ટિસુષ્ટિ ભગવદગ છે એમ શ્રીમદ્દામરુજી આજ્ઞા કરે છે તે આ-જ્ઞાનું મૂલ આ મંત્રમાં સ્પષ્ટ દસ્યમાન થાય છે. મુકોપનિવૃત્તમાં સ્પષ્ટ શ્રુતિ છે કે ‘ભગવદ્-વ્યવહારિના, ભગવત્સંબંધિના ભગવદ્ભક્તિવિના પરમાત્માની પ્રાપ્તિ યર્ષ શકતી નથી’ બુદ્ધવરણ્ય-ક્રમા આત્મન કામાય સર્વે પ્રિય ભવતિ કત્યાદિવાક્યમાં બ્રહ્મસંબંધ જીવના સર્વ પદાર્થ ભગવદુપયુક્ત હોવાથી તે સર્વ પદાર્થ વૃત્ત જીવને પ્રિય લાગે છે એમ સ્પષ્ટ ઉપદેશ છે જે પદાર્થ ભગવદુપયુક્ત હોય છે તે પદાર્થ જ ભક્તને પ્રિય લાગે છે, માટે જે પદાર્થ પ્રભુની મેવામાં ઉપયુક્ત નથી

૧. યજ્ઞેન યજ્ઞમયજ્ઞન્ત દેવાસ્તાનિ ધર્માર્ણ પ્રથમાન્યાસન્.

૨. અત્ર વેણુગીતાકત હરિણીકૃત પૂજનનું અનુસંધાન કરેલું, ઉપાસનામાર્ગીય પૂજનનું નહિ.

૩. નામમાત્રા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન બહુના શ્રુતેન યમેવૈષ વૃણતે તેનૈષ લભ્યસ્ત-સ્યૈષ આત્મા વૃણતે તન્ સ્વામ્.

૪. નામમાત્રા ચલહીનેન લભ્ય.

તે પદાર્થ ભક્તને કદાપિ પ્રિય લાગતો નથી. જોહોઓપનિપત્તમાં મૂમાના પ્રસંગમાં વજ્ર નાન્ય-
ચ્છુનોતિ નાન્યત્વદયતિ નાન્યદ્ વિજ્ઞાત્તાતિ કહીને નિવેદી ભક્તને સર્વાત્મભાવ પ્રતિપાદન કર્યો
છે સર્વાત્મભાવવાનું નિવેદી ભક્ત પ્રભુ વિના છતરનું શ્રવણ કરતા નથી, છતરનું દર્શન કરતા
નથી, છતરનું વિજ્ઞાન કરતા નથી આત્મનિવેદી સર્વાત્મભાવવાનું પરમભાવવાનું ભક્તનું
સર્વસ્વ શ્રીમત્પ્રભુચરણ હોવાથી પ્રભુવિના કોઈ પણ પદાર્થનું તે ભક્ત શ્રવણ કરતા નથી,
દર્શન કરતા નથી, અને વિજ્ઞાન કરતા નથી

ગીતામાં પણ સર્વ પદાર્થ ભગવદર્પણ રૂપાનો રૂપેષ્ટ ઉપદેશ અસકૃત્ કરવામાં આવ્યો
છે, અને મન્મના મય મદ્રક્તો મયાત્રી મા નમસ્કુર મામર્થ્ય્યામિ સત્ય તે પ્રતિજ્ઞાને પ્રિયોડસિ મે
તર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામરુ શરણ વ્રજ મદ ત્વા મર્વણેઓ મોક્ષયિષ્યામિ મા શુભ મ્નોકમા
તો એ ઉપદેશનો અવધિ છે.

આલસ્યબંધન આનંદમધાધિકરણમાં અને વિગમ્યસ્ત્વાધિકરણમાં સૂત્રકારે અલસબંધન
સૂચન કર્યું છે, અને શ્રીમદ્ભાષ્યકાર શ્રીવલ્લાધીને તેનું વિવેચન કરીને અલસબંધન સમર્થન
કર્યું છે વસ્તુતઃ સૂત્રના આધનાધ્યાય અને ક્ષણાધ્યાયમાં તો અનેકાનેક દૃષ્ટિબિદ્યુથી એ જ
રમણીય કેમનીય અલસબંધન સર્વાત્મભાવનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. જેમ બૃહદારણ્યકમાં
સમર્પિતા ગણ્યવડે સમર્પણનું રૂપેષ્ટ કથન છે તેમ અલસબંધનના સાધનાધ્યાયના તૃતીયચરણમાં
પ્રધાનવચેત્તત્તુક્ત સૂત્રમાં સૂત્રકારે આપણો પાશ્વિભાષિક ‘પ્રધાન’ શબ્દ રૂપેષ્ટ વાપર્યો છે,
અલસબંધ, ભગવદ્ગણ્ય, ભગવદ્ગીકાર હવદ્વત આધનસાધ્ય નથી પણ પ્રભુન્ન છે તેથી
અલસબંધ “ધાન” કહેવાય છે ઘરતુનું જ્ઞાન હોય અને વસ્તુ આપવામાં આવે તો ‘ધાન’
કહેવાય છે, પરંતુ વસ્તુનું અજ્ઞાન જતા અન્યત્ર પ્રમેયઅત્થી વસ્તુ આપવામાં આવે તો
‘અજ્ઞાન’ કહેવાય છે અલસબંધ સર્વાત્મભાવનું સ્વભક્તને અજ્ઞાન હોવા છતાં પ્રભુ અત્યંત
કૃપાવિશેષથી ભક્તને તે સર્વાત્મભાવનું ધાન કરે છે, તેથી અલસબંધ માત્ર ધાન નથી, પણ
‘અજ્ઞાન’ છે, મહાધાન છે

શ્રીમદ્ભાગવતમાં તસ્માત્ ત્વમુદ્વેગોત્થય ચોરના પ્રતિચોદના પ્રવૃત્ત ચ નિવૃત્ત ચ શ્રેતલ્ય
શ્રુતમેવ ચ મામેતમેવ શરણમામાન તર્વદોહિના યાતિ મર્ચાન્મમાર્ચેન યાસ્યમે શ્વકુતોમય ત્વ તુ
સર્વે પરિત્યજ્ય સ્નેહ સ્વજનવન્ધુષુ મધ્યાવેદય મન મમ્યદ્ મમગ્ધ વિચરસ્વ ગાન્ ઇત્માદિ મ્લોકમા
દારાન્ સુતાન્ પ્રિયાન્ પ્રાણાન્ પરસ્મં મનિવેદયંત આદિમા, અને યે દારાગરપુત્રાસ્તાન્ પ્રાણાન્
વિતામિમ પર દિદ્વા મા શરણ યાતા કથ તાન્યવત્તુમુક્તે ઇત્સાદિ મ્લોકમા પ્રપત્તિર્પૂર્વક આત્મ-
નિવેદનરૂપ અલસબંધન રૂપેષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે. ગદ્યમંત્રની મૂનિ હજે તો આપ જોઈ
રાકેશ કે આ મ્લોકમાના કેટલાક નાગ અક્ષરસ મહામત્રમાં રચુટ છે. આ પ્રમાણથી
માન દિગ્દર્શન કરાવ્યું સમજવું વસ્તુતઃ એવી એક પણ વિધા નથી, એવું એક પણ શાસ્ત્ર નથી,
એક પણ પ્રકરણ નથી, એક પણ અધ્યાય નથી, એક પણ મ્લોક નથી, એક પણ વાક્ય
નથી, એક પણ પદ નથી, એક પણ અક્ષર નથી કે જેમાંથી સાન્યિકપુદ્ધિયુક્ત ઉત્તમોત્તમ
દૈવજ્ઞાને અલસબંધ વિના છતર કોઈ પણ રચુરે અર્થાત્ અલસબંધ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણની
રૂપનામાત્ર નથી, પરંતુ સર્વવિદ્યાનું મૂલ છે, પરમ મર્મ છે, પરમ નિગૂઢ આશય છે.
શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ આજ્ઞા કરે છે કે નાત પન્તગં મત્રો નાત ઘરતર સ્ત્રાવ નાત પરતરા વિધા
તોયં નાત પાત્તગમ્ ॥

વેદ, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, તત્ત્વસૂત્ર, સમાધિલાપા આદિમા પ્રતિપદ વગ્ણુ અંગીકાર આત્મનિવેદન સમર્પણ સર્વાત્મભાવ દ્વંસાદિ પરિલાપાયી જે નિગૂઢ આશયનું સંસંચન કર્યું છે તે જ દાન, તે જ અલ્પસંજય શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણપ્રકટિત અંધરતનોમા પ્રકાશે છે

વેદમા માત્ર ત્રૈવર્ણિકનો જ અધિકાર છે, પરંતુ અલ્પસંજયમા સ્ત્રીશ દ્વાદિનો પણ અધિકાર છે 'વેદાક્ષરવિચારેણ શુદ્ધ વર્તતિ તત્ક્ષણાત' 'ન શુદ્ધાય મર્તિ દયાત્' દત્ત્યાદિ વાક્યમા જે નિગેધ કરેલો તે વેદના અલ્પ વાસ્તે છે, વેદના શબ્દોચ્ચાર વાસ્તે છે, વેદનો શબ્દોચ્ચાર કરવાનો અધિકાર શુદ્ધને નથી. પ્રસંગોપાત શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણના વાક્યનું સ્મરણ કરાવતું પડે છે કે કલિયુગમા સર્વ અધિકાર તિરોધાન યર્થ ગયા છે, વેદના અક્ષરનો, વેદના શબ્દોચ્ચારનો, નિગેધ હોવા છતાં, આધુનિક સ્ત્રી શુદ્ધ તો શુ પરંતુ યવન દ્વણુ દત્ત્યાદિ વેદબાહ્ય પ્રકાર એ વેદનો શબ્દોચ્ચાર કરે છે, વેદનું અધ્યયન કરે છે, તથાપિ સ્વતઃ ભક્તિમાર્ગ વેદવિરોધી નથી, તેથી શ્રીમદ્ધર્માર્થપ્રકાશિત ભક્તિમાર્ગમા વેદની મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરવામા આવતી નથી, અને સ્ત્રીશુદ્ધને આપણા પરમવૈદિક સપ્રદાયમા વેદનો શબ્દોચ્ચાર કરાવવાનો અન્ય આધુનિકમત્તવત્ પાપપ્રચાર કરવામા આવતો નથી. સ્ત્રીશુદ્ધને વૈદિક શબ્દોચ્ચાર બાધક જ છે, તથાપિ સમન્ત વેદના અર્થરૂપ અલ્પસંજય લેવામા, વેદના અર્થોચ્ચાર કરવામા, શુદ્ધની ક્ષતિ નથી, પ્રત્યુત તેથી સનાતન ભગવદ્ધર્મમા સ્ત્રીશુદ્ધનું પણ સાક્ષાત્ કલ્યાણ થવાનો વ્યવસ્થિત અવકાશ સિદ્ધ થતા, સનાતનધર્મનું મૂલ ભગવદ્ધર્મ છે એમ સિદ્ધ થતા, ભગવદ્ધર્મ મૂલ સનાતનધર્મ પણ સુદૃઢ યર્થ જાય છે શ્રીમદ્વલ્લભાધર્માના પ્રાકટ્ય પહેલા શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીમત્ કૃષ્ણદ્વૈપાયને વેદના અર્થોચ્ચાર કરવાનો અધિકાર સ્ત્રીશુદ્ધને આપેલો જ છે. ગીતામા સ્પષ્ટ આપ્ત છે કે માં હિ વાય વ્યર્વાશ્રત્ય ઘડપિ મ્યુ વાયોનય ઈયો ધંરયાસ્તથા શુદ્ધાસ્તોડપિ વર્તિ પરા ગતિમ્ અને શ્રીમદ્ભગવતમા પ્રથમસ્કંધમા સ્પષ્ટ કથન છે કે સ્ત્રીશુદ્ધિજયધુના વ્રયી ન ભૂતિયોચરા કમઐયમિ મૃદાતા ઈય જ્ઞ મ્ભેદિદ દતિ ભાગતમારયાન કૃપયા મુનિના કૃતમ્ ભાગતવ્યવેરંસન દામ્નાવાર્યધ દર્શિત સ્તમન્કધમા પણ સત્ય દયા તપ શૌચમ્ એમ પ્રારંભ કરીને શ્રવણ કર્તાનં ચાસ્ય સ્મરણ મહતા ગતે સંયજ્યાધનતિર્દાસ્ય સસ્યમાત્મનિવેદનમ્ વૃણામયં પર્ગ ધર્મ સત્ત્વેપ સમુદાહત શ્લોકિમા મનુષ્યમાત્રને પ્રણુના શ્રવણ કીર્તન, મહાપુરુષની ગતિનું અમળ, સેવા, હંજમા, અવનનિ, ઘસમ, સખ્ય અને આત્મસમર્પણમા અધિકાર પ્રતિપાદન કર્યો છે, અર્થાત્ જે નિગેધ છે તે માત્ર વેદના શબ્દોચ્ચાર વાસ્તે જ છે, અર્થોચ્ચાર વાસ્તે કોઈ પણ નિગેધ જ નથી. વેદના શબ્દોચ્ચાર વાસ્તે જ સ્ત્રીશુદ્ધનો નિગેધ છે, અને તેટલો જ વેદના શબ્દોચ્ચારમાત્રનો, નિગેધ કલિમા બન્ધો રહે તો પણ વૈદિક સન્ધાનું મહાભાગ જ સમજવું

વૈષ્ણવો, અલ્પસંજયથી આપને લેકિત્ત વેદાત્ અધિકાર સિદ્ધ થયો છે. સાક્ષાત શ્રીકૃષ્ણના અબધની યોગ્યતા પ્રાપ્ત યર્થ છે. પરંતુ અલ્પસંજય થયા પછી ગીતામા ભગવાને મને શ્રીમદ્ધર્માર્થચરણ નિજ મથોમા જે પુષ્ટિમાર્ગીય મર્યાદા સ્થાપન કરી છે તેનું પરિપાલન કરવામા આવે નહિ તો ફલપ્રાપ્તિમાં વિષંજ યાગ છે અલ્પસંજય વિના સેવાનો અધિકાર મતો નથી. પરંતુ અલ્પસંજય થયા પછી જે સેવા જ કરવામા ન આવે તો અલ્પસંજયનો ઉદેશ શિથિલ યર્થ જાય છે. અત્યંત દુષ્ટ જીવને અલ્પસંજયદ્વારા નિર્દોષ પૂર્ણ-ગુણ સાથે સંજય થયો, આકાલીનો નાનએ અંગીકાર કર્યો, પરંતુ અંગીકાર થયા પછી

ચાહતીએ પોતાની આગ્રહતાની પદ્ધતિથી ન અનુસરતા રાજપદ્ધતિ અનુસરવી યુક્ત છે એવે પણ બ્રહ્મસંબધ પછી પોતાની લૌકિક વૈદિક દોષપ્રવૃત્તિનુ અનુસરણુ ન કરતા ભગવદ્વિજ્ઞાનુસાર ભગવદ્નુકૂલ વર્તન કરવુ યુક્ત છે. રાણી થયા પછી, રાણીપદ પ્રાપ્ત કર્યા પછી, ચાહતી જે પોતાની આગ્રહવૃત્તિનો પરિભાગ કરીને રાજની ક્રિયાનુસાર રાજનુકૂલ થઈને રાજના વિનિયોગમા આવે તો રાણીપદનુ રાજવર્ણીકરણુપ કલ તેને સત્વર પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તેમ જ કુટુંબ જીવ પણ બ્રહ્મસંબધથી ભગવદ્વીય પદ પ્રાપ્ત કરીને ભગવદ્નુકૂલ થઈને ભગવદ્વિનિયોગમા આવે તો ભગવદ્વીયત્વનુ ભગવદ્વર્ણીકરણુપ કલ તેને સત્વર પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, પરંતુ જે રાણી થયા પછી પણ રાજના વિનિયોગમા ન આવતા, દત્તર વિનિયોગમા આવે તો તે રાજને અગ્રિય થઈ પડે છે તેમ જ બ્રહ્મસંબધ થઈ ગયા પછી જે પ્રભુના વિનિયોગમા ન આવતા જીવનો વિનિયોગ લૌકિક વૈદિકમા થાય તો તે વ્યભિચારિભાવથી પ્રભુ અપ્રસન્ન થતા; તેનો મુખ્ય ફલપ્રાપ્તિમા વિજ્ઞાન થતા, ઐહિક પારલૌકિક કલેશનો તે જીવ પાત્ર થાય છે, તેથી બ્રહ્મસંબધ થયો એટલે દૃઢકૃત્યતા થઈ જ ગઈ એમ દર્શન ન રાખતા, લૌકિક વૈદિક પ્રપચ દૂર કરીને, યથાકાલ યથાશિય યથાશક્તિ તનમનધનથી સર્વસ્વ ભગવદ્વિનિયોગ કરવુ આવશ્યક^૧ છે જ્યાં સુધી તનમનધનથી ભગવત્તેવા કરીને સર્વસ્વ ભગવદ્વિનિયોગ કરવામા આવે નહિ ત્યાં સુધી બ્રહ્મસંબધનુ મુખ્ય ફલ પ્રાપ્ત કરવામા અત્યંત વિષય પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી બ્રહ્મસંબધ થયા પછી તનુજન વિત્તજન સેવા કરવી, તનવડે અને ધનવડે પ્રભુની નામતેવા અને રૂપતેવા ઉભયે કરવી માત્ર વિત્તવડે સેવા બીજા પામે કરાવવી નહિ, પરંતુ પોતે સ્વતઃ પણ તનુજન સેવા કરવી, અને જ્યારે ન અને ત્યારે સદાયક તરીકે બીજા માણસ મેવામા રાખવા. અદ્વતાનાશક દેહરોધક તનુજન સેવા બ્રહ્મસંબધ થયા પછી અવશ્ય કરવી જ જોઈએ બ્રહ્મસંબધ થયા પછી યથાશક્તિ શરીરનો વિનિયોગ નિર્દોષ પૂર્ણગુણુ પ્રભુની સેવામા અવશ્ય કરવો, અને પ્રભુએ જે વિત્ત આપ્યું હોય તો તે વિત્તનો પણ વિનિયોગ કેવલ પ્રભુ મેવામા જ કરવો તનનો અને ધનનો વિનિયોગ હાલ જેમ લૌકિકમા કરવામા આવે છે તેમ ન કરતા, પ્રભુસેવામા ભગવાનની રૂપસેવામા અને ભગવાનની નામસેવામા તેનો વિનિયોગ કરવો માત્ર રૂપસેવામા જ વિનિયોગ કરવામા આવશે, અને નામસેવામા તે કરવામા આવશે નહિ ત્યાં સુધી, જ્યાં સુધી આપણા શ્રીમદ્વલ્લભાધીશાદિ અપ્રતિમ અદ્વિતીય આચાર્યોના પ્રાચીન ગરુડ ગ્રંથ સદૌક સલાપાતર પ્રસિદ્ધ કરીને પ્રયાસમા આવશે નહિ ત્યાં સુધી, સપ્રદાયનો ઉત્કર્ષ ચાલુ રહેવા મને જરા કઠિન લાગે છે. તેથી તન અને ધનનો વિનિયોગ લૌકિક વૈદિકમા ન કરતા ભગવદ્વર્થ જ કરવો, તન અને ધનવડે પ્રભુની રૂપસેવા અને નામસેવા ઉભયે અવશ્ય કરવા. આ પ્રકારે તન અને ધનનો વિનિયોગનો પ્રભુસેવામા કરવામા આવે તો તનુજન સેવાથી અદ્વતાનો અને વિત્તજન સેવાવડે મમતાનો વિપર્યય થઈને પ્રેમ અને આસક્તિ સિદ્ધ થાય છે, સંસાર નાશ થઈ જાય છે, અખંડ શુદ્ધદૈત સિદ્ધાતનુ આપાત ભગવદ્વિજ્ઞાથી જ જ્ઞાન થઈ જાય છે, અને સમાપ્તિમા માનસી મેવા, વ્યસન, નિરોધ, પરિપૂર્ણ વિપ્રયોગ સિદ્ધ થઈને તેનો ભગવત્કીલામધ્યપાત થઈ જાય છે જ્યાં સુધી તનુજનવિત્તજન સેવા કરીને પ્રભુની મેવા અને પ્રભુની નામરૂપસેવા કરવામા આ-

૧. તથા ચ યથા તદ્વતર નાન્યથ વિનિયોગસ્તસ્યાસ્તર્થેત્ત્વ તત્સ્વાર્પીતિ જ્ઞાપિતં મયતિ । શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ, ગાયત્રીલાખ્ય.

પતી નથી, તન અને ધન પ્રભુના વિનિયોગમા આવતુ નથી, ત્યા સુધી માનસી સેવા સિદ્ધ થતી નથી, અને માનસી મેવા વિના લીલામધ્યપાત યર્થ શકતો નથી, સાક્ષાત્ કૃષ્ણના મધ-ગમ્મતનુ પાન યર્થ શકતુ નથી

વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબધવડે તમને શ્રીકૃષ્ણરૂપ અક્ષય નિધિ પ્રાપ્ત યર્થ છે તે નિધિનું યતનપૂર્વક સંરક્ષણ કરવામાં ન આવે તો નિધિ અતંદર્શન યર્થ બન્ય, તેથી બ્રહ્મસંબધ યથા પછી યથાકાલ યથાદેશ યથાશક્તિ તનવડે તનુભ સેવા કરો, અને વિત્તવડે વિત્તભ સેવા કરો. માત્ર રૂપસેવા જ ન કરો, પરંતુ રૂપસેવાની સાથે નામમેવા પણ કરો, શ્રીમદ્વક્ત્રમાચાર્યજીના શ્રીગુસામીજીના શ્રીગોકુલેશના, શ્રીહરિરામજીના, શ્રીપુરોત્તમજીના ગ્રંથોનું અવગાહન કરો, તે ગ્રંથોની ટીકાઓ પ્રસિદ્ધ કરો, તેમના આપાતર પ્રકટ કરો, તેનો સુવિસ્તાર કરો, મુખ્યાર કરો. નામ અને રૂપની તનુભ વિત્તભ સેવા કરવાથી આપ સર્વની અહંતામમતા નિવૃત્ત યર્થ જશે, પ્રેમ મને આસક્તિ પ્રભુમા સિદ્ધ થશે, અને મધ્યમા શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદસિદ્ધાન્તનુ પરિપૂર્ણ જ્ઞાન વિજ્ઞાન અનુભવ આપાતત આધાસ વિના જ યર્થ જશે, સમાપ્તિમા નિરોધરૂપ માનસી સેવા સિદ્ધ થઇને ભગવદ્ગીલાસ્વાદરૂપ મુખ્ય બ્રહ્મસંબધ ફક્તરૂપ ભગવત્સંબધ સાક્ષાત્ ભગવત્સંબધ આપ સર્વને શીઘ્ર થાઓ, આપ સર્વની લૌકિકવૈવિક પ્રવૃત્તિ ન્યૂન યર્થ જઇને સત્વર ભગવદ્વચ્ચ સિદ્ધ થઇને, તનુભવિત્તભ નામરૂપ મેવાથી અહંતામમતા નિવૃત્ત થઇને, સમાગ્રમાથી મુક્તિ થઇને પરિણામે માનસીમેવારૂપ બસન સિદ્ધ થાય, સાક્ષાદ્ ભગવત્સંબધનો અનુભવ પ્રભુ અત્યંત દૃષ્ટા વિચારીને આપ સર્વને કરાવે, એમ શ્રીમત્પ્રભુ-ચરણકમળને અભ્યર્ચના કરીને આજે અમારૂં વ્યાખ્યાન અમે સમાપ્ત કરીએ છીએ.

લીલાવૈચિત્ર્ય.

૧. કેટલાક વર્ષ પહેલા ભગવત્ગોસ્ત્રનિષ્ણાત શાસ્ત્રી મન્નલાલભાઈએ અત્રત્ય મોટા મંદિરના મહારાજ ગોસ્વામી શ્રી ૬. શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજને એવા ભાવાર્થની વિનિતિ કરી હતી કે ‘ આપશ્રીના સ્વપુત્રપ્રાકટયોત્સવના આનંદજનક પ્રસંગે મારી એક યાચના છે તે બર લાવવાનો નિશ્ચય જણાવો તો હું તે નિવેદું ’ મહારાજશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે ‘ ભલે ખુશીથી રહે ’ ત્યાગ્યાદ શાસ્ત્રીજીએ કહેતાં જણાવ્યું કે ‘ શ્રીમદ્ભલાધીશ્વરે પ્રકટ કરેલા પુસ્તકો ચિરકાલપર્યંત સુરક્ષિત રહે એવા જ ઉદ્દેશથી તેઓશ્રીનો મુખ્ય ગ્રંથ શ્રીમુખોધિનીજી આપના તરફથી સુવાચ્ય અને શુદ્ધ રીતે મુદ્રિત થાય એ જ મારી મનોલિલાપા છે. ’ શાસ્ત્રીજીની આ વિનિતિનો મહારાજશ્રીએ સ્વીકાર કર્યો અને જણાવ્યું કે ‘ તે કાર્યમા જેટલા સાહાય્યની અપેક્ષા હશે તેટલું સાહાય્ય હું કરીશ ’ આ વાતચિત પછી તે નિશ્ચયને ધણા વખત સુધી અમરમા મહારાજશ્રી મુઠ્ઠી ગરબા નહિ, એટલે પુનપુન આ માસિકમા મહારાજશ્રીને સ્વકૃત તત્પ્રતિમાનુ સેરમરણ કરાવતુ પડ્યું. મહારાજશ્રીના મદ પડી ગયલા ઉત્સાહને ઉત્તેજીત કર્યો. હાલમા થોડા દિવસ પહેલાં મહારાજશ્રી અને શાસ્ત્રીજી અમુક પ્રસંગે એકત્ર થતા મહારાજશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે અમે શ્રીમુખોધિનીજીનું મુદ્રણ નિગમિત લદ્દ કવિ બ્રહ્મભદ્ર-શર્માના માહાત્મ્યથી નિર્ભયસાગર જેવા ઉત્તમ મુદ્રાલયમા શરૂ કર્યું છે આ બબર સાલકીને

હ્યા વાસ્તવિવાદસુધાપિપાસુને આનંદ નહિ થાય ' શ્રીસુભોધિનીજીનું મુદ્રણ સદ્ગત શાસ્ત્રીજી
છગનલાલે ' પુષ્ટિમાર્ગપ્રકાશ ' માસિકમાં પ્રારંભ્ય હતું, તેમાં પ્રથમ સ્કંધ ગુર્જર ભાષાતર
સાથે છપાઈ ગયો છે. લગવદિગ્જાએ તે માસિક નિશ્ચિત થતા તે કાર્ય અટકી પડ્યું
હતું પત્રીથી વૃન્દાવનમાં પ્રકટ થયલા અપ્તદીક્ષસહિત શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ શ્રીસુભોધિ-
નીજી પ્રસિદ્ધ થયા છે, પણ તે અત્યંત અશુદ્ધ અવસ્થામાં છે સદ્ગત પડિત રત્નગોપાલ
ભટ્ટજીએ પણ દશમસ્કંધના શ્રીસુભોધિનીજી 'બનારસ ચામ્યા સરૂત સિરિઝ' માં પ્રકટ કરવા
માડ્યા હતા, પરંતુ તેમના પરોક્ષપ્રયાણ પત્રી તે કાર્ય બંધ પડ્યું છે. ફક્ત હાલમાં
'શ્રીસુભોધિનીજી' નામક માસિક જ શ્રીસુભોધિનીજી અને તેના ઉપરના સાહિત્યને પ્રકટ
કરીને યથાશક્તિ નામસેવા બજાવે છે. આ પરિસ્થિતિમાં શ્રીસુભોધિનીજીના સુદર મુદ્રણની
ધણી જ આવશ્યકતા હતી ઉક્ત મહારાજશ્રીએ પ્રાર્થના સ્વીકારીને તેનો પ્રારંભ કર્યો છે,
ખચિત જ તેથી વૈષ્ણવસંદિ ઉપર મહારાજશ્રીએ ઉપકાન્ જ દરેલો કહેવાશે, અને આ
સર્વોત્કૃષ્ટ નામસેવાથી મહારાજશ્રીનું નામ પણ ચિરંમ્યાપિ ધશે

મચ્છળં સુકપોલમુન્નસં મૃદુમન્દસ્મિતવિશ્વમોહનમ્ ॥

મમ લોચનગોચરં કદા ગિરિગોવર્ધનધારિણો મુખમ્ ॥ ૧ ॥

શ્રીમત્પ્રમુચરણા ।

૧ બતીત થયલા સાપ્રદાયિક અધકારયુગમાં પ્રાચીન મહાનુભાવી વૈષ્ણવોએ
એતા ઉત્તમ પુસ્તકોની કેવી દુર્દશા થયલી છે, અને તે પુસ્તકો ઉપર હાલમાં કેવા
સરકાર થાય છે, એ વિશે આ સત્ય હકીકત રજૂ કરવામાં આવે છે. શાસ્ત્રી
વસંતરામ ચૌડા વખત પહેલાં સ્વપ્રયોજનાર્થે અમદાવાદ ગયા હતા, ત્યાં એક ડોશીએ
તેમને પોતાના ઘરમાં ધણી વર્ષથી એક જૂની કોડીમાં અખડતા ગ્રંથોની
લગભગ ૨૦ પોથીઓ બતાવીને કહ્યું કે 'આમાંથી કેમ ચરકારી ખતપન હોય તો કાઢી
આઓ. તેમાંથી તે નહિ મને તો પત્રી આ પુસ્તકો શ્રીસાન્નમતી (સાન્નરમતી) નદીના
પૂરમાં પથરાયવાનો મારો વિચાર છે । કેમકે પ્રાચીન લખેલા પુસ્તકોના કાગલોના ટોપલા
બનાવીએ તો પાપ લાગે' ડોશીના આ કથનથી કંઈક ગાંઠ અને હર્ષથી મિશ્રિત ભાવે તે
કાર્ય તેમણે સ્વીકાર્યું, અને લગભગ છ કલાક સુધી તે પુસ્તકો તપાસ્યા પુસ્તકોનો મોટો ભાગ
વનસ્પતિ ચિકિત્સા વગેરે તાત્ત્વને લગતો છે, તે સરૂતમાં છે વધી મત્ર અને યોગશાસ્ત્રના
તથા કાબ્યાના પણ પ્રાચીન હર્ષનિખિત ગ્રંથો છે એક પુસ્તક લગભગ ૧૪મા શનકમાં
લખાયેલું મધ્ય છે આ સર્વ પુસ્તકો ચોક્કસ રીતે તપાસવાનું અને જોવાનું કારણ એ હતું
કે તેમાંથી કોઈ પ્રાચીન સાપ્રદાયિક ગ્રંથ પ્રાપ્ત થાય તે ડોશીના પૂર્વજે વૈષ્ણવ હતા, અને
તેના ઘરમાંથી સાપ્રદાયિક ગ્રંથો પ્રાપ્ત થયા જોઈએ એવી ધારણા હતી, અને લગવદિગ્જાએ
તે ખરી પડી છે તેમાંથી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન ગ્રંથો, જે હવે સુધી જાહેરમાં આવ્યા નથી
તેવા પણ, મળ્યા છે આ સર્વ પુસ્તકો ૨૫૦ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલા હોય એમ લાગે છે વિશે-
ષમાં તે પુસ્તકો લગવદિસંકત શ્રીહરિરાયચરણના કોઈ શિષ્યના હોવાથી તેમાંથી કેટલાક
સરૂત પત્રો પ્રાપ્ત થયા છે શ્રીગુસામજીના પૌત્ર શ્રીગિરિધરજીના પુત્ર શ્રીમુરલીધરજી અને
શ્રીહરિરાયજીના કનિષ્ઠ ભાતો શ્રીગોપાલજીના હસ્તાક્ષરના પત્ર પણ છે સમયઅનુસાર આ
સર્વ પત્ર તથા ઉપવંધ થયેલું નવીન સાહિત્ય પુષ્ટિભક્તિસુધામાં પ્રસિદ્ધ થશે આ લેખ

ઉપર લખેલો શ્લોક શ્રીગુ સાધુએ રચેલો છે, અને તેઓશ્રીના કોઈ સેવકે જ તે ઉતારેલો હોય એમ લાગે છે. મગધાચરણમાં તેનો ઉપયોગ કરવો ઉચિત ધાર્યો છે

૩ એક વૈષ્ણવ સદ્ગુહસ્થ લખી જણાવે છે કે, “વર્મની વૃદ્ધિને અર્થે શાળાઓ અને પુસ્તકાલયો અવશ્યના છે છતાં તેના તરફ ધ્યાન આપવું નથી, એ શોચન્ય છે. આપના માસિકમાં કેળવણી વિભાગમાં આવા વિષયો ચર્ચવાની ખાસ જરૂર છે. વૈષ્ણવો તરફથી જૈનોની પેઠે ધોરણવાર અભ્યાસક્રમ થઈ શાળાઓ થવા ખાસ જરૂર છે અને તે કામ પ્રાથમિક શાળાના વૈષ્ણવ શિક્ષકને દૂર એલાઉન્સ આપવાથી ચકાવી શકાય તેવું છે.” આ સદ્ગુહસ્થની સૂચના ઉપર વૈષ્ણવો ધ્યાન આપશે

૪. એક સદ્ગુહસ્થ લખી જણાવે છે કે, “ગૂઢ ભાવનાના અથોના આશય પ્રકટ ન થવા જોઈએ ” આ ગુહસ્થની સૂચના યોગ્ય છે. જે લોકોના હૃદય વિષયવૃત્તિથી મુક્ત થયા નથી, તેમને વાસ્તે આ અથોનું પ્રાકટ્ય નથી. દયારામભાઈના રાજદોમાં “સિંહણુ દેડું દુધ હોય તે સિંહણુસુતને જરૂર” એવા કામાદિદોષોથી મુક્ત અને પ્રભુમાં અત્યંત આસક્ત ભગવદીયોને વાસ્તે જ છે એવા ભગવદીયોને આ અથો ભગવત્સંબધમાં લાભપ્રદ હોવાથી એનું પ્રાકટ્ય અમને આ અશમાં બાધજનક લાગતું નથી ગીતાની માફક અલક્ષ્ય પુરોષોના લાભ કરવા કરતાં હાનિ કરે એ સ્વાભાવિક લાગે, છતાં પણ તેથી અન્યના લાભોનો વિચાર કરતાં એ અથોનું પ્રાકટ્ય સર્વાંગે બધું જરૂર એ ઉચિત લાગતું નથી.

૫. સિધ હૈદરાબાદથી એક પત્રિત અમને લખી જણાવે છે કે, “ગ. રા. પટવારી સાહેબ ‘મહારાજા લાયબ્રેરી કેસ’ ઉપર કંઈક લખવાના હતા તે વિષે હજી સુધી કેમ કંઈ પ્રકટ થયું નથી? સરખાતમાં વૈષ્ણવોના સરખાતે દૂર કરવાને ખાસ એક સમર્થ લેખની આવશ્યકતા છે. પટવારીસાહેબને આ લેખ લખવા માટે ધન્યવાદ આપીશું.” અમને આશા છે કે રા. પટવારીસાહેબ આ સદ્ગુહસ્થની પ્રાર્થના કોઈ પણ અંશે જલ્દમાં લખને વૈષ્ણવપુષ્ટિ ઉપર ઉપકાર કરવાને અત્યાર સુધી યતા આત્મા છે તેમ કટિબદ્ધ થશે.

૬. પુષ્ટિલક્ષિતસુધાના તૃતીય વર્ષનો આ અંતિમ અંક છે, અને તેની સાથે તૃતીય વર્ષ પૂર્ણ થાય છે. હવે ચતુર્થ વર્ષનો પ્રથમ અંક શ્રીમદ્ધાર્મજીના પ્રાકટયોત્સવને દિવસે વિવિધ વિષયો સાથે અને કેટલોક અંશે વિસ્તાર પૂર્વક પ્રકટ થશે આ અંકમાં કોઈ પણ વિદ્વાન વૈષ્ણવના યોગ્ય લેખને સ્થાન આપવામાં આવશે. જે લોકોએ તૃતીય વર્ષનું નોંધાવર અત્યાર સુધી નથી મોકલાવ્યું, તે લોકોને તે મોકલાવી દેવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે, અને જે લોકોએ તૃતીય વર્ષનું નોંધાવર આપેલું છે, અને જે લોકોએ નથી આપ્યું તથાપિ ચતુર્થ વર્ષ માટે ગ્રાહક તરીકે નામ ચાલુ રાખવું હોય તે લોકો, એવા વર્ષનું નોંધાવર, અને ત્રીજા અને ચોથા વર્ષનું નોંધાવર, એમ અનુક્રમે મોકલવાની કૃપા કરશે. વર્ષના આરંભમાં નોંધાવર મોકલી દેવાથી હિસાબમાં અને વ્યવસ્થામાં કેટલીક સુગમતા થાય છે, તેને લીધે આ અમારી ખાસ સૂચના સુરા વૈષ્ણવો લક્ષમાં લેશે

પ્રસ્તુત સવત્ર ૧૯૬૬ના માધ્યમથી ૧૧ ને શનિવારે અત્ય શ્રીમદ્ગોરવામિશ્રીગોવર્ધનલાલજીના જન્મમાતા ગોકુલસ્થત્રિગૃહભટ્ટ ગોવર્ધનશર્માએ સર્વવિદ્યાવિશારદ પચમપીઠાધીશ્વર શ્રીદેવકીનંદનલાલજી અને નિજ સ્વશુરની સુપ્રાપ્ત સમતિપૂર્વક સુખોદિની પ્રેસમા 'ચંદ્રચરિત-દ્યનિર્ણય' પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. આ સમગ્ર નિર્ણયનું અને તેના અર્થનું પુનર્મુદ્રણ કરવાનો અત્ર અવકાશ નથી, પરંતુ સૂક્ષ્મમા ગોવર્ધનશર્માના મતનું પરિશીલન કરીને જ વિરમીશું.

આરભમા 'સ્નાન દાન' શ્લોકથી પ્રતિવાદિમતનો ઉપન્યાસ કર્યા પછી ત્રિગૃહભટ્ટજી સાહીય જ્ઞાન વિમિત્ત એમ સર્વસ મત સિદ્ધાન્ત સચીને 'તત્રપદસ્ય પ્રથમસ્થેઽધિગ્મજ્ઞાનવોગાત્' એ નિર્ણયમિન્ધુકારના મતને ધન્યવાદ આપીને 'મસ્તોદયાત્પૂર્વ મસ્તાન્તાનન્તર ચ ન પુણ્યકાલ' ઇત્યાદિ ધર્મસિન્ધુકારની ઉક્તિ સર્વથા સશાસ્ત્ર અને સર્વસ મત હોવાથી નિષ્કલેષ છે' એમ નિજ અભિપ્રાય આપીને ભટ્ટજીના શુદ્ધિપ્રભાવમા વિચિકિત્સા થાય તો મયૂરના દર્શન કરી લેવાની સદાશા કરીને સ્વમતનો નિષ્કર્ષ આપે છે કે 'મસ્તોદય ઇદયાનન્તરમેવ સ્નાનજપાદ્યાનમ, ન તુ સ્પર્શાન્યમારમ્ય, તન્મયકાલે દાન મોક્ષોત્તરકાલે ચ શુદ્ધિસ્નાન, મસ્તાસ્તે તુ 'મસ્તે ચાસ્ત ગતે તિવન્દા'વિતિવચનવલ્લેન ઇસ્તાન્તપયન્ત જપાદિ' તતો મુક્તિકાલસમનન્તરકાલે શુદ્ધિ-સ્નાન કુર્યાત્' । આ પ્રકારે નિર્ણયસિન્ધુ અને ધર્મસિન્ધુના મતાનુવાદિ નિજ મતનું કથન કરીને હમમેરાશય મનમિત્તલ આ (નિર્ણયસિન્ધુ અને ધર્મસિન્ધુમા કહેલો) જ આશય ધ્યાનમા રાખીને શ્રીમદ્ગોરવામિશ્રીવચને અનુસાર 'સેવાપદ્ધતિ'મા સર્વોત્સવપ્રકાશમા 'યદિ મસ્તોદિતથન્દ્ર' ઇત્યાદિ આશા કરી છે એમ શ્રીવલ્લભગોસ્વામી ઉપર સ્વમતારોપ કરીને, સ્વમતની સમાપ્તિમા 'પ્રાચીનપ્રથર્ણભ્યાત્' થી આગળીને પાચ શ્લોકમા પૂર્વપ્રચલિત અધર-પરાનો દુરાગ્રહ લ્યજીને ત્રિગૃહભટ્ટજીનું મત ગ્રહણ કરવું ઇષ્ટ છે એમ સૂચવીને, તેમના મતનો અનાદર કરનારને ય જાગ્યવિધિમુલ્કજ્ય ઇત્યાદિ ભગવદ્રામ્યથી બિભીષિકા દર્શાવીને, શ્રીદેવકીનંદનજી અને નિજ સ્વશુર એ બે ગોસ્વામીઓએ અને સપ્રદાયરથ 'સર્વેએ' ત્રિ-ગૃહભટ્ટજીના મતનો સ્વીકાર કરેલો છે અને ઉક્ત ગોસ્વામિદ્વયની આજ્ઞાથી જ આ નિર્ણય પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો છે એમ કહીને રૂઢ ચાગામિકાલ્પનશુદ્ધપૂર્ણમાદિવસે મયાંસ્તાનતર ચન્દ્રમસ્તોદયસમન્તરકાલમેવ શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીવચનમુલ્ક જ્ઞાન દર્શનાત્મક પ્રકારે, જપાદિક ચ ત્રિવેદમ્થી સમાપ્તિ કરે છે.

ત્રેણ્યુવોના સદ્ભાગ્યે ત્રિગૃહભટ્ટજીના આ નવીન મતનો આદર મુંબાપુરીમા તો કોઇ પણ મંદિરે કરવામા આવ્યો ન હતો એટલું જ નહિ પરંતુ ભટ્ટજીના મતને સમતિ આપ્યા છતાં પણ શ્રીદેવકીનંદનાવતાર ગણ્યાતા શ્રીદેવકીનંદનજી અને ભટ્ટજીના સ્વશુરના મુંબાપુરીના મંદિરોમા પણ ભટ્ટજીના મતનો આદર કરવામા આવ્યો ન હતો । ભટ્ટજીને ધર્મશાસ્ત્રનો કાંઈકે ગદ્ય છે, તેથી શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના સેવાપદ્ધતિઅથમા ઉત્સવપ્રકાશમા અતોદિતચંદ્રમહા-પ્રસંગમા સેવાસૌકર્યથી આદરેલા સિદ્ધાન્તનું વિરમગ્ણ કરીને નિર્ણયસિન્ધુ-ધર્મસિન્ધુપ્રભૃતિ અથનો આશય ધ્યાનમા રાખીને ઉક્ત અર્થકર્તા ગોસ્વામીશ્રીએ આ પ્રકાર લખ્યો છે એમ કહીને નિજમાર્ગીય શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના શુદ્ધ સેવાસૌકર્યકે સિદ્ધાન્ત ઉપર નિર્ણયસિન્ધુપ્રભૃતિમૂલકતા આરોપવાની ધૃષ્ટતા કરતા પહેલાં, નિર્ણયસિન્ધુ ધર્મસિન્ધુ ઇત્યાદિ ધર્મશાસ્ત્રીય ગ્રંથો કયા સમયમા લખાયા અને પ્રસ્તુત શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના સમકાલમા નિર્ણયસિન્ધુપ્રભૃતિ

અથની ખ્યાનિ કેવી અને કેટલી હતી તે વિચારવાનો પરિશ્રમ ભટક્યો લીધો હોત તો પરિણતિ રમણીય આવી શકત એમ અમારૂં મતવ્ય છે. અમને એમ લાગે છે કે નિર્ણય-સિન્ધુપ્રભૃતિ અથનો આશ્રય કરીને શ્રીવલ્લભગોસ્વામીએ સિદ્ધાન્ત દર્શાવ્યો છે એ વ્રાતિનો પરિત્યાગ કરીને યગ પરાપ્રાપ્ત એવાસૌકર્ષ્યથી ઉક્ત શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના સિદ્ધાન્તને છતર પણ વ્યભાગીય પ્રમાણોથી પોષ્યો હોત તો ભટક્યોના મત સાથે દુર્ભાગ્યે શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના ગુહ્ય સિદ્ધાન્તની અવગણના આ પ્રસંગે કરવામા આવી તે યાત નહિ.

પર્વોત્સવપ્રસંગે આવા અનવન્યાનન્ય ઉપહાસનો રોધ કરવાને અમે વારવાર સવિનય મૂલના કરીએ છીએ કે શ્રીમદ્વાચાર્યશ્યાનાપત્ર શ્રીમદ્ગોસ્વામિતિલક શ્રીગોવર્ધનલાલજીની અધ્યક્ષતા નીચે સ્વભાગીય પડિતોની એક સન્ધ્યા હોવી જોઈએ, આ સન્ધ્યાએ આગ્રહનો પરિત્યાગ કરીને શ્રીમદ્વાચાર્યશ્યાના જ સિદ્ધાન્તને અવગણીને પર્વોત્સવસ્પષ્ટીકરણ શ્રીનાથદ્વારાધીશને સમર્પણ જોઈએ, અને શ્રીમદ્ગોવર્ધનલાલતિલકાચિતશ્રીએ પણ દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરીને તેને યોગ્ય સમિતિ આપીને પર્વોત્સવટિપ્પની પ્રકટ કરવી જોઈએ ત્યાં મુધી તિલકાચિતશ્રી પડિતોની આવી સન્ધ્યા સ્થાપીને અવ્યવસ્થિત સપ્રદાયની વ્યવસ્થા કરશે નહિ, ત્યાં મુધી સપ્રદાય ઉપહાસારૂપ જ થવાનો, અને તે ઉપહાસને માટે સર્વથી અધિક જોખમદાર તિલકાચિતશ્રી જ ગણાશે. સાપ્રદાયિક નિર્ણયપ્રથેનો જેમ સત્તર સજ્જાપાત્ર પ્રકાશ તેમ આ અનવન્યાનુ પરિહરણુ વિશેષ સત્તર એ તો નિર્વિવાદ જ છે.

શ્રીદ્વિવક્રીનદનજીએ ભટક્યોના મતને સમિતિ આપ્યા પછી ‘અદ ન જ્યેષ્ઠા રાણીએ’ એમ ન કહેતા જે પ્રકાર પોતાને સર્વથા સત્ય લાગ્યો તે પ્રકાર ધૈર્યથી સ્વકીય મદિમા તો અવશ્ય આદાય એમ સુવ્યવસ્થા કરી હોત તો ‘આચાર્ય’ કહેવરાવવાને અનુસુક શ્રીદ્વિવક્રી-નદનલાલની વાક અને કૃતિમા વિસવાદ ન રહેત, અને પ્રતિજ્ઞાદિ સાથે ધર્મનિર્વાહ કરી શકાત ભટક્યોના શ્વશુરે પણ આ અવસરે તેવું જ શીર્ષ્ય પ્રકટ કરવું યોગ્ય હતું. યદ્વાં મહારાજાનામીનરકોટિપતિતત્વાત્તન ચ નિરુદ્ધધર્માશ્રયવત્તદેવ સર્વ સુખ્યમ।

વૈષ્ણવોને સુનિદિત છે કે શ્રીનાથદ્વારાધીશ તિલકાચિતને અને શ્રીદ્વિવક્રીનદલાલને પરસ્પર સ્પર્ધા રહે છે, આ સ્પર્ધા ધર્મમૂલક હોય તો પરમ સ્પૃહણીય જ છે, પરંતુ તે સ્પર્ધામા ધર્મવિધ્યસ અને ભટક્યોની આવી અસહાય સ્થિતિ ખેદપ્રદ છે ભટક્યો પણ નિજ મતને નહિ અનુસંગાર ઉપર અધપગ પગનો આરોપ કરીને ય શાસ્ત્રવિધિમુલ્કજ્ય ઇત્યાદિથી ગાયિપ્રદાન કરતા પહેલાં વિવેકમાં રહ્યા હોત તો એમને પોતાને સમજાત કે એ અધપર પરાધી સ્વકીય પૂર્વ પુગ્ગ પણ મુક્ત નથી. ધર્મશાસ્ત્રનો અને તેમા પણ સ્માર્ત અથોનો આગ્રહ રાખીને ગુહ્ય સપ્રદાય ઉપર સ્માર્ત આરોપ કરીને નવીન ‘ભટક્યોવાચ્ય’ પરંપરા પ્રાપ્ત કરવાનો મોહ દર કરીને, નિજ સપ્રદાયના અથોનું દૈન્યથી પરિશીલન આદરે તો ભટક્યો કેટલેક અંગે સપ્રદાયની સેવા કરી શકે એમ છે, તેથી આ પરિણામથી નિરત્યાહ ન થવા સાપ્રદાયિક અથોના શ્રવણમનનમા વિશેષ ઉત્સાહ ગણવાની મૂલના કરીને અમે વિગ્મીએ છીએ.

‘શુદ્ધદ્વૈતસિદ્ધાન્ત યને પુષ્ટિમાર્ગ’ નામના માસિકના પ્રકાશક સિનોરવાલા શાસ્ત્રી મગનલાલ જગન્નાથ મુખાપ્રમા ‘મગનલાલશાસ્ત્રી’ કહેવાય છે. આ મગનલાલ જગન્નાથ શાસ્ત્રીનો ભરખવાલા રા. મગનલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ. એ. સાથે વૈષ્ણવોએ દૃષ્ટા કરીને સભ્રમ ન કરેલો. ‘શુદ્ધદ્વૈતસિદ્ધાન્ત’ માસિકના યોગ્ય મગનલાલશાસ્ત્રી પણ શાસ્ત્રીજીના સમ્મતીય છે. શાસ્ત્રીજીના પિતાનું નામ ગણપતિગમ છે (જેમનો પરિચય આ માસિકમા છપાના વાદ્યચના પ્રકાશથી વાચકને થયા કરે છે), ત્યારે નવીન શાસ્ત્રીના પિતાનું નામ જગન્નાથ છે. શાસ્ત્રીજી ભરખના છે, ત્યારે નવીન શાસ્ત્રીજી નર્મદાતટ ઉપર આવેલા સિનોરના નિવાસી છે. શાસ્ત્રીજી તરફથી ‘શુદ્ધદ્વૈતસિદ્ધાન્તપ્રદીપ’ નામનો ‘શુદ્ધદ્વૈતમાતક’નો ઉપોદ્ધાત દરેક વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયો છે, નવીન શાસ્ત્રી ‘શુદ્ધદ્વૈતસિદ્ધાન્ત’ માસિક હાલ જ યોગ્ય છે. શાસ્ત્રીજી તરફથી સાપ્રદાયિક ગાયત્રીભાષ્ય, ગીતાભાષ્ય પ્રમુખાનરેત્નાકરે દત્તાદિ પ્રાચીન સંસ્કૃત ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યા છે, નવીન શાસ્ત્રી તેવા ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ કરવાનો ઇચ્છા ધરાવે છે. શાસ્ત્રીજીએ શ્રીસુબોધિનીજીના દશમસ્કંધના પ્રથમ અધ્યાયનું ભાષાતર શ્રીદિપ્તીજી પ્રભૂતિ દુરવગાહ ગ્રંથોના આશયપૂર્વક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, ત્યારે નવીન શાસ્ત્રી તરફથી શ્રીઆલમ્બોધિનીજીનું ભાષાતર આરંભાય છે. શાસ્ત્રીજીના અનુરોધથી ‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ પ્રસિદ્ધ થાય છે, ત્યારે નવીન શાસ્ત્રીની યોગનાથી ‘પુષ્ટિમાર્ગ’ માસિક પ્રવર્તે છે, જેનો સર્વોચ્ચ જથ્થો અમે હવેથીએ છીએ ઉપસહારમા એટલું જ વક્તાવ્ય છે કે શાસ્ત્રીજીને ત્યાં સાપ્રદાયિક ગ્રંથોનું અધ્યયન કરાવવામા આવે છે, ત્યારે શાસ્ત્રીજીને ત્યાં યદિચિત્ અધ્યયન કરી ગયલા સત્પાત્રનો સમ્રહ નવીન મગનલાલ શાસ્ત્રી કરે છે, અને પોતાના માસિકને અર્થે પગારદાર સાપ્રદાયિક ગ્રંથજ્ઞતાને શોધે છે.

અત્યંત મોટા મદિરના ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજના લાલખાવાશ્રીને યજ્ઞોપવીત આપવાનું શુભ મુહૂર્ત આવતા ચૈત્ર શુક્લ પચમીને દિવસે છે, એમ સાલવ્યું છે. આ શુભ પ્રસંગ ઉપર અનેક ગોસ્વામિમાલકો અને અન્ય વૈષ્ણવગણ તથા વિદ્વદ્ગં મહાનગ્નશ્રીના આગ્રહને વશ થઈને પધારે એવો સંભવ છે. શ્રીનાથદાસાધીશ તિલકાચિતશ્રી પણ પધારવાના છે એવી કિંવદંતી ફેલાઈ રહી છે. આવો મહાન પ્રસંગ કઈ પણ યાદગીરી જાળવી રાખ્યા વિના પસાર થાય એ અમને અચિર ન હોવાથી અને આવા શુભ પ્રસંગો વારવાર આવતા ન હોવાને લીધે અમારી આ નમ્ર સૂચના વિદ્યાવિલાસી ગણાતા શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજ લક્ષ્મી લેશે તો ખચિત જ વૈષ્ણવસંપ્રદાય ઉપર મહારાજશ્રીનો ઉપકાર થયેલો ગણાશે.

ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજની વિદ્વત્પ્રખ્યાત અને વિવિધવિદ્યાકુશલ શુભિજ્ઞોના ઉદારતાયુક્ત સત્કાર વિશે અમે ઘણું સાલવ્યું છે. આવા ઉદાર અને સમૃદ્ધિમાન મહારાજશ્રીને ત્યાં આવેલો શુભ પ્રસંગ એમને એમ વ્યતીત ન થવા માટે અમે વિનંતિ કરીએ છીએ કે અમદાવાદના મહારાજ શ્રીમધુસૂદનલાલજીના લાલખાવાશ્રીના યજ્ઞોપવીતના મહાન સમારંભ ઉપર ઉપસ્થિત થયલા અનેક બાલકો તરફથી જાહેર સભા ભરીને એક મોટી સાપ્રદાયિક પાઠશાલા ખોલવાની જે યોજના ઘડી કાઢવામા આવી હતી અને તેને હદ કરવા માટે તિલકાચિત, શ્રીઆલમ્બોધિનાથજી અને શ્રીદિવકીનંદનલાલજી વગેરે મહારાજ-

શ્રીઓએ મોટી રકમો ભરીને જે નિજ ઉદારતાનો પરિચય કરાવ્યો હતો, તે આજે લગભગ ૭-૮ વર્ષ થયા છતાં શા કારણે મદ પડી ગઈ છે, એ સમજાતું નથી, જે કે વૈષ્ણવપરિવર્તે વારંવાર તે વિષયપરત્વે ખાત્ર કરાવો પસાર કરીને સમગ્ર મહારાજશ્રીઓને તે પ્રતિજ્ઞાનું પુનઃ પુનઃ રમરણ કરાવ્યું હતું, પરંતુ તે ઉપર રિવાજ પ્રમાણે લક્ષ્ય અપાયું નથી, માટે મહારાજ શ્રીગોકુલનાથબાવાએ આ યોજના ઉપાડી લેવી, અને અન્ય આમન્વિત બ્રાહ્મણોને આમા સામેલ થવા માટે પ્રેરવા. બીજી નિજ ગૃહમાં બિરાજતાં અનેક ગ્રંથસ્ત્રોતો પ્રદર્શ થવા સાથે પણ એક મોટા પાયા ઉપર ફેંડ થવાની ખાસ જરૂર છે જેમ ગ. માધવતીર્થ સાથે અદ્વાયતમા કેસ લડવા માટે મોટી સલાઓ ભરીને ઉભરાઈ જતા લોકોના દિલ ઉરકરીને મોટી રકમો કલાવવામા આવે છે, તેમ ઘણી અગત્ય ધરાવતા ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવારૂપ આ જરૂરી કાર્યને મદત આપીને જેમ અવશ્યમેવાર્ય ચિદ્વા કરીને મોટી રકમો ભેગી કરવામા આવે છે, તેમ આ નામસેવા માટે પણ મોટી રકમ મેળવવા પ્રયાસ કરવો જ જોઈએ. વળી નિર્ણય અબધે પ્રતિવર્ષે ઉલા થતા નાપસદ મતભેદ સંબંધમા એક ભતના નિર્ણય ઉપર આવી જવું જોઈએ આ સિવાય કર્તવ્ય ધણું છે, છતાં આટલા મુખ્ય કર્તવ્યોનો નિર્દેશ કરીને જ વિરમીએ છીએ.

ગોસ્વામી શ્રીતિલકાધિતમહારાજ અને તેમના અપર માતૃશ્રી વચ્ચે ફેટલાક વર્ષથી મુખાઇ હાઇકોર્ટમા કેસ ચાલતો હતો એ સર્વને વિદિત જ છે. કેસના લખાવણ અમયમાં મહારાજશ્રી અને તેમના માતૃશ્રી વચ્ચે સમાધાન કરવાની અનેક હિતૃતીઓ તરફથી કોગ્રેપ કન્યામા આવી હતી- શાસ્ત્રીજી મગનલાલે પણ તિલકાધિતશ્રીને એક પત્ર લખીને (જે પત્ર પ્રસંગાનુસાર છાપવામા આવશે) અને મહારાજશ્રીના માતૃશ્રીને મળીને સમાધાન કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આશ્ચર્યની વાત છે કે શાસ્ત્રીજીના તે ગુરુદેવ પત્રનો પણ જવાબ લવામાં જ મળી ગયો હતો. ત્યારબાદ કંઈ સમાધાન થયું એમ વાત બહાર આવી હતી, પરંતુ હમણા હાઈકોર્ટ તરફથી બહાર પડેલા મુદ્દા ઉપરથી જણાય છે કે ખાનગી રીતે સમાધાન ન થતાં કેમ રાઈ કરીને ન્યાયાધીશે મહારાજશ્રીના માતૃશ્રીના પક્ષમા ફેસલો આપ્યો છે અને તેમના વકીલ મોલિસિટરોનું ખર્ચ પણ મહારાજશ્રી ઉપર નાખ્યું છે સાંભળ્યું છે કે મહારાજશ્રીને આ કેસમા લગભગ રૂ. ૧૦૦૦૦૦) અંદે એક લાખના ખર્ચમાં ઉતરતું પડ્યું છે. પોતાના માતૃશ્રીના પક્ષના વૈષ્ણવ મોલિસિટર અને પોતાના વૈષ્ણવ મોલિસિટર એમ બંનેના બિલો પાછળ લગભગ ૮૦૦૦૦) અંદે એટલી હદને રૂપીઆ કૃષ્ણાર્પણ થયા છે !! વૈષ્ણવોના પૈસાની કેવી રીતે થાય છે એ આ ઉપરથી વૈષ્ણવો સમજશે. ક્યા વૈષ્ણવને આ સામગ્રી ખેદ નહિ થાય ?

સ ખેડા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયની યોજના.

- ૧ વૈષ્ણવોમા સ્વસંપ્રદાયનું જ્ઞાન વધે અને તેના ઉપર થતા મૂર્ખ લેકોના આક્ષેપોનું સત્યત્વ અસત્યત્વ સમજી શકે અને પુષ્ટિભક્તિ અને અલ્પવાદ, શ્રીમદ્ વસુભાગ્યાર્યજીનું સ્વરૂપ વગેરે યથાર્થ રીતે સમજી શકે એવા ઉદ્દેશથી આ પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયની સ્થાપના શા નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ ડબોધવાળાની સૂચનાથી સં. ૧૯૬૯ ના માગસર માસમા કરવામા આવી છે.
- ૨ આ પુસ્તકાલયમા ધાર્મિક સર્વ ગ્રંથોનો અને વિશેષે કરીને પુષ્ટિમાર્ગના જ ગુજરાતી અને સંસ્કૃત તથા અન્ય ભાષાના લેખિત અને છપાયેલા ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરવાનો છે.
- ૩ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા સમર્થ નીચે પ્રમાણે.
 - ૧ આ પુસ્તકના મંત્રી તરીકે શા નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ ડબોધવાળાને હમેશને માટે નીમવામા આવે છે અને તેમની સૂચના પ્રમાણે વર્ષોવર્ષ બાર સભાસદોની સુટણી થાય, તેમાંથી જે મંત્રી નીમાય તે એમના ઉપમંત્રી તરીકે એમની ગેરહાજરીમા એમનું કામ પત્રદાન એમની સૂચના પ્રમાણે કરશે.
 - ૨ સભાસદોમાંથી બાર મેમ્બરોને પ્રત્યેક વર્ષને વારંવારે સુટી કઢાડવા, અને તે બારમાંથી સુટાયેલા સભાસદો પોતાની માહિતીથી પોતાના પ્રમુખને દર મિટીંગને વારંવારે સુટી લેવો, એ બાર સભાસદો પુસ્તકાલયના મેનેજર કમીટી તરીકે એક વર્ષ સુધી કામ કરશે, અને તે વર્ષને વારંવારે પોતાના કાર્યના પ્રમુખ ઉપમંત્રી અને ટ્રેઝરર એમ પોતેજ સુટી લેશે પોતાનું વર્ષ પુર થયેથી ફરીથી સુટણી કરીને તેજલાજ સભાસદો ફરીથી તેજ પ્રમાણે મેનેજર કમીટી ગત વર્ષનો હીસાબ બરાબર તપાસી લેકેને પોતાનું વર્ષ પુર થયેથી નવા વર્ષની કમીટીને હીમાય મોપી દેવો.
 - ૩ આ પુસ્તકાલયના પ્રમુખ રા. રા. જોશી જગનલાલભાઈ હીમંતલાલભાઈ તથા ઉપપ્રમુખ શેઠ ભાઈચંદ નાગજીદાસ રહેશે.
- આ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા બરાબર ચાલ્યા કરે તેને વારંવારે નીચે પ્રમાણેના નિયમોની યોજના કરવામા આવે છે
 - ૧ આ પુસ્તકાલયના જે વૈષ્ણવો નિત્યને વારંવારે સહાયક થવા માગે છે તેમને રૂપીઆ પચીસ આ સંસ્થાને બકીસ કરવાથી જીવન પર્યંતના સભાસદ ગણવામાં આવશે.
 - ૨ જે વૈષ્ણવો નિત્યના સભાસદ થવાની ઇચ્છા ન ગણતા હોય પરંતુ આ સંસ્થાને વાર્ષિક રૂ. ૫૦ની ભેટ કરશે તેમને પ્રથમ વખત સુધીના સભાસદ ગણવામાં આવશે. તેજ પ્રમાણે ૨. ૩) આપનારને બીજા વર્ગના અને ૨) આપનારને ત્રીજા વર્ગના અને ૩. ૧) આપનારને ચોથા વર્ગના સભાસદ તે વર્ષ પર્યંત ગણવામાં આવશે.
 - ૩ આ પુસ્તકાલયમા કોઈપણ વૈષ્ણવ કોઈપણ પ્રસંગે દંડપણ રૂકમ અથવા તો વસ્તુ પુસ્તકાલયના ઉપયોગમા આવે તેવી ભેટ કરશે તો ઉપકાર સહિત સ્વીકારવામાં આવશે. કામ જેવા શુભ પ્રસંગે અને મરણ જેવા પ્રસંગે મોટા ખર્ચ કરતી વખતે જે કંઈ અપાશ આ પુસ્તકાલયને ભેટ કરવામાં આવશે તે પણ સ્વીકારશે.

- ૪ આ પુસ્તકાલય પુષ્ટિમાર્ગીય તમામ સંસ્કૃત ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ભાષાના સર્વ ગ્રંથોનો યથાશક્તિ સંગ્રહ કરશે. પ્રાચીન હસ્ત લિખિત ગુર્જર સંસ્કૃત અને ગ્રંથ ભાષાના ગ્રંથો ન્યાયી બની શકે ત્યાંથી ઉત્તરગવી લઇ તેનો સંગ્રહ કરી રાખશે અને સમય આવે તે લિખિત ગ્રંથોનું ગુદ મુદ્રણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાના પુસ્તકાલયની એક ગ્રંથમાલા કરીને વિદ્યાનેત્રી હસ્તે તેને મોકલાવીને બહાર પાડશે અને તે દ્વારા પુષ્ટિમાર્ગના પ્રાચીન સાહિત્યનો પ્રકાશ કરશે અને છાપેલા અનેક ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરી જે લોકોને વેચાતા જોઈશે તેને વેચાતા આપશે.
- ૫ આ પુસ્તકાલય સવારના ૭ થી ૧૨ વાગતા સુધી અને સાંજના ૪ થી તે દા સુધી ખુલુ રહેશે.
- ૬ પુસ્તકાલયનાં સર્વ પુસ્તકો માસિકો તથા છાપાઓ દરેક વૈષ્ણવને ત્યાં આવેથી વાચવાની સગવડ કરી આપવામાં આવશે પણ સભાસદ સિવાયના કોઈને ઘેર લઇ જવા દેવામાં આવશે નહીં.
- ૭ પ્રત્યેક સભાસદ પુસ્તક ધેર લઇ જતી વખતે પોતાનું નામ ઠામ દેખાણ બરોબર લખીને પોતાની સહી તે પુસ્તકની સામું કરીને જે તારીખે પુસ્તક લીધું હોય તે તારીખ નોંધીને પુસ્તક તેમને અપાશે અને તે નિત્યના સભાસદોને એક મહીના સુધી રાખવા દેવામાં આવશે. પહેલા વર્ષનાં ૨૦ દિવસ બીજા વર્ષને ૧૫ દિવસ અને ત્રીજાને ૧૦ દિવસ અને ચોથાને ૭ દિવસ એમ અનુક્રમે રાખવા દેવામાં આવશે.
- ૮ પુસ્તક લઇ ગયા પછી પુસ્તક રાખવાની પોતાની મુદત પુરી થાય ત્યારે તે પુસ્તકાલયમાં પાછું પોચાડવું. કદાચ એ પુસ્તકને વધુ રાખવાની ઇચ્છા હોય તો કોઈ અન્ય પુસ્તકની એજ પુસ્તકની માગણી નહીં હોય તો ઉપરોક્ત પ્રમાણે ફરીથી પોતાના નામે ઉધારીને પોતાને રાખવાની મુદત પ્રમાણે ફરીથી રાખવા દેવામાં આવશે.
- ૯ આ મુજબ નહીં કરે અને પુસ્તક પાછું ન આવે તો દિવસ ૧ નો એક પૈસા તરીકે દડ જેટલા દિવસ વધુ પુસ્તક રાખે તેટલા દિવસના દીસામે લેવામાં આવશે.
- ૧૦ પુસ્તકની સભાસદ બરોબર સંભાળ રાખવી પડશે અને પુસ્તક ફાટી જાય તો તેના બધાવવાના પૈસા લેવામાં આવશે અને ખોવાઈ જાય તો તેના મુજબ નાણા લેવામાં આવશે.
- આ નિયમો ઉપર દરેક પુસ્તકાલયો લક્ષ્ય આપશે અને તેના ઉદ્દેશો પ્રમાણે વર્તવાને અને તેનો ત્વરાથી અમલ કરવાને કટિબદ્ધ થશે. આ નિયમ ઉપર હવે પછીના અઠવામાં કેટલાક વિચારવાગોચર લેખો લખવામાં આવશે.

Suddhadwaita-Brahma-Vada.

BRAHMAN IS BHOKTRI.

As the Supreme Nirguna Brahman is the nirankusha Kartri-doer—so he is Bhoktri enjoyer—also This is a corollary deduced from what has been said before When it is said that Brahman is Bhoktri, it should not be supposed that it is Bhoktri in the ordinary sense as we understand Like its Kartritva its Bhoktritva is divine Brahman is not a Bhoktri as the human soul is, but there is something more in it In the Katha-valli Brahma and Kshatra and Mrityu are described to be the food of Brahman the Supreme, and on the basis of this text Vyasa frames a Sutra¹ (1-2-9-V. S) in which he describes Brahman to be eater-Atta-of-Brahma, Kshatra and Mrityu In the just preceding section,² it is taught that the Supreme Lord resides in the heart of purusha-man, and on this ground a doubt is raised whether Brahman like Jiva-human soul would become subject to enjoyment of happiness and suffering of misery. This doubt is solved by Vyasa by saying that Brahman is Visesha It³ is greater than the human soul and as such it is free from the short-comings of the human soul So in this section⁴ Vyasa boldly declares that Brahman is Atta and though to a guni it appears to be the atta of chara and achara (death and Brahma & Kshatri), to the devotee from being 'it,' it becomes, 'he' and then the Atta-enjoyer of all beautiful things which the devotee is pleased to offer to him through the purest love. This act of enjoyment on the part of the supreme deity is divine, and thus the Brahma-tva of Brahman remains as it is

1 अता चराचरग्रहात् । (1-2-9 V S) 2. शब्दविशेषात् (1-2-2 section)

3 यदि सर्वेषां हृदये भगवान् जीवन्तु तिष्ठेत् तदा जीवस्यैव तस्यापि सुखदुःखसाक्षात्कार, तत्साधनादिपरिग्रहश्च, प्राप्नोतीति चेत्, न, वैशेष्यात्, विशेषस्य भावो वैशेष्य तस्मात्, सर्वरूपत्वमान्तरूपत्व स्व-(मर्थ ?) कर्तृत्व विशेष, तद्भावो ब्रह्मणि वर्तते, न जीवे, इति जीवस्यैव भोग, न ब्रह्मण इति, वैशेष्यपदादयमर्थ सूचित, अपेक्षित एव भोग, नानपेक्षित इति, न तु तस्य भोगाभाव एव, अप्रिमाधिकरणविरोधात्, यथेन्द्रियाधिष्ठितदेवतानाम्, तत्त्वमस्यादिवाक्येन जीवस्यापि तथैव तस्यापि तद्वदेव भविष्यति । सम्भोगप्राप्तिरिति चेत्, न, वैशेष्यात् । 1-2-8 V. S. Anu Bhashya

4 ब्रह्मक्षयमृत्यूना भोग्यत्वेन ग्रहणादता भगवानेवेति सिद्धम् । Anu Bhashya

सर्वकर्ता सर्वभोक्ता सर्वनियन्तेति सर्वरूपत्वान् भगवति दोष । 2-3-41 Anu Bhasya अहं हि सर्वज्ञाना भोक्ता प्रभुरेव च । गीता

BRAHMAN IS FREE FROM ANY FAULTS.

Now we have to consider the first and the foremost objection to the view that Brahman is Kartri. The existence of evil with the perfect knowledge goodness wisdom and power of the Supreme Nirguna Brahman becomes inexplicable, if this view is accepted. The same objection appealed to Vyasa, Vallabha, and his son Vitthala in a different form. The objection with them assumes the form that if Nirguna Brahman is the sole independent doer, it would be liable to the faults of being partial to those who live a happy life and cruel to others who are miserable. Such a fault would appear to be a serious objection to Brahman's being recognized the highest, and but for which the conception of Brahman as the most powerful active agent—Nirankusa-Kartri—would degenerate into the atheistic view of the instrumentality of the karma of the Mimamsakas or the similar Buddhist view of the non-existence of any sort of pleasure or pain. Hence to avoid this objection Vyasa, Vallabha and Vitthala approach this question from different standpoints and all try to show that the independent Kartri—Nirankusa Kartri is without any such faults.

The occasion to answer this objection which Vyasa gets is to remove an objection raised by a Sankhya in 2-1-34-V. S. This is the first time when Vyasa has to pronounce his own opinion on the point. So without entering into details to explain away the objection of the opponent, or to let him feel the nature of the Glorious Brahman, Vyasa answers it by saying that the Supreme Brahman is not responsible for the phenomena of happiness and misery that are to be seen in the world, because the Supreme Brahman allots fruits to the human souls according to their individual actions. To illustrate it, Vallabhaacharya says that the Great Creator is the cause, just as rain is to the cultivation of crops; while karma or individual action is the real and essential cause as seed is to it. A Vedic passage also teaches the same thing. 'The Lord makes him do good actions whom he wishes to raise high and bad ones whom he desires to lower down.' 'He becomes holy by holy actions and sinful by sinful ones.'

1 'वैषम्यं नृणां न, माविर्हत्यात्, तथाहि दशरथेति । जीशानां कर्माधुरोधेन सुखदुःखे प्रयच्छति, वृष्टिद भगवान्, धात्रा कर्म. अशुभाप्यम् २-१-३४.

3. एष हि एव साधु कर्म कारयति तं य एष्य नोक्तेभ्यः उन्नयिषति, असाधु कर्म कारयति तं य एष्य लोकिभ्यः अधोवर्तिषति ।

3 पुन्यं वै पुण्येन कर्मणा भवति साधु पापेन कर्मणा ।

Thus Vyasa likes to suggest that Brahman is not liable to the faults of cruelty or partiality. When thus the difficulty is clearly solved by the words of the Vedic texts' one is surprised why Vyasa should have taken the trouble of introducing this Sutra. Again this is not his final judgment for he refers to the same question further on in two places where he clearly seems to advocate the supreme despotism of the will of Brahman Nirguna. But it appears that the Sutrakara has some reasonable grounds to introduce this sutra. Firstly, he wants to convince his opponent that his Brahman is neither cruel nor unjust, nor dependent on the karma, though assigning rewards and punishments according to it. Though giving fruits according to karma it is to the supreme Glory of the highest Brahman that it is free from any such ties. And even though this sutra has been introduced by Vyasa to explain away the objection of the opponent, one cannot fail to perceive the true insight of the learned author to again and again emphasise the fact that there is nothing incongruous in Brahman, or if it appears, it speaks of the glory of the highest Brahman. To this very conclusion he refers further on as we shall presently see.

The next occasion on which Vyasa touches this very question is in the third pada of the second chapter of his *Brahma Mimamsa*. While describing the human soul, he attributes the individual activity of the human soul to Brahman the supreme; the primary source of the activity too is Brahman and not Jiva, and thus when the activity of the human soul depends on the Supreme Nirguna Brahman, it would be more in consonance with reason to believe that it is the supreme Lord rather than human soul—that is the cause of all activity—and hence of pleasure and pain. Thus Vyasa is again confronted by the same difficulty, as here he mentions individual effort of the human soul as the reason for the unequal distribution of happiness and misery. His judgment here is not at a great variance from what he has pronounced before, but the perusal of it in some details, will surely repay the trouble.

The Supreme¹ Lord pays regards to the efforts made by a

1. कृतप्रयत्नापेक्षस्तु विहितप्रतिषिद्धार्थैर्व्यर्थादिभ्यः । 2. ३ 42 V S

ननु वैषम्यनिवृण्वयोर्न परिहारः । xx। प्रयत्नपर्यन्त जीविकृत्यम्, xx यथा बाल पुत्र यतमानः पदार्थगुणदोषौ वर्णयन्नाथि तत्प्रयत्नाभिनिवेशः दृष्ट्या तथैव कारमति, सर्वत्र तत्कारणत्वाय तदानीं फलदातृत्वे या इच्छा तमिवावुबधति, उन्निनीषति, अपो निनीषति, अन्यथा विहितप्रतिषिद्धयोर्व्यर्थापत्तेः, अप्रामाणिकत्वं च, फलदाने कर्मपेक्ष, कर्मकारणे प्रयत्नापेक्ष, प्रयत्ने कामापेक्ष, कामे प्रवाहपेक्ष इति मर्यादाकार्थं वेद चकार, ततो ब्रह्मणि न दोषगन्धोपि, न चानिश्चरत्वम्, मर्यादाभागेत्यतथैव निर्माणात्, यत्रान्यथा स पुष्टिमप्यदति । Anu Bhāṣya. ।

These are however rare cases. The mads of Gokul illustrate the point. Really speaking this srishti is a self-creation¹-atma-srishti. The supreme is the subject and the object; and as one does neither become cruel nor unjust to oneself, Brahman is neither unjust nor cruel. Injustice and cruelty only appear to our limited vision of mind. Brahman as a matter of fact is both merciful and just. This is a conclusion, as said before, suggested from what Vyasa taught before. In 2-1-14, he taught that the cause and the effect, the part and the whole were one; so this creation, this soul (Jiva) was non-different,—Akatina from Brahman, hence the question was solved then. The question of injustice, cruelty or partiality arises where there is duality, and there being no such thing here, the question does not rise at all.

Goswami Vitthalanatha Dikshita son of Vallabhacharya elucidates the point in question so clearly as to leave no room for any doubt. He looks upon the whole universe to be a mere sport-Lila of the Brahman Nirguna. From² the moment the Supreme Nirguna Brahman desired to be many, He made efforts to have His sport. Everything was subordinated to this sport-Lila. He therefore fixed, 'from the beginning to the time when one attains Moksha-emanicipation--this will be done by this human soul and this fruit He shall give to this Jiva-human soul.' Hence the supreme Lord is termed the Yakta (creator, karta-author and Abhirakshita-protector of law. Everything is done by the Divine Will for the eternal sport. The Vedie³ passage intimating that the supreme Lord according as His desire is to

1. आत्ममतेनैवैषं नैषुय चापि विद्यते ।

स आत्मानं स्वयमुद्वेष्टते श्रुते, जगति नानाविधान् यज्जगति न विषमो भवति, नापि कुर कर्म कुर्वन्नि नैषुयो भवति, चराचरान्येपि दोषा परीक्ष्यन्ते, xxx अत आत्ममतेरित्येव हेतु, सृष्टं तु दोषमुद्वेष्टुमादौ, अन्यथा, कर्ममेव उपरतेरित्याधिरारण विरुद्धयेव । 1. 78. तद्वदपि

2. एतदं बहु स्वामिति प्रपद्ये रमणेच्छया हि भगवान् जीवार्थे कृतप्रयत्नः, तदर्थं जीवैष मुख्या, अन्यसर्वसुरमर्जीनीभूतम्, तथाय तदपेक्षो भगवान् विधिप्रामाण्यमर्थ एव य कृत्ष्यति तमेव परिष्कारमिति स्वयमेव सर्वदा चराचर, स्वकृतमनुपरीक्ष्येति, धर्ममेवूनो वक्ता यत्तांभिराक्षित-त्यादिवाच्यभयनादिमयसीयते, ततश्च स्वकृततद्रक्षणाय शासनाय च वेदं चराचर, तथा च जीवोपादान समये एव एतं जीवमात्मनः दत्तं अस्मिन् पात्रे एतत्प्रयुक्तप्रवृत्तिविशुद्धिमन्त विधाय एतदेतत्कर्म दास्यामीति आत्मार्थं प्रतिजीव विचारतश्चामिति, तदनुमोदयेन ते तथा भवन्तीत्येवम्प्रकारेण कृतो य प्रोत्साहे प्रयत्न उपमो जीवादिबोधिव्याधिरारणं तदपेक्ष. तदर्थेन एव कारयति भगवान्, कुत एतत् यतो यातावेतिदितस्य, प्रतिविदितस्य विप्रदत्तनां स्वर्गवत्प्रमाप्यरत्नोपभोग्यमिव भवेत्, अन्यथास्वर्गस्य वातावेदं कदाचिदं योतन्यादेन तद्विषये स्यात्, आदिपार्त्त विनापि कर्म तादृक्ज्ञानमपि नात एव, अत श्रुतिरपि कर्मकारणे कदाचित्कालेनैवदुर्गतेनापुनरिति, समुपनिनीयति, अधोनिनीयतीति । विद्वन्मन्त्रम्.

3 न ह म. रक्ष बरुण, भूतिः सा मुना मनु विनीतः भवति अस्ति उदायोन् यनीयन उत्तर । VII. 46-6. (कर्मर)

raise or throw down a human soul, makes him do good or bad actions, confirms the view taken by the son of Vallabhacharya. Another passage¹ from the Veda in which the perfectly innocent child-like sage declaring that he was not the author of evil, it was not in his power to do the wrong, but it was either the destiny, or wine, or anger, or gambling or unconsciousness, whatever it might be, the supreme Lord who was near him was more responsible for his wrong doing, because it was He who guided him in that direction, teaches the same thing. Hence it is that a Brahman² daily prays to Lord Savitri to guide his thoughts 'The soul of all and the internal ruler of men' lends support to this same view. Lord Krishna³ teaches the same thing when He declares to Arjuna that happiness, misery, Bhava, Bhava, fear fearlessness, ahimsa, sense of equality, satisfaction, penance charity glory, censure all these of human souls are due to Him; 'The Lord His power moves all beings sitting in their heart,' deprives a human soul of the independence of his activity, and teaches the supreme government of the Divine Will in the order of the Universe. The author of Vedānta Sūtras also declares that the whole universe is merely a sport on the part of the Lord Supreme. In the creation of the universe the Supreme Brahman has no other motive except the Līla-sport. All these quotations go to confirm the view of Viṭṭhalanātha Dīkṣita. They all declare that all this is the eternal sport of the Supreme Nīrguṇa Brahman. Thus being a mere self-willed sport of the divine Nīrguṇa Brahman there is not the least trace of the partiality and cruelty. With a view that this sport may not be dry-urasa-the supreme Brahman⁴ makes efforts itself and makes a human soul-jīva-do similar efforts and then gives him his deserved fruits. Thus Nīrguṇa Brahman manifests itself free from all short-comings.

Thus Vyāsa, Vallabha, and Viṭṭhala solve the same problem in the best way, the latter going a step further in elucidating the point. Technically the first solution is called *adhā Bhautika* the

1 धियो यो न प्रचोदयात् । 2 अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम् । 3 सुखं दुःखं भयो भावो भयं चाभयमेव च, अहिंसा समता तुष्टिः तपोदानयशोऽयशः, भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधा । ईश्वरः सर्वं भूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति । (गीता)

4 Viṭṭhalanātha explains the कृतप्रयत्नावेक्ष of the sūtra 2-3-42 as the प्रयत्न क्रियापूर्वकालीनात्मधर्म of Brahman itself, which suggests itself following the preceding sūtra-word परात-referring to Brahman. Vallabhacharya takes it as जीवकृतप्रयत्नावेक्ष । Both ultimately refer to Divine will. अयमपि पक्षः स्वकृतप्रयत्नावेक्ष एव हेतुत्वेन कथ्यताम्, मर्यादाकरणे च क्रीडेच्छाम्, कृते हेतुन्तरस्याममरात्, अस्मदुक्तात् नातिरिच्यते, × × क्रियापूर्वकालीनात्मधर्मस्यैव प्रयत्नसद्व्यपत्तेन वक्तुमुचितत्वात् न धर्माधर्मौ तद्व्याख्या, किंच, त्वदुक्तप्रकारे 'विधिनिषेधावैयर्थ्यादिस्य' इत्येव स्यात् न तु विहिते यादीति दिक् । विद्वन्मण्डनम्. This remark of Goswami Viṭṭhalanātha deserves to be weightily considered.

second adhyatmika while the third adhivivika. All of them ultimately come to this conclusion that it is the Divine Will that is at the bottom of all activity. The human soul has to consciously or unconsciously play the part assigned to him by Lord and after playing which to return to the abode of eternal bliss from where he has come. This whole universe with all its diversities opinions and activities is the grand eternal Drama composed by the Greatest Artist, and higher the devotion of human soul rises the better he understands the divine element working through every nook and corner of the universe. The immense diversity and inequality vanishes away from his sight, in the immense diversity he sees the perfect harmony. He ceases to attribute his independent activity to be the cause of pleasure or pain. The distribution of happiness and misery is done by Supreme Nirguna Brahman according to its divine will for the eternal sport. Thus understanding the human soul becomes free from his narrow ideas of pleasure and pain. His vision becomes deep and enlightened. Getting an insight into the greatness and goodness of the Lord and realising his own littleness, he becomes charmed of the Divine Fair, forgets his individuality and consequently his sorrow and misery—and then in full joy sings the glory of the Great God.

The svarupa of Brahman as conceived by Vallabhacharya has been described. Unlike Sankara, he accepts Brahman to be abode of all attributes, even contradictory ones, Brahman is all-deer, the first and final cause of all and the primary enjoyer of all, Brahman is free from any faults which may appear to accrue to it through its all pervading activities-sarva-kartritva. It must have been noticed how the faults of partiality and cruelty are set aside by Vyasa, Vallabhacharya and his son. Vyasa gives karma-sapeksatva or jiva-krita-prayatsapeksatva individuals karma or effort as the reason why Brahman is Nirdoshā-innocent. Vallabhacharya gives Atma-Srishti and his son, divine sport-Lila to set aside the same objection. Thus it will be clear that there is no valid reason against the view that Brahman Nirguna-alone-without negligence is all-deer. Well does Vallabha say in his Subodham 'fault-dushya or object of fault-dushya—whatever is Brahman Hari himself all these contradictions fully adorn him only.' All the three believe that Brahman is pure free from maya—and its nature is such as possesses even contradictory attributes, thereby they all unite in singing the eternal glory of the Divine Fair.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જન્મત સત્ય છે.
૨. જન્મત, જીવ, અત્યામી, અક્ષર દત્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કાપેતો અહન્તામમતામક સસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ અણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુન્યોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. મર્ગપરિ વૈદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમદાશાપન વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની મેવા એ જ અંશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોષ્ટ શકે જ નહિ.

GRATIS.

The 'Suddhādwaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya' by Mr. Mulchandra T. Telivala, B. A., will be posted to any gentleman applying to—

Humam Street,
BOMBAY, 1

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEVANDAS SEETH.